XENOPHON.

XENOPHONTIS

QUAE EXSTANT

OPERA,

GRAECE & LATINE,

EX EDITIONIBUS

SCHNEIDERI ET ZEUNII.

ACCEDIT

INDEX LATINUS.

TOM. IX.

EDINBURGI:

E PRELO ACADEMICO.

IMPENSIS GULIELMI LAING.

MDCCCXI.

LIBRARY
MAR 31 1975
UNIVERSITY OF TORONTO

ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ

ΑΠΟΛΟΓΙΑ ΣΩΚΡΑΤΟΥΣ

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΔΙΚΑΣΤΑΣ.

Σωκρατους δὲ ἄξιόν μοι δοκεῖ εἶναι μεμνῆσθαι καὶ ὡς, ἐπειδὴ ἐκλήθη εἰς τὴν δίκην, ἐβουλεύσατο περί τε τῆς ἀπολογίας καὶ τῆς τελευτῆς τοῦ βίου. γεγράφασι μὲν περὶ τούτου καὶ ἄλλοι, καὶ πάντες ἔτυχον τῆς

XENOPHONTIS

DEFENSIO SOCRATICA

AD JUDICES.

Operae pretium esse duco, mentionem a me fieri, etiam quo pacto Socrates, quum in judicium vocatus esset, tam de purgatione sui, quam exitu vitae consultaverit. De quo

μεγαληγορίας αὐτοῦ· ᾧ καὶ δῆλον, ὅτι τῷ ὄντι οὕτως ἐῤῥήθη ὑπὸ Σωκράτους. ἀλλ' ὅτι ἤδη ἑαυτῷ ἡγεῖτο αἱρετώτερον εἶναι τοῦ βίου θάνατον, τοῦτο οὐ διεσαφήνισαν· ὥστε ἀφρονεστέρα αὐτοῦ φαίνεται εἶναι ἡ μεγαληγορία. Ἑρμογένης μέντοι ὁ Ἱππονίκου, ἑταῖρός τε ἦν αὐτῷ, καὶ ἐξήγγειλε περὶ αὐτοῦ τοιαῦτα, ὥστε πρέπουσαν φαίνεσθαι τὴν μεγαληγορίαν αὐτοῦ τῇ διανοίᾳ. ἐκεῖνος γὰρ ἔφη, ὁρῶν αὐτὸν περὶ πάντων μᾶλλον διαλεγόμενον ἢ περὶ τῆς δίκης, εἰπεῖν· Οὐκ ἐχρῆν μέντοι σκοπεῖν, ὦ Σώκρατες, καὶ ὅ, τι ἀπολογήσῃ; Τὸν δὲ τὸ πρῶτον ἀποκρίνασθαι, Οὐ δοκῶ σοι ἀπολογεῖσθαι μελετῶν διαβεβιωκέναι; Ἔπειτα δ' αὐτὸν ἔρεσθαι, Πῶς; Ὅτι οὐδὲν ἄδικον

---

quidem et alii perscripserunt, et omnes magniloquentiam ejus sunt assecuti; unde patet, revera Socratem sic fuisse locutum. Non tamen declararunt, quod mortem sibi vitae praeferenda duxerit; quo fit, ut illa verborum magnificentia minus prudens fuisse videatur. Hermogenes autem Hipponici filius, familiaris erat Socrati, et de eo talia protulit; ut illa magniloquentia videatur ejus consilio recte convenisse. Nam is, quum videret ipsum de quavis alia re potius, quam de causa sua disserere, dixisse se ait: Nonne par erat, mi Socrates, ut considerares, qua tibi utendum sit defensione? Tum illum primo respondisse: Non defendere tibi videor, quum me vitae cursum peregisse meditor? Ro-

διαγεγένημαι ποιῶν· ἥνπερ νομίζω μελέτην εἶναι καλλίστην ἀπολογίας. Ἐπεὶ δὲ αὐτὸν πάλιν λέγειν, Οὐχ' ὁρᾷς τὰ Ἀθηναίων δικαστήρια, ὡς πολλάκις μὲν οὐδὲν ἀδικοῦντας λόγῳ ταραχθέντες ἀπέκτειναν, πολλάκις δὲ ἀδικοῦντας ἢ ἐκ τοῦ λόγου οἰκτίσαντες ἢ ἐπιχαρίτως εἰπόντας ἀπέλυσαν; Ἀλλὰ ναὶ μὰ Δία, φάναι αὐτὸν, καὶ δὶς ἤδη ἐπιχειρήσαντός μου σκοπεῖν περὶ τῆς ἀπολογίας, ἐναντιοῦταί μοι τὸ δαιμόνιον. Ὡς δὲ αὐτὸν εἰπεῖν, θαυμαστὰ λέγειν, τόνδ' αὖ ἀποκρίνασθαι, Ἦ θαυμαστὸν νομίζεις, εἰ καὶ τῷ θεῷ δοκεῖ ἐμὲ βέλτιον εἶναι ἤδη τελευτᾷν; οὐκ οἶσθα ὅτι μέχρι μὲν τοῦδε οὐδενὶ ἀνθρώπων ὑφείμην βέλτιον ἐμοῦ βεβιωκέναι; ὅπερ γὰρ

---

gasse deinde se: Qui sic? Quod nihil iniqui unquam in vita perpetraverim, quam defensionis meditationem honestissimam esse arbitror. Quumque ipse rursum dixisset: Annon vides in Atheniensium judiciis saepe judices oratione commotos interfecisse insontes; saepe vero sontes, quum vel oratione commiserationem movissent, vel magna cum gratia causam egissent, absolvisse? At mihi profecto, dixisse illum, bis jam conanti de purgatione considerare, numen adversatur. Heic quum ipse diceret, mira quaedam ab eo proferri: respondisse illum, Tune mirandum putas, si etiam Deo videatur praestare, ut jam moriar? An nescis nulli me hominum ad hunc usque diem concessisse, quod melius me vixisset? nam

ἥδιστόν ἐστιν, ᾔδειν, ὁσίως μοι καὶ δικαίως ἅπαντα τὸν βίον βεβιωμένον· ὥστε ἰσχυρῶς ἀγάμενος ἐμαυτὸν, ταὐτὰ εὕρισκον καὶ τοὺς ἐμοὶ συγγινομένους γιγνώσκοντας περὶ ἐμοῦ. Νῦν δὲ εἰ ἔτι προβήσεται ἡ ἡλικία, οἶδ' ὅτι ἀνάγκη ἔσται τὰ τοῦ γήρως ἀποτελεῖσθαι, καὶ ὁρᾶν τε χεῖρον, καὶ ἀκούειν ἧττον, καὶ δυσμαθέστερον εἶναι, καὶ ὧν ἔμαθον ἐπιλησμονέστερον. ἢν δὲ αἰσθάνωμαι χείρων γιγνόμενος καὶ καταμέμφωμαι ἐμαυτὸν, πῶς ἂν, εἰπεῖν, ἐγὼ ἔτι ἂν ἡδέως βιοτεύοιμι; Ἴσως δέ τοι, φάναι αὐτὸν, καὶ ὁ θεὸς δι' εὐμένειαν προξενεῖ μοι οὐ μόνον τὸ ἐν καιρῷ τῆς ἡλικίας καταλῦσαι τὸν βίον, ἀλλὰ καὶ τὸ ᾗ ῥᾷστα. ἢν γὰρ νῦν κατακριθῇ μοι, δῆλον ὅτι ἐξέσται

---

quod jucundissimum est id sciebam, vitam a me omnem sancte ac juste transactam: adeo ut et valde meipsum admirarer, et animadverterem etiam familiares meos idem de me sentire. At si nunc aetas mea progrediatur ulterius, scio necessarium esse, ut quae senectutis sunt, eveniant; nimirum ut pejus videam, minus audiam, ad discendum minus idoneus sim, eorum vero, quae didicerim, facilius obliviscar. Jam si animadvertam, deteriorem me fieri, et meipsum accusarem: qui dicere possim, me jucunde victurum? Fortassis etiam, inquit, Deus ipse hoc mihi quadam ex benignitate praestat, ut non solum opportuno aetatis tempore vivendi finem faciam, sed etiam quam facillime. Nam si modo

μοι τῇ τελευτῇ χρῆσθαι, ἣ ῥᾴστη μὲν ὑπὸ τῶν τούτου ἐπιμεληθέντων κέκριται, ἀπραγμονεστάτη δὲ τοῖς φίλοις, πλεῖστον δὲ πόθον ἐμποιοῦσα τοῦ τελευτῶντος. ὅταν γὰρ ἄσχημον μὲν μηδὲν μηδὲ δυσχερὲς ἐν ταῖς γνώμαις τῶν παρόντων καταλίπηται, ὑγιὲς δὲ τὸ σῶμα ἔχων καὶ τὴν ψυχὴν δυναμένην φιλοφρονεῖσθαι ἀπομαραίνηται, πῶς οὐκ ἀνάγκη τοῦτον ποθεινὸν εἶναι; Ὀρθῶς δὲ οἱ θεοὶ τότε μου ἐναντιοῦντο, φάναι αὐτὸν, τῇ τοῦ λόγου ἐπισκέψει, ὅτε ἐδόκει ἡμῖν ζητητέα εἶναι ἐκ παντὸς τρόπου τὰ ἀποφευκτικά. εἰ γὰρ τοῦτο διεπραξάμην, δῆλον ὅτι ἡτοιμασάμην ἂν, ἀντὶ τοῦ ἤδη λῆξαι τοῦ βίου, ἢ νόσοις ἀλγυνόμενος τελευτῆσαι ἢ γήρᾳ, εἰς ὃ πάντα

condemnatus fuero, patet, posse me uti mortis genere, quod levissimum esse judicatum sit ab iis, quibus hoc curae fuit, minimumque negotii sit exhibiturum amicis, ac morienti maximum indat desiderium. Quippe quum nihil indecori, neque offensionis aliquid in animis eorum, qui adsunt, relinquitur; et ita quispiam extinguitur, ut et sanum habeat corpus, et animum benigne agere potentem: qui non necesse est, ut hoc sit optabile? Recte autem Dii tunc adversabantur, inquit, cogitationibus meis, quum nobis viderentur omni modo effugiendi rationes esse quaerendae. Nam si hoc perfecissem, nimirum comparassem mihi, ut pro eo quod

τὰ χαλεπὰ συῤῥεῖ καὶ μάλα ἔρημα τῶν εὐφροσυνῶν. Μὰ Δί', εἰπεῖν αὐτὸν, ὦ Ἑρμόγενες, ἐγὼ ταῦτα οὐ δὲ προθυμήσομαι· ἀλλ' ὅσων νομίζω τετυχηκέναι καλῶν καὶ παρὰ θεῶν καὶ παρ' ἀνθρώπων, καὶ ἣν ἐγὼ δόξαν ἔχω περὶ ἐμαυτοῦ, ταύτην ἀναφαίνων εἰ βαρύνω τοὺς δικαστὰς, αἱρήσομαι τελευτᾷν μᾶλλον, ἢ ἀνελευθέρως τὸ ζῆν ἔτι προσαιτῶν, κερδᾶναι τὸν πολὺ χείρω βίον ἀντὶ θανάτου. Οὕτως δὲ γνόντα αὐτὸν ἔφη εἰπεῖν. ἐπειδὴ κατηγόρησαν αὐτοῦ οἱ ἀντίδικοι, ὡς οὓς μὲν ἡ πόλις νομίζει θεοὺς, οὐ νομίζοι, ἕτερα δὲ καινὰ δαιμόνια εἰσφέροι, καὶ τοὺς νέους διαφθείροι, παρελθόντα εἰπεῖν· Ἀλλ' ἐγὼ, ὦ ἄνδρες, τοῦτο μὲν πρῶτον θαυμάζω

---

nunc e vita excedendum est, vel morbis excruciatus ipsam clauderem, vel senectute, ad quam omnia molesta, planeque a gaudiis secreta confluunt. Equidem, mi Hermogenes, inquit, haec profecto non expetam: sed si ea commemorans, quae consecutum me praeclare tum a Diis tum ab hominibus puto, quaeque mea sit de meipso opinio, gravis judicibus ero; mortem potius eligam, quam ut, parum ingenue vitam longiorem emendicando, pro morte vitam multo deteriorem lucrer. At illum ita statuentem tradit dixisse, quum jam accusassent eum adversarii, quod quos civitas pro Diis haberet, ipse non haberet, aliosque Deos novos introduceret, ac juventutem corrumperet, tunc, inquam, accedentem di-

Μελίτου, ὅτῳ ποτὲ γνοὺς λέγει, ὡς ἐγὼ οὓς ἡ πόλις νομίζει θεοὺς οὐ νομίζω· ἐπεὶ θύοντα γέ με ἐν ταῖς κοιναῖς ἑορταῖς καὶ ἐπὶ τῶν δημοσίων βωμῶν καὶ οἱ ἄλλοι οἱ παρατυγχάνοντες ἑώρων καὶ αὐτὸς Μέλιτος, εἰ ἠβούλετο. Καινά γε μὴν δαιμόνια πῶς ἂν ἐγὼ εἰσφέροιμι, λέγων, ὅτι θεοῦ μὲν φωνὴ φαίνηται σημαίνουσα ὅ, τι χρὴ ποιεῖν; καὶ γὰρ οἱ φθόγγοις οἰωνῶν καὶ οἱ φήμαις ἀνθρώπων χρώμενοι, φωναῖς δήπου τεκμαίρονται. βροντὰς δὲ ἀμφιλέξει τις ἢ μὴ φωνεῖν ἢ μὴ μέγιστον οἰωνιστήριον εἶναι; ἡ δὲ Πυθοῖ ἐν τῷ τρίποδι ἱέρεια οὐ καὶ αὐτὴ φωνῇ τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ διαγγέλλει; Ἀλλὰ μέντοι καὶ τὸ προειδέναι γε τὸν Θεὸν τὸ μέλλον, καὶ τὸ

---

xisse: Ego vero, o viri, primum hoc miror, unde unquam Melitus hoc animadverterit, quod ait me, quos Deos existimet civitas, non existimare. Nam sacrificantem me communibus festis, et in aris publicis, tum alii praesentes videbant, tum Melitus ipse, si quidem voluit. Nova vero numina quo pacto ego introducerem, dum dico, Dei quidem vocem mihi obversari, denuntiantem quid sit agendum? Nam qui gannitu avium, et hominum utuntur ominibus, ex vocibus conjecturas sumunt. De tonitruis an aliquis dubitet, num vocem edant, vel maximum sint augurium? Sacerdos item in tripode Pythia, nonne et ipsa voce, quae habet a

προσημαίνειν ᾧ βούληται, καὶ τοῦτο, ὥσπερ ἐγώ φημι, οὕτω πάντες καὶ λέγουσι καὶ νομίζουσιν. ἀλλ' οἱ μὲν οἰωνούς τε καὶ φήμας καὶ συμβόλους τε καὶ μάντεις ὀνομάζουσι τοὺς προσημαίνοντας εἶναι· ἐγὼ δὲ τοῦτο δαιμόνιον καλῶ. καὶ οἶμαι οὕτως ὀνομάζων, καὶ ἀληθέστερα καὶ ὁσιώτερα λέγειν τῶν τοῖς ὄρνισιν ἀνατιθέντων τὴν τῶν θεῶν δύναμιν. ὥς γε μὴν οὐ ψεύδομαι κατὰ τοῦ θεοῦ, καὶ τοῦτ' ἔχω τεκμήριον· καὶ γὰρ τῶν φίλων πολλοῖς δὴ ἐξαγγείλας τὰ τοῦ θεοῦ συμβουλεύματα, οὐδεπώποτε ψευσάμενος ἐφάνην. Ἐπεὶ δὲ ταῦτα ἀκούοντες οἱ δικασταὶ ἐθορύβουν, οἱ μὲν ἀπιστοῦντες τοῖς λεγομένοις, οἱ δὲ καὶ φθονοῦντες, εἰ καὶ παρὰ

Deo, enunciat? Enimvero Deum futuri praescium esse, ac significare futura cui velit, omnes haud aliter atque ego, tum dicunt tum existimant. Sed alii auguria, et omina, et conjectores, et vates appellant eos, qui futura significant. Ego vero numen hoc appello, meque arbitror, dum sic voco, veriora magisque pia dicere, quam ii, qui avibus divinam potestatem attribuunt. Atqui non mentiri me contra Deum, hoc etiam habeo argumentum. Nam licet amicis plerisque consulta numinis enunciaverim, nunquam tamen mendax evaderem. Haec ubi judices audientes tumultuarentur, quia partim dictis fidem non haberent, partim inviderent ei,

θεῶν μειζόνων ἢ αὐτοὶ τυγχάνοι· πάλιν εἰπεῖν τὸν Σωκράτην· Ἄγε δὴ ἀκούσατε καὶ ἄλλα, ἵνα ἔτι μᾶλλον οἱ βουλόμενοι ὑμῶν ἀπιστῶσι τῷ ἐμὲ τετιμῆσθαι ὑπὸ δαιμόνων. Χαιρεφῶντος γάρ ποτε ἐπερωτῶντος ἐν Δελφοῖς περὶ ἐμοῦ, πολλῶν παρόντων, ἀνεῖλεν ὁ Ἀπόλλων, μηδένα εἶναι ἀνθρώπων ἐμοῦ μήτε ἐλευθεριώτερον, μήτε δικαιότερον, μήτε σωφρονέστερον. Ὡς δ᾽ αὖ ταῦτ᾽ ἀκούσαντες οἱ δικασταὶ ἔτι μᾶλλον ἐθορύβουν εἰκότως, αὖθις εἰπεῖν τὸν Σωκράτην· Ἀλλὰ μείζω μὲν, ὦ ἄνδρες, εἶπεν ὁ Θεὸς ἐν χρησμοῖς περὶ Λυκούργου τοῦ Λακεδαιμονίοις νομοθετήσαντος, ἢ περὶ ἐμοῦ. λέγεται γὰρ εἰς τὸν ναὸν εἰσιόντα προσειπεῖν αὐτόν· Φροντίζω, πότερα θεόν σε εἴπω, ἢ

---

quod consequeretur a Diis majora quam ipsi; rursum dixisse Socratem: Age vero, alia quoque audite, ut magis etiam ex vobis illi, qui volent, divinitus honorem mihi tributum non credant. Nam quum Chaerephon aliquando Delphis oraculum de me sciscitaretur in multorum praesentia, respondit Apollo, neminem hominum esse me vel liberaliorem, vel justiorem, vel prudentiorem. Posteaquam his etiam auditis judices magis tumultuarentur, ut par erat, rursus dixisse Socratem: Atqui majora, o viri, Deus ille de Lycurgo, qui Lacedaemoniis leges tulit, quam de me, oraculis prodidit. Fertur enim eum ingredientem fanum sic allocutus esse: Cogito equidem, num te Deum appellem, an hominem. Me vero

ἄνθρωπον. Ἐμὲ δὲ θεῷ μὲν οὐκ εἴκασεν, ἀνθρώπων δὲ πολλῷ προέκρινεν ὑπερφέρειν. ὅμως δὲ ὑμεῖς μηδὲ ταῦτα εἰκῇ πιστεύσητε τῷ Θεῷ, ἀλλὰ καθ᾽ ἓν ἕκαστον ἐπισκοπεῖτε, ὧν εἶπεν ὁ Θεός. Τίνα μὲν γὰρ ἐπίστασθε ἧσσον ἐμοῦ δουλεύοντα ταῖς τοῦ σώματος ἐπιθυμίαις; τίνα δὲ ἀνθρώπων ἐλευθεριώτερον; ὃς παρ᾽ οὐδενὸς οὔτε δῶρα οὔτε μισθὸν δέχομαι. δικαιότερον δὲ τίνα ἂν εἰκότως νομίσητε τοῦ πρὸς τὰ παρόντα συνηρμοσμένου, ὡς τῶν ἀλλοτρίων μηδενὸς προσδεῖσθαι; σοφὸν δὲ πῶς οὐκ ἄν τις εἰκότως ἄνδρα φήσειεν εἶναι, ὃς ἐξ ὅτουπερ ξυνιέναι τὰ λεγόμενα ἠρξάμην, οὐ πώποτε διέλιπον καὶ ζητῶν καὶ μανθάνων ὅ, τι ἐδυνάμην ἀγαθόν; Ὡς δὲ οὐ

Deo quidem non comparavit, sed hominibus tamen plurimum praestare censuit. Nihilominus vos ne in his quidem Deo temere fidem habueritis, sed singillatim ea quae de me prodidit, considerate. Quem enim minus me cupiditatibus corporis servire nostis? quem liberaliorem? qui a nemine neque munera, neque mercedem accipio. Quem vero justiorem merito existimetis eo, qui sic ad praesentia semet accommodat, ut alienae rei nullius egeat? Et sapientem illum virum quis merito non dixerit, qui ex quo tempore intelligere, quae dicebantur, coepi; nunquam intermisi tum inquirere, tum discere, quicquid boni poteram? At mini-

μάτην ἐπόνουν, οὐ δοκεῖ ὑμῖν καὶ τάδε τεκμήρια εἶναι, τὸ πολλοὺς μὲν πολίτας τῶν ἀρετῆς ἐφιεμένων, πολλοὺς δὲ ξένων, ἐκ πάντων προαιρεῖσθαι ἐμοὶ ξυνεῖναι· ἐκείνου δὲ τί φήσομεν αἴτιον εἶναι, τοῦ πάντας εἰδέναι, ὅτι ἐγὼ ἥκιστα ἔχοιμι χρήματα ἀντιδιδόναι, ὅμως πολλοὺς ἐπιθυμεῖν ἐμοί τι δωρεῖσθαι; τὸ δ' ἐμὲ μὲν μηδ' ὑφ' ἑνὸς ἀπαιτεῖσθαι εὐεργεσίαν, ἐμοὶ δὲ πολλοὺς ὁμολογεῖν χάριτας ὀφείλειν; Τὸ δ' ἐν τῇ πολιορκίᾳ τοὺς μὲν ἄλλους οἰκτείρειν ἑαυτοὺς, ἐμὲ δὲ μηδὲν ἀπορώτερον διάγειν, ἢ ὅτε τὰ μάλιστα ἡ πόλις εὐδαιμονεῖ; τὸ δὲ τοὺς ἄλλους μὲν τὰς εὐπαθείας ἐκ τῆς ἀγορᾶς πολυτελεῖς πορίζεσθαι, ἐμὲ δὲ ἐκ τῆς ψυχῆς ἄνευ δαπάνης

---

me frustra me laborasse, annon et illa vobis argumento esse videntur? Quod multi cives ex iis qui virtutis studiosi sunt, multi etiam exteri, mea consuetudine prae omnibus uti maluerint? Quid esse dicemus in causa, quod quum omnes norint, minime mihi facultates esse ad remunerandum, nihilominus multi cupiant aliquid mihi donare? Quod a me nemo beneficium reposcit, quum complures se mihi gratias debere fateantur; Quod in obsidione suam deplorarunt sortem alii, quum ego degerem nihilo magis indigentior, quam quum maxime beata civitas esset? Quod alii delicias e foro ingenti pretio mercantur, ego sine sumptu suaviores

ἡδίους ἐκείνων μηχανᾶσθαι; Εἴγε μὴν, ὅσα εἴρηκα περὶ ἐμαυτοῦ, μηδεὶς δύναιτ᾽ ἂν ἐξελέγξαι με ὡς ψεύδομαι, πῶς οὐκ ἂν ἤδη δικαίως καὶ ὑπὸ θεῶν καὶ ὑπ᾽ ἀνθρώπων ἐπαινοίμην; Ἀλλ᾽ ὅμως σύ με φῄς, ὦ Μέλιτε, τοιαῦτα ἐπιτηδεύοντα τοὺς νέους διαφθείρειν; Καίτοι ἐπιστάμεθα μὲν δήπου, τίνες εἰσὶ νέων διαφθοραί· σὺ δ᾽ εἰπὲ, εἴ τινα οἶσθα ὑπ᾽ ἐμοῦ γεγενημένον ἢ ἐξ εὐσεβοῦς ἀνόσιον, ἢ ἐκ σώφρονος ὑβριστὴν, ἢ ἐξ εὐδιαίτου πολυδάπανον, ἢ ἐκ μετριοπότου οἰνόφλυγα, ἢ ἐκ φιλοπόνου μαλακὸν, ἢ ἄλλης πονηρᾶς ἡδονῆς ἡσσημένον. Ἀλλὰ, ναὶ μὰ Δία, ἔφη ὁ Μέλιτος, ἐκείνους οἶδα, οὓς σὺ πέπεικας σοι πείθεσθαι μᾶλλον, ἢ τοῖς γειναμέ-

---

illis ex animo meo comparo? Quod si nemo in iis, quaecunque de me ipso dixi, redarguere mendacii me potest: cur non merito tum a Diis tum ab hominibus lauder? Sed nihilominus dicis tu, Melite, me his utentem institutis corrumpere juvenes? Atqui novimus certe, quae juvenum corruptelae sunt. Tu dicito, an quem per me scias vel ex religioso impium, vel ex modesto petulantem, vel ex frugi sumptuosum, vel ex sobrio vinosum, vel ex laborum tolerante mollem factum, vel ab alia voluptate prava superatum. At ego profecto, ait Melitus, novi eos, qui abs te persuasi sunt, ut tibi magis obtemperarent, quam parentibus. Equidem hoc, inquit So-

νοις. Ὁμολογῶ, φάναι τὸν Σωκράτην, περί γε παιδείας· τοῦτο γὰρ ἴσασιν ἐμοὶ μεμεληκός· περὶ δὲ ὑγιείας τοῖς ἰατροῖς μᾶλλον οἱ ἄνθρωποι πείθονται, ἢ τοῖς γονεῦσι· καὶ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις γε πάντως οἱ Ἀθηναῖοι πάντες δήπου τοῖς φρονιμώτατα λέγουσι πείθονται μᾶλλον, ἢ τοῖς προσήκουσιν. οὐ γὰρ δὴ καὶ στρατηγοὺς αἱρεῖσθε καὶ πρὸ πατέρων καὶ ἀδελφῶν, καὶ, ναὶ μὰ Δία, γε ὑμεῖς πρὸ ὑμῶν αὐτῶν, οὓς ἂν ἡγῆσθε περὶ τῶν πολεμικῶν φρονιμωτάτους εἶναι; Οὕτω γὰρ, φάναι τὸν Μέλιτον, ὦ Σώκρατες, καὶ συμφέρει καὶ νομίζεται. Οὔκουν, εἰπεῖν τὸν Σωκράτην, θαυμαστὸν καὶ τοῦτό σοι δοκεῖ εἶναι, τὸ ἐν μὲν ταῖς ἄλλαις πράξεσι μὴ μόνον ἰσο-

---

crates, de institutione fateor. Sciunt enim, hanc meam fuisse curam. De valetudine vero medicis potius homines, quam parentibus obtemperant: et in concionibus omnino Athenienses universi potius iis qui prudentissime dicunt, quam necessariis suis parent. Annon in delectu Imperatorum, et parentibus vestris, et fratribus, et vero vobis ipsis antefertis eos, quos existimatis rerum bellicarum peritissimos esse? Nimirum, o Socrates, inquit Melitus, et expedit ita, et usu receptum est. Annon igitur, subjecit Socrates, mirum hoc tibi videtur esse, quod quum in actionibus caeteri praestantissimi quique non solum pares aliis sint, sed eti-

μοιρίας τυγχάνειν τοὺς κρατίστους, ἀλλὰ καὶ προτετιμῆσθαι· ἐμὲ δὲ, ὅτι περὶ τοῦ μεγίστου ἀγαθοῦ ἀνθρώποις, περὶ παιδείας, βέλτιστος εἶναι ὑπό τινων προκρίνομαι, τούτου ἕνεκα θανάτου ὑπὸ σοῦ διώκεσθαι;

Ἐῤῥήθη μὲν δῆλον ὅτι τούτων πλείονα ὑπό τε αὐτοῦ καὶ τῶν συναγορευόντων φίλων αὐτῷ. ἀλλ' ἐγὼ οὐ τὰ πάντα εἰπεῖν τὰ ἐκ τῆς δίκης ἐσπούδασα, ἀλλ' ἤρκεσέ μοι δηλῶσαι, ὅτι Σωκράτης τὸ μὲν μήτε περὶ θεοὺς ἀσεβῆσαι μήτε περὶ ἀνθρώπους ἄδικος φανῆναι περὶ παντὸς ἐποιεῖτο. Τὸ δὲ μὴ ἀποθανεῖν οὐκ ᾤετο λιπαρητέον εἶναι, ἀλλὰ καὶ καιρὸν ἤδη ἐνόμιζεν ἑαυτῷ τελευτᾷν. Ὅτι δὲ οὕτως

---

am praeferantur; ego quia maximo in hominum bono, quod institutionis est, quorundam opinione caeteris praestare judicer, capitis abs te anquirar?

Fuerunt autem plura scilicet his dicta, cum ab ipso tum ab amicis, qui ejus causae patrocinabantur. Sed mihi non omnia recensere, quae in judicio fuere dicta, studio fuit: sed satis habui ostendere, Socratem nihil fecisse pluris, quam quod nec in Deos impium, nec in homines injustum se gessisset. Quominus autem morte afficeretur, minime sibi deprecandum putabat; adeoque sibi jam opportunum esse moriendi tempus arbitrabatur. Eum vero ita sensisse, magis

ἐγίγνωσκε, καταδηλότερον ἐγίγνετο, ἐπεὶ καὶ ἡ δίκη κατεψηφίσθη. πρῶτον μὲν γὰρ κελευόμενος ὑποτιμᾶσθαι, οὔτε αὐτὸς ὑπετιμήσατο, οὔτε τοὺς φίλους εἴασεν, ἀλλὰ καὶ ἔλεγεν, ὅτι τὸ ὑποτιμᾶσθαι ὁμολογοῦντος εἴη ἀδικεῖν. Ἔπειτα τῶν ἑταίρων ἐκκλέψαι βουλομένων αὐτὸν, οὐκ ἐφείπετο, ἀλλὰ καὶ ἐπισκῶψαι ἐδόκει, ἐρόμενος εἴ που εἰδεῖέν τι χωρίον ἔξω τῆς Ἀττικῆς, ἔνθα οὐ προσβατὸν θανάτῳ.

Ὡς δὲ τέλος εἶχεν ἡ δίκη, εἰπεῖν αὐτόν· Ἀλλ', ὦ ἄνδρες, τοὺς μὲν διδάσκοντας τοὺς μάρτυρας, ὡς χρὴ ἐπιορκοῦντας καταψευδομαρτυρεῖν ἐμοῦ, καὶ τοὺς πειθομένους τούτοις ἀνάγκη ἐστὶ πολλὴν ἑαυτοῖς συνειδέναι ἀσέ-

---

patuit, postquam judicio condemnatus fuit. Primum enim jussus mulctam exsolvere, neque de suo eam solvit, neque amicos passus est, immo dicebat, mulctae solutionem ejus esse, qui se injuste fecisse fateretur. Deinde quum familiares eum surripere vellent, non obsequebatur; immo ridere illos videbatur, dum quaereret, ecquem alicubi locum extra Atticam scirent, quo mors non posset accedere?

Ut judicio finis impositus est, dixisse illum: Necesse est eos, o viri, qui testes docuerunt, ut pejerando falsum adversus me testimonium dicerent, una cum illis, qui paruerunt, magnae sibi tum impietatis tum injustitiae conscios

βειαν καὶ ἀδικίαν. ἐμοὶ δὲ τί προσήκει νῦν μεῖον φρονεῖν, ἢ πρὶν κατακριθῆναι, μηδὲν ἐλεγχθέντι, ὡς πεποίηκά τι ὧν ἐγράψατό με; οὔτε γὰρ ἔγω γε ἀντὶ Διὸς καὶ Ἥρας καὶ τῶν σὺν τούτοις θεῶν, οὔτε θύων τισὶ καινοῖς δαίμοσιν, οὔτε ὀμνὺς οὔτε ὀνομάζων ἄλλους θεοὺς ἀναπέφηνα. Τούς γε μὴν νέους πῶς ἂν διαφθείροιμι, καρτερίαν καὶ εὐτέλειαν προσεθίζων; Ἐφ᾽ οἷς γε μὴν ἔργοις κεῖται θάνατος ἡ ζημία, ἱεροσυλία, τοιχωρυχία, ἀνδραποδίσει, πόλεως προδοσίᾳ, οὐδ᾽ αὐτοὶ οἱ ἀντίδικοι τούτων πρᾶξαί τι κατ᾽ ἐμοῦ φασίν. ὥστε θαυμαστὸν ἔμοι γε δοκεῖ εἶναι, ὅπως ποτὲ ἐφάνη ὑμῖν τοῦ θανάτου ἔργον ἄξιον ἐμοὶ εἰργασμένον. Ἀλλ᾽ οὐδὲ

esse. Me vero cur animo dejectiore nunc esse conveniat, quam ante condemnationem; quum non sim convictus, quidquam eorum fecisse, ob quae illi me accusarunt? Nec enim pro Jove, Junone, et Diis praeter hos caeteris, me aut sacra novis aliquibus Diis fecisse, aut alios Deos jurasse, aut denique nominasse compertum est. Juvenes autem quo pacto corrumperem, ad tolerantiam et frugalitatem eos assuefaciens? Quibus quidem facinoribus mors in poenam constituta est, ut sunt sacrilegia, parietum perfossiones, plagium, urbis proditio; eorum aliquid a me fieri, ne ipsi quidem adversarii objiciunt: adeo ut mirandum mihi esse videatur, ubi unquam in me rem morte dignam conspexistis. Sed nec illa quidem

μέντοι, ὅτι ἀδίκως ἀποθνήσκω, διὰ τοῦτο μεῖον φρονητέον. οὐ γὰρ ἐμοὶ ἀλλὰ τοῖς καταγνοῦσι τοῦτο αἰσχρόν ἐστι. παραμυθεῖται δ' ἔτι με καὶ Παλαμήδης, ὁ παραπλησίως ἐμοὶ τελευτήσας. ἔτι γὰρ καὶ νῦν πολὺ καλλίους ὕμνους παρέχεται Ὀδυσσέως τοῦ ἀδίκως ἀποκτείναντος αὐτόν. οἶδ' ὅτι καὶ ἐμοὶ μαρτυρήσεται ὑπό τε τοῦ ἐπιόντος καὶ ὑπὸ τοῦ παρεληλυθότος χρόνου, ὅτι ἠδίκησα μὲν οὐδένα πώποτε οὐδὲ πονηρότερον ἐποίησα, εὐεργέτουν δὲ τοὺς ἐμοὶ διαλεγομένους, προῖκα διδάσκων ὅ, τι ἐδυνάμην ἀγαθόν. Εἰπὼν δὲ ταῦτα, μάλα ὁμολογουμένως δὴ τοῖς εἰρημένοις ἀπῄει καὶ ὄμμασι καὶ σχήματι καὶ βαδίσματι φαιδρός. Ὡς δὲ ἠσ-

---

de causa, quod injuste occidar, animo esse dejectiore debeo. Non enim hoc mihi, sed iis, qui me condemnarunt, dedecori est. Praeterea me Palamedes consolatur, qui simili fere modo obiit. Nam is etiam nunc longe pulcriorem hymnorum materiem suppeditat, quam Ulysses, qui eum injuste occidit. Et scio non modo futurum sed et praeteritum tempus testimonium mihi perhibiturum, neminem me unquam laesisse, neque reddidisse pejorem: sed bene eis fecisse, qui mecum disserebant, quum gratis, quicquid boni poteram, docerem. Haec quum dixisset, maxime consentaneus iis, quae ab ipso fuerunt dicta, discedebat, tum oculis, tum

θετο ἄρα τοὺς παρεπομένους δακρύοντας, Τί τοῦτο; εἰπεῖν αὐτὸν, ἦ ἄρτι δακρύετε; οὐ γὰρ πάλαι ἴστε ὅτι, ἐξ ὅτου περ ἐγενόμην, κατεψηφισμένος ἦν μου ὑπὸ τῆς φύσεως ὁ θάνατος; ἀλλὰ μέντοι, εἰ μὲν ἀγαθῶν ἐπιῤῥεόντων προαπόλλυμαι, δῆλον ὅτι ἐμοὶ καὶ τοῖς ἐμοῖς εὔνοις λυπητέον· εἰ δὲ χαλεπῶν προσδοκωμένων καταλύω τὸν βίον, ἐγὼ μὲν οἶμαι, ὡς εὐπραγοῦντος ἐμοῦ, πᾶσιν ὑμῖν εὐθυμητέον εἶναι. Παρὼν δέ τις Ἀπολλόδωρος, ἐπιθυμητὴς μὲν ἰσχυρῶς αὐτοῦ, ἄλλως δ' εὐήθης, εἶπεν· Ἀλλὰ τοῦτο ἔγωγε, ὦ Σώκρατες, χαλεπώτατα φέρω, ὅτι ὁρῶ σε ἀδίκως ἀποθνήσκοντα. τὸν δὲ λέγεται καταψήσαντα αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν εἰπεῖν· Σὺ δὲ, ὦ

---

gestu, tum incessu hilaris. Quumque animadverteret eos qui comitabantur lacrymari: Quid hoc est? (inquit) modone fletis? non jamdudum scitis, ex quo genitus fui, a natura me ad mortem condemnatum esse? Enimvero si secundis rebus affluentibus e vita praeripior, patet tum mihi tum aliis mihi benevolis dolendum esse: si vero diris rebus imminentibus vivendi finem facio, vobis omnibus, tanquam me bene agente, laetandum arbitror. Quum vero adesset Apollodorus quidam mirifice studiosus Socratis, caeteroqui vir simplex, dixit: Ego vero, mi Socrates, molestissime fero, quod injuste necari te video. Ille autem caput ejus demulcens,

φίλτατε Ἀπολλόδωρε, μᾶλλον ἂν ἐβούλου με ὁρᾶν δικαίως ἢ ἀδίκως ἀποθνήσκοντα; καὶ ἅμα ἐπιγελάσαι. Λέγεται δὲ καὶ Ἄνυτον παριόντα ἰδὼν εἰπεῖν· Ἀλλ' ὁ μὲν ἀνὴρ ὅδε γε κυδρὸς, ὡς μέγα τι καὶ καλὸν διαπεπραγμένος, εἰ ἀπέκτονέ με ὅτι, αὐτὸν τῶν μεγίστων ὑπὸ τῆς πόλεως ὁρῶν ἀξιούμενον, οὐκ ἔφην χρῆναι τὸν υἱὸν περὶ βύρσας παιδεύειν. Ὡς μοχθηρὸς οὗτος, ἔφη, ὃς οὐκ ἔοικεν εἰδέναι, ὅτι, ὁπότερος ἡμῶν καὶ συμφορώτερα καὶ καλλίω εἰς τὸν ἀεὶ χρόνον διαπέπρακται, οὗτός ἐστι καὶ ὁ νικῶν. Ἀλλὰ μέντοι, φάναι αὐτὸν, ἀνέθηκε μὲν καὶ Ὅμηρος ἔστιν οἷς τῶν ἐν καταλύσει τοῦ βίου προγιγνώσκειν τὰ μέλλοντα· βούλομαι δὲ καὶ

---

dixisse perhibetur: Tune, carissime Apollodore, videre me malles juste quum injuste occidi? Simul subrisisse fertur. Quum etiam Anytum praetereuntem videret, dixisse perhibetur: Hic vir gloriabundus exultat, quasi me interfecto magnum quid praeclarumque gesserit; quod quum ipsum maximi viderem in republica fieri, filium ejus ad operas coriariorum institui debere negaverim. Quam excors est, ait, qui nescire videatur, quod quicunque nostrum et utiliora et praeclariora in omne aevum gesserit, is victor sit. Enimvero, inquit, quum Homerus etiam nonnullos, qui erant in

ἐγὼ χρησμῳδῆσαί τι. συνεγενόμην γάρ ποτε βραχέα τῷ Ἀνύτου υἱῷ, καὶ ἔδοξέ μοι οὐκ ἄῤῥωστος τὴν ψυχὴν εἶναι· ὥστε φημὶ, αὐτὸν ἐπὶ τῇ δουλοπρεπεῖ διατριβῇ, ἣν ὁ πατὴρ αὐτῷ παρεσκεύακεν, οὐ διαμενεῖν· διὰ δὲ τὸ μηδένα ἔχειν σπουδαῖον ἐπιμελητὴν, προσπεσεῖσθαί τινι αἰσχρᾷ ἐπιθυμίᾳ, καὶ προβήσεσθαι μέντοι πόῤῥω μοχθηρίας. Ταῦτα δ᾽ εἰπὼν οὐκ ἐψεύσατο· ἀλλ᾽ ὁ νεανίσκος ἡσθεὶς οἴνῳ, οὔτε νυκτὸς οὔτε ἡμέρας ἐπαύετο πίνων· καὶ τέλος οὔτε τῇ ἑαυτοῦ πόλει οὔτε τοῖς φίλοις οὔτε αὑτῷ ἄξιος οὐδενὸς ἐγένετο. Αὐτὸς μὲν δὴ, διὰ τὴν τοῦ υἱοῦ πονηρὰν παιδείαν καὶ διὰ τὴν αὐτοῦ ἀγνωμοσύνην, ἔτι καὶ τετελευτηκὼς τυγχάνει κακοδοξίας. Σω-

---

exitu vitae, futura praenoscere fecerit: lubet et mihi quiddam quasi per oraculum significare. Fuit aliquando mecum Anyti filius exiguo tempore, visusque est mihi indolis esse non ignavae: itaque aio, non permansurum in illo servili vitae genere, quod pater ei praescripsit. Quia vero nullum habet bonum curatorem, futurum, ut in aliquam libidinem foedam proruat, et in illa socordia longius progrediatur. Haec dicens, nequaquam mentitus est. Nam adolescens hic quum vino delectaretur, neque noctu, neque interdiu potare cessabat: ac tandem nec patriae, nec amicis, nec sibi utilis fuit. Anytus ipse propter educationem filii pravam, et amen-

κράτης δὲ διὰ τὸ μεγαλύνειν ἑαυτὸν ἐν τῷ δικαστηρίῳ, φθόνον ἐπαγόμενος, μᾶλλον καταψηφίσασθαι ἑαυτοῦ ἐποίησε τοὺς δικαστάς. ἐμοὶ μὲν οὖν δοκεῖ θεοφιλοῦς μοίρας τετυχηκέναι. τοῦ μὲν γὰρ βίου τὸ χαλεπώτατον ἀπέλιπε, τῶν δὲ θανάτων τοῦ ῥάστου ἔτυχεν. Ἐπεδείξατο δὲ τῆς ψυχῆς τὴν ῥώμην. ἐπεὶ γὰρ ἔγνω τοῦ ἔτι ζῆν τὸ τεθνάναι αὐτῷ κρεῖσσον εἶναι, ὥσπερ οὐδὲ πρὸς τἄλλα τἀγαθὰ προσάντης ἦν, οὐδὲ πρὸς τὸν θάνατον ἐμαλακίσατο, ἀλλ' ἱλαρῶς καὶ προσεδέχετο αὐτὸν καὶ ἐπετελέσατο. Ἐγὼ μὲν δὴ κατανοῶν τοῦ ἀνδρὸς τήν τε σοφίαν καὶ τὴν γενναιότητα, οὔτε μὴ μεμνῆσθαι δύναμαι αὐτοῦ,

---

tiam suam, etiam a morte infamis est. Socrates autem, quod magnifice pro tribunali se praedicaret, invidia contracta, magis judices ad damnandum sese impulit. Illi equidem fatum Diis acceptum obtigisse arbitror. Quippe molestissimam vitae partem valere jussit, et mortis genus tranquillissimum obiit. Idem robur animi sui declaravit. Nam quum intelligeret, magis ex re sua esse, ut moreretur, quam ut diutius viveret; quemadmodnm ad alias res bonas se non difficilem, ita nec ad mortem se mollem praebuit: immo hilariter eam et exspectabat et obibat. Sapientiam quidem certe, animique magnitudinem quum in hoc viro considero, non possum non ejus meminisse, nec,

οὔτε μεμνημένος μὴ οὐκ ἐπαινεῖν. εἰδέ τις τῶν ἀρετῆς ἐφιεμένων ὠφελιμωτέρῳ τινὶ Σωκράτους συνεγένετο, ἐκεῖνον ἐγὼ τὸν ἄνδρα ἀξιομακαριστότατον νομίζω.

---

ubi meminerim, non etiam laudare. Quod siquis eorum qui virtutis studiosi sunt, cum aliquo versatus est, qui Socrate fuerit utilior; eum ego virum dignissimum judico, qui beatus praedicetur.

ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΣ.

ΚΕΦ. α΄.

Ἤκουσα δέ ποτε αὐτοῦ καὶ περὶ οἰκονομίας τοιάδε διαλεγομένου· εἰπέ μοι, ἔφη, ὦ Κριτόβουλε, ἆρά γε ἡ οἰκονομία ἐπιστήμης τινὸς ὄνομά ἐστιν, ὥσπερ ἡ ἰατρικὴ καὶ ἡ χαλκευτικὴ, καὶ ἡ τεκτονική; — Ἔμοιγε δοκεῖ,

XENOPHONTIS

DE

ADMINISTRATIONE DOMESTICA.

Cap. I.

Audivi etiam Socratem aliquando de administratione rei familiaris hujusmodi quaedam disserentem: Dic mihi, mi Critobule, inquit, estne rei familiaris administratio scientiae alicujus nomen, ut ars medendi, ut aerariorum, ut fabrilis?

ἔφη ὁ Κριτόβουλος. — Ἦ καὶ ὥσπερ τούτων τῶν τεχνῶν ἔχοιμεν ἂν εἰπεῖν ὅ, τι ἔργον ἑκάστης, οὕτω καὶ τῆς οἰκονομίας δυναίμεθ' ἂν εἰπεῖν ὅ, τι ἔργον αὐτῆς ἐστι; — Δοκεῖ γοῦν, ἔφη ὁ Κριτόβουλος, οἰκονόμου ἀγαθοῦ εἶναι, εὖ οἰκεῖν τὸν ἑαυτοῦ οἶκον. — Ἦ καὶ τὸν ἄλλου δὲ οἶκον, ἔφη ὁ Σωκράτης, εἰ ἐπιτρέποι τις αὐτῷ, οὐκ ἂν δύναιτο, εἰ βούλοιτο, εὖ οἰκεῖν, ὥσπερ καὶ τὸν ἑαυτοῦ; Ὁ μὲν γὰρ τεκτονικὴν ἐπιστάμενος, ὁμοίως ἂν καὶ ἄλλῳ δύναιτο ἐργάζεσθαι ὅ, τι περ καὶ ἑαυτῷ, καὶ ὁ οἰκονομικός γ' ἂν ὡσαύτως. — Ἔμοιγε δοκεῖ, ὦ Σώκρατες. — Ἔστιν ἄρα, ἔφη ὁ Σωκράτης, τὴν τέχνην ταύτην ἐπισταμένῳ, καὶ εἰ μὴ αὐτὸς τύχοι χρήματα ἔχων, τὸν ἄλλου

Mihi quidem esse videtur, ait Critobulus. An etiam ut de his artibus singulis dicere possumus, quod sit opus cujusque; sic etiam quod domesticae administrationis opus sit, indicare possimus? Videtur ejus, ait Critobulus, qui rationem administrandae rei domesticae bene teneat, opus esse, domum suam recte colere. An non etiam alterius domum, inquit Socrates, si quis hanc ei committat, et velit ipse, recte colere perinde possit, ut suam? Nam qui artem fabrilem tenet, etiam alii possit elaborare, quod sibi; idemque de administrationis familiaris perito dici potest. Ita mihi, mi Socrates, videtur. Ergone peritus aliquis artis hujus, etiamsi fa-

οἶκον οἰκονομοῦντα, ὥσπερ καὶ οἰκοδομοῦντα, μισθοφορεῖν; — Νὴ Δία· καὶ πολύν γε μισθὸν, ἔφη ὁ Κριτόβουλος, φέροιτ' ἂν, εἰ δύναιτο οἶκον παραλαβὼν τελεῖν τε ὅσα δεῖ, καὶ περιουσίαν ποιῶν αὔξειν τὸν οἶκον. — Οἶκος δὲ δὴ τί δοκεῖ ἡμῖν εἶναι; Ἆρα ὅπερ οἰκία, ἢ καὶ ὅσα τῆς οἰκίας ἔξω τις ἐκέκτητο, πάντα τοῦ οἴκου ταῦτα ἐστίν; — Ἔμοιγ' οὖν, ἔφη ὁ Κριτόβουλος, δοκεῖ, καὶ εἰ μηδ' ἐν τῇ αὐτῇ πόλει εἴη τῷ κεκτημένῳ, πάντα τοῦ οἴκου εἶναι, ὅσα τις κέκτηται. — Οὐκοῦν καὶ ἐχθροὺς κέκτηνταί τινες; — Νὴ Δία, καὶ πολλούς γε ἔνιοι. — Ἦ καὶ κτήματα αὐτῶν φήσομεν εἶναι τοὺς ἐχθρούς; — Γελοῖον μέν τ' ἂν εἴη, ἔφη ὁ Κριτόβουλος, εἰ ὁ τοὺς ἐχθροὺς αὔξων

cultates ipse nullas habeat, domum alterius administrando, perinde ut aedificando, pro mercede operam suam locare potest? Ita certe, ait Critobulus, adeoque mercedem amplam accipere potest, si domum sibi traditam perficiendo, qua parte sic poscit usus, ubere rerum copia augere queat. Et quid nobis videtur esse domus? num idem quod domicilium, an vero etiam illa omnia, quae extra aedes suas quis possidet, domus appellatione veniunt? Mihi sic videtur, ait Critobulus, omnia domo comprehendi, quae possidet aliquis, etiamsi non sint in eadem civitate, in qua possessor. An non etiam hostes aliqui habent? Etiam multos profecto nonnulli. Num igitur etiam hostes in bonis eorum esse dicemus? Ridiculum

προσέτι καὶ μισθὸν τούτου φέροιτο. — Ὅτι τοι ἡμῖν ἐδόκει οἶκος ἀνδρὸς εἶναι ὅπερ κτῆσις. — Νὴ Δί', ἔφη ὁ Κριτόβουλος, ὅ, τι γέ τις ἀγαθὸν κέκτηται· οὐ μὰ Δί', οὐκ, εἴ τι κακὸν, τοῦτο κτῆμα ἐγὼ καλῶ. — Σὺ δ' ἔοικας τὰ ἑκάστῳ ὠφέλιμα, κτήματα καλεῖν. — Πάνυ μὲν οὖν, ἔφη· τὰ δέ γε βλάπτοντα ζημίαν ἔγωγε νομίζω μᾶλλον ἢ χρήματα. — Κἂν ἄρα γέ τις, ἵππον πριάμενος, μὴ ἐπίστηται αὐτῷ χρῆσθαι, ἀλλὰ καταπίπτων ἀπ' αὐτοῦ κακὰ λαμβάνῃ, οὐ χρήματα αὐτῷ ἐστιν ὁ ἵππος; — Οὐκ, εἴπερ τὰ χρήματά γ' ἐστὶν ἀγαθόν. — Οὐδ' ἄρα γε ἡ γῆ ἀνθρώπῳ ἐστὶ χρήματα, ὅστις οὕτως ἐργάζεται αὐτὴν ὥστε ζημιοῦσθαι ἐργαζόμενος. —

---

fuerit, inquit Critobulus, si quis hostes augendo, praeterea mercedem eo nomine accipiat. At nobis videbatur, idem esse domum alicujus, et possessionem. Quidquid scilicet, ait Critobulus, boni quis possidet. Nec enim ego quod malum est, possessionem et facultates appello. Videris ea facultates appellare, quae cuique sunt usui. Omnino, ait. Nam quae nocent, magis esse detrimentum arbitror, quam facultates. At si quis equum emens, uti eo nesciat, sed ab eo delapsus damnum accipiat, non facultates ei sunt hic equus? Non, siquidem facultates esse bonum aliquid necesse est. Ergo ne solum quidem ei facultates sunt, qui suo cum detrimento solum

Οὐδὲ ἡ γῆ μέντοι χρήματά ἐστιν, εἴπερ, ἀντὶ τοῦ τρέφειν, πεινῆν παρασκευάζει. Οὐκοῦν καὶ τὰ πρόβατα ὡσαύτως, εἴτις, διὰ τὸ μὴ ἐπίστασθαι προβάτοις χρῆσθαι ζημιοῖτο, οὐδὲ τὰ πρόβατα χρήματα τούτῳ εἴη ἄν; — Οὔκουν ἔμοιγε δοκεῖ. — Σὺ ἄρα, ὡς ἔοικε, τὰ μὲν ὠφελοῦντα χρήματα ἡγῇ, τὰ δὲ βλάπτοντα οὐ χρήματα. — Οὕτως. — Ταὐτὰ ἄρα ὄντα, τῷ μὲν ἐπισταμένῳ χρῆσθαι αὐτῶν ἑκάστοις χρήματά ἐστι, τῷ δὲ μὴ ἐπισταμένῳ οὐ χρήματα· ὥσπερ γε αὐλοὶ τῷ μὲν ἐπισταμένῳ ἀξίως λόγου αὐλεῖν χρήματά εἰσι, τῷ δὲ μὴ ἐπισταμένῳ οὐδὲν μᾶλλον ἢ ἄχρηστοι λίθοι, εἰ μὴ ἀποδιδοῖτό γε αὐτούς. — Τοῦτ' αὐτὸ φαίνεται ἡμῖν, ἀποδιδομένοις μὲν οἱ αὐ-

---

colit. Itidem solum esse facultates nego, si, quum debeat alere, ut esuriamus, efficit. Ergo idem de ovibus statuendum, si quis propterea, quod ovibus uti nesciat, damnum accipiat, ne oves quidem ei facultates esse? Mihi sane non videntur esse. Ergo tu, quemadmodum videtur, ea quae utilitatem habent, facultates esse ducis: quae vero noceant, minime. Sic est. Eadem igitur illi, qui usum eorum teneat, facultates sunt: eadem ignoranti, non sunt facultates. Quemadmodum tibiae illi, qui canere tibiis egregie norit, facultates sunt: qui vero nesciat, nihilo magis, quam inutilia saxa; nisi eas vendiderit. Rursus scilicet videntur nobis tibiae, si quidem

λοι χρήματα, μὴ ἀποδιδομένοις δὲ, ἀλλὰ κεκτημένοις, οὔ, τοῖς μὴ ἐπισταμένοις αὐτοῖς χρῆσθαι. Καὶ ὁμολογουμένως γε, ὦ Σώκρατες, ὁ λόγος ἡμῖν χωρεῖ, ἐπείπερ εἴρηται τὰ ὠφελοῦντα χρήματα εἶναι. Μὴ πωλούμενοι μὲν γὰρ οὐ χρήματά εἰσιν οἱ αὐλοί. (οὐδὲν γὰρ χρήσιμοί εἰσι) πωλούμενοι δὲ χρήματα. —Πρὸς ταῦτα δὲ ὁ Σωκράτης εἶπεν, ἢν ἐπίστηταί γε πωλεῖν. Εἰ δὲ πωλοίη αὖ πρὸς τοῦτον, ὃς μὴ ἐπίστηται χρῆσθαι, οὐδὲ πωλούμενοι εἰσὶ χρήματα, κατά γε τὸν σὸν λόγον. — Λέγειν ἔοικας, ὦ Σώκρατες, ὅτι οὐδὲ τὸ ἀργύριόν ἐστι χρήματα, εἰ μήτις ἐπίσταιτο χρῆσθαι αὐτῷ. — Καὶ σὺ δέ μοι δοκεῖς οὕτω συνομολογεῖν, ἀφ' ὧν τις ὠφελεῖσθαι δύναται,

---

vendantur facultates esse: si non vendantur, sed retineantur ab illis qui usum earum ignorant, haudquaquam. Sane consentanea ratione, mi Socrates, nostra progreditur oratio, quando dictum est, ea quae utilia sint, facultates esse. Nam si tibiae non vendantur, non sunt facultates, quippe quae nullam ad rem utiles sint: venditae vero, sunt facultates. Ad quae Socrates: Si quidem, ait, etiam vendere quis sciat. Si vero vendat ei qui uti nequeat; ne venditae quidem facultates sunt, uti tu ais. Videris dicere, mi Socrates, ne argentum quidem esse facultates, nisi quis uti eo norit. Tu quoque mecum fateri videris, eas res facultates esse, de quibus utili-

χρήματα εἶναι. Εἰ γοῦν τις χρῷτο τῷ ἀργυρίῳ, ὥστε πριάμενος οἷον ἑταίραν, διὰ ταύτην κάκιον μὲν τὸ σῶμα ἔχοι, κάκιον δὲ τὴν ψυχὴν, κάκιον δὲ τὸν οἶκον, πῶς ἂν ἔτι τὸ ἀργύριον αὐτῷ ὠφέλιμον εἴη; — Οὐδαμῶς· εἰ μή περ γε καὶ τὸν ὑοσκύαμον καλούμενον χρήματα εἶναι φήσομεν, ὑφ᾽ οὗ οἱ φαγόντες αὐτὸν παραπλῆγες γίγνονται. — Τὸ μὲν δὴ ἀργύριον, εἰ μήτις ἐπίσταιτο αὐτῷ χρῆσθαι, οὕτω πόῤῥω ἀπωθείσθω, ὦ Κριτόβουλε, ὥστε μηδὲ χρήματα εἶναι. Οἱ δὲ φίλοι, ἤν τις ἐπίστηται αὐτοῖς χρῆσθαι, ὥστε ὠφελεῖσθαι ἀπ᾽ αὐτῶν, τί φήσομεν αὐτοὺς εἶναι; — Χρήματα, νὴ Δί᾽, ἔφη ὁ Κριτόβουλος, καὶ πολύ γε μᾶλλον ἢ τοὺς βοῦς, ἢν ὠφελιμώτεροί γε

---

tatem aliquis capere possit. Ergo si quis argento sic utatur, ut verbi gratia, scortum emat, propter quod minus bene affectus sit corpore atque animo, et domus etiam pejus administretur, quo pacto possit huic argentum esse usui? Nequaquam, nisi et hyoscyamum, quam vocant herbam, inter facultates quis recenseat, qua qui vescuntur, apud sese non sunt. Argentum quidem certe, mi Critobule, nisi quis uti eo norit, adeo procul amoveatur, ut nec in bonis habeatur. Quod vero amicos esse dicemus, si quis ita sciat eis uti, ut fructum aliquem ex ipsis percipiat? Facultates profecto, ait Critobulus, ac multo quidem magis, quam boves;

ὦσι τῶν βοῶν. — Καὶ οἱ ἐχθροὶ ἄρα, κατά γε τὸν σὸν λόγον, χρήματά εἰσι τῷ δυναμένῳ ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν ὠφελεῖσθαι. — Ἔμοιγ' οὖν δοκεῖ. — Οἰκονόμου ἄρα ἐστὶν ἀγαθοῦ καὶ τοῖς ἐχθροῖς ἐπίστασθαι χρῆσθαι, ὥστε ὠφελεῖσθαι ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν. — Ἰσχυρότατά γε. Καὶ γὰρ δὴ ὁρᾷς, ἔφη, ὦ Κριτόβουλε, ὅσοι μὲν δὴ οἶκοι ἰδιωτῶν εἰσὶν ηὐξημένοι ἀπὸ πολέμου, ὅσοι δὲ τυράννων. — Ἀλλὰ γὰρ τὰ μὲν καλῶς ἔμοιγε δοκεῖ λέγεσθαι, ὦ Σώκρατες, ἔφη ὁ Κριτόβουλος· ἐκεῖνο δὲ ἡμῖν τί φαίνεται, ὁπόταν ὁρῶμέν τινας ἐπιστήμας μὲν ἔχοντας καὶ ἀφορμὰς, ἀφ' ὧν δύνανται ἐργαζόμενοι αὔξειν τοὺς οἴκους, αἰσθανόμεθα δὲ αὐτοὺς ταῦτα μὴ θέλοντας ποιεῖν, καὶ διὰ

---

si quidem utilitates majores afferant, quam boves. Ergo etiam hostes, tua quidem sententia, facultates sunt ei qui capere fructum aliquem ex hostibus potest. Ita mihi quidem videtur. Est igitur boni administratoris rei domesticae, hostibus etiam uti scire, quo fructum ex ipsis capiat. Maxime vero. Nam vides certe, mi Critobule, quot privatorum hominum domus bello auctae sint, quot a tyrannide. Sed enim haec, mi Socrates, praeclare mihi dici videntur, inquit Critobulus: illud autem quam speciem habet, quod nonnullos videmus scientia quidem illos ac facultatibus instructos, quibus faciendo quaestum augere domos possent; verum id eos facere nolle animadvertimus, ac propterea scientias ipsis usui

τοῦτο ὁρῶμεν ἀνωφελεῖς οὔσας αὐτοῖς τὰς ἐπιστήμας; Ἄλλο τι ἢ τούτοις αὖ οὔτε αἱ ἐπιστῆμαι χρήματά εἰσιν οὔτε τὰ κτήματα; — Περὶ δούλων μοι, ἔφη ὁ Σωκράτης, ἐπιχειρεῖς, ὦ Κριτόβουλε, διαλέγεσθαι; — Οὐ μὰ Δί', ἔφη, οὐκ ἔγωγε· ἀλλὰ καὶ πάνυ εὐπατριδῶν δοκούντων γε ἐνίων εἶναι, οὓς ἐγὼ ὁρῶ τοὺς μὲν καὶ πολεμικὰς, τοὺς δὲ καὶ εἰρηνικὰς ἐπιστήμας ἔχοντας, ταύτας δὲ οὐκ ἐθέλοντας ἐργάζεσθαι, ὡς μὲν ἐγὼ οἶμαι, δι' αὐτὸ τοῦτο, ὅτι δεσπότας οὐκ ἔχοιεν. — Καὶ πῶς ἂν, ἔφη ὁ Σωκράτης, δεσπότας οὐκ ἔχοιεν, εἰ εὐχόμενοι εὐδαιμονεῖν, καὶ ποιεῖν βουλόμενοι ἀφ' ὧν ἔχοιεν ἀγαθὰ, ἔπειτα κωλύονται ποιεῖν ταῦτα ὑπὸ τῶν ἀρχόντων; — Καὶ τίνες δὴ οὗτοι εἰ-

---

nulli esse cernimus? Num quid est aliud, quam his scientias illas neque facultates esse, neque possessiones? De servis, mi Critobule, disserere instituis? Minime vero, ait: sed sunt nonnulli, qui valde videntur esse bono loco nati, quorum alios video, rerum bellicarum, alios pacis artium peritos esse; quas tamen exercere nolint, eam ipsam ob caussam, mea quidem sententia, quod dominos non habeant. Quid dominis carere possint, ait Socrates, quum felicitatem adipisci cupientes, aeque gerere, de quibus capere fructus utiles possint, in hoc conatu ab illis impediantur, qui eis imperant? Et quinam illi sunt, ait Critobulus, qui quanquam non

σὶν, ἔφη ὁ Κριτόβουλος, οἳ ἀφανεῖς ὄντες ἄρχουσιν αὐτῶν; — Ἀλλὰ μὰ Δί', ἔφη ὁ Σωκράτης, οὐκ ἀφανεῖς εἰσιν, ἀλλὰ καὶ πάνυ φανεροί. καὶ ὅτι πονηρότατοί γε εἰσὶν, οὐδέ σε λανθάνουσιν, εἴπερ πονηρίαν γε νομίζεις ἀργίαν τ' εἶναι καὶ μαλακίαν ψυχῆς καὶ ἀμέλειαν. Καὶ ἄλλαι δ' εἰσὶν ἀπατηλαί τινες δέσποιναι προσποιούμεναι ἡδοναὶ εἶναι, κυβεῖαί τε καὶ ἀνωφελεῖς ἀνθρώπων ὁμιλίαι, αἳ προϊόντος τοῦ χρόνου καὶ αὐτοῖς τοῖς ἐξαπατηθεῖσι καταφανεῖς γίγνονται, ὅτι λῦπαι ἄρα ἦσαν ἡδοναῖς περιπεπεμμέναι, αἳ διακωλύουσιν αὐτοὺς ἀπὸ τῶν ὠφελίμων ἔργων κρατοῦσαι. — Ἀλλὰ καὶ ἄλλοι, ἔφη, ὦ Σώκρατες, ἐργάζεσθαι μὲν οὐ κωλύονται ὑπὸ τού-

---

cernantur, eis tamen imperant? Immo, inquit Socrates, obscuri non sunt, sed conspici manifesto possunt. Ac improbissimos quidem esse, ne te quidem latet, si quidem ignaviam et mollitiem animi, et negligentiam [illegible] putas esse improbitatem. Sunt et aliae fraudu[illegible] quae se pro voluptatibus venditant, aleae lusus, et inutiles hominum inter se conversationes, quae temporis progressu manifesto deprehendunt etiam illi, qui decepti sunt, dolores esse implicatos undique voluptatibus. Atque hae potestatem in ipsos nactae, ab operibus eos utilibus impediendo avocant. At enim alii, subjecit Socrates, ab his non impediuntur,

των, ἀλλὰ καὶ πάνυ σφοδρῶς πρὸς τὸ ἐργάζεσθαι ἔχουσι καὶ μηχανᾶσθαι προσόδους· ὅμως δὲ καὶ τοὺς οἴκους κατατρίβουσι, καὶ ἀμηχανίᾳ συνέχονται. — Δοῦλοι γάρ εἰσι καὶ οὗτοι, ἔφη ὁ Σωκράτης, καὶ πάνυ γε χαλεπῶν δεσποινῶν, οἱ μὲν λιχνειῶν, οἱ δὲ λαγνειῶν, οἱ δὲ οἰνοφλυγιῶν, οἱ δὲ φιλοτιμιῶν τινων μωρῶν καὶ δαπανηρῶν, ἃ οὕτω χαλεπῶς ἄρχει τῶν ἀνθρώπων, ὧν ἂν ἐπικρατήσωσιν, ὥσθ', ἕως μὲν ἂν ὁρῶσιν ἡβῶντας αὐτοὺς καὶ δυναμένους ἐργάζεσθαι, ἀναγκάζουσι φέρειν, ἃ ἂν αὐτοὶ ἐργάσωνται, καὶ τελεῖν εἰς τὰς αὐτῶν ἐπιθυμίας· ἐπειδὰν δὲ αὐτοὺς ἀδυνάτους αἴσθωνται ὄντας ἐργάζεσθαι διὰ τὸ γῆρας, ἀπολείπουσι τούτους κακῶς γηράσκειν,

---

quo minus quaestum faciant, sed ad eum faciundum excogitandosque proventus vehementer incitati sunt. Nihilominus et rem familiarem atterunt, et rerum inopia conflictantur. Nimirum et illi servi sunt, ait Socrates, ac profecto permolestos habent dominos, alii luxum, alii libidines, alii temulentiam, alii stultas quasdam et sumtuosas ambitiones, quae quidem adeo graviter in eos homines, quos occupaverint, imperium exercent: ut quamdiu cernunt eos adhuc vegetos esse, quaestumque facere posse, quidquid lucri fecerint, ad se deferre cogant, ac suas in cupiditates impendere. Verum posteaquam animadverterint eos propter senectutem nihil am-

ἄλλοις δ' αὖ πειρῶνται δούλοις χρῆσθαι. Ἀλλὰ δεῖ, ὦ Κριτόβουλε, πρὸς ταύτας οὐχ ἧσσον διαμάχεσθαι περὶ τῆς ἐλευθερίας, ἢ πρὸς τοὺς σὺν ὅπλοις πειρωμένους καταδουλοῦσθαι. Πολέμιοι μὲν οὖν ἤδη ὅταν καλοὶ κἀγαθοὶ ὄντες καταδουλώσωνταί τινας, πολλοὺς δὴ βελτίους ἠνάγκασαν εἶναι σωφρονίσαντες, καὶ ῥᾷον βιοτεύειν τὸν λοιπὸν χρόνον ἐποίησαν· αἱ δὲ τοιαῦται δέσποιναι αἰκιζόμεναι τὰ σώματα τῶν ἀνθρώπων καὶ τὰς ψυχὰς καὶ τοὺς οἴκους οὔποτε λήγουσιν, ἔστ' ἂν ἄρχωσιν αὐτῶν.

β'. Ὁ οὖν Κριτόβουλος ἐκ τούτων ὧδέ πως εἶπεν· ἀλλὰ περὶ μὲν τῶν τοιούτων ἀρκούντως πάνυ μοι δοκῶ τὰ λεγόμενα ὑπὸ σοῦ ἀκηκοέ-

---

plius comparare posse, relinquunt eos misere senectutem exacturos, atque aliis uti servis instituunt. Oportet autem, mi Critobule, non minus de libertate adversus haec dimicare, quam adversus eos qui armati nos in servitutem redigere conantur. Etenim hostes virtute praestantes quum in servitutem aliquos redigunt, castigando multos meliores fieri cogunt, atque etiam efficiunt ut facilius deinceps vivant. At hujusmodi dominae, corpora hominum, et animos, et rem familiarem foede perdere non desinunt, donec imperium in eos consequantur.

2. Secundum haec Critobulus hujusmodi quaedam dicebat: Ego vero de his satis audiisse mihi videor abs te dicta, et ipse meipsum explorans, in

και· αὐτὸς δ' ἐμαυτὸν ἐξετάζων δοκῶ μοι εὑρίσκειν ἐπιεικῶς τῶν τοιούτων ἐγκρατῆ ὄντα, ὥστ' εἴ μοι συμβουλεύοις ὅ, τι ἂν ποιῶν αὔξοιμι τὸν οἶκον, οὐκ ἄν μοι δοκῶ ὑπό γε τούτων, ὧν σὺ δεσποινῶν καλεῖς, κωλύεσθαι· ἀλλὰ θαῤῥῶν συμβούλευε ὅ, τι ἔχεις ἀγαθόν· ἢ κατέγνωκας ἡμῶν, ὦ Σώκρατες, ἱκανῶς πλουτεῖν, καὶ οὐδὲν δοκοῦμέν σοι προσδεῖσθαι χρημάτων; — Οὔκουν ἔγωγ', ἔφη ὁ Σωκράτης, εἰ καὶ περὶ ἐμοῦ λέγεις, οὐδέν μοι δοκῶ προσδεῖσθαι χρημάτων, ἀλλ' ἱκανῶς πλουτεῖν· σὺ μέντοι γε, ὦ Κριτόβουλε, πάνυ μοι δοκεῖς πένεσθαι, καὶ, ναὶ μὰ Δί', ἔστιν ὅτε καὶ πάνυ οἰκτείρω σε ἐγώ. καὶ ὁ Κριτόβουλος γελάσας εἶπε· — Καὶ πόσον ἂν πρὸς τῶν θεῶν

---

hujusmodi rebus egregie mihi videor meimet esse compos. Itaque si consilium mihi dederis, quo pacto rem domesticam augere possim, non existimo futurum, ut illae me dominae, quas ita tu vocas, impediant. Tu quidem confidenter impertire mihi consilium bonum, quodcunque tandem habes. An vero satis esse nos, mi Socrates, ab opibus instructos putas, nec facultatibus aliis egere? Equidem, ait Socrates, si de me quoque loquaris, nullis indigere praeterea me opibus puto, sed satis esse locupletem. Tu vero, mi Critobule, valde mihi pauper esse videris, ac profecto nonnunquam valde tui me miseret. Tum ridens Critobulus: Quaeso te per deos immortales, inquit, quantum te de tuis facultatibus venditis re-

οἴει, ὦ Σώκρατες, ἔφη, εὑρεῖν τὰ σὰ κτήματα πωλούμενα; Πόσον δὲ τὰ ἐμά; — Ἐγὼ μὲν οἶμαι, ἔφη ὁ Σωκράτης, εἰ ἀγαθοῦ ὠνητοῦ ἐπιτύχοιμι, εὑρεῖν ἄν μοι σὺν τῇ οἰκίᾳ καὶ τὰ ὄντα πάντα πάνυ ῥᾳδίως πέντε μνᾶς· τὰ μέντοι σὰ ἀκριβῶς οἶδα ὅτι πλέον ἂν εὕροι ἢ ἑκατονταπλασίονα τούτου. — Κᾆτα οὕτως ἐγνωκὼς, σὺ μὲν οὐχ ἡγῇ προσδεῖσθαι χρημάτων, ἐμὲ δὲ οἰκτείρεις ἐπὶ τῇ πενίᾳ; — Τὰ μὲν γὰρ ἐμὰ, ἔφη, ἱκανά ἐστιν ἐμοὶ παρέχειν τὰ [ἐμοὶ] ἀρκοῦντα· εἰς δὲ τὸ σὸν σχῆμα, ὃ σὺ περιβέβλησαι, καὶ τὴν σὴν δόξαν, οὐδ᾽ εἰ τρὶς ὅσα νῦν κέκτησαι προσγένοιτό σοι, οὐδ᾽ ὣς ἂν ἱκανά μοι δοκεῖ εἶναί σοι. — Πῶς δὴ τοῦτ᾽; ἔφη ὁ Κριτόβουλος. Ἀπεφήνατο ὁ

---

demturum, quantum me existimas? Arbitror ego, ait Socrates, si emptor mihi bonus contingat, facile me de cunctis facultatibus meis, cum domo, minas quinque coacturum. De tuis vero sat scio redemturum te centies plura. Itane vero, quum hoc scias, tibi nullis opus esse opibus censes, mei autem ob paupertatem te miseret? Nimirum mea, inquit, abunde mihi suppeditare possunt ea quae mihi sufficiant; ad eam vero speciem, qua tu indutus es, et tuam ad existimationem, ne si triplo quidem plura tibi accederent iis quae modo possides, satis tibi fore puto. Quinam istuc? ait Critobulus. Et Socrates hoc declarans: Primum, inquit, video tibi neces-

Σωκράτης, — ὅτι πρῶτον μὲν ὁρῶ σοι ἀνάγκην οὖσαν θύειν πολλά τε καὶ μεγάλα, ἢ οὔτε θεοὺς οὔτε ἀνθρώπους οἶμαί σε ἂν ἀνασχέσθαι· ἔπειτα ξένους προσήκει σοι πολλοὺς δέχεσθαι, καὶ τούτους μεγαλοπρεπῶς· ἔπειτα δὲ πολίτας δειπνίζειν καὶ εὖ ποιεῖν, ἢ ἔρημον συμμάχων εἶναι. Ἔτι δὲ καὶ τὴν πόλιν αἰσθάνομαι τὰ μὲν ἤδη σοι προστάττουσαν μεγάλα τελεῖν, ἱπποτροφίας τε καὶ χορηγίας, καὶ γυμνασιαρχίας, καὶ προστατείας· ἢν δὲ δὴ πόλεμος γένηται, οἶδ' ὅτι καὶ τριηραρχίας μισθοὺς καὶ εἰσφορὰς τοσαύτης σοι προστάξουσιν, ὅσας σὺ οὐ ῥᾳδίως ὑποίσεις. Ὅπου δ' ἂν ἐνδεῶς δόξῃς τὶ τούτων ποιεῖν, οἶδ' ὅτι σε τιμωρήσονται Ἀθηναῖοι οὐδὲν ἧττον ἢ εἰ τὰ

---

sitatem impositam, ut multa et ampla sacrificia instituas: caeteroqui nec Deos nec homines te laturos. Deinde necesse est hospites multos domo tua excipias, eosque magnifice. Praeterea cives multi coenis excipiendi tibi sunt, ac beneficiis demulcendi, nisi ab opitulatoribus destitui velis. Animadverto etiam a civitate nostra nunc quoque magnas expensas imperari tibi, nimirum ut equos alas, ut choros exhibeas, ut gymnasiis praesis, ut patrocinia suscipias: et bellum si oriatur, tantos illam sumtus imperaturam tibi scio triremium in praefecturis, tantasque collationes, quantis tu non facile subsistes. Quod si non ita gerere videberis aliquid uti debebat geri; sat scio, non minus Athenienses te multaturos,

αὐτῷ λάβοιεν κλέπτοντα. Πρὸς δὲ τούτοις ὁρῶ σε οἰόμενον πλουτεῖν, καὶ ἀμελῶς μὲν ἔχοντα πρὸς τὸ μηχανᾶσθαι χρήματα, παιδικοῖς δὲ πράγμασι προσέχοντα τὸν νοῦν, ὥσπερ ἐξόν σοι. Ὧν ἕνεκα οἰκτείρω σε, μή τι ἀνήκεστον κακὸν πάθῃς, καὶ εἰς πολλὴν ἀπορίαν καταστῇς. Καὶ ἐμοὶ μὲν, εἴτι καὶ προσδεηθείην, οἶδ' ὅτι καὶ σὺ γινώσκεις, ὡς εἰσὶν, οἳ καὶ ἐπαρκέσειαν, ὥστε πάνυ μικρὰ πορίσαντες, κατακλύσειαν ἂν ἀφθονίᾳ τὴν ἐμὴν δίαιταν· οἱ δὲ σοὶ φίλοι, πολὺ ἀρκοῦντα σοῦ μᾶλλον ἔχοντες τῇ ἑαυτῶν κατασκευῇ, ἢ σὺ τῇ σῇ, ὅμως ὡς παρὰ σοῦ ὠφελησόμενοι ἀποβλέπουσι. — Καὶ ὁ Κριτόβουλος εἶπεν, ἐγὼ τούτοις, ὦ Σώκρατες, οὐκ ἔχω

---

quam si te in peculatu deprehendissent. Praeter haec video te hanc de temetipso concepisse opinionem, quod dives sis, et negligenter in excogitandis [illegible] rebus [illegible] esse occupatum, atque si id tibi liceret. Quas ob causas miseret me tui, ne quod insanabile malum [illegible], et magnam ad inopiam redigaris. Ac mihi quidem, etiamsi aliquid etiam deesset, scio habere te perspectum, esse qui suppeditare possint tantum, ut modicis admodum [illegible], abundantia quadam victus mei rationem inundent. Tui vero amici, quum rerum te copia superent, nihilo minus ad te [illegible], quasi abs te nonnihil utilitatis exspectantes. Tum Critobulus: Non possum, inquit, his adversa-

ἀντιλέγειν· ἀλλ' ὥρα σοι προστατεύειν ἐμοῦ, ὅπως μὴ τῷ ὄντι οἰκτρὸς γένωμαι. — Ἀκούσας οὖν ὁ Σωκράτης εἶπε, καὶ οὐ θαυμαστὸν δοκεῖς, ὦ Κριτόβουλε, τοῦτο σαυτῷ ποιεῖν, ὅτι ὀλίγον μὲν πρόσθεν, ὅτε ἐγὼ ἔφην πλουτεῖν, ἐγέλασας ἐπ' ἐμοὶ ὡς οὐδὲ εἰδότι, ὅ, τι εἴη πλοῦτος, καὶ πρότερον οὐκ ἐπαύσω, πρὶν ἐξήλεγξάς με καὶ ὁμολογεῖν ἐποίησας, μηδὲ ἑκατοστὸν μέρος τῶν σῶν κεκτῆσθαι· νῦν δὲ κελεύεις με προστατεύειν σοῦ καὶ ἐπιμελεῖσθαι, ὅπως ἂν μὴ παντάπασιν ἀληθῶς πένης γένοιο; — Ὁρῶ γάρ σε, ἔφη, ὦ Σώκρατες, ἕν τι πλουτηρὸν ἔργον ἐπιστάμενον, περιουσίαν ποιεῖν. Τὸν οὖν ἀπ' ὀλίγων περιποιοῦντα ἐλπίζω ἀπὸ πολλῶν γ' ἂν πάνυ ῥᾳδίως πολλὴν

ri, mi Socrates. Caeterum tempus est, ut mihi patronus fias, ne reapse miserabilis evadam. Quae quum audisset Socrates: An non mirum est, inquit, hoc te [illegible] tecum ipsum committere, Critobule, qui quum paulo ante me divite memetipsum praedicantem irriseris, quasi qui nescirem, quid esset divitiae, atque prius destiteris, quam me convicisses, et ad fatendum adegisses, ne centesimam quidem partem tuarum me facultatum possidere, nunc me patronum tibi expetas, utque dem operam horteris, ne vere pauper fias? Nimirum te video, mi Socrates, inquit, unum hoc opus intelligere, quod ad parandas divitias pertinet, qui rerum copiam efficere posses. Atque illum, qui de exiguis aliquam copiam parare pos-

περιουσίαν ποιῆσαι. — Οὔκουν μέμνησαι ἀρτίως ἐν τῷ λόγῳ, ὅτε οὐδ' ἀναγρύζειν μοι ἐξουσίαν ἐποίησας, λέγων ὅτι τῷ μὴ ἐπισταμένῳ ἵπποις χρῆσθαι οὐκ εἴη χρήματα οἱ ἵπποι, οὐδὲ ἡ γῆ, οὐδὲ τὰ πρόβατα, οὐδὲ ἀργύριον, οὐδὲ ἄλλο οὐδὲν ὅτῳ τὶς μὴ ἐπίσταιτο χρῆσθαι. Εἰσὶ μὲν οὖν αἱ πρόσοδοι ἀπὸ τῶν τοιούτων· ἐμὲ δὲ πῶς τινὶ τούτων οἴει ἂν ἐπιστηθῆναι χρῆσθαι, ᾧ τὴν ἀρχὴν οὐδὲν πώποτ' ἐγένετο τούτων; — Ἀλλ' ἐδόκει ἡμῖν, καὶ εἰ μὴ χρήματά τις τύχοι ἔχων, ὅμως εἶναί τις ἐπιστήμη οἰκονομίας. Τί οὖν κωλύει καὶ σε ἐπίστασθαι; — Ὅπερ, νὴ Δία, καὶ αὐλεῖν ἂν κωλύσειεν ἄνθρωπον ἐπίστασθαι, εἰ μήτε

---

sit, spero de multis facillime magnam effecturum abundantiam. Non autem tu meministi, te modo in eo, quem habuimus sermone, quum ne hiscendi quidem potestatem mihi concederes, dicere; non equos illi facultates esse, qui uti eis nesciret, nec solum, nec oves, nec argentum, nec quidquam aliud, quo quis uti nesciret. Sunt autem fructus aliqui ex hujusmodi rebus. Et quo pacto me putas horum aliquo uti scire, quum ab initio nihil eorum habuerim? At enim videbatur nobis, etiam si quis facultates nullas haberet, tamen esse in ipso administrationis domesticae scientiam posse. Quid igitur obstat, quominus tu quoque hanc teneas? Hoc ipsum, ait, quod etiam impedire potest, quominus tibia quis norit canere, si videlicet neque tibias unquam ipse

αὐτὸς πώποτε κτήσαιτο αὐλοὺς, μήτε ἄλλος αὐτῷ παράσχοι ἐν τοῖς αὐτοῦ μανθάνειν. Οὕτω δὴ καὶ ἐμοὶ ἔχει περὶ τῆς οἰκονομίας. Οὔτε γὰρ αὐτὸς ὄργανα χρήματα ἐκεκτήμην ὥστε μανθάνειν, οὔτε ἄλλος πώποτέ μοι παρέσχε τὰ ἑαυτοῦ διοικεῖν, ἀλλ' ἢ σὺ νυνὶ ἐθέλεις παρέχειν. οἱ δὲ δήπου τὸ πρῶτον μανθάνοντες κιθαρίζειν καὶ τὰς λύρας λυμαίνονται· καὶ ἐγὼ δὴ εἰ ἐπιχειρήσαιμι ἐν τῷ σῷ οἴκῳ μανθάνειν οἰκονομεῖν, ἴσως ἂν καταλυμηναίμην ἄν σου τὸν οἶκον. — Πρὸς ταῦτα ὁ Κριτόβουλος εἶπε, προθύμως γε, ὦ Σώκρατες, ἀποφεύγειν μοι πειρᾷ, μηδέν με συνωφελῆσαι εἰς τὸ ῥᾷον ὑποφέρειν τὰ ἐμοὶ ἀναγκαῖα πράγματα. — Οὐ μὰ Δί', ἔφη ὁ Σωκρά-

---

habuerit, neque alius ei concesserit suas, ut in eis artem disceret. Eadem in administratione domestica mea est ratio. Nam opes, quae instrumenta sunt, nunquam habui, quibus eam discerem: neque sua mihi alius quispiam administranda tradidit, extra te unum, qui tua tradere mihi vis. Enimvero qui primum cithara canere discunt, etiam lyras ipsas corrumpunt. Atque equidem si tua in domo rei familiaris administrationem discere instituerem, fortassis illam plane corrumperem. Ad ea Critobulus: Studiose, mi Socrates, inquit, elabi velle videris, ne mihi quid adjumenti ad feras, ut rerum necessariarum onera facilius feram. Minime

της, οὐκ ἔγωγε, ἀλλ', ὅσα ἔχω, καὶ πάνυ προθύμως ἐξηγήσομαί σοι. Οἶμαι δ' ἄν, καὶ εἰ ἐπὶ πῦρ ἐλθόντος σου, καὶ μὴ ὄντος παρ' ἐμοὶ, εἰ ἄλλοσε ἡγησάμην, ὁπόθεν σοι εἴη λαβεῖν, οὐκ ἂν ἐμέμφου μοι. Καὶ εἰ ὕδωρ παρ' ἐμοῦ αἰτοῦντί σοι αὐτὸς μὴ ἔχων, ἄλλοσε καὶ ἐπὶ τοῦτο ἤγαγον, οἶδ' ὅτι οὐδ' ἂν τοῦτό μοι ἐμέμφου. Καὶ εἰ βουλομένου μουσικὴν μαθεῖν σου παρ' ἐμοῦ, δείξαιμί σοι πολὺ δεινοτέρους ἐμοῦ περὶ μουσικὴν, καί σοι χάριν εἰδότας, εἰ ἐθέλοις παρ' αὐτῶν μανθάνειν, τί ἂν ἔτι μοι ταῦτα ποιοῦντι μέμφοιο; — Οὐδὲν ἂν δικαίως γε, ὦ Σώκρατες. — Ἐγὼ τοίνυν σοι δείξω, ὦ Κριτόβουλε, ὅσα νῦν λιπαρεῖς παρ' ἐμοῦ μανθάνειν, πολὺ ἄλλους ἐμοῦ δει-

---

profecto, ait Socrates, sed lubens exponam tibi, quae scio. Arbitror autem, te, si ignis petendi causa venires ad me, atque illo equidem carerem, non reprehensurum si alio te ducerem, unde petere posses. Itidem si te aquam a me poscente, apud me illa non esset, alio te ad eam ducerem; sat scio ne id quidem te iniquo laturum animo. Itidem Musicam discere a me volenti, si longe me peritiores Musicae commonstrarem, atque etiam tibi gratiam habituros, quod ab eis hanc discere cuperes; quid esset, quod in hoc meo instituto posses culpare? Nihil quidem merito, mi Socrates. Quamobrem ego tibi, Critobule, ostendam alios, eorum quae tu discere studiose cupis ex me, longe peritiores. Fateor au-

νοτέρους τοὺς περὶ ταῦτα. Ὁμολογῶ δὲ μεμεληκέναι μοι, οἵτινες ἕκαστα ἐπιστημονέστατοί εἰσι τῶν ἐν τῇ πόλει. Καταμαθὼν γάρ ποτε ἀπὸ τῶν αὐτῶν ἔργων τοὺς μὲν πάνυ ἀπόρους ὄντας, τοὺς δὲ πάνυ πλουσίους, ἀπεθαύμασα, καὶ ἔδοξέ μοι ἄξιον εἶναι ἐπισκέψεως, ὅ, τι εἴη τοῦτο. Καὶ εὗρον ἐπισκοπῶν πάνυ οἰκείως ταῦτα γιγνόμενα. Τοὺς μὲν γὰρ εἰκῇ ταῦτα πράττοντας, ζημιουμένους ἑώρων, τοὺς δὲ γνώμῃ συντεταμένῃ ἐπιμελουμένους, καὶ θᾶττον καὶ ῥᾷον καὶ κερδαλεώτερον κατέγνων πράττοντας. Παρ' ὧν ἂν καὶ σὲ οἶμαι, εἰ βούλοιο, μαθόντα, εἴ σοι ὁ θεὸς μὴ ἐναντιοῖτο, πάνυ ἂν δεινὸν χρηματιστὴν γενέσθαι.

---

tem curae mihi fuisse, ut quinam rerum hac in civitate quarumcunque peritissimi sint cognoscerem. Nam quum aliquando animadverterem, iisdem operibus factis alios quidem inopes admodum esse, alios opulentos: fuit ea res mihi admirationi, adeoque digna visa, de qua, quid esset, diligenter quaereretur. Itaque considerans haec mecum reperi, per illa convenienter fieri. Nam qui agerent ea temere, suo cum damno factitare videbam: at qui contento animo curam adhiberent, eos tum celerius faciliusque, tum majori cum lucro sua facere animadvertebam. A quibus te quoque arbitror, si velis, et si Deus non adversetur, discere posse; ut rei faciundae peritissimus fias.

γʹ. Ἀκούσας ταῦτα ὁ Κριτόβουλος εἶπε, νῦν τοι, ἔφη, ἐγώ σε οὐκέτι ἀφήσω, ὦ Σώκρατες, πρὶν ἄν μοι, ἃ ὑπέσχησαι ἐναντίον τῶν φίλων τουτωνὶ, ἀποδείξῃς. — Τί οὖν; ἔφη ὁ Σωκράτης, ὦ Κριτόβουλε, ἤν σοι ἀποδεικνύω πρῶτον μὲν οἰκίας τοὺς μὲν ἀπὸ πολλοῦ ἀργυρίου ἀχρήστους οἰκοδομοῦντας, τοὺς δὲ ἀπὸ πολὺ ἐλάττονος, πάντα ἐχούσας ὅσα δεῖ, ἦ δόξω ἕν τί σοι τοῦτο τῶν οἰκονομικῶν ἔργων ἐπιδεικνύναι; — Καὶ πάνυ γʹ, ἔφη ὁ Κριτόβουλος. — Τί δʹ, ἢν τὸ τούτου ἀκόλουθον μετὰ τοῦτό σοι ἐπιδεικνύω, τοὺς μὲν πάνυ πολλὰ καὶ παντοῖα κεκτημένους ἔπιπλα, καὶ τούτοις, ὅταν δέωνται, μὴ ἔχοντας χρῆσθαι, μηδὲ εἰδότας εἰ σῶά ἐστιν αὐτοῖς, καὶ διὰ

---

3. Ea quum Critobulus audiisset: Nunc ego te, mi Socrates, aït, non missum faciam prius, quam mihi quod pollicitus es horum in amicorum praesentia, demonstres. Quid ergo, mi Critobule, subjecit Socrates, si demonstrabo tibi primum quosdam aedes inutiles ingenti pecunia, quosdam longe minore domos ejusmodi exstruere, quae ab omnibus instructae sint, a quibus esse debent; an non videbor tibi unum aliquod opus ex eis quae ad domesticam administrationem pertinent, ostendere? Omnino, ait Critobulus. Quid autem, si, quod consequens hujus est, deinceps commonstrem tibi? nimirum quosdam, qui supellectilem multam ac variam possideant, nec ea, quum opus est, uti posse, neque scire, an

ταῦτα πολλὰ μὲν αὐτοὺς ἀνιωμένους, πολλὰ δὲ ἀνιῶντας τοὺς οἰκέτας· τοὺς δὲ, οὐδὲν πλέον, ἀλλὰ καὶ μείονα τούτων κεκτημένους, ἔχοντας εὐθὺς ἕτοιμα, ὅτων ἂν δέωνται, χρῆσθαι. — Ἄλλο τι οὖν τούτων ἐστὶν, ὦ Σώκρατες, αἴτιον, ἢ ὅτι τοῖς μὲν ὅπου ἔτυχεν ἕκαστον καταβέβληται, τοῖς δὲ ἐν χώρᾳ ἕκαστα τεταγμένα κεῖται; — Ναὶ μὰ Δί', ἔφη ὁ Σωκράτης. Καὶ οὐδ' ἐν χώρᾳ γ', ἐν ᾗ ἔτυχεν, ἀλλ' ἔνθα προσήκει, ἕκαστα διατέτακται. — Λέγειν τι μοὶ δοκεῖς, ἔφη, καὶ τοῦτο, ὁ Κριτόβουλος, τῶν οἰκονομικῶν. — Τί οὖν ἤν σοι, ἔφη, καὶ οἰκέτας αὖ ἐπιδεικνύω ἔνθα μὲν πάντας, ὡς εἰπεῖν, δεδεμένους, καὶ τούτους θαμινὰ ἀποδιδράσκοντας, ἔνθα δὲ λε-

---

omnia sint eis integra, easque ob causas magna molestia tum se tum familiam afficere: quosdam vero, qui non his ampliorem sed tenuiorem etiam possideant, ad usum omnia parata habere, quum eis opus est. Quae vero causa sit alia, mi Socrates, nisi quod illis quidem fortuitu projecta singula, his ordine collocata jacent? Ita profecto est, ait Socrates. Imo ne fortuito quidem in loco, sed eo distributa singula sunt, quo sita esse par erat. Videris mihi hoc quoque proferre, subjecit Critobulus, unum ex iis quae ad rem domesticam pertinent. Quid autem, si et famulos demonstrem tibi istic quidem vinctos, ut ita dicam, ac nihilominus frequenter aufugientes; heic vero solutos, non tamen invite vel laboran-

λυμένους, καὶ ἐθέλοντάς τε ἐργάζεσθαι καὶ παραμένειν, οὐ καὶ τοῦτό σοι δόξω ἀξιοθέατον τῆς οἰκονομίας ἔργον ἐπιδεικνύναι; — Ναὶ μὰ Δί', ἔφη ὁ Κριτόβουλος, καὶ σφόδρα γε. — Ἢν δὲ καὶ παραπλησίους γεωργίας γεωργοῦντας, τοὺς μὲν ἀπολωλέναι φάσκοντας ὑπὸ γεωργίας, καὶ ἀποροῦντας, τοὺς δὲ ἀφθόνως καὶ καλῶς πάντα ἔχοντας, ὅσων δέονται, ἀπὸ τῆς γεωργίας; —Ναὶ μὰ Δί', ἔφη ὁ Κριτόβουλος. Ἴσως γὰρ ἀναλίσκουσιν οὐκ εἰς ἃ δεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς ἃ βλάβην φέρει αὐτῷ καὶ τῷ οἴκῳ. — Εἰσὶ μέν τινες ἴσως, ἔφη ὁ Σωκράτης, καὶ τοιοῦτοι. Ἀλλ' ἐγὼ οὐ τούτους λέγω, ἀλλ' οἳ οὐδ' εἰς τἀναγκαῖα ἔχουσι δαπανᾶν, γεωργεῖν φάσκοντες.

---

tes, vel manentes: an non illud etiam opus consideratu dignum in administratione domestica tibi ostendere videbor? Maxime quidem certe, ait Critobulus. Quid si diversos consimili ratione colentes agrum, quorum alii se per agriculturam perditos dicant, et inopes sint; alii abunde commodeque omnia necessaria ex eadem agricultura habeant? Ita est, inquit Critobulus. Nam fortassis impensas faciunt non in ea modo, in quae fieri par est; sed etiam in alia, quae tum ipsi tum familiae damnum adferant. Sunt fortasse nonnulli tales, ait Socrates: verum ego non de his loquor, sed de iis qui quum agriculturam exercere se fateantur, non tamen ne quidem in res necessarias sumtum facere possunt. Et

—Καὶ τί ἂν εἴη τούτου αἴτιον; ἔφη, ὦ Σώκρατες. —Ἐγώ σε ἄξω καὶ ἐπὶ τούτους, ἔφη ὁ Σωκράτης· σὺ δὲ θεώμενος δήπου καταμαθήσῃ. —Νὴ Δί', ἔφη, ἢν δύνωμαί γε. —Οὐκοῦν χρὴ θεώμενον σαυτοῦ ἀποπειρᾶσθαι εἰ γνώσῃ. Νῦν δ' ἐγώ σοι σύνοιδα ἐπὶ μὲν κωμῳδῶν θέαν καὶ πάνυ πρωῒ ἀνισταμένῳ, καὶ πάνυ μακρὰν ὁδὸν βαδίζοντι, καὶ ἐμὲ ἀναπείθοντι προθύμως συνθεᾶσθαι· ἐπὶ δὲ τοιοῦτον οὐδέν με πώποτε ἔργον παρεκάλεσας. —Οὐκοῦν γελοῖός σοι φαίνομαι εἶναι, ὦ Σώκρατες. —Σαυτῷ δὲ πολὺ, νὴ Δί', ἔφη, γελοιότερος. Ἢν δὲ καὶ ἀφ' ἱππικῆς σοι ἐπιδεικνύω τοὺς μὲν εἰς ἀπορίαν τῶν ἐπιτηδείων ἐληλυθότας, τοὺς δὲ διὰ τὴν ἱππικὴν καὶ πά-

---

quaenam, inquit, ejus rei fuerit causa, mi Socrates? Deducam ego te, ait Socrates, ad hos quoque: tu eos contemplatus, rem animadvertes. Profecto si quidem possim, inquit. Necesse est igitur periculum tui contemplando facias, an intelligere possis. Memini vero te ad spectandos comoediarum actores admodum aliquando mane surrexisse, ac valde longam viam confecisse, mihique auctorem fuisse, ut una tecum spectator esse non recusarem. Verum ad rem quandam hujusmodi nunquam me es cohortatus. Ergone tibi, mi Socrates, ridiculus esse videor? Imo tibimet profecto multo magis ridiculus. Quid autem, si tibi quosdam commonstrem, qui ex re equestri ad rerum necessariarum inopiam redacti sint;

νυ εὐπόρους ὄντας, καὶ ἅμα ἀγαλλομένους ἐπὶ τῷ κέρδει; — Οὐκοῦν τούτους μὲν καὶ ἐγὼ ὁρῶ, καὶ οἶδα ἑκατέρους, καὶ οὐδέν τι μᾶλλον τῶν κερδαινόντων γίγνομαι. — Θεᾷ γὰρ αὐτοὺς ἧπερ τοὺς τραγῳδούς τε καὶ κωμῳδοὺς, οὐχ ὅπως ποιητὴς, οἴομαι, κένῃ, ἀλλ' ὅπως ἡσθῇς ἰδών τι ἢ ἀκούσας. Καὶ ταῦτα μὲν ἴσως οὕτως ὀρθῶς ἔχει (οὐ γὰρ ποιητὴς βούλει γενέσθαι) ἱππικῇ δ' ἀναγκαζόμενος χρῆσθαι, οὐ μωρὸς οἴει εἶναι, εἰ μὴ σκοπεῖς, ὅπως μὴ ἰδιώτης ἔσῃ τούτου τοῦ ἔργου, ἄλλως τε καὶ τῶν αὐτῶν ὄντων ἀγαθῶν εἴς τε τὴν χρῆσιν, καὶ κερδαλέων εἰς πώλησιν ὄντων; — Πωλοδαμνεῖν με κελεύεις, ὦ Σώκρατες; — Οὐ μὰ Δί', οὐδέν τι μᾶλλον ἢ καὶ γεωρ-

---

itemque alios, qui per eandem rem equestrem magnam rerum copiam paraverint, atque de hoc lucro mirificum voluptatem capiant? Eos vero ipse quoque video, et utrosque novi, quamquam nihilo sim magis eorum in numero, qui lucrum faciunt. Nimirum sic eos spectas, ut tragoediarum et comoediarum actores, non illos quidem, mea sententia, ut poëta fias: sed ut videndo, atque audiendo nonnihil, voluptatem capias. Ac fortassis id quidem recte. Nec enim poëta vis fieri. Quum autem necessario rem equestrem tractare cogaris, non te stultum existimas esse, si non consideres, quo pacto ea in re minime rudis sis, praesertim quum eadem heic ad usum commoda sint, et ad vendendum fructuosa? Pullos

γοὺς ἐκ παιδίων ὠνούμενον κατασκευάζειν. Ἀλλ' εἶναί τινές μοι δοκοῦσιν ἡλικίαι καὶ ἵππων καὶ ἀνθρώπων, αἳ εὐθύς τε χρήσιμοί εἰσι, καὶ ἐπὶ τὸ βέλτιον ἐπιδιδόασιν. Ἔχω δ' ἐπιδεῖξαι καὶ γυναιξὶ ταῖς γαμεταῖς τοὺς μὲν οὕτω χρωμένους, ὥστε συνεργοὺς ἔχειν αὐτὰς εἰς τὸ συναύξειν τοὺς οἴκους, τοὺς δὲ, ᾗ ὡς πλεῖστα λυμανοῦνται. — Καὶ τούτου πότερον χρὴ, ὦ Σώκρατες, τὸν ἄνδρα αἰτιᾶσθαι ἢ τὴν γυναῖκα; — Πρόβατον μὲν, ἔφη ὁ Σωκράτης, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἢν κακῶς ἔχῃ, τὸν νομέα αἰτιώμεθα· καὶ ἵππος ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἢν κακουργῇ, τὸν ἱππέα κακίζομεν· τῆς δὲ γυναικὸς, εἰ μὲν διδασκομένη ὑπὸ τοῦ ἀνδρὸς τἀγαθὰ κακοποιεῖ, ἴσως δικαίως ἂν ἡ γυνὴ

---

equorum domare me jubes, Socrates? Nihilo magis ait, quam emere quos a pueris ad colendum agrum praepares. Sed quasdam mihi tam equorum quam hominum aetates esse videntur, quae statim utiles sint, et in melius proficiant. Possum etiam commonstrare quosdam, qui nuptas sibi uxores ita tractant, ut earum adjumento rem familiarem augeant: alios, ut damna maxima accipiant. Hac etiam in parte, mi Socrates, virone an uxori tribuenda culpa est? Si pecus, ait Socrates, male adfectum sit, plerumque pastorem accusamus: si equus laedat aliquem, plerumque crimen in equitem confertur. Uxor a marito si recte instituta male se gerit, merito culpam ipsa sustinet; at si vir ea quae ho-

τὴν αἰτίαν ἔχοι· εἰ δὲ μὴ διδάσκων τὰ καλὰ κἀγαθὰ, ἀνεπιστήμονι τούτων χρῷτο, ἆρ' οὐ δικαίως ἂν ὁ ἀνὴρ τὴν αἰτίαν ἔχοι; Πάντως δ', ἔφη, ὦ Κριτόβουλε, (φίλοι γάρ ἐσμεν οἱ παρόντες) ἀπαληθεῦσαι πρὸς ἡμᾶς. Ἔστιν ὅτῳ ἄλλῳ τῶν σπουδαίων πλείω ἐπιτρέπεις ἢ τῇ γυναικί; — Οὐδενὶ, ἔφη. — Ἔστι δὲ ὅτῳ ἐλάσσονα διαλέγῃ ἢ τῇ γυναικί; — Εἰ δὲ μὴ, οὐ πολλοῖς γε, ἔφη. — Ἔγημας δὲ αὐτὴν παῖδα νέαν μάλιστα, ἢ καὶ ὡς ἠδύνατο ἐλάχιστα ἑωρακυῖαν καὶ ἀκηκουῖαν; — Μάλιστα. — Οὐκοῦν πολὺ θαυμαστότερον, εἴτι ὧν δεῖ λέγειν ἢ πράττειν ἐπίσταιτο, ἢ εἰ ἐξαμαρτάνοι. — Οἷς δὲ σὺ λέγεις ἀγαθὰς εἶναι γυναῖκας, ὦ Σώκρατες, ἢ αὐτοὶ ταύτας

---

nesta et laudabilia sunt, non docuerit illam, atque ita horum ignara utatur, an non in virum merito ea culpa conferri debeat? Omnino, mi Critobule, inquit, (sumus enim amici, quotquot heic adsumus) verum nobis dicito: Estne aliquis alius, cui plus rerum seriarum committas, quam uxori? Nemini, ait. Estne vero quispiam, cum quo minus colloquare, quam cum illa? Si minus, inquit, cum nemine; saltem cum non multis. An vero eam puellam admodum duxisti, aut saltem quae, quam fieri potuit, minime multa tum vidisset tum audivisset? Maxime. Multo igitur magis mirum erit, si, quid dicendum faciundumve sit, sciat, quam si peccet. Quibus autem bonas tu dicis uxores esse, mi Socra-

ἐπαίδευσαν; — Οὐδὲν οἷον τὸ ἐπισκοπεῖσθαι. Συστήσω δέ σοι ἐγὼ καὶ Ἀσπασίαν, ἣ ἐπιστημονέστερον ἐμοῦ σοι ταῦτα πάντα ἐπιδείξει. Νομίζω δὲ γυναῖκα κοινωνὸν ἀγαθὴν οἴκου οὖσαν, πάνυ ἀντίῤῥοπον εἶναι τῷ ἀνδρὶ ἐπὶ τὸ ἀγαθόν. Ἔρχεται μὲν γὰρ εἰς τὴν οἰκίαν διὰ τῶν τοῦ ἀνδρὸς πράξεων τὰ κτήματα ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, δαπανᾶται δὲ διὰ τῶν τῆς γυναικὸς ταμιευμάτων τὰ πλεῖστα· καὶ εὖ μὲν τούτων γιγνομένων αὔξονται οἱ οἶκοι, κακῶς δὲ τούτων πραττομένων οἱ οἶκοι μειοῦνται. Οἶμαι δέ σοι καὶ τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν τοὺς ἀξίως λόγου ἑκάστην ἐργαζομένους ἔχειν ἂν ἐπιδεῖξαί σοι, εἴτι προσδεῖσθαι νομίζεις.

---

tes, num illi eas sic instituerunt? Nihil vetat, id a nobis considerari. Atque equidem etiam Aspasiam tibi commendabo, quae multo peritius haec omnia tibi ostendet. Existimo autem, uxorem, quae in domo bona sit socia, tantundem habere momenti ad utriusque utilitatem, quantum vir habeat. Nam plerumque viri opera facultates in domum veniunt, et maxima pars earum uxore promente consumitur. Quae quidem si recte fiant, amplificantur domus: sin autem, deminuuntur. Arbitror autem me posse tibi aliarum etiam artium opifices, qui singulas egregie faciant, commonstrare; siquidem id desideres.

δ'. Ἀλλὰ πάσας μὲν τί σε δεῖ ἐπιδεικνύναι, ὦ Σώκρατες; ἔφη ὁ Κριτόβουλος. Οὔτε γὰρ κτήσασθαι πασῶν τῶν τεχνῶν ἐργάτας ῥᾴδιον οἵους δεῖ, οὔτε ἔμπειρον γενέσθαι αὐτῶν οἷόν τε· ἀλλ' αἳ δοκοῦσι κάλλισται τῶν ἐπιστημῶν, καὶ ἐμοὶ πρέποιεν ἂν μάλιστα ἐπιμελομένῳ, ταύτας μοι καὶ αὐτὰς ἐπιδείκνυε, καὶ τοὺς πράττοντας αὐτάς. Καὶ αὐτὸς δὲ ὅ, τι δύνασαι, συνωφέλει εἰς ταῦτα διδάσκων. — Ἀλλὰ καλῶς, ἔφη, λέγεις, ὦ Κριτόβουλε. καὶ γὰρ αἵ γε βαναυσικαὶ καλούμεναι καὶ ἐπίῤῥητοί εἰσι, καὶ εἰκότως μέντοι πάνυ ἀδοξοῦνται πρὸς τῶν πόλεων. Καταλυμαίνονται γὰρ τὰ σώματα τῶν τε ἐργαζομένων καὶ τῶν ἐπιμελομένων, ἀναγκάζουσαι

---

4. Et Critobulus: Quid vero necesse sit, ait, mi Socrates, universas ostendere? Nec enim facile possunt parari, qui artes omnes recte exerceant, nec illarum peritus aliquis fieri potest. Saltem mihi velim ostendas tum quae pulcherrimae videantur, ac me decere maxime, si operam in eis ponam; tum eos qui has exerceant. Quinetiam ipse aliquid adjumenti, si potes, ad hoc mihi docendo adfer. Recte dicis, ait, mi Critobule. Nam quae artes infimae notae sunt, et appellantur sordidae, infames sunt, et merito in civitatibus non magni fiunt. Etenim corpora illorum, qui vel eas exercent, vel curant, corrumpunt: dum sedere illos

καθῆσθαι καὶ σκιατραφεῖσθαι, ἔνιαι δὲ καὶ πρὸς πῦρ ἡμερεύειν. Τῶν δὲ σωμάτων θηλυνομένων καὶ αἱ ψυχαὶ πολὺ ἀῤῥωστότεραι γίγνονται. Καὶ ἀσχολίας δὲ μάλιστα ἔχουσι καὶ φίλων καὶ πόλεως συνεπιμελεῖσθαι αἱ βαναυσικαὶ καλούμεναι. Ὥστε οἱ τοιοῦτοι δοκοῦσι κακοὶ καὶ φίλοις χρῆσθαι, καὶ ταῖς πατρίσιν ἀλεξητῆρες εἶναι. Καὶ ἐν ἐνίαις μὲν τῶν πόλεων, μάλιστα δὲ ἐν ταῖς εὐπολέμοις δοκούσαις εἶναι, οὐδ᾽ ἔξεστι τῶν πολιτῶν οὐδενὶ βαναυσικὰς τέχνας ἐργάζεσθαι. — Ἡμῖν δὲ δὴ ποίαις συμβουλεύεις, ὦ Σώκρατες, χρῆσθαι; — Ἆρα, ἔφη ὁ Σωκράτης, μὴ αἰσχυνθῶμεν τὸν Περσῶν βασιλέα μιμήσασθαι; Ἐκεῖνον γάρ φασιν ἐν τοῖς καλλίσ-

---

cogunt, et in umbra vivere, totosque dies ad ignem esse. Jam si corpora effeminentur, etiam animi longe debiliores redduntur. Eaedem illiberales artes tantas habent occupationes, ut amicis et rei publicae dari opera non possit. Quo fit, ut ejusmodi homines nec amicorum usui videantur esse commodi, nec tueri patriam possint. Etiam nonnullis in urbibus, maxime quae bellis occupantur, ne quidem licet cuiquam civium sordidas hasce artes exercere. Nobis vero, Socrates, quibus utendum esse consulis? Ne nos pudeat, inquit, Persarum regem imitari. Nam illum, aiunt, quod agri-

τοις τὲ καὶ ἀναγκαιοτάτοις ἡγούμενον εἶναι ἐπιμελήμασι γεωργίαν τὲ καὶ τὴν πολεμικὴν τέχνην, τούτων ἀμφοτέρων ἰσχυρῶς ἐπιμελεῖσθαι.

Καὶ ὁ Κριτόβουλος ἀκούσας ταῦτα εἶπε· καὶ τοῦτο, ἔφη, πιστεύεις, ὦ Σώκρατες, βασιλέα τῶν Περσῶν γεωργίας τὶ συνεπιμελεῖσθαι; — Ὧδ᾽ ἂν, ἔφη ὁ Σωκράτης, ἐπισκοποῦντες, ὦ Κριτόβουλε, ἴσως ἂν καταμάθοιμεν, εἴ τι συνεπιμελεῖται. Τῶν μὲν γὰρ πολεμικῶν ἔργων ὁμολογοῦμεν αὐτὸν ἰσχυρῶς ἐπιμελεῖσθαι, ὅτι ἐξ ὁπόσων περ ἐθνῶν δασμοὺς λαμβάνει, τέταχε τῷ ἄρχοντι ἑκάστῳ, εἰς ὁπόσους δεῖ διδόναι τροφὴν ἱππέας καὶ τοξότας καὶ σφενδονήτας καὶ γερροφόρους, οἵ

---

culturam, et bellicae rei artem, pulcherrimas et maxime necessarias existimet, utramque maximo studio colere.

Quibus auditis Critobulus: Tunc vero, mi Socrates, inquit, Persarum regem inter alia agriculturae operam aliquam dare credis? Si hoc modo, ait Socrates, rem consideraverimus, fortassis intelligemus, Critobule, num inter alia etiam agriculturae det operam. Etenim rerum bellicarum maxime studiosum esse fatemur, idcirco quod in omnibus nationibus, quae tributum ei pendunt, constitutum sit cuique praetori, quot equites, sagittarii, funditores, scutati stipendiis ali debeant; qui ad continendum in officio subjec-

τινες τῶν τε ὑπ' αὐτοῦ ἀρχομένων ἱκανοὶ ἔσονται κρατεῖν, καὶ, ἢν πολέμιοι ἐπίωσιν, ἀρήξουσι τῇ χώρᾳ. Χωρὶς δὲ τούτων φύλακας ἐν ταῖς ἀκροπόλεσι τρέφει· καὶ τὴν μὲν τροφὴν τοῖς φρουροῖς δίδωσιν ὁ ἄρχων ᾧ τοῦτο προστέτακται· βασιλεὺς δὲ κατ' ἐνιαυτὸν ἐξέτασιν ποιεῖται τῶν μισθοφόρων καὶ τῶν ἄλλων οἷς ὡπλίσθαι προστέτακται, καὶ πάντας ἅμα συνάγων, πλὴν τοὺς ἐν ταῖς ἀκροπόλεσιν, ἔνθα δὴ ὁ σύλλογος καλεῖται, [καὶ] τοὺς μὲν ἀμφὶ τὴν αὐτοῦ οἴκησιν αὐτὸς ἐφορᾷ, τοὺς δὲ πρόσω ἀποικοῦντας, πιστοὺς πέμπει ἐπισκοπεῖν. Καὶ οἳ μὲν ἂν φαίνωνται τῶν φρουράρχων καὶ τῶν χιλιάρχων καὶ τῶν σατραπῶν τὸν ἀριθμὸν τὸν τεταγμένον ἔκπλεων ἔχοντες,

---

tos ipsius imperio sufficiant, et si hostes invadant ipsius regnum, tueri illud possint. Praeter hos, alit in arcibus praesidiarios, et annonam dat praesidiariis praefectus is, cui datum est hoc negotii: rex autem in annos singulos et stipendiarios et alios lustrat quibus injunctum est, ut sint in armis; omnesque in unum cogit, exceptis iis qui arces custodiunt, ad eum locum quo conventus indicitur. Qui vicini sunt locis iis, in quibus degit, eos ipse inspicit: ad eos autem, qui procul habitant, fidos quosdam homines mittit, qui eos inspiciant. Ac magistri quidem praesidiorum, et tribuni, et satrapae, qui numerum constitutum habere se in-

καὶ τούτους δοκίμοις ἵπποις τε καὶ ὅπλοις κατεσκευασμένους παρέχωσι, τούτους μὲν τοὺς ἄρχοντας καὶ ταῖς τιμαῖς αὔξει, καὶ δώροις μεγάλοις καταπλουτίζει· οὓς δ' ἂν εὕρῃ τῶν ἀρχόντων ἢ καταμελοῦντας τῶν φρουράρχων, ἢ κατακερδαίνοντας, τούτους χαλεπῶς κολάζει, καὶ παύων τῆς ἀρχῆς, ἄλλους ἐπιμελητὰς καθίστησι. Τῶν μὲν δὴ πολεμικῶν ἔργων, ταῦτα ποιῶν, δοκεῖ ἡμῖν ἀναμφιλόγως ἐπιμελεῖσθαι. Ἔτι δὲ ὁπόσην μὲν τῆς χώρας διελαύνων ἐφορᾷ αὐτὸς, καὶ δοκιμάζει, ὁπόσην δὲ μὴ αὐτὸς ἐφορᾷ, πέμπων πιστοὺς ἐπισκοπεῖται. Καὶ οὓς μὲν ἂν αἰσθάνηται τῶν ἀρχόντων συνοικουμένην γε τὴν χώραν παρεχομένους, καὶ ἐνεργὸν οὖσαν τὴν γῆν, καὶ πλήρη δένδρων τε ὧν ἑκάστη φέρει καὶ καρπῶν,

egrum palam ostendunt, militesque bonis equis et armis instructos exhibent, a rege honoribus augentur, et ingentibus donis collocupletantur. Quos vero praetores vel negligere praesidiorum magistros, vel quaestum suum facere compererit; eos graviter punit, ademptoque ipsis imperio, alios eorum loco rerum suarum curatores constituit. Atque haec quia facit, haud dubie nobis aliquid bellicis in rebus studii ponere videtur. Praeterea quantum regionis suae peragrans ipse inspicit, in eo etiam omnia explorat: quantum vero ipse non inspicit, id missis fidis hominibus invisit. Et quos quidem praetores animadvertit egregie habitatam

τούτοις μὲν χώραν τὴν ἄλλην προστίθησι, καὶ δώροις κοσμεῖ, καὶ ἕδραις ἐντίμοις γεραίρει· οἷς δ' ἂν ὁρᾷ ἀργόν τε τὴν χώραν οὖσαν καὶ ὀλιγάνθρωπον ἢ διὰ χαλεπότητα, ἢ δι' ὕβριν, ἢ δι' ἀμέλειαν, τούτους δὲ κολάζων καὶ παύων τῆς ἀρχῆς, ἄρχοντας ἄλλους καθίστησι. Ταῦτα ποιῶν δοκεῖ ἧττον ἐπιμελεῖσθαι ὅπως ἡ γῆ ἐνεργὸς ἔσται ὑπὸ τῶν κατοικούντων, ἢ ὅπως εὖ φυλάξεται ὑπὸ τῶν φρουρούντων; Καὶ εἰσὶ δ' αὐτῷ οἱ ἄρχοντες διατεταγμένοι ἐφ' ἑκάτερον, οὐχ οἱ αὐτοὶ, ἀλλ' οἱ μὲν ἄρχουσι τῶν κατοικούντων τε καὶ τῶν ἐργατῶν, καὶ δασμοὺς ἐκ τούτων ἐκλέγουσιν· οἱ δ' ἄρχουσι τῶν ὡπλισμένων φρουρῶν. Κἂν μὲν ὁ φρούραρχος μὴ ἱκανῶς τῇ χώρᾳ ἀρήγῃ, ὁ

---

terram exhibere, solumque cultum, et arboribus, pro cujusque soli natura, fructibusque plenum; eis alium etiam agrum attribuit, et muneribus cohonestat, et locis in consessu honoratis ornat. Quorum vero terram incultam esse videt, ac a paucis habitatam, vel propter ipsorum asperitatem, vel petulantiam, vel negligentiam; iis multatis, et magistratu dejectis, alios eorum loco praetores constituit. Haec dum facit, an tibi minus curare videtur, ut terra colatur ab incolis, quam ut a praesidiis recte custodiatur? Et sunt ei sane praetores ad utrumque constituti, non iidem: sed alii praesunt incolis, et operas facientibus, deque his vectigalia colli-

τῶν ἐνοικούντων ἄρχων καὶ τῶν ἔργων ἐπιμελούμενος κατηγορεῖ τοῦ φρουράρχου, ὅτι οὐ δύνανται ἐργάζεσθαι διὰ τὴν ἀφυλαξίαν· ἢν δὲ παρέχοντος τοῦ φρουράρχου εἰρήνην τοῖς ἔργοις ὁ ἄρχων ὀλιγάνθρωπόν τε παρέχηται καὶ ἀργὸν τὴν χώραν, τούτου αὖ κατηγορεῖ ὁ φρούραρχος. Καὶ γὰρ σχεδόν τι οἱ κακῶς τὴν χώραν ἐργαζόμενοι οὔτε τοὺς φρουροὺς τρέφουσιν, οὔτε τοὺς δασμοὺς δύνανται ἀποδιδόναι. Ὅπου δ' ἂν σατράπης καθιστῆται, οὗτος ἀμφοτέρων τούτων ἐπιμελεῖται. — Ἐκ τούτων ὁ Κριτόβουλος εἶπεν, οὐκοῦν εἰ μὲν δὴ ταῦτα ποιεῖ ὁ βασιλεὺς, ὦ Σώκρατες, οὐδὲν ἔμοιγε δοκεῖ ἧττον τῶν γεωργικῶν ἔργων ἐπιμελεῖσθαι ἢ τῶν πολεμικῶν. — Ἔτι δὲ πρὸς

---

gunt, alii praesidiis armatis praesunt. Ac si quidem praesidii magister regionem non satis defenderit, incolarum praetor, et is, qui operum faciundorum curam gerit, accusat ipsum: quod ob negligentiam custodiae exerceri opera non possint: Sin praesidii magistro pacem operibus faciundis praestante, praetor regionem a paucis habitatam, et incultam exhibeat: vicissim ille a praesidii magistro accusatur. Nam fere illi, qui terram male colunt, neque praesidiarios alunt, neque tributa possunt pendere. Ubi vero satrapa constitutus est, is curam horum utriusque habet. Secundum ea Critobulus: Quod si, mi Socrates, inquit, haec facit rex; nihilo

τούτοις, ἔφη ὁ Σωκράτης, ἐν ὁπόσαις τε χώραις ἐνοικεῖ, καὶ εἰς ὁπόσας ἐπιστρέφεται, ἐπιμελεῖται τούτων, ὅπως κῆποί τε ἔσονται, οἱ παράδεισοι καλούμενοι, πάντων καλῶν τε καὶ ἀγαθῶν μεστοὶ, ὁπόσα ἡ γῆ φύειν ἐθέλει. Καὶ ἐν τούτοις αὐτὸς τὰ πλεῖστα διατρίβει, ὅταν μὴ ἡ ὥρα τοῦ ἔτους ἐξείργῃ. — Νὴ Δί', ἔφη ὁ Κριτόβουλος, ἀνάγκη τοίνυν, ὦ Σώκρατες, ἔνθα γε διατρίβει αὐτὸς, καὶ ὅπως ὡς κάλλιστα κατεσκευασμένοι ἔσονται οἱ παράδεισοι, ἐπιμελεῖσθαι, δένδρεσι καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασι καλοῖς, ὅσα ἡ γὴ φύει. — Φασὶ δέ τινες, ἔφη ὁ Σωκράτης, ὦ Κριτόβουλε, καὶ ὅταν δῶρα διδῷ ὁ βασιλεὺς, πρῶτον μὲν εἰσκαλεῖν τοὺς πολέμῳ ἀγαθοὺς γεγονότας, (ὅτι

---

mihi videtur minus agriculturae, quam rei bellicae curam gerere. Praeter haec, ait Socrates, quascunque regiones incolit, et quocunque se confert, studiose dat operam, ut horti sint, quos paradisos vocant, omnibus referti quaecunque pulchra et bona enasci de terra possunt. Atque in his ipse magna ex parte versatur, quum anni tempus id fieri non prohibet. Profecto igitur, inquit, Critobulus, curari necesse est illic, mi Socrates, ubi rex versatur, ut pulcherrime instructi sint paradisi, tum arboribus tum aliis rebus e terra nascentibus. Proditur etiam a nonnullis, mi Critobule, ait Socrates, quoties rex munera largiatur, primum eos arcessi ad ip-

οὐδὲν ὄφελος πολλὰ ἀροῦν, εἰ μὴ εἶεν οἱ ἀρήξοντες·) δεύτερον δὲ, τοὺς κατασκευάζοντας τὰς χώρας ἄριστα καὶ ἐνεργοὺς ποιοῦντας· λέγοντα ὅτι οὐδ' ἂν οἱ ἄλκιμοι δύναιντο ζῆν, εἰ μὴ εἶεν οἱ ἐργαζόμενοι. Λέγεται δὲ καὶ Κῦρός ποτε, ὅσπερ εὐδοκιμώτατος δὴ βασιλεὺς γεγένηται, εἰπεῖν τοῖς ἐπὶ τὰ δῶρα κεκλημένοις, ὅτι αὐτὸς ἂν δικαίως τὰ ἀμφοτέρων δῶρα λαμβάνοι· κατασκευάζειν τε γὰρ ἄριστος εἶναι ἔφη χώραν καὶ ἀρήγειν τοῖς κατεσκευασμένοις. — Κῦρος μέντοι, ἔφη ὁ Κριτόβουλος, ὦ Σώκρατες, καὶ ἐπηγάλλετο οὐδὲν ἧττον, εἰ ταῦτα ἔλεγεν, ἐπὶ τῷ χώρας ἐνεργοὺς ποιεῖν καὶ κατασκευάζειν, ἢ ἐπὶ τῷ πολεμικὸς εἶναι. — Καὶ ναὶ μὰ Δί', ἔφη ὁ

---

sum, qui praeclare se in bello gesserint; quod multum arare, nihil prosit, nisi sint, qui arantes defendant: deinde, qui regiones suas quam optimas praestant, et cultas reddunt. Etenim dicere regem, ne vivere quidem posse viros fortes, nisi sint qui terram colant. Et Cyrum aiunt, maxima gloria regem, dixisse aliquando ad eos qui ad accipienda munera vocati essent, merito sibi utraque dona deberi: Nam se regionem optime posse instruere, et quae jam instructa sint, defendere. Cyrus ergo, mi Socrates, subjecit Critobulus, si hoc dixit, non minus gloriabatur eo, quod regiones cultas efficere posset, atque instruere, quam quod rei militaris peritus

Σωκράτης, Κῦρός γε, εἰ ἐβίωσεν, ἄριστος ἂν δοκεῖ ἄρχων γενέσθαι. Καὶ τούτου τεκμήρια ἄλλα τε πολλὰ παρέσχηται, καὶ ὁπότε περὶ τῆς βασιλείας τῷ ἀδελφῷ ἐπορεύετο μαχούμενος· παρὰ μὲν Κύρου οὐδεὶς λέγεται αὐτομολῆσαι πρὸς τὸν βασιλέα, παρὰ δὲ τοῦ βασιλέως πολλαὶ μυριάδες πρὸς Κῦρον. Ἐγὼ δὲ καὶ τοῦτο ἡγοῦμαι μέγα τεκμήριον ἄρχοντος ἀρετῆς εἶναι, ᾧ ἂν ἑκόντες ἕπωνται, καὶ ἐν τοῖς δεινοῖς παραμένειν ἐθέλωσιν. Ἐκείνῳ δὲ καὶ οἱ φίλοι ζῶντί τε συνεμάχοντο, καὶ ἀποθανόντι συναπέθανον πάντες περὶ τὸν νεκρὸν μαχόμενοι, πλήν γε Ἀριαίου. Ἀριαῖος δ' ἔτυχεν ἐπὶ τῷ εὐωνύμῳ κέρατι τεταγμένος. Οὗτος τοίνυν ὁ Κῦρος λέγεται Λυσάν-

---

esset. Ac profecto, subjecit Socrates, si vixisset Cyrus, longe praestantissimus in imperio futurus fuisse videtur. Ejus rei cum alia fuerunt argumenta, tum illud etiam, quod quum de regno manum cum fratre conserturus proficisceretur, nullus ab ipso ad regem transiisse feratur, multis millibus hominum a rege ad ipsum deficientibus. Equidem magnum esse argumentum virtutis in Imperatore statuo, si homines eum lubenter sequantur, ac manere apud ipsum in periculis velint. Cyro autem, dum viveret, et in proelio amici aderant, et quum interfectus esset, omnes circum mortuum pugnantes cum ipso occubuerunt, extra unum Ariaeum, qui laevo in cornu collocatus fuerat. Atque hic Cyrus per-

δρῳ, ὅτε ἦλθεν ἄγων αὐτῷ τὰ παρὰ τῶν συμμάχων δῶρα, ἄλλα τε φιλοφρονεῖσθαι,) ὡς αὐτὸς ἔφη ὁ Λύσανδρος ξένῳ ποτέ τινι ἐν Μεγάροις διηγούμενος) καὶ τὸν ἐν Σάρδεσι παράδεισον ἐπιδεικνύναι αὐτὸν ἔφη. Ἐπεὶ δὲ ἐθαύμαζεν αὐτὸν ὁ Λύσανδρος, ὡς καλὰ μὲν τὰ δένδρα εἴη, δι' ἴσου δὲ τὰ πεφυτευμένα, ὀρθοὶ δὲ οἱ στίχοι τῶν δένδρων, εὐγώνια δὲ πάντα καλῶς εἴη, ὀσμαὶ δὲ πολλαὶ καὶ ἡδεῖαι συμπαρομαρτοῖεν αὐτοῖς περιπατοῦσι· καὶ ταῦτα θαυμάζων εἶπεν, ἀλλ' ἐγώ τοι, ὦ Κῦρε, πάντα μὲν ταῦτα θαυμάζω ἐπὶ τῷ κάλλει, πολὺ δὲ μᾶλλον ἄγαμαι τοῦ καταμετρησαντός σοι καὶ διατάξαντος ἕκαστα τούτων. Ἀκούσαντα δὲ ταῦτα τὸν Κῦρον ἡσθῆναί τε καὶ εἰπεῖν·

---

hibetur, Lysandro, quum a sociis dona ferens ad eum venisset, inter alias comitatis et benevolentiae significationes, quemadmodum aliquando Lysander ipse cuidam hospiti suo Megaris narravit, etiam hortum, qui Sardibus est, ipsemet ostendisse. Hunc Lysander quum admiraretur ob arborum pulchritudinem, et quod aequaliter essent omnia consita, quod ordines arborum recti, quod angulis accurate factis ornata omnia, quod odores multi ac suaves obambulantes ipsos comitarentur: haec, inquam, ille quum admiraretur; Equidem, ait, admiror horum omnium pulchritudinem, Cyre: multo tamen magis eum suspicio, qui singula tibi sic et dimensus est, et disposuit. Quae ut Cyrus audiisset, delectatum

ταῦτα τοίνυν, ὦ Λύσανδρε, ἐγὼ πάντα καὶ διεμέτρησα καὶ διέταξα· ἔστι δ' αὐτῶν, φάναι, ἃ καὶ ἐφύτευσα αὐτός. Καὶ ὁ Λύσανδρος ἔφη, ἀποβλέψας εἰς αὐτὸν, καὶ ἰδὼν τῶν τε ἱματίων τὸ κάλλος ὧν εἶχε, καὶ τῆς ὀσμῆς αἰσθόμενος, καὶ τῶν στρεπτῶν καὶ τῶν ψελλίων τὸ κάλλος, καὶ τοῦ ἄλλου κόσμου οὗ εἶχεν, εἰπεῖν, τί λέγεις; φάναι, ὦ Κῦρε· ἦ γὰρ σὺ ταῖς σαῖς χερσὶ τούτων τι ἐφύτευσας; Καὶ τὸν Κῦρον ἀποκρίνασθαι, θαυμάζεις τοῦτο; ἔφη, ὦ Λύσανδρε. Ὄμνυμί σοι τὸν Μίθρην, ὅταν περ ὑγιαίνω, μὴ πώποτε δειπνῆσαι πρὶν ἱδρῶσαι, ἢ τῶν πολεμικῶν τι ἢ τῶν γεωργικῶν ἔργων μελετῶν, ἀεὶ οὖν γέ τι φιλοτιμούμενος. Καὶ αὐτὸς μέντοι, ἔφη ὁ

---

eis, dixisse: Atqui omnia haec, mi Lysander, ego dimensus sum ac disposui. Nonnulla sunt etiam, quae ipsemet consevi. Tum Lysander se Cyrum intuentem, conspecta vestium ipsius pulchritudine, et odore percepto, torquium denique armillarumque animadversa elegantia, caeterique ornatus, quem habebat, dixisse commemorabat: Quid ais, Cyre? Tune manibus tuis aliquid horum consevisti? Respondisse vero Cyrum: Hoccine tibi admirationi est, mi Lysander? Mithren juratus testor, nunquam me, quum recte valeo, cibum capere prius quam vel ex bellicis, vel rusticae rei exercitii, vel alia quapiam studiosa contentione sudaverim. At-

Λύσανδρος, ἀκούσας ταῦτα, δεξιώσασθαί τε αὐτὸν καὶ εἰπεῖν, δικαίως μοι δοκεῖς, ἔφη, ὦ Κῦρε, εὐδαίμων εἶναι· ἀγαθὸς γὰρ ὢν ἀνὴρ εὐδαιμονεῖς.

ε. Ταῦτα δὲ, ὦ Κριτόβουλε, ἐγὼ διηγοῦμαι, ἔφη ὁ Σωκράτης, ὅτι τῆς γεωργίας οὐδ' οἱ πάνυ μακάριοι δύνανται ἀπέχεσθαι. Ἔοικε γὰρ ἡ ἐπιμέλεια αὐτῆς εἶναι ἅμα τε ἡδυπάθειά τις καὶ οἴκου αὔξησις, καὶ σωμάτων ἄσκησις εἰς τὸ δύνασθαι ὅσα ἀνδρὶ ἐλευθέρῳ προσήκει. Πρῶτον μὲν γὰρ ἀφ' ὧν ζῶσιν οἱ ἄνθρωποι, ταῦτα ἡ γῆ φέρει ἐργαζομένοις· καὶ ἀφ' ὧν τοίνυν ἡδυπαθοῦσι, προσεπιφέρει. Ἔπειτα δὲ ὅσα κοσμοῦσι βωμοὺς καὶ ἀγάλματα, καὶ οἷς αὐτοὶ κοσμοῦνται, καὶ ταῦτα

---

que his auditis Lysander ipse aiebat, manum se Cyri comprehendisse, ac dixisse: Jure mihi beatus esse videris, Cyre. Nam simul et vir egregius, et fortunatus es.

5. Haec tibi ego commemoro, Critobule, inquit Socrates, ut scias, ne felicissimos quidem homines ab agricultura posse abstinere. Nam videtur ejus studium simul et voluptatem quandam habere, et rei familiaris amplificationem, et exercitationem corporum, ut ad ea perficienda robur habeant, quae ingenuis hominibus conveniunt. Primum enim fert terra se colentibus, ea quae hominibus ad victum necessaria sunt: atque etiam illa fert, de quibus voluptatem capiunt. Deinde

μετὰ ἡδίστων ὀσμῶν καὶ θεαμάτων παρέχει· ἔπειτα δὲ ὄψα πολλὰ τὰ μὲν φύει, τὰ δὲ τρέφει· καὶ γὰρ ἡ προβατευτικὴ τέχνη συνῆπται τῇ γεωργίᾳ· ὥστε ἔχειν καὶ θεοῖς ἐξαρέσκεσθαι θύοντας, καὶ αὐτοὺς χρῆσθαι. Παρέχουσα δ' ἀφθονώτατ' ἀγαθὰ, οὐκ ἐᾷ ταῦτα μετὰ μαλακίας λαμβάνειν, ἀλλὰ ψύχη τε χειμῶνος καὶ θάλπη θέρους ἐθίζει καρτερεῖν· καὶ τοὺς μὲν αὐτουργοὺς διὰ τῶν χειρῶν γυμνάζουσα, ἰσχὺν αὐτοῖς προστίθησι, τοὺς δὲ τῇ ἐπιμελείᾳ γεωργοῦντας, ἀνδρίζει, πρωΐ τε ἐγείρουσα, καὶ πορεύεσθαι σφοδρῶς ἀναγκάζουσα. Καὶ γὰρ ἐν τῷ χώρῳ καὶ ἐν τῷ ἄστει ἀεὶ ἐν ὥρᾳ αἱ ἐπικαιριώταται πρά-

---

suppeditat omnia suavissimis cum odoribus, et gratissima specie, quaecunque homines ad aras, et simulacra deorum, atque etiam ad seipsos ornandos adhibent. Praeterea multa obsonia partim producit, partim nutrit. Etenim ars pecuaria cum agricultura conjuncta est. Quo fit ut multa suppetant, quibus sacrificandis tum placare Deos, tum ipsimet uti possimus. Quumque copiosissime bona subministret, non sinit ea cum mollitia capi, sed ad hiemis frigora, et aestatis calores tolerandos consuefacit. Eadem illos, qui manibus suis laborant, exercendo magis robustos efficit: alios vero, qui cura sua colunt agrum, strenuos reddit, dum mane ipsos excitat, acriterque pergere cogit. Etenim et ruri, et in urbe semper quovis anni tempore quaedam actiones sunt oppor-

ξεις εἰσίν. Ἔπειτα δ' ἤν τε σὺν ἵππῳ ἀρήγειν τὶς τῇ πόλει βούληται, τὸν ἵππον ἱκανωτάτη ἡ γεωργία συντρέφειν· ἤν τε πεζῇ, σφοδρὸν τὸ σῶμα παρέχει· θήραις τε ἐπιφιλοπονεῖσθαι συνεπαίρει τὶ ἡ γῆ καὶ κυσὶν εὐπέτειαν τροφῆς παρέχουσα, καὶ θηρία συμπαρατρέφουσα. Ὠφελούμενοι δὲ καὶ οἱ ἵπποι καὶ αἱ κύνες ἀπὸ τῆς γεωργίας, ἀντωφελοῦσι τὸν χῶρον, ὁ μὲν ἵππος, πρωῒ τε κομίζων τὸν κηδόμενον εἰς τὴν ἐπιμέλειαν, καὶ ἐξουσίαν παρέχων ὀψὲ ἀπιέναι· αἱ δὲ κύνες, τά τε θηρία ἀπερύκουσαι ἀπὸ λύμης καρπῶν καὶ προβάτων, καὶ τῇ ἐρημίᾳ τὴν ἀσφάλειαν συμπαρέχουσαι. Παρορμᾷ δέ τι καὶ εἰς τὸ ἀρήγειν σὺν ὅπλοις τῇ χώρᾳ καὶ ἡ γῆ τοὺς

---

tunissimae. Deinde sive quis eques opem civitati suae ferre velit, agricultura maxime alendo equo sufficit: sive pedes, acre corpus reddit. Etiam terra venationis ad studium nonnihil adjumenti praestat, quod et per eam facile canes ali possint, et ferae nutriri. Et quia canes quoque cum equis ex agricultura commodum aliquod percipiunt, vicissim et ipsi ruri prosunt: equus, dum mane portat rei rusticae curatorem, ac sero redeundi potestatem facit: canes autem, dum feras abigunt, ne fructibus pecudibusve noceant, ac solitudini securitatem praestant. Incitat etiam terra nonnihil agricolas ad defendendum armis agrum, quum fruc-

γεωργοὺς, ἐν τῷ μέσῳ τοὺς καρποὺς τρέφουσα τῷ κρατοῦντι λαμβάνειν. Καὶ δραμεῖν δὲ καὶ βαλεῖν καὶ πηδῆσαι τίς ἱκανωτέρους τέχνη γεωργίας παρέχεται; τίς δὲ τοῖς ἐργαζομένοις πλείω τέχνη ἀντιχαρίζεται; τίς δὲ ἥδιον τὸν ἐπιμελόμενον δέχεται, προτείνουσα προσιόντι λαβεῖν ὅ, τι χρήζει; τίς δὲ ξένους ἀφθονώτερον δέχεται; χειμάσαι δὲ πυρὶ ἀφθόνῳ καὶ θερμοῖς λουτροῖς ποῦ πλείων εὐμάρεια ἢ ἐν χωρίῳ; ποῦ δὲ ἥδιον θερίσαι ὕδασί τε καὶ πνεύμασι καὶ σκιαῖς ἢ κατ᾽ ἀγρόν; τίς δὲ ἄλλη θεοῖς ἀπαρχὰς πρεπωδεστέρας παρέχει, ἢ ἑορτὰς πληρεστέρας ἀποδεικνύει; τίς δὲ οἰκέταις προσφιλεστέρα, ἢ

---

tus in medio propositos educet, qui victori cedant. Et quae tandem ars homines magis ad currendum, ad jaculandum, ad saltandum idoneos reddit quam agricultura? quae ars se exercentibus vice versa plura largitur? quaenam sui studiosum suavius excipit, porrigens accedenti quod sumat ex animi arbitratu? quaenam majori cum rerum copia hospites excipit? Ubinam facilius copioso igne calidisque lavacris per hiemem uti licet, quam ruri? Ubi quis aquarum, aurae, umbrarumque causa jucundius traducere possit aestatem, quam ruri? Quaenam ars alia primitias suppeditat Diis rectius convenientes, vel festos dies abundantiori cum copia rerum exhibet? quaenam domesticis gratior est, uxori ju-

γυναικὶ ἡδίων, ἢ τέκνοις ποθεινοτέρα, ἢ φίλοις εὐχαριστοτέρα; Ἐμοὶ μὲν θαυμαστὸν δοκεῖ εἶναι, εἴ τις ἐλεύθερος ἄνθρωπος ἢ κτῆμά τι τούτου ἥδιον κέκτηται, ἢ ἐπιμέλειαν ἡδίω τινὰ ταύτης εὕρηκεν ἢ ὠφελιμωτέραν εἰς τὸν βίον. Ἔτι δὲ ἡ γῆ θέλουσα τοὺς δυναμένους καταμανθάνειν καὶ δικαιοσύνην διδάσκει· τοὺς γὰρ ἄριστα θεραπεύοντας αὐτὴν πλεῖστα ἀγαθὰ ἀντιποιεῖ. Ἐὰν δ' ἄρα καὶ ὑπὸ πλήθους ποτὲ στρατευμάτων τῶν ἔργων στερηθῶσιν οἱ ἐν τῇ γεωργίᾳ ἀναστρεφόμενοι, καὶ σφοδρῶς καὶ ἀνδρικῶς παιδευόμενοι, οὗτοι εὖ παρεσκευασμένοι καὶ τὰς ψυχὰς καὶ τὰ σώματα, ἢν μὴ θεὸς ἀποκωλύῃ, δύνανται ἰόντες εἰς

---

cundior, liberis optatior, erga amicos benignior? Mihi quidem mirum videatur, posse hominem ingenuum vel possessionem aliquam acceptiorem hac ducere, vel studium aliquod hoc tum jucundius tum ad vitam utilius reperire. Praeterea tellus, quae quidem Dea est, justitiam quoque docet illos, qui animadvertere possunt. Nam studiosissime se colentibus, maximam bonorum copiam vicissim largitur. Quod si aliquando ii qui in agricultura versantur, et tum ad alacritatem tum fortitudinem condocefacti sunt, a magnis copiis hostium ab operis suis arceantur: possunt certe, nisi Deus prohibeat, praesertim quum et animis et corporibus egregie instructi sint, invasis eorum finibus, a quibus

τὰς τῶν ἀποκωλυόντων λαμβάνειν ἀφ' ὧν θρέψονται. Πολλάκις δ' ἐν τῷ πολέμῳ καὶ ἀσφαλέστερόν ἐστι σὺν τοῖς ὅπλοις τὴν τροφὴν μαστεύειν ἢ σὺν τοῖς γεωργικοῖς ὀργάνοις. Συμπαιδεύει δὲ καὶ εἰς τὸ ἐπαρκεῖν ἀλλήλοις ἡ γεωργία. Ἐπί τε γὰρ τοὺς πολεμίους σὺν ἀνθρώποις δεῖ ἰέναι, τῆς τε γῆς σὺν ἀνθρώποις ἐστὶν ἡ ἐργασία. Τὸν οὖν μέλλοντα εὖ γεωργήσειν δεῖ τοὺς ἐργαστῆρας καὶ προθύμους παρασκευάζειν καὶ πείθεσθαι θέλοντας· τὸν δὲ ἐπὶ πολεμίους ἄγοντα ταὐτὰ δεῖ μηχανᾶσθαι, δωρούμενόν τε τοῖς ποιοῦσιν ἃ δεῖ ποιεῖν τοὺς ἀγαθοὺς, καὶ κολάζοντα τοὺς ἀτακτοῦντας. Καὶ παρακελεύεσθαι δὲ

---

impediuntur quominus operas suas faciant, indidem capere unde se alant. Ac saepe in bello etiam tutius est armis victum quaerere, quam instrumentis rusticis. Instituit etiam nos agricultura, ut mutuo nosmet juvemus. Nam adversus hostes cum hominum copiis pergendum est, et hominum opera terra est colenda. Itaque necesse est, eum, qui recte agriculturam exercere velit, operas suas sic instruere; ut sint alacres, et ad parendum promptae. Eadem moliatur oportet, qui copias adversus hostes ducturus sit, ut eos, qui faciunt quod viros fortes decet, muneribus ornet; ac non recte atque ordine munus suum obeuntes plectat. Etiam necesse est agricolam non minus interdum operas

πολλάκις οὐδὲν ἧττον δεῖ τοῖς ἐργάταις τὸν γεωργὸν ἢ τὸν στρατηγὸν τοῖς στρατιώταις· καὶ ἐλπίδων δὲ ἀγαθῶν οὐδὲν ἧττον οἱ δοῦλοι τῶν ἐλευθέρων δέονται, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον, ὅπως μένειν ἐθέλωσι. Καλῶς δὲ κἀκεῖνος εἶπεν, ὃς ἔφη τὴν γεωργίαν τῶν ἄλλων τεχνῶν μητέρα καὶ τροφὸν εἶναι. Εὖ μὲν γὰρ φερομένης τῆς γεωργίας, ἔῤῥωνται καὶ αἱ ἄλλαι τέχναι ἅπασαι· ὅπου δ' ἂν ἀναγκασθῇ ἡ γῆ χερσεύειν, ἀποσβέννυνται καὶ αἱ ἄλλαι τέχναι σχεδόν τι καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλατταν.

'Ακούσας δὲ ταῦτα ὁ Κριτόβουλος εἶπεν, ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἔμοιγε, ὦ Σώκρατες, καλῶς

---

suas cohortando excitare, quam imperatorem milites. Neque servis minus spe bona quam ingenuis hominibus opus est: imo vero magis, ut manere velint. Etiam is recte dixit, qui agriculturam aliarum artium matrem et nutricem esse perhibuit. Nam quum agricultura prospere succedit, etiam artes caeterae omnes vigent: at ubi terra necessitate aliqua inculta manet, etiam artes caeterae fere terra marique extinguuntur.

Quibus auditis Critobulus, Enimvero, inquit, haec mihi dicere praeclare videris, mi Socrates. Sed plurima sunt in agricultura, quae provideri ab

δοκεῖς λέγειν· ὅτι δὲ τῆς γεωργικῆς τὰ πλεῖστα ἐστὶν ἀνθρώπῳ ἀδύνατα προνοῆσαι. Καὶ γὰρ χάλαζαι καὶ πάχναι ἐνίοτε καὶ αὐχμοὶ καὶ ὄμβροι ἐξαίσιοι καὶ ἐρυσίβαι καὶ ἄλλα πολλάκις τὰ καλῶς ἐγνωσμένα καὶ πεποιημένα ἀφαιροῦνται· καὶ πρόβατα δ' ἐνίοτε κάλλιστα τεθραμμένα νόσος ἐλθοῦσα κάκιστα ἀπώλεσεν. Ἀκούσας δὲ ταῦτα ὁ Σωκράτης εἶπεν, ἀλλ' ᾤμην ἔγωγέ σε, ὦ Κριτόβουλε, εἰδέναι, ὅτι οἱ θεοὶ οὐδὲν ἧττόν εἰσι κύριοι τῶν ἐν τῇ γεωργίᾳ ἔργων ἢ τῶν ἐν τῷ πολέμῳ. Καὶ τοὺς μὲν ἐν τῷ πολέμῳ ὁρᾷς, οἶμαι, πρὸ τῶν πολεμικῶν πράξεων ἐξαρεσκευομένους τοῖς θεοῖς, καὶ ἐπερωτῶντας θυσίαις καὶ οἰωνοῖς ὅ, τι τε χρὴ ποιεῖν καὶ ὅ,

---

homine non possunt. Quippe nonnunquam grandines, pruinae, aestus, imbres immensi, rubigines, aliaque; pulchre cogitata et elaborata tollunt. Etiam oves interdum educatas egregie morbus aliquis invadens miserrime perimit. Quae quum audiisset Socrates: Ego vero, mi Critobule, ait, scire te arbitrabar, penes Deos nihilominus potestatem rusticis in operibus summam esse quam in bellicis. Vides autem, eos, opinor, qui re militari occupantur, ante bellicas actiones Deos placare, ac tum per sacrificia tum auguria inquirere, quid faciundum, quid omittendum sit. Et in actio-

τι μή· Περὶ δὲ τῶν γεωργικῶν πράξεων ἧττον οἴει δεῖν τοὺς θεοὺς ἱλάσκεσθαι; εὖ γὰρ ἴσθι, ἔφη, ὅτι οἱ σώφρονες καὶ ὑπὲρ ὑγρῶν καὶ ξηρῶν καρπῶν, καὶ βοῶν καὶ ἵππων καὶ προβάτων, καὶ ὑπὲρ πάντων γε δὴ τῶν κτημάτων τοὺς θεοὺς θεραπεύουσιν.

ϛʹ. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν, ἔφη, ὦ Σώκρατες, καλῶς μοι δοκεῖς λέγειν, κελεύων πειρᾶσθαι σὺν τοῖς θεοῖς ἄρχεσθαι παντὸς ἔργου, ὡς τῶν θεῶν κυρίων ὄντων οὐδὲν ἧττον τῶν εἰρηνικῶν ἢ τῶν πολεμικῶν ἔργων. Ταῦτα μὲν οὖν πειρασόμεθα οὕτω ποιεῖν. Σὺ δὲ ἡμῖν ἔνθεν λέγων περὶ τῆς οἰκονομίας ἀπέλιπες, πειρῶ τὰ τούτων ἐχόμενα διεκπεραίνειν· ὡς καὶ νῦν μοι δοκῶ, ἀκηκοὼς ὅσα εἶπες, μᾶλλόν τι ἤδη

---

nibus rei rusticae minus tibi laborandum putas, ut Deos propitios reddas? Omnino scire debes, homines, qui quidem sapiant, humidorum et siccorum fructuum, boum, equorum, ovium, omnium denique fortunarum suarum causa Deos colere.

6. Dicis tu praeclare, mi Socrates, ait, qui me jubeas operam dare, ut opus omne non sine Diis ordiar: quippe quorum in potestate sint tam ea quae pace, quam quae bello suscipiuntur. Itaque studebimus haec ita facere. Tu vero nobis enitere istuc redeundo, ubi de administratione domestica dicere desiisti, quae porro

διορᾶν ἢ πρόσθεν ὅ, τι χρὴ ποιοῦντα βιοτεύειν. — Τί οὖν; ἔφη ὁ Σωκράτης, ἆρα εἰ πρῶτον μὲν ἐπανέλθοιμεν ὅσα μὲν ὁμολογοῦντες διεληλύθαμεν, ἵν᾽, ἤν πως δυνώμεθα, πειραθῶμεν οὕτω καὶ τὰ λοιπὰ διεξιέναι συνομολογοῦντες; — Ἡδύ γ᾽ οὖν ἐστιν, ἔφη ὁ Κριτόβουλος, ὥσπερ καὶ χρημάτων κοινωνήσαντας ἀναμφιλόγως διελθεῖν, οὕτω καὶ λόγων κοινωνοῦντας, περὶ ὧν ἂν διαλεγώμεθα, συνομολογοῦντας διεξιέναι. — Οὐκοῦν, ἔφη ὁ Σωκράτης, ἐπιστήμης μέν τινος ἔδοξεν ἡμῖν ὄνομα εἶναι ἡ οἰκονομία. Ἡ δὲ ἐπιστήμη αὕτη ἐφαίνετο ᾗ οἴκους δύνανται αὔξειν ἄνθρωποι. Οἶκος δὲ ἡμῖν ἐφαίνετο ὅπερ κτῆσις ἡ σύμπα-

---

sequuntur, absolvere. Videor enim mihi, posteaquam audivi abs te dicta, magis perspicere quid, ut commode vivam, faciundum sit. Quid igitur? ait Socrates, placetne ut redeamus ad illa, quaecunque sic percurrimus, ut de iis inter nos conveniret, quo, si fieri possit, ita deinde reliqua percurrere conemur, ut inter nos conveniat? Jucundum sane est, inquit Critobulus, quemadmodum solent ii, quibus pecuniae communes sunt, eas sine controversia percensere, sic etiam nos, qui sermones inter nos communicamus, omnia percurrere, de quibus colloquimur, ut consentiamus. Visa est igitur nobis, inquit Socrates, administratio domestica nomen esse scientiae: atque haec ipsa scientia definiebatur ea esse, qua domos amplificare homines possint. Domus autem esse definiebatur

σα. Κτῆσιν δὲ τοῦτο ἔφαμεν εἶναι ὅ, τι ἑκάστῳ ὠφέλιμον εἴη εἰς τὸν βίον. Ὠφέλιμα δὲ ὄντα εὑρίσκετο πάντα ὁπόσοις τὶς ἐπίσταιτο χρῆσθαι. Πάσας μὲν οὖν τὰς ἐπιστήμας οὔτε μαθεῖν οἷόν τε ἡμῖν ἐδόκει, συναποδοκιμάζειν τε ταῖς πόλεσι τὰς βαναυσικὰς καλουμένας τέχνας, ὅτι καὶ τὰ σώματα καταλυμαίνεσθαι δοκοῦσι, καὶ τὰς ψυχὰς καταγνύουσι. Τεκμήριον δὲ σαφέστατον γενέσθαι ἂν τούτου ἔφαμεν, εἰ πολεμίων εἰς τὴν χώραν ἰόντων, διακαθίσας τὶς τοὺς γεωργοὺς καὶ τοὺς τεχνίτας, χωρὶς ἑκατέρους ἐπερωτῴη, πότερα δοκεῖ ἀρήγειν τῇ χώρᾳ, ἢ ὑφεμένους τῆς γῆς, τὰ τείχη διαφυλάττειν. Οὕτω γὰρ ἂν τοὺς μὲν ἀμφὶ γῆν ἔχοντας

---

idem quod facultates universae. Facultates autem esse dicebamus id quod cuique ad vitam sit utile. Omnia vero utilia esse reperiebamus, quibuscunque uti aliquis sciret. Ac scientias quidem universas non posse disci videbatur nobis, et itidem ut nonnullis civitatibus, artes improbandas esse, quae sordidae appellentur; quod et corpora laedere videantur, et animos frangant. Ejus rei argumentum fore clarissimum dicimus, si hostibus agrum invadentibus, agricolas aliquis et opifices diversis locis constitutos, seorsim utrosque interroget, utrum esse defendenda regio videatur, an agro cedendum; ac deinde custodienda moenia. Nam ea ratione fu-

ῳόμεθ' ἂν ψηφίζεσθαι ἀρήγειν, τοὺς δὲ τεχνίτας, μὴ μάχεσθαι, ἀλλ', ὅπερ πεπαίδευνται, καθῆσθαι μήτε πονοῦντας, μήτε κινδυνεύοντας. Ἐδοκιμάσαμεν δὲ ἀνδρὶ καλῷ τε κἀγαθῷ ἐργασίαν εἶναι καὶ ἐπιστήμην κρατίστην τὴν γεωργίαν, ἀφ' ἧς τὰ ἐπιτήδεια ἄνθρωποι πορίζονται. Αὕτη γὰρ ἡ ἐργασία μαθεῖν τε ῥᾴστη ἐδόκει εἶναι, καὶ ἡδίστη ἐργάζεσθαι, καὶ τὰ σώματα κάλλιστά τε καὶ εὐρωστότατα παρέχεσθαι, καὶ ταῖς ψυχαῖς ἥκιστα ἀσχολίαν παρέχειν φίλων τε καὶ πόλεων συνεπιμελεῖσθαι· Συμπαροξύνειν δέ τι ἐδόκει ἡμῖν καὶ εἰς τὸ ἀλκίμους εἶναι ἡ γεωργία, ἔξω τῶν ἐρυμάτων τὰ ἐπιτήδεια φύ-

---

turum arbitrabamur, ut qui exercendo solo occupantur, defendendum esse agrum decernant: opifices autem dimicandum non esse, sed prout ipsi instituti sunt, desidendum, nullo neque labore, neque periculo adito. Comprobavimus etiam, agriculturam viro bono et honesto exercitationem et scientiam esse longe praestantissimam, qua homines necessariorum sibi copiam parent. Atque videbatur eadem disci facillime posse, ac summa cum voluptate exerceri, et corpora longe pulcherrima robustissimaque efficere, animis denique negotii nihil exhibere, quominus cura sua tum amicos tum respublicas complectantur. Videbatur etiam agricultura nobis excitare animos ad fortitudinem, quod extra munitiones

ουσά τε καὶ τρέφουσα τοὺς ἐργαζομένους. Διὰ ταῦτα δὲ καὶ ἐνδοξοτάτη εἶναι πρὸς τῶν πόλεων αὕτη ἡ βιοτεία, ὅτι καὶ πολίτας ἀρίστους καὶ εὐνουστάτους παρέχεσθαι δοκεῖ τῷ κοινῷ. — Καὶ ὁ Κριτόβουλος, ὅτι μὲν, ὦ Σώκρατες, κάλλιστόν τε καὶ ἄριστον καὶ ἥδιστον ἀπὸ γεωργίας τὸν βίον ποιεῖσθαι, πάνυ μοι δοκῶ πεπεῖσθαι ἱκανῶς· ὅτι δὲ ἔφησθα καταμαθεῖν τὰ αἴτια τῶν τε οὕτω γεωργούντων ὥστε ἀπὸ τῆς γεωργίας ἀφθόνως ἔχειν ὧν δέονται, καὶ τῶν οὕτως ἐργαζομένων ὡς μὴ λυσιτελεῖν αὐτοῖς τὴν γεωργίαν, καὶ ταῦτά μοι δοκῶ ἡδέως ἑκάτερα ἀκούσειν σου, ὅπως ἃ μὲν ἀγαθά ἐστι ποιῶμεν, ἃ δὲ βλα-

---

ad victum necessaria producat, iisque alat homines se exercentes. Itaque rationem hanc vitae ab urbibus quoque maximam mereri praedicationem, quippe quae cives praestantissimos, maximeque reipublicae studiosos suppeditare videatur. Tum Critobulus: Pulcherrimum esse, mi Socrates, inquit, et optimum jucundissimumque, victum sibi ex agricultura parare, satis esse mihi persuasum arbitror. Caeterum quod aiebas animadvertisse te, quae causae sint, quamobrem alii sic agriculturam exerceant, ut ex ea percipiant abunde omnia, quibus est ipsis opus, alii sic in ea laborent, ut nulli ipsis usui sit: eas equidem lubenter auditurus ex te videor utrasque, ut quae bona sunt faciamus, omissis iis quae cum

βερὰ, μὴ ποιῶμεν. — Τί οὖν, ἔφη ὁ Σωκράτης, ὦ Κριτόβουλε, ἤν σοι ἐξαρχῆς διηγήσωμαι, ὡς συνεγενόμην ποτὲ ἀνδρὶ, ὅς ἐμοὶ ἐδόκει εἶναι τῷ ὄντι τούτων τῶν ἀνδρῶν, ἐφ' οἷς τοῦτο τὸ ὄνομα δικαίως ἐστὶν, ὃ καλεῖται καλός τε κἀγαθὸς ἀνήρ; — Πάνυ ἂν, ἔφη ὁ Κριτόβουλος, βουλοίμην ἂν οὕτως ἀκούειν, ὡς καὶ ἔγωγε ἐρῶ τούτου τοῦ ὀνόματος ἄξιος γενέσθαι. — Λέξω τοίνυν σοι, ἔφη ὁ Σωκράτης, ὡς καὶ ἦλθον ἐπὶ τὴν σκέψιν αὐτοῦ. Τοὺς μὲν γὰρ ἀγαθοὺς τέκτονας, χαλκέας ἀγαθοὺς, ζωγράφους ἀγαθοὺς, ἀνδριαντοποιοὺς, καὶ τὰ ἄλλα τὰ τοιαῦτα, πάνυ ὀλίγος μοι χρόνος ἐγένετο ἱκανὸς περιελθεῖν τε, καὶ θεάσασθαι τὰ δεδοκιμασμένα καλὰ

---

detrimento sunt conjuncta. Quid igitur, ait Socrates, mi Critobule, si tibi a principio narrem, quo pacto convenerim hominem aliquando quendam, qui reapse mihi de illorum esse numero videbatur, quibus merito nomen illud tribuitur, quo quis vir bonus et honestus appellatur? Id equidem, ait Critobulus, vehementer audire velim, quippe qui et ipse dignus haberi eo nomine cupiam. Dicam igitur, inquit Socrates, quomodo ad invisendum hominem illum accesserim. Nam ad bonorum fabrorum, bonorum aerariorum, pictorum bonorum, itemque statuariorum, et hujusmodi aliorum opera, quae praeclara judicentur, obeunda spectandaque, mihi temporis

ἔργα αὐτοῖς εἶναι. Ὅπως δὲ δὴ καὶ τοὺς ἔχοντας τὸ σεμνὸν ὄνομα τοῦτο τὸ καλός τε κἀγαθὸς ἐπισκεψαίμην, τί ποτ' ἐργαζόμενοι τοῦτ' ἀξιοῖντο καλεῖσθαι, πάνυ μου ἡ ψυχὴ ἐπεθύμει αὐτῶν τινι συγγενέσθαι. Καὶ πρῶτον μὲν ὅτι προσέκειτο τὸ καλὸς τῷ ἀγαθῷ, ἄν τινα ἴδοιμι καλὸν, τούτῳ προσῄειν, καὶ ἐπειρώμην καταμανθάνειν, εἴπου ἴδοιμι προσηρτημένον τῷ καλῷ τὸ ἀγαθόν. Ἀλλ' οὐκ ἄρα εἶχεν οὕτως· ἀλλ' ἐνίους ἐδόκουν καταμανθάνειν τῶν καλῶν τὰς μορφὰς πάνυ μοχθηροὺς ὄντας τὰς ψυχάς. Ἔδοξεν οὖν μοι, ἀφέμενον τῆς καλῆς ὄψεως, ἐπ' αὐτῶν τινὰ ἐλθεῖν τῶν καλουμένων καλῶν τε κἀγαθῶν. Ἐπεὶ οὖν τὸν Ἰσχόμαχον ἤκουον πρὸς πάντων

perexiguum quiddam sufficiebat. Verum ut considerarem, quidnam agendo illi, qui nomen hoc boni et honesti viri sane plenum gravitatis obtinerent, hoc ipso digni judicarentur: vehementer animus meus aliquem ipsorum convenire cupiebat. Ac primo quidem, quod honesti nomen ad bonum adjiceretur: si quem honesta facie cernerem, eum adibam, ac dabam operam, ut intelligerem, anne videre possem alicubi bonum cum honesto conjunctum. Verum aliter se res habebat; quod nonnullos videbar animadvertere, forma quidem illos perquam honesta praeditos, sed animis pravis. Itaque visum fuit, omissa vultus honesta specie, quendam eorum accedere, qui honesti et boni appellarentur. Quum igi-

καὶ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, καὶ ξένων καὶ ἀστῶν, καλόν τε κἀγαθὸν ἐπονομαζόμενον, ἔδοξέ μοι τούτῳ πειραθῆναι συγγενέσθαι.

ζʹ. Ἰδὼν οὖν ποτε αὐτὸν ἐν τῇ τοῦ Διὸς τοῦ Ἐλευθερίου στοᾷ καθήμενον, ἐπεί μοι ἔδοξε σχολάζειν, προσῆλθον αὐτῷ, καὶ παρακαθιζόμενος εἶπον· — Τί, ὦ Ἰσχόμαχε, οὐ μάλα εἰωθὼς σχολάζειν, κάθησαι; ἐπεὶ τά γε πλεῖστα ἢ πράττοντά τι ὁρῶ σε, ἢ οὐ πάνυ σχολάζοντα ἐν τῇ ἀγορᾷ. — Οὐδὲ ἄν γε νῦν, ἔφη ὁ Ἰσχόμαχος, ὦ Σώκρατες, ἑώρας, εἰ μὴ ξένους τινὰς συνεθέμην ἀναμένειν ἐνθάδε. — Ὅταν δὲ μὴ πράττῃς τὶ τοιοῦτον, πρὸς τῶν θεῶν, ἔφην ἐγὼ, ποῦ διατρίβεις, καὶ τί ποιεῖς; Ἐγὼ γάρ τοι πάνυ βούλομαί σου

---

tur audirem, Ischomachum, ab omnibus, viris, mulieribus, exteris, civibus, honestum ac bonum virum nominari: visum est operam mihi dandam, ut eum convenirem.

7. Ergo ubi aliquando conspexissem eum, in Jovis Liberalis porticu sedentem: quod otiosum esse putarem, accessi, ac propter ipsum adsidens; Quid tu, Ischomache, dixi, desides heic, qui non admodum otiari consuevisti? Nam maxima ex parte vel agere te aliquid video, vel saltem otiosum in foro non versari. Ne nunc quidem, subjecit Ischomachus, me conspiceres, Socrates, nisi ex convento quosdam heic hospites praestolarer. At quum nihil ejusmodi agis, inquam ego, quaeso te per Deos, ubinam tempus teris, et quid fa-

πυθέσθαι τί ποτε πράττων καλὸς κἀγαθὸς κέκλησαι, ἐπεὶ οὐκ ἔνδον γε διατρίβεις, οὐδὲ τοιαύτη σου ἡ ἕξις τοῦ σώματος καταφαίνεται. Καὶ ὁ Ἰσχόμαχος γελάσας ἐπὶ τῷ (τί ποιῶν καλὸς κἀγαθὸς κέκλησαι) καὶ ἡσθεὶς, ὥς γ' ἐμοὶ ἔδοξεν, εἶπεν· — Ἀλλ' εἰ μὲν, ὅταν σοι διαλέγωνται περὶ ἐμοῦ τινες, καλοῦσί με τοῦτο τὸ ὄνομα, οὐκ οἶδα. Οὐ γὰρ δὴ, ὅταν γέ με εἰς ἀντίδοσιν καλῶνται τριηραρχίας ἢ χορηγίας, οὐδεὶς, ἔφη, ζητεῖ τὸν καλόν τε κἀγαθὸν, ἀλλὰ σαφῶς, ἔφη, ὀνομάζοντές με Ἰσχόμαχον, πατρόθεν προσκαλοῦνται. Ἐγὼ μὲν τοίνυν, ἔφη, ὦ Σώκρατες, ὅ με ἐπήρου, οὐδαμῶς ἔνδον διατρίβω. Καὶ γὰρ δὴ, ἔφη, τά γε ἐν τῇ οἰκίᾳ μου

---

cis? Nam quaerere de te quiddam omnino cupio, quid agas scilicet, quod vir bonus et honestus appelleris: quando domi tempus non teris, neque corporis tui habitus talis apparet. Tum Ischomachus, ad ea verba, "Quid agas, quod vir bonus et honestus appelleris," arridens; eisque, ut mihi videbatur, delectatus: Equidem, ait, an me hoc nomine appellent aliqui, quum tecum de me colloquuntur, nescio. Non enim certe, quum me vocant ad compensationem vel praefecturae triremium, vel muneris choragi, quisquam virum illum bonum et honestum quaerit: sed perspicue me Ischomachum, nomine patris, appellatum arcessunt. Tu quidem, mi Socrates, quod de me quaerebas, domi ego tempus non

πάνυ καὶ αὐτὴ ἡ γυνὴ ἱκανή ἐστι διοικεῖν. — Ἀλλὰ καὶ τοῦτο, ἔφην ἔγωγε, ὦ Ἰσχόμαχε, πάνυ ἂν ἡδέως σου πυθοίμην, πότερα αὐτὸς σὺ ἐπαίδευσας τὴν γυναῖκα, ὥστε εἶναι, οἵαν δεῖ, ἢ ἐπισταμένην ἔλαβες παρὰ τοῦ πατρὸς καὶ τῆς μητρὸς διοικεῖν τὰ προσήκοντα αὐτῇ. — Καὶ τί ἄν, ἔφη, ὦ Σώκρατες, ἐπισταμένην αὐτὴν παρέλαβον, ἣ ἔτη μὲν οὔπω πεντεκαίδεκα γεγονυῖα ἦλθε πρὸς ἐμέ, τὸν δ' ἔμπροσθεν χρόνον ἔζη ὑπὸ πολλῆς ἐπιμελείας, ὅπως ὡς ἐλάχιστα μὲν ὄψοιτο, ἐλάχιστα δ' ἀκούσοιτο, ἐλάχιστα δ' ἔροιτο; Οὐ γὰρ ἀγαπητόν σοι δοκεῖ εἶναι, εἰ μόνον ἦλθεν ἐπισταμένη, ἔρια παραλαβοῦσα, ἱμάτιον ἀποδεῖξαι, καὶ ἑωρακυῖα, ὡς ἔργα ταλάσια θεραπαίναις

---

admodum tero. Nam ad res domesticas administrandas uxor ipsa satis est idonea. Quin hoc quoque, inquam ego, mi Ischomache, perlubenter de te quaererem, num uxorem ipse talem instituendo effeceris, qualem esse oportet, an a patre matreque acceperis peritam earum rerum administrandarum, quae ad ipsius officium pertinent? Et quid, mi Socrates, inquit, scire poterat, quum eam ducerem quae necdum annos nata xv ad me venerit, ac superiore tempore magna cura asservata vixerit, ut quamminimum cerneret, quamminimum audiret, quamminimum sciscitaretur? An non autem boni consulendum tibi videtur, quod saltem venerit perita

δίδοται; Ἐπεὶ τά γε ἀμφὶ γαστέρα, ἔφη, πάνυ καλῶς, ὦ Σώκρατες, ἦλθε πεπαιδευμένη. Ὅπερ μέγιστον ἔμοιγε δοκεῖ παίδευμα εἶναι καὶ ἀνδρὶ καὶ γυναικί. — Τὰ δ' ἄλλα, ἔφην ἐγώ, ὦ Ἰσχόμαχε, αὐτὸς ἐπαίδευσας τὴν γυναῖκα, ὥστε ἱκανὴν εἶναι, ὧν προσήκει, ἐπιμελεῖσθαι; — Οὐ μὰ Δί', ἔφη ὁ Ἰσχόμαχος, οὔ, πρίν γε καὶ ἔθυσα, καὶ εὐξάμην ἐμέ τε τυγχάνειν διδάσκοντα, καὶ ἐκείνην μανθάνουσαν τὰ βέλτιστα ἀμφοτέροις ἡμῖν. — Οὐκοῦν, ἔφην ἐγώ, καὶ ἡ γυνή σοι συνέθυε καὶ συνεύχετο αὐτὰ ταῦτα; — Καὶ μάλα γ', ἔφη ὁ Ἰσχόμαχος, πολλὰ ὑπισχνουμένη μὲν πρὸς τοὺς θεούς, γενέσθαι, οἵαν

---

conficiendi accepta lana vestem, ac animadversa ratione pensi ancillis dandi? Nam quod gulam attinet, haec in parte, mi Socrates, recte admodum instituta venit, quae quidem mihi disciplina tum in viro tum femina videtur esse maxima. Caeterane, inquam ego, mi Ischomache, uxorem tuam instituendo ipse docuisti, ut curandis iis, quae ad munus ipsius pertinent, sufficiat? Non prius profecto, inquit Ischomachus, quam rem sacram fecissem, et precatus essem, ut quae utrique nostrum essent optima, tum ipse docerem, tum ex me illa disceret. Ergo, inquam ego, etiam uxor rem sacram tecum faciebat, et una tecum haec precabatur? Omnino, ait Ischomachus, et quidem multum Diis testibus promittens, fore se talem, qualem esse oportet: nec obscurum

δεῖ, καὶ εὔδηλος ἦν, ὅτι οὐκ ἀμελήσει τῶν διδασκομένων. — Πρὸς θεῶν, ἔφην ἐγὼ, ὦ Ἰσχόμαχε, τί πρῶτον διδάσκειν ἤρχου αὐτὴν, διηγοῦ μοι· ὡς ἐγὼ ταῦτ' ἂν ἥδιόν σου διηγουμένου ἀκούοιμι, ἢ εἴ μοι γυμνικὸν ἢ ἱππικὸν ἀγῶνα τὸν κάλλιστον διηγοῖο. — Καὶ ὁ Ἰσχόμαχος ἀπεκρίνατο, τί δ'; ἔφη, ὦ Σώκρατες, ἐπεὶ ἤδη μοι χειροήθης ἦν, καὶ ἐτιθασσεύετο, ὥστε διαλέγεσθαι, ἠρόμην αὐτὴν, ἔφη, ὧδέ πως· εἰπέ μοι, ὦ γύναι, ἆρα ἤδη κατενόησας, τίνος ποτὲ ἕνεκα ἐγώ τε σε ἔλαβον, καὶ οἱ σοὶ γονεῖς ἔδωκάν σε ἐμοί; Ὅτι μὲν γὰρ οὐκ ἀπορία ἦν, μεθ' ὅτου ἄλλου ἐκαθεύδομεν ἂν, οἶδ' ὅτι καὶ σοὶ καταφανὲς τοῦτ' ἔστι. Βουλευόμενος δ' ἔγωγε ὑπὲρ

erat, minime in iis, quae doceretur, negligentem futuram. Quaeso te per Deos, inquam ego, mi Ischomache, narra mihi, quid eam primum docere coeperis. Nam jucundius id mihi fuerit ex te narrante audire, quam si vel gymnicum, vel equestre mihi certamen longe pulcherrimum narres. Et Ischomachus respondens: Quid vero, inquit, mi Socrates? posteaquam mansueta jam, et cicur fieret, ita ut colloqueremur: hoc quodam, inquit, modo ipsam interrogabam: Dic mihi, mea uxor, jamne animadvertisti, qua tandem de causa tum ego te duxerim, tum tui parentes mihi te tradiderint? Non enim copiam nobis alterius nullam fuisse, quicum cubaremus, te ipsam perspicere scio. Quum autem ego

ἐμοῦ, καὶ ὁ σοὶ γονεῖς ὑπὲρ σοῦ, τίν' ἂν κοινωνὸν βέλτιστον οἴκου τε καὶ τέκνων λάβοιμεν, ἐγώ τε σὲ ἐξελεξάμην, καὶ οἱ σοὶ γονεῖς, ὡς ἐοίκασιν, ἐκ τῶν δυνατῶν ἐμέ. Τέκνα μὲν οὖν ἢν θεός ποτε διδῷ ἡμῖν γενέσθαι, τότε βουλευσόμεθα περὶ αὐτῶν, ὅπως ὅτι βέλτιστα παιδεύσομεν αὐτά· κοινὸν γὰρ ἡμῖν καὶ τοῦτο τἀγαθὸν, συμμάχων καὶ γηροβοσκῶν ὅτι βελτίστων τυγχάνειν· νῦν δὲ δὴ οἶκος ἡμῖν ὅδε κοινός ἐστιν· Ἐγώ τε γὰρ, ὅσα μοι ἐστὶν ἅπαντα, εἰς τὸ κοινὸν ἀποφαίνω· σύ τε, ὅσα ἠνέγκω, πάντα εἰς τὸ κοινὸν κατέθηκας· καὶ οὐ τοῦτο δεῖ λογίζεσθαι, πότερος ἄρα ἀριθμῷ πλείω συμβέβληται ἡμῶν, ἀλλ' ἐκεῖνο δεῖ εὖ εἰδέναι, ὅτι ὁπότερος ἂν

---

quidem de me, parentes vero tui de te consultaremus, quemnam consortem optimum domos et liberum caperemus: ego te delegi, et parentes tui me, quemadmodum videtur, ex iis quos poterant. Quod si liberos Deus aliquando nobis dederit, tum de illis consultabimus, quo pacto eos quam optime possimus instituere. Nam et illud bonum utrique nostrum erit commune, ut et socios, et eos qui nos in senectute alant, longe optimos consequamur. Nunc domus haec nobis communis est. Nam et ego cuncta, quae mea sunt, in medium exhibeo: et tu quaecunque attulisti, omnia in commune deposuisti. Neque jam ejus habenda est ratio, uter nostrum numero plura contulerit: sed sciendum est, eum

ἡμῶν βελτίων κοινωνὸς ᾖ, οὗτος τὰ πλείονος ἄξια συμβάλλεται. Ἀπεκρίνατο δέ μοι, ὦ Σώκρατες, πρὸς ταῦτα ἡ γυνὴ, τί δ᾽ ἂν ἐγώ σοι, ἔφη, δυναίμην συμπρᾶξαι; τίς δὲ ἡ ἐμὴ δύναμις; ἀλλ᾽ ἐν σοὶ πάντα ἐστίν· ἐμὸν δ᾽ ἔφησεν ἡ μήτηρ ἔργον εἶναι σωφρονεῖν. Ναὶ μὰ Δί᾽, ἔφην ἐγὼ, ὦ γύναι· καὶ γὰρ καὶ ἐμοὶ ὁ πατήρ. Ἀλλὰ σωφρόνων τοι ἐστὶ καὶ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς, οὕτω ποιεῖν, ὅπως τά τε ὄντα ὡς βέλτιστα ἕξει, καὶ ἄλλα ὅτι πλεῖστα ἐκ τοῦ καλοῦ τε καὶ δικαίου προσγενήσεται. Καὶ τί δὲ ὁρᾷς, ἔφη ἡ γυνὴ, ὅ, τι ἂν ἐγὼ ποιοῦσα συναύξοιμι τὸν οἶκον; Ναὶ μὰ Δί᾽, ἔφην ἐγὼ, ἅ τε οἱ θεοὶ ἔφυσάν σε δύνασθαι, καὶ ὁ νόμος συνεπαινεῖ, ταῦτα πειρῶ ὡς

res majoris pretii conferre, qui se hac in societate rectius gesserit. Ad ea, mi Socrates, uxor mihi respondebat: In quonam ego tibi esse adjumento possim? quae tua facultas est? In te omnia sita sunt. Mei muneris esse mater aiebat, ut frugi sim. Profecto, inquam ego, mea uxor, etiam hoc meum esse dicebat pater. Verum frugi hominum munus est, sive quis vir sit, sive mulier, ita se gerere: ut et facultates, quae adsunt, optimo sint loco, et aliae quamplurimae honestis justisque rationibus accedant. Et quidnam tu vides, inquit uxor, quo efficiundo possim ego tecum domum nostram augere? Enitere profecto, inquam, ut illa quamoptime efficias, quae a natura tibi Dii tribuerunt, ut posses, et quae

βέλτιστα ποιεῖν. Καὶ τί δαὶ ταῦτά ἐστιν; ἔφη ἐκείνη. Οἶμαι μὲν ἔγωγε, ἔφην, οὐ τὰ ἐλαχίστου ἄξια, εἰ μή περ γε καὶ ἡ ἐν τῷ σμήνει ἡγεμὼν μέλιττα ἐπ' ἐλαχίστου ἀξίοις ἔργοις ἐφέστηκεν. Ἐμοὶ γάρ τοι, ἔφη φάναι, καὶ οἱ θεοὶ, ὦ γύναι, δοκοῦσι πολὺ διεσκεμμένως μάλιστα τὸ ζεῦγος τοῦτο συντεθεικέναι, ὃ καλεῖται θῆλυ καὶ ἄῤῥεν, ὅπως ἔτι ὠφελιμώτατον ᾖ αὑτῷ εἰς τὴν κοινωνίαν. Πρῶτον μὲν γὰρ τῷ μὴ ἐκλιπεῖν ζώων γένη, τοῦτο τὸ ζεῦγος κεῖται μετ' ἀλλήλων τεκνοποιούμενον· ἔπειτα τὸ γηροβοσκοὺς κεκτῆσθαι ἑαυτοῖς ἐκ τούτου τοῦ ζεύγους τοῖς γοῦν ἀνθρώποις πορίζεται. Ἔπειτα δὲ καὶ ἡ δίαιτα τοῖς ἀνθρώποις οὐχ, ὥσπερ τοῖς κτήνεσιν, ἐσ-

---

lex comprobat. Ea vero quid sunt? ait illa. Meo quidem judicio, inquam ego, non minimi momenti, nisi etiam apum illa dux in alveari minimi momenti operibus praeesse jussa est. Nam mihi, dixisse se aiebat, videntur Dii, mea uxor, maxima consideratione par hoc conjunxisse, quod mas et femina vocatur, ut ad societatem mutuam plurimum sibi conduceret. Primum enim, ne animantum genera deficerent, par hoc conjunctum liberos procreat. Deinde facultas hominibus conceditur, ut ex hac conjunctione adquirere sibi possint eos qui senes alant. Praeterea non sub dio jumentorum

τὶν ἐν ὑπαίθρῳ, ἀλλὰ στεγνῶν δεῖται δηλονότι. Δεῖ μέντοι τοῖς μέλλουσιν ἀνθρώποις ἕξειν ὅ, τι εἰσφέρωσιν εἰς τὸ στεγνὸν ἔχειν τοὺς ἐργαζομένους τὰς ἐν τῷ ὑπαίθρῳ ἐργασίας. Καὶ γὰρ νέατος, καὶ σπόρος, καὶ φυτεία, καὶ νομαὶ, ὑπαίθρια ταῦτα πάντα ἔργα ἐστίν· ἐκ τούτων δὲ τὰ ἐπιτήδεια γίγνεται. Δεῖ δ' αὖ, ἐπειδὰν ταῦτα εἰσενεχθῇ εἰς τὸ στεγνὸν, καὶ τοῦ σώσοντος ταῦτα, καὶ τοῦ ἐργασομένου δὲ ἃ τῶν στεγνῶν ἔργα δεόμενα ἐστί. Στεγνῶν δὲ δεῖται καὶ ἡ τῶν νεογνῶν τέκνων παιδοτροφία, στεγνῶν δὲ καὶ αἱ ἐκ τοῦ καρποῦ σιτοποιΐαι δέονται· ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ τῆς ἐσθῆτος ἐκ τῶν ἐρίων ἐργασία. Ἐπεὶ δὲ ἀμφότερα ταῦτα καὶ ἔργων

---

instar homines vivunt, sed tectis scilicet indigent. Quamobrem necesse est, ii qui consequi volunt, quod sub tectum importent, habeant aliquos qui operas obeundas sub dio suscipiant. Nam et arvorum renovatio, et seminum sparsio, et consitio, et pascendi opera ejusmodi sunt, quae omnia sub dio curentur: et ex eis necessaria comparantur. Requiritur autem, posteaquam haec intra tectum illata fuerint, ejus etiam opera, qui haec servet; et qui ea conficiat opera, quae non nisi sub tectis fieri possunt. Requirit vero tecta liberorum recens natorum educatio puerilis, et cibi ex illata segete confectio tecta requirit: ac similiter etiam vestis ex lanis elaboratio. Et quoniam haec utraque tum interiora tum exter-

καὶ ἐπιμελείας δεῖται τά τε ἔνδον καὶ τὰ ἔξω, καὶ τὴν φύσιν, φάναι, εὐθὺς παρεσκεύασεν ὁ θεὸς, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, τὴν μὲν τῆς γυναικὸς ἐπὶ τὰ ἔνδον ἔργα καὶ ἐπιμελήματα, τὴν δὲ τοῦ ἀνδρὸς ἐπὶ τὰ ἔξω ἔργα καὶ ἐπιμελήματα. Ῥίγη μὲν γὰρ, καὶ θάλπη, καὶ ὁδοιπορίας, καὶ στρατείας, τοῦ ἀνδρὸς τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν μᾶλλον δύνασθαι καρτερεῖν κατεσκεύασεν· ὥστε τὰ ἔξω ἐπέταξεν αὐτῷ ἔργα· τῇ δὲ γυναικὶ ἧσσον τὸ σῶμα δυνατὸν πρὸς ταῦτα φύσας, τὰ ἔνδον ἔργα αὐτῇ, φάναι ἔφη, προστάξαι μοι δοκεῖ ὁ θεός. Εἰδὼς δὲ, ὅτι τῇ γυναικὶ καὶ ἐνέφυσε καὶ προσέταξε τὴν τῶν νεογνῶν τέκνων τροφὴν, καὶ τοῦ στέργειν τὰ νεογνὰ βρέφη πλεῖον αὐ-

---

na, labores et curam requirunt; idcirco etiam Deus, dixisse se perhibebat, statim naturam praeparavit feminae quidem, ad opera et curationes interiores: viri autem, ad opera et curationes externas. Nam viri corpus et animum sic condidit, ut magis et frigora, et calores, et itinera, et expeditiones militares tolerare posset, quo factum, ut opera illi externa injungeret. Mulieri vero quia minus ad haec firmum corpus a natura largitus esset, idcirco illi opera interiora, dixisse se aiebat, mandasse mihi Deus videtur. Et quia sciebat, quod et a natura indidisset, et mandasset feminae, ut ea recens natos liberos educaret: idcirco majorem etiam amorem erga

τῇ ἐδάσατο, ἢ τῷ ἀνδρί. Ἐπεὶ δὲ καὶ τὸ φυλάττειν τὰ εἰσενεχθέντα τῇ γυναικὶ προσέταξε, γιγνώσκων ὁ θεὸς, ὅτι πρὸς τὸ φυλάττειν οὐ κάκιόν ἐστι φοβερὰν εἶναι τὴν ψυχὴν, πλεῖον μέρος καὶ τοῦ φόβου ἐδάσατο τῇ γυναικὶ, ἢ τῷ ἀνδρί. Εἰδὼς δὲ, ὅτι καὶ ἀρήγειν αὖ δεήσει, ἐάν τις ἀδικῇ τὸν τὰ ἔξω ἔργα ἔχοντα, τούτῳ αὖ πλεῖον μέρος τοῦ θράσους ἐδάσατο. Ὅτι δ' ἀμφοτέρους δεῖ καὶ διδόναι καὶ λαμβάνειν, τὴν μνήμην καὶ τὴν ἐπιμέλειαν εἰς τὸ μέσον ἀμφοτέροις κατέθηκεν. Ὥστε οὐκ ἂν ἔχοις διελεῖν, πότερα τὸ ἔθνος τὸ θῆλυ ἢ τὸ ἄῤῥεν τούτων πλεονεκτεῖ. Καὶ τὸ ἐγκρατεῖς δὲ εἶναι, ὧν δεῖ, εἰς τὸ μέσον ἀμφοτέροις κατέθηκε, καὶ ἐξουσίαν ἐποίη-

modo natos liberos ei quam viro tribuit. Quia item, illata custodiendi curam mandavit feminae, idcirco Deus, qui sciret animum timidum ad custodiam minime deteriorem esse, majorem etiam metus partem feminae, quam viro impertivit. Quod sciret opus esse defensione, si quis opera foris facientem laedat, rursus huic audaciae plus tribuit. Quod utrosque tum expendere tum recipere necesse sit; idcirco memoriam et diligentiam utriusque in medium posuit. Itaque non facile possis discernere, utrum femineum an virile genus hac in parte excellat. Etiam Deus in medio posuit ambobus abstinentiam a rebus iis a quibus abstinendum est; et potestatem eis fecit, uter foret melior, sive vir, sive mulier,

σεν ὁ θεὸς, ὁπότερος ἂν ᾖ βελτίων, εἴθ᾽ ὁ ἀνὴρ, εἴθ᾽ ἡ γυνὴ, τοῦτον καὶ πλεῖον φέρεσθαι τούτου τοῦ ἀγαθοῦ. Διὰ δὲ τὸ τὴν φύσιν μὴ πρὸς πάντα ταὐτὰ ἀμφοτέρων εὖ πεφυκέναι, διὰ τοῦτο καὶ δέονται μᾶλλον ἀλλήλων, καὶ τὸ ζεῦγος ὠφελιμώτερον ἑαυτῷ γεγένηται, ἃ τὸ ἕτερον ἐκλείπεται, τὸ ἕτερον δυνάμενον. Ταῦτα δὲ, ἔφην, δεῖ ἡμᾶς, ὦ γύναι, εἰδότας, ἃ ἑκατέρῳ ἡμῶν προστέτακται ὑπὸ τοῦ θεοῦ, πειρᾶσθαι, ὅπως ὡς βέλτιστα τὰ προσήκοντα ἑκατέρῳ ἡμῶν διαπράττεσθαι. Συνεπαινεῖ δὲ, ἔφη φάναι, καὶ ὁ νόμος ταῦτα, συζευγνὺς ἄνδρα καὶ γυναῖκα. Καὶ κοινωνοὺς ὥσπερ τῶν τέκνων ὁ θεὸς ἐποίησεν, οὕτω καὶ ὁ νόμος τοῦ οἴκου κοινωνοὺς καθίστησι. Καὶ καλὰ δὲ εἶ-

---

is ut hujus boni partem majorem consequeretur. Quia vero natura utriusque non esset ad haec omnia recte comparata, idcirco etiam alter alterius magis indiget, fitque par hoc sibi ipsi utilius, quum alterius in potestate sint ea quibus alterum destituitur. Haec, dicebam ad eam, quum sciamus, mea uxor, nimirum quae utrique nostrum a Deo sint imperata: enixe operam dare debemus, ut uterque nostrum ea quae sui officii ratio postulat, quam rectissime praestemus. Etiam lex, dixisse se aiebat, haec approbat, marem ac feminam copulans. Atque uti Deus liberorum societatis inter ipsos auctor est, ita lex domus societatem eis instituit. Praeterea lex ea pulchra esse demonstrat, quae naturae Deus indidit, ut

καὶ ὁ νόμος ἀποδείκνυσιν, ἃ ὁ θεὸς ἔφυσεν ἑκάτερον μᾶλλον ἂν δύνασθαι. Τῇ μὲν γὰρ γυναικὶ κάλλιον, ἔνδον μένειν, ἢ θυραυλεῖν, τῷ δὲ ἀνδρὶ αἴσχιον, ἔνδον μένειν, ἢ τῶν ἔξω ἐπιμελεῖσθαι. Εἰ δέ τις παρ' ἃ ὁ θεὸς ἔφυσε, ποιεῖ, ἴσως τὶ καὶ ἀτακτῶν τοὺς θεοὺς οὐ λήθει, καὶ δίκην δίδωσιν ἀμελῶν τῶν ἔργων τῶν ἑαυτοῦ, ἢ πράττων τὰ τῆς γυναικὸς ἔργα. Δοκεῖ δέ μοι, ἔφην, καὶ ἡ τῶν μελισσῶν ἡγεμὼν τοιαῦτα ἔργα ὑπὸ τοῦ θεοῦ προστεταγμένα διαπονεῖσθαι. Καὶ ποῖα δ', ἔφη, ἐκείνη ἔργα ἔχουσα ἡ τῶν μελισσῶν ἡγεμὼν, ἐξομοιοῦται τοῖς ἔργοις, οἷς ἐμὲ δεῖ πράττειν; Ὅτι, ἔφην ἐγὼ, ἐκείνη γε ἐν τῷ σμήνει μένουσα, οὐκ ἐᾷ ἀργοὺς τὰς μελίσσας εἶναι. ἀλλ' ἃς

---

praestare possit uterque rectius. Est enim feminae pulchrius, intra aedes eam se continere, quam foris agere: viro autem turpius, intus manere, quam res externas curare. Quod si quis aliud agit, quam quod ipsius naturae Deus indidit; fortassis occultum esse Deo non potest, ordinem ab ipso perturbari, adeoque poenas dat, sive quis opera sibi convenientia negligit, sive muliebria facit. Ac mihi quidem videtur, inquam, etiam apis illa, quae caeterarum dux est, sibi divinitus praescripta constanter elaborare. Quaenam vero, ait haec, apum illa dux opera tractat, illis actionibus consimilia, quae mihi conveniunt? Quod illa, inquam, in alveari manens otiosas esse apes non patitur: sed quas foris labora-

μὲν δεῖ ἔξω ἐργάζεσθαι, ἐκπέμπει ἐπὶ τὸ ἔργον, καὶ ἃ ἂν αὐτῶν ἑκάστη εἰσφέρῃ, οἶδέ τε καὶ δέχεται, καὶ σώζει ταῦτα, ἔστ' ἂν δέῃ χρῆσθαι. Ἐπειδὰν δὲ ἡ ὥρα τοῦ χρῆσθαι ἥκῃ, διανέμει τὸ δίκαιον ἑκάστῃ. Καὶ ἐπὶ τοῖς ἔνδον δὲ ἐξυφαινομένοις κηρίοις ἐφέστηκεν, ὡς καλῶς καὶ ταχέως ὑφαίνηται, καὶ τοῦ γιγνομένου τόκου ἐπιμελεῖται, ὡς ἐκτρέφηται, ἐπειδὰν δὲ ἐκτραφῇ, καὶ ἀξιοεργοὶ οἱ νεοσσοὶ γένωνται, ἀποικίζει αὐτοὺς σὺν τῶν ἐπιγόνων τινὶ ἡγεμόνι. Ἦ καὶ ἐμὲ οὖν, ἔφη ἡ γυνή, δεήσει ταῦτα ποιεῖν; Δεήσει μέντοι σε, ἔφην ἐγώ, ἔνδον τε μένειν, καὶ οἷς μὲν ἂν ἔξω τὸ ἔργον ᾖ τῶν οἰκετῶν, τούτους συνεκπέμπειν· οἷς δ' ἂν ἔργον ἔνδον ἐργαστέον, τούτων

---

re oportet, eas ad opus emittit, ac quidquid attulerint singulae, novit et accipit, tamque diu servat, donec eo sit utendum. Id vero tempus ubi jam adest, justam cuique partem tribuit. Praeest etiam favis, qui intus texuntur, uti recte celeriterque texantur: et foetus, qui nascitur, educandi curam habet. Is posteaquam educatus est, jamque operi faciundo idoneae sunt apiculae; coloniam ex eis deducit, adjuncta ipsis quadam quasi nepotum duce. Num igitur me quoque, ait uxor, haec facere necesse erit? Erit, inquam ego, necesse domi ut maneas, ac emittere famulos quibus foris est laborandum: quibus autem intus faciundum opus, eis praeesse debes; et

σοι ἐπιστατητέον, καὶ τά τε εἰσφερόμενα ἀποδεκτέον. Καὶ ἃ μὲν ἂν αὐτῶν δέῃ δαπανᾷν, σοὶ διανεμητέον· ἃ δ' ἂν περιττεύειν δέῃ, προνοητέον καὶ φυλακτέον, ὅπως μὴ ἡ εἰς τὸν ἐνιαυτὸν κειμένη δαπάνη εἰς τὸν μῆνα δαπανᾶται. Καὶ ὅταν ἔρια εἰσενεχθῇ σοι, ἐπιμελητέον, ὅπως, οἷς δεῖ, ἱμάτια γίγνηται. Καὶ ὅγε ξηρὸς σῖτος ὅπως καλῶς ἐδώδιμος γίγνηται, ἐπιμελητέον. Ἓν μέντοι τῶν σοὶ προσηκόντων, ἔφην ἐγὼ, ἐπιμελημάτων ἴσως ἀχαριστότερον δόξει εἶναι, ὅτι, ὃς ἂν κάμνῃ τῶν οἰκετῶν, τούτων σοι ἐπιμελητέον πάντων, ὅπως θεραπεύηται. Νὴ Δί', ἔφη ἡ γυνὴ, ἐπιχαριτώτατον μὲν οὖν, ἢν μέλλωσί γε οἱ καλῶς θεραπευθέντες χάριν εἴσεσθαι, καὶ εὐνούστεροι,

---

quae inferuntur, recipere. Praeterea distribuendum erit tibi, quidquid eorum expendendum est, quaeque superare debebunt, de iis prudenter prospiciendum tibi erit, et cavendum, ne sumtus in annum reconditus uno mense absumatur. Quum lanae in domum illatae fuerint, adhibenda cura ut vestes illis parentur, quibus confici debent. Curandum item, ut frumentum aridum, idoneum ad vescendum fiat. Una, inquam, curatio ex iis quae tui sunt muneris, fortassis ingratior esse videbitur; quod famulorum omnium cura tibi suscipienda erit, ut si quis ex iis aegrotet, curetur. Illud profecto, ait uxor, longe gratissimum fuerit, si quidem curati gratiam habituri sint, animoque erga me magis benevolo futuri, quam

ἢ πρόσθεν, ἔσεσθαι. Καὶ ἐγὼ, ἔφη ὁ Ἰσχόμαχος, ἀγασθεὶς αὐτῆς τὴν ἀπόκρισιν, εἶπον, ἆρά γε, ὦ γύναι, διὰ τοιαύτας τινὰς προνοίας καὶ τῆς ἐν τῷ σμήνει ἡγεμόνος αἱ μέλισσαι οὕτω διατίθενται πρὸς αὐτὴν, ὥστε, ὅταν ἐκείνη ἐκλίπῃ, οὐδεμία οἴεται τῶν μελισσῶν ἀπολειπτέον εἶναι, ἀλλ' ἕπονται πᾶσαι; Καὶ ἡ γυνή μοι ἀπεκρίνατο, θαυμάζοιμ' ἂν, ἔφη, εἰ μὴ πρός σε μᾶλλον τείνοι τὰ τοῦ ἡγεμόνος ἔργα, ἢ πρὸς ἐμέ. Ἡ γὰρ ἐμὴ φυλακὴ τῶν ἔνδον καὶ διανομὴ γελοία τις ἂν, οἶμαι, φαίνοιτο, εἰ μὴ σύ γε ἐπιμελοῖο, ὅπως ἔξωθέν τι εἰσφέροιτο. Γελοία δ' αὖ, ἔφην ἐγὼ, ἡ ἐμὴ εἰσφορὰ φαίνοιτ' ἂν, εἰ μὴ εἴη, ὅστις τὰ εἰσενεχθέντα σώζοι. Οὐχ' ὁρᾷς,

prius. Quam ipsius responsionem, aiebat Ischomachus, admiratus equidem: An non, inquam, mea uxor, propterea quod apum illa dux in alveari sic earum commodis prospicit, ea est vicissim aliarum apum erga hanc affectio: ut alveum si deserat, nulla se abesse putet ab illa debere, sed omnes sequantur? Tum illa mihi respondens: Mihi vero mirum videatur, ait, non potius ad te ducis officium pertinere, quam ad me. Nam mea rerum, quae intus sunt, custodia et distributio, ridiculam speciem habuerit: nisi tu curam adhibeas, ut extrinsecus aliquid inferatur. Mea quoque, inquam ego, ridicula videbitur illatio, nisi sit qui illata servet. Non vides, inquam, quo pacto illorum homines miserari consueverint,

ἔφην ἐγὼ, οἱ εἰς τὸν τετρημένον πίθον ἀντλεῖν λεγόμενοι, ὡς οἰκτείρονται, ὅτι μάτην πονεῖν δοκοῦσι; Νὴ Δί', ἔφη ἡ γυνή· Καὶ γὰρ τλήμονές εἰσιν, εἰ τοῦτό γε ποιοῦσιν. Ἄλλαι δέ τοι, ἔφην ἐγὼ, ἴδιαι ἐπιμέλειαι, ὦ γύναι, ἡδεῖαί σοι γίγνονται, ὁπόταν ἀνεπιστήμονα ταλασίας λαβοῦσα, ἐπιστήμονα ποιήσῃς, καὶ διπλασίου σοι ἀξία γένηται. Καὶ ὁπόταν ἀνεπιστήμονα ταμιείας καὶ διακονίας παραλαβοῦσα, ἐπιστήμονα καὶ πιστὴν καὶ διακονικὴν ποιησαμένη, παντὸς ἀξίαν ἔχῃς· καὶ ὁπόταν τοὺς μὲν σώφρονάς τε καὶ ὠφελίμους τῷ σῷ οἴκῳ ἐξῇ σοι εὖ ποιῆσαι, ἐὰν δέ τις πονηρὸς φαίνηται, ἐξῇ σοι κολάσαι. Τὸ δὲ πάντων ἥδιστον, ἐὰν βελτίων ἐμοῦ φανῇς,

---

qui pertusum in dolium aliquid haurire dicuntur, idque propterea, quod laborare frustra putentur? Video certe, ait uxor, ac sunt sane miseri, si hoc faciunt. Sunt et aliae, inquam ego, curationes proprie tuae, mea uxor, futurae non injucundae: et quum imperitam lanificii nacta, peritam efficies, atque ea tibi deinde duplo pluris erit: quum imperitam condendi promendique, et ministrandi, nacta, talem efficies, quae et horum perita, et fida, et in ministrando prompta, quantivis tibi sit pretii: quum tibi modestos, ac domui tuae utiles afficere beneficio licebit, ac si quis improbus esse videatur, punies. Quod denique omnium jucundissimum est, quum me esse melior videberis, meque famulum tuum

καὶ ἐμὲ σὸν θεράποντα ποιήσῃς, καὶ μὴ δέῃ σε φοβεῖσθαι μὴ προϊούσης τῆς ἡλικίας ἀτιμοτέρα ἐν τῷ οἴκῳ γένῃ, ἀλλὰ πιστεύῃς ὅτι, πρεσβυτέρα γιγνομένη, ὅσῳ ἂν καὶ ἐμοὶ κοινωνὸς καὶ παισὶν οἴκου φύλαξ ἀμείνων γίνῃ, τοσούτῳ καὶ τιμιωτέρα ἐν τῷ οἴκῳ ἔσῃ. Τὰ γὰρ καλά τε κἀγαθὰ, ἐγὼ ἔφην, οὐ διὰ τὰς ὡραιότητας, ἀλλὰ διὰ τὰς ἀρετὰς εἰς τὸν βίον τοῖς ἀνθρώποις ἐπαύξεται. Τοιαῦτα μὲν, ὦ Σώκρατες, δοκῶ μεμνῆσθαι αὐτῇ τὰ πρῶτα διαλεχθείς.

η'. Ἦ καὶ ἐπέγνως τὶ, ὦ Ἰσχόμαχε, ἔφην ἐγὼ, ἐκ τούτων κεκινημένην αὐτὴν μᾶλλον πρὸς τὴν ἐπιμέλειαν; — Ναὶ μὰ Δί', ἔφη ὁ Ἰσχόμαχος, καὶ δηχθεῖσάν γε αὐτὴν οἶδα

---

effeceris, neque verendum tibi sit, ut te aetate procedente minus in domo tibi honoris exhibeatur: sed persuasum habueris, te aetate provectiori tanto majore futuram in honore, quanto tum mihi consors, tum liberis custos domus melior exstiteris. Nam honestorum egregiorumque dignitas non propter elegantiam formae, sed propter virtutes in vita mortalium incrementa sumunt. Hujusmodi quaedam me, mi Socrates, primum cum ipsa colloquutum esse, meminisse videor.

8. Tum ego: An etiam intellexisti, inquam, nonnihil ex his eam commotam ad diligentiam? Intellexi profecto, inquit Ischomachus, atque etiam memini, quum valde morderetur et erubesceret propterea, quod me quiddam eorum pos-

καὶ ἐρυθριάσασαν σφόδρα, ὅτι τῶν εἰσενεχθέντων τὶ αἰτήσαντος ἐμοῦ, οὐκ εἶχέ μοι δοῦναι. Καὶ ἐγὼ μέντοι ἰδὼν ἀχθεσθεῖσαν αὐτὴν, εἶπον. μηδέν τι, ἔφην, ἀθυμήσῃς, ὦ γύναι, ὅτι οὐκ ἔχεις δοῦναι, ὅ, τι σε αἰτῶν τυγχάνω. Ἔστι μὲν γὰρ πενία αὕτη σαφὴς, τὸ δεόμενόν τινος μὴ ἔχειν χρῆσθαι. Ἀλυποτέρα δὲ αὕτη ἡ ἔνδεια, τὸ ζητοῦντά τι μὴ δύνασθαι λαβεῖν, ἢ τὴν ἀρχὴν μηδὲ ζητεῖν, εἰδότα ὅτι οὐκ ἔστιν. Ἀλλὰ γὰρ, ἔφην ἐγὼ, τούτων οὐ σὺ αἰτία· ἀλλ᾽ ἐγὼ, ὅτι οὐ τάξας σοι παρέδωκα, ὅπου χρὴ ἕκαστα κεῖσθαι, ὅπως εἰδῇς, ὅπου γε δεῖ τιθέναι, καὶ ὁπόθεν λαμβάνειν. Ἔστι δ᾽ οὐδὲν οὕτως, ὦ γύναι, οὔτ᾽ εὔχρηστον οὔτε καλὸν ἀνθρώποις, ὡς ἡ τάξις. Καὶ γὰρ χο-

---

cente, quae a me illata fuerant, dare id non posset. Quod ego quum eam graviter et aegre tulisse vidissem: Ne sit hoc, inquam, animo tuo molestum, mea mulier, quod dare, non potes id, quod ego nunc forte abs te posco. Nam certa paupertas est, quum alicujus indigeas, uti eo non posse. Verum minus est in hac penuria molestiae, quum quid inveniri quaerendo non potest, quam si ab initio non quaeras; non ignorans scilicet, illud abesse. Enimvero haec ad te culpa non pertinet, sed ad me: qui non omnia tibi tradiderim designato singulis loco, quo ea collocari deberent, ut tu scires, ubi ea reponenda, et unde rursus essent promenda. Nihil est autem, mea uxor, in rebus humanis vel utilius, vel pulchrius

ρὸς ἐξ ἀνθρώπων συγκείμενός ἐστιν. Ἀλλ' ὅταν μὲν ποιῶσιν, ὅ, τι ἂν τύχῃ ἕκαστος, ταραχή τις φαίνεται, καὶ θεᾶσθαι ἀτερπές. Ὅταν δὲ τεταγμένως ποιῶσι, καὶ φθέγγωνται, ἅμα οἱ αὐτοὶ οὗτοι καὶ ἀξιοθέατοι δοκοῦσιν εἶναι καὶ ἀξιάκουστοι. Καὶ στρατιά γε, ἔφην ἐγὼ, ὦ γύναι, ἄτακτος μὲν οὖσα, ταραχωδέστατον, καὶ τοῖς μὲν πολεμίοις εὐχειρωτότατον, τοῖς δὲ φίλοις ἀηδέστατον ὁρᾷν, καὶ ἀχρηστότατον, ὄνος ὁμοῦ, ὁπλίτης, σκευοφόρος, ψιλὸς, ἱππεὺς, ἅμαξα. Πῶς γὰρ ἂν πορευθείησαν, ἐὰν, ἔχοντες οὕτως, ἐπικωλύσωσιν ἀλλήλους, ὁ μὲν βαδίζων τὸν τρέχοντα· ὁ δὲ τρέχων τὸν ἑστηκότα· ἡ δὲ ἅμαξα τὸν

---

ordine. Nam et chorus ex hominibus constat. Verum ubi quisque quod temere visum est, facit: turbae cujusdam species se exhibet, ac spectatu quidem injucundum. At quum omnia recte atque ordine proferunt et agunt, eadem opera faciunt, ut et spectatu et auditu digni esse videantur. Itidem exercitus, inquam, mea uxor, dum non in ordines digestus est, longe quiddam est turbulentissimum; ac hostium quidem victoriae maxime expositum, suis autem spectatu foedissimum, et ad usum minime accommodatum: ubi simul sunt, asinus, gravis armaturae pedes, lixa, veles, eques, plaustrum. Nam quo pacto progredi poterunt, si quidem in hac perturbatione mutuo sese impedient; gradatim incedens, currentem; currens, stantem; plaustrum, equitem;

ἱππέα· ὁ δὲ ὄνος τὴν ἅμαξαν· ὁ δὲ σκευοφόρος τὸν ὁπλίτην; Εἰ δὲ καὶ μάχεσθαι δέοι, πῶς ἂν, οὕτως ἔχοντες, μαχέσαιντο; οἷς γὰρ ἀνάγκη αὐτῶν τοὺς ἐπιόντας φεύγειν, οὗτοι ἱκανοί εἰσι φεύγοντες καταπατῆσαι τοὺς ὅπλα ἔχοντας. Τεταγμένη δὲ στρατιὰ κάλλιστον μὲν ἰδεῖν τοῖς φίλοις, δυσχερέστατον δὲ τοῖς πολεμίοις. Τίς μὲν γὰρ οὐκ ἂν φίλος ἡδέως θεάσαιτο ὁπλίτας πολλοὺς ἐν τάξει πορευομένους; τίς δ' οὐκ ἂν θαυμάσειεν ἱππέας κατὰ τάξιν ἐλαύνοντας; τίς δὲ οὐκ ἂν πολέμιος φοβηθείη, ἰδὼν διευκρινημένους ὁπλίτας, ἱππέας, πελταστὰς, τοξότας, σφενδονήτας, καὶ τοῖς ἄρχουσι τεταγμένως ἑπομένους; Ἀλλὰ καὶ πορευομένων ἐν τάξει, κἂν πολλαὶ μυρι-

asinus, plaustrum; lixa, gravis armaturae peditem? Quod si etiam dimicandum sit, quomodo tali omnium perturbatione dimicare possint? Nam qui necessario invadentibus terga dare coguntur, illi dum fugiunt, proterere milites etiam armatos possunt. At instructa recte acies quiddam est suis spectatu pulcherrimum, hostibus vero gravissimum. Nam cui suorum non volupe sit multos videre gravis armaturae pedites instructis ordinibus incedentes? quis non admiretur equites, qui ordines inter equitandum observent? quis hostium metu non percellatur, si recte dispositos gravis armaturae pedites, equites, cetratos, sagittarios, funditores viderit, eosdemque suos imperatores composite sequentes? Imo

άδες ὦσιν, ὁμοίως, ὥσπερ εἷς ἕκαστος, καθ' ἡσυχίαν πάντες πορεύονται. Εἰς γὰρ τὸ κενούμενον ἀεὶ ὄπισθεν ἐπέρχονται. Καὶ τριήρης δέ τοι ἡ σεσαγμένη ἀνθρώπων διὰ τί ἄλλο φοβερόν ἐστι πολεμίοις, ἢ φίλοις ἀξιοθέατον, ἢ ὅτι ταχὺ πλεῖ; διὰ τί δὲ ἄλλο ἄλυποι ἀλλήλοις εἰσὶν οἱ ἐμπλέοντες, ἢ διότι ἐν τάξει μὲν κάθηνται, ἐν τάξει δὲ προνεύουσιν, ἐν τάξει δ' ἀναπίπτουσιν, ἐν τάξει δ' ἐμβαίνουσι καὶ ἐκβαίνουσιν; ἡ δ' ἀταξία ὅμοιόν τι μοὶ δοκεῖ εἶναι, οἷόν περ εἰ γεωργὸς ὁμοῦ ἐμβάλοι κριθὰς καὶ πυροὺς καὶ ὄσπρια· κἄπειτα, ὁπότε δέοι ἢ μάζης, ἢ ἄρτου, ἢ ὄψου, διαλέγειν δέοι αὐτῷ, ἀντὶ τοῦ λαβόντα διευκρινημένοις

---

etiam si multa millia sint, tamen quamdiu incedunt, ut ordines servent, pergunt omnes placide, non aliter atque singuli progrediuntur, succedentibus semper vacuum in locum illis qui a tergo sunt. Etiam triremis hominibus onusta quam aliam ob causam vel hostibus est terrori, vel amici jucunda spectatu, nisi ob navigationem celerem? Quam aliam ob causam molesti sibi mutuo non sunt vectores, nisi quod ordine sedeant, ordine propendendo in remos incumbant, ordine se retro flectant, ordine tum ingrediantur, tum egrediantur? Ordinis autem perturbatio quiddam mihi simile videtur esse, ac si agricola eodem loco conjiciat hordeum, triticum, legumina. Deinde si vel offa, vel pane, vel obsonia sit opus, necesse sit eum singula seligere, pro eo, quod jam secreta sumere ad

χρῆσθαι. Καὶ σὺ οὖν, ὦ γύναι, εἰ τοῦ μὲν ταράχου τούτου μὴ δέοιο, βούλοιο δ' ἀκριβῶς διοικεῖν τὰ ὄντα εἰδέναι, καὶ τῶν ὄντων εὐπόρως λαμβάνουσα, ὅτῳ ἂν δέῃ χρῆσθαι, καὶ ἐμοὶ, ἐάν τι αἰτῶ, ἐν χάριτι διδόναι, χώραν τε δοκιμασώμεθα τὴν προσήκουσαν ἑκάστοις ἔχειν, καὶ ἐν ταύτῃ θέντες, διδάξωμεν τὴν διάκονον λαμβάνειν τε ἐντεῦθεν, καὶ κατατιθέναι πάλιν εἰς ταύτην· καὶ οὕτως εἰσόμεθα τά τε σῶα ὄντα, καὶ τὰ μή. Ἡ γὰρ χώρα αὐτὴ τὸ μὴ ὂν ποθήσει· καὶ δεόμενον θεραπείας ἐξετάσει ἡ ὄψις, καὶ τὸ εἰδέναι, ὅπου ἕκαστόν ἐστι, ταχὺ ἐγχειριεῖ, ὥστε μὴ ἀπορεῖν χρῆσθαι. Καλλίστην δέ ποτε καὶ ἀκριβεστάτην ἔδοξα σκευῶν τάξιν ἰδεῖν, ὦ Σώκρα-

---

usum debebat. Itaque tu etiam, mea uxor, ut hoc modo te conturbari necesse non sit, et ut studeas scire administrandi facultates nostras rationem, ac sine difficultate sumas id quod utendum sit, mihique si quid poposcero, sic tradas ut gratam mihi rem facias: inquiramus sane locum singulis convenientem, eoque posita re quavis moneamus ancillam, ut inde sumat, ac rursus ibidem collocet. Ita nimirum sciemus, quae nobis supersint, quae sint amissa. Nam locus ipse quod abest, requiret: quodque curandum erit, adspectus ipse arguet: denique quod sciamus, ubi quodque sit, id ipsum singula nobis exhibebit, ut ad usum nihil desideraturi simus. Atque equidem, mi Socrates, pulcherrimum aliquando, longe-

τες, εἰσβὰς ἐπὶ θέαν εἰς τὸ μέγα πλοῖον τὸ Φοινικόν. Πλεῖστα γὰρ σκεύη ἐν μικροτάτῳ ἀγγείῳ διακεχωρισμένα ἐθεασάμην. Διὰ πολλῶν μὲν γὰρ δήπου, ἔφη, ξυλίνων σκευῶν καὶ πλεκτῶν ὁρμίζεται ναῦς καὶ ἀνάγεται, διὰ πολλῶν δὲ τῶν κρεμαστῶν καλουμένων πλεῖ, πολλοῖς δὲ μηχανήμασιν ἀνθώπλισται πρὸς τὰ πολέμια πλοῖα, πολλὰ δὲ ὅπλα τοῖς ἀνδράσι συμπεριάγει, πάντα δὲ σκεύη, ὅσοις περ ἐν οἰκίᾳ χρῶνται ἄνθρωποι, τῇ συσσιτίᾳ ἑκάστῃ κομίζει· γέμει δὲ παρὰ πάντα φορτίων, ὅσα ναύκληρος κέρδους ἕνεκα ἄγεται. Καὶ ὅσα λέγω, ἔφη, πάντα οὐκ ἐν πολλῷ τινι μείζονι χώρᾳ ἔκειτο, ἢ ἐν δεκακλίνῳ στέγῃ

---

que accuratissimum instrumentorum ordinem inspicere mihi visus sum, quum spectandi causa ingentem illam navim Punicam ingressus essem. Armamenta namque plurima separatim collocata exiguo in receptaculo contemplabar. Etenim navis multis ligneis et intertis instrumentis in portum deducitur, ac vicissim solvit: multorum adjumento, quae pensilia vocant, impellitur: multis machinamentis adversus hostiles naves armatur: multa etiam hominum arma vehit: omnia vasa, quibus in domo utuntur homines, pro quolibet una victitantium contubernio vehit: denique praeter haec omnia referta est oneribus, quae naviculator quaestus causa secum vehit. Atque haec omnia, quae dico, non multo ampliori loco sita erant, quam sit conclave decem lectulorum

συμμέτρῳ. Καὶ οὕτω κατακείμενα ἕκαστα κατενόησα, ὡς οὔτε ἄλληλα ἐμποδίζει, οὔτε μαστευτοῦ δεῖται, οὔτε ἀσυσκεύαστά ἐστι, οὔτε δυσλύτως ἔχει, ὥστε διατριβὴν παρέχειν, ὅταν τῳ ταχὺ δέῃ χρῆσθαι. Τὸν δὲ τοῦ κυβερνήτου διάκονον, ὃς πρωρεὺς τῆς νεὼς καλεῖται, οὕτως εὗρον ἐπιστάμενον ἑκάστων τὴν χώραν, ὡς καὶ ἀπὼν ἂν εἴποι, ὅπου ἕκαστα κεῖται, καὶ ὁπόσα ἐστὶν, οὐδὲν ἧττον, ἢ ὁ γράμματα ἐπιστάμενος εἴποι ἂν, Σωκράτους καὶ ὁπόσα γράμματα, καὶ ὅπου ἕκαστον τέτακται. Εἶδον δὲ, ἔφη ὁ Ἰσχόμαχος, καὶ ἐξετάζοντα τοῦτον αὐτὸν ἐν τῇ σχολῇ πάντα, ὁπόσοις ἄρα δεῖ ἐν τῷ πλοίῳ χρῆσθαι. Θαυμάσας δὲ, ἔφη, τὴν ἐπίσκεψιν αὐτοῦ, ἠρόμην,

---

mediocriter capax. Animadverti autem sic omnia fuisse condita, ut nihil alteri esset impedimento, neque vestigatore egeret, nec imparatum esset, nec solutu difficile, quo moram afferret, ubi subito esset aliquo utendum. Ministrum autem gubernatoris, quem proretam in navi vocant, ita cujusque loci gnarum reperi; ut vel absens dicere posset, ubi singula sita essent, et quam essent multa: non minus atque is qui literas norit, quot in Socratis nomine literae sint, dicere possit, et ubi singulae sunt collocatae. Eundem etiam vidi, ait Ischomachus, per otium omnia lustrantem, quibus utendum in navi esset. Quumque hanc ejus inspectionem admiratus essem, quaerebam quid ageret? Respondebat ille: Inspicio, mi

τί πράττοι. Ὁ δ' εἶπεν, ἐπισκοπῶ, ἔφη, ὦ ξένε, εἴτι συμβαίνοι γίγνεσθαι, πῶς κεῖται, ἔφη, τὰ ἐν τῇ νηΐ, ἢ εἴτι ἀποστατεῖ, ἢ εἰ δυστραπέλως τὶ σύγκειται. Οὐ γὰρ, ἔφη, ἐγχωρεῖ, ὅταν χειμάζῃ ὁ θεὸς ἐν τῇ θαλάσσῃ, οὔτε μαστεύειν, ὅτου ἂν δέῃ, οὔτε δυστραπέλως ἔχον διδόναι. Ἀπειλεῖ γὰρ ὁ θεὸς, καὶ κολάζει τοὺς βλάκας. Ἐὰν δὲ μόνον μὴ ἀπολέσῃ τοὺς μὴ ἁμαρτάνοντας, πάνυ ἀγαπητόν· ἐὰν δὲ καὶ πάνυ καλῶς ὑπηρετοῦντας σώζῃ, πολλὴ χάρις, ἔφη, τοῖς θεοῖς. Ἐγὼ οὖν κατιδὼν ταύτην τὴν ἀκρίβειαν τῆς κατασκευῆς, ἔλεγον τῇ γυναικὶ, ὅτι πάνυ ἂν ἡμῶν εἴη βλακικὸν, εἰ οἱ μὲν ἐν τοῖς πλοίοις καὶ μικροῖς οὖσι χώρας εὑρίσκουσι, καὶ σαλεύον-

hospes, si forte quid accidat, quo pacto sita sint omnia in navi, ac num quid absit, vel inconcinne collocatum sit. Nec enim ubi tempestatem Deus in mari excitat, spatii quidquam reliquum est, vel inquirendi, quocunque tandem opus sit, vel tradendi, quod incondite collocatum sit. Nam minis terrere Deus et punire stolidos homines solet, ac si quidem illos, qui nihil perperam agunt, saltem non perdit, bene cum eis agitur. Quod si etiam rectissime omnia administrantes servat, magna Diis habenda est gratia. Quamobrem quum collocationem ego tam accuratam inspexissem, dicebam uxori, admodum in nobis stolidum fore, si isti in navigiis, quae exigua sunt, loca tamen invenirent; magnis tempestatibus jactati,

τες ἰσχυρῶς, ὅμως σώζουσι τὴν τάξιν, καὶ ὑπερφοβούμενοι, ὅμως εὑρίσκουσι τὸ δέον λαμβάνειν· ἡμεῖς δὲ, καὶ διῃρημένων ἑκάστοις θηκῶν ἐν τῇ οἰκίᾳ μεγάλων, καὶ βεβηκυίας τῆς οἰκίας ἐν δαπέδῳ, εἰ μὴ εὑρήσομεν καλὴν καὶ εὐεύρετον χώραν ἑκάστοις αὐτῶν, πῶς οὐκ ἂν πολλὴ ἡμῶν ἀσυνεσία εἴη; Ὡς μὲν δὴ ἀγαθὸν τετάχθαι σκευῶν κατασκευὴν, καὶ ὡς ῥᾴδιον χώραν ἑκάστοις αὐτῶν εὑρεῖν ἐν οἰκίᾳ θεῖναι, ὡς ἑκάστοις συμφέρει, εἴρηται. Ὡς δὲ καλὸν φαίνεται, ἐπειδὰν ὑποδήματα ἐφεξῆς κέηται, κἂν ὁποῖα ᾖ, καλὸν δὲ ἱμάτια κεχωρισμένα ἰδεῖν, κἂν ὁποῖα ᾖ, καλὸν δὲ στρώματα, καλὸν δὲ χαλκία, καλὸν δὲ τὰ ἀμφὶ τραπέζας, καλὸν δὲ καὶ ὃ πάντων καταγε-

---

nihilominus ordinem servarent; ingenti metu perculsi, nihilominus ea, quae sumere necesse sit, reperirent: nos, quum cellas habeamus in aedibus amplas, easque singillatim distinctas, et in aedium pavimento sitas, non singulis aptum et inventu facilem locum reperire: quonam modo non magna sit istaec inscitia? Dictum hactenus, quam utile sit ordine collocatam esse vasorum supellectilem, quamque sit facile singulis invenire locum, quo in aedibus reponantur. Quam vero pulchra species est, calceamenta, qualiacunque sint, ordine collocata esse: pulchrum, vestimenta seorsum condita videre, qualiacunque sint: pulchrum, idem in stragulis, in vasis aereis, in iis quae ad mensam pertinent: pulchrum etiam, licet maxime

λάσειεν ἂν μάλιστα οὐχ ὁ σεμνὸς, ἀλλ' ὁ κομψὸς, ὅτι καὶ χύτρας, φησὶν, εὔρυθμον φαίνεσθαι εὐκρινῶς κειμένας. Τὰ δὲ ἄλλα ἤδη που ἀπὸ τούτου ἅπαντα καλλίω φαίνεται κατὰ κόσμον κείμενα. Χορὸς γὰρ σκευῶν ἕκαστα φαίνεται· καὶ τὸ μέσον δὲ τούτων καλὸν φαίνεται, ἐκποδὼν ἑκάστου κειμένου· ὥσπερ κύκλιος χορὸς οὐ μόνον αὐτὸς καλὸν θέαμά ἐστιν, ἀλλὰ καὶ τὸ μέσον αὐτοῦ καλὸν καὶ καθαρὸν φαίνεται. Εἰ δὲ ἀληθῆ ταῦτα λέγω, ἔξεστιν, ἔφην, ὦ γύναι, καὶ πεῖραν λαμβάνειν αὐτῶν, οὔτέ τι ζημιωθέντας, οὔτέ τι πολλὰ πονήσαντας. Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τοῦτο δεῖ ἀθυμῆσαι, ὦ γύναι, ἔφην ἐγὼ, ὡς χαλεπὸν εὑρεῖν τὸν μαθησόμενόν τε

ridiculum sit non homini gravi, sed faceto, quod ollas quoque concinnitatis quandam habere speciem, si distincte collocatae sint, aiunt. Jam caetera quoque deinceps pulchriorem speciem exhibent, decenter reposita. Nam singula quidem quasi chorus vasorum esse videntur. Quin etiam quod medio loco est interjectum, pulchrum est, remotis inde caeteris; quemadmodum chorus circularis non ipse modo pulchrum spectaculum est, sed etiam id, quod in ejus est medio, pulchrum purumque cernitur. An autem haec a me vere dicantur, licet mea uxor, inquam, periculum faciamus, nullo cum nostro neque detrimento, neque labore magno. Ne hoc quidem, inquam, molestum animo nostro esse debet, uxor, quod sit difficile reperire aliquem, qui loca cognoscere discat, et memine-

τὰς χώρας, καὶ μεμνησόμενον καταχωρίζειν ἕκαστα. Ἴσμεν γὰρ δήπου, ὅτι μυριοπλάσια ἡμῶν ἅπαντα ἔχει ἡ πᾶσα πόλις· ἀλλ' ὅμως, ὁποῖον ἂν τῶν οἰκετῶν κελεύσῃς πριάμενόν τι σοὶ ἐξ ἀγορᾶς ἐνεγκεῖν, οὐδεὶς ἀπορήσει, ἀλλὰ πᾶς εἰδὼς φανεῖται, ὅποι χρὴ ἐλθόντα λαβεῖν ἕκαστα. Τούτου μέν τοι, ἔφην ἐγὼ, οὐδὲν ἄλλο αἴτιόν ἐστιν, ἢ ὅτι ἐν χώρᾳ κεῖται τεταγμένη. Ἄνθρωπον δέ γε ζητῶν, καὶ ταῦτα ἐνίοτε ἀντιζητοῦντα, πολλάκις ἄν τις πρότερον, πρὶν εὑρεῖν, ἀπείποι· καὶ τούτου αὖ οὐδὲν ἄλλο αἴτιόν ἐστιν, ἢ τὸ μὴ εἶναι τεταγμένον, ὅπου ἕκαστον δεῖ ἀναμένειν. Περὶ μὲν δὴ τάξεως σκευῶν καὶ χρήσεως τοιαῦτα αὐτῇ διαλεχθεὶς δοκῶ μεμνῆσθαι.

---

rit singula suo loco reponere. Scimus enim, hac civitate decies millies amplius contineri, quam apud nos: et nihilominus, quemcunque famulorum jusseris e foro emtum aliquid efferre, nemo dubitabit; sed quemvis scire apparebit, quo ire debeat, atque unde singula petere. Cujus rei nulla est alia causa, inquam ego, quam quod certo sita loco sint. At si hominem quaeras, qui quidem nonnunquam vicissim et ipse te quaerat, saepenumero citius re desperata desines, quam ipsum invenias. Atque ejus etiam alia nulla causa est, quam quod constitutum non sit, ubi quemque exspectare oporteat. Ac de ordine quidem vasorum, ac usu, cum ea me hujusmodi quaedam colloquutum esse meminisse videor.

θ΄. Καὶ τί δή; ἡ γυνὴ ἐδόκει σοι, ἔφην ἐγὼ, ὦ Ἰσχόμαχε, πῶς τι ἐπακούειν, ὧν σὺ ἐσπούδαζες διδάσκων; — Τί δὲ, εἰ μὴ ὑπισχνεῖτό γε ἐπιμελήσεσθαι· καὶ φανερὰ ἦν ἡδομένη ἰσχυρῶς, ὥσπερ ἐξ ἀμηχανίας εὐπορίαν τινὰ εὑρηκυῖα· καὶ ἐδεῖτό μου, ὡς τάχιστα, ᾗπερ ἔλεγον, διατάξαι. — Καὶ πῶς δὴ, ἔφην ἐγὼ, ὦ Ἰσχόμαχε, διέταξας αὐτῇ; — Τί δὲ, εἰ μὴ τῆς οἰκίας τὴν δύναμιν ἔδοξέ μοι πρῶτον ἐπιδεῖξαι αὐτῇ; οὐ γὰρ ποικίλμασι κεκόσμηται, ὦ Σώκρατες, ἀλλὰ τὰ οἰκήματα ᾠκοδόμηται πρὸς αὐτὸ τοῦτο ἐσκεμμένα, ὅπως ἀγγεῖα ὡς συμφορώτατα ᾖ τοῖς μέλλουσιν ἐν αὐτοῖς ἔσεσθαι· ὥστε αὐτὰ ἐκάλει τὰ πρέποντα εἶναι ἑκάστῳ. Ὁ μὲν γὰρ θά-

9. Quid autem? num uxor, inquam ego, mi Ischomache, visa tibi est attendere iis quae tu docere cupiebas? Quid aliud, quam quod polliceretur, diligentiam se adhibituram, ac prae se ferret, quasi maximam voluptatem caperet, uti quae magna ex inopia insignem copiam rerum invenisset? Etiam me rogabat, uti quam primum eo, quem explicassem, modo singula ordine disponerem. Et qui tandem, mi Ischomache, inquam ego, disposuisti? Qui aliter, quam quod initio ipsi ostendendum arbitrarer, quae domus esset nostrae commoditas? Nec enim variis ea picturis est ornata, mi Socrates, sed omnes cellae tali consideratione sunt exstructae, ut quam commodissima sint iis receptacula, quae

λαμος ἐν ὀχυρῷ ὤν, τὰ πλείστου ἄξια καὶ στρώματα καὶ σκεύη παρεκάλει· τὰ δὲ ξηρὰ τῶν στεγῶν τὸν σῖτον· τὰ δὲ ψυχεινὰ τὸν οἶνον· τὰ δὲ φανὰ ὅσα φάους δεόμενα ἔργα τε καὶ σκεύη ἐστί. Καὶ διαιτητήρια δὲ τοῖς ἀνθρώποις ἐπεδείκνυον αὐτῇ κεκαλλωπισμένα τοῦ μὲν θέρους ἔχειν ψυχεινὰ, τοῦ δὲ χειμῶνος ἀλεεινά. Καὶ σύμπασαν δὲ τὴν οἰκίαν ἐπέδειξα αὐτῇ, ὅτι πρὸς μεσημβρίαν ἀναπέπταται, ὥστε εὔδηλον εἶναι, ὅτι χειμῶνος μὲν εὐήλιός ἐστι, τοῦ δὲ θέρους εὔσκιος. Ἔδειξα δὲ καὶ τὴν γυναικωνῖτιν αὐτῇ, θύραν βαλανείῳ ὡρισμένην ἀπὸ τῆς ἀνδρωνίτιδος, ἵνα μήτε ἐκφέρηται ἔνδοθεν, ὅ, τι μὴ δεῖ, μήτε τεκνοποιῶνται οἱ οἰκέται ἄνευ τῆς ἡμετέρας γνώ-

---

in eis collocanda sunt. Itaque tunc ipsaemet sibi convenientia velut arcessebant. Nam penetralia loco sita munito, vestes stragulas vasaque maximi pretii sibi deposcebant: quae vero partes aedificii siccae sunt, frumentum; quae frigidae, vinum; quae plenae lucis, opera et vasa maxime lumen requirentia. Praeterea demonstrabam ei loca hominum usui et habitationi destinata, eaque perpulchre ornata, ut per aestatem essent frigida, per hiemem calida. Adeoque domum universam ei commonstrabam, meridiem versus apertam: de quo obscurum esse non posset, hieme illam sat habere solis, aestate umbrarum. Et gynaecei fores per balneum a virorum contubernio secretas ei ostendebam, ne vel foras

μης. Οἱ μὲν γὰρ χρηστοὶ παιδοποιησάμενοι, εὐνούστεροι ὡς ἐπὶ τὸ πολύ· οἱ δὲ πονηροὶ συζυγέντες, εὐπορώτεροι πρὸς τὸ κακουργεῖν γίγνονται. Ἐπεὶ δὲ ταῦτα διήλθομεν, ἔφη, οὕτω δὴ ἤδη κατὰ φυλὰς διεκρίνομεν τὰ ἔπιπλα. Ἠρχόμεθα δὲ πρῶτον, ἔφη, ἀθροίζοντες, οἷς ἀμφὶ θυσίας χρώμεθα. Μετὰ ταῦτα κόσμον γυναικὸς τὸν εἰς ἑορτὰς διῃροῦμεν, ἐσθῆτα ἀνδρὸς τὴν εἰς ἑορτὰς καὶ πόλεμον, καὶ στρώματα ἐν γυναικωνίτιδι, στρώματα ἐν ἀνδρωνίτιδι, ὑποδήματα γυναικεῖα, ὑποδήματα ἀνδρεῖα. Ὅπλων ἄλλη φυλὴ, ἄλλη ταλασιουργικῶν ὀργάνων, ἄλλη σιτοποιϊκῶν, ἄλλη ὀψοποιϊκῶν, ἄλλη τῶν ἀμφὶ λουτρὸν, ἄλλη ἀμφὶ μάκτρας, ἄλλη ἀμφὶ τραπέζας.

aliquid efferretur, quod non deberet; vel famuli absque consensu nostro liberis operam darent. Nam qui probi sunt, posteaquam liberos procrearunt, plerumque sunt benevolentiores: perversi vero inter se copulati, ad malefaciendum fiunt instructiores. Posteaquam haec percurrissemus, inquit, ita deinde supellectilem per classes distinximus. Ordiebamur autem primum a colligendis iis quibus ad rem sacram utimur. Secundum id mundum muliebrem, qui feriis conveniret, distinguebamus: itemque vestes viriles tam festorum quam belli: stragula in gynaeceo, stragula virorum in contubernio: calceamenta muliebria, calceamenta virilia. Classis alia armorum, alia instrumentorum lanificii,

Καὶ ταῦτα πάντα διεχωρίσαμεν, οἷς τε ἀεὶ δεῖ χρῆσθαι, καὶ τὰ θοινητικά. Χωρὶς δὲ καὶ τὰ κατὰ μῆνα δαπανώμενα ἀφείλομεν, δίχα δὲ καὶ τὰ εἰς ἐνιαυτὸν ἀπολελογισμένα κατέθεμεν. Οὕτω γὰρ ἧττον λανθάνει, ὅπως πρὸς τὸ τέλος ἐκβήσεται. Ἐπεὶ δὲ ἐχωρίσαμεν πάντα κατὰ φυλὰς τὰ ἔπιπλα, εἰς τὰς χώρας τὰς προσηκούσας ἕκαστα διηνέγκαμεν. Μετὰ δὲ τοῦτο ὅσοις μὲν τῶν σκευῶν καθημέραν χρῶνται οἱ οἰκέται, οἷον σιτοποιϊκοῖς, ὀψοποιϊκοῖς, ταλασιουργικοῖς, καὶ εἴτι ἄλλο τοιοῦτο, ταῦτα μὲν αὐτοῖς τοῖς χρωμένοις δείξαντες ὅπου δεῖ τιθέναι, παρεδώκαμεν, καὶ ἐπετάξαμεν σῶα παρέχειν. ὅσοις δ' εἰς

---

alia necessariorum ad molendum frumentum, alia ad conficienda obsonia, alia ad lavationem, alia vasis pistoriis, alia ad mensas. Atque haec omnia locis distinximus, tum quibus semper utendum est, tum quae ad epulationes festas pertinent. Seorsum etiam ab aliis auferebamus, quae menstruo spatio absumerentur; et seorsum, quae rationibus subductis in annum essent destinata, collocabamus. Sic enim minus obscurum est, qui futurus sit exitus. Posteaquam supellectilem universam in classes secrevimus, ad convenientia loca singula detulimus. Deinde vasa omnia, quibuscunque quotidie famuli utuntur, verbi gratia quibus cibi conficiuntur, quibus obsonia, quae ad lanificium pertinent, et si qua sunt ejusmodi, tradidimus iis qui uti his deberent, commonstra-

ἑορτὰς ἢ ξενοδοχίας χρώμεθα, ἢ εἰς τὰς διὰ χρόνου πράξεις, ταῦτα δὲ τῇ ταμίᾳ παρεδώκαμεν, καὶ δείξαντες τὰς χώρας αὐτῶν, καὶ ἀπαριθμήσαντες καὶ γραψάμενοι ἕκαστα, εἴπομεν αὐτῇ, διδόναι τούτων ὅτῳ δέοι ἕκαστον, καὶ μεμνῆσθαι, ὅτῳ ἄν τι διδῷ, καὶ ἀπολαμβάνουσαν κατατιθέναι πάλιν, ὅθεν περ ἂν ἕκαστα λαμβάνῃ.

Τὴν δὲ ταμίαν ἐποιησάμεθα ἐπισκεψάμενοι, ἥτις ἡμῖν ἐδόκει εἶναι ἐγκρατεστάτη καὶ γαστρὸς, καὶ οἴνου, καὶ ὕπνου, καὶ ἀνδρῶν συνουσίας· πρὸς τούτοις δὲ, ἣ τὸ μνημονικὸν μάλιστα ἐδόκει ἔχειν, καὶ τὸ προνοεῖν, μή τι κακὸν λάβῃ παρ' ἡμῶν ἀμελοῦσα, καὶ σκοπεῖν, ὅπως χαριζομένη τὶ ἡμῖν, ὑφ' ἡμῶν ἀν-

---

to loco, ubi ea reponerent: simul imperavimus, ut ea nobis integra praestarent. Quibus autem ad festos dies, vel ad hospites excipiendos, vel ad negotia quaedam rara utimur, ea tradidimus promae; locisque horum indicatis, et adnumeratis consignatisque singulis jussimus, ut quidvis horum ei daret, cui dandum esset, et cuinam quid daret, memoria complecteretur; et ubi quid reciperet, rursus unde singula sumsisset, reponeret.

At munus promae mandavimus alicui, postquam considerassemus, quae nobis videretur, et gulae maxime temperans, et in vino, et somno, et virorum consuetudine. Praeterea quam memoria plurimum valere judicaremus, et prospiciendo, ne ob negligen-

τιτιμήσεται. Ἐδιδάσκομεν δὲ αὐτὴν καὶ εὐνοϊκῶς ἔχειν πρὸς ἡμᾶς, ὅτ' εὐφραινοίμεθα, τῶν εὐφροσυνῶν μεταδιδόντες, καὶ εἴτι λυπηρὸν εἴη, εἰς ταῦτα παρακαλοῦντες. Καὶ τὸ προθυμεῖσθαι δὲ συναύξειν τὸν οἶκον ἐπαιδεύομεν αὐτὴν, ἐπιγιγνώσκειν αὐτὴν ποιοῦντες, καὶ τῆς εὐπραγίας αὐτῇ μεταδιδόντες. Καὶ δικαιοσύνην δ' αὐτῇ ἐνεποιοῦμεν, τιμιωτέρους τιθέντες τοὺς δικαίους τῶν ἀδίκων, καὶ ἐπιδεικνύοντες πλουσιώτερον καὶ ἐλευθεριώτερον βιοτεύοντας τῶν ἀδίκων· καὶ αὐτὴν δὲ ἐν αὐτῇ τῇ χώρᾳ κατετάττομεν. Ἐπὶ δὲ τούτοις πᾶσιν εἶπον, ἔφη, ὦ Σώκρατες, ἐγὼ τῇ γυναικὶ, ὅτι πάντων τούτων οὐδὲν ὄφελος, εἰ μὴ

---

tiam a nobis puniretur, et considerando, qua ratione gratum aliquid nobis faceret, ac vicissim ipsa honore a nobis adficeretur. Eandem ut benevolo esset erga nos animo, consuefaciebamus, communicando cum ea laetitiam nostram, quoties laeti essemus: ac si quid accidisset triste, ad hoc illam quoque advocando. Instituebamus itidem, ut cupida esset ad augendam rem nostram familiarem, dum quae illa esset, non celaremus, nostraeque fortunae prosperae participem faceremus. Etiam justitiae studium excitabamus in ea, dum majori justos honore quam injustos prosequeremur; eosque vitam agere tum opulentiorem, tum magis liberalem, quam injustos, declararemus. Atque huic tali locum hunc adtribuebamus. Ceterum praeter haec omnia, mi Socrates, ait, uxori meae

αὐτὴ ἐπιμελήσεται, ὅπως διαμένῃ ἑκάστῳ ἡ τάξις. Ἐδίδασκον δὲ αὐτὴν, ὅτι καὶ ἐν ταῖς εὐνομουμέναις πόλεσιν οὐκ ἀρκεῖν δοκεῖ τοῖς πολίταις, ἢν νόμους καλοὺς γράψωνται, ἀλλὰ καὶ νομοφύλακας προσαιροῦνται, οἵτινες ἐπισκοποῦντες τὸν μὲν ποιοῦντα τὰ νόμιμα ἐπαινοῦσιν· ἢν δέ τις παρὰ τοὺς νόμους ποιῇ, ζημιοῦσι. Νομίσαι οὖν ἐκέλευον, ἔφη, τὴν γυναῖκα καὶ αὐτὴν νομοφύλακα τῶν ἐν τῇ οἰκίᾳ εἶναι, καὶ ἐξετάζειν δὲ, ὅταν δόξῃ αὐτῇ, τὰ σκεύη, ὥσπερ ὁ φρούραρχος τὰς φυλακὰς ἐξετάζει, καὶ δοκιμάζειν, εἰ καλῶς ἕκαστον ἔχει, ὥσπερ ἡ βουλὴ ἵππους καὶ ἱππέας δοκιμάζει, καὶ ἐπαινεῖν δὲ καὶ τιμᾷν, ὥσπερ

---

dixi, nullum esse horum omnium usum, nisi studiose daret operam ipsa, ut hic ordo in singulis maneret. Quinetiam docebam illam, in urbibus praeclare constitutis non videri civibus satis esse, si leges egregiae scribantur: sed deligi quoque custodes earum, qui omnes inspiciendo, legibus obtemperantes laudent, et adversus eas delinquentes puniant. Quamobrem, inquit, hortabar ut existimaret, uxorem domo praefectam esse quasi legum custodem: ac ubi visum ipsi sit lustrare vasa debere, quemadmodum praesidii magister vigilum copias lustrat: eidem explorandum esse, num recte habeant omnia, quemadmodum senatus equos et equites explorat: etiam laudari ac ornari ab ipsa debere dignos tanquam a regina, pro ea quidem copia, quae adsit, et probris incessi

βασίλισσαν, τὸν ἄξιον ἀπὸ τῆς παρούσης δυνάμεως, καὶ λοιδορεῖν καὶ κολάζειν τὸν τούτων δεόμενον. Πρὸς δὲ τούτοις ἐδίδασκον αὐτὴν, ἔφη, ὡς οὐκ ἂν ἄχθοιτο δικαίως, εἰ πλείω αὐτῇ πράγματα προστάττω, ἢ τοῖς οἰκέταις περὶ τὰ κτήματα, ἐπιδεικνύων, ὅτι τοῖς μὲν οἰκέταις μέτεστι τῶν δεσποσύνων χρημάτων τοσοῦτον, ὅσον φέρειν, ἢ θεραπεύειν, ἢ φυλάττειν, χρῆσθαι δὲ οὐδενὶ αὐτῶν ἔξεστιν, ὅτῳ ἂν μὴ δῷ ὁ κύριος· δεσπότου δὲ ἅπαντά ἐστιν, ᾧ ἂν βούληται ἕκαστα, χρῆσθαι. Ὅτῳ οὖν καὶ σωζομένων μεγίστη ὄνησις, καὶ φθειρομένων μεγίστη βλάβη, τούτῳ καὶ τὴν ἐπιμέλειαν μάλιστα προσήκουσαν

---

ac puniri eos quos par esset. Praeterea docebam, inquit, eam non esse cur merito moleste ferret, si fortunas quod nostras adtineret, plus ei laboris imponerem, quam famulis. Ostendebam enim, servos herilium facultatum eatenus participes esse, quatenus eas gestent, aut curent, aut custodiant: quum nemini concessus illarum sit usus, nisi cui tribuat hoc is cujus sunt in potestate. Heri autem omnia sunt, ac ejusdem est, uti singulis pro libitu suo. Qui ergo ex conservatis hisce facultatibus commodum maximum perciperet, et maximum ex dissipatis detrimentum; ei curam quoque de his maximam convenire declarabam. Quid autem, Ischomache? inquam ego, quum audiisset haec uxor tua, quo pacto tibi obtempera-

ἀπέφαινον. — Τί οὖν; ἔφην ἐγὼ, ὦ Ἰσχόμαχε, ταῦτα ἀκούσασα ἡ γυνὴ πῶς σοι ὑπήκουε; τί δὲ, ἔφη, εἰ μὴ εἶπέ γέ μοι, ὦ Σώκρατες, ὅτι οὐκ ὀρθῶς γιγνώσκοιμι, εἰ οἰοίμην χαλεπὰ ἐπιτάττειν, διδάσκων ὅτι ἐπιμελεῖσθαι δεῖ τῶν ὄντων. Χαλεπώτερον γὰρ ἂν, ἔφη φάναι, εἰ αὐτῇ ἐπέταττον ἀμελεῖν τῶν ἑαυτῆς, ἢ εἰ ἐπιμελεῖσθαι δεήσει τῶν οἰκείων ἀγαθῶν. Πεφυκέναι γὰρ δοκεῖ, ἔφη, ὥσπερ καὶ τέκνων ῥᾷον τὸ ἐπιμελεῖσθαι τῇ σώφρονι τῶν ἑαυτῆς, ἢ ἀμελεῖν, οὕτω καὶ τῶν κτημάτων, ὅσα ἴδια ὄντα εὐφραίνει, ἥδιον τὸ ἐπιμελεῖσθαι νομίζειν ἔφη εἶναι τῇ σώφρονι τῶν ἑαυτῆς ἢ ἀμελεῖν.

---

bat? Quid aliud, inquit, nisi quod respondit mihi, mi Socrates, non recte me de ipsa judicare, si dum eam docerem fortunarum nostrarum curam habendam esse molesta me ipsi mandare putarem. Nam gravius longe futurum, dixisse illam aiebat, si praeciperem, suarum ut rerum esset negligens potius, quam ut bona propria studiose curaret. Sic enim a natura comparatum esse videtur, inquit, ut quemadmodum pudicae modestaeque mulieri suorum liberum curam habere facilius est, quam eos negligere: ita etiam feminae modestae curam suscipere fortunarum suarum, quae quia propriae sunt, exhilarant nos, jucundius esse arbitrer, quam easdem negligere.

ί. Καὶ ἐγὼ ἀκούσας, ἔφη ὁ Σωκράτης, ἀποκρίνασθαι τὴν γυναῖκα αὐτῷ ταῦτα, εἶπον. — Νὴ τὴν Ἥραν, ἔφην, ὦ Ἰσχόμαχε, ἀνδρικήν γε ἐπιδεικνύεις τὴν διάνοιαν τῆς γυναικός. — Καὶ ἄλλα τοίνυν, ἔφη ὁ Ἰσχόμαχος, θέλω σοὶ πάνυ μεγαλόφρονα αὐτῆς διηγήσασθαι, ἅ μου ἅπαξ ἀκούσασα ταχὺ ἐπείθετο. — Τὰ ποῖα; ἔφην ἐγώ, λέγε· ὡς ἐμοὶ πολὺ ἥδιον ζώσης ἀρετὴν γυναικὸς καταμανθάνειν, ἢ εἰ Ζεῦξίς μοι καλὴν εἰκάσας γραφῇ γυναῖκα ἐπεδείκνυεν. Ἐντεῦθεν δὴ λέγει ὁ Ἰσχόμαχος· — Ἐγὼ τοίνυν, ἔφη, ἰδών ποτε αὐτήν, ὦ Σώκρατες, ἐντετριμμένην πολλῷ μὲν ψιμυθίῳ, ὅπως λευκοτέρα ἔτι δοκοίη εἶναι, ἢ ἦν, πολλῇ δὲ ἐγχούσῃ, ὅπως

10. Quae quum uxorem ei respondisse, ait Socrates, audivissem: Ita me Juno amet, inquam, mi Ischomache, virilem uxoris tuae animum esse demonstras. Etiam alia, subjecit Ischomachus, commemorare tibi de ea volo, magno ab animo profecta; quam mihi celeriter, auditis quibusdam ex me, paruerit. Quaenam? inquam ego, dic quaeso. Nam mihi longe jucundius est vivae mulieris virtutem cognoscere, quam si mihi Zeuxis formosam feminam pictura expressam ostendat. Secundum illa Ischomachus: Quum igitur, inquit, aliquando eam conspexissem, mi Socrates, multum infricasse sibi cerussae, ut candidior etiam videretur, quam esset;

ἐρυθροτέρα φαίνοιτο τῆς ἀληθείας, ὑποδήματα δ' ἔχουσαν ὑψηλὰ, ὅπως μείζων δοκοίη εἶναι, ἢ ἐπεφύκει· εἰπέ μοι, ἔφην, ὦ γύναι, ποτέρως ἄν με κρίναις ἀξιοφίλητον μᾶλλον εἶναι χρημάτων κοινωνὸν, εἴ σοι αὐτὰ τὰ ὄντα ἀποδεικνύοιμι, καὶ μήτε κομπάζοιμι, ὡς πλείω τῶν ὄντων ἐστί μοι, μήτε ἀποκρυπτοίμην τὶ τῶν ὄντων μηδὲν, ἢ εἰ ἐπειρώμην σε ἐξαπατᾷν, λέγων τε ὡς πλείω τῶν ὄντων ἐστί μοι, ἐπιδεικνύς τε ἀργύριον κίβδηλον [δηλοίην σὲ] καὶ ὅρμους ὑποξύλους, καὶ πορφυρίδας ἐξιτήλους φαίην ἀληθινὰς εἶναι; Καὶ ὑπολαβοῦσα εὐθὺς, εὐφήμει, ἔφη· μὴ γένοιο σὺ τοιοῦτος. οὐ γὰρ ἂν ἔγωγέ σε δυναίμην, εἰ τοιοῦτος εἴης, ἀσπάσασθαι ἐκ τῆς ψυχῆς.

---

multum item rubricae, ut quam esset reapse, rubicundior appareret; atque etiam calceos haberet altos, ut procerior, quam esset a natura, videretur: Dic mihi, mea uxor, inquam, utro modo me consortem facultatum amore digniorem judicares: num si eas ipsas tibi demonstrarem, ac neque gloriarer ampliores mihi esse, quam essent, neque quidquam celarem: an vero si fallere te conarer, narrando plura mihi bona esse, quam essent; ac adulterinum argentum ostendendo, et monilia, quibus materia subesset lignea, vestesque purpureas coloris evanidi, veras esse praedicarem? Tum illa continuo sermonem meum excipiens: Bona verba quaeso, in-

Οὐκοῦν, ἔφην ἐγὼ, συνεληλύθαμεν, ὦ γύναι, ὡς καὶ τῶν σωμάτων κοινωνήσοντες ἀλλήλοις; Φασὶ γοῦν, ἔφη, οἱ ἄνθρωποι. Ποτέρως ἂν οὖν, ἔφην ἐγὼ, τοῦ σώματος αὖ δοκοίην εἶναι ἀξιοφίλητος μᾶλλον κοινωνὸς, εἴ σοι τὸ σῶμα πειρώμην παρέχειν τὸ ἐμαυτοῦ ἐπιμελόμενος, ὅπως ὑγιαῖνόν τε καὶ ἐρρωμένον ἔσται, καὶ διὰ ταῦτα τῷ ὄντι εὔχρως σοι ἔσομαι, ἢ εἴ σοι μίλτῳ ἀλειφόμενος, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑπαλειφόμενος ἀνδρεικέλῳ, ἐπιδεικνύοιμί τε ἐμαυτὸν, καὶ συνείην ἐξαπατῶν σε, καὶ παρέχων ὁρᾶν καὶ ἅπτεσθαι μίλτου ἀντὶ τοῦ ἐμαυτοῦ χρωτός; Ἐγὼ μὲν, ἔφη ἐκείνη, οὔτ' ἂν μίλτου ἁπτοίμην ἥδιον ἢ σοῦ, οὔτ' ἂν ἀνδρεικέλου χρῶμα ὁρῴην ἥδιον, ἢ τὸ σὸν, οὔτ'

---

quit, ne tu mihi talis sis. Non enim te, si talis esses, ex animo complecti possem. Ergone, inquam ego, mea uxor, sic convenimus, ut inter nos etiam corporum esset communicatio? Sic homines aiunt, inquit. Utro igitur modo, inquam ego, etiam corporis particeps viderer amore dignior, num si corpus meum conarer tibi studiose curando sanum ac validum exhibere, ac reipsa bona tibi colore praeditus essem: an vero si oblitus minio, et oculis purpurisso sublitis tibi me ostentarem, atque ita tecum versarer, ut te deciperem, cutisque loco minium tibi spectandum et adtrectandum praeberem? Equidem, respondit illa, neque minium lubentius ad-

ἂν τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑπαληλιμμένους ἥδιον ὁρῴην τοὺς σοὺς, ἢ ὑγιαίνοντας. Καὶ ἐμὲ τοίνυν νόμιζε, εἰπεῖν ἔφη ὁ Ἰσχόμαχος, ὦ γύναι, μήτε ψιμμυθίου μήτε ἐγχούσης χρώματι ἥδεσθαι μᾶλλον, ἢ τῷ σῷ. Ἀλλ' ὥσπερ οἱ θεοὶ ἐποίησαν ἵπποις μὲν ἵππους, βουσὶ δὲ βοῦς ἥδιστον, προβάτοις δὲ πρόβατα, οὕτω καὶ οἱ ἄνθρωποι ἀνθρώπου σῶμα καθαρὸν οἴονται ἥδιστον εἶναι. Αἱ δ' ἀπάται αὗται τοὺς μὲν ἔξω πως δύναιντ' ἂν ἀνεξελέγτως ἐξαπατᾷν, συνόντας δὲ ἀεὶ ἀνάγκη ἁλίσκεσθαι, ἂν ἐπιχειρῶσιν ἐξαπατᾷν ἀλλήλους. Ἢ γὰρ ἐξ εὐνῆς ἁλίσκονται ἐξανιστάμενοι πρὶν παρασκευάσασθαι, ἢ ὑπὸ ἱδρῶτος ἐλέγχονται, ἢ ὑπὸ δακρύων βασανίζονται, ἢ ὑπὸ λουτροῦ

---

trectarem, quam te; neque purpurissi colorem lubentius, quam tuum adspicerem; neque tuos oculos sublitos intuerer libentius, quam sanos. Itaque me etiam putato, dixisse se narrabat Ischomachus, mea uxor, neque cerussae, neque rubricae colore magis quam tuo delectari: sed quemadmodum Dii fecerunt, ut equis equi, bobus boves, oves ovibus gratissimae sint; ita etiam homines purum hominis corpus esse jucundissimum putant. Atque hae fraudes possint illae quidem aliquo modo extraneos sic fallere, ut non convincantur: verum eos, qui semper una versantur, si decipere se mutuo conentur, deprehendi necesse est. Nam vel quum de lecto surgunt, deprehenduntur ante quam or-

ἀληθινῶς κατωπτεύθησαν. — Τί οὖν πρὸς θεῶν, ἔφην ἐγὼ, πρὸς ταῦτα ἀπεκρίνατο; — Τί δὲ, ἔφη, εἰ μὴ τοῦ λοιποῦ τοιοῦτον μὲν οὐδὲν πώποτε ἔτι ἐπραγματεύσατο, καθαρὰν δὲ καὶ πρεπόντως ἔχουσαν ἐπειρᾶτο ἑαυτὴν ἐπιδεικνύναι; καὶ ἐμὲ μέν τοι ἠρώτα, εἴτι ἔχοιμι συμβουλεῦσαι, ὡς ἂν τῷ ὄντι καλὴ φαίνοιτο, ἀλλὰ μὴ μόνον δοκοίη. Καὶ ἐγὼ μέντοι, ὦ Σώκρατες, ἔφη, συνεβούλευον αὐτῇ μὴ δουλικῶς ἀεὶ καθῆσθαι, ἀλλὰ σὺν τοῖς θεοῖς πειρᾶσθαι δεσποτικῶς πρὸς μὲν τὸν ἱστὸν προστᾶσαν, ὅ, τι μὲν βέλτιον ἄλλου ἐπίσταιτο, ἐπιδιδάξαι, ὅ, τι δὲ χεῖρον, ἐπιμαθεῖν· ἐπισκέψασθαι δὲ καὶ σιτοποιὸν, παραστῆναι δὲ καὶ ἀπομετρούσῃ τῇ ταμίᾳ, περιελθεῖν δ'

---

nentur, vel coarguuntur a sudore, vel per lacrymas explorantur, vel per lavationem prorsus oculis produntur. Quaeso te per Deos immortales, inquam ego, quid ad haec respondit? Quid aliud dicam? ait, nisi quod ex eo tempore nihil ejusmodi unquam hactenus instituerit, sed puram ac decenter ornatam conata mihi sit semet exhibere? Quaerebat etiam ex me, num quid ei dare consilii possem, ut esset reapse pulchra specie, neque tantum esse videretur. Itaque, mi Socrates, inquit, hoc ei consilii dedi, ne perpetuo serviliter sederet, sed cum ope Deum eniteretur herilem in modum ante telam adstando, quidquid aliis rectius sciret, docere:

ἐπισκοπουμένην καὶ εἰ κατὰ χώραν ἔχει, ἧ δεῖ, ἕκαστα. Ταῦτα γάρ ἐδόκει μοι ἅμα ἐπιμέλεια εἶναι καὶ περίπατος. Ἀγαθὸν δὲ ἔφην εἶναι γυμνάσιον καὶ τὸ δεῦσαι καὶ μάξαι, καὶ ἱμάτια καὶ στρώματα ἀνασεῖσαι καὶ συνθεῖναι. Γυμναζομένην δὲ ἔφην οὕτως ἂν καὶ ἐσθίειν ἥδιον, καὶ ὑγιαίνειν μᾶλλον, καὶ εὐχροωτέραν φαίνεσθαι τῇ ἀληθείᾳ. Καὶ ὄψις δὲ ὁπόταν ἀνταγωνίζηται διακόνῳ, καθαρωτέρα οὖσα, πρεπόντως τε μᾶλλον ἠμφιεσμένη, κινητικὸν γίνεται, ἄλλως τε καὶ ὁπόταν τὸ ἑκοῦσαν χαρίζεσθαι προσῇ, ἀντὶ τοῦ ἀναγκαζομένην ὑπηρετεῖν. Αἱ δ' ἀεὶ καθήμεναι σεμνῶς πρὸς τὰς κεκοσμημένας καὶ ἐξαπατώσας κρίνεσθαι παρέχουσιν ἑαυ-

---

quod autem minus, addiscere: praeterea pistorem inspicere: promae aliquid emetienti adsistere: circumeuntem spectare, num suo quaeque loco sita sint. Haec enim mihi videtur simul et diligentia quaedam esse, et obambulatio. Aiebam quoque bonum esse exercitium, macerare ac subigere farinam, vestes et stragula excutere atque componere. Atque hoc modo exercitum jucundius sumturum cibos dicebam, et valetudine commodiori usuram, et revera cum colore venusto apparituram. Etiam facies ipsa si purior sit, ac decentius amicta, in contentione cum ancilla, nonnihil incitationis habet; praesertim si malit ea sponte gratificari, quam coacta obsequi. Quae vero mulieres perpetuo quadam cum gravitate

τάς. Καὶ νῦν, ἔφη, ὦ Σώκρατες, οὕτως, εὖ ἴσθι, ἡ γυνή μου κατεσκευασμένη βιοτεύει, ὥσπερ ἐγὼ ἐδίδασκον αὐτὴν, καὶ ὥσπερ νῦν σοι λέγω.

ιά. Ἐντεῦθεν δ' ἐγὼ εἶπον, ὦ Ἰσχόμαχε, τὰ μὲν δὴ περὶ τῶν τῆς γυναικὸς ἔργων ἱκανῶς μοι δοκῶ ἀκηκοέναι τὴν πρώτην, καὶ ἄξιά γε πάνυ ἐπαίνου ἀμφοτέρων ὑμῶν. Τὰ δ' αὖ σὰ ἔργα, ἔφην ἐγὼ, ἤδη μοι λέγε, ἵνα σύ τε, ἐφ' οἷς εὐδοκιμεῖς, διηγησάμενος ἡσθῇς, κἀγὼ τὰ τοῦ καλοῦ κἀγαθοῦ ἀνδρὸς ἔργα τελέως διακούσας καὶ καταμαθὼν, ἢν δύνωμαι, πολλήν σοι χάριν εἰδῶ. — Ἀλλὰ νὴ Δί', ἔφη ὁ Ἰσχόμαχος, καὶ πάνυ ἡδέως σοι, ὦ Σώκρατες, διηγήσομαι, ἃ ἐγὼ ποιῶν δια-

---

desident, ea faciunt, ut non aliter de ipsis judicetur, atque de illis ornatis, ac fraude utentibus. Ac meam quidem uxorem, mi Socrates, ait, scire debes ita nunc instructam vivere, quemadmodum ipsam ego docui, ac modo tibi commemoro.

11. Tum ego: De uxoris quidem tuae operibus, inquam, mi Ischomache, primo loco satis audisse mihi videor, ac utriusque vestrum valde laudabilia. Nunc tui muneris actiones mihi exponito, inquam, ut et tu commemorando ea de quibus magnam es gloriam consequutus, voluptatem aliquam capias: et ego boni et honesti viri actionibus auditione cognitis et animadversis, si quidem id potero, magnam tibi gratiam habeam. Ego vero, mi Socra-

τελῶ, ἵνα καὶ μεταῤῥυθμίσῃς με, ἐάν τι σοὶ δοκῶ μὴ καλῶς ποιεῖν. — Ἀλλ' ἐγὼ μὲν δὴ, ἔφην, πῶς ἂν δικαίως μεταῤῥυθμίσαιμι ἄνδρα ἀπειργασμένον καλόν τε κἀγαθὸν, καὶ ταῦτα ὢν ἀνὴρ, ὃς ἀδολεσχεῖν τε δοκῶ, καὶ ἀεροβατεῖν, καὶ τὸ πάντων δὴ ἀνοητότατον δοκοῦν εἶναι ἔγκλημα, πένης καλοῦμαι. Καὶ πάνυ μέν τ' ἂν, ὦ Ἰσχόμαχε, ἦν ἐν πολλῇ ἀθυμίᾳ τῷ ἐπικλήματι τούτῳ, εἰ μὴ πρώην ἀπαντήσας τῷ Νικίου τοῦ ἐπηλύτου ἵππῳ, εἶδον πολλοὺς ἀκολουθοῦντας αὐτῷ θεατὰς, πολὺν δὲ λόγον ἐχόντων τινῶν περὶ αὐτοῦ ἤκουον· καὶ δῆτα ἠρόμην προσελθὼν τὸν ἱπποκόμον, εἰ πολλὰ εἴη χρήματα τῷ ἵππῳ; Ὁ δὲ, προσβλέψας με ὡς οὐδὲν ὑγιαίνοντα τῷ ἐρω-

tes, inquit, perlubenter profecto sum tibi commemoraturus, quae nunquam non ago, ut me corrigendo concinniorem efficias, si quid tibi non recte agere videbor. At enim qui par sit, inquam, me illum corrigendo concinniorem reddere, qui jam vir bonus et honestus absolute sit elaboratus? praesertim quum ego sim is qui hominum opinione nugatorie garriat, et aëra metiatur; et, quod omnium ineptissimum videtur esse crimen, pauper adpelletur. Atque equidem, mi Ischomache, adpellationem hanc molestissime ferrem, nisi nuper equo Niciae illius advenae factus obviam, multos ipsum spectatores sequi vidissem. Quumque quid complures de ipso dixissent, audivissem: accedens equi curatorem, num mag

τήματι, εἶπε, πῶς δ᾽ ἂν ἵππῳ χρήματα γένοιτο; οὕτω δὴ ἐγὼ ἀνέκυψα ἀκούσας ὅτι ἐστὶν ἄρα θεμιτὸν καὶ πένητι ἵππῳ ἀγαθῷ γενέσθαι, εἰ τὴν ψυχὴν φύσει ἀγαθὴν ἔχοι. Ὡς οὖν θεμιτὸν ὂν καὶ ἐμοὶ ἀγαθῷ ἀνδρὶ γενέσθαι, διηγοῦ τελέως τὰ σὰ ἔργα, ἵνα, ὅ, τι ἂν δύνωμαι ἀκούων καταμαθεῖν, πειρῶμαι καὶ ἐγώ σε ἀπὸ τῆς αὔριον ἡμέρας ἀρξάμενος μιμεῖσθαι. Καὶ γὰρ ἀγαθή ἐστιν, ἔφην ἐγὼ, ἡμέρα, ὡς ἀρετῆς ἄρχεσθαι. — Σὺ μὲν παίζεις, ἔφη ὁ Ἰσχόμαχος, ὦ Σώκρατες, ἐγὼ δὲ ὅμως σοι διηγήσομαι, ἃ ἐγὼ, ὅσον δύναμαι, πειρῶμαι ἐπιτηδεύων διαπερᾷν τὸν βίον. Ἐπεὶ γὰρ καταμεμαθηκέναι δοκῶ, ὅτι οἱ θεοὶ τοῖς ἀνθρώποις ἄνευ μὲν τοῦ γιγνώσκειν

---

nas is equus facultates haberet, quaerebam. Ille me intuitus, ut qui tale quid rogans satis sanus non essem: Qui facultates, ait, equus habere possit? Ita tum ego his auditis oculos attollere sum ausus, propterea quod fas sit etiam pauperem equum bonum esse, si quidem animum a natura bonum haberet. Quamobrem mihi, cui et fas sit esse viro bono, penitus exponito actiones tuas: ut si quid audiendo animadvertere possim, et ipse a die crastino incipiens imitari te coner. Etenim is dies percommodus est, inquam, ad ordiendam virtutem. Ludis tu quidem, mi Socrates, ait Ischomachus. Verum ego nihilo minus tibi narrare conabor, quibus institutis ac studiis enitar ego vitam hanc transire. Nam quia vi-

τε ἃ δεῖ ποιεῖν, καὶ ἐπιμελεῖσθαι ὅπως ταῦτα περαίνηται, οὐ θεμιτὸν ἐποίησαν εὖ πράττειν, φρονίμοις δ' οὖσι καὶ ἐπιμελέσι τοῖς μὲν διδόασιν εὐδαιμονεῖν, τοῖς δ' οὔ· οὕτω δὴ ἐγὼ ἄρχομαι μὲν τοὺς θεοὺς θεραπεύειν, πειρῶμαι δὲ ποιεῖν, ὡς ἂν θέμις ᾖ μοι εὐχομένῳ καὶ ὑγιείας τυγχάνειν, καὶ ῥώμης σώματος, καὶ τιμῆς ἐν πόλει, καὶ εὐνοίας ἐν φίλοις, καὶ ἐν πολέμῳ καλῆς σωτηρίας, καὶ πλούτου καλῶς αὐξομένου. — Καὶ ἐγὼ ἀκούσας ταῦτα, μέλει γάρ δή σοι, ὦ Ἰσχόμαχε, ὅπως πλουτῇς, καὶ πολλὰ χρήματα ἔχων, πολλὰ ἔχῃς πράγματα τούτων ἐπιμελόμενος; — Καὶ πάνυ γε, ἔφη ὁ Ἰσχόμαχος, μέλει μοι τούτων, ὦ ἐρωτᾷς· ἡδὺ γάρ μοι δοκεῖ, ὦ Σώκρατες, κα

deor animadvertisse, Deos hominibus absque rerum earum cognitione, quae suscipiendae sunt, et perficiendi eas studio, non fas esse voluisse, ut prosperitate fruerentur, ac prudentibus et studiosis partim concessisse felicitatem, partim non: idcirco equidem ordior a cultu divino, atque efficere conor, ut mihi precanti fas sit et valetudinem bonam contingere, et corporis robur, et hon rem in republica, et benev lentiam ab amicis, et honesta incolumitatem in bello, et i crementum divitiarum hon tum. Quibus ego auditis: T bine hoc curae est, inqua Ischomache, ut opulentus fi ac magnas facultates nactus, earum curatione multum gotii habeas? Omnino, ait chomachus, ea mihi curae su

θεοὺς μεγαλείως τιμᾷν, καὶ φίλους, ἤν τινος δέωνται, ἐπωφελεῖν, καὶ τὴν πόλιν μηδὲν κατ' ἐμὲ χρήμασιν ἀκόσμητον εἶναι. — Καὶ γὰρ καλὰ, ἔφην ἐγὼ, ὦ Ἰσχόμαχε, ἐστὶν, ἃ σὺ λέγεις, καὶ δυνατοῦ γε ἰσχυρῶς ἀνδρός. πῶς γὰρ οὔ; ὅτε πολλοὶ μέν εἰσιν ἄνθρωποι, οἳ οὐ δύνανται ζῆν ἄνευ τοῦ ἄλλων δεῖσθαι, πολλοὶ δ' ἀγαπῶσιν, ἢν δύνωνται τὰ ἑαυτοῖς ἀρκοῦντα πορίζεσθαι; οἱ δὲ δὴ δυνάμενοι μὴ μόνον τὸν ἑαυτῶν οἶκον διοικεῖν, ἀλλὰ καὶ περιποιεῖν, ὥστε καὶ τὴν πόλιν κοσμεῖν, καὶ τοὺς φίλους ἐπικουφίζειν, πῶς τούτους οὐχὶ βαθεῖς τε καὶ ἐῤῥωμένους ἄνδρας χρὴ νομίσαι; Ἀλλὰ γὰρ ἐπαινεῖν μὲν, ἔφην ἐγὼ, τοὺς τοιούτους πολλοὶ δυνάμεθα, σὺ δέ μοι λέξον,

---

de quibus rogas. Nam mihi jucundum esse videtur, mi Socrates, Deos magnifice colere, et amicis indigentibus prodesse, et urbem hanc, me quod adtinet, opum ornamento non carere. Sunt illa sane praeclara, inquam, Ischomache, quae commemoras, hominisque valde potentis. Quid ni enim? quum multi sint, qui sine aliorum ope ne vivere quidem possint; multi boni consulant, si parare possint, quantum ipsis sufficiat. At vero qui non modo domum suam administrare possunt, sed etiam nonnihil facere lucri; de quo et reipublicae ornamentum accedat, et amici subleventur; cur illi non et copiosi, et potentes existimari debeant? Enimvero, inquam, plerique praedicare viros hujusmodi possumus: verum tu

ὦ Ἰσχόμαχε, ἀφ' ὧνπερ ἦρξω, πῶς ὑγιείας ἐπιμελῇ; πῶς τῆς τοῦ σώματος ῥώμης; πῶς θέμις εἶναί σοι καὶ ἐκ πολέμου καλῶς σώζεσθαι; τῆς δὲ χρηματίσεως καὶ μετὰ ταῦτα, ἔφην ἐγὼ, ἀρκέσει ἀκούειν. — Ἀλλ' ἔστι μὲν, ἔφη ὁ Ἰσχόμαχος, ὥς γε ἐμοὶ δοκεῖ, ὦ Σώκρατες, ἀκόλουθα ταῦτα πάντα ἀλλήλων. ἐπεὶ γὰρ ἐσθίειν τὶς τὰ ἱκανὰ ἔχοι, ἐκπονοῦντι μὲν ὀρθῶς μᾶλλον δοκεῖ μοι ἡ ὑγίεια παραμένειν, ἐκπονοῦντι δὲ μᾶλλον ἡ ῥώμη προσγίγνεσθαι, ἀσκοῦντι δὲ τὰ τοῦ πολέμου, κάλλιον σώζεσθαι, ὀρθῶς δὲ ἐπιμελομένῳ, καὶ μὴ καταμαλακιζομένῳ, μᾶλλον εἰκὸς τὸν οἶκον αὔξεσθαι. — Ἀλλὰ μέχρι μὲν τούτου

---

mihi dicito, Ischomache, unde cepisti, quo pacto valetudinem curas: quo pacto corporis robur? quo pacto licet tibi honeste etiam bello incolumi evadere? Nam de ratione rei faciundae mihi satis erit, inquam, vel deinceps aliquid audire. Haec omnia, subjecit Ischomachus, semetipsa consequuntur, mi Socrates. Nam qui quo vescatur satis habet, is laborando cibos conficiens, recte mihi valetudinem suam posse conservare videtur, et majus robur adquirere; ac si res bellicas exerceat, honestius incolumis evadere: denique consentaneum est, rem familiarem hujus magis augescere, si quidem recte sua curet, et non remissior ignaviorque fiat. Hactenus ego te adsequor, inquam, Ischomache, quod hominem

ἕπομαι, ἔφην ἐγὼ, ὦ Ἰσχόμαχε, ὅτι ἐκπονοῦντα φῂς καὶ ἐπιμελούμενον καὶ ἀσκοῦντα ἄνθρωπον μᾶλλον τυγχάνειν τῶν ἀγαθῶν· ὁποίῳ δὲ πόνῳ χρῇ πρὸς τὴν εὐεξίαν καὶ ῥώμην, καὶ ὅπως ἀσκεῖς τὰ τοῦ πολέμου, καὶ ὅπως ἐπιμελῇ τοῦ περιουσίαν ποιεῖν, ὡς καὶ φίλους ἐπωφελεῖν, καὶ πόλιν ἐπισχύειν, ταῦτα ἂν ἡδέως, ἔφην ἐγὼ, πυθοίμην. — Ἐγὼ τοίνυν, ἔφη, ὦ Σώκρατες, ὁ Ἰσχόμαχος, ἀνίστασθαι μὲν ἐξ εὐνῆς εἴθισμαι, ἡνίκα ἔτι ἔνδον καταλαμβάνοιμι, εἴ τινα δεόμενος ἰδεῖν τυγχάνοιμι. Κἂν μέν τι κατὰ πόλιν δέῃ πράττειν, ταῦτα πραγματευόμενος περιπάτῳ τούτῳ χρῶμαι· ἢν δὲ μηδὲν ἀναγκαῖον ῇ κατὰ πό-

---

laborando cibos conficientem, et curam adhibentem, et exercentem se, magis bona consequi dicis. At quo labore utaris, ut et valetudo commoda, et robur corporis tibi contingat, quoque pacto te bellicis in rebus exerceas, quo studio efficias ut copiis abundes, quibus tum amicis prodesse tum vires aliquas huic civitati possis addere: haec, inquam, perlubenter velim quaerendo percipere. Ego vero, mi Socrates, ait Ischomachus, surgere de lecto consuevi, quo tempore adhuc domi reperturus sim aliquem, quem forte me videre necesse sit. Ac si quid in urbe sit agendum, id in hunc modum obambulans efficio. Sin rei necessariae nihil sit, quod in urbe geratur, equum puer ante me rus deducit, ego vero iter hoc

λιν, τὸν μὲν ἵππον ὁ παῖς προάγει εἰς ἀγρὸν, ἐγὼ δὲ περιπάτῳ χρῶμαι τῇ εἰς ἀγρὸν ὁδῷ ἴσως ἄμεινον, ὦ Σώκρατες, ἢ εἰ ἐν τῷ ξυστῷ περιπατοίην. Ἐπειδὰν δὲ ἔλθω εἰς ἀγρὸν, ἤν τε μοι φυτεύοντες τυγχάνωσιν, ἤν τε νειοποιοῦντες, ἤν τε σπείροντες, ἤν τε καρπὸν προσκομίζοντες, ταῦτα ἐπισκεψάμενος, ὅπως ἕκαστα γίγνεται, μεταῤῥυθμίζω, ἐὰν ἔχω τὶ βέλτιον τοῦ παρόντος. Μετὰ δὲ ταῦτα ὡς τὰ πολλὰ ἀναβὰς ἐπὶ τὸν ἵππον, ἱππασάμην ἱππασίαν, ὡς ἂν ἐγὼ δύνωμαι, ὁμοιοτάτην ταῖς ἐν τῷ πολέμῳ ἀναγκαίαις ἱππασίαις, οὔτε πλαγίου, οὔτε κατάντους, οὔτε τάφρου, οὔτε ὀχετοῦ ἀπεχόμενος· ὡς μέντοι δυνατὸν, ταῦτα ποιοῦντα, ἐπιμέλομαι μὴ

---

quo rus eo, loco ambulationis fortasse rectius utor, mi Socrates, quam si in xysto deambularem. Posteaquam rus venio, sive qui mihi serunt, seu novales instruunt, sive seminant, seu fructus important, inspectis omnibus, quo pacto fiant singula, corrigendo concinnius facio, si quid opere praesenti melius teneo. Secundum ea plerumque conscenso equo quam simillimas iis quae in bello necessariae sunt, equitationes instituo, neque transversas, neque acclivia, neque fossas, neque aquarum ductus vito. Atque interea curam adhibeo, ne facientem haec equum claudum efficiam. His

ἀποχωλεῦσαι τὸν ἵππον. Ἐπειδὰν δὲ ταῦτα γένηται, ὁ παῖς ἐξαλίσας τὸν ἵππον οἴκαδε ἀπάγει, ἅμα φέρων ἀπὸ τοῦ χώρου, ἤν τι δεώμεθα, εἰς ἄστυ. Ἐγὼ δὲ τὰ μὲν βάδην, τὰ δὲ ἀποδραμὼν οἴκαδε, ἀπεστλεγγισάμην. Εἶτα δὲ ἀριστῶ, ὦ Σώκρατες, ὅσα μήτε κενὸς μήτε ἄγαν πλήρης διημερεύειν. — Νὴ τὴν Ἥραν, ἔφην ἐγὼ, ὦ Ἰσχόμαχε, ἀρεσκόντως γέ μοι ταῦτα ποιεῖς. Τὸ γὰρ ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ συνεσκευασμένοις χρῆσθαι τοῖς τε πρὸς τὴν ὑγίειαν καὶ τοῖς πρὸς τὴν ῥώμην παρασκευάσμασι, καὶ τοῖς εἰς τὸν πόλεμον ἀσκήμασι, καὶ ταῖς τοῦ πλούτου ἐπιμελείαις, ταῦτα πάντα ἀγαστά μοι δοκεῖ εἶναι. Καὶ γὰρ, ὅτι ὀρθῶς ἑκάστου τούτων

---

peractis, equum puer volutatum domum abducit, simul rure secum ferens in urbem, si quo nobis opus est. Ego vero nunc pedetentim incedens, nunc currens, domum ut veni, strigile utor. Deinde tantum, mi Socrates, in prandio sumo, ut eum diem neque vacuus, neque valde repletus exigam. Ita me Juno amet, inquam, facis haec ita tu, Ischomache, ut omnino mihi placeant. Nam eodem tempore uti apparatu, qui et valetudini et viribus conducat, itemque exercitationibus uti ad rem militarem pertinentibus, et curatione opum: eorum nihil est, quod non admirandum mihi videatur. Etenim te recte haec singula suscipere, satis magna de te indicia praebes.

ἐπιμελῇ, ἱκανὰ τεκμήρια παρέχῃ· ὑγιαίνοντά τε γάρ καὶ ἐῤῥωμένον, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, σὺν τοῖς θεοῖς σε ὁρῶμεν, καὶ ἐν τοῖς ἱππικωτάτοις τε καὶ πλουσιωτάτοις λεγόμενον σε ἐπιστάμεθα. — Ταῦτα τοίνυν ἐγὼ ποιῶν, ἔφη, ὦ Σώκρατες, ὑπὸ πολλῶν πάνυ συκοφαντοῦμαι· σὺ δ' ἴσως ᾤου με ἐρεῖν, ὡς ὑπὸ πολλῶν καλὸς κἀγαθὸς κέκλημαι. — Ἀλλὰ καὶ ἔμελλον δὲ ἐγὼ, ἔφην, ὦ Ἰσχόμαχε, τοῦτο ἐρήσεσθαι, εἴ τινα καὶ τούτου ἐπιμέλειαν ποιῇ, ὅπως δύνῃ λόγον διδόναι καὶ λαμβάνειν, ἤν τινι ποτὲ δέῃ. — Οὐ γὰρ δοκῶ σοι, ἔφη, ὦ Σώκρατες, αὐτὰ ταῦτα διατελεῖν μελετῶν, ἀπολογεῖσθαι μὲν, ὅτι οὐδένα ἀδικῶ, εὖ δὲ ποιῶ πολλοὺς, ὅσον ἂν δύνωμαι. Κατη-

---

Nam et commoda valetudine utentem te plerumque robustumque Deum beneficio videmus; et inter peritissimos artis equestris, ac opulentissimos recenseri te scimus. Haec igitur, mi Socrates, ait, quum agam, vehementer multorum calumniis exagitor. Tu vero fortasse dicturum me putabas, quod a multis vir bonus et honestus appeller. At hoc quoque, inquam, Ischomache, quaerere volebam, ecquid operae studiique ponas in eo, ut si quando sit opus, rationem reddere tuarum actionum, et vicissim ab aliis exigere possis. Tu vero, mi Socrates, inquit, non id ipsum me perpetuo meditari putas? defendendi quidem mei rationem, dum nemi-

γορεῖν δὲ οὐ δοκῶ σοι μελετᾷν ἀνθρώπων, ἀδικοῦντας μὲν καὶ ἰδίᾳ πολλοὺς καὶ τὴν πόλιν καταμανθάνων τινὰς, εὖ δὲ ποιοῦντας οὐδένα; — Ἀλλ' εἰ καὶ ἑρμηνεύειν τοιαῦτα μελετᾷς, τοῦτό μοι, ἔφην ἐγὼ, ἔτι, ὦ Ἰσχόμαχε, δήλωσον. — Οὐδὲν μὲν οὖν, ὦ Σώκρατες, παύομαι, ἔφη, λέγειν μελετῶν. Ἢ γὰρ κατηγοροῦντός τινος τῶν οἰκετῶν, ἢ ἀπολογουμένου ἀκούσας, ἐλέγχειν πειρῶμαι, ἢ μέμφομαί τινα πρὸς τοὺς φίλους, ἢ ἐπαινῶ, ἢ διαλλάττω τινὰς τῶν ἐπιτηδείων, πειρώμενος διδάσκειν, ὡς συμφέρει αὐτοῖς φίλους εἶναι μᾶλλον, ἢ πολεμίους. Ἐπιτιμῶμέν τινι στρατηγῷ συμπαρόντες, ἢ ἀπολογούμεθα ὑπέρ του,

---

ni sum injurius, atque etiam pro viribus meis bene de multis mereor. Accusationes vero quorundam ut instituam, non meditari tibi videor, quum privatim multos injustos esse animadvertam, et nonnullos etiam erga rempublicam, nemine interim bene mereri volente? An autem mediteris haec etiam oratione exponere, velim mihi significes, Ischomache. Equidem, ait, mi Socrates, in dicendo me exercere non desino. Nam sive accusantem aliquem in familia, seu defendentem se audiero, quidquid mentiatur, redarguere conor: vel de aliquo ad amicos queror, vel aliquem laudo, vel necessarios quosdam reconcilio, dum ostendere ipsis enitor, potius eis conducere, ut amici sint, quam hostes. Quum militiae

εἴτις ἀδίκως αἰτίαν ἔχει, ἢ κατηγοροῦμεν πρὸς ἀλλήλους, εἴτις ἀδίκως τιμᾶται. Πολλάκις δὲ καὶ βουλευόμενοι, ἃ μὲν ἂν ἐπιθυμῶμεν πράττειν, ταῦτα ἐπαινοῦμεν· ἃ δ' ἂν μὴ βουλώμεθα πράττειν, ταῦτα μεμφόμεθα. Ἤδη δ', ἔφη, ὦ Σώκρατες, καὶ διειλημμένος πολλάκις ἐκρίθην, ὅ, τι χρὴ παθεῖν, ἢ ἀποτίσαι. Ὑπὸ τοῦ; ἔφην ἐγὼ, ὦ Ἰσχόμαχε· ἐμὲ γὰρ δὴ τοῦτο ἐλάνθανεν. Ὑπὸ τῆς γυναικὸς, ἔφη. Καὶ πῶς δὴ, ἔφην ἐγὼ, ἀγωνίζῃ; ὅταν μὲν ἀληθῆ λέγειν συμφέρῃ, πάνυ ἐπιεικῶς· ὅταν δὲ ψευδῆ, τὸν ἥττω λόγον, ὦ Σώκρατες, οὐ μὰ τὸν Δί' οὐ δύναμαι κρείττω

---

praetori adsumus, increpamus aliquem, vel causam alicujus defendimus, si praeter meritum culpa in eum confertur; vel inter nos mutuo accusationes instituimus, si cui honos immerito defertur. Saepenumero etiam consultantes, quae agere cupimus, laudamus; quae nolumus agere, vituperamus. Jam vero, mi Socrates, etiam saepenumero distincte factum est de me judicium, quid me perpeti, quidve multae nomine oporteret exsolvere. A quonam? inquam ego, mi Ischomache. Nam equidem hoc antehac ignorabam. Ab uxore inquit. Et quonam pacto, inquam ego, causam agis? Quum vera dicere conducit, egregie admodum: quum falsa, causam deteriorem, mi Socrates non possum profecto meliorem

ποιεῖν. Καὶ ἐγὼ εἶπον· ἴσως γὰρ, ὦ Ἰσχόμαχε, τὸ ψεῦδος οὐ δύνασαι ἀληθὲς ποιεῖν.

ιϐ΄. Ἀλλὰ γὰρ, ἔφην ἐγὼ, μή σε κατακωλύω, ὦ Ἰσχόμαχε, ἀπιέναι ἤδη βουλόμενον. — Μὰ Δί', ἔφη, ὦ Σώκρατες. Ἐπεὶ οὐκ ἂν ἀπέλθοιμι, πρὶν παντάπασιν ἡ ἀγορὰ λυθῇ. — Νὴ Δί', ἔφην ἐγώ. Φυλάττῃ γὰρ ἰσχυρῶς, μὴ ἀποϐάλῃς τὴν ἐπωνυμίαν, τὸ ἀνὴρ καλὸς κἀγαθὸς κεκλῆσθαι. Νῦν γὰρ πολλῶν σοι ἴσως ὄντων ἐπιμελείας δεομένων, ἐπεὶ συνέθου τοῖς ξένοις, ἀναμένεις αὐτοὺς, ἵνα μὴ ψεύσῃ. — Ἀλλά τοι, ἔφη ὁ Ἰσχόμαχος, ὦ Σώκρατες, οὐδ' ἐκεῖνά μοι ἀμελεῖται, ἃ σὺ λέγεις· ἔχω γὰρ ἐπιτρόπους ἐν τοῖς ἀγροῖς. — Πότερα δὲ, ἐγὼ ἔφην, ὦ Ἰσχόμαχε,

---

facere. Fortasse non potes, inquam ego, quod falsum est, verum facere.

12. Verum num te, Ischomache, detineo discedere volentem? Non profecto, mi Socrates, ait. Etenim prius, quam penitus finis concionis fuerit, discessurus non sum. Vehementer enim profecto caves, inquam, ne cognomentum illud, quo vir bonus et honestus appellaris, amittas. Nam tametsi jam fortasse multa tibi necessario curanda sint, quia tamen ita convenit inter vos, hospites illos opperiris, ne mentiaris. Atqui, mi Socrates, ait Ischomachus, ne illa quidem negliguntur, de quibus tu loqueris. Quippe villicos in praediis habeo. Utrum vero, in-

ὅταν δεηθῇς ἐπιτρόπου, καταμαθὼν, ἤν που ᾖ ἐπιτροπευτικὸς ἀνὴρ, τοῦτον πειρᾷ ὠνεῖσθαι (ὥσπερ ὅταν τέκτονος δεηθῇς, καταμαθὼν, εὖ οἶδ᾽ ὅτι, ἤν που ἴδῃς τεκτονικὸν, τοῦτον πειρᾷ κτᾶσθαι), ἢ αὐτὸς παιδεύεις τοὺς ἐπιτρόπους; — Αὐτὸς νὴ Δί᾽, ἔφη, ὦ Σώκρατες, πειρῶμαι παιδεύειν. Καὶ γὰρ ὅστις μέλλει ἀρκέσειν, ὅταν ἐγὼ ἀπῶ, ἀντ᾽ ἐμοῦ ἐπιμελόμενος, τί αὐτὸν καὶ δεῖ ἄλλο ἐπίστασθαι, ἢ ἅπερ ἐγώ; εἴπερ γὰρ ἱκανός εἰμι τῶν ἔργων προστατεύειν, κἂν ἄλλον δήπου δυναίμην διδάξαι, ἅπερ αὐτὸς ἐπίσταμαι. — Οὐκοῦν εὔνοιαν πρῶτον, ἔφην ἐγὼ, δεήσει αὐτὸν ἔχειν σοὶ καὶ τοῖς σοῖς, εἰ μέλλοι ἀρκέσειν ἀντὶ

---

quam, Ischomache, quum villico tibi est opus, exploras an alicubi sit quispiam ad hanc procurationem idoneus, eumque das operam ut emas; veluti quum fabro tibi est opus, sat scio, sicubi peritum fabricae noveris, eum te operam dare uti compares: an vero ipse villicos tuos instituis? Ego ipse profecto, mi Socrates, ait, in hoc incumbo, ut eos instituam. Nam si qui talis esse debeat, ut me absente rem meam satis idonee curet, quid eum scire aliud, quam meipsum, oporteat? Quippe si sum ego satis ad hoc idoneus, ut praesim operis illis, etiam alium scilicet docere possum, quae ipse teneo. Primum igitur, inquam ego, necesse est benevolo sit erga te ac tuos animo, si quidem ejus prae-

σοῦ παρών. Ἄνευ γὰρ εὐνοίας τί ὄφελος καὶ ὁποιαστινοσοῦν ἐπιτρόπου ἐπιστήμης γίγνεται; — Οὐδὲν μὰ Δί', ἔφη ὁ Ἰσχόμαχος, ἀλλά τοι τὸ εὐνοεῖν ἐμοὶ καὶ τοῖς ἐμοῖς ἐγὼ πρῶτον πειρῶμαι παιδεύειν. — Καὶ πῶς, ἐγὼ ἔφην, πρὸς τῶν θεῶν εὔνοιαν ἔχειν σοὶ καὶ τοῖς σοῖς διδάσκεις, ὅντινα ἂν βούλῃ; — Εὐεργετῶν νὴ Δί', ἔφη ὁ Ἰσχόμαχος, ὅταν τινὸς ἀγαθοῦ οἱ θεοὶ ἀφθονίαν διδῶσιν ἡμῖν. — Τοῦτο οὖν λέγεις, ἔφην ἐγὼ, ὅτι οἱ ἀπολαύοντες τῶν σῶν ἀγαθῶν εὔνοί σοι γίγνονται, καὶ ἀγαθόν τι σὲ βούλονται πράττειν; — Τοῦτο γὰρ ὄργανον, ὦ Σώκρατες, εὐνοίας ἄριστον ὁρῶ ὄν. — Ἢν δὲ δὴ εὔνους σοι γένηται, ἔφην,

---

sentia tuo loco sufficere, debeat. Nam sine benevolentia quisnam scientiae procuratoriae fuerit usus, qualiscunque tandem illa sit? Nullus profecto, inquit Ischomachus. Verum ego primum sic eos conor instituere, ut erga me meosque benevolo sint animo. At obsecro te per Deos immortales, inquam, quo pacto quemcunque vis, doces; ut benevolentia te tuosque complectatur? Benefaciundo, ait, quoties boni alicujus copiam Dii nobis largiuntur. Ergo tu dicere vis, inquam, in eis, qui bonis tuis fruantur, benevolentiam erga te excitari, atque illos bene tibi facere velle. Esse enim, mi Socrates, instrumentum hoc benevolentiae optimum video.

ὦ Ἰσχόμαχε, ἦ τούτου ἕνεκα ἱκανὸς ἔσται ἐπιτροπεύειν; οὐχ ὁρᾷς, ὅτι καὶ ἑαυτοῖς εὖνοι πάντες ὄντες, ὡς εἰπεῖν, ἄνθρωποι, πολλοὶ αὐτῶν εἰσιν, οἳ οὐκ ἐθέλουσιν ἐπιμελεῖσθαι, ὅπως αὐτοῖς ἔσται ταῦτα, ἃ βούλονται εἶναι σφίσι, τὰ ἀγαθά; — Ἀλλὰ ναὶ μὰ Δί', ἔφη ὁ Ἰσχόμαχος, ἐγὼ τοιούτους ὅταν ἐπιτρόπους βούλωμαι καθιστάναι, καὶ ἐπιμελεῖσθαι διδάσκω. — Πῶς, ἔφην ἐγὼ, πρὸς τῶν θεῶν; τοῦτο γὰρ δὴ ἐγὼ παντάπασιν οὐ διδακτὸν ᾤμην εἶναι, τὸ ἐπιμελῆ ποιῆσαι. — Οὐδὲ γάρ ἐστιν, ἔφη, ὦ Σώκρατες, ἐφεξῆς γε οὕτως οἷόν τε πάντας διδάξαι, ἐπιμελεῖς εἶναι. — Ποίους μὲν δὴ, ἐγὼ ἔφην, οἷόν τε; πάντως μοι σαφῶς τούτους διασήμηνον. — Πρῶτον

At si quis benevolentiam erga te concipiat, inquam, Ischomache, an propterea satis ad procurationem erit idoneus? An non vides, quod quum homines, ut ita dicam, universi bene sibi velint; multi tamen sint, qui curam adhibere nolint, ut ea bona consequantur, quae sibi cupiant evenire? Ego vero, inquit Ischomachus, quum tales villicos constituere volo, etiam eos doceo curam adhibere. Qui hoc? quaeso per Deos, inquam. Etenim id ego plane sub doctrinam non cadere putabam, ut quis diligens efficiatur. Sane fieri non potest, mi Socrates, ait, ut quis serie quadam omnes diligentes esse doceat. Quinam igitur, inquam ego, doceri possunt? Velim omnino mihi hos perspicue indices. Primum eos,

μὲν, ἔφη, ὦ Σώκρατες, τοὺς οἴνου ἀκρατεῖς οὐκ ἂν δύναιο ἐπιμελεῖς ποιῆσαι. Τὸ γὰρ μεθύειν λήθην ἐμποιεῖ πάντων τῶν πράττειν δεομένων. — Οἱ οὖν τούτου ἀκρατεῖς μόνοι, ἐγὼ ἔφην, ἀδυνατοί εἰσιν ἐπιμελεῖς ἔσεσθαι, ἢ καὶ ἄλλοι τινές; — Ναὶ μὰ Δί', ἔφη ὁ Ἰσχόμαχος, καὶ οἵγε τοῦ ὕπνου· οὔτε γὰρ ἂν αὐτὸς δύναιτο καθεύδων τὰ δέοντα ποιεῖν, οὔτε ἄλλους παρέχεσθαι. — Τί οὖν, ἐγὼ ἔφην, οὗτοι αὖ μόνοι ἀδύνατοι ἡμῖν ἔσονται ταύτην τὴν ἐπιμέλειαν διδαχθῆναι, ἢ καὶ ἄλλοι τινὲς πρὸς τούτοις; — Ἔμοιγέ τοι δοκοῦσιν, ἔφη ὁ Ἰσχόμαχος, καὶ οἱ τῶν ἀφροδισίων δυσέρωτες, ἀδύνατοι εἶναι διδαχθῆναι ἄλλου τινὸς μᾶλλον ἐπιμελεῖσθαι, ἢ τούτου.

---

ait, mi Socrates, qui a vino sibi temperare nequeunt, diligentes efficere non potes. Nam ebrietas oblivionem omnium, quae agi oportet, inducit. Num igitur, inquam ego, qui ab hoc se continere non possunt, soli diligentes esse nequeunt, an et alii quidam? Profecto, ait Ischomachus, etiam illi, qui somno moderari non possunt. Quippe nec ipse dormiens facere, quae debebat, nec alios ad hoc posset impellere. Quid igitur? inquam ego, soli sunt hi, quibus haec diligentia tradi non potest, an praeterea quidam alii? Sane mihi videntur, ait Ischomachus, etiam illi qui perdite rebus venereis dediti sunt, ut alterius rei majorem curam habeant, quam illius,

Οὔτε γὰρ ἐλπίδα, οὔτ' ἐπιμέλειαν ἡδίονα ῥᾴδιον εὑρεῖν τῆς τῶν παιδικῶν ἐπιμελείας· οὐδὲ μὴν, ὅταν παρείη τὸ πρακτέον, τιμωρίαν χαλεπωτέραν εὐπετές ἐστι τοῦ ἀπὸ τῶν ἐρωμένων κωλύεσθαι. Ὑφίεμαι οὖν, καὶ οὓς ἂν τοιούτους γνῶ ὄντας, μηδ' ἐπιχειρεῖν ἐπιμελητὰς τούτων τινὰς καθιστάναι. — Τί δὲ, ἔφην ἐγὼ, οἵτινες αὖ ἐρωτικῶς ἔχουσι τοῦ κερδαίνειν, ἦ καὶ οὗτοι ἀδύνατοί εἰσιν εἰς ἐπιμέλειαν τῶν κατ' ἀγρὸν ἔργων παιδεύεσθαι; — οὐ μὰ Δί', ἔφη ὁ Ἰσχόμαχος, οὐδαμῶς γε, ἀλλὰ καὶ πάνυ εὐάγωγοί εἰσιν εἰς τὴν τούτων ἐπιμέλειαν. Οὐδὲν γὰρ ἄλλοι δεῖ, ἢ δεῖξαι μόνον αὐτοῖς, ὅτι κερδαλέον ἐστὶν ἡ ἐπιμέλεια. — Τοὺς δὲ ἄλλους, ἔφην ἐγὼ, εἰ ἐγκρα-

---

doceri non posse. Nam neque spes, neque cura reperiri alia jucundior facile potest, quam sit amoris occupatio: nec invenire supplicium gravius in proclivi est, quam si rerum expediundarum cura suis ab amoribus aliquis avocetur. Quamobrem quoscunque tales esse animadverto, de iis remissius ago, ut ne coner quidem ipsos procuratores constituere. Quid autem, inquam ego, si quibus insit amor lucrifaciundi, num et illi ad adtentionem in rebus rusticis institui nequeunt? Non profecto, ait Ischomachus, nequeunt, imo facillime ad hoc studium deduci possunt. Quippe nulla heic opus est alia re, nisi ut eis duntaxat ostendas, fructuosam esse diligentiam.

τεῖς τε εἰσὶν, ὧν σὺ κελεύεις, καὶ πρὸς τὸ φιλοκερδεῖς εἶναι μετρίως ἔχουσιν, ὅπως ἐκδιδάσκεις, ὧν σὺ βούλει, ἐπιμελεῖς γίγνεσθαι; — ἁπλῶς, ἔφη, πάνυ, ὦ Σώκρατες. ὅταν μὲν γὰρ ἐπιμελομένους ἴδω, καὶ ἐπαινῶ καὶ τιμᾶν πειρῶμαι αὐτούς· ὅταν δὲ ἀμελοῦντας, λέγειν τε πειρῶμαι καὶ ποιεῖν, ὁποῖα δήξεται αὐτούς. — Ἴθι, ἐγὼ ἔφην, ὦ Ἰσχόμαχε, καὶ τόδε μοι, παρατραπόμενος τοῦ λόγου περὶ τῶν παιδευομένων εἰς τὴν ἐπιμέλειαν, δήλωσον περὶ τοῦ παιδεύεσθαι, εἰ οἷόν τε ἐστὶν, ἀμελῆ αὐτὸν ὄντα ἄλλους ποιεῖν ἐπιμελεῖς; — Οὐ μὰ Δί', ἔφη ὁ Ἰσχόμαχος, οὐδέν γε μᾶλλον, ἢ ἄμουσον ὄντα αὐτὸν ἄλλους μουσικοὺς ποιεῖν. Χαλεπὸν γὰρ, τοῦ

Ceteros autem, inquam ego, si et iis in rebus sint continentes, in quibus hoc ab ipsis requiris, et quaestus mediocriter cupidi sint, quo tandem pacto doces, ut pro arbitrio tuo sint diligentes? Persane simpliciter, ait, mi Socrates. Nam quum eos diligenter sua curare video, non solum collaudo ipsos, sed etiam ut ornem honore aliquo, do operam: sin negligentes esse, dicere ac facere conor id, quod eos mordeat. Age vero, inquam Ischomache, nonnihil ab hac oratione de iis qui ad diligentiam instituuntur, deflectens, etiam illud mihi de instituendi ratione declarato: num fieri possit, ut quis ipse negligens alios efficere diligentes possit? Nequaquam, ait Ischomachus, nulloque modo magis, quam si quis

διδασκάλου πονηρῶς τι ὑποδεικνύοντος, καλῶς τοῦτο ποιεῖν μαθεῖν, καὶ ἀμελεῖν γε ὑποδεικνύοντος τοῦ δεσπότου, χαλεπὸν, ἐπιμελῆ θεράποντα γενέσθαι. Ὡς δὲ συντόμως εἰπεῖν, πονηροῦ μὲν δεσπότου οἰκέτας οὐ δοκῶ χρηστοὺς καταμεμαθηκέναι· χρηστοῦ μέντοι πονηροὺς ἤδη εἶδον, οὐ μέν τοι ἀζημίους γε. Τὸν δὲ ἐπιμελητικοὺς βουλόμενον ποιήσασθαί τινας καὶ ἐφορατικὸν δεῖ εἶναι τῶν ἔργων καὶ ἐξεταστικὸν, καὶ χάριν θέλοντα τῶν καλῶς τελουμένων ἀποδιδόναι τῷ αἰτίῳ, καὶ δίκην μὴ ὀκνοῦντα τὴν ἀξίαν ἐπιθεῖναι τῷ ἀμελοῦντι. Καλῶς δέ μοι δοκεῖ ἔχειν, ἔφη ὁ Ἰσχόμαχος, καὶ ἡ τοῦ βαρβάρου λεγομένη

---

ipse musicae imperitus, alios efficere musicos velit. Est enim difficile, doctore non recte monstrante, discere, ut bene aliquid efficias: itidem quum exemplum negligentiae dominus suppeditat, difficile est servum diligentem fieri. Atque breviter ut dicam, futilis domini servos nunquam fuisse frugi animadvertisse videor. Frugi autem domini servos equidem nullius momenti quosdam vidi, non tamen tales, qui suis heris detrimento non essent. At qui reddere quosdam velit ad adtentionem idoneos, eum et inspicere opera necesse est, et in ea inquirere, et non illubenter auctori eorum, quae bene perfecta sunt, gratiam referre, et non vereri merito illum supplicio adficere, qui negligens sit. Etiam illud mihi hominis

ἀπόκρισις, ὅτε βασιλεὺς ἄρα ἵππου ἐπιτυχὼν ἀγαθοῦ, παχῦναι αὐτὸν ὡς τάχιστα βουλόμενος, ἤρετο τῶν δεινῶν τινὰ ἀμφ' ἵππους δοκούντων εἶναι, τί τάχιστα παχύνει ἵππον· τὸν δ' εἰπεῖν λέγεται, ὅτι δεσπότου ὀφθαλμός. Οὕτω δ', ἔφη, ὦ Σώκρατες, καὶ τἄλλα μοι δοκεῖ δεσπότου ὀφθαλμὸς τὰ καλά τε κἀγαθὰ μάλιστα ἐργάζεσθαι.

ιγ'. Ὅταν δὲ παραστήσῃς τινὶ, ἔφην ἐγὼ, τοῦτο καὶ πάνυ ἰσχυρῶς, ὅτι δεῖ ἐπιμελεῖσθαι, ὧν ἂν σὺ βούλῃ, ἦ ἱκανὸς ἤδη ἔσται ὁ τοιοῦτος ἐπιτροπεύειν, ἤ τι καὶ ἄλλο προσμαθητέον αὐτῷ ἔσται, εἰ μέλλει ἐπίτροπος ἱκανὸς ἔσεσθαι; — Ναὶ μὰ Δί', ἔφη ὁ Ἰσ-

---

cujusdam barbari responsum praeclarum videtur, quum rex scilicet equum nactus bonum, quem cuperet quamprimum saginari, quendam inprimis equestris rei peritum interrogaret: quidnam equum brevissimo spatio pinguem efficeret? Fertur enim is respondisse, Oculus domini. Sic mihi videtur, inquit, Socrates, etiam alia plurima domini oculus quam maxime pulchra et egregia efficere.

13. Ceterum ubi, inquam ego, jam alicui vehementer inculcaveris, diligenter esse curanda, quae tu velis; num is idoneus ad procurationem erit? an et aliud quippiam praeterea discendum erit ei, si quidem villicus esse satis aptus velit? Erit profecto, inquit Ischomachus. Nam restat, ut et quid,

χόμαχος. Ἔτι μέντοι λοιπὸν αὐτῷ ἐστι γνῶναι, ὅ, τι τε ποιητέον, καὶ ὁπότε, καὶ ὅπως· εἰ δὲ μὴ, τί μᾶλλον ἐπιτρόπου ἄνευ τούτων ὄφελος, ἢ ἰατροῦ, ὃς ἐπιμελοῖτο μὲν κάμνοντός τινος πρωῒ τε ἰὼν καὶ ὀψὲ, ὅ, τι δὲ συμφέρον τῷ κάμνοντι ποιεῖν εἴη, τοῦτο μὴ εἰδείη; — Ἐὰν δὲ δὴ καὶ τὰ ἔργα μάθῃ ὡς ἔστιν ἐργαστέα, ἔτι τινὸς, ἔφην ἐγὼ, προσδεήσεται, ἢ ἀποτετελεσμένος ἤδη οὗτός σοι ἔσται ἐπίτροπος; — Ἄρχειν γε, ἔφη, οἶμαι δεῖν αὐτὸν μαθεῖν τῶν ἐργαζομένων. — Ἦ οὖν, ἔφην ἐγὼ, καὶ σὺ ἄρχειν ἱκανοὺς εἶναι παιδεύεις τοὺς ἐπιτρόπους; — Πειρῶμαί γε δὴ, ἔφη ὁ Ἰσχόμαχος. — Καὶ πῶς δὴ, ἔφην ἐγὼ, πρὸς τῶν θεῶν, τὸ ἀρχικοὺς εἶναι ἀνθρώπων

---

et quando, et quo pacto sit agendum, intelligat. Nam absque hoc quis villici usus potior fuerit, quam medici, qui haberet ille quidem aegrotantis alicujus curam, tum mane, tum vesperi eum conveniendo; verum quid aegrotus facere possit, quod ei conducat, nesciat? Quod si didicerit, inquam ego, quo pacto faciunda sint opera, num adhuc aliquid desiderabitur, an jam talis villicus tibi absolutus erit? Equidem arbitror, ait, discendam ei esse rationem imperandi operariis. Num igitur, inquam ego, tu quoque villicos instituis, ut ad imperandum sint idonei? Sane id enitor facere, ait Ischomachus. Quaeso te per Deos, inquam, quo pacto eos instituis in hoc, ut rationem regendi alios teneant? Sane vulgariter,

παιδεύεις; — Φαύλως, ἔφη, πάνυ, ὦ Σώκρατες· ὥστε ἴσως ἂν καὶ καταγελάσαις ἀκούων. — Οὐ μὲν δὴ ἄξιόν γ', ἔφην ἐγώ, τὸ πρᾶγμα καταγέλωτος, ὦ Ἰσχόμαχε. Ὅστις γάρ τοι ἀρχικοὺς ἀνθρώπων δύναται ποιεῖν, δῆλον ὅτι οὗτος καὶ δεσποτικοὺς ἀνθρώπων δύναται διδάσκειν· ὅστις δὲ δεσποτικούς, δύναται ποιεῖν καὶ βασιλικούς. Ὥστε οὐ καταγέλωτός μοι δοκεῖ ἄξιος εἶναι, ἀλλ' ἐπαίνου μεγάλου, ὁ τοῦτο δυνάμενος ποιεῖν. Οὐκοῦν, ἔφη, ὦ Σώκρατες, τὰ μὲν ἄλλα ζῶα ἐκ δυοῖν τούτοιν τὸ πείθεσθαι μανθάνουσιν, ἔκ τε τοῦ, ὅταν ἀπειθεῖν ἐπιχειρῶσι, κολάζεσθαι, καὶ ἐκ τοῦ, ὅταν προθύμως ὑπηρετῶσιν, εὖ πάσχειν. Οἵ τε γοῦν πῶλοι καταμανθάνουσιν ὑπακούειν τοῖς πωλοδάμναις, τῷ, ὅταν μὲν

ait, mi Socrates, quo fit, ut fortassis etiam haec audiens, risurus sis. Certe, inquam ego, minime risu digna res est, Ischomache. Nam qui efficere quosdam potest idoneos ad imperandum hominibus, cum patet etiam herilem quandam disciplinam posse tradere; quam qui teneat, possit item tradere regiam. Itaque non irrisionem, sed magnam laudem mereri videtur, qui hoc efficere possit. Ceterа igitur animalia, mi Socrates, ait, duabus hisce rebus parere discunt: partim quod, ubi nolunt obtemperare, puniantur; partim quod, ubi alacriter obsequuntur, benigne cum eis agatur. Ita pulli equorum obedire domitoribus suis ea re discunt, quod quum

πείθωνται, τῶν ἡδέων τὶ αὐτοῖς γίγνεσθαι, ὅταν δὲ ἀπειθῶσιν, πράγματα ἔχειν, ἔστ' ἂν ὑπηρετήσωσι κατὰ γνώμην τῷ πωλοδάμνῃ. Καὶ τὰ κυνίδια δὲ, πολὺ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῇ γνώμῃ καὶ τῇ γλώσσῃ ὑποδεέστερα ὄντα, ὅμως καὶ περιτρέχειν, καὶ κυβιστᾷν, καὶ ἄλλα πολλὰ μανθάνει τῷ αὐτῷ τούτῳ τρόπῳ. Ὅταν μὲν γὰρ πείθηται, λαμβάνει τὶ, ὧν δεῖται· ὅταν δὲ ἀμελῇ, κολάζεται. Ἀνθρώπους δ' ἐστὶ πιθανωτέρους ποιεῖν καὶ λόγῳ, ἐπιδεικνύοντα, ὡς συμφέρει αὐτοῖς πείθεσθαι· τοῖς δὲ δούλοις καὶ ἡ δοκοῦσα θηριώδης παιδεία εἶναι, πάνυ ἐστὶν ἐπαγωγὸς πρὸς τὸ πείθεσθαι διδάσκειν· τῇ γὰρ γαστρὶ αὐτῶν ἐπὶ ταῖς ἐπιθυμίαις προσχαριζόμενος ἂν, πολλὰ

---

parent, suave quid consequantur: contumaces autem, molestias quasdam experiantur, donec voluntati domitoris obsequantur. Etiam catelli, qui hominibus et intelligentia et lingua longe sunt inferiores, nihilominus et circumcursitare, et saltando se in caput devolvere, et alia multa eodem hoc modo discunt. Nam ubi parent, aliquid eorum, quae expetunt, consequuntur: ubi vero negligenter se gerunt, dant poenas. Homines autem etiam oratione reddi obedientiores possunt, si quis demonstret ipsis expedire, ut pareant. Servis ea quoque disciplina, quae belluina videtur esse, valde conducit ad hoc, ut parere discant. Nam si gratificeris cupiditatibus gulae ipsorum, multum apud eos effeceris. Na-

ἀνόητοις παρ' αὐτῶν. Αἱ δὲ φιλότιμοι τῶν φύσεων καὶ τῷ ἐπαίνῳ παροξύνονται. Πεινῶσι γὰρ τοῦ ἐπαίνου οὐχ ἧττον ἔνιαι τῶν φύσεων, ἢ ἄλλαι τῶν σίτων τε καὶ ποτῶν. Ταῦτά τε οὖν, ὅσα περ αὐτὸς ποιῶν οἶμαι πιθανωτέροις ἀνθρώποις χρῆσθαι, διδάσκων, οὓς ἂν ἐπιτρόπους βούλωμαι καταστῆσαι, καὶ τάδε συλλαμβάνω αὐτοῖς· ἱμάτιά τε γὰρ, ὅσα δεῖ παρέχειν ἐμὲ τοῖς ἐργαστῆρσι, καὶ ὑποδήματα, οὐχ ὅμοια πάντα ποιῶ, ἀλλὰ τὰ μὲν χείρω, τὰ δὲ βελτίω, ἵνα ᾖ τὸν κρείττω τοῖς βελτίοσι τιμᾷν, τῷ δὲ χείρονι τὰ ἥττω διδόναι. Πάνυ γάρ μοι, ἔφη, δοκεῖ, ὦ Σώκρατες, ἀθυμία ἐγγίγνεσθαι τοῖς ἀγαθοῖς, ὅταν ὁρῶσι τὰ μὲν ἔργα δι' αὐτῶν

---

turae autem ambitiosae etiam laude exacuuntur. Nam in nonnullis ingeniis non minor est fames laudis, quam in aliis cibi ac potus. Quum igitur eos docens, quos villicos volo constituere, ipse illa praesto, quibus effecturum me puto, ut homines magis obsequentes habeam: etiam hac ipsos in parte juvo. Nam et vestes, et calceamenta, quaecunque tribuenda sunt operariis, non omnia fieri aequalia curo, sed quaedam deteriora, quaedam meliora: ut rectius se gerentem melioribus ornem, et pejori dem deteriora. Videtur enim mihi, mi Socrates, inquit, omnino in bonis magnum quendam animi moerorem orir i, quum opera per se fieri vi-

καταπραττόμενα, τῶν δὲ ὁμοίων τυγχάνοντας ἑαυτοῖς τοὺς μήτε πονεῖν μήτε κινδυνεύειν ἐθέλοντας, ὅταν δέῃ. Αὐτός τε οὖν οὐδ' ὁπωστιοῦν τῶν ἴσων ἀξιῶ τοὺς ἀμείνους τοῖς κακίοσι τυγχάνειν, τούς τε ἐπιτρόπους, ὅταν μὲν ἰδῶ διαδεδωκότας τοῖς πλείστου ἀξίοις τὰ κράτιστα, ἐπαινῶ· ἢν δὲ ἴδω ἤ κολακεύμασι τινὰ προτιμώμενον, ἢ καὶ ἄλλῃ τινὶ ἀνωφελεῖ χάριτι, οὐκ ἀμελῶ, ἀλλ' ἐπιπλήττω, καὶ πειρῶμαι διδάσκειν, ὦ Σώκρατες, ὅτι οὐδ' αὐτῷ σύμφορα ταῦτα ποιεῖ.

ιδ'. Ὅταν δὲ, ὦ Ἰσχόμαχε, ἔφην ἐγὼ, καὶ ἄρχειν ἤδη ἱκανός σοι γένηται, ὥστε πειθομένους παρέχεσθαι, ἦ ἀποτετελεσμένον ἤδη τοῦτον ἡγῇ ἐπίτροπον, ἢ ἔτι τινὸς προσδεῖται ὁ

dent, ac nihilominus aequalia secum praemia consequi eos, qui quum opus est, neque laborare, neque adire pericula volunt. Quamobrem nequaquam meliores cum deterioribus praemiis aequalibus dignor, ac villicos meos laudo, quum eos optima distribuisse video in maxime dignos: sin quem vel per adulationes, vel alia quapiam inutili gratificatione video potiorem honorem consequutum; id equidem non negligo, sed objurgo villicum, eumque docere, mi Socrates, conor fieri ea ne cum ipsius quidem commodo.

14. Quum autem, inquam ego, villicus tibi satis, Ischomache, ad imperandum aliis idoneus factus est, ut jam illos obsequentes reddere possit; num illum jam perfectum tibi

ταῦτα ἔχων, ἃ σὺ εἴρηκας; Ναὶ μὰ Δί', ἔφη ὁ Ἰσχόμαχος, τοῦ τε ἀπέχεσθαι τῶν δεσποσύνων, καὶ μὴ κλέπτειν. Εἰ γὰρ ὁ τοὺς καρποὺς μεταχειριζόμενος τολμῴη ἀφανίζειν, ὥστε μὴ λείπειν λυσιτελοῦντας τοῖς ἔργοις, τί ἂν ὄφελος εἴη τὸ διὰ τῆς τούτου ἐπιμελείας γεωργεῖν; Ἦ καὶ ταύτην οὖν, ἔφην ἐγὼ, τὴν δικαιοσύνην σὺ ὑποδύῃ διδάσκειν; Καὶ πάνυ, ἔφη ὁ Ἰσχόμαχος· οὐ μέντοι γε πάντας ἐξ ἑτοίμου εὑρίσκω ὑπακούοντας τῆς διδασκαλίας ταύτης. Καί τοι τὰ μὲν, καὶ ἐκ τῶν Δράκοντος νόμων, τὰ δὲ καὶ ἐκ τῶν Σόλωνος πειρῶμαι, ἔφη, λαμβάνων, ἐμβιβάζειν εἰς τὴν δικαιοσύνην τοὺς οἰκέτας. Δοκοῦσι γάρ μοι, ἔφη, καὶ οὗτοι οἱ ἄνδρες θεῖναι πολλοὺς τῶν νόμων ἐπὶ δικαιοσύνῃ [τῆς

---

putas, an adhuc aliquid in eo desideratur, qui haec, quae tu narrasti, habet? Desideratur profecto, inquit Ischomachus, nimirum herilibus a rebus ut abstineat, neque quidquam furto subtrahat. Nam si is, qui fructus habet in manibus, ausit eos sic intervertere, ut qui relinquuntur, operibus rusticis non prosint; cui quaeso fuerit usui curatio hujus in agricultura? Num igitur, inquam ego, hanc quoque justitiam tu docendam suscipis? Omnino, ait Ischomachus. Neque tamen omnes ad parendum huic doctrinae satis promtos invenio. Quamobrem partim ex legibus Draconis, partim Solonis, quaedam adsumere conor, quibus efficiam,

τοιαύτης διδασκαλίας.] Γέγραπται γὰρ ζημιοῦσθαι ἐπὶ τοῖς κλέμμασι, καὶ δεδέσθαι, ἤν τις ἁλῷ ποιῶν, καὶ θανατοῦσθαι τοὺς ἐγχειροῦντας. Δῆλον οὖν, ἔφη, ὅτι ἔγραφον αὐτὰ, βουλόμενοι ἀλυσιτελῆ ποιῆσαι τοῖς ἀδίκοις τὴν αἰσχροκέρδειαν. Ἐγὼ οὖν, ἔφη, καὶ τούτων προφέρων ἔνια, καὶ ἄλλα τῶν βασιλικῶν νόμων προσφερόμενος, πειρῶμαι δικαίους περὶ τὰ διαχειριζόμενα ἀπεργάζεσθαι τοὺς οἰκέτας. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ οἱ νόμοι ζημίαι μόνον εἰσὶ τοῖς ἁμαρτάνουσιν, οἱ δὲ βασιλικοὶ νόμοι οὐ μόνον ζημιοῦσι τοὺς ἀδικοῦντας, ἀλλὰ καὶ ὠφελοῦσι τοὺς δικαίους. ὥστε ὁρῶντες πλουσιωτέρους γιγνομένους τοὺς δικαίους τῶν ἀδίκων, πολλοὶ, καὶ φιλοκερδεῖς ὄν-

---

ut in justitia famuli mei proficiant. Videntur enim mihi etiam hi viri multas leges de justitia doctrinae hujus condidisse. Nam perscripserunt multandos esse, qui furtum faciant, ac deprehensos, esse vinciendos, morteque afficiendos, qui aggrediantur. Quamobrem perspicuum est, eos has leges sic perscripsisse, ut qui turpem illum quaestum vellent injustis inutilem reddere. De his igitur quaedam producens, atque alia de legibus regiis, famulos efficere justos in iis tractandis enitor, quae in manibus habent. Nam illae quidem leges, tantum poenas delinquentibus constituunt; at regiae non injustos tantum puniunt, sed justis etiam emolumentum afferunt. Quo fit, ut plerique injusti, dum justos lo-

τες, εὖ μάλα ἐπιμένουσι τῷ μὴ ἀδικεῖν. Οὓς δ' ἂν αἰσθάνωμαι, ἔφη, ὅμως, καὶ εὖ πάσχοντας, ἔτι ἀδικεῖν πειρωμένους, τούτους, ὡς ἀνηκέστους πλεονέκτας ὄντας, ἤδη καὶ τῆς χρήσεως ἀποπαύω. Οὓς δ' ἂν αὖ καταμάθω, μὴ τῷ πλέον ἔχειν μόνον διὰ τὴν δικαιοσύνην ἐπαιρομένους δικαίους εἶναι, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἐπαινεῖσθαι ἐπιθυμοῦντας ὑπ' ἐμοῦ, τούτοις ὥσπερ ἐλευθέροις ἤδη χρῶμαι, οὐ μόνον πλουτίζων, ἀλλὰ καὶ τιμῶν ὡς καλούς τε κἀγαθούς. Τούτῳ γάρ μοι δοκεῖ, ἔφη, ὦ Σώκρατες, διαφέρειν ἀνὴρ φιλότιμος ἀνδρὸς φιλοκερδοῦς, τῷ ἐθέλειν ἐπαίνου καὶ τιμῆς ἕνεκα καὶ πονεῖν, ὅπου δεῖ, καὶ κινδυνεύειν, καὶ αἰσχρῶν κερδῶν ἀπέχεσθαι.

---

cupletiores esse factos vident, praesertim quia lucri sunt cupidi, egregie se contineant, ne quid injuste faciant. Quos autem animadverto beneficiis affectos, nihilominus injusta moliri; illis, ut insanabilis avaritiae hominibus, uti deinceps desino. Rursum quos animadverto non tantum elatis esse animis, quod ob justitiam meliori conditione sint, sed etiam laudari a me cupere: hos velut ingenuos tracto, neque divites tantum facio, sed etiam honore prosequor, ut viros bonos et honestos. Nam in hoc mihi, Socrates, differre vir honoris cupidus a lucri cupido videtur, quod laudis honorisque causa et labores suscipere, quum opus est, velit; et adire pericula, et a turpibus lucris abstinere.

ιέ. Ἀλλὰ μέν τοι ἐπειδάν γε ἐμποιήσῃς τινὶ τὸ βούλεσθαί σοι εἶναι τἀγαθα, ἐμποιήσῃς δὲ τῷ αὐτῷ τούτῳ ἐπιμελεῖσθαι, ὅπως ταῦτά σοι ἐπιτελῆται, ἔτι δὲ πρὸς τούτοις ἐπιστήμην κτήσῃ αὐτῷ, ὡς ἂν ποιούμενα ἕκαστα τῶν ἔργων ὠφελιμώτερα γίγνοιτο, πρὸς δὲ τούτοις, ἄρχειν ἱκανὸν αὐτὸν ποιήσῃς, ἐπὶ δὲ τούτοις πᾶσιν, ἤδη τε σοὶ τὰ ἐκ τῆς γῆς ὡραῖα ἀποδεικνύοντα ὅτι πλεῖστα, ὥσπερ σὺ σαυτῷ, οὐκέτι ἐρήσομαι περὶ τούτου, εἰ ἔτι τινὸς ὁ τοιοῦτος προσδεῖται. Πάνυ γάρ μοι δοκεῖ ἤδη πολλοῦ ἂν ἄξιος εἶναι ἐπίτροπος, ὢν τοιοῦτος. Ἐκεῖνο μέντοι, ἔφην ἐγὼ, ὦ Ἰσχόμαχε, μὴ ἀπολίπῃς, ὃ ἡμῖν ἀργότατα ἐπιδεδράμηται, τοῦ λόγου. — Τὸ ποῖον; ἔφη

15. Sed enim postquam hoc alicujus animo indidisti, ut prospere tibi omnia cedere velit, atque etiam ut curam adhibeat ad haec tibi perficienda; ac praeterea comparasti ei scientiam, ut opera singula majori cum utilitate fiant, idoneum insuper ad regendum effecisti, denique talem, ut tibi terra nata suo tempore uberrima exhibeat itidem, ac tu ipse tibi: non jam amplius de hoc interrogabo, num quid in eo desideretur. Nam mihi videtur hoc modo villicus esse quantivis pretii, qui quidem talis sit. Verum hoc, inquam, Ischomache, ne omiseris, quod a nobis dicendo levissime percursum est. Quid hoc est? ait Ischomachus. Dixisti scili-

ὁ Ἰσχόμαχος. — Ἔλεξας δήπου, ἔφην ἐγὼ, ὅτι μέγιστον εἴη μαθεῖν, ὅπως δεῖ ἐξεργάζεσθαι ἕκαστα· εἰ δὲ μὴ, οὐδὲ τῆς ἐπιμελείας ἔφησθα ὄφελος οὐδὲν γίγνεσθαι, εἰ μή τις ἐπίσταιτο, ἃ δεῖ, καὶ ὡς δεῖ ποιεῖν. — Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐγὼ, ἔφην, ὦ Ἰσχόμαχε, ἱκανῶς δοκῶ καταμεμαθηκέναι ᾗ εἶπας, καθὰ δεῖ διδάσκειν τὸν ἐπίτροπον. Καὶ γὰρ, ᾗ ἔφησθα εὔνουν σοι ποιεῖν αὐτὸν, μαθεῖν δοκῶ, καὶ ᾗ ἐπιμελῆ, καὶ ἀρχικὸν, καὶ δίκαιον· ὃ δὲ εἶπας, ὡς δεῖ μαθεῖν τὸν μέλλοντα ὀρθῶς γεωργίας ἐπιμελήσεσθαι, καὶ ἃ δεῖ ποιεῖν, καὶ ὡς δεῖ, καὶ ὁπότε ἕκαστα, ταῦτά μοι δοκοῦμεν, ἔφην ἐγὼ, ἀργότερόν πως ἐπιδεδραμηκέναι τῷ λόγῳ. Ὥσπερ εἰ εἴποις, ὅτι δεῖ γράμματα

---

cet, inquam, maximum esse quiddam discere, quo pacto sint elaboranda omnia. Quod nisi fiat, ne studii quidem et curae aiebas usum ullum esse, nisi quis videlicet intelligeret, quae, et quomodo facienda sint. At ista, inquam, Ischomache, quo pacto abs te sunt exposita, satis intellexisse videor, quomodo scilicet villicus instituendus sit. Nam didicisse me arbitror, qua ratione dixeris efficiundum, ut benevolo sit erga te animo, et diligens, et ad regendum idoneus, et justus. Quod autem aiebas, discendum esse illi, qui recte rem rusticam curare velit, quae faciunda sint, et quomodo, et quando singula: ea mihi videmur, inquam, levius nonnihil oratio-

ἐπίστασθαι τὸν μέλλοντα δυνήσεσθαι τὰ ὑπαγορευόμενα γράφειν, καὶ τὰ γεγραμμένα ἀναγιγνώσκειν. Ταῦτα γὰρ ἐγὼ ἀκούσας, ὅτι μὲν δεῖ γράμματα ἐπίστασθαι, ἠκηκόειν ἄν· τοῦτο δὲ εἰδὼς, οὐδέν τι, οἶμαι, μᾶλλον ἂν ἐπισταίμην γράμματα. Οὕτω δὲ καὶ νῦν, ὅτι μὲν δεῖ ἐπίστασθαι γεωργίαν τὸν μέλλοντα ὀρθῶς ἐπιμελήσεσθαι αὐτῆς, ῥᾳδίως πέπεισμαι· τοῦτο μέντοι εἰδὼς, οὐδέν τι μᾶλλον ἐπίσταμαι, ὅπως δεῖ γεωργεῖν. Ἀλλ' εἴ μοι αὐτίκα μάλα δόξειε γεωργεῖν, ὅμοιος ἂν μοι δοκῶ εἶναι τῷ περιϊόντι ἰατρῷ, καὶ ἐπισκοποῦντι τοὺς κάμνοντας, εἰδότι δὲ οὐδὲν, ὅ, τι συμφέρει τοῖς κάμνουσιν. Ἵν' οὖν μὴ τοιοῦτος ὦ, ἔφην ἐγὼ, δίδασκέ με αὐτὰ τὰ ἔργα

---

ne nostra percurrisse. Perinde ac si dicas, esse necessarium, ut literas sciat is, qui scribere, quae dictantur, et scripta relegere velit. Nam his auditis, equidem huic literas esse notas oportere, audiverim: id vero si sciam, nihilo magis, mea quidem sententia, literas scivero. Sic nunc quoque peritum esse debere illum agriculturae, qui curationem ejus recte suscipere velit, facile persuasus sum: sed quum id scio, nihilo magis teneo, quo pacto agricultura sit exercenda. Adeoque si statuero mox agrum colere, similis esse mihi videbor medico, qui circumeat ille quidem, et aegrotantes inspiciat: verum nihil sciat, quod eis sit usui.

τῆς γεωργίας. Ἐνταῦθα δὴ εἶπεν ὁ Ἰσχόμαχος, τὴν τέχνην με ἤδη, ὦ Σώκρατες, κελεύεις αὐτὴν διδάσκειν τῆς γεωργίας; — Αὕτη γὰρ ἴσως, ἔφην ἐγὼ, ἤδη ἐστὶν ἡ ποιοῦσα τοὺς μὲν ἐπισταμένους αὐτὴν πλουσίους, τοὺς δὲ μὴ ἐπισταμένους, πολλὰ πονοῦντας, ἀπόρως βιοτεύειν. — Νῦν τοίνυν, ἔφη, ὦ Σώκρατες, καὶ τὴν φιλανθρωπίαν ταύτης τῆς τέχνης ἀκούσῃ. Τὸ γὰρ ὠφελιμωτάτην οὖσαν, καὶ ἡδίστην ἐργάζεσθαι, καὶ καλλίστην καὶ προσφιλεστάτην θεοῖς τε καὶ ἀνθρώποις, ἔτι πρὸς τούτοις καὶ ῥᾴστην εἶναι μαθεῖν, πῶς οὐχὶ γενναῖόν ἐστι; γενναῖα δὲ δήπου καλοῦμεν καὶ τῶν ζώων, ὁπόσα καλὰ, καὶ μεγάλα, καὶ ὠφέλιμα ὄντα, πρᾳέα ἐστὶ πρὸς τοὺς ἀν-

---

Quapropter ne talis sim, inquam, ipsa me agriculturae opera doceto. Tum Ischomachus: Tune me, inquit, artem ipsam agriculturae jam docere jubes, Socrates? Nimirum, inquam ego, haec ea est, quae peritos ipsius locupletes efficit; imperitos autem, tametsi magnopere laborent, nihilominus in rerum inopia vitam agere sinit. Ergo jam, mi Socrates, quae artis hujus erga homines sit benignitas, audies. Nam quo pacto non generosum sit aliquid, eam et utilissimam esse, et exercendo jucundissimam, et pulcherrimam, et acceptissimam tum Diis tum hominibus, ac praeter haec etiam facillimam ad perdiscendum? Nimirum et animalia generosa vocamus,

θρώπους. — Ἀλλὰ μὴν, ἔφη, ὦ Σώκρατες, οὐχ ὥσπερ γε τὰς ἄλλας τέχνας κατατριβῆναι δεῖ μανθάνοντας, πρὶν ἄξια τῆς τροφῆς ἐργάζεσθαι τὸν διδασκόμενον, οὐχ οὕτω καὶ ἡ γεωργία δύσκολός ἐστι μαθεῖν· ἀλλὰ τὰ μὲν ἰδὼν ἂν ἐργαζομένους, τὰ δὲ ἀκούσας, εὐθὺς ἂν ἐπίσταιο, ὥστε καὶ ἄλλον, εἰ βούλοιο, διδάσκειν. Οἴομαι δ', ἔφη, πάνυ καὶ λεληθέναι πολλὰ σεαυτὸν ἐπιστάμενον αὐτῆς. Καὶ γὰρ δὴ οἱ μὲν ἄλλοι τεχνῖται ἀποκρύπτονταί πως τὰ ἐπικαιριώτατα, ἧς ἕκαστος ἔχει τέχνης, τῶν δὲ γεωργῶν ὁ κάλλιστα μὲν φυτεύων, μάλιστ' ἂν ἥδοιτο, εἴτις αὐτὸν θεῷτο, ὁ κάλλιστα δὲ σπείρων, ὡσαύτως· ὅ, τι δὲ ἔροιο τῶν καλῶς πεποιημένων, οὐδὲν ὅ,

---

quaecunque quum pulchra sint, et procera, et utilia, mansueta sunt erga homines. Enimvero, mi Socrates, ait, non sic ad discendum agricultura difficilis est, ut artes caeterae, quibus discendis prope consumi necesse est prius quam discipulus exercere opus possit, quod ipsi alendo satis sit: sed partim operarios inspiciendo, partim audiendo tantum, mox cognoveris, ut etiam alium, si velis, docere possis. Quinetiam arbitror, inquit, ne ipsum quidem te scire, quod magnam ejus partem jam teneas. Nam caeteri quidem artifices aliquo modo celant ea quae sunt in arte cujusvis opportunissima: verum ex agricolis qui egregie conserit, maximam voluptatem capit, si eum alius ad-

τι ἂν σε ἀποκρύψαιτο, ὅπως ἐποίησεν. Οὕτω καὶ τὰ ἤθη, ὦ Σώκρατες, ἔφη, γενναιοτάτους τοὺς αὐτῇ συνόντας ἡ γεωργία ἔοικε παρέχεσθαι. — Ἀλλὰ τὸ μὲν προοίμιον, ἔφην ἐγὼ, καλὸν, καὶ οὐχ οἷον ἀκούσαντα ἀποτρέπεσθαι τοῦ ἐρωτήματος· σὺ δὲ, ὅτι εὐπετές ἐστι μαθεῖν, διὰ τοῦτο πολύ μοι μᾶλλον διέξιθι αὐτήν. Οὐ γάρ σοι αἰσχρὸν τὰ ῥάδια διδάσκειν ἐστὶν, ἀλλ' ἐμοὶ πολὺ αἴσχιον, μὴ ἐπίστασθαι, ἄλλως τε καὶ εἰ χρήσιμα ὄντα τυγχάνει.

ιϛʹ. Πρῶτον μὲν τοίνυν, ἔφη, ὦ Σώκρατες, τοῦτο ἐπιδεῖξαι βούλομαί σοι, ὡς οὐ χαλεπόν ἐστιν, ὃ λέγουσι ποικιλώτατον τῆς γεωργίας εἶναι οἱ λόγῳ μὲν ἀκριβέστατα αὐτὴν διεξιόν-

spectet: itidem putabis de eo qui semina rectissime spargit. Quod si etiam roges de iis quae pulcherrime sunt elaborata, nihil te celabit, quo pacto singula fecerit. Adeo, mi Socrates, ait, etiam mores quod attinet, agricultura generosissimos efficere videtur illos qui in ea versantur. Enimvero, inquam ego, prooemium ipsum pulchrum est, neque auditorem ab interrogando avertet. Tu vero propterea, quod decorum sit discere, multo magis eam mihi enarrato. Nam tibi turpe non est, quae facilia sunt, docere: sed mihi longe turpius, ea nescire, praesertim quum sint utilia.

16. Primum igitur, ait, mi Socrates, demonstrare tibi volo, non esse difficile, quod in agricultura maxime varium es-

τες, ἥκιστα δὲ ἐργαζόμενοι. Φασὶ γὰρ, τὸν μέλλοντα ὀρθῶς γεωργήσειν, τὴν φύσιν χρῆναι πρῶτον τῆς γῆς εἰδέναι. — Ὀρθῶς γε, ἔφην ἐγὼ, ταῦτα λέγοντες. Ὁ γὰρ μὴ εἰδὼς, ὅ, τι δύναται ἡ γῆ φέρειν, οὐδ' ὅ, τι σπείρειν, οἴομαι, οὐδ' ὅ, τι φυτεύειν δεῖ, εἰδείη ἄν. — Οὐκοῦν, ἔφη ὁ Ἰσχόμαχος, καὶ ἀλλοτρίας γῆς τοῦτό ἐστι γνῶναι, ὅ, τι τε δύναται φέρειν, καὶ ὅ, τι μὴ δύναται, ὁρῶντα τοὺς καρποὺς καὶ τὰ δένδρα. Ἐπειδὰν μέν τοι γνῷ τις, οὐκέτι συμφέρει θεομαχεῖν. Οὐ γὰρ ἂν, ὅτου δέοιτο αὐτὸς, τοῦτο σπείρων καὶ φυτεύων, μᾶλλον ἂν ἔχοι τὰ ἐπιτήδεια, ἢ ὅ, τι ἡ γῆ ἥδοιτο φύουσα καὶ τρέφουσα. Ἣν δ' ἄρα δι' ἀργίαν τῶν ἐχόντων αὐτὴν μὴ ἔχῃ τὴν

---

se praedicant, qui de illa plurimum verbis disserunt, quum eam exercendo non attingant. Aiunt enim illi, qui agrum recte colere velit, primum soli naturam esse debere cognitam. Ac recte quidem, inquam ego, id ipsum aiunt. Nam qui compertum non habet, quid ferre solum possit: is etiam, mea sane sententia, quae semina spargenda, quid conserendum sit, scire non poterit. Id vero, subjecit Ischomachus, vel alieno in solo licet cognoscere, quid ferre vel possit, vel non possit, si quis et fructus et arbores inspiciat. Posteaquam vero quis hoc cognovit, non amplius cum Deo bellum expedit gerere. Non enim id, quo indiget, seminando et conserendo, majorem victus copiam consequetur, quam quan-

ἑαυτῆς δύναμιν ἐπιδεικνύναι, ἔστι καὶ παρὰ γείτονος τόπου πολλάκις ἀληθέστερα περὶ αὐτῆς γνῶναι, ἢ παρὰ γείτονος ἀνθρώπου πυθέσθαι. Καὶ χερσεύουσα δὲ, ὅμως ἐπιδείκνυσι τὴν αὑτῆς φύσιν· ἡ γὰρ τὰ ἄγρια καλὰ φύουσα, δύναται θεραπευομένη καὶ τὰ ἥμερα καλὰ ἐκφέρειν. Φύσιν μὲν δὴ γῆς οὕτω καὶ οἱ μὴ πάνυ ἔμπειροι γεωργίας ὅμως δύνανται διαγιγνώσκειν. — Ἀλλὰ τοῦτο μὲν, ἔφην ἐγὼ, ὦ Ἰσχόμαχε, ἱκανῶς ἤδη μοι δοκῶ ἀποτεθαῤῥηκέναι, ὡς οὐ δεῖ φοβούμενον, μὴ οὐ γνῶ τῆς γῆς φύσιν, ἀπέχεσθαι γεωργίας. Καὶ γὰρ δὴ, ἔφην, ἀνεμνήσθην τὸ τῶν ἁλιέων, ὅτι θαλασσουργοὶ ὄντες, καὶ οὔτε καταστήσαντες ἐπὶ θέαν, οὔθ' ἡσυχῇ βαδίζον-

---

tam solum lubens proferet ac educabit. At si ob ignaviam possessorum vires suas declarare nequeat, saepenumero ex loco vicino veriora de ejus natura cognosci possunt, quam si vicinum aliquem interroges. Quinetiam incultum si sit, nihilominus naturam suam indicat. Etenim quod producit etiam agrestes fructus pulchros, si colatur, mites quoque fructus pulchros proferre poterit. Ac soli naturam hoc modo etiam ii, qui agriculturae non admodum periti sunt, discernere possunt. Enimvero hac in parte, inquam, Ischomache, satis jam mihi confidere videor; ut metuendum non sit, ne, quod soli naturam cognitam non habeam, abstineam me ab agricultura. Nam recordor, quid piscatores faciant, qui,

τες, ἀλλὰ παρατρέχοντες ἅμα τοὺς ἀγροὺς, ὅταν ὁρῶσι τοὺς καρποὺς ἐν τῇ γῇ, ὅμως οὐκ ὀκνοῦσιν ἀποφαίνεσθαι περὶ τῆς γῆς, ὁποία τε ἀγαθή ἐστι, καὶ ὁποία κακή· ἀλλὰ τὴν μὲν ψέγουσι, τὴν δ᾽ ἐπαινοῦσι. Καὶ πάνυ τοίνυν τοῖς ἐμπείροις γεωργίας ὁρῶ αὐτοὺς τὰ πλεῖστα κατὰ ταὐτὰ ἀποφαινομένους περὶ τῆς ἀγαθῆς γῆς. — Πόθεν οὖν βούλει, ἔφη, ὦ Σώκρατες, ἄρξωμαί σε τῆς γεωργίας ὑπομιμνήσκειν; Οἶδα γὰρ, ὅτι ἐπισταμένῳ σοὶ πάνυ πολλὰ φράσω, ὡς δεῖ γεωργεῖν. — Ἐκεῖνό μοι δοκῶ, ἔφην ἐγὼ, ὦ Ἰσχόμαχε, πρῶτον ἂν ἡδέως μανθάνειν (φιλοσόφου γὰρ μάλιστά ἐστιν ἀνδρὸς,) ὅπως ἂν ἐγὼ, εἰ βουλοίμην, γῆν ἐργαζόμενος, πλεῖσ-

quum in mari occupentur, neque consistant ad inspectionem, neque lente progrediantur, sed rura cursu praetereant: nihilominus ubi fructus soli vident, haudquaquam pronuntiare de solo, quodnam bonum, quodve malum sit, dubitant: sed hoc vituperant, illud laudant. Adeoque video illos eodem modo de bono solo pronuntiare, quo solent agricultu-rae periti. Unde vis igitur, inquit, mi Socrates, ut incipiam de agricultura tibi quaedam in mentem revocare? Nam futurum scio, ut quo pacto colendus sit ager, indicaturus sim tibi, qui horum maximam partem scis. Videor, inquam, primum hoc libenter scire cupere, mi Ischomache, quandoquidem hominis est maxime sapientiae studiosi, quo

τας κριθὰς καὶ πλείστους πυροὺς λαμβάνοιμι. — Οὐκοῦν τοῦτο μὲν οἶσθα, ὅτι τῷ σπόρῳ νεὸν δεῖ ὑπεργάζεσθαι; — Οἶδα γὰρ, ἔφην ἐγώ. — Εἰ οὖν ἀρχοίμεθα, ἔφη, ἀροῦν τὴν γῆν χειμῶνος; — Ἀλλὰ πηλὸς ἂν εἴη, ἐγὼ ἔφην. — Ἀλλὰ τοῦ θέρους σοι δοκεῖ; — Σκληρὰ, ἔφην ἐγὼ, ἔσται ἡ γῆ κινεῖν τῷ ζεύγει. — Κινδυνεύει ἔαρος, ἔφη, εἶναι τούτου τοῦ ἔργου ἀρκτέον. — Εἰκὸς γὰρ, ἔφην ἐγὼ, ἐστὶ μάλιστα χεῖσθαι τὴν γῆν τηνικαῦτα κινουμένην. — Καὶ τὴν πόαν γε ἀναστρεφομένην, ἔφη, ὦ Σώκρατες, τηνικαῦτα κόπρον μὲν τῇ γῇ ἤδη παρέχειν, καρπὸν δ' οὔπω καταβαλεῖν, ὥστε φύεσθαι. Οἶμαι γὰρ δὴ, καὶ τοῦτό ἐστι γιγνώσκειν, ὅτι, εἰ μέλλει

---

pacto, si ita lubeat, terram exercendo maximam hordei, maximam tritici copiam consequi possim. Ergone nosti, novalem praeparari oportere ad sationem? Novi, inquam. Quid igitur, ait, si solum hiemis tempore incipiamus arare? At vero, inquam ego, tum non nisi lutum fuerit. Num igitur aestate tibi faciundum id videtur? Durior, inquam, erit terra; quam ut moveri a jumentis possit. Fortassis igitur, inquit, verno tempore fuerit hoc opus inchoandum. Nimirum consentaneum est, inquam, tum solum maxime motum diffundi. Imo etiam herbam ipsam aratro inversam, mi Socrates, ait, tunc fimi quidem aliquid solo suppeditare; sed nondum semen de se spargere, de quo possit aliquid enasci.

ἀγαθὴ ἡ νεὸς ἔσεσθαι, ὕλης τε δεῖ καθαρὰν αὐτὴν εἶναι, καὶ ὀπτὴν ὅτιμάλιστα πρὸς τοῦ ἡλίου. — Πάνυ γε, ἔφην ἐγὼ, καὶ ταῦτα οὕτως ἡγοῦμαι χρῆναι ἔχειν. — Ταῦτ' οὖν, ἔφη, σὺ ἄλλως πως νομίζεις μᾶλλον ἂν γίγνεσθαι, ἢ εἰ ἐν τῷ θέρει ὅτι πλειστάκις μεταβάλοι τις τὴν γῆν; — Οἶδα μὲν οὖν, ἔφην, ἀκριβῶς, ὅτι οὐδαμῶς ἂν μᾶλλον ἡ μὲν ὕλη ἐπιπολάζοι καὶ αὐαίνοιτο ὑπὸ τοῦ καύματος, ἡ δὲ γῆ ὀπτῷτο ὑπὸ τοῦ ἡλίου, ἢ εἴτις αὐτὴν ἐν μέσῳ τῷ θέρει καὶ ἐν μέσῃ τῇ ἡμέρᾳ κινοίη τῷ ζεύγει. — Εἰ δὲ ἄνθρωποι σκάπτοντες τὴν νεὸν ποιοῖεν, ἔφη, οὐκ εὔδηλον, ὅτι καὶ τούτους δίχα δεῖ ποιεῖν τὴν γῆν καὶ τὴν ὕλην; — Καὶ τὴν μέν γε ὕλην, ἔφην ἐγὼ, καταβάλ-

---

Nam mea sane sententia, puto id quoque intelligi posse, si bona futura sit novalis, necessario puram a materia esse debere, ac ad solem maxime tostam. Omnino, inquam, existimo debere ad hunc modum haec sese habere. Tune vero putas, inquit, aliter fieri ea posse potius, quam si quis saepissime per aestatem terram invertat? Equidem accurate scio, inquam, nullo modo magis fieri, ut materia summo in solo appareat, et ab aestu exsiccetur, solum vero a sole torreatur; quam si quis terram aestate media, atque etiam in meridie jumentis moveat. Quod si homines fodiendo novalem faciant, ait, an non perspicuum est, eos quoque solum a materia separare debere? Ac materiam quidem,

λειν, ὡς αὐαίνηται, ἐπιπολῆς, τὴν δὲ γῆν στρέφειν, ὡς ἡ ὠμὴ αὐτῆς ὀπτῷτο.

ιζ΄. Περὶ μὲν τῆς νεοῦ ὁρᾷς, ἔφη, ὦ Σώκρατες, ὡς ἀμφοτέροις ἡμῖν ταὐτὰ δοκεῖ. — Δοκεῖ γὰρ οὖν, ἔφην ἐγώ. — Περί γε μέντοι τοῦ σπόρου ὥρας ἄλλο τι, ἔφη, ὦ Σώκρατες, γιγνώσκεις, ἢ τὴν ὥραν σπείρειν, ἧς πάντες μὲν οἱ πρόσθεν ἄνθρωποι πεῖραν λαβόντες, πάντες δὲ οἱ νῦν λαμβάνοντες, ἐγνώκασι κρατίστην εἶναι; Ἐπειδὰν γὰρ ὁ μετοπωρινὸς χρόνος ἔλθῃ, πάντες που οἱ ἄνθρωποι πρὸς τὸν θεὸν ἀποβλέπουσιν, ὁπότε βρέξας τὴν γῆν ἀφήσει αὐτοὺς σπείρειν. — Ἐγνώκασι δέ γ', ἔφην ἐγὼ, ὦ Ἰσχόμαχε, καὶ τὸ μὴ ἐν ξηρᾷ σπείρειν ἑκόντες εἶναι πάντες ἄνθρωποι, δηλονότι πολλαῖς ζημίαις παλαίσαντες οἱ πρὶν

---

inquam ego, projicere, ut in agri superficie arescat: terram autem invertere, ut pars ejus cruda torreatur.

17. De novali, inquit, vides, mi Socrates, utrique nostrum eadem videri. Videtur sane, inquam ego. De sementis autem tempore, num aliquid aliud statuis, ait, mi Socrates: quam id ejus esse tempus, quod omnes superiorum aetatum homines experti, itidemque qui nunc vivunt, experiundo optimum esse animadverterunt? Nam quum autumni tempus advenerit, homines omnes ad Deum respiciunt, quando terra irrigata seminandi potestatem eis facturus sit. Et sunt certe, inquam ego, mi Ischomache,

κελευσθῆναι ὑπὸ τοῦ θεοῦ σπείραντες. — Οὐκοῦν ταῦτα μὲν, ἔφη ὁ Ἰσχόμαχος, ὁμογνωμονοῦμεν πάντες οἱ ἄνθρωποι. — Ἃ γὰρ ὁ θεὸς διδάσκει, ἔφην ἐγὼ, οὕτω γίγνεται ὁμονοεῖν· οἷον ἅμα πᾶσι δοκεῖ βέλτιον εἶναι, ἐν τῷ χειμῶνι παχέα ἱμάτια φορεῖν, ἢν δύνωνται· καὶ πῦρ κάειν ἅμα πᾶσι δοκεῖ, ἢν ξύλα ἔχωσιν. — Ἀλλ' ἐν τῷδε, ἔφη ὁ Ἰσχόμαχος, πολλοὶ ἤδη διαφέρονται, ὦ Σώκρατες, περὶ τοῦ σπόρου, πότερον ὁ πρωΐμος κράτιστος, ἢ ὁ μέσος, ἢ ὁ ὀψιμώτατος. — Ἀλλ' ὁ θεὸς, ἔφην ἐγὼ, οὐ τεταγμένως τὸ ἔτος ἄγει, ἀλλὰ τὸ μὲν τῷ πρωΐμῳ κάλλιστα, τὸ δὲ τῷ μέσῳ, τὸ δὲ τῷ ὀψιμωτάτῳ. — Σὺ οὖν, ἔφη, ὦ Σώκρατες, πότερον ἡγῇ κρεῖττον εἶναι, ἑνὶ τούτων τῶν

---

omnes in ea sententia homines, ut sua quidem cum voluntate nequaquam arido in solo semen jaciant: nimirum quod multis cum damnis conflictati essent, qui prius sementem fecerant, quam jussi a Deo fuissent. Ergo in his, inquit Ischomachus, omnium hominum eadem est sententia: Nimirum quae Deus docet, inquam ego, in iis accidit, ut consentiamus. Verbi gratia, videtur omnibus melius esse, ut hyeme vestes crassiores, si quidem possint, homines gestent. Etiam tum statuunt omnes ignem accendendum esse, si ligna suppetant. Verum in hoc, ait Ischomachus, valde dissident multi, mi Socrates, num optima sit, sementis praecox, an

σπόρων χρῆσθαι ἐκλεξάμενον, ἐάν τε πολὺ, ἐάν τε ὀλίγον σπέρμα σπείρῃ τὶς, ἢ ἀρξάμενον ἀπὸ τοῦ πρωϊμωτάτου μέχρι τοῦ ὀψιμωτάτου σπείρειν; — Καὶ ἐγὼ εἶπον, ἐμοὶ μὲν, ὦ Ἰσχόμαχε, δοκεῖ κράτιστον εἶναι παντὸς μετέχειν τοῦ σπόρου. Πολὺ γὰρ νομίζω κρεῖττον εἶναι, ἀεὶ ἀρκοῦντα σῖτον λαμβάνειν, ἢ ποτὲ μὲν πάνυ πολὺν, ποτὲ δὲ μηδ' ἱκανόν. — Καὶ τοῦτο τοίνυν σύ γε, ἔφη, ὦ Σώκρατες, ὁμογνωμονεῖς ἐμοὶ, ὁ μανθάνων τῷ διδάσκοντι, καὶ ταῦτα πρόσθεν ἐμοῦ τὴν γνώμην ἀποφαινόμενος. — Τί γάρ; ἔφην ἐγὼ, ἐν τῷ ῥίπτειν τὸ σπέρμα ποικίλη τέχνη ἔνεστι; — Πάντως, ἔφη, ὦ Σώκρατες, ἐπισκεψώμεθα καὶ τοῦτο. Ὅτι μὲν γὰρ ἐκ τῆς χειρὸς δεῖ

---

media, an serotina. Deus ipse, inquam ego, non eodem ordine annos vertit, sed hic praecoci sementi commodissimus est, ille mediae, alius serotinae. Tu ergo, mi Socrates, ait, utrum ducis unam ex his sementibus eligendam esse, sive quis multum, sive parum seminis jaciat; an facto a maxime praecoce initio, seminandum usque ad maxime serotinam? Tum ego: Mihi vero videtur, inquam, Ischomache, optimum esse, ut omnis sementis participes simus. Nam longe melius esse arbitror, semper tantum frumenti accipere, quantum satis sit: quam aliquando admodum multum, aliquando ne tantum quidem, quantum sufficiat. Ergo tu,

ῥίπτεσθαι τὸ σπέρμα, καὶ σύ που οἶσθα, ἔφη. — Καὶ γὰρ ἑώρακα, ἔφην ἐγώ. — Ῥίπτειν δέ γε, ἔφη, οἱ μὲν ὁμαλῶς δύνανται, οἱ δ' οὔ. — Οὐκοῦν τοῦτο μὲν, ἔφην ἐγὼ, ἤδη μελέτης δεῖται, ὥσπερ τοῖς κιθαρισταῖς ἡ χεὶρ, ὅπως δύνηται ὑπηρετεῖν τῇ γνώμῃ. — Πάνυ μὲν οὖν, ἔφη· ἢν δέ γε ᾖ, ἔφη, ἡ γῆ ἡ μὲν λεπτοτέρα, ἡ δὲ παχυτέρα. — Τί τοῦτο, ἐγὼ ἔφην, λέγεις; ἆρά γε τὴν μὲν λεπτοτέραν, ὅπερ ἀσθενεστέραν, τὴν δὲ παχυτέραν, ὅπερ ἰσχυροτέραν; — Τοῦτ', ἔφη, λέγω· καὶ ἐρωτῶ γέ σε, πότερον ἴσον ἂν ἑκατέρᾳ τῇ γῇ σπέρμα διδοίης, ἢ ποτέρᾳ ἂν πλεῖον. — Τῷ μὲν οἴνῳ, ἔφην ἔγωγε, νομίζω τῷ ἰσχυροτέρῳ πλεῖον ἐπιχεῖν ὕδωρ· καὶ ἀν-

---

ait, hac etiam in parte mecum eadem es in sententia, mi Socrates, discipulus scilicet cum doctore, et quidem ante me, quid tui esset judicii, pronuntians. Quid vero? inquam ego, num in semine jaciendo varia quaedam ars inest? Omnino, mi Socrates, ait, hoc etiam consideremus. Nam de manu quidem semen esse projiciendum, opinor te quoque scire. Nimirum, inquam, hoc vidi. At projicere alii aequaliter possunt, ait; alii non possunt. Hoc igitur, inquam ego, indiget exercitatione, perinde ac citharaedorum manus, ut inservire voluntati animi possit. Omnino, inquit. At si fuerit, ait, solum aliud tenuius, aliud densius? Quid hoc, in-

θρώπῳ τῷ ἰσχυροτέρῳ πλεῖον βάρος, ἐὰν δέῃ τὶ φέρειν, ἐπιτιθέναι· κἂν δέῃ τρέφεσθαί τινας, τοῖς δυνατωτέροις τρέφειν ἂν τοὺς πλείους προστάξαιμι. Εἰ δὲ ἡ ἀσθενὴς γῆ ἰσχυροτέρα, ἔφην ἐγὼ, γίγνεται, ἤν τις πλείονα καρπὸν αὐτῇ ἐμβάλῃ, ὥσπερ τὰ ὑποζύγια, τοῦτο σύ με δίδασκε. — Καὶ ὁ Ἰσχόμαχος γελάσας εἶπεν· ἀλλὰ παίζεις μὲν σύ γε, ἔφη, ὦ Σώκρατες. Εὖ γε μέντοι ἴσθι, ἔφη, ἢν μὲν ἐμβαλὼν τὸ σπέρμα τῇ γῇ, ἔπειτα ἐν ᾧ πολλὴν ἔχει τροφὴν ἡ γῆ ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ, χλόης γενομένης ἀπὸ τοῦ σπέρματος, καταστρέψῃς αὐτὸ πάλιν, τοῦτο γίγνεται σῖτος τῇ γῇ, καὶ ὥσπερ ὑπὸ κόπρου ἰσχὺς αὐτῇ ἐγγίγνεται. Ἢν μέντοι ἐκτρέφειν

---

quam, dicis? Num tenuius vocas quod est imbecillius, densius autem, quod robustius? Hoc ipsum, inquit, dico. Atque adeo te interrogo, num seminis tantundem utrique solo mandaturus sis, vel utri plus? Equidem, inquam, vino fortiori plus aquae affundere soleo: et homini robustiori plus oneris, si quid portandum sit, imponere: ac si qui sint alendi, mandaturus sim, ut plures alant ii, quibus facultates sint majores. An vero solum imbecillum robustius fiat, inquam, si plus ei injiciatur frugum, perinde ac jumenta, doceto me. Tum sublato risu Ischomachus: Ludis tu quidem, Socrates, ait. Verum hoc scias velim, si jacto aliquo in terram semine, deinceps ubi multum e coelo nutrimenti so-

ἐᾷς τὴν γῆν διὰ τέλους τὸ σπέρμα εἰς καρπὸν, χαλεπὸν τῇ ἀσθενεῖ γῇ ἐς τέλος πολὺν καρπὸν ἐκφέρειν. Καὶ συΐ δὲ ἀσθενεῖ χαλεπὸν πολλοὺς ἁδροὺς χοίρους ἐκτρέφειν. — Λέγεις σὺ, ἔφην ἐγὼ, ὦ Ἰσχόμαχε, τῇ ἀσθενεστέρᾳ γῇ μεῖον δεῖν τὸ σπέρμα ἐμβαλεῖν; — Ναὶ μὰ Δί', ἔφη, ὦ Σώκρατες, καὶ σύ γε συνομολογεῖς, λέγων, ὅτι νομίζεις τοῖς ἀσθενεστέροις πᾶσι μείω προστάττειν πράγματα. — Τοὺς δὲ δὴ σκαλέας, ἔφην ἐγὼ, ὦ Ἰσχόμαχε, τίνος ἕνεκα ἐμβάλλετε τῷ σίτῳ; — Οἶσθα δήπου, ἔφη, ὅτι ἐν τῷ χειμῶνι πολλὰ ὕδατα γίγνεται. — Τί γὰρ οὔκ; ἔφην ἐγώ. — Οὐκοῦν θῶμεν τοῦ σίτου καὶ κατακρυφθῆναί τινα ὑπ' αὐτῶν, ἰλύος

lum habuerit, herba de semine enata rursus solum aratro inverteris: futurum id solo pabuli loco, ac tanquam de stercore robur ei accedet. Quod si autem solum de semine prorsus fruges producere sinas, difficile est solo imbecillo multum frugum tandem producere: sicut et imbecillae sui difficile est multos porcellos majusculos alere. An tu hoc dicis, inquam, Ischomache, solo imbecilliori minus seminis mandandum esse? Ita profecto, mi Socrates, inquit, tuque adeo fateris hoc, qui dicis, solere te omnibus imbecillioribus minus negotiorum imponere. At sarcula, inquam ego, quamobrem frugibus immittitis, Ischomache? An scis, inquit, hiemis tempore magnam esse aquarum copiam? Cur non? in-

ἐπιχυθείσης, καὶ ψιλωθῆναί τινας ῥίζας ὑπὸ ῥεύματος. Καὶ ὕλη δὲ πολλάκις ὑπὸ τῶν ὑδάτων δήπου συνεξορμᾷ τῷ σίτῳ, καὶ παρέχει πνιγμὸν αὐτῷ. — Πάντα, ἔφην ἐγὼ, εἰκὸς ταῦτα γίγνεσθαι. — Οὐκοῦν δοκεῖ σοι, ἔφη, ἐνταῦθα ἤδη ἐπικουρίας τινὸς δεῖσθαι ὁ σῖτος; — Πάνυ μὲν οὖν, ἔφην ἐγώ. — Τῷ οὖν κατιλυθέντι τί ἂν ποιοῦντες δοκοῦσιν ἄν σοι ἐπικουρῆσαι; — Ἐπικουφίσαντες, ἔφην ἐγὼ, τὴν γῆν. — Τί δὲ, ἔφη, τῷ ἐψιλωμένῳ τὰς ῥίζας; — Ἀντιπροσαμησάμενοι τὴν γῆν ἂν, ἔφην ἐγώ. — Τί γὰρ, ἔφη, ἢν ὕλη πνίγῃ συνεξορμῶσα τῷ σίτῳ, καὶ διαρπάζουσα τοῦ σίτου τὴν τροφὴν, ὥσπερ οἱ κηφῆνες διαρπάζουσιν, ἄχρηστοι ὄντες, τῶν μελισσῶν, ἃ ἂν

---

quam ego. Ponamus ergo fruges aliquas ab his tegi, infuso limo, ac radices quasdam nudari a fluxione. Nonnunquam et materia per aquas una cum frugibus erumpit, easque suffocat. Haec, inquam, omnia fieri consentaneum est. An non igitur, ait, heic tibi fruges ope quadam egere videntur? Omnino, inquam. Quid autem agendo videntur tibi oppressis limo succurrere posse? Si solum, inquam, levius fecerint. Quid illis, quibus radices nudatae sunt? Terram vicissim aggerendo, inquam. Quid si materia cum frugibus enata eas suffocet, nutrimentumque illis eripuerit, quemadmodum fuci prorsus inutiles deripiunt ea, quae apes pro nutrimento sibi elaborata reposuerunt? Oportet, inquam e-

ἐκεῖναι ἐργασάμεναι τροφὴν καταθῶνται; — Ἐκκόπτειν ἂν νὴ Δία, ἔφην ἐγὼ, δέοι τὴν ὕλην, ὥσπερ τοὺς κηφῆνας ἐκ τῶν σμηνῶν ἀφαιρεῖν. — Οὐκοῦν, ἔφη, εἰκότως σοι δοκοῦμεν ἐμβαλεῖν τοὺς σκαλέας; — Πάνυ γε. Ἀτὰρ ἐνθυμοῦμαι, ἔφην ἐγὼ, ὦ Ἰσχόμαχε, οἷόν ἐστι τὸ εὖ τὰς εἰκόνας ἐπάγεσθαι. Πάνυ γάρ σύ με ἐξώργισας πρὸς τὴν ὕλην, τοὺς κηφῆνας εἰπὼν, πολὺ μᾶλλον, ἢ ὅτε περὶ αὐτῆς τῆς ὕλης ἔλεγες.

ιή. Ἀτὰρ οὖν, ἔφην ἐγὼ, ἐκ τούτου ἄρα θερίζειν εἰκός. Δίδασκε οὖν, εἴτι ἔχεις, μὲ καὶ εἰς τοῦτο. — Ἢν μή γε φανῇς, ἔφη, καὶ εἰς τοῦτο ταὐτὰ ἐμοὶ ἐπιστάμενος. Ὅτι μὲν οὖν τέμνειν τὸν σῖτον δεῖ, οἶσθα. — Τί δ'

---

go, propter nutrimentum frugum excidi materiam illam, quemadmodum fucos ex alvearibus ejici necesse est. Ergone tibi, inquam, ratione quadam consentanea videmur sarcula frugibus immittere? Omnino. Verum equidem cum animo meo cogito, inquam, Ischomache, quale quiddam sit, apte similitudines applicare. Nam tu valde me ad iram adversus materiam commovisti, posteaquam fecisti fucorum mentionem, multo certe magis, quam quum de ipsa materia diceres.

18. Sed enim, inquam, ab hoc jam tempore fruges erunt demetendae. Quamobrem si quid habes hac etiam in parte, doceto me. Nisi quidem, ait, appareat heic etiam eadem te scire, quae mihi cognita sunt: fruges quidem resecandas esse

οὐ μέλλω; ἔφην ἐγώ. — Πότερα οὖν τέμνεις, ἔφη, στὰς ἔνθα πνεῖ ἄνεμος, ἢ ἀντίος; — Οὐκ ἀντίος, ἔφην, ἔγωγε· χαλεπὸν γὰρ, οἶμαι, καὶ τοῖς ὄμμασι καὶ ταῖς χερσὶ γίγνεται, ἀντίον ἀχύρων καὶ ἀθέρων θερίζειν. — Καὶ ἀκροτομοίης δ' ἂν, ἔφη, ἢ παρὰ γῆν τέμνοις; — Ἢν μὲν βραχὺς ᾖ ὁ κάλαμος τοῦ σίτου, ἔγωγ', ἔφην, κάτωθεν ἂν τέμνοιμι, ἵνα ἱκανὰ τὰ ἄχυρα μᾶλλον γίγνηται. Ἐὰν δὲ ὑψηλὸς ᾖ, νομίζω ὀρθῶς ἂν ποιεῖν μεσοτομῶν, ἵνα μήτε οἱ ἀλοῶντες μοχθῶσι περιττὸν πόνον, μήτε οἱ λικμῶντες, ὧν οὐδὲν προσδέονται. Τὸ δὲ ἐν τῇ γῇ λειφθὲν ἡγοῦμαι καὶ κατακαυθὲν συνωφελεῖν ἂν τὴν γῆν, καὶ εἰς κόπρον ἐμβληθὲν τὴν κόπρον συμπληθύνειν. — Ὁρᾷς,

---

nosti. Quid ni nossem? inquam. Num igitur eas ita resecas, ut stes ubi ventus spirat, inquit, an contra ventum. Non certe contra hunc, inquam. Nam et oculis et manibus molestia quaedam exhibetur, si quis adversus paleas et aristas metat. Num item malis summos culmos praecidere, an prope terram? Si brevis, inquam, sit culmus, equidem inferius, abscinderem, ut palearum majorem copiam consequerer: at si procerus, recte me facturum arbitror, si eum in medio resecem; ut neque triturantibus labor supervacaneus addatur, neque ventilantibus. Quod item in solo relictum est, arbitror exustum aliquam solo utilitatem afferre: et in fimum conjectum, eum ipsum acturum. Vides,

ἔφη, ὦ Σώκρατες, ὡς ἁλίσκῃ ἐπ' αὐτοφώρῳ καὶ περὶ θερισμοῦ εἰδὼς, ἅπερ ἐγώ; — Κινδυνεύω, ἔφην ἐγὼ, καὶ βούλομαί γε σκέψασθαι, εἰ καὶ ἀλοᾷν ἐπίσταμαι. — Οὐκοῦν, ἔφη, τοῦτο μὲν οἶσθα, ὅτι ὑποζυγίοις ἀλοῶσι τὸν σῖτον. — Τί δ' οὐκ; ἔφην ἐγώ. — Οἶσθα καὶ ὑποζύγιά τε καλούμενα πάντα ὁμοίως, βοῦς, ἡμιόνους, ἵππους. Οὐκοῦν, ἔφη, ταῦτα μὲν ἡγῇ τοσοῦτο μόνον εἰδέναι, πατεῖν τὸν σῖτον ἐλαυνόμενα; — Τί γὰρ ἂν ἄλλο, ἔφην ἐγὼ, ὑποζύγια εἰδείη; ὅπως δὲ τὸ δεόμενον κόψουσι, καὶ ὁμαλιεῖται ὁ ἀλοητὸς, τίνι τοῦτο; ὦ Σώκρατες, ἔφη. — Δῆλον, ὅτι, ἔφην ἐγὼ, τοῖς ἐπαλώσταις. Στρέφοντες γὰρ καὶ ὑπὸ τοὺς πόδας ὑποβάλλοντες τὰ

---

inquit, mi Socrates, quo pacto tanquam in ipso facinore deprehendaris, quippe qui etiam de messe scias eadem quae ego? Videor sane, inquam, et considerare lubet, num etiam triturandi rationem teneam. Scis igitur, ait, jumenta ad trituram adhiberi. Quid ni? inquam. Nosti etiam omnia pariter appellari jumenta, boves, mulos, equos. Atque haec existimas nihil aliud scire; nisi inter agendum frumenta calcare? Quid enim aliud, inquam ego, scire possint jumenta? Ut autem comminuatur id quod comminui debet, atque tritura fiat aequabilis, cuinam, mi Socrates, hoc tribuis? ait. Haud dubie, inquam, trituratoribus. Nam et invertendo, et subjiciendo pedibus ea quae necdum trita sunt, semper scilicet id,

ἄτριπτα ἀεὶ, δηλονότι μάλιστα ὁμαλίζοιεν ἂν τὸ δεινὸν, καὶ τάχιστα ἀνύτοιεν. — Ταῦτα μὲν τοίνυν, ἔφη, οὐδὲν ἐμοῦ λείπῃ γιγνώσκων. — Οὐκοῦν, ἔφην ἐγὼ, ὦ Ἰσχόμαχε, ἐκ τούτου δὴ καθαροῦμεν τὸν σῖτον λικμῶντες. — Καὶ λέξον γέ μοι, ὦ Σώκρατες, ἔφη ὁ Ἰσχόμαχος, ἦ οἶσθα, ὅτι, ἢν ἐκ τοῦ προσηνέμου μέρους τῆς ἅλω ἄρχῃ, δι' ὅλης τῆς ἅλω οἴσεταί σοι τὰ ἄχυρα; — Ἀνάγκη γὰρ, ἔφην ἐγώ. — Οὐκοῦν εἰκὸς καὶ ἐπιπίπτειν, ἔφη, αὐτὰ ἐπὶ τὸν σῖτον. — Πολὺ γάρ ἐστιν, ἔφην ἐγὼ, τὸ ὑπερενεχθῆναι τὰ ἄχυρα ὑπὲρ τὸν σῖτον εἰς τὸ κενὸν τῆς ἅλω. — Ἢν δέ τις, ἔφη, λικμᾷ ἐκ τοῦ ὑπηνέμου ἀρχόμενος; — Δῆλον, ἔφην ἐγὼ, ὅτι εὐθὺς ἐν τῇ ἀχυροδόκῃ

---

quod horridum est, egregie exaequaverint, remque maturrime confecerint. In his ergo, ait, nihil est quod tu minus quam ego, scias. Secundum haec, mi Ischomache, inquam ego, ventilando frumentum purgamus. Tu vero mihi dicito, mi Socrates, ait Ischomachus, num scias futurum, ut si ab ea parte areae incipias, qua ventus allabitur, paleae per aream universam spargantur? Nimirum ita fieri necesse est, inquam ego. Ergo etiam est consentaneum, ait, eas in frumentum incidere. Multum scilicet fuerit, inquam, paleas supra frumentum in partem areae vacuam deferri. Quid si quis, ait, ventilandi faciat initium a loco, qui adversus sit a vento? Perspicuum est, inquam, paleas mox in suo re-

ἔσται τὰ ἄχυρα. — Ἐπειδὰν δὲ καθάρῃς, ἔφη, τὸν σῖτον μέχρι τοῦ ἡμίσεως τῆς ἅλω, πότερον εὐθὺς οὕτω κεχυμένου τοῦ σίτου λικμήσεις τὰ ἄχυρα τὰ λοιπὰ, ἢ συνώσας τὸν καθαρὸν πρὸς τὸν πόλον ὡς εἰς στενώτατον; — Συνώσας νὴ Δί', ἔφην ἐγὼ, τὸν καθαρὸν σῖτον, ἵν' ὑπερφέρηταί μοι τὰ ἄχυρα εἰς τὸ κενὸν τῆς ἅλω, καὶ μὴ δὶς ταὐτὰ ἄχυρα δέῃ λικμᾷν. — Σὺ μὲν δὴ ἄρα, ἔφη, ὦ Σώκρατες, σῖτόν γε ὡς ἂν τάχιστα καθαρὸς γένοιτο, κἂν ἄλλον δύναιο διδάσκειν. — Ταῦτα τοίνυν, ἔφην ἐγὼ, ἐλελήθειν ἐμαυτὸν ἐπιστάμενος καὶ πάλαι. Ἐννοῶ ἄρα, εἰ λέληθα καὶ χρυσοχοεῖν καὶ αὐλεῖν καὶ ζωγραφεῖν ἐπιστάμενος. Ἐδίδαξε γὰρ οὔτε ταῦτά με

---

ceptaculo fore. Verum ubi jam purgaveris, ait, frumentum usque ad areae dimidium, num perges ita reliquas paleas eventilare frumento diffuso, an parte purgata retro quam arctissimo loco congesta? Congesto, inquam, frumento purgato, ut paleae ultra ipsum in partem areae vacuam ferantur, ac non bis easdem eventilare paleas necesse sit. Profecto tu, mi Socrates, ait, quo pacto frumentum purgari quam primum possit, vel alium docere queas. At equidem, inquam ego, ignorabam me scire, et quidem jamdudum. Quamobrem in mentem mihi venit, an etiam ignorem ipse, me et auri fundendi, et canendi tibia, et pingendi peritum esse. Nam

οὐδεὶς, οὔτε γεωργεῖν· ὁρῶ δὲ, ὥσπερ γεωργοῦντας, καὶ τὰς ἄλλας τέχνας ἐργαζομένους ἀνθρώπους. — Οὐκοῦν, ἔφη ὁ Ἰσχόμαχος, ἔλεγον ἐγώ σοι πάλαι, ὅτι καὶ ταύτῃ εἴη γενναιοτάτη ἡ γεωργικὴ τέχνη, ὅτι καὶ ῥᾴστη ἐστὶ μαθεῖν. — Ἄγε δὴ, ἔφην ἐγὼ, οἶδα, Ἰσχόμαχε· τὰ μὲν δὴ ἀμφὶ σπόρον [ἐπιστάμενος] ἄρα ἐλελήθειν ἐμαυτὸν ἐπιστάμενος.

ιθ'. Ἔστιν οὖν, ἔφην ἐγὼ, τῆς γεωργικῆς τέχνης καὶ ἡ τῶν δένδρων φυτεία; — Ἔστι γὰρ οὖν, ἔφη ὁ Ἰσχόμαχος. — Πῶς ἂν οὖν, ἔφην ἐγὼ, τὰ μὲν ἀμφὶ τὸν σπόρον ἐπισταίμην, τὰ δ' ἀμφὶ τὴν φυτείαν οὐκ ἐπίσταμαι; — Οὐ γὰρ σὺ, ἔφη ὁ Ἰσχόμαχος, ἐπίστασαι; — Πῶς; ἐγὼ ἔφην, ὅστις μήτ'

---

haec nemo me docuit, uti nec agri colendi rationem. Video autem homines ita, ut agros colunt; etiam artes alias exercere. Idcirco, ait Ischomachus, jamdudum dicebam tibi, hac etiam in parte agri colendi artem longe generosissimam esse, quod ad discendum sit facillima. Age vero, inquam, novi, mi Ischomache. Nam quum mihi de faciunda sementе constaret, ignorabam ipse cognitum id mihi esse.

19. Num igitur, inquam, ad artem agriculturae pertinet etiam arborum consitio? Pertinet sane, ait Ischomachus. Qui ergo, inquam ego, quae ad sementem faciendam pertinent scio, quum consitionis imperitus sim? Tu vero, inquit Ischomachus, non ejus peritus es? Quo pacto? inquam, qui

ἐν ὁποίᾳ τῇ γῇ δεῖ φυτεύειν οἶδα, μήτε ὁπόσον βάθος ὀρύττειν τὸ φυτὸν, μήτε ὁπόσον πλάτος, μήτε ὁπόσον μῆκος τὸ φυτὸν ἐμβαλεῖν, μήτε ὅπως ἂν ἐν τῇ γῇ κείμενον τὸ φυτὸν μάλιστ' ἂν βλαστάνοι. — Ἴθι δὴ, ἔφη ὁ Ἰσχόμαχος, μάνθανε, ὅ, τι μὴ ἐπίστασαι. Βοθύνους μὲν γὰρ οἵους ὀρύττουσι τοῖς φυτοῖς, οἶδ' ὅτι ἑώρακας, ἔφη. — Καὶ πολλάκις ἔγωγε, ἔφην. — Ἤδη τινὰ οὖν αὐτῶν εἶδες βαθύτερον τριπόδου; — Οὐδὲ, μὰ Δί', ἔγωγ', ἔφην, πενθημιποδίου. — Τί δὲ, τὸ πλάτος ἤδη τινὰ τριπόδου πλέον εἶδες; — Οὐδὲ, μὰ Δί', ἔφην, ἐγὼ διπόδου. — Ἴθι δὴ, ἔφη, καὶ τόδε ἀπόκριναί μοι, ἤδη τινὰ εἶδες τὸ βάθος ἐλάττονα ποδιαίου; — Οὐδὲ,

neque in cujusmodi solo consitio fieri debeat, novi; neque quam ad altitudinem infodi id, quod conseritur; neque ad quam latitudinem, neque quanta longitudine in terram demitti, neque quo potissimum pacto collocari, ut facillime frondescat. Age vero, inquit Ischomachus, discito quod nescis. Vidisse autem scio te scrobes, quas plantis fodiunt. Saepe quidem, inquam. Num igitur vidisti unquam altiorem tribus pedibus? Non altiorem vidi, inquam ego, pedibus duobus ac semisse. Quid autem? nunquam vidisti aliquando, cujus latitudo tres pedes excederet? Imo non supra pedes duos, inquam. Age vero, inquit, etiam hoc mihi respondeto, num quam vidisti scrobem, quae pedem unum profunda non es-

μὰ Δί', ἔφην ἔγωγε, τριημιποδίου. Καὶ γὰρ ἐξορύττοιτο ἂν σκαπτόμενα, ἔφην ἐγὼ, τὰ φυτὰ, εἰ λίαν γε οὕτως ἐπιπολῆς πεφυτευμένα εἴη. — Οὐκοῦν τοῦτο μὲν, ἔφη, ὦ Σώκρατες, ἱκανῶς οἶσθα, ὅτι οὔτε βαθύτερον πενθημιποδίου ὀρύττουσιν, οὔτε βραχύτερον τριημιποδίου. — Ἀνάγκη γὰρ, ἔφην ἐγὼ, τοῦτο ὁρᾶσθαι, οὕτω καταφανὲς ὄν. — Τί δὲ, ἔφη, ξηροτέραν καὶ ὑγροτέραν γῆν γιγνώσκεις ὁρῶν; — Ξηρὰ μὲν γοῦν μοι δοκεῖ, ἔφην ἐγὼ, εἶναι ἡ περὶ τὸ Λυκαβηττὸν, καὶ ἡ ταύτῃ ὁμοία· ὑγρὰ δὲ, ἡ ἐν τῷ Φαληρικῷ ἕλει, καὶ ἡ ταύτῃ ὁμοία. — Πότερα οὖν, ἔφη, ἐν τῇ ξηρᾷ ἂν βαθὺν ὀρύσσοις βόθρον τῷ φυτῷ, ἢ ἐν τῇ ὑγρᾷ; — Ἐν τῇ ξηρᾷ νὴ Δί',

---

set? Imo ne pedis quidem unius et semissis, inquam ego. Nam plantae inter pastinandum effoderentur, si quidem usque adeo in summa soli superficie consertae essent. Ergo tu hoc, mi Socrates, inquit, satis nosti: non effodi scrobes pedibus duobus ac semisse profundiores, nec minus profundas pede uno cum semisse. Nimirum id, inquam ego, oculis conspici necesse est, quum adeo sit manifestum. Quid vero? ait, num intuendo terram sicciorem et humidiorem agnoscis? Siccum mihi videtur, inquam, esse solum propter Lycabettum, et si quod aliud huic est simile. Humidum vero, quod est in palude Phalerica, et si quod illi simile est. Utrum igitur in arido solo profundam plantae scrobem fode-

ἔφην ἐγώ· ἐπεὶ ἔν γε τῇ ὑγρᾷ ὀρύττων βαθὺν, ὕδωρ ἂν εὑρίσκοις, καὶ οὐκ ἂν δύναιο ἔτι ἐν ὕδατι φυτεύειν. — Καλῶς μοι δοκεῖς, ἔφη, λέγειν. Οὐκοῦν ἐπειδὰν ὀρωρυγμένοι ὦσιν οἱ βόθροι, ὁπηνίκα δεῖ τιθέναι ἑκάτερα τὰ φυτὰ, ἤδη εἶδες; — Μάλιστα, ἔφην ἐγώ. — Σὺ οὖν βουλόμενος ὡς τάχιστα φῦναι αὐτὰ, πότερον ὑποβαλὼν ἂν τῆς γῆς τῆς εἰργασμένης οἴει τὸν βλαστὸν τοῦ κλήματος θᾶττον χωρεῖν διὰ τῆς μαλακῆς, ἢ διὰ τῆς ἀργοῦ εἰς τὸ σκληρόν; — Δῆλον, ἔφην ἐγὼ, ὅτι διὰ τῆς εἰργασμένης θᾶττον ἂν ἢ διὰ τῆς ἀργοῦ βλαστάνοι. — Οὐκοῦν ὑποβλητέα ἂν εἴη τῷ φυτῷ γῆ. — Τί δ' οὐ μέλλει; ἔφην ἐγώ. — Πότερα δὲ ὅλον τὸ κλῆμα ὀρθὸν τι-

---

res, an in humido? Profecto in arido, inquam. Nam si fodias in humido scrobem altam, aquam invenies, neque poteris amplius in aqua plantam conserere. Recte mihi dicere videris, ait. Ergo tu, quum effossae scrobes fuerint, quando utraeque plantae collocandae sint, jam vidisti. Maxime, inquam ego. Quum igitur eas quam celerrime vis enasci, num germen surculi, subjectum solo culto, citius existimas, per mollem terram penetrare, an per duritiem incultae? Patet, inquam ego, citius id per cultum quam per incultum solum pullulare. Erit igitur, inquit, plantae terra subjicienda. Quid ni? inquam. Utrum vero, si totum surculum rectum statuas, ut ad coelum spectet, magis eum ra-

θεὶς πρὸς τὸν οὐρανὸν βλέπον ἡγῇ μᾶλλον ἂν ῥιζοῦσθαι αὐτὸ, ἢ καὶ πλάγιόν τι ὑπὸ τῇ ὑποβεβλημένῃ γῇ θείης ἂν, ὥστε κεῖσθαι ὥσπερ γάμμα ὕπτιον; — Οὕτω νὴ Δία· πλείονες γὰρ ἂν οἱ ὀφθαλμοὶ κατὰ γῆς εἶεν· ἐκ δὲ τῶν ὀφθαλμῶν καὶ ἄνω ὁρῶ βλαστάνοντα τὰ φυτά. Καὶ τοὺς κατὰ τῆς γῆς οὖν ὀφθαλμοὺς ἡγοῦμαι τὸ αὐτὸ τοῦτο ποιεῖν. Πολλῶν γὰρ φυομένων βλαστῶν κατὰ τῆς γῆς, ταχὺ ἂν καὶ ἰσχυρὸν τὸ φυτὸν ἡγοῦμαι βλαστάνειν. — Ταὐτὰ τοίνυν, ἔφη, καὶ περὶ τούτων γιγνώσκων ἐμοὶ τυγχάνεις. Ἐπαμήσαιο δ' ἂν μόνον, ἔφη, τὴν γῆν, ἢ καὶ σάξαις ἂν εὖ μάλα περὶ τὸ φυτόν; — Σάττοιμ' ἂν, ἔφην, νὴ Δί', ἐγώ. Εἰ μὲν γὰρ μὴ σεσαγ-

dices acturum arbitraris, an vero si obliquum nonnihil sub terra subjecta deposueris, ut instar literae Gamma supinae jaceat? Sic est profecto, inquam. Plures enim hoc modo sub terra fuerint oculi, de quibus plantas sursum enasci video. Quamobrem existimo etiam oculos, qui sub terra sunt, idem facere. Quippe quum multa germina enascantur de terra, puto celeriter plantam pullulare. Quapropter tu de his etiam, ait, idem quod ego intelligis. Utrum vero terram duntaxat aggesseris, an etiam bene circum plantam compresseris? Profecto comprimerem, inquit. Etenim nisi compressa sit, sat scio solum non compressum propter aquam instar luti futurum, ac per solem ad imum usque siccum. Itaque

μένοι εἴη, ὑπὸ μὲν τοῦ ὕδατος εὖ οἶδ' ὅτι πηλὸς ἂν γίγνοιτο ἡ ἄσακτος γῆ, ὑπὸ δὲ τοῦ ἡλίου ξηρὰ μέχρι βυθοῦ, ὥστε τὰ φυτὰ κίνδυνος ὑπὸ μὲν τοῦ ὕδατος σήπεσθαι μὲν δι' ὑγρότητα, αὐαίνεσθαι δὲ διὰ ξηρότητα, ἤγουν χαυνότητα τῆς γῆς, θερμαινομένων τῶν ῥιζῶν. — Καὶ περὶ ἀμπέλων ἄρα σύ γε, ἔφη, φυτείας, ὦ Σώκρατες, τὰ αὐτὰ ἐμοὶ πάντα γιγνώσκων τυγχάνεις. — Ἦ καὶ συκῆν, ἔφην ἐγὼ, οὕτω δεῖ φυτεύειν; — Οἶμαι δ', ἔφη ὁ Ἰσχόμαχος, καὶ τἄλλα ἀκρόδρυα πάντα. Τῶν γὰρ ἐν τῇ τῆς ἀμπέλου φυτείᾳ καλῶς ἐχόντων τί ἂν ἀποδοκιμάσαις εἰς τὰς ἄλλας φυτείας; — Ἐλαίαν δὲ πῶς, ἔφην ἐγὼ, φυτεύσομεν; ὦ Ἰσχόμαχε. — Ἀποπειρᾷ μου,

---

periculum esset, ne plantae ab aqua propter humoris copiam putrescerent: propter siccitatem vero, sive laxitatem terrae, radicibus calefactis exarescerent. Itaque de vitium quoque, mi Socrates, consitione nihil non, quod mihi cognitum sit, intelligis. Num et ficus, inquam, sic erit conserenda? Sic arbitror, ait Ischomachus, atque etiam arbores frugiferas omnes ita conserendas esse. Nam quae in vitium consitione recte conveniunt, cur in aliis consitionibus improbes? At oleam, inquam ego, quo pacto conseremus? Hac etiam in parte me tentas, ait, quum rectissime rem intelligas. Nam vides sane profundiorem oleae scrobem fodi, quod maxima ex parte ad vias fodiatur. Vides et in omnibus seminariis esse

καὶ τοῦτο, ἔφη, μάλιστα πάντων ἐπιστάμενος. Ὁρᾷς μὲν γὰρ δὴ, ὅτι βαθύτερος ὀρύσσεται τῇ ἐλαίᾳ βόθρος. Καὶ γὰρ παρὰ τὰς ὁδοὺς μάλιστα ὀρύσσεται. Ὁρᾷς δὲ, ὅτι πρέμνα πᾶσι τοῖς φυτευτηρίοις πρόσεστιν. Ὁρᾷς δ', ἔφη, τῶν φυτῶν πηλὸν ταῖς κεφαλαῖς πάσαις ἐπικείμενον, καὶ πάντων τῶν φυτῶν ἐστεγασμένον τὸ ἄνω; — Ὁρῶ, ἔφην ἐγὼ, ταῦτα πάντα. — Καὶ ὁρῶν δὴ, ἔφη, τί αὐτῶν οὐ γιγνώσκεις; ἢ τὸ ὄστρακον ἀγνοεῖς, ἔφη, ὦ Σώκρατες, πῶς ἂν ἐπὶ τοῦ πηλοῦ ἄνω καταθείης; Μὰ τὸν Δί', ἔφην ἐγὼ, οὐδὲν, ὧν εἶπας, ὦ Ἰσχόμαχε, ἀγνοῶ· ἀλλὰ πάλιν ἐννοῶ, τί ποτε, ὅτε πάλαι ἤρου με συλλήβδην, εἰ ἐπίσταμαι φυτεύειν, οὐκ ἔφην. Οὐ γὰρ

---

stipites. Vides plantarum omnibus capitibus coenum imponi, et partes in omnibus plantis summas esse tectas. Haec omnia video, inquam. At quum videas, ait, quid eorum tibi cognitum non est? Num ignoras, mi Socrates, ait, quo pacto supra coenum testa collocetur? Nihil istorum profecto, inquam, Ischomache, quae commemorasti, ignoro. Sed rursus mecum ipse cogito, quamobrem quum tu me summatim interrogares, an conserendi rationem tenerem, id negaverim. Non enim videbar dicere posse, quo pacto con sitio fiat. Verum idem posteaquam singillatim interrogare me coepisti, ea respondeo tibi, quemadmodum ais, quae tu ipse scis, qui quidem insigniter agriculturae peritus esse

ἐδόκουν ἔχειν ἂν εἰπεῖν οὐδὲν, ᾗ δεῖ φυτεύειν· ἐπεὶ δέ με καθ' ἓν ἕκαστον ἐπεχείρησας ἐρωτᾷν, ἀποκρίνομαί σοι, ὡς σὺ φῂς, ἅπερ σὺ γιγνώσκεις ὁ δεινὸς λεγόμενος γεωργός. Ἆρα, ἔφην, ὦ Ἰσχόμαχε, ἡ ἐρώτησις διδασκαλία ἐστίν; ἄρτι γὰρ δὴ, ἔφην ἐγὼ, καταμανθάνω, ᾗ με ἐπηρώτησας ἕκαστα· ἄγων γάρ με δι' ὧν ἐγὼ ἐπίσταμαι, καὶ ὅμοια τούτοις ἐπιδεικνὺς, ἃ οὐκ ἐνόμιζον ἐπίστασθαι, ἀναπείθεις, οἶμαι, ὡς καὶ ταῦτα ἐπίσταμαι. — Ἆρ' οὖν, ἔφη ὁ Ἰσχόμαχος, καὶ περὶ ἀργυρίου ἐρωτῶν ἄν σε, πότερον καλὸν ἢ οὒ, δυναίμην ἄν σε πεῖσαι, ὡς ἐπίστασαι διαδοκιμάζειν τὰ καλὰ καὶ τὰ κίβδηλα ἀργύρια; καὶ περὶ αὐλητῶν μὴ δυναίμην ἀναπεῖσαι, ὡς ἐπίστα-

---

perhiberis. Num, inquam, Ischomache, interrogatio quaedam est doctrina? Nam modo animadverto, quo pacto de singulis ex me quaesiveris. Etenim dum me per nota ducis, atque his consimilia commonstras, quae me putabam ignorare, persuades, ut opinor, etiam illa me scire. An igitur, ait Ischomachus, si etiam de argento te interrogem, bonum sit, necne; persuadere te possim, nosse te rationem explorandi bonos et adulterinos nummos? Itidem de tibicinibus *si te rogem*, num persuadere possim, scire te rationem canendi tibiis? itemque de pictoribus et aliis hujusmodi? Fortassis, inquam ego, quando tu me persuasisti, peritum me agri co-

σαι αὐλεῖν; καὶ περὶ ζωγράφων καὶ τῶν ἄλλων τοιούτων; — Ἴσως ἄν, ἔφην ἐγώ. Ἐπειδὴ καὶ γεωργεῖν ἀνέπεισάς με, ὡς ἐπιστήμων εἴην, καίπερ εἰδότα, ὅτι οὐδείς πώποτέ με ἐδίδαξε ταύτην τὴν τέχνην. — Οὐκ ἔστι ταῦτ᾽, ἔφη, ὦ Σώκρατες· ἀλλ᾽ ἐγὼ καὶ πάλαι σοι ἔλεγον, ὅτι ἡ γεωργία οὕτω φιλάνθρωπός ἐστι καὶ πραεῖα τέχνη, ὥστε καὶ ὁρῶντας καὶ ἀκούοντας ἐπιστήμονας εὐθὺς ἑαυτῆς ποιεῖν. Πολλὰ δ᾽, ἔφη, καὶ αὐτὴ διδάσκει, ὡς ἂν κάλλιστά τις αὐτῇ χρῷτο. Αὐτίκα ἄμπελος ἀναβαίνουσα μὲν ἐπὶ τὰ δένδρα, ὅταν ἔχῃ τι πλησίον δένδρον, διδάσκει ἱστάναι αὐτήν· περιπεταννύουσα δὲ τὰ οἴναρα, ὅταν ἔτι αὐτῇ ἁπαλοὶ οἱ βότρυες ὦσι, διδάσκει σκιάζειν τὰ

---

lendi esse, quanquam sciam hanc artem nullum unquam me docuisse. Nihil horum est, inquit, mi Socrates. Imo jampridem dicebam tibi, tantam esse erga homines agriculturae benignitatem, tamque mitem hanc artem esse; ut videntes et audientes statim peritos sui efficiat. Multa etiam ipsa docet, quo pacto quis ea pulcherrime uti possit. Primum vitis in arbores, si quidem aliquam arborem vicinam habeat, ascendens docet, qua ratione efficere debeas, ut vitis consistat. Deinde pampinos explicans, quamdiu sunt ejus uvae adhuc tenerae, docet ea, quae tum temporis soli exposita sunt, umbra quadam esse tegenda. Quum autem jam tempus est,

ἡλιούμενα ταύτην τὴν ὥραν· ὅταν δὲ καιρὸς ᾖ ὑπὸ τοῦ ἡλίου ἤδη γλυκαίνεσθαι τὰς σταφυλὰς, φυλοῤῥοοῦσα διδάσκει ἑαυτὴν ψιλοῦν, καὶ πεπαίνειν τὴν ὀπώραν· διὰ πολυφορίαν δὲ τοὺς μὲν πέπονας δεικνύουσα βότρυς, τοὺς δὲ ἔτι ὠμοτέρους φέρουσα, διδάσκει τρυγᾷν ἑαυτὴν, ὥσπερ τὰ σῦκα συκάζουσι, τὸ ὀργῶν ἀεί.

κ'. Ἐνταῦθα δὴ ἐγὼ εἶπον, πῶς οὖν, ὦ Ἰσχόμαχε, εἰ οὕτω γε ῥᾴδιά ἐστι μαθεῖν τὰ περὶ τὴν γεωργίαν, καὶ πάντες ὁμοίως ἴσασιν, ἃ δεῖ ποιεῖν, οὐχὶ καὶ πάντες πράττουσιν ὁμοίως, ἀλλ' οἱ μὲν αὐτῶν ἀφθόνως τε ζῶσι, καὶ περισσὰ ἔχουσιν, οἱ δ' οὐδὲ τὰ ἀναγκαῖα δύνανται πορίζεσθαι, ἀλλὰ καὶ προσοφείλου-

---

ut uvae a sole dulcescant, tum foliis decidentibus, docet ipsa, se nudari debere, ac fructum esse maturandum. Ob foecunditatem vero, quod alias uvas maturas ostendat, alias adhuc crudiores ferat; decerpendum semper esse docet, quod turgeat, quemadmodum et ficus legi solent.

20. Tum ego: Qui fit igitur, inquam, Ischomache, si quidem ea, quae ad agriculturam pertinent, tam ad discendum facilia sunt, atque omnes ex aequo sciunt, quid in ea faciundum sit, ut non etiam omnes pari ratione illam exerceant: sed alii magna rerum in abundantia copiose vivant, alii ne necessaria quidem parare possint, atque etiam aere alieno sint obruti? Id equidem exponam tibi, Socrates,

σιν; — Ἐγὼ δή σοι λέξω, ὦ Σώκρατες, ἔφη ὁ Ἰσχόμαχος. Οὐ γὰρ ἡ ἐπιστήμη, οὐδ' ἡ ἀνεπιστημοσύνη τῶν γεωργῶν ἐστιν ἡ ποιοῦσα τοὺς μὲν εὐπορεῖν, τοὺς δὲ ἀπόρους εἶναι· οὐδ' ἂν ἀκούσαις, ἔφη, λόγου οὕτω διαθέοντος, ὅτι διέφθαρται ὁ οἶκος, διότι οὐχ ὁμαλῶς ὁ σπορεὺς ἔσπειρεν, οὐδ' ὅτι οὐκ ὀρθῶς τοὺς ὄρχους ἐφύτευσεν, οὐδ' ὅτι ἀγνοήσας τις τὴν γῆν φέρουσαν ἀμπέλους, ἐν ἀφόρῳ ἐφύτευσεν, οὐδ' ὅτι ἠγνόησέ τις ὅτι ἀγαθόν ἐστι τῷ σπόρῳ νεὸν προεργάζεσθαι, οὐδ' ὅτι ἠγνόησέ τις ὡς ἀγαθόν ἐστι τῇ γῇ κόπρον μιγνύναι· ἀλλὰ πολὺ μᾶλλόν ἐστιν ἀκοῦσαι, ἀνὴρ οὐ λαμβάνει σῖτον ἐκ τοῦ ἀγροῦ· οὐ γὰρ ἐπιμελεῖται, ὡς αὐτῷ σπείρηται, ἢ ὡς κόπρος γίγνηται. Οὐδ'

---

ait Ischomachus. Nec enim vel agricolarum scientia, vel inscientia facit, ut aliis copia quaedam suppetat, alii premantur inopia. Neque tu facile audiveris didi sermonem hujusmodi quendam: Res familiaris pessum ivit, quod seminator non aequabiliter semen in agrum sparsit, quodque recte plantarum ordines non instituit: nec quod quum nesciret, an solum aliquod vites ferret, in sterili eas solo consevit; nec quod ignoravit aliquis, etiam bonum esse sementi, novalem exerceri; nec quod ignoravit, bonum esse, terrae fimum admiscere. Sed multo magis audire est, Ille frumentum ex hoc fundo nullum accipit. Non enim curam adhibet, ut semen in eum spargatur, vel ut fimum habeat.

οἶνον ἔχει ἀνήρ· οὐ γὰρ ἐπιμελεῖται, ὡς φυτεύσῃ ἀμπέλους, οὐδὲ αἱ οὖσαι ὅπως φέρωσιν αὐτῷ. Οὐδὲ ἔλαιον οὐδὲ σῦκα ἔχει ἀνήρ· οὐ γὰρ ἐπιμελεῖται, οὐδὲ ποιεῖ, ὅπως ταῦτα ἔχῃ. Τοιαῦτ᾽, ἔφη, ἐστὶν, ὦ Σώκρατες, ἃ διαφέροντες ἀλλήλων οἱ γεωργοὶ διαφερόντως καὶ πράσσουσι πολὺ μᾶλλον, ἢ οἱ δοκοῦντες σοφόν τι εὑρηκέναι εἰς τὰ ἔργα. Καὶ οἱ στρατηγοὶ ἔστιν ἐν οἷς τῶν στρατηγικῶν ἔργων οὐ γνώμῃ διαφέροντες ἀλλήλων, οἱ μὲν βελτίονες, οἱ δὲ χείρονές εἰσιν, ἀλλὰ σαφῶς ἐπιμελείᾳ. Ἃ γὰρ καὶ οἱ στρατηγοὶ γιγνώσκουσι πάντες καὶ τῶν ἰδιωτῶν οἱ πλεῖστοι, ταῦτα οἱ μὲν ποιοῦσι τῶν ἀρχόντων, οἱ δ᾽ οὔ. Οἷον καὶ τόδε γιγνώσκουσιν ἅπαντες, ὅτι διὰ πολεμίας

Vinum is non habet: non enim curam adhibet in conserendis vitibus, et colendis, quas habet, ut sint fertiles. Nec oleum nec ficus habet: non enim efficit cura studioque suo, ut habeat. Hujusmodi sunt, mi Socrates, in quibus agricolae, quum inter se differant, etiam diversam fortunam experiuntur; idque multo magis, quam qui sapienter ad opera quidam invenisse existimantur. Etiam imperatores interdum quibusdam in actionibus imperatoriis, quum intelligentia non differant, nihilominus alii meliores, alii deteriores sunt haud dubie propter diligentiam. Nam quae duces omnes norunt, et privatorum pars maxima; ea duces alii faciunt, alii non faciunt. Verbi gratia, norunt omnes potius esse, ut qui

πορευομένους βέλτιόν ἐστι, τεταγμένους πορεύεσθαι οὕτως, ὡς ἂν ἄριστα μάχοιντο, εἰ δέοι. Τοῦτο τοίνυν γιγνώσκοντες, οἱ μὲν ποιοῦσιν οὕτως, οἱ δ' οὐ ποιοῦσι. Φυλακὰς ἅπαντες ἴσασιν ὅτι βέλτιστόν ἐστι καθιστάναι καὶ ἡμερινὰς καὶ νυκτερινὰς πρὸ τοῦ στρατοπέδου. Ἀλλὰ καὶ τούτου οἱ μὲν ἐπιμελοῦνται, ὡς ἔχῃ οὕτως, οἱ δ' οὐκ ἐπιμελοῦνται. Ὅταν τε αὖ διὰ στενοπόρων ἴωσιν, πάνυ χαλεπὸν εὑρεῖν, ὅστις οὐ γιγνώσκει, ὅτι προκαταλαμβάνειν τὰ ἐπίκαιρα κρεῖσσον, ἢ μή. Ἀλλὰ καὶ τούτου οἱ μὲν ἐπιμελοῦνται οὕτω ποιεῖν, οἱ δ' οὔ. Ἀλλὰ καὶ κόπρον λέγουσι μὲν πάντες, ὅτι ἄριστον εἰς γεωργίαν ἐστὶ, καὶ ὁρῶσι δὲ αὐτομάτην γιγνομένην· ὅμως δὲ

---

per agrum hostium transeunt, instructis ordinibus iter faciant, quod ita dimicaturi commodissime sint, si usus ferat: hoc quum sciant, inquam, alii praestant, alii non. Norunt omnes optimum esse, diurnas et nocturnas excubias ante castra constitui: verum id quoque ut fiat, aliis est curae, aliis non est. Difficile sit aliquem reperire, qui quum meatus angusti transeundi sunt, non intelligat potius esse, praeoccupari opportuna loca, quam non: nihilominus hoc quoque alii faciunt, alii non. Etiam fimum aiunt omnes ad agriculturam optimum quiddam esse, ac provenire hunc sua sponte vident: tamen utut accurate sciant, quo pacto conficiatur, ac facile co-

καὶ ἀκριβοῦντες ὡς γίγνεται, καὶ ῥᾴδιον ὂν πολλὴν ποιεῖν, οἱ μὲν καὶ τούτου ἐπιμελοῦνται, ὅπως ἀθροίζηται, οἱ δὲ παραμελοῦσι. Καί τοι ὕδωρ μὲν ὁ ἄνω θεὸς παρέχει, τὰ δὲ κοῖλα πάντα τέλματα γίγνεται, ἡ γῆ δὲ ὕλην παντοίαν παρέχει, καθαίρειν δὲ δεῖ τὴν γῆν τὸν μέλλοντα σπείρειν. Ἃ δ' ἐκποδῶν ἀναιρεῖται, ταῦτα εἴτις ἐμβάλλοι εἰς τὸ ὕδωρ, ὁ χρόνος ἤδη αὐτὸς ἂν ποιοίη, οἷς ἡ γῆ ἥδεται. Ποία μὲν γὰρ ὕλη, ποία δὲ γῆ ἐν ὕδατι στασίμῳ οὐ κόπρος γίγνεται; Καὶ ὁπόσα δὲ θεραπείας δεῖται ἡ γῆ, ὑγροτέρα τε οὖσα πρὸς τὸν σπόρον, ἢ ἁλμωδεστέρα πρὸς φυτείαν, καὶ ταῦτα γιγνώσκουσι μὲν πάντες, καὶ ὡς τὸ ὕδωρ ἐξάγεται τάφροις, καὶ ὡς ἡ

---

piam ejus haberi posse, curam adhibent alii, ut colligatur, alii negligunt. Atqui aquam Deus, qui supra nos est, suppeditat: et omnia cava, palustria fiunt: et variam materiem solum ipsum praebet, quod quidem ab ea purgare debet, qui sementem est facturus. Quae vero removentur, de iis in aquam conjectis tempus ipsum effecerit aliquid terrae gratum. Nam quae materies, quae terra non in aqua consistente fimus fit? Quam item curationem solum requirat, sive humidus aequo ad sementem, seu ad consitionem salsius, norunt omnes: item quo pacto fossis aqua educatur, et terra salsa corrigatur, miscendo eam cum aliis non salsis, et humidis, et siccis: verum haec quoque nonnulli diligentia sua complectuntur,

ἅλμη κολάζεται μιγνυμένη πᾶσι τοῖς ἀνάλμοις καὶ ὑγροῖς τε καὶ ξηροῖς· ἀλλὰ καὶ τούτων ἐπιμελοῦνται οἱ μὲν, οἱ δ' οὔ. Εἰ δέ τις παντάπασιν ἀγνὼς εἴη, τί δύναται φέρειν ἡ γῆ, καὶ μήτε ἰδεῖν ἔχοι καρπὸν, μηδὲ φυτὸν αὐτῆς, μήτε ὅτου ἀκοῦσαι τὴν ἀλήθειαν περὶ αὐτῆς ἔχοι· οὐ πολὺ μὲν ῥᾷον γῆς πεῖραν λαμβάνειν παντὶ ἀνθρώπῳ, ἢ ἵππου, πολὺ δὲ ῥᾷον, ἢ ἀνθρώπου; οὐ γάρ ἐστιν ὅ, τι ἐπὶ ἀπάτῃ δείκνυσιν· ἀλλ' ἁπλῶς, ἅτε δύναται καὶ ἃ μὴ, σαφηνίζει τε καὶ ἀληθεύει. Δοκεῖ δέ μοι ἡ γῆ καὶ τοὺς κακούς τε κἀγαθοὺς, τῷ εὔγνωστα καὶ εὐμαθῆ πάντα παρέχειν, ἄριστα ἐξετάζειν. Οὐ γὰρ, ὥσπερ τὰς ἄλλας τέχνας τοῖς μὴ ἐργαζομένοις, ἐστὶ

---

alii non item. Quod si quis omnino ignoret, quid ferre solum possit, ac neque fructum ipsius aliquem, neque plantam inspiciendi copiam habeat, neque sit, ex quo verum audire de eo possit: annon multo facilius est cuivis homini facere soli periculum, quam vel equi, vel hominis? Nec enim quidquam est, quod fallendi causa ostentet: sed simpliciter quid vel possit, vel non possit, declarat cum indicatione veritatis. Videtur etiam mihi terra ignavos et industrios egregie explorare, quae omnia ad cognoscendum ac discendum facilia exhibeat. Non enim ut in artibus caeteris uti excusatione inscitiae licet iis qui eas non exercent, ita etiam heic fit: sed terram norunt omnes, quum beneficium accipit, bene-

προφασίσασθαι, ὅτι οὐκ ἐπίστανται· γῆν δὲ πάντες οἴδασιν, ὅτι εὖ πάσχουσα εὖ ποιεῖ. Ἀλλ' ἡ ἐν γεωργίᾳ ἐστὶ σαφὴς ψυχῆς κατήγορος κακῆς. Ὡς μὲν γὰρ ἂν δύναιτο ἄνθρωπος ζῆν ἄνευ τῶν ἐπιτηδείων, οὐδεὶς τοῦτο αὐτὸς αὑτὸν πείθει· ὁ δὲ μήτε ἄλλην τέχνην χρηματοποιὸν ἐπιστάμενος, μήτε γεωργεῖν ἐθέλων, φανερὸν, ὅτι κλέπτων, ἢ ἁρπάζων, ἢ προσαιτῶν διανοεῖται βιοτεύειν, ἢ παντάπασιν ἀλόγιστός ἐστι. Μέγα δὲ διαφέρειν εἰς τὸ λυσιτελεῖν γεωργίαν ἔφη καὶ μὴ λυσιτελεῖν, ὅταν, ὄντων ἐργαστήρων καὶ πλεόνων, ὁ μὲν ἔχῃ τινὰ ἐπιμέλειαν, ὡς τὴν ὥραν αὐτῷ ἐν τῷ ἔργῳ οἱ ἐργάται ὦσιν, ὁ δὲ μὴ ἐπιμελῆται τούτου. Ῥᾳδίως γὰρ ἀνὴρ εἷς παρὰ τοὺς

---

ficium rependere. Quae autem per agriculturam exercetur, ea insignis est ignavi animi accusatrix. Nam posse hominem absque necessario victu vivere, nemo sibimet ipsi persuadet. At qui artem aliam nullam, qua rem faciat, novit; neque agrum colere vult: is prae se fert, quod vel furando, vel praedando, vel mendicando victum quaerere cogitet; aut omnino rationis omnis est expers. Aiebat etiam multum in hoc, ut agricultura, vel fructuosa sit, vel cum detrimento conjuncta, situm esse; si, quum operarii sunt, et quidem complures, alius curam adhibeat in hoc, ut operarii suo tempore opere faciundo occupentur, alius id non curet. Nam facile vir unus decem aliis praestat, si suo tempore opus faciat:

δέκα διαφέρει τῷ ἐν ὥρᾳ ἐργάζεσθαι, καὶ ἄλλος γε ἀνὴρ διαφέρει τῷ πρὸ τῆς ὥρας ἀπιέναι. Τὸ δὲ δὴ ἐᾷν ῥᾳδιουργεῖν δι' ὅλης τῆς ἡμέρας τοὺς ἀνθρώπους, ῥᾳδίως τὸ ἥμισυ διαφέρει τοῦ ἔργου παντός. Ὥσπερ καὶ ἐν ταῖς ὁδοιπορίαις παρὰ στάδια διακόσια ἔστιν ὅτε τοῖς ἑκατὸν σταδίοις διήνεγκαν ἀλλήλων ἄνθρωποι τῷ τάχει, ἀμφότεροι καὶ νέοι ὄντες καὶ ὑγιαίνοντες, ὅταν ὁ μὲν πράσσῃ, ἐφ' ᾧπερ ὥρμηται, βαδίζων, ὁ δὲ ῥᾳστωνεύῃ τῇ ψυχῇ, καὶ παρὰ κρήναις καὶ ὑπὸ σκιαῖς ἀναπαυόμενός τε καὶ θεώμενος, καὶ αὔρας θηρεύων μαλακάς. Οὕτω δὲ καὶ ἐν τοῖς ἔργοις πολὺ διαφέρουσιν εἰς τὸ ἀνύτειν οἱ πράττοντες, ἐφ' ᾧπερ τεταγμένοι εἰσὶ, καὶ οἱ μὴ πράττοντες,

---

alius in hoc praestat caeteris, quod ante tempus non discedit. Permittere autem hominibus, ut toto die segniter opus faciant, id vero facile totius operis dimidiam partem differt et extrahit. Sicut et itineribus ad ducenta stadia, nonnunquam homines a se invicem stadiis centum distant ob celeritatem, quanquam et ambo sint juvenes, et valetudine integra utantur: quum scilicet unus id agit, cujus causa proficiscendi fecerat initium, alius animo est soluto, ac propter fontes, et sub umbris quiescendo se recreat, omniaque spectat, et auras teneras captat. Sic etiam in ipsis operibus perficiendis multum inter se differunt ii qui agunt quod est ipsis mandatum, et qui hoc non agunt, sed ne opus faciant, praetex-

ἀλλ' εὑρίσκοντες προφάσεις τοῦ μὴ ἐργάζεσθαι, καὶ ἐώμενοι ῥᾳδιουργεῖν. Τὸ δὲ δὴ καὶ τὸ καλῶς ἐργάζεσθαι, ἢ κακῶς ἐπιμελεῖσθαι, τοῦτο δὴ τοσοῦτον διαφέρει, ὅσον ἢ ὅλως ἐργάζεσθαι, ἢ ὅλως ἀργὸν εἶναι. Ὅταν σκαπτόντων, ἵνα ὕλης καθαραὶ αἱ ἄμπελοι γένωνται, οὕτω σκάπτωσιν, ὥστε πλείω καὶ καλλίω τὴν ὕλην γίγνεσθαι, πῶς οὕτως οὐκ ἀργὸν ἂν φήσαις εἶναι; Τὰ οὖν συντρίβοντα τοὺς οἴκους πολὺ μᾶλλον ταῦτά ἐστιν, ἢ αἱ λίαν ἀνεπιστημοσύναι. Τὸ γὰρ τὰς μὲν δαπάνας χωρεῖν ἐντελεῖς ἐκ τῶν οἴκων, τὰ δὲ ἔργα μὴ τελεῖσθαι λυσιτελούντως πρὸς τὴν δαπάνην, ταῦτα οὐκέτι δεῖ θαυμάζειν ἐὰν ἀντὶ τῆς περιουσίας ἔνδειαν παρέχηται. Τοῖς γε μέντοι ἐπιμε-

---

tus quosdam inveniunt, concessa etiam otiandi facultate. Recte autem opus facere, vel negligenter curam faciundo adhibere, tantum inter se discriminis habent, quantum inter se differunt prorsus opus facere, vel prorsus otiosum esse. Ut quum pastinantes, qui purgare vites a materia vepribusque debent, sic pastinant, ut et copiosior et pulchrior materia succrescat; quo pacto non esse dixeris hoc otiosum? Quae igitur familias detrimento afficiant, multo magis haec sunt, quam illae imperitiae nimiae. Nam quum sumtus integri ex re familiari procedunt, opera vero non perficiuntur ita, ut ex sumtu aliqua redeat utilitas: mirum videri non debet, egestatem hinc pro abundantia rerum oriri. Eum vero quae-

λεῖσθαι δυναμένοις καὶ συντεταμένως γεωργοῦσιν ἀνυτικωτάτην χρημάτισιν ἀπὸ γεωργίας καὶ αὐτὸς ἐπετήδευσε καὶ ἐμὲ ἐδίδαξεν ὁ πατήρ. Οὐδέποτε γὰρ εἴα χῶρον ἐξειργασμένον ὠνεῖσθαι, ἀλλ' ὅστις ἢ δι' ἀμέλειαν, ἢ δι' ἀδυναμίαν τῶν κεκτημένων καὶ ἀργὸς καὶ ἀφύτευτος εἴη, τοῦτον ὠνεῖσθαι παρῄνει. Τοὺς μὲν γὰρ ἐξειργασμένους ἔφη καὶ πολλοῦ ἀργυρίου γίγνεσθαι, καὶ ἐπίδοσιν οὐκ ἔχειν· τοὺς δὲ μὴ ἔχοντας ἐπίδοσιν, οὐδὲ ἡδονὰς ὁμοίας ἐνόμιζε παρέχειν· ἀλλὰ πᾶν κτῆμα καὶ θρέμμα τὸ ἐπὶ τὸ βέλτιον ἰὸν, τοῦτο καὶ εὐφραίνειν μάλιστα ᾤετο. Οὐδὲν οὖν ἔχει πλείονα ἐπίδοσιν, ἢ χῶρος ἐξ ἀργοῦ πάμφορος γιγνόμενος. Εὖ γὰρ ἴσθι, ἔφη, ὦ Σώ-

---

stum ex agricultura, qui diligentiam adhibere valentibus, et non sine contentione virium agriculturam exercentibus ad parandam rem efficacissimus est, pater meus et ipse fecit, et me docuit. Nunquam enim permittebat, ut agrum emerem cultum: sed hortabatur, ut eum, qui vel per negligentiam vel possessorum inopiam incultus, minimeque consitus esset, mercarer. Nam agros excultos magno parari pretio dicebat, et incrementum nullum habere. Qui autem incrementum nullum haberent, eos neque voluptates pares suppeditare ducebat. Nimirum quidquid vel possideretur, vel educaretur, quod in melius proficeret, id etiam plurimum delectationis afferre putabat. Nihil autem majus incrementum

κρατες, ὅτι τῆς ἀρχαίας τιμῆς πολλοὺς πολλαπλασίου χώρους ἀξίους ἡμεῖς ἤδη ἐποιήσαμεν. Καὶ τοῦτο, ὦ Σώκρατες, ἔφη, οὕτω μὲν πολλοῦ ἄξιον τὸ ἐνθύμημα, οὕτω δὲ καὶ μαθεῖν ῥᾴδιον, ὥστε νυνὶ ἀκούσας σὺ τοῦτο, ἐμοὶ ὁμοίως ἐπιστάμενος ἄπει, καὶ ἄλλον διδάξεις, ἐὰν βούλῃ. Καὶ ὁ ἐμὸς δὲ πατὴρ οὔτε ἔμαθε παρ' ἄλλου τοῦτο, οὔτε μεριμνῶν εὗρεν· ἀλλὰ διὰ τὴν φιλογεωργίαν καὶ φιλοπονίαν ἐπιθυμῆσαι ἔφη τοιούτου χωρίου, ὅπως ἔχοι, ὅ, τι ποιοῖ ἅμα, καὶ ὠφελούμενος ἥδοιτο. Ἦν γάρ τοι, ἔφη, ὦ Σώκρατες, φύσει, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, φιλογεωργότατος Ἀθηναίων ὁ ἐμὸς πατήρ. — Καὶ ἐγὼ μέντοι ἀκούσας

---

habet, quam si fundus fertilissimus ex inculto fiat. Certe, mi Socrates, scire debes, nos complures fundos effecisse tales, ut jam multipliciter antiquum pretium superent. Atque hoc inventum, Socrates, tanti est pretii, tamque ad discendum facile, ut quum modo primum illud audieris, aeque tamen ejus peritus, atque ego, discedas: possisque, si velis, alium etiam docere. Meus quoque pater neque didicit illud ab alio, neque sollicite meditando reperit: sed propter studium agriculturae ac laborum, quo flagrabat, talem se fundum concupivisse narrabat, ut simul et quod ageret, et de quo utilitate percepta delectaretur, haberet. Erat enim a natura pater meus, mi Socrates, omnium Atheniensium, agriculturae, mea quidem sententia, studiosissimus. Quibus au-

τοῦτο, ἠρόμην αὐτὸν, πότερα δὲ, ὦ Ἰσχόμαχε, ὁπόσους ἐξειργάσατο χώρους ὁ πατὴρ, πάντας ἐκέκτητο, ἢ καὶ ἀπεδίδοτο, εἰ πολὺ ἀργύριον εὑρίσκοι; — Καὶ ἀπεδίδοτο νὴ Δί', ἔφη ὁ Ἰσχόμαχος· ἀλλὰ ἄλλον τοι εὐθὺς ἀντεωνεῖτο, ἀργὸν δὲ, διὰ τὴν φιλεργίαν. Λέγεις, ἔφην ἐγὼ, ὦ Ἰσχόμαχε, τῷ ὄντι φύσει τὸν πατέρα φιλογεωργὸν εἶναι οὐδὲν ἧσσον, ἢ οἱ ἔμποροι φιλόσιτοί εἰσι. Καὶ γὰρ οἱ ἔμποροι, διὰ τὸ σφόδρα φιλεῖν τὸν σῖτον, ὅπου ἂν ἀκούσωσι πλεῖστον εἶναι, ἐκεῖσε πλέουσιν ἐπ' αὐτὸν, καὶ Αἰγαῖον καὶ Εὔξεινον καὶ Σικελικὸν πόντον περῶντες· ἔπειτα δὲ λαβόντες ὁπόσον δύνανται πλεῖστον, ἄγουσιν αὐτὸν διὰ τῆς θαλάττης, καὶ ταῦτα εἰς τὸ πλοῖον ἐν-

ditis, equidem ex ipso quaerebam: Utrum autem, inquam, Ischomache, pater tuus fundos omnes, quos excoluit, possedit ipse: an etiam vendebat eos, si magnum aliquod pretium reperiret? Vendebat certe, ait Ischomachus, verum mox vicissim venditi loco alium emebat incultum, idque propter studium faciundi operis, quod in ipso erat. Dicis tu, inquam ego, Ischomache, patrem tuum revera nihilo minus a natura studiosum agriculturae fuisse, quam mercatores frumenti sunt cupidi. Nam quia studiosissimi sunt frumenti, ubicunque maximam ejus esse copiam audierint, eo se navigiis conferunt, trajecto Ægeo, Euxino, Siculo mari. Posteaquam tantam ejus nacti sunt copiam, quantam possunt maximam,

θέμενοι, ἐν ᾧπερ αὐτοὶ πλέουσι. Καὶ ὅταν δεηθῶσιν ἀργυρίου, οὐκ εἰκῇ αὐτὸν ὅπου ἂν τύχωσιν ἀπέβαλον, ἀλλ' ὅπου ἂν ἀκούσωσι τιμᾶσθαί τε μάλιστα τὸν σῖτον, καὶ περὶ πλείστου αὐτὸν ποιῶνται οἱ ἄνθρωποι, τούτοις αὐτὸν ἄγοντες παραδιδόασι. Καὶ ὁ σὸς δὲ πατὴρ οὕτω πως ἔοικε φιλογεωργὸς εἶναι. Πρὸς ταῦτα δὲ εἶπεν ὁ Ἰσχόμαχος, σὺ μὲν παίζεις, ἔφη, ὦ Σώκρατες· ἐγὼ δὲ καὶ φιλοικοδόμους νομίζω οὐδὲν ἧττον, οἵτινες ἂν ἀποδιδῶνται ἐξοικοδομοῦντες τὰς οἰκίας, εἶτ' ἄλλας οἰκοδομοῦσι. — Νὴ Δία, ἐγὼ δέ γε σοὶ, ἔφην, ὦ Ἰσχόμαχε, ἐπομόσας λέγω, ἦ μὴν πιστεύειν σοι, φύσει νομίζειν φιλεῖν ταῦτα πάντας, ἀφ' ὧν ἂν ὠφελεῖσθαι νομίζωσιν.

---

per mare avehunt, et quidem illam in navim collocant, qua ipsimet vehuntur. Ubi pecunia ipsis opus est, non temere illud quovis loco abjiciunt: sed ubi maximum ejus esse pretium audierint, et ubi sint homines, qui frumentum quantivis aestiment, illis afferunt, ac venditum tradunt. Eodem modo pater tuus fuisse studiosus agriculturae videtur. Ad quae Ischomachus: Jocaris tu quidem, ait, Socrates. Verum ego nihilominus exstruendarum aedium studiosos arbitror esse, qui aedificiis absolutis ea vendunt, ac alia deinde aedificant. Imo per Jovem, inquam, juratus dico tibi, mi Ischomache, omnino me tibi credere; qui existimes, omnes ea diligere, de quibus aliquid se percepturos utilitatis putant.

κα. Ἀτὰρ ἐννοῶ γε, ἔφην, ὦ Ἰσχόμαχε, ὡς εὖ τῇ ὑποθέσει ὅλον τὸν λόγον βοηθοῦντα παρέσχησαι. Ὑπέθου γὰρ τὴν γεωργικὴν τέχνην πασῶν εἶναι εὐμαθεστάτην· καὶ νῦν ἐγὼ ἐκ πάντων, ὧν εἴρηκας, τοῦτο οὕτως ἔχειν παντάπασιν, ὑπὸ σοῦ ἀναπέπεισμαι. — Νὴ Δί', ἔφη ὁ Ἰσχόμαχος, ἀλλὰ τόδε τοι, ὦ Σώκρατες, τὸ πάσαις κοινὸν ταῖς πράξεσι, καὶ γεωργικῇ καὶ πολιτικῇ καὶ οἰκονομικῇ καὶ πολεμικῇ, τὸ ἀρχικὸν εἶναι, τοῦτο δὴ συνομολογῶ σοι ἐγὼ, πολὺ διαφέρειν γνώμῃ τοὺς ἑτέρους τῶν ἑτέρων· οἷον καὶ ἐν τριήρει, ἔφη, ὅταν πελαγίζωσι, καὶ δέῃ περᾷν ἡμερίους πλοῦς ἐλαύνοντας, οἱ μὲν τῶν κελευστῶν

---

21. Verum cogito, inquam, Ischomache, quam egregie totam orationem instituto argumento opitulantem exhibueris. Sumebas enim hoc argumentum, artem agriculturae ad discendum inter omnes alias esse facillimam. Jam vero de omnibus, quae dixisti, ita se hoc habere prorsus abs te persuasus sum. Sic est, ait Ischomachus. De hoc autem, mi Socrates, quod omnibus est actionibus commune, tum agriculturae tum administrationis civilis rationi, tum domesticae, tum bellicae rei, nimirum ut quis regendi peritus sit; assentior equidem tibi, alios aliis judicio multum praestare. Sicut in triremi, quum in alto diurnae sunt navigationes conficiendae, alii ex eorum numero, qui hortando nautas exci-

δύνανται τοιαῦτα λέγειν καὶ ποιεῖν, ὥστε ἀκονᾷν τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ τὸ ἐθελοντὰς πονεῖν, οἱ δὲ οὕτως ἀγνώμονές εἰσιν, ὥστε πλεῖον ἢ ἐν διπλασίῳ χρόνῳ τὸν αὐτὸν ἀνύτουσι πλοῦν. Καὶ οἱ μὲν ἱδροῦντες καὶ ἐπαινοῦντες ἀλλήλους, ὅ, τε κελεύων καὶ οἱ πειθόμενοι, ἐκβαίνουσιν· οἱ δὲ ἀνιδρωτὶ ἥκουσι, μισοῦντες τὸν ἐπιστάτην καὶ μισούμενοι. Καὶ τῶν στρατηγῶν ταύτῃ διαφέρουσιν, ἔφη, οἱ ἕτεροι τῶν ἑτέρων· οἱ μὲν γὰρ οὔτε πονεῖν ἐθέλοντας οὔτε κινδυνεύειν παρέχονται, πείθεσθαί τε οὐκ ἀξιοῦντας οὐδ' ἐθέλοντας, ὅσον ἂν μὴ ἀνάγκη ᾖ, ἀλλὰ καὶ μεγαλυνομένους ἐπὶ τῷ ἐναντιοῦσθαι τῷ ἄρχοντι· οἱ δὲ

---

tant, ejusmodi quaedam proferre ac facere possunt, ut hominum animos exacuant ad sponte laborandum: alii tam sunt imperiti, ut duplo plus temporis in eadem navigatione conficiunda consumant. Rursus illi cum sudore ac mutua praedicatione tam ejus qui cohortatur, quam qui obtemperant, de navi egrediuntur: hi sine sudore veniunt, ac non solum ipsi praefectum odere, sed etiam praefectus ipsos vicissim. Eodem modo etiam imperatores alii ab aliis differunt. Nam alii milites exhibent ejusmodi, qui neque laborem ullum suscipere, neque periculum adire, neque dicto audientes esse, nisi quantum necessitas urgeat, velint; atque etiam

αὐτοὶ οὗτοι οὐδ᾽ αἰσχύνεσθαι ἐπισταμένους παρέχουσιν, ἤν τι τῶν αἰσχρῶν συμβαίνῃ. Οἱ δ᾽ αὖ θεῖοι καὶ ἀγαθοὶ καὶ ἐπιστήμονες ἄρχοντες, τοὺς αὐτοὺς τούτους, πολλάκις δὲ καὶ ἄλλους παραλαμβάνοντες, αἰσχυνομένους τε ἔχουσιν αἰσχρόν τι ποιεῖν, καὶ πείθεσθαι οἰομένους βέλτιον εἶναι, καὶ ἀγαλλομένους τῷ πείθεσθαι ἕνα ἕκαστον, καὶ σύμπαντας, πονεῖν ὅταν δεήσῃ, οὐκ ἀθύμως πονοῦντας. Ἀλλ᾽ ὥσπερ ἰδιώταις ἔστιν οἷς ἐγγίγνεται ἐθελοπονία τις, οὕτω καὶ ὅλῳ τῷ στρατεύματι ὑπὸ τῶν ἀγαθῶν ἀρχόντων ἐγγίγνεται καὶ τὸ φιλοπονεῖν, καὶ τὸ φιλοτιμεῖσθαι ὀφθῆναι καλόν τι ποιοῦντας ὑπὸ τοῦ ἄρχον-

---

magnifice se efferant, propterea quod duci suo adversentur. Iidem exhibent quoque nonnullos, qui, si quid accidat rei turpis, affici pudore nesciant. Contra divini, et boni, et periti rectores, quum vel hos ipsos, vel alios etiam saepenumero accipiunt, talibus ipsis utuntur; ut turpe quiddam patrare verecundia praepediti nolint, ac rectius esse arbitrentur parere, atque etiam singuli obedientia delectentur; et universi, quum labores suscipi necesse est, non illubenter eos suscipiant. Nimirum ut privatis nonnunquam hominibus laboris studium innascitur, sic etiam in exercitu toto a bonis imperatoribus studium quoddam excitari solet, ut omnes et laborare, et ambitiose conspici cupiant a rectore suo, dum

τος. Πρὸς ὅντινα δ᾽ ἂν ἄρχοντα διατεθῶσιν οὕτως οἱ ἑπόμενοι, οὗτοι δὴ ἐῤῥωμένοι γε ἄρχοντες γίγνονται, οὐ μὰ Δί᾽ οὐχ οἳ ἂν αὐτῶν ἄριστα τὸ σῶμα τῶν στρατιωτῶν ἔχωσι, καὶ ἀκοντίζωσι, καὶ τοξεύωσιν ἄριστα, καὶ ἵππον ἔχοντες ἄριστον, ὡς ἱππικώτατα ἢ πελταστικώτατα προκινδυνεύωσιν· ἀλλ᾽ οἳ ἂν δύνωνται ἐμποιῆσαι τοῖς στρατιώταις, ἀκολουθητέον εἶναι καὶ διὰ πυρὸς καὶ διὰ παντὸς κινδύνου. Τούτους δὴ δικαίως ἄν τις καλοίη μεγαλογνώμονας, ᾧ ἂν ταῦτα γιγνώσκοντες πολλοὶ ἕπωνται, καὶ μεγάλῃ χειρὶ εἰκότως οὗτος λέγοιτο πορεύεσθαι, οὗ ἂν τῇ γνώμῃ πολλαὶ χεῖρες ὑπηρετεῖν ἐθέλωσι· καὶ μέγας τῷ ὄντι οὗτος ἀνήρ, ὃς ἂν μεγάλα δύνηται

---

praeclarum aliquod facinus edunt. Caeterum erga quoscunque rectores hoc modo milites, qui eos sequuntur, affecti sunt, hi vero potentes rectores evadunt; non illi quidem, qui robustiore sunt corpore praediti, quam ipsi milites; et jaculandi sagittandique artem optime tenent, ac optimum equum habent, ut tanquam praestantissimi equites et cetrati ante alios discrimen adeant: sed qui hoc in militum animis efficere possunt, ut per ignem, et quodvis periculum, sequendum statuant. Hos certe merito quis magnanimos dixerit, quos sequuntur multi eadem cum ipsis sentientes. Itidem par fuerit dicere, magna cum manu eum proficisci, cujus

γνώμῃ διαπράξασθαι μᾶλλον, ἢ ῥώμῃ. Οὕτω δὲ καὶ ἐν τοῖς ἰδίοις ἔργοις, ἄν τε ἐπίτροπος ᾖ ὁ ἐφεστηκὼς ἄν τε καὶ ἐπιστάτης, ὃς ἂν δύνηται προθύμους καὶ ἐντεταμένους παρέχεσθαι εἰς τὸ ἔργον, καὶ συνεχεῖς, οὗτοι δὴ οἱ ἀνύτοντές εἰσιν ἐπὶ τἀγαθὰ, καὶ πολλὴν τὴν περιουσίαν ποιοῦντες. Τοῦ δὲ δεσπότου ἐπιφανέντος, ὦ Σώκρατες, ἔφη, ἐπὶ τὸ ἔργον, ὅστις δύναται καὶ μέγιστα βλάψαι τὸν κακὸν τῶν ἐργατῶν, καὶ μέγιστα τιμῆσαι τὸν πρόθυμον, εἰ μηδὲν ἐπίδηλον ποιήσουσιν οἱ ἐργάται, ἐγὼ μὲν αὐτὸν οὐκ ἂν ἀγαίμην. ἀλλ' ὃν ἂν ἰδόντες κινηθῶσι, καὶ μένος ἑκάστῳ ἐμπέσῃ τῶν ἐργατῶν, καὶ φιλονεικία πρὸς

---

voluntati multae manus obsequi volunt: ac magnus idem reapse vir est, qui res magnas consilio potius quam robore perficere potest. Sic in operibus cujusque suis, sive villicus sit, qui praeest, seu magister operariorum, quicunque praestare suos alacres, et contentis viribus laborantes, et assiduos potest; illi vero sunt, qui proficiunt in bonis, et abundantiam quandam rerum ingentem comparant. Domino certe, mi Socrates, ipso in opere conspecto, qui et ignavum operarium maximo afficere malo possit, et alacrem honore maximo ornare; si quidem nihil ab operariis insigne fiat, non possum equidem eum admirari. Quo vero conspecto moti fuerint, et quidam impetus operarios invaserit, itemque

ἀλλήλους καὶ φιλοτιμία κρατίστη οὖσα ἑκάστῳ, τοῦτον ἐγὼ φαίην ἂν ἔχειν τι ἤθους βασιλικοῦ. Καὶ ἔστι τοῦτο μέγιστον, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, ἐν παντὶ ἔργῳ, ὅπου τι δι' ἀνθρώπων πράττεται, καὶ ἐν γεωργίᾳ δέ. Οὐ μέντοι, μὰ Δία, τοῦτό γε ἔτι ἐγὼ λέγω, ἰδόντα μαθεῖν εἶναι, οὐδὲ ἅπαξ ἀκούσαντα· ἀλλὰ καὶ παιδείας δεῖν φημὶ τῷ ταῦτα μέλλοντι δυνήσεσθαι, καὶ φύσεως ἀγαθῆς ὑπάρξαι, καὶ, τὸ μέγιστον δὴ, θεῖον γενέσθαι. Οὐ γὰρ πάνυ μοι δοκεῖ ὅλον τουτὶ τὸ ἀγαθὸν ἀνθρώπινον εἶναι, ἀλλὰ θεῖον, τὸ ἐθελόντων ἄρχειν· σαφῶς δὲ δίδοται τοῖς ἀληθινῶς σωφροσύνῃ τετελεσμένοις. Τὸ δὲ ἀκόντων τυραννεῖν διδόασιν, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, οὓς

---

contentio mutua, et ambitio, quae nemini non est optima, hunc equidem regium quoddam ingenium habere dixerim. Atque hoc, mea quidem sententia, ut quovis in opere maximum est, ubi per homines aliquid efficitur, ita etiam in agricultura. Non tamen id profecto disci posse dico vel intuendo vel audiendo semel: sed equidem aio etiam institutione illi opus esse, qui praestare id velit, atque ut indoles in eo bona sit: quod denique maximum est, divinus sit homo necesse est. Quippe non omnino mihi videtur totum hoc bonum humanum esse, ut aliquis non invitis imperet, sed divinum: quod quidem iis certo datur, qui revera prudentiae sacris initiati sunt. At invitos tyrannide quadam pre-

ἂν ἡγῶνται ἀξίους εἶναι βιοτεύειν, ὥσπερ ὁ Τάνταλος ἐν ᾅδου λέγεται τὸν ἀεὶ χρόνον διατρίβειν φοβούμενος, μὴ δὶς ἀποθάνῃ.

---

mere, mea quidem sententia, datur iis quos dignos esse dii statuunt, ut sic vitam degant, quemadmodum apud inferos agere Tantalum perhibent, in omne aevum metuentem ne bis moriatur.

ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ

ΛΑΚΕΔΑΙΜΟΝΙΩΝ

ΠΟΛΙΤΕΙΑ.

ΚΕΦ. ά.

Αλλ' ἐγὼ ἐννοήσας ποτὲ, ὡς ἡ Σπάρτη, τῶν ὀλιγανθρωποτάτων πόλεων οὖσα, δυνατωτάτη τε καὶ ὀνομαστοτάτη ἐν τῇ Ἑλλάδι ἐφάνη, ἐθαύμασα, ὅτῳ ποτὲ τρόπῳ τοῦτ' ἐγένετο· ἐπεὶ μέντοι κατενόησα τὰ ἐπιτηδεύματα τῶν

XENOPHONTIS

LACEDAEMONIORUM

RESPUBLICA.

Cap. I.

Cogitanti mihi aliquando Spartam, cum una ex urbibus minime populosis sit, nihilominus et potentissimam, et clarissimam in Graecia extitisse; mirum videbatur, quonam modo id fieri potuerit. Sed posteaquam Spartanorum in-

Σπαρτιατῶν, οὐκ ἔτι ἐθαύμαζον. Λυκοῦργον μέντοι τὸν θέντα αὐτοῖς τοὺς νόμους, οἷς πειθόμενοι ηὐδαιμόνησαν, τοῦτον καὶ θαυμάζω, καὶ εἰς τὰ ἔσχατα μάλα σοφὸν ἡγοῦμαι· ἐκεῖνος γὰρ, οὐ μιμησάμενος τὰς ἄλλας πόλεις, ἀλλὰ καὶ ἐναντία γνοὺς ταῖς πλείσταις, προέχουσαν εὐδαιμονίᾳ τὴν πατρίδα ἐπέδειξεν. Αὐτίκα γὰρ περὶ τεκνοποιΐας, (ἵνα ἐξ ἀρχῆς ἄρξωμαι) οἱ μὲν ἄλλοι τὰς μελλούσας τίκτειν, καὶ καλῶς δοκούσας κόρας παιδεύεσθαι, καὶ σίτῳ ᾗ ἀνυστὸν μετριωτάτῳ τρέφουσι, καὶ ὄψῳ ᾗ δυνατὸν μικροτάτῳ· οἴνου γε μὴν ἢ πάμπαν ἀπεχομένας, ἢ ὑδαρεῖ χρωμένας διάγουσιν. Ὥσπερ δὲ οἱ πολλοὶ τῶν τὰς τέχνας ἐχόντων ἑδραῖοι εἰσὶν, οὕτω

---

stituta perspexi, non amplius mirabar. Lycurgum sane, qui leges eis tulit, quibus parendo felices evasere, non solum admiror; sed etiam summe sapientem fuisse arbitror. Nam is haudquaquam alias civitates imitatus, imo etiam contraria plurimis statuens, ut patria sua felicitate caeteris praestaret, effecit. Quippe statim (ut ab ipso principio rem ordiar) quod sobolis procreationem attinet, alii puellas, quae pariturae sunt, et recte videntur educari, modico quam maxime fieri potest pane, ac prout licet obsonio pertenui alunt: et quidem eas ita regunt, ut a vino vel prorsus abstineant, vel diluto utantur. Ut autem plerique opifices sedentarii sunt,

καὶ τὰς κόρας οἱ ἄλλοι Ἕλληνες ἠρεμιζούσας ἐριουργεῖν ἀξιοῦσι. Τὰς μὲν οὕτω τρεφομένας πῶς χρὴ προσδοκῆσαι μεγαλεῖον ἄν τι γεννῆσαι; Ὁ δὲ Λυκοῦργος ἐσθῆτας μὲν καὶ δούλας παρέχειν ἱκανὰς ἡγήσατο εἶναι· ταῖς δ᾽ ἐλευθέραις, μέγιστον νομίσας εἶναι τὴν τεκνοποιΐαν, πρῶτον μὲν σωμασκεῖν ἔταξεν οὐδὲν ἧττον τὸ θῆλυ τοῦ ἄῤῥενος φύλου· ἔπειτα δὲ δρόμου καὶ ἰσχύος, ὥσπερ τοῖς ἀνδράσιν, οὕτω καὶ ταῖς θηλείαις ἀγῶνας πρὸς ἀλλήλας ἐποίησε, νομίζων, ἐξ ἀμφοτέρων ἰσχυρῶν καὶ τὰ ἔκγονα ἐῤῥωμενέστερα γίγνεσθαι. Ἐπεί γε μὴν γυνὴ πρὸς ἄνδρα ἔλθοι, ὁρῶν τοὺς ἄλλους τὸ πρῶτον τοῦ χρόνου ἀμέτρως ταῖς γυναιξὶ συνόντας, καὶ τούτοις τἀναντία

---

sic Graeci caeteri puellas sine omni motu lanificium exercere volunt. At quomodo potest expectari, ut quae sic educantur, insigne quid pariant? Lycurgus autem existimabat, vel ipsas ancillas ad vestem parandam sufficere: ingenuarum munus in primis esse ratus, procreare liberos: itaque primum non minus foemineum sexum habere corporis exercitia jussit, quam masculum. Deinde sicut viris inter se certamina cursus et roboris instituit, sic etiam foeminis; quod statueret, ex utroque parente robusto, etiam sobolem robustiorem nasci. Jam ubi ad virum accedit mulier, quod alios immodice videret initio cum uxoribus consuescere; hac e-

ἔγνω· ἔθηκε γὰρ, αἰδεῖσθαι μὲν εἰσιόντα ὀφθῆναι, αἰδεῖσθαι δ' ἐξιόντα. Οὕτω δὲ συνόντων, ποθεινοτέρως μὲν ἀνάγκη σφῶν αὐτῶν ἔχειν, ἐῤῥωμενέστερα δὲ γίγνεσθαι, εἴ τι βλαστάνοιεν οὕτω μᾶλλον, ἢ εἰ διάκοροι ἀλλήλων εἶεν. Πρὸς δὲ τούτοις καὶ ἀποπαύσας τοῦ, ὁπότε βούλοιντο ἕκαστοι, γυναῖκα ἄγεσθαι, ἔταξεν ἐν ἀκμαῖς τῶν σωμάτων τοὺς γάμους ποιεῖσθαι, καὶ τοῦτο συμφέρον τῇ εὐγονίᾳ νομίζων. Εἴ γε μέντοι συμβαίη γεραιῷ νέαν ἔχειν, ὁρῶν, τοὺς τηλικούτους φυλάττοντας μάλιστα τὰς γυναῖκας, τἀναντία καὶ τούτῳ ἐνόμισε· τῷ γὰρ πρεσβύτῃ ἐποίησεν, ὁποίου ἀνδρὸς σῶμά τε καὶ ψυχὴν ἀγασθείη, τοῦτον ἐπαγομένῳ τεκνοποιήσασθαι.

---

tiam in parte quiddam diversum statuit. Quippe sanxit pudorem esse, ut quis ad uxorem vel ingrediens, vel egrediens, conspiceretur. Hoc modo si consuescant, majori eos erga se desiderio teneri neces se est; et foetus, si qui producantur, fieri robustiores, quam si satietas inter eos obrepat. Praeterea potestate adempta, ne quivis uxores ducerent, cum ipsis lubitum esset; jussit, ut dum vigerent corpora, matrimonia contraherent, idque non minus ad rectam procreandi rationem conducere putabat. Quod si usu veniret, ut vetulus uxorem juvenculam haberet, quia complures in hac aetate videbat esse, qui uxores diligentissime custodiant, etiam hac in parte contrarium quiddam statuit. Jussit enim, ut

Εἰ δέ τις αὖ γυναικὶ μὲν συνοικεῖν μὴ βούλοιτο, τέκνων δὲ ἀξιολόγων ἐπιθυμοίη, καὶ τούτῳ νόμον ἐποίησεν, ἥντινα ἂν εὔτεκνον καὶ γενναίαν ὁρῴη, πείσαντα τὸν ἔχοντα, ἐκ ταύτης τεκνοποιεῖσθαι. Καὶ πολλὰ μὲν τοιαῦτα συνεχώρει. Αἵ τε γὰρ γυναῖκες διττοὺς οἴκους βούλονται κατέχειν, οἵ τε ἄνδρες ἀδελφοὺς τοῖς παισὶ προσλαμβάνειν, οἳ τοῦ μὲν γένους καὶ τῆς δυνάμεως κοινωνοῦσι, τῶν δὲ χρημάτων οὐκ ἀντιποιοῦνται. Περὶ μὲν δὴ τεκνοποιΐας οὕτω τἀναντία γνοὺς τοῖς ἄλλοις, εἴ τι διαφέροντας καὶ κατὰ μέγεθος καὶ κατ᾽ ἰσχὺν ἄνδρας τῇ Σπάρτῃ ἀπετέλεσεν, ὁ βουλόμενος ἐπισκοπείτω.

---

hic senex, eo viro, quem ob corporis et animi dotes suspiceret, ad uxorem adducto, sobolem susciperet. Quod si quis foeminae conjugium aversaretur, ac nihilominus praestantium liberorum cupidus esset; etiam huic *rei* legem servavit, ut quamcunque foecundam et indolis generosae conspexisset, persuaso ejus marito, prolem ex ea procrearet. Atque hujusmodi multa concessit. Etenim foeminae binas domos occupant, et mariti earum liberis suis fratres adjungunt, qui in generis quidem, ac virium societatem veniunt, a facultatibus tamen excluduntur. Hoc modo cum de procreatione sobolis statueret aliud quam caeteri, num Spartae viros tam proceritate quam robore praestantes produxerit, consideret, qui volet.

β'. Ἐγὼ μέντοι, ἐπεὶ καὶ περὶ γενέσεως ἐξήγημαι, βούλομαι καὶ τὴν παιδείαν ἑκατέρων σαφηνίσαι. Τῶν μὲν τοίνυν ἄλλων Ἑλλήνων οἱ φάσκοντες κάλλιστα τοὺς υἱεῖς παιδεύειν, ἐπειδὰν τάχιστα αὐτοῖς οἱ παῖδες τὰ λεγόμενα ξυνιῶσιν, εὐθὺς μὲν ἐπ' αὐτοῖς παιδαγωγοὺς θεραπεύοντας ἐφιστᾶσι, εὐθὺς δὲ πέμπουσιν εἰς διδασκάλων, μαθησομένους καὶ γράμματα, καὶ μουσικὴν, καὶ τὰ ἐν παλαίστρᾳ. Πρὸς δὲ τούτοις, τῶν παίδων πόδας μὲν ὑποδήμασιν ἁπαλύνουσιν, σώματα δὲ ἱματίων μεταβολαῖς διαθρύπτουσι· σίτου γε μὴν αὐτοῖς γαστέρα μέτρον νομίζουσιν. Ὁ δὲ Λυκοῦργος, ἀντὶ μὲν τοῦ ἰδίᾳ ἕκαστον παιδαγωγοὺς δούλους ἐφιστᾶναι, ἄνδρα ἐπέ-

2. Equidem quia de procreatione dixi, etiam utriusque sexus institutionem exponam. Ex Graecis ergo caeteris ii, qui rectissime liberos suos instituere se aiunt, ubi primum pueri ea, quae dicuntur, intelligunt; mox servos eis paedagogos praeficiunt, mox eos ad magistrorum ludos mittunt; ut et litteras, et musicam, et quae ad palaestram pertinent, discant. Praeterea puerorum pedes calceis teneriores reddunt, et corpora vestium mutationibus ad mollitiem consuefaciunt: cibi modum ventre metiuntur. Lycurgus autem, pro eo quod illi seorsum singulis servos paedagogos praeficiunt, virum eis praeesse voluit, ex illorum numero, qui magistratus summos obeunt: huic, a puerorum gubernatio-

στησε κρατεῖν αὐτῶν, ἐξ ὧνπερ αἱ μέγισται ἀρχαὶ καθίστανται, ὃς δὴ καὶ παιδονόμος καλεῖται. Τοῦτον δὲ κύριον ἐποίησε, καὶ ἀθροίζειν τοὺς παῖδας, καὶ ἐπισκοποῦντα, εἴ τις ῥᾳδιουργοίη, ἰσχυρῶς κολάζειν. Ἔδωκε δ' αὐτῷ καὶ τῶν ἡβώντων μαστιγοφόρους, ὅπως τιμωροῖεν, ὅτε δέοι. Ὥστε πολλὴν μὲν αἰδῶ, πολλὴν δὲ πειθῶ ἐκεῖ συμπαρεῖναι. Ἀντί γε μὴν τοῦ ἁπαλύνειν τοὺς πόδας ὑποδήμασιν, ἔταξεν, ἀνυποδησίᾳ κρατύνειν· νομίζων, εἰ τοῦτ' ἀσκήσειαν, πολὺ μὲν ῥᾷον ἂν ὀρθιάδε βαίνειν, ἀσφαλέστερον δὲ πρανῆ καταβαίνειν· καὶ πηδῆσαι καὶ ἀναθορεῖν, καὶ δραμεῖν θᾶττον ἀνυπόδητον, εἰ ἠσκηκὼς εἴη τοὺς πόδας, ἢ ὑποδεδεμένον. Καὶ ἀντί γε

---

ne, Paedonomi est inditum nomen; cui quidem potestatem plenam colligendi pueros concessit, et eosdem puniendi graviter, inspectanti, an quis nequiter agat. Eidem ex ephebis quosdam, qui flagella gestarent, adjunxit; ut cum res posceret, poenas pueris irrogarent. Quo factum, ut magnum verecundiae, magnum in pueris obedientiae studium esset. Pro eo vero, quod alii calceis pedes emollirent, jussit ut nuditate pedes duriores efficerent. Existimabat enim futurum, si ad hoc semet exercitarent, ut multo facilius ardua loca conscenderent, per declivia tutius descenderent, transilirent, recurrerent, procurrerent, discalceati, siquidem pedes adsuefecissent, multo expeditius quam

τοῦ ἱματίοις διαθρύπτεσθαι, ἐνόμισεν, ἑνὶ ἱματίῳ δι' ἔτους προσεθίζεσθαι· νομίζων, οὕτω καὶ πρὸς ψύχη καὶ πρὸς θάλπη ἄμεινον ἂν παρασκευάσασθαι. Σῖτόν γε μὴν τοσοῦτον ἔχειν συνεβούλευεν, ὡς ὑπὸ πλησμονῆς μὲν μήποτε βαρύνεσθαι, τοῦ δὲ ἐνδεεστέρως διάγειν μὴ ἀπείρως ἔχειν· νομίζων, τοὺς οὕτω παιδευομένους, μᾶλλον μὲν ἂν δύνασθαι, εἰ δεήσειεν, ἀσιτήσαντας ἐπιπονῆσαι, μᾶλλον δ' ἄν, εἰ παραγγελθείη, ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ σίτου πλείω χρόνον ἐπιταθῆναι, ἧττον δ' ἂν ὄψου δεῖσθαι, εὐχερέστερον δὲ πρὸς πᾶν ἔχειν βρῶμα. Καὶ ὑγιεινοτέρως δ' ἂν διάγειν, καὶ εἰς μῆκος ἂν αὐξάνεσθαι, τὴν ῥαδινὰ τὰ σώματα ποιοῦσαν τροφὴν μᾶλλον συλλαμβάνειν ἡγή-

---

calceati. Itidem pro eo, quod illi vestibus sese emollirent, statuit ut ad unum se vestimentum anno toto adsuefacerent: quod putaret hac ipsos ratione tum ad frigora tum calores rectius instructos fore. Cibi tantum masculo sumendum censuit, ut prae repletione non gravetur, et penuriam tolerandi non ignarus sit. Existimabat enim, illos, qui sic instituerentur, magis, ubi usus ita posceret, labores sine cibo toleraturos; magisque futurum, ut si esset imperatum, ab eodem cibo longius ad tempus abstinendo durarent, minus obsonii requirerent, quamvis escam denique facilius admitterent. Praeterea putabat, alimentum, quod corpora gracilia potius efficeret, quam cibo dilataret, ad salubrius viven-

σατο, ἢ τὴν διαπλατυνοῦσαν τῷ σίτῳ. Ὡς δὲ μὴ ὑπὸ λιμοῦ ἄγαν αὖ πιέζοιντο, ἀπραγμόνως μὲν αὐτοῖς οὐκ ἔδωκε λαμβάνειν ὧν ἂν δέωνται, κλέπτειν δ' ἐφῆκεν ἔστιν ἃ, τῷ λιμῷ ἐπικουροῦντας. Καὶ ὡς μὲν, οὐκ ἀπορῶν, ὅ, τι δοίη, ἐφῆκεν αὐτοῖς γε μηχανᾶσθαι τὴν τροφὴν, οὐδένα οἶμαι τοῦτο ἀγνοεῖν· δῆλον δὲ, ὅτι τὸν μέλλοντα κλοπεύειν, καὶ νυκτὸς ἀγρυπνεῖν δεῖ, καὶ μεθ' ἡμέραν ἀπατᾷν, καὶ ἐνεδρεύειν, καὶ κατασκόπους δὲ ἑτοιμάζειν τὸν μέλλοντά τι λήψεσθαι. Ταῦτα οὖν δὴ πάντα δηλονότι, μηχανικωτέρους τῶν ἐπιτηδείων βουλόμενος τοὺς παῖδας ποιεῖν, καὶ πολεμικωτέρους, οὕτως ἐπαίδευσεν. Εἴποι δ'

---

dum, et ad incrementum proceritatis, adjumenti plus adferre. Ut autem a fame non nimium premerentur, non concessit eis, ut sine negotio consequerentur, quibus ipsis opus esset; sed permisit, ut ea furto subtraherent, quibus levari fames posset. Non tamen eum idcirco ipsis concessisse, ut artificiosa industria sibi victum pararent, quia non haberet, quod aliud illis daret; neminem ignorare arbitror. Nimirum patet, eum, qui aliquid furto sit ablaturus, necesse habere, ut noctu vigilet, interdiu fallat, insidias locet, atque etiam exploratores paret, si quidem aliquid accipere velit. Quamobrem pueros ad haec omnia condocefaciebat, quod eos ad paranda necessaria sollertiores, adeoque bellicosiores facere vellet. Fortasse quis dixerit: Cur igitur, si quidem

ἂν οὖν τίς· τί δῆτα, εἴπερ τὸ κλέπτειν ἀγαθὸν ἐνόμιζε, πολλὰς πληγὰς ἐπέβαλλε τῷ ἁλισκομένῳ; ὅτι, φημὶ ἐγὼ, καὶ τἄλλα, ὅσα ἄνθρωποι διδάσκουσι, κολάζουσι τὸν μὴ καλῶς ὑπηρετοῦντα. Κἀκεῖνοι οὖν τοὺς ἁλισκομένους, ὡς κακῶς κλέπτοντας, τιμωροῦνται. Καὶ ὡς πλείστους δὴ ἁρπάσαι τυροὺς παρ' Ὀρθίας καλὸν θεὶς, μαστιγοῦν τούτους ἄλλοις ἐπέταξε· τοῦτο δὲ δηλῶσαι καὶ ἐν τούτῳ βουλόμενος, ὅτι ἐστὶν, ὀλίγον χρόνον ἀλγήσαντα, πολὺν χρόνον εὐδοκιμοῦντα εὐφραίνεσθαι. δηλοῦται δὲ ἐν τούτῳ, ὅτι καὶ, ὅπου τάχους δεῖ, ὁ βλακεύων ἐλάχιστα μὲν ὠφελεῖται, πλεῖστα δὲ πράγματα λαμβάνει.

---

furari bonum quid esse arbitrabatur, multis eum verberibus castigabat, qui deprehendebatur? Nimirum ideo, mea quidem sententia, quod aliis etiam in rebus, quas homines docent, non recte aliquid exsequentem plectant. Quamobrem illi quoque in deprehensos, ut parum peritos fures, animadvertunt. Cumque ingeniosum esse statuisset, si qui plurimum tritici raperent; eos tamen ab aliis ad aram Orthiae flagris caedi jussit. Quo quidem significare voluit, quod is, qui exiguo tempore dolores perfert, diuturna voluptate cum gloria frui possit. Praeterea significatur hoc ipso mollem ac ignavum hominem, cum celeritate opus est, utilitatis minimum capere, molestiae plurimum. Ut autem pu-

Ὅπως δὲ μηδ', εἰ ὁ παιδονόμος ἀπέλθοι, ἔρημοί ποτε οἱ παῖδες εἶεν ἄρχοντος, ἐποίησε, τὸν ἀεὶ παρόντα τῶν πολιτῶν κύριον εἶναι, καὶ ἐπιτάττειν τοῖς παισὶν, ὅ, τι ἂν ἀγαθὸν δοκοίη εἶναι, καὶ κολάζειν, εἴ τι ἁμαρτάνοιεν. Τοῦτο δὲ ποιήσας διέπραξε, καὶ αἰδημονεστέρους εἶναι τοὺς παῖδας· οὐδὲν γὰρ οὕτως αἰδοῦνται οὔτε παῖδες οὔτε ἄνδρες, ὡς τοὺς ἄρχοντας. Ὡς δὲ καὶ, εἴ ποτε μηδεὶς τύχοι ἀνὴρ παρὼν, μηδ' ὡς ἔρημοι οἱ παῖδες ἄρχοντος εἶεν, ἔθηκε, τῆς ἴλης ἑκάστης τὸν τορώτατον τῶν ἀῤῥένων ἄρχειν· ὥστε οὐδέποτε ἐκεῖ οἱ παῖδες ἔρημοι ἄρχοντός εἰσι. Λεκτέον δέ μοι δοκεῖ εἶναι καὶ περὶ τῶν παιδικῶν

---

eri etiam moderatore suo absente, nunquam aliquo destituerentur, qui eis praeesset; instituit, ut ex civibus, quicunque praesens quovis esset tempore, potestatem haberet tum imperandi pueris, quod ex usu esse videretur, tum plectendi, si quid delinquerent. Qua re perfecit ut etiam pueri verecundiores essent. Quippe nihil ita neque pueri, neque viri reverentur, atque praefectos suos. Ut autem ne tunc quidem, ubi forte nullus aetatis virilis adesset, rectore pueri suo carerent; sanxit, ut is, qui esset in classe qualibet acerrimus, maribus imperaret. Quo fit, ut istic pueri nunquam rectore careant. Etiam de puerorum amoribus dicendum mihi videtur; quod hoc quoque ad institutionem pertineat. A-

ἐρώτων· ἔστι γάρ τι καὶ τοῦτο πρὸς παιδείαν. Οἱ μὲν τοίνυν ἄλλοι Ἕλληνες, ἢ (ὥσπερ Βοιωτοὶ) ἀνὴρ καὶ παῖς συζυγέντες ὁμιλοῦσιν, ἢ (ὥσπερ Ἠλεῖοι) διὰ χαρίτων τῇ ὥρᾳ χρῶνται· εἰσὶ δὲ καὶ, οἳ παντάπασι τοῦ διαλέγεσθαι τοὺς ἐραστὰς εἴργουσιν ἀπὸ τῶν παίδων. Ὁ δὲ Λυκοῦργος, ἐναντία καὶ τούτοις πᾶσι γνοὺς, εἰ μέν τις αὐτὸς ὢν οἷον δεῖ, ἀγασθεὶς ψυχὴν παιδὸς, πειρῷτο ἄμεμπτον φίλον ἀποτελέσασθαι καὶ συνεῖναι, ἐπῄνει, καὶ καλλίστην παιδείαν ταύτην ἐνόμιζεν· εἰ δέ τις παιδὸς σώματος ὀρεγόμενος φανείη, αἴσχιστον τοῦτο θεὶς, ἐποίησεν, ἐν Λακεδαίμονι μηδὲν ἧττον ἐραστὰς παιδικῶν ἀπέχεσθαι, ἢ γονεῖς παίδων, ἢ καὶ ἀδελφοὶ ἀδελφῶν εἰς

---

liis in more Graecis est, ut vel conjuncti vir ac puer degant, quod fit apud Boeotos; vel formae venustate muneribus potiantur, quod Eleis in usu est. Nonnulli sunt, qui prorsus amatores cum pueris etiam colloqui vetant. Lycurgus autem his omnibus contraria statuens, si quis vir esset ejusmodi, qualem esse deceret, indolemque pueri admiratus, amicum sibi sincerum efficere cuperet, et cum eo versari; hoc ipsum laudabat, eamque putabat institutionem esse optimam. Sin aliquem pueri corpore duntaxat capi adpareret, id vero turpissimum esse statuit: adeoque perfecit ut apud Lacedaemonios nihilo utique minus amatores a puerorum amatorum congressu abstinerent, quam vel parentes a filiis,

ἀφροδίσια ἀπέχονται. Τὸ μέντοι ταῦτα ἀπιστεῖσθαι ὑπό τινων, οὐ θαυμάζω· ἐν πολλαῖς γὰρ τῶν πόλεων οἱ νόμοι οὐκ ἐναντιοῦνται ταῖς πρὸς τοὺς παῖδας ἐπιθυμίαις.

γ΄. Ἡ μὲν δὴ παιδεία εἴρηται, ἥ τε Λακωνικὴ καὶ ἡ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων· ἐξ ὁποτέρας δ' αὐτῶν καὶ εὐπειθέστεροι καὶ αἰδημονέστεροι, καὶ ὧν δεῖ ἐγκρατέστεροι ἄνδρες ἀποτελοῦνται, ὁ βουλόμενος καὶ ταῦτα ἐπισκοπείσθω. Ὅταν γε μὴν ἐκ παίδων εἰς τὸ μειρακιοῦσθαι ἐκβαίνωσι, τηνικαῦτα οἱ μὲν ἄλλοι παύουσι μὲν ἀπὸ παιδαγωγῶν, παύουσι δὲ καὶ ἀπὸ διδασκάλων, ἄρχουσι δὲ οὐδένες ἔτι αὐτῶν, ἀλλ' αὐτονόμους ἀφιᾶσιν· ὁ δὲ Λυκοῦργος καὶ τούτων τἀναντία ἔγνω.

---

vel a fratribus fratres venereis in rebus abstinent. Quae sane fidem apud quosdam non mereri, nihil miror. Nam leges in plerisque civitatibus libidines ejusmodi non coërcent.

3. Atque hactenus de institutione tam Laconica quam caeterorum Graecorum dictum est. Utra vero promptiores ad parendum, et verecundiores, et continentiores in iis, ubi necesse est, viros efficiat; id etiam consideret, qui volet. Enimvero posteaquam e pueritia transeunt ad adolescentiam, tum Graeci quidem caeteri paedagogis magistrisque liberos suos committere desinunt, neque quisquam amplius eis imperat, sed juris sui fiunt: Lycurgus autem his quoque

Καταμαθὼν γὰρ τοῖς τηλικούτοις μέγιστον μὲν φρόνημα ἐμφυόμενον, μάλιστα δὲ ὕβριν ἐπιπολάζουσαν, ἰσχυροτάτας δὲ ἐπιθυμίας τῶν ἡδονῶν παρισταμένας, τηνικαῦτα πλείστους μὲν πόνους αὐτοῖς ὑπέβαλε, πλείστην δὲ ἀσχολίαν ἐμηχανήσατο. Ἐπιθεὶς δὲ καὶ, εἴ τις ταῦτα φύγοι, μηδενὸς ἔτι τῶν καλῶν τυγχάνειν, ἐποίησε, μὴ μόνον τοὺς ἐκ δημοσίου, ἀλλὰ καὶ τοὺς κηδομένους ἑκάστων ἐπιμελεῖσθαι, ὡς μὴ ἀποδειλιάσαντες ἀδόκιμοι παντάπασιν ἐν τῇ πόλει γένοιντο. Πρὸς δὲ τούτοις, τὸ αἰδεῖσθαι ἰσχυρῶς ἐμφῦσαι βουλόμενος αὐτοῖς, καὶ ἐν ταῖς ὁδοῖς ἐπέταξεν ἐντὸς μὲν τοῦ ἱματίου τὼ χεῖρε ἔχειν, σιγῇ δὲ πορεύεσθαι, περιβλέπειν δὲ μηδαμοῖ,

contraria statuit. Nam quod animadverteret, illis, qui hac essent aetate, spiritus a natura maximos inesse, maximamque petulantiam redundare, cupiditates denique voluptatum vehementissimas adesse: idcirco tunc plurimis eos laboribus subjecit, et occupationes eorum plurimas excogitavit. Cumque addidisset, eum, qui haec fugeret, expertem fore deinceps rerum egregiarum omnium: perfecit, ut non tantum publice constituti, sed illi etiam, qui gererent privatim curam singulorum, operam darent, ne prae ignavia contemptui civibus universis essent. Praeterea cum vehementer animis eorum pudorem inserere cuperet, instituit, ut in via ma-

ἀλλ' αὐτὰ τὰ πρὸ τῶν ποδῶν ὁρᾷν. Ἔνθα δὴ καὶ δῆλον γεγένηται, ὅτι τὸ ἄῤῥεν φῦλον καὶ εἰς τὸ σωφρονεῖν ἰσχυρότερόν ἐστι τῆς τῶν θηλειῶν φύσεως. Ἐκείνων γ' οὖν ἧττον μὲν ἂν φωνὴν ἀκούσαις, ἢ τῶν λιθίνων, ἧττον δ' ἂν ὄμματα μεταστρέψαις, ἢ τῶν χαλκῶν, αἰδημονεστέρους δ' ἂν αὐτοὺς ἡγήσαιο καὶ αὐτῶν τῶν ἐν τοῖς θαλάμοις παρθένων. Καὶ ἐπειδὰν εἰς τὸ φιλίτιόν γε αφίκωνται, ἀγαπητὸν, αὐτῶν καὶ τὸ ἐρωτηθὲν ἀκοῦσαι. Καὶ τῶν μὲν αὖ παιδικῶν οὕτως ἐπεμελήθη.

δ'. Περί γε μὴν τῶν ἡϐώντων πολὺ μάλιστα ἐσπούδασε, νομίζων, τούτους, εἰ γένοιντο οἵους δεῖ, πλεῖστον ῥέπειν ἐπὶ τὸ ἀγαθὸν τῇ

---

num utramque intra vestem continerent, incederent taciti, nusquam circumspicerent, ea tantum intuerentur, quae ante pedes essent. Unde patuit, sexum marem etiam foemineo se modestius posse gerere. Sane vocem illorum minus audias, quam si lapidei; minus oculos flexeris, quam si essent ahenei: denique verecundiores esse duxeris, quam sint eae, quae in thalamis degunt, virgines. Quod si etiam ad philitium veniant, satis habendum hoc ex eis audiri, de quo interrogati sunt. Atque hanc Lycurgus aetati puerili curam adhibuit.

4. Caeterum multo maximam diligentiam puberibus impendit, quod eos duceret, si tales evaderent, quales esse conveniret, plurimum momenti ci-

πόλει. Ὁρῶν οὖν, οἷς ἂν μάλιστα φιλονεικία ἐγγένηται, τούτων καὶ χοροὺς ἀξιακροατωτάτους γιγνομένους, καὶ γυμνικοὺς ἀγῶνας ἀξιοθεατωτάτους, ἐνόμιζεν, εἰ καὶ τοὺς ἡβῶντας συμβάλλοι εἰς ἔριν περὶ ἀρετῆς, οὕτως ἂν καὶ τούτους ἐπὶ πλεῖστον ἀφικνεῖσθαι ἀνδραγαθίας. Ὡς οὖν τούτους αὖ συνέβαλεν, ἐξηγήσομαι. Αἱροῦνται τοίνυν αὐτῶν οἱ ἔφοροι ἐκ τῶν ἀκμαζόντων τρεῖς ἄνδρας· οὗτοι δὲ ἱππαγρέται καλοῦνται. Τούτων δὲ ἕκαστος ἄνδρας ἑκατὸν καταλέγει, διασαφηνίζων, ὅτου ἕνεκα τοὺς μὲν προτιμᾷ, τοὺς δὲ ἀποδοκιμάζει. Οἱ οὖν μὴ τυγχάνοντες τῶν καλῶν, πολεμοῦσι τοῖς τε ἀποστείλασιν αὐτοὺς, καὶ τοῖς αἱρεθεῖσιν ἀνθ' αὐτῶν, καὶ παραφυλάτ-

---

vitatis commodis allaturos. Itaque cum videret, quibuscunque maxime studium contentionis innatum esset, horum et choros auditu, et certamina gymnica spectatu esse dignissima; arbitrabatur, si puberes in contentionem virtutis inter se committeret, etiam illos hoc modo evasuros esse fortissimos. Exponam autem quo modo inter se hos commiserit. Eligunt Ephori ex eorum numero, qui aetate sunt vegeta, tres viros, quos Hippagretas vocant. Eorum quisque centum sibi viros deligit, ac simul declarat quamobrem alios praeferat, alios rejiciat. Itaque illi, qui honorem hunc non consequuntur, inimici fiunt tam iis, a quibus rejecti sunt, quam his in electione sibi praelatis; seque observant mutuo, num ali-

τουσιν ἀλλήλους, ἐάν τι παρὰ τὰ καλὰ νομιζόμενα ῥᾳδιουργῶσι. Καὶ αὕτη δὴ γίγνεται ἡ θεοφιλεστάτη τε καὶ πολιτικωτάτη ἔρις, ἐν ᾗ ἀποδέδεικται μὲν, ἃ δεῖ ποιεῖν τὸν ἀγαθὸν, χωρὶς δὲ ἑκάτεροι ἀσκοῦσιν, ὅπως ἀεὶ κράτιστοι ἔσονται, ἐὰν δέ τι δέῃ, καθ' ἕνα ἀρήξουσι τῇ πόλει παντὶ σθένει. Ἀνάγκη δ' αὐτοῖς καὶ εὐεξίας ἐπιμελεῖσθαι. καὶ γὰρ πυκτεύουσι διὰ τὴν ἔριν, ὅπου ἂν συμβάλωσι· διαλύειν μέντοι τοὺς μαχομένους πᾶς ὁ παραγενόμενος κύριος. Ἢν δέ τις ἀπειθῇ τῷ διαλύοντι, ἄγει αὐτὸν ὁ παιδονόμος ἐπὶ τοὺς ἐφόρους. οἱ δὲ ζημιοῦσι μεγαλείως, καθιστάναι βουλόμενοι εἰς τὸ μήποτε ὀργὴν τοῦ

---

quid adversus ea, quae honesta ducuntur, nequiter committant. Atque haec est Diis acceptissima, et imprimis utilis reipublicae contentio; qua demonstratur, quid viro forti faciundum sit; et utrique semet in eo seorsum exercent, ut semper sint praestantissimi; ac res si postulet, singillatim reipublicae totis viribus opitulentur. Praeterea necesse est, ut bonae constitutioni studeant. Nam ubicunque congressi fuerint, ob hanc inter se rixam colluctando pugnant: et dirimere pugnantes cujusvis est in potestate, qui forte intervenerit. Quod si quis dirimenti non obtemperet, eum moderator Juventutis ad Ephoros deducit: a quibus ille acerrime multatur, id efficere volentibus, ne quis unquam ab

μὴ πείθεσθαι τοῖς νόμοις κρατῆσαι. Τοῖς γε μὴν τὴν ἡβητικὴν ἡλικίαν πεπερακόσιν (ἐξ ὧν ἤδη καὶ αἱ μέγισται ἀρχαὶ καθίστανται) οἱ μὲν ἄλλοι Ἕλληνες, ἀφελόντες αὐτῶν τὸ ἰσχύος ἔτι ἐπιμελεῖσθαι, στρατεύεσθαι ὅμως αὐτοῖς ἐπιτάττουσιν· ὁ δὲ Λυκοῦργος τοῖς τηλικούτοις νόμιμον ἐποίησε, κάλλιστον εἶναι τὸ θηρᾷν, εἰ μή τι δημόσιον κωλύοι, ὅπως δύναιντο καὶ οὗτοι μηδὲν ἧττον τῶν ἡβώντων στρατιωτικοὺς πόνους ὑποφέρειν.

έ. Ἃ μὲν οὖν ἑκάστῃ ἡλικίᾳ ἐνομοθέτησεν ὁ Λυκοῦργος ἐπιτηδεύματα, σχεδὸν εἴρηται· οἵαν δὲ καὶ πᾶσι δίαιταν κατεσκεύασε, νῦν πειράσομαι διηγεῖσθαι. Λυκοῦργος τοίνυν, παραλαβὼν τοὺς Σπαρτιάτας, ὥσπερ τοὺς

---

ira superatus impediatur, quominus legibus pareat. Qui vero jam pubertatis annos excesserunt, e quorum numero magistratus summi creantur, eos Graeci caeteri, detracta virium exercendarum cura, in militiam nihilominus proficisci jubent. Lycurgus autem introduxit, ut illa in aetate quam honestissimum habeatur, venationi operam dare, nisi quod publicum munus impediat; ut etiam hi non minus quam puberes, perferre labores militares possint.

5. Ac prope jam explicatum est, quae cuilibet aetati studia Lycurgus praescripserit. Qualem vero victus rationem universis instituerit, jam exponere conabor. Cum igitur Lycur-

ἄλλους Ἕλληνας, οἴκοι σκηνοῦντας, γνοὺς, ἐν τούτοις πλείστους ῥᾳδιουργεῖσθαι εἰς τὸ φανερὸν ἐξήγαγε τὰ συσκήνια, οὕτως ἡγούμενος ἥκιστ' ἂν παραβαίνεσθαι τὰ προσταττόμενα· καὶ σῖτόν γε ἔταξεν αὐτοῖς, ὡς μήτε ὑπερπληροῦσθαι, μήτε ἐνδεεῖς γίγνεσθαι. Πολλὰ δὲ καὶ παράλογα γίγνεται ἀπὸ τῶν ἀγρευομένων· οἱ δὲ πλούσιοι ἔστιν ὅτε καὶ ἄρτον ἀντιπαραβάλλουσιν· ὥστε οὔτε ἔρημός ποτε ἡ τράπεζα βρωτῶν γίγνεται, ἔστ' ἂν διασκηνῶσιν, οὔτε πολυδάπανος. Καὶ μὴν τοῦ πότου ἀποπαύσας τὰς οὐκ ἀναγκαίας πόσεις, αἳ σφάλλουσι μὲν σώματα, σφάλλουσι δὲ γνώμας, ἐφῆκεν, ὁπότε διψῴη ἕκαστος, πίνειν. οὕτω νομίζων ἀβλαβέστατόν τε καὶ ἥδιστον

---

gus Spartanos accepisset, pro Graecorum reliquorum consuetudine domi suae victitantes: cumque animadvertisset, in his plurimos nequiter se gerere, convictus illos in publicum eduxit, quod ea ratione futurum existimaret, ut minime imperata transgrederentur. Cibum etiam eis ita instituit, ut neque nimium replerentur, neque penuria laborarent. Multa vero etiam praeter expectationem fiunt de illis, quae venando capiuntur. Et locupletes nonnunquam panem in commune conferunt. Quo fit, ut mensa nunquam careat iis rebus, quibus vescantur, quam quidem diu convictus ille durat; nec tamen sumptuosa sit. Sublatis

ποτὸν γίγνεσθαι. Οὕτω γε μὴν συσκηνούντων, πῶς ἄν τις ἢ ὑπὸ λιχνείας, ἢ οἰνοφλυγίας, ἢ αὑτὸν ἢ οἶκον διαφθείρειεν; Καὶ γὰρ δὴ ἐν μὲν ταῖς ἄλλαις πόλεσιν ὡς τὸ πολὺ οἱ ἥλικες ἀλλήλοις σύνεισι, μεθ' ὧνπερ καὶ ἐλαχίστη αἰδὼς παραγίγνεται· ὁ δὲ Λυκοῦργος ἐν τῇ Σπάρτῃ ἀνέμιξε παιδεύεσθαι τὰ πολλὰ τοὺς νεωτέρους ὑπὸ τῆς τῶν γεραιτέρων ἐμπειρίας. Καὶ γὰρ δὴ ἐπιχώριον, ἐν τοῖς φιλιτίοις λέγεσθαι, ὅ, τι ἂν καλῶς τις ἐν τῇ πόλει ποιήσῃ· ὥστ' ἐκεῖ ἥκιστα μὲν ὕβριν, ἥκιστα δὲ παροινίαν, ἥκιστα δὲ αἰσχρουργίαν καὶ αἰσχρολογίαν ἐγγίγνεσθαι. Ἀγαθά γε μὴν ἀπεργάζεται καὶ τάδε ἡ ἔξω σίτισις·

---

etiam potationibus non necessariis, quae tum corpora, tum animos labefactant, potestatem eis bibendi reliquit, ubi quisque sitiret: nam hac ratione putabat potum minime noxium, et longe suavissmum effici. Quamobrem qui fieri potest, ut aliquis ex iis, qui simul hoc modo victitant, vel gula, vel temulentia se, remve suam familiarem perdat? Etenim aliis in urbibus plerumque aequales inter se versantur, inter quos minimum est pudoris. Lycurgus vero Spartae sic omnia miscuit, ut illic juniores ab experientia seniorum ut plurimum erudiantur. Nam, more patrio, commemoratur in publicis illis epulis, quicquid in republica quisque praeclare fecerit: quo fit, ut istic minime vel injuria, vel ex vino petu-

περιπατεῖν τε γὰρ ἀναγκάζονται ἐν τῇ οἴκαδε ἀφόδῳ, καὶ μὴν τὸ ὑπὸ οἴνου μὴ σφάλλεσθαι ἐπιμελεῖσθαι, εἰδότας, ὅτι οὐκ, ἔνθαπερ ἐδείπνουν, καταμενοῦσι· καὶ τῇ ὄρφνῃ ὅσα ἡμέρᾳ χρηστέον· οὐδὲ γὰρ ὑπὸ φανοῦ τὸν ἔτι ἔμφρουρον ἔξεστι πορεύεσθαι. Καταμαθὼν γε μὴν ὁ Λυκοῦργος, καὶ ὅτι ἀπὸ τῶν σίτων οἱ μὲν διαπονούμενοι εὔχροοί τε καὶ εὔσαρκοι καὶ εὔρωστοί εἰσιν, οἱ δ' ἄπονοι πεφυσημένοι τε καὶ αἰσχροὶ καὶ ἀσθενεῖς ἀναφαίνονται, οὐδὲ τούτου ἠμέλησεν· ἀλλ' ἐννοῶν, ὅτι καί, ὅταν αὐτός τις τῇ ἑαυτοῦ γνώμῃ φιλοπονῇ, ἀρκοῦν τὸ σῶμα ἔχων ἀναφαίνεται, ἐπέταξε, τὸν ἀεὶ πρεσβύτατον ἐν τῷ γυμνασίῳ ἑκάστῳ

lantia, vel factum turpe, vel turpe dictum interveniat. Etiam ad hoc utiles sunt epulae foris publicae, quod obambulare cogantur, ubi domum discedere volunt; atque operam dare, ne prae vino titubent; quippe qui sciant se non ibi mansuros, ubi coenaverint, et tenebris perinde sibi utendum, ac die. Non enim cum face licet ei, qui necdum militiae vacationem impetravit, incedere. Cum autem animadvertisset Lycurgus, eos, qui a cibo se laboribus exercent, et boni coloris, et succulentos et robustos esse; qui vero a laboribus abstinerent, tumentes, ac deformes, imbecillosque conspici; ne id quidem neglexit: sed considerans, eum, qui sponte sua labores susciperet, exhibere corpus ad quaevis idoneum ac sufficiens; praecepit, ut semper is, qui quolibet esset

ἐπιμελεῖσθαι, ὡς μήποτε αὐτοὶ ἐλάττους τῶν σιτίων γίγνεσθαι. Καὶ ἐμοὶ μὲν οὐδ' ἐν τούτῳ σφαλῆναι δοκεῖ. Οὐκ ἂν οὖν ῥᾳδίως γέ τις εὕροι Σπαρτιατῶν οὔτε ὑγιεινοτέρους, οὔτε τοῖς σώμασι χρησιμωτέρους· ὁμοίως γὰρ ἀπό τε τῶν σκελῶν, καὶ ἀπὸ χειρῶν, καὶ ἀπὸ τραχήλου γυμνάζονται.

ς'. Ἐναντία γε μὴν ἔγνω καὶ τάδε τοῖς πλείστοις. Ἐν μὲν γὰρ ταῖς ἄλλαις πόλεσι τῶν ἑαυτοῦ ἕκαστος καὶ παίδων καὶ οἰκετῶν καὶ χρημάτων ἄρχουσιν· ὁ δὲ Λυκοῦργος, κατασκευάσαι βουλόμενος, ὡς ἂν μηδὲν βλάπτοντες, ἀπολαύοιέν τι οἱ πολῖται ἀλλήλων ἀγαθὸν, ἐποίησε, παίδων ἕκαστον ὁμοίως τῶν ἑαυτοῦ καὶ τῶν ἀλλοτρίων ἄρχειν. Ὅ-

in gymnasio natu maximus, curam adhiberet, ne unquam ipsi deteriores evaderent inter eos, qui convictu eodem uterentur. Qua in re mihi quidem non aberrasse videtur. Nec enim facile quis homines inveniat, qui Spartanis aut bona valetudine, aut corporis viribus praestent. Nam pariter et cruribus, et manibus, et cervicibus exercentur.

6. Praeterea secus hac etiam in parte judicabat, quam alii plurimi. Nam caeteris in urbibus quisque suis liberis, servis, facultatibus praeest: Lycurgus autem, qui efficere vellet, ut cives nullo sibi invicem damno dato, etiam commodis quibusdam opera mutua fruerentur; instituit, ut quisque tam suis quam alienis liberis imperaret. Quod si quis

ταν δέ τις εἰδῇ, ὅτι οὗτοι πατέρες εἰσὶ τῶν παίδων, ὧν αὐτὸς ἄρχει, ἀνάγκη οὕτως ἄρχειν, ὥσπερ ἂν καὶ τῶν ἑαυτοῦ ἄρχεσθαι βούλοιτο. Ἢν δέ τις παῖς ποτὲ, πληγὰς λαβὼν ὑπ' ἄλλου, κατείπῃ πρὸς τὸν πατέρα, αἰσχρόν ἐστι, μὴ οὐκ ἄλλας πληγὰς ἐμβάλλειν τῷ υἱεῖ. Οὕτω πιστεύουσιν ἀλλήλους μηδὲν αἰσχρὸν προστάττειν τοῖς παισίν. Ἐποίησε δὲ καὶ, οἰκέταις, εἴ τις δεηθείη, χρῆσθαι καὶ τοῖς ἀλλοτρίοις. Καὶ κυνῶν δὲ θηρευτικῶν συνῆψε κοινωνίαν· ὥστε οἱ μὲν δεόμενοι παρακαλοῦσιν ἐπὶ θήραν· ὁ δὲ μὴ αὐτὸς σχολάζων, ἡδέως ἐκπέμπει. Καὶ ἵπποις δὲ ὡσαύτως χρῶνται· ὁ γὰρ ἀσθενήσας, ἢ δεηθεὶς ὀχήματος, ἢ ταχύ που βουληθεὶς

---

sciat, eos pueros, in quos imperium ipse sibi sumit, hos vel illos habere patres; necesse est sic eis imperet, quemadmodum et suo vellet imperari. Si quis autem puer verberibus aliquando caesus ab alio, patri suo id enuntiet; turpe est, non eidem alias insuper plagas addere. Usque adeo fidem sibi invicem habent, nequaquam futurum ut turpia pueris praecipiant. Sanxit etiam, ut famulis, si eorum opera quis egeat, alienis uti liceat: instituta venaticorum quoque canum communione. Itaque si qui canibus egeant, ad venationem alios invitant: ac si cui non sit otium, lubenter canes concedit. Itidem utuntur et equis. Nam qui aeger est, aut

ἀφικέσθαι, ἤν που ἴδῃ ἵππον ὄντα, λαβὼν καὶ χρησάμενος, καλῶς ἀποκαθίστησιν. Οὐ μὴν οὐδ' ἐκεῖνο τὸ παρὰ τοῖς ἄλλοις εἰθισμένον ἐποίησεν ἐπιτηδεύεσθαι. ὅπου γὰρ ἂν ὑπὸ θήρας ὀψισθέντες δεηθῶσι τῶν ἐπιτηδείων, ἢν μὴ συνεσκευασμένοι τύχωσι, καὶ ἐνταῦθα ἔθηκε, τοὺς μὲν πεπαυμένους καταλείπειν τὰ πεποιημένα, τοὺς δὲ δεομένους, ἀνοίξαντας τὰ σήμαντρα, λαβόντας, ὅσων ἂν δέωνται, σημηναμένους καταλιπεῖν. Τοιγαροῦν οὕτως μεταδιδόντες ἀλλήλοις, καὶ οἱ τὰ μικρὰ ἔχοντες, μετέχουσι πάντων τῶν ἐν τῇ χώρᾳ, ὁπόταν τινὸς δεηθῶσιν.

ζ'. Ἐναντία γε μὴν καὶ τάδε τοῖς ἄλλοις Ἕλλησι κατέστησεν ὁ Λυκοῦργος ἐν τῇ

---

vehiculo indiget, vel celeriter aliquo pergere cupit, sicubi equum videat, eum sumit; ac posteaquam illo recte usus est, restituit. Ne id quidem apud suos fieri voluit, quod caeteris est in usu. Quippe cum prae venandi studio ita nox eos oppressit, ut necessariis ad victum egeant, eorumque paratum nihil habeant; sanxit, ut illi, qui venari desierunt, instructa relinquant; qui vero iis egent, apertis sigillis, et acceptis necessariis, caetera rursus obsignata relinquant. Atque hoc modo communicatis inter se rebus, etiam illi, qui pauca possident, participes omnium fiunt, quae regio illa fert, ubi quid suum ad usum requirunt.

7. Etiam hoc ratione quadam diversa reliquorum a Grae-

Σπάρτῃ νόμιμα. Ἐν μὲν γὰρ δήπου ταῖς ἄλλαις πόλεσι πάντες χρηματίζονται, ὅσον δύνανται· ὁ μὲν γὰρ γεωργεῖ, ὁ δὲ ναυκληρεῖ, ὁ δ' ἐμπορεύεται, οἱ δὲ καὶ ἀπὸ τεχνῶν τρέφονται. Ἐν δὲ τῇ Σπάρτῃ ὁ Λυκοῦργος τοῖς ἐλευθέροις μὲν τῶν ἀμφὶ χρηματισμὸν ἀπεῖπε μηδενὸς ἅπτεσθαι· ὅσα δ' ἐλευθερίαν ταῖς πόλεσι παρασκευάζει, ταῦτα ἔταξε μόνα ἔργα αὐτῶν νομίζειν. Καὶ γὰρ δὴ τί πλοῦτος ἐκεῖ γε σπουδαστέος, ἔνθα, ἴσα μὲν φέρειν εἰς τὰ ἐπιτήδεια, ὁμοίως δὲ διαιτᾶσθαι τάξας, ἐποίησε, μὴ ἡδυπαθείας ἕνεκα χρημάτων ὀρέγεσθαι; Ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἱματίων γε ἕνεκα χρηματιστέον· οὐ γὰρ ἐσθῆτος πολυτελείᾳ, ἀλλὰ σώματος εὐεξίᾳ κοσμοῦνται.

---

corum consuetudine Lycurgus Lacedaemone sanxit. Nam aliis in urbibus omnes, quocunque modo possunt, rem faciunt. Hic agrum colit, ille naviculatoriae deditus est; hic mercatura, ille opificio exercendo se alit. Spartae vero Lycurgus ingenuis interdixit quominus ea, quibus rem facere possint, attingant: jussitque, ut illa tantum ad se pertinere ducerent, quaecunque ad libertatem civitatibus parandam faciant. Nam cur istic opes aliquis adfectaret, ubi cum ipse instituisset, ut omnes ex aequo rebus ad vitam necessariis potirentur, eademque ratione victus uterentur, hoc ipsum effectum erat, ut opes voluptatis causa non expeterentur? Ne vestium quidem causa pecuniae studendum. Non enim magni

Οὐδὲ μὴν τοῦ γε εἰς τοὺς συσκήνους ἕνεκα ἔχειν δαπανᾷν χρήματα ἀθροιστέον, ἐπεὶ τὸ τῷ σώματι πονοῦντα ὠφελεῖν τοὺς συνόντας, εὐδοξότερον ἐποίησεν, ἢ τὸ δαπανῶντας, ἐπιδείξας τὸ μὲν ψυχῆς, τὸ δὲ πλούτου ἔργον. Τό γε μὴν ἐξ ἀδίκων χρηματίζεσθαι, καὶ ἐν τοῖς τοιούτοις διεκώλυσε. Πρῶτον μὲν γὰρ νόμισμα τοιοῦτον κατεστήσατο, ὃ, δέκα μνῶν μόνον ἂν εἰς οἰκίαν εἰσελθὸν, οὔ ποτε δεσπότας, οὔτε οἰκέτας λάθοι· καὶ γὰρ χώρας μεγάλης καὶ ἁμάξης ἀγωγῆς δέοιτ' ἄν. Χρυσίον γε μὴν καὶ ἀργύριον ἐρευνᾶται, καὶ, ἄν τί που φανῇ, ὁ ἔχων ζημιοῦται. Τί οὖν ἂν ἐκεῖ χρηματισμὸς σπουδάζοιτο, ἔνθα ἡ

---

pretii veste, sed corporis egregia constitutione ornantur. Non item propterea, ut contubernalium causa facere sumptum possint, pecuniae ipsis cogendae snut. Sanxit enim, ut gloriosius habeatur, corporis labore prodesse sodalibus quam faciendis sumptibus: quorum alterum ab animo, alterum ab opulentia proficisci demonstrabat. Etiam per nefas rem facere, his ipsis rebus vetuit. Nam primum ejusmodi monetam instituit, cujus si tantum decem minae in domum inferrentur, nec dominos nec servos latere possent. Etenim et amplo id collocari spatio, et plaustro necesse est vehi. Aurum autem argentumque perquiri solet, ac sicubi conspectum fuerit, possessor multatur. Cur igitur istic quaerendis opibus opera detur, ubi comparatio plus

κτῆσις πλείους λύπας, ἢ ἡ χρῆσις εὐφροσύνας παρέχει;

η΄. Ἀλλὰ γὰρ, ὅτι μὲν ἐν Σπάρτῃ μάλιστα πείθονται ταῖς ἀρχαῖς τε καὶ τοῖς νόμοις, ἴσμεν ἅπαντες. ἐγὼ μέντοι οὐδ᾽ ἐγχειρῆσαι οἶμαι πρότερον τὸν Λυκοῦργον ταύτην τὴν εὐεξίαν καθιστάναι, πρὶν ὁμογνώμονας ἐποιήσατο τοὺς κρατίστους τῶν ἐν τῇ πόλει. Τεκμαίρομαι δὲ ταῦτα, ὅτι ἐν μὲν ταῖς ἄλλαις πόλεσιν οἱ δυνατώτεροι οὔτε βούλονται δοκεῖν τὰς ἀρχὰς φοβεῖσθαι, ἀλλὰ νομίζουσι, τοῦτο ἀνελεύθερον εἶναι· ἐν δὲ τῇ Σπάρτῃ οἱ κράτιστοι καὶ ὑπέρχονται μάλιστα τὰς ἀρχὰς, καὶ τῷ ταπεινοὶ εἶναι μεγαλύνονται, καὶ τῷ, ὅταν καλῶνται, τρέχοντες, ἀλλὰ μὴ

---

molestiae, quam usus voluptatis exhibeat?

8. Enimvero cives Spartanos imprimis et magistratibus et legibus parere, scimus omnes. At ego Lycurgum ne adgressum quidem arbitror egregiam illam reipublicae constitutionem, priusquam civitatis optimates suam in sententiam adduxisset. Ejus rei hoc argumentum habeo, quod qui aliis in urbibus potentiores sunt, ne videri quidem volunt metuere magistratus; adeoque ducunt hoc esse ab homine libero alienum. Spartae vero praestantissima dignitate viri maxime magistratus observant, ac sibi gloriosum putant, si humiles sint, et arcessiti non gradatim incedendo, sed cur-

βαδίζοντες, ὑπακούειν νομίζοντες, ἣν αὐτοὶ κατάρχωσι τοῦ σφόδρα πείθεσθαι, ἕψεσθαι καὶ τοὺς ἄλλους· ὅπερ καὶ γεγένηται. Εἰκὸς δὲ καὶ τὴν τῆς ἐφορείας δύναμιν τοὺς αὐτοὺς τούτους συγκατασκευάσαι, ἐπείπερ ἔγνωσαν, τὸ πείθεσθαι μέγιστον ἀγαθὸν εἶναι καὶ ἐν πόλει καὶ ἐν στρατιᾷ καὶ ἐν οἴκῳ· ὅσῳ γὰρ μείζω δύναμιν ἔχει ἡ ἀρχὴ, τοσούτῳ μᾶλλον ἂν ἡγήσατο αὐτὴν καὶ καταπλήξειν τοὺς πολίτας τοῦ ὑπακούειν. Ἔφοροι οὖν ἱκανοὶ μὲν εἰσι ζημιοῦν ὃν ἂν βούλωνται, κύριοι δ' ἐκπράττειν παραχρῆμα, κύριοι δὲ καὶ ἄρχοντας μεταξὺ καταπαῦσαι, καὶ εἷρξαί τε καὶ περὶ τῆς ψυχῆς εἰς ἀγῶνα καταστῆσαι. Τοσαύτην δὲ ἔχοντες δύναμιν, οὐχ ὥσπερ αἱ

---

rendo, dictis audiant: existimant enim, si ad summam obedientiam praestandam duces ipsi fuerint, etiam alios ipsorum exemplum secuturos: quod quidem ita accidit. Et consentaneum vero est, hos ipsos Ephororum potestatem una cum Lycurgo instituisse; quod animadverterent, obedientiam summum et in urbe, et apud exercitum, et in familia bonum esse. Nam quanto major magistratus potestas esset, tanto plus terroris civibus adlaturam arbitrabatur ad hoc, ut dicto essent audientes. Igitur Ephoris potestas est mulctandi, quem velint, et subito mulctam exigendi, atque etiam magistratus, dum adhuc cum imperio sunt, loco movendi,

ἄλλαι πόλεις ἐῶσι τοὺς αἱρεθέντας ἀεὶ ἄρχειν τὸ ἔτος, ὅπως ἂν βούλωνται, ἀλλ᾽ ὥσπερ οἱ τύραννοι καὶ οἱ ἐν τοῖς γυμνικοῖς ἀγῶσιν ἐπιστάται, ἤν τινα αἰσθάνωνται παρανομοῦντά τι, εὐθὺς παραχρῆμα κολάζουσι. Πολλῶν δὲ καὶ ἄλλων ὄντων μηχανημάτων καλῶν τῷ Λυκούργῳ εἰς τὸ πείθεσθαι τοῖς νόμοις ἐθέλειν τοὺς πολίτας, ἐν τοῖς καλλίστοις καὶ τοῦτό μοι δοκεῖ εἶναι, ὅτι οὐ πρότερον ἀπέδωκε τῷ πλήθει τοὺς νόμους, πρὶν, ἐλθὼν σὺν τοῖς κρατίστοις εἰς Δελφοὺς, ἐπήρετο τὸν θεὸν, εἰ λῷον καὶ ἄμεινον εἴη τῇ Σπάρτῃ, πειθομένῃ, οἷς αὐτὸς ἔθηκε, νόμοις. Ἐπεὶ δὲ ἀνεῖλε, τῷ παντὶ ἄμεινον εἶναι, τότε ἀπέδωκεν, οὐ μόνον

---

vel carceribus constringendi, vel in judicium de vita vocandi. Tanta cum eorum potestas sit, non (quemadmodum aliis fit in urbibus) magistratus creatos ex animi arbitratu toto anno uti permittunt imperio suo; sed regum instar, eorumve praesidum, qui certaminibus gymnicis moderantur, si quem in leges aliquid committere animadvertunt, eum mox puniunt. Cumque multa praeclare Lycurgus excogitaverit, ut cives legibus obtemperare vellent; imprimis hoc pulchrum equidem statuo, quod multitudini leges non prius tradiderit, quam cum optimatibus Delphos profectus, Apollinem consuluisset, an Spartae status melior feliciorque futurus esset, si legibus, quas tulisset ipse, pareret. Is vero cum oraculo respondisset, omnino id ex usu fore; tum

ἄνομον, ἀλλὰ καὶ ἀνόσιον θεὶς, τὸ πυθοχρήστοις νόμοις μὴ πείθεσθαι.

θ΄. Ἄξιον δὲ τοῦ Λυκούργου καὶ τόδε ἀγασθῆναι, τὸ κατεργάσασθαι ἐν τῇ πόλει, αἱρετώτερον εἶναι τὸν καλὸν θάνατον ἀντὶ τοῦ αἰσχροῦ βίου· καὶ γὰρ δὴ ἐπισκοπῶν τις, ἂν εὕροι μείους ἀποθνήσκοντας τούτων, τῶν ἐκ τοῦ φοβεροῦ ἀποχωρεῖν αἱρουμένων. Ὥστ' ἀληθὲς εἰπεῖν, καὶ ἕπεται τῇ ἀρετῇ σώζεσθαι εἰς τὸν πλείω χρόνον μᾶλλον, ἢ τῇ κακίᾳ· καὶ γὰρ ῥᾴων καὶ ἡδίων καὶ εὐπορωτέρα καὶ ἰσχυροτέρα. Δῆλον δὲ, ὅτι καὶ εὔκλεια μάλιστα ἕπεται τῇ ἀρετῇ· καὶ γὰρ συμμαχεῖν πως πάντες τοῖς ἀγαθοῖς βούλονται.

---

demum eas tradidit, non modo contra leges, sed etiam pietatem, facturos statuens, si legibus oraculo Pythio comprobatis non obtemperassent.

9. Hoc etiam in Lycurgo admiratione dignum est, quod in civitate sua perfecerit, ut vitae turpi mors honesta praeferretur. Nam si quis rem consideret, inveniet pauciores ex his perire, quam ex illis, qui e periculo subducere se malunt. Adeo verum ut dicam, magis virtutem comitatur incolumitas diuturnior, quam ignaviam. Nam virtus et facilior est, et suavior, et expeditior, et firmior. Etiam hoc manifestum est, gloriam imprimis comitem virtutis esse: etenim viris fortibus omnes in bello socii esse volunt. Qua vero arte consequutus sit, ut hoc efficeret; id quoque rectum erit haud omittere. Ni-

Ἧι μέντοι, ὥστε ταῦτα γίγνεσθαι, ἐμηχανήσατο, καὶ τοῦτο καλὸν μὴ παραλιπεῖν. Ἐκεῖνος τοίνυν σαφῶς παρεσκεύασε τοῖς μὲν ἀγαθοῖς εὐδαιμονίαν, τοῖς δὲ κακοῖς κακοδαιμονίαν. Ἐν μὲν γὰρ ταῖς ἄλλαις πόλεσιν, ὁπόταν τις κακὸς γένηται, ἐπίκλησιν μόνον ἔχει, κακὸς εἶναι· ἀγοράζει δὲ ἐν τῷ αὐτῷ ὁ κακὸς τἀγαθῷ, καὶ κάθηται, καὶ γυμνάζεται, ἐὰν βούληται· ἐν δὲ τῇ Λακεδαίμονι πᾶς μὲν ἄν τις αἰσχυνθείη, τὸν κακὸν σύσκηνον παραλαβεῖν, πᾶς δ' ἂν ἐν παλαίσματι συγγυμναστήν. Πολλάκις δὲ ὁ τοιοῦτος καὶ διαιρουμένων τοὺς ἀντιφεροῦντας, ἀχώριστος περιγίγνεται· καὶ ἐν χοροῖς δ' εἰς τὰς ἐπονειδίστους χώρας ἀπελαύνεται. Καὶ μὴν ἐν

---

mirum Lycurgus plane praestitit, ut viri fortes beatam, ignavi miseram vitam agerent. Nam aliis in urbibus cum ignaviter aliquis se gerit, duntaxat hominis ignavi cognomento notatur: ac nihilominus negotiatur in eodem foro vir ignavus, quo strenuus; ibidem et sedet, et exercet se, si velit. At Lacedaemone quivis pudendum duxerit, hominem ignavum vel in idem contubernium, vel ad eadem exercitia in luctis admittere. Saepenumero etiam vir hujusmodi, cum dividuntur, qui pila ex adverso ludant, neutram ad partem admissus, pro supervacaneo relinquitur: itidemque in choris ad ignominiosa loca rejicitur. In via quoque aliis ut cedat

ὁδοῖς παραχωρητέον αὐτῷ, καὶ ἐν θάκοις καὶ [ἐν] τοῖς νεωτέροις ὑπαναστατέον· καὶ τὰς μὲν προσηκούσας κόρας οἴκοι θρεπτέον, καὶ ταύταις τῆς ἀνανδρίας αἰτίαν ὑφεκτέον· γυναικὸς δὲ κενὴν ἑστίαν οὐ περιοπτέον, καὶ ἅμα τούτου ζημίαν ἀποτιστέον. Λιπαρὸν δὲ οὐ πλανητέον, οὐδὲ μιμητέον τοὺς ἀνεγκλήτους, ἢ πληγὰς ὑπὸ τῶν ἀμεινόνων ληπτέον. Ἐγὼ μὲν δὴ, τοιαύτης τοῖς κακοῖς ἀτιμίας ἐπικειμένης, οὐδὲν θαυμάζω τὸ προαιρεῖσθαι ἐκεῖ θάνατον ἀντὶ τοῦ οὕτως ἀτίμου τε καὶ ἐπονειδίστου βίου.

ι΄. Καλῶς δέ μοι δοκεῖ ὁ Λυκοῦργος νομοθετῆσαι, καὶ ᾗ μέχρι γήρως ἀσκοῖτ' ἂν ἀρετή. Ἐπὶ γὰρ τῷ τέρματι τοῦ βίου τὴν

---

necesse habet, et in consessibus, et inter juniores ut adsurgat; praeterea, ut puellas ad se pertinentes alat domi, quae et ipsae culpam alienae ignaviae sustineant: ut caveat, ne domo prodeat uxor; eoque nomine mulctam persolvat: ut unctus nitidusque non obambulet, honestae famae homines non imitetur, nisi a melioribus verberari velit. Hujusmodi cum ignavos infamia premat, nihil miror, istic mortem adeo probrosae infamique vitae anteferri.

10. Videtur etiam mihi Lycurgus egregie sanxisse, qua ratione virtus ad senectutem usque possit exerceri. Nam

κρίσιν τῆς γεροντίας προσθεὶς, ἐποίησε, μηδὲ ἐν τῷ γήρᾳ ἀμελεῖσθαι τὴν καλοκαγαθίαν. Ἀξιάγαστον δ' αὐτοῦ καὶ τὸ ἐπικουρῆσαι τῷ τῶν ἀγαθῶν γήρᾳ· θεὶς γὰρ τοὺς γέροντας κυρίους τοῦ περὶ τῆς ψυχῆς ἀγῶνος, διέπραξεν ἐντιμότερον εἶναι τὸ γῆρας τῆς τῶν ἀκμαζόντων ῥώμης. Εἰκότως δέ τοι καὶ σπουδάζεται οὗτος ὁ ἀγὼν μάλιστα τῶν ἀνθρωπίνων. Καλοὶ μὲν γὰρ καὶ οἱ γυμνικοί· ἀλλ' οὗτοι μὲν σωμάτων εἰσίν· ὁ δὲ περὶ τῆς γεροντίας ἀγὼν ψυχῶν ἀγαθῶν κρίσιν παρέχει. Ὅσῳ οὖν κρεῖττον ψυχὴ σώματος, τοσούτῳ καὶ οἱ ἀγῶνες οἱ τῶν ψυχῶν, ἢ οἱ τῶν σωμάτων, ἀξιοσπουδαστότεροι. Τόδε γε μὴν τοῦ Λυκούργου πῶς οὐ μεγάλως ἄξιον ἀγασθῆναι;

---

quia judicium de senatoribus ad vitae metam retulit, hoc ipso effecit, ut ne senecta quidem in laudis et honesti studium negligeretur. Hoc quoque dignum admiratione, quod fortium virorum senectuti consuluerit. Quia enim sanxit ut judicandi de animo jus penes seniores esset; perfecit ut hominum vegetorum robore senectus sit honoratior. Ac merito sane certamini huic inter alia mortalium certamina studium maximum adhibetur. Nam et ludi gymnici sunt illi quidem egregii, verum ad corpora pertinent: cum in hoc de ordine senum certamine, judicium de fortibus animis exhibetur. Quanto igitur animus corpore praestat, tanto majoris animorum certamina, quam corporum, fieri debent. Jam

ὃς ἐπειδὴ κατέμαθεν, ὅτι οἱ μὴ βουλόμενοι ἐπιμελεῖσθαι τῆς ἀρετῆς, οὐχ ἱκανοί εἰσι τὰς πατρίδας αὔξειν, ἐκεῖνος ἐν τῇ Σπάρτῃ ἠνάγκασε δημοσίᾳ πάντας πάσας ἀσκεῖν τὰς ἀρετάς. Ὥσπερ οὖν ἰδιῶται τῶν ἰδιωτῶν διαφέρουσιν ἀρετῇ, οἱ ἀσκοῦντες τῶν ἀμελούντων, οὕτω καὶ ἡ Σπάρτη εἰκότως πασῶν τῶν πόλεων ἀρετῇ διαφέρει, μόνη δημοσίᾳ ἐπιτηδεύουσα τὴν καλοκαγαθίαν. Οὐ γὰρ κἀκεῖνο καλὸν, τὸ, τῶν ἄλλων πόλεων κολαζουσῶν, ἥν τις τὶ ἕτερος ἕτερον ἀδικῇ, ἐκεῖνον ζημίας μὴ ἐλάττους ἐπιθεῖναι, εἴ τις φανερὸς εἴη ἀμελῶν τοῦ ὡς βέλτιστος εἶναι; Ἐνόμιζε γὰρ, ὡς ἔοικεν, ὑπὸ μὲν τῶν ἀνδραποδιζομένων τινὰς, ἢ ἀποστερούντων τι, ἢ κλεπτόν-

---

illud etiam in Lycurgo qui non insignem admirationem meretur? quod cum animadvertisset, eos, qui virtutis studiosi non sunt, non posse patriam majorem ad potentiam evehere; omnes Spartae coëgerit in omni se genere virtutum publice exercere. Itaque ut homines privati privatis virtute praestant, et studiosi negligentibus; sic urbibus haud dubie cunctis Sparta virtute praestat, quippe quae sola publice honesti studio teneatur. Annon enim hoc quoque praeclarum, quod cum urbes caeterae plectant si quis in alium injurius exstiterit; Lycurgus nihilo minus in eum animadvertat, qui se negligentem in hoc declarat, ut sit vir optimus? Existimabat scilicet, uti quidem apparet, a plagiariis, vel fraudato-

των, τοὺς βλαπτομένους μόνον ἀδικεῖσθαι· ὑπὸ δὲ τῶν κακῶν καὶ ἀνάνδρων ὅλας τὰς πόλεις προδίδοσθαι. Ὥστε εἰκότως ἔμοιγε δοκεῖ τούτοις μεγίστας ζημίας ἐπιθεῖναι. Ἐπέθηκε δὲ καὶ τὴν ἀνυπόστατον ἀνάγκην, ἀσκεῖν ἅπασαν πολιτικὴν ἀρετήν. Τοῖς μὲν γὰρ τὰ νόμιμα ἐκτελοῦσιν ὁμοίως ἅπασι τὴν πόλιν οἰκείαν ἐποίησε, καὶ οὐδὲν ὑπελογίσατο οὔτε σωμάτων, οὔτε χρημάτων ἀσθένειαν· εἰ δέ τις ἀποδειλιάσειε τοῦ τὰ νόμιμα διαπονεῖσθαι, τοῦτον ἐκεῖ ἀπέδειξε μήτε νομίζεσθαι ἔτι τῶν ὁμοίων εἶναι. Ἀλλὰ γὰρ, ὅτι μὲν παλαιότατοι οὗτοι οἱ νόμοι εἰσὶ, σαφές· ὁ γὰρ Λυκοῦργος κατὰ τοὺς Ἡρακλείδας λέγεται γενέσθαι· οὕτω δὲ παλαιοὶ

---

ribus, vel furibus, tantum eos injuria adfici, qui damnum accipiunt: ab ignavis autem, effeminatisque totas civitates prodi. Quo fit, ut, mea sententia, maximas his poenas jure constituerit. Praeterea suis necessitatem quandam, quae recusari nequeat, colendi omnem virtutem civilem imposuit. Nam iis, qui praescripta legibus perficerent, pariter universis rempublicam propriam esse voluit; nulla neque corporum imbecillitatis, neque tenuitatis facultatum habita ratione. At si quis prae ignavia defugeret labores in obeundis iis, quae leges jubent; eum Lacedaemone in numero parium ne haberi quidem debere decrevit. Jam quod hae leges antiquissimae sint, patet. Nam Lycurgus

ὄντες, ἔτι καὶ νῦν τοῖς ἄλλοις καινότατοί εἰσι· καὶ γὰρ (τὸ πάντων θαυμαστότατον) ἐπαινοῦσι μὲν πάντες τὰ τοιαῦτα ἐπιτηδεύματα, μιμεῖσθαι δὲ αὐτὰ οὐδεμία πόλις ἐθέλει.

ιά. Καὶ ταῦτα μὲν δὴ κοινὰ ἀγαθὰ καὶ ἐν εἰρήνῃ καὶ ἐν πολέμῳ· εἰ δέ τις βούλεται καταμαθεῖν, ὅτι καὶ εἰς τὰς στρατείας βέλτιον τῶν ἄλλων ἐμηχανήσατο, ἔξεστι καὶ τούτων ἀκούειν. Πρῶτον μὲν τοίνυν οἱ ἔφοροι προκηρύττουσι τὰ ἔτη, εἰς ἃ δεῖ στρατεύεσθαι, καὶ ἱππεῦσι, καὶ ὁπλίταις, ἔπειτα δὲ καὶ τοῖς χειροτέχναις. Ὥστε, ὅσοισπερ ἐπὶ πόλεως χρῶνται ἄνθρωποι, πάντων τούτων καὶ ἐπὶ στρατιᾶς οἱ Λακεδαιμόνιοι εὐποροῦσι·

---

temporibus Herculeorum nepotum vixisse perhibetur. Sed licet antiquae sint, tamen nunc adhuc maxime novae sunt aliis. Etenim quod admiratione dignissimum est, hujusmodi vitae studia collaudant omnes, imitari nulla civitas cupit. Atque haec quidem communia sunt pacis ac belli bona.

11. Si quis autem cognoscere vult, Lycurgum bellicis etiam in rebus quiddam invenisse rectius, quam caeteri; de eo licet haec audiat. Primum Ephori annos aetatis indicant publice, quibus in militiam tum equitibus, tum peditibus armatis, atque etiam opificibus eundum sit. Quo fit, ut quorumcunque opera in urbibus homines utuntur, eorum omnium Lacedaemonii copiam in castris habeant. Itidem qui-

καὶ ὅσα δὲ ὀργάνων ἡ στρατιὰ κοινῇ δεηθείη ἂν ἁπάντων, τὰ μὲν ἁμάξῃ προστέτακται παρέχειν, τὰ δὲ ὑποζυγίῳ· οὕτω γὰρ ἥκιστ' ἂν τὸ ἐκλεῖπον διαλάθοι. Εἴς γε μὴν τὸν ἐν τοῖς ὅπλοις ἀγῶνα τοιάδ' ἐμηχανήσατο· στολὴν μὲν ἔχειν φοινικίδα, καὶ χαλκῆν ἀσπίδα· ταύτην νομίζων ἥκιστα μὲν γυναικείᾳ κοινωνεῖν, πολεμικωτάτην δ' εἶναι· καὶ γὰρ τάχιστα λαμπρύνεται, καὶ σχολαιότατα ῥυπαίνεται. Ἐφῆκε δὲ καὶ κομᾷν τοῖς ὑπὲρ τὴν ἡβητικὴν ἡλικίαν, νομίζων, οὕτω καὶ μείζους ἂν καὶ ἐλευθεριωτέρους καὶ γοργοτέρους φαίνεσθαι. Οὕτω γε μὴν κατεσκευασμένων, μόρας μὲν διεῖλεν ἓξ καὶ ἱππέων καὶ ὁπλιτῶν. Ἑκάστη δὲ τῶν ὁπλιτικῶν τούτων μορῶν ἔχει

---

buscunque instrumentis exercitui communiter opus est, ea partim plaustris suppeditari mandatum est, partim jumentorum subvectione. Nam ea ratione, si quid deest, obscurum minus esse possit. Ad armorum certamina, hujusmodi quaedam excogitavit. Vestem eos puniceam habere voluit, et scutum aereum. Existimabat enim, illam minime cum muliebri commune quidquam habere, hoc autem bello aptissimum esse. Nam et celerrime nitescit, et sordes haud facile contrahit. Fecit etiam illis, qui pubertatis annos excessissent, comam alendi copiam: quod eos hoc pacto grandiores, ac vultu magis liberali, terribilioresque visum iri arbitraretur. Quibus in hunc modum instructis, in sex cohortes

πολέμαρχον ἕνα, λοχαγοὺς τέτταρας, πεντηκοστῆρας ὀκτὼ, ἐνωμοτάρχας ἑκκαίδεκα. Ἐκ δὲ τούτων τῶν μορῶν διὰ παρεγγυήσεως καθίστανται, τότε μὲν εἰς ἐνωμοτίας, τότε δὲ εἰς τρεῖς, τότε δὲ εἰς ἕξ. Ὃ δὲ οἱ πλεῖστοι οἴονται, πολυπλοκωτάτην εἶναι τὴν ἐν ὅπλοις Λακωνικὴν τάξιν, τὸ ἐναντιώτατον ὑπειλήφασι τοῦ ὄντος. Εἰσὶ μὲν γὰρ ἐν τῇ Λακωνικῇ τάξει οἱ πρωτοστάται ἄρχοντες, καὶ ὁ στίχος ἕκαστος πάντ' ἔχων, ὅσα δεῖ παρέχεσθαι. Οὕτω δὲ ῥᾴδιον ταύτην τὴν τάξιν μαθεῖν, ὡς, ὅστις τοὺς ἀνθρώπους δύναται γιγνώσκειν, οὐδεὶς ἂν ἁμάρτοι· τοῖς μὲν γὰρ ἡγεῖσθαι δέδοται, τοῖς δὲ ἕπεσθαι τέτακται. Αἱ δὲ παραγωγαὶ, ὥσπερ ὑπὸ κήρυκος, ὑπὸ τοῦ ἐνωμο-

---

equitatum ac gravem armaturam distribuit. Quaelibet autem civium cohors polemarchum unum habet, centuriones quatuor, quinquagenum praefectos octo, manipulorum duces sexdecim. Ex his vero cohortibus, ubi sic imperatur, nonnunquam milites per manipulos disponuntur, nonnunquam in ternos, nonnunquam in senos. Quod autem complures existimant, armatorum aciem Laconicam valde implicatam esse: ii vero secius opinantur quam sese res habeat. Nam in acie Laconica praefecti loco principe consistunt, et series quaelibet habet omnia, quibus suppeditatis opus est. Tam facile est autem, hanc aciei rationem intelligere; ut nemo, qui homines queat agnoscere, possit unquam errare.

τάρχου λόγῳ δηλοῦνται, ἀραιαί τε καὶ βαθύτεραι αἱ φάλαγγες γίγνονται· ὧν δὴ οὐδ' ὁπωστιοῦν χαλεπὸν μαθεῖν. Τὸ μέντοι, κἂν ταραχθῶσι, μετὰ τοῦ παρατυχόντος ὁμοίως μάχεσθαι ταύτην τὴν τάξιν, οὐκ ἔτι ῥᾴδιόν ἐστι μαθεῖν, πλὴν τοῖς ὑπὸ τῶν τοῦ Λυκούργου νόμων πεπαιδευμένοις. Εὐπορώτατα δὲ καὶ ἐκεῖνα Λακεδαιμόνιοι ποιοῦσι, τὰ τοῖς ὁπλομάχοις πάνυ δοκοῦντα χαλεπὰ εἶναι. Ὅταν μὲν γὰρ ἐπὶ κέρως πορεύωνται, κατ' οὐρὰν δήπου ἐνωμοτία ἕπεται· ἐὰν δ' ἐν τῷ τοιούτῳ ἐκ τοῦ ἐναντίου πολεμία φάλαγξ ἐπιφανῇ, τῷ ἐνωμοτάρχῃ παρεγγυᾶται εἰς μέτωπον παρ' ἀσπίδα καθίστασθαι· καὶ διὰ παντὸς οὕτως, ἔστ' ἂν ἡ φάλαγξ ἐναντία κα-

---

Nam aliis praecedendi munus datum est, aliis imperatum, ut sequantur. Ordinum vero promotiones, tanquam a praecone, manipularis praefecti verbis indicantur; fiuntque phalanges tum rariores tum densiores: quarum rerum nihil omnino cognitu est difficile. Quod autem haec acies, etiamsi turbata fuerit, cum obvio quovis similiter dimicari possit; id intellectu facile non est, extraquam iis, qui Lycurgi legibus instituti sunt. Facillima sunt et ea Lacedaemoniis factu, quae vel gladiatoribus esse perdifficilia videntur. Nam cum in cornu pergunt, sequitur a tergo manipularia series: at si phalanx hostilis ex adverso interea se ostentaverit, manipulario duci denunciatur, ut ad frontem clypeum versus con-

τάστῃ. Ἢν γε μὴν, οὕτως ἐχόντων, ἐκ τοῦ ὄπισθεν οἱ πολέμιοι ἐπιφανῶσιν, ἐξελίττεται ἕκαστος ὁ στίχος, ἵνα οἱ κράτιστοι ἐναντίοι ἀεὶ τοῖς πολεμίοις ὦσιν. Ὅτε δὲ ὁ ἄρχων εὐώνυμος γίγνεται, οὐδ᾽ ἐν τούτῳ μειονεκτεῖν ἡγοῦνται, ἀλλ᾽ ἔστιν ὅτε καὶ πλεονεκτεῖν. Εἰ γάρ τινες κυκλοῦσθαι ἐπιχειροῖεν, οὐκ ἂν κατὰ τὰ γυμνὰ, ἀλλὰ κατὰ τὰ ὡπλισμένα περιβάλλοιεν ἄν. Ἢν δέ ποτε ἕνεκά τινος δοκῇ συμφέρειν, τὸν ἡγεμόνα δεξιὸν κέρας ἔχειν, στρέψαντες τὸ ἄγημα ἐπὶ κέρας, ἐξελίττουσι τὴν φάλαγγα, ἔστ᾽ ἂν ὁ μὲν ἡγεμὼν δεξιὸς ᾖ, ἡ δὲ οὐρὰ εὐώνυμος γένηται. Ἢν δ᾽ αὖ ἐκ τῶν δεξιῶν πολεμίων τάξις ἐπιφαίνηται ἐπὶ κέρως πορευομένων, οὐδὲν ἄλλο πραγ-

sistat; atque ita fit penitus, donec phalanx hostibus adversa steterit. Jam si acie ipsorum hoc pacto disposita, hostes a tergo venientes apparuerint; quaelibet series evolvitur, ut fortissimi quique semper hostibus oppositi sint. Quod si aliquando dux agminis ad latus laevum sit, ne tum quidem conditione se deteriore esse putant, imo nonnunquam meliore. Nam si qui eos undique cingere conarentur, non versus partes nudas, sed armis munitas, eos circumdarent. Si certa de causa visum aliquando sit expedire, ut cornu dextrum ductor obtineat; verso in cornu agmine phalangem evolvunt, donec ad dextram sit ductor, et agmen extremum ad laevam. Rursus si ab hostibus ad dextram constitutis

ματεύονται, ἢ τὸν λόχον ἕκαστον, ὥσπερ τριήρη, ἀντίπρωρον τοῖς ἐναντίοις στρέφουσι, καὶ οὕτως αὖ γίγνεται ὁ κατ' οὐρὰν λόχος παρὰ δόρυ. Ἢν γε μὴν κατὰ τὰ εὐώνυμα πολέμιοι προσίωσιν, οὐδὲ τοῦτο ἐῶσιν, ἀλλ' ἀπωθοῦσιν, ἢ ἐναντίους ἀντιπάλοις τοὺς λόχους στρέφουσι· καὶ οὕτως αὖ ὁ κατ' οὐρὰν λόχος παρ' ἀσπίδα καθίσταται.

ιβ'. Ἐρῶ δὲ καὶ, ᾗ στρατοπεδεύεσθαι ἐνόμισε χρῆναι Λυκοῦργος. Διὰ μὲν γὰρ τὸ τὰς γωνίας τοῦ τετραγώνου ἀχρήστους εἶναι, εἰς κύκλον ἐστρατοπεδεύσατο, εἰ μὴ ὄρος ἀσφαλὲς εἴη, ἢ τεῖχος, ἢ ποταμὸν ὄπισθεν ἔχοιεν. Φυλακάς γε μὴν ἐποίησε μεθημε-

---

acies sese ostenderit progredientium in cornu, nihil agunt aliud, quam quod centurias singulas, triremis instar, hostibus velut objecta prora, convertunt; qua ratione series ea, quae extremo est in agmine, hastam versus constituitur. At si a laevo latere accesserint hostes, ne hoc quidem permittunt; sed repellunt eos, vel adversas series adversariis obvertunt. Qua ratione fit, ut extremi agminis series clypeum versus constituatur.

12. Dicam etiam, quo pacto Lycurgus castra esse metanda censuerit. Nam quia quadrati agminis anguli sunt inutiles, in orbem castra ponebat, extraquam si monte tuti essent, vel a tergo murum fluviumve haberent. Excubias quidem diurnas instituit, quae in-

ρινὰς, τὰς μὲν πρὸς τὰ ὅπλα εἴσω βλεπούσας· (οὐ γὰρ πολεμίων ἕνεκα, ἀλλὰ φίλων, αὗται καθίστανται) τούς γε μὴν πολεμίους ἱππεῖς φυλάττουσιν ἀπὸ χωρίων, ὧν ἂν ἐκ πλείστου προορῷεν. Εἰ δέ τις προΐοι νύκτωρ ἔξω τῆς φάλαγγος, ἐνόμισεν, ὑπὸ Σκιριτῶν προφυλάττεσθαι· νῦν δ᾽ ἤδη καὶ ὑπὸ ξένων αὐτῶν, τινες συμπαρόντες. Τὸ δὲ ἔχοντας τὰ δόρατα ἀεὶ περιϊέναι, εὖ καὶ τοῦτο δεῖ εἰδέναι, ὅτι τοῦ αὐτοῦ ἕνεκά ἐστιν, οὗπερ καὶ τοὺς δούλους εἴργουσιν ἀπὸ τῶν ὅπλων. Καὶ τοὺς ἐπὶ τὰ ἀναγκαῖα ἀπιόντας οὐ δεῖ θαυμάζειν, ὅτι οὔτε ἀλλήλων, οὔτε τῶν ὅπλων πλέον, ἢ ὅσον μὴ λυπεῖν ἀλλήλους, ἀπέρχονται· καὶ γὰρ ταῦτα ἀσφαλείας ἕνεκα ποιοῦ-

---

terius castra versus spectarent: nam amicorum, non hostium causa, illae constituuntur. Hostes ab equitibus observantur iis e locis de quibus prospici longissime potest. Quod si quis noctu extra phalangem progrediatur, a Sciritis ea de causa instituit habendas excubias; et hoc tempore praestant id mercenarii milites, quibus aliqui Lacones adsunt. Jam quod cum hastis semper obversantur, id sciendum eadem de causa fieri, ob quam servos etiam ab armis arcent. Praeterea mirum videri non debet, eos, qui ad naturae necessaria secedunt, neque ab se invicem, neque ab exercitu longius progredi, quam uti caveant, ne sibi mutuo molestiam

σι. Μεταστρατοπεδεύονταί γε μὴν πυκνὰ, καὶ τοῦ σίνεσθαι τοὺς πολεμίους ἕνεκα, καὶ τοῦ ὠφελεῖν τοὺς φίλους. Καὶ γυμνάζεσθαι δὲ προαγορεύεται ὑπὸ τοῦ νόμου ἅπασι Λακεδαιμονίοις, ὅσῳ περ ἂν στρατεύωνται· ὥστε μεγαλοπρεπεστέρους μὲν αὐτοὺς ἐφ' ἑαυτοῖς γίγνεσθαι, ἐλευθεριωτέρους δὲ τῶν ἄλλων φαίνεσθαι. Δεῖ δὲ εἴτε περίπατον εἴτε δρόμον ἐλάσσω ποιεῖσθαι, ἢ ὅσον ἂν ἡ μόρα ἐφήκῃ, ὅπως μηδεὶς τῶν αὑτοῦ ὅπλων πόῤῥω γίγνηται. Μετὰ δὲ τὰ γυμνάσια καθίζειν μὲν ὁ πρῶτος πολέμαρχος κηρύττει· (ἔστι δὲ τοῦτο ὥσπερ ἐξέτασις) ἐκ τούτου δὲ ἀριστοποιεῖσθαι, καὶ ταχὺ τὸν πρόσκοπον ὑπολύεσθαι· ἐκ τούτου δ' αὖ διατριβαὶ καὶ ἀναπαύσεις πρὸ τῶν ἑσ-

---

creent. Haec enim securitatis causa faciunt. Castra saepius mutant, partim ut hostibus detrimentum adferant, partim ut amicis prosint: etiam a lege mandatur Lacedaemoniis omnibus, qui expeditionibus intersunt, ut exercitiis utantur: quo fit, ut ipsi magis inter se magnanimi evadant, ac supra caeteros indole magis esse liberali videantur. Locus exercitationis et cursus intra id spatium necessario describitur, quousque cohors ipsa pertinet, ne quis ab suis armis recedat longius. Peractis exercitiis, Polemarchus primus, uti sedeant, per praeconem edicit; quod quidem lustrationis cujusdam instar est: deinde prandium uti sumant, ac speculato-

περινῶν γυμνασίων. Μετά γε μὴν ταῦτα δειπνοποιεῖσθαι κηρύττεται, καὶ, ἐπειδὰν ᾄσωσιν εἰς τοὺς θεοὺς, οἷς ἂν κεκαλλιερηκότες ὦσιν, ἐπὶ τῶν ὅπλων ἀναπαύεσθαι. Ὅτι δὲ πολλὰ γράφω, οὐ δεῖ θαυμάζειν· ἥκιστα γὰρ Λακεδαιμονίοις εὕροι ἄν τις παραλελειμμένα ἐν τοῖς στρατιωτικοῖς, ὅσα δεῖ ἐπιμελείας.

ιγ΄. Διηγήσομαι δὲ καὶ, ἣν ἐπὶ στρατιᾶς ὁ Λυκοῦργος βασιλεῖ δύναμιν καὶ τιμὴν παρεσκεύασε. Πρῶτον μὲν γὰρ ἐπὶ φρουρᾶς τρέφει ἡ πόλις βασιλέα καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ· συσκηνοῦσι δὲ αὐτῷ οἱ πολέμαρχοι, ὅπως ἀεὶ συνόντες μᾶλλον καὶ κοινοβουλῶσιν, ἤν τι

---

rem mox demittant. Hinc inter se conversantur milites, ac se quiescendo recreant ante vespertina exercitia. Secundum haec per praeconem denuntiatur, sumendam esse coenam; et posteaquam hymnos Diis cecinerint, quibus est facta res sacra, armis incubando quietem capiendam. Nemo vero miretur, tam multa me scribere. Nam minime quis a Lacedaemoniis omissum aliquid reperiat in re militari, quod quidem curandum veniat.

13. Commemorabo etiam, quam Lycurgus regi potestatem et dignitatem in exercitu adsignaverit. Primo regem cinctum satellitio, cum iis, qui adsunt regi, civitas alit. In ejus contubernio sunt Polemarchi, ut semper illi praesto sint communicandorum consiliorum causa, si quidem usus ita pos-

δέωνται. Συσκηνοῦσι δὲ καὶ ἄλλοι τρεῖς ἄνδρες τῶν ὁμοίων· οὗτοι τούτοις ἐπιμελοῦνται πάντων τῶν ἐπιτηδείων, ὡς μηδεμία ἀσχολία ᾖ αὐτοῖς τῶν πολεμικῶν ἐπιμελεῖσθαι. Ἐπαναλήψομαι δὲ, ὡς ἐξορμᾶται σὺν στρατιᾷ ὁ βασιλεύς. Θύει μὲν γὰρ πρῶτον, οἴκοι ὢν, Διῒ ἀγήτορι καὶ τοῖς σὺν αὐτῷ· ἢν δὲ ἐνταῦθα καλλιερήσῃ, λαβὼν ὁ πυρφόρος πῦρ ἀπὸ τοῦ βωμοῦ, προηγεῖται ἐπὶ τὰ ὅρια τῆς χώρας· ὁ δὲ βασιλεὺς ἐκεῖ αὖ θύεται Διῒ καὶ Ἀθηνᾷ. Ὅταν δὲ ἀμφοῖν τούτοιν τοῖν θεοῖν καλλιερηθῇ, τότε διαβαίνει τὰ ὅρια τῆς χώρας· καὶ τὸ πῦρ μὲν ἀπὸ τούτων τῶν ἱερῶν προηγεῖται οὔ ποτε ἀποσβεννύμενον, σφάγια δὲ παντοῖα ἕπεται. Ἀεὶ δὲ, ὅταν θύηται,

---

tulet. In eodem regis contubernio viri praeterea tres ex parium numero degunt, qui quidem eis omnia necessaria procurant; ne ab ulla impediantur occupatione, quominus res bellicas studiose tractent. Repetam vero altius, quo pacto Rex cum copiis in expeditionem domo proficiscatur. Primum domi adhuc sacrum Jovi ductori, et adjunctis ei Diis facit; ac si litatum illuc fuerit, Ignifer, sive fecialis, sublato ab ara igne, ad regionis fines praecedit: ubi Rex Jovi Minervaeque rursum sacrificat. Ubi Diis hisce litatum ambobus est, tum deinde limites regionis transit. Atque ab his sacris sublatus ignis praefertur, et nunquam extinguitur, sequente omni hostiarum genere. Quoties autem Rex sacrificat,

ἄρχεται μὲν τούτου τοῦ ἔργου ἔτι κνεφαῖος, προλαμβάνειν βουλόμενος τὴν τοῦ θεοῦ εὔνοιαν. Πάρεισι δὲ περὶ τὴν θυσίαν πολέμαρχοι, λοχαγοὶ, πεντηκοστῆρες, ξένων στρατίαρχοι, στρατοῦ σκευοφορικοῦ ἄρχοντες, καὶ τῶν ἀπὸ τῶν πόλεων δὲ στρατηγῶν ὁ βουλόμενος. Πάρεισι δὲ καὶ τῶν ἐφόρων δύο, οἳ πολυπραγμονοῦσι μὲν οὐδὲν, ἢν μὴ ὁ βασιλεὺς προσκαλῇ· ὁρῶντες δὲ, ὅ, τι ποιεῖ ἕκαστος, πάντας σωφρονίζουσιν, ὡς τὸ εἰκός. Ὅταν δὲ τελεσθῇ τὰ ἱερὰ, ὁ βασιλεὺς, προσκαλέσας πάντας, παραγγέλλει τὰ ποιητέα. Ὥστε, ὁρῶν ταῦτα, ἡγήσαιο ἂν, τοὺς μὲν ἄλλους αὐτοσχεδιαστὰς εἶναι τῶν στρατιωτικῶν, Λακεδαιμονίους δὲ μόνους τῷ ὄντι τεχνί-

---

primo id crepusculo facere occipit, quasi benevolentiam Dei cupiens antevertere. Adsunt sacrificio Polemarchi, centuriones, quinquagenum praefecti, militum stipendiariorum duces, impedimentis praefecti, ex civitatum denique praetoribus cui lubet. Adsunt praeterea duo Ephori, qui nihil illi quidem agunt curiosius, nisi a Rege adhibiti: sed considerantes tamen, quid quisque faciat, omnes, ceu fieri par est, modestiores reddunt. Posteaquam facta est res sacra, Rex arcessitis omnibus, quid faciendum sit, imperat. Quo fit, ut si haec videas, existimes caeteros quidem homines studio subitario rem militarem tractare; Lacedaemonios autem

τας τῶν πολεμικῶν. Ἐπειδάν γε μὴν ἡγῆται ὁ βασιλεὺς, ἢν μὲν μηδεὶς ἐναντίος φαίνηται, οὐδεὶς αὐτοῦ πρόσθεν πορεύεται, πλὴν Σκιρῖται καὶ οἱ προερευνώμενοι ἱππεῖς· ἢν δέ ποτε μάχην οἴωνται ἔσεσθαι, λαβὼν τὸ ἄγημα τῆς πρώτης μόρας ὁ βασιλεὺς, ἄγει συστρέψας ἐπὶ δόρυ, ἔστ' ἂν γένηται ἐν μέσῳ δυοῖν μόραιν καὶ δυοῖν πολεμάρχοιν. Οὓς δὲ δεῖ ἐπὶ τούτοις τετάχθαι, ὁ πρεσβύτατος τῶν περὶ δημοσίαν συντάττει· εἰσὶ δὲ οὗτοι, ὅσοι ἂν σύσκηνοι ὦσι τῶν ὁμοίων, καὶ μάντεις, καὶ ἰατροὶ, καὶ αὐληταὶ, οἱ τοῦ στρατοῦ ἄρχοντες, καὶ ἐθελούσιοι, ἤν τινες παρῶσιν. Ὥστε τῶν δεομένων γίγνεσθαι οὐδὲν ἀπορεῖται· οὐδὲν γὰρ ἀπρόσκεπτόν ἐστι. Μάλα

solos reapse bellicorum operum artifices esse. Posteaquam Rex ducere copias coepit, si quidem hostis se nullus ostendat; nemo ipsum praecedit, praeter Sciritas, et equites exploratores: sin proelium committendum esse putant, Rex agmine primae cohortis secum sumpto, conversoque ad hastam pergit, donec medio inter duas cohortes ac duos polemarchos loco sit. Qui vero post hos collocandi sunt, illos maximus natu inter eos, qui ad tabernaculum publicum pertinent, ordinat. Sunt autem hi, quicunque contubernio cum paribus eodem utuntur, et haruspices, et medici, et tibicines, et copiarum apud impedimenta praefecti, et si qui sponte sua expeditioni adsunt. Quo fit, ut eorum, quae fieri necesse

δὲ καὶ τάδε ὠφέλιμα, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, ἐμηχανήσατο Λυκοῦργος εἰς τὸν ἐν ὅπλοις ἀγῶνα. Ὅταν γὰρ, ὁρώντων ἤδη τῶν πολεμίων, χίμαιρα σφαγιάζηται, αὐλεῖν τε πάντας τοὺς παρόντας αὐλητὰς νόμος, καὶ μηδένα Λακεδαιμονίων ἀστεφάνωτον εἶναι· καὶ ὅπλα δὲ λαμπρύνεσθαι προαγορεύεται. Ἔξεστι δὲ τῷ νέῳ, καὶ κεκριμένῳ, εἰς μάχην συνιέναι, καὶ φαιδρὸν εἶναι, καὶ εὐδόκιμον. Καὶ παρακελεύονται δὲ τῷ ἐνωμοτάρχῃ· οὐδ' ἀκούεται γὰρ εἰς ἑκάστην πᾶσαν τὴν ἐνωμοτίαν ἀφ' ἑκάστου ἐνωμοτάρχου ἔξω· ὅπως δὲ καλῶς γίγνεται, πολεμάρχῳ δεῖ μέλειν. Ὅταν γε μὴν καιρὸς δοκῇ εἶναι στρατοπεδεύεσθαι, τούτου μὲν αὐτουργὸς βασιλεὺς, καὶ τοῦ δεῖ-

---

est, nihil desideretur: quippe quod nihil non ante prospectum sit. Etiam haec praeclare Lycurgus utiliterque, mea sane sententia, ad armatum certamen excogitavit. Nam cum jam hostium in conspectu capra mactatur, lege constitutum est, ut omnes, quotquot adsunt, tibicines tibia canant, ac nemo Lacedaemoniorum serto careat: etiam ut arma polita niteant, edicitur. Juveni quoque, ac delecto ad pugnam ineundam permittitur, ut hilarem et egregium se gerat. Atque hi etiam manipularium praefectum incitando cohortantur. Nam a quovis manipularium praefecto exterius ad unumquemque manipulum nihil auditur. Ut autem omnia recte fiant, polemarchi curae committitur. Quodnam tem-

ξαί γε ὅπου δεῖ· τὸ μέντοι πρεσβείας ἀποπέμπεσθαι καὶ φιλίας καὶ πολεμίας, τοῦτ' αὖ βασιλέως. Καὶ ἄρχονται μὲν πάντες ἀπὸ βασιλέως, ὅταν βούλωνται πρᾶξαί τι. Ἢν δ' οὖν δίκης δεόμενός τις ἔλθῃ, πρὸς Ἑλλανοδίκας τοῦτον ὁ βασιλεὺς ἀποπέμπει· ἢν δὲ χρημάτων, πρὸς ταμίας· ἢν δὲ ληΐδα ἄγων, πρὸς λαφυροπώλας. Οὕτω δὲ πραττομένων, βασιλεῖ οὐδὲν ἄλλο ἔργον καταλείπεται ἐπὶ φρουρᾶς, ἢ ἱερεῖ μὲν, τὰ πρὸς τοὺς θεοὺς, εἶναι, στρατηγῷ δὲ, τὰ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους.

ιδ'. Εἰ δέ τις με ἔροιτο, εἰ καὶ νῦν ἔτι μοι δοκοῦσι οἱ Λυκούργου νόμοι ἀκίνητοι διαμένειν, τοῦτο μὰ Δία οὐκ ἂν ἔτι θρασέως εἴποι-

---

pus esse metandi castra videatur, regis est in arbitrio situm; itemque locum commonstrandi. Praeterea sive foederatorum, seu hostium dimittere legationes, ad Regem pertinet. Quoties aliquid agendum est, omnes e Rege initium sumunt. Si quis judicia disceptaturus ad Regem veniat, ad Hellanodicas, sive Graecorum judices, a Rege remittitur: si pecunia quis egeat, ad quaestores: sin praedam adferat, ad manubiarum distractores. Quae cum ita gerantur, Regi nihil aliud in exercitu restat negotii, quam ut rerum divinarum respectu sit Sacerdos, humanarum vero, Imperator.

14. Quod si quis me roget, an hac etiam tempestate Lycurgi leges immotae mihi permanere videantur; id profec-

μαι. Οἶδα γὰρ πρότερον μὲν Λακεδαιμονίους αἱρουμένους, οἴκοι τὰ μέτρια ἔχοντας ἀλλήλοις συνεῖναι μᾶλλον, ἢ ἁρμόζοντας ἐν ταῖς πόλεσι, καὶ κολακευομένους διαφθείρεσθαι. Καὶ πρόσθεν μὲν οἶδα αὐτοὺς φοβουμένους, χρυσίον ἔχοντας φαίνεσθαι· νῦν δ' ἔστιν οὓς καὶ καλλωπιζομένους ἐπὶ τῷ κεκτῆσθαι. Ἐπίσταμαι δὲ καὶ πρόσθεν τούτου ἕνεκα ξενηλασίας γιγνομένας, καὶ ἀποδημεῖν οὐκ ἐξὸν, ὅπως μὴ ῥᾳδιουργίας οἱ πολῖται ἀπὸ τῶν ξένων ἐμπίπλαιντο· νῦν δ' ἐπίσταμαι, τοὺς δοκοῦντας πρώτους εἶναι ἐσπουδακότας, ὡς μηδέποτε παύωνται ἁρμόζοντες ἐπὶ ξένης. Καὶ ἦν μὲν, ὅτε ἐπεμελοῦντο, ὅπως ἄξιοι εἶεν ἡγεῖσθαι· νῦν δὲ πολὺ μᾶλλον πραγματεύον-

---

to non audacter dixero. Nam scio Lacedaemonios pridem maluisse domi modicis cum facultatibus consuetudine mutua uti, quam in praefecturis civitatum per adsentationes degenerare. Scio metuisse antehac eos sibi, ne aurum possidere deprehenderentur: jam nonnulli sunt, qui hoc ipso semet ostentant, quod aurum possideant. Praeterea scio peregrinos ob eam causam olim ejectos fuisse, neque concessas peregrinationes; ne ab exteris cives improbitatem haurirent: nunc mihi constat, eos, qui loco videntur apud ipsos esse principe, studiose in hoc incubuisse; ut nunquam non apud exteros urbium praefecti essent. Fuit item aliquando tempus, cum in id operam dabant, ut principatu digni essent: nunc

ται, ὅπως ἄρξουσιν, ἢ ὅπως ἄξιοι τούτων ἔσονται. Τοιγαροῦν οἱ Ἕλληνες πρότερον μὲν ἰόντες εἰς Λακεδαίμονα ἐδέοντο αὐτῶν, ἡγεῖσθαι ἐπὶ τοὺς δοκοῦντας ἀδικεῖν· νῦν δὲ πολλοὶ παρακαλοῦσιν ἀλλήλους, ἐπὶ τὸ διακωλύειν ἄρξαι πάλιν αὐτούς. Οὐδὲν μέντοι δεῖ θαυμάζειν τούτων τῶν ἐπιψόγων αὐτοῖς γιγνομένων, ἐπειδὴ φανεροί εἰσιν οὔτε τῷ θεῷ πειθόμενοι, οὔτε τοῖς Λυκούργου νόμοις.

ιέ. Βούλομαι δὲ καὶ, ἃς βασιλεῖ πρὸς τὴν πόλιν συνθήκας ὁ Λυκοῦργος ἐποίησε, διηγήσασθαι· (μόνη γὰρ δὴ αὕτη ἀρχὴ διατελεῖ, οἵαπερ ἐξ ἀρχῆς κατεστάθη· τὰς δὲ ἄλλας πολιτείας εὕροι ἄν τις μετακεκινημένας, καὶ ἔτι καὶ νῦν μετακινουμένας). Ἔθηκε γὰρ,

---

id magis enituntur, ut imperent, quam ut imperio digni sint. Itaque fit, ut Graeci, qui olim Spartam profecti Lacedaemonios orabant, ut duces adversus illos essent, qui injuste agere viderentur: nunc magna ex parte seipsos ad impediendum cohortentur, ne ad Lacedaemonios rerum summa redeat. Neque vero mirum videri debet, quod in has reprehensiones incurrant; quando palam est, eos neque Apollini, neque Lycurgi legibus parere.

15. Lubet etiam commemorare, quae pacta Lycurgus inter Regem et civitatem constituit. Nam solus hic principatus in eodem permanet statu, quo fuit ab initio: caeteras administrationum publicarum formas vel immutatas, vel e-

θύειν μὲν βασιλέα πρὸς τῆς πόλεως τὰ δημόσια ἅπαντα, ὡς ἀπὸ τοῦ θεοῦ ὄντα, καὶ στρατιὰν, ὅποι ἂν ἡ πόλις ἐκπέμπῃ, ἡγεῖσθαι. Ἔδωκε δὲ καὶ γέρα ἀπὸ τῶν θυομένων λαμβάνειν, καὶ γῆν τε ἐν πολλαῖς τῶν περιοίκων πόλεων ἀπέδειξεν ἐξαίρετον τοσαύτην, ὥστε μήτε δεῖσθαι τῶν μετρίων, μήτε πλούτῳ ὑπερφέρειν. Ὅπως δὲ καὶ οἱ βασιλεῖς ἔξω σκηνοῖεν, σκηνὴν αὐτοῖς δημοσίαν ἀπέδειξε, καὶ διμοιρίᾳ γε ἐπὶ τῷ δείπνῳ ἐτίμησεν, οὐχ ἵνα διπλάσια καταφάγοιεν, ἀλλ' ἵνα καὶ ἀπὸ τοῦδε τιμῆσαι ἔχοιεν, εἴ τινα βούλοιντο. Ἔδωκε δ' αὖ καὶ συσκήνους δύω ἑκατέρῳ προσελέσθαι, οἳ δὴ καὶ Πύθιοι καλοῦνται. Ἔδωκε δὲ καὶ πασῶν τῶν συῶν ἀπὸ τόκου

---

tiam nunc aliquis mutari comperiat. Sanxit igitur, ut Rex pro salute civitatis rem divinam in omnibus sacris publicis faceret, veluti ortus a Deo: ut, quocunque civitas militum copias mitteret, ducis munere fungeretur. Adtribuit hoc quoque, ut de victimis caesis honoris causa quaedam ipse caperet: praeterea tantum agri eximii multis in urbibus finitimis secrevit, ut mediocrium quidem illi facultatum copia non desit, non tamen opibus antecellat. Atque uti Reges etiam foris uti contubernio possent, ad hoc eis tabernaculum publicum ordinavit, eumque honorem illic addidit, ut in coena duplex ipsis portio cederet; non id quidem, ut duplo plus, quam alii, vorarent; sed ut aliquid inde honoris causa

χοῖρον λαμβάνειν, ὡς μή ποτε ἀπορῆσαι βασιλεὺς ἱερῶν, ἤν τι δεηθῇ θεοῖς συμβουλεύσασθαι. Καὶ πρὸς τῇ οἰκίᾳ δὲ λίμνη ὕδατος ἀφθονίαν παρέχει· ὅτι δὲ καὶ τοῦτο πρὸς πολλὰ χρήσιμον, οἱ μὴ ἔχοντες αὐτὸ μᾶλλον γιγνώσκουσι. Καὶ ἕδρας δὲ πάντες ὑπανίστανται βασιλεῖ, πλὴν οὐκ ἔφοροι ἀπὸ τῶν ἐφορικῶν δίφρων. Καὶ ὅρκους δὲ ἀλλήλοις κατὰ μῆνα ποιοῦνται, ἔφοροι μὲν ὑπὲρ τῆς πόλεως, βασιλεὺς δὲ ὑπὲρ ἑαυτοῦ. Ὁ δὲ ὅρκος ἐστὶ τῷ μὲν βασιλεῖ, κατὰ τοὺς τῆς πόλεως κειμένους νόμους βασιλεύσειν· τῇ δὲ πόλει, ἐμπεδορκοῦντος ἐκείνου ἀστυφέλικτον τὴν βασιλείαν παρέξειν. Αὗται μὲν οὖν αἱ τιμαὶ οἴκοι ζῶντι βασιλεῖ δέδονται. οὐδέν τι

dare possent, cui libuisset. Praeterea Regi utrique potestatem deligendi contubernales binos concessit, quos Pythios vocant. Permisit etiam, ut de omnium scrofarum partu porcum acciperet, ne unquam Rex victimis careret, si qua in re Dii consulendi essent. Propter domum regiam stagnum aquae copiam suppeditat. Quod quidem ad multa esse perutile, magis intelligunt ii, qui eo carent. Etiam de sella Regi adsurgunt omnes, praeterquam Ephori de sellis Ephoricis. Mensibus singulis jurejurando se invicem adstringunt, Ephori quidem nomine civitatis, Rex autem suo. Regis jusjurandum est, "Regnum "se gesturum ex praescripto "legum latarum:" Civitatis, "Conservaturam se regnum

πολὺ ὑπερφέρουσαι τῶν ἰδιωτικῶν· οὐ γὰρ ἐβουλήθη οὔτε τοῖς βασιλεῦσι τυραννικὸν φρόνημα παραστῆσαι, οὔτε τοῖς πολίταις φθόνον ἐμποιῆσαι τῆς δυνάμεως. Αἳ δὲ τελευτήσαντι τιμαὶ βασιλεῖ δέδονται, τῇδε βούλονται δηλοῦν οἱ Λυκούργου νόμοι, ὅτι οὐχ ὡς ἀνθρώπους, ἀλλ' ὡς ἥρωας τοὺς Λακεδαιμονίων βασιλεῖς προτετιμήκασιν.

" ipsius inconcussum, si qui-
" dem jusjurandum hoc sancte
" servaret." Atque hi honores in patria Regi, quamdiu vivit, concessi sunt; non multum privatorum honoribus potiores. Etenim neque Regibus animos addere tyrannicos voluit, neque civibus eorum potestatem invisam reddere. Qui autem Regi mortuo concessi sunt honores, iis Lycurgi leges indicare volunt, non se Lacedaemoniorum Reges ut homines, sed tanquam heroas honore eximio adfecisse.

ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ

ΑΘΗΝΑΙΩΝ ΠΟΛΙΤΕΙΑ.

ΚΕΦ. ά.

Περὶ δὲ τῆς Ἀθηναίων πολιτείας, ὅτι μὲν εἵλοντο τοῦτον τὸν τρόπον τῆς πολιτείας, οὐκ ἐπαινῶ διὰ τόδε, ὅτι, ταῦθ' ἑλόμενοι, εἵλοντο, τοὺς πονηροὺς ἄμεινον πράττειν, ἢ τοὺς χρηστούς· διὰ μὲν οὖν τοῦτο οὐκ ἐπαινῶ. ἐπεὶ δὲ ταῦτα οὕτως ἔδοξεν αὐτοῖς, ὡς εὖ διασώζον-

XENOPHONTIS

ATHENIENSIUM RESPUBLICA.

Cap. I.

Jam de Atheniensium republica, quod eam reipublicae formam secuti sint, propterea non laudo; quia dum illam voluerunt, voluerunt improbos homines meliori esse conditione, quam probos. Hanc itaque ob causam non laudo. Quia vero

ται τὴν πολιτείαν, καὶ τἆλλα διαπράττονται, ἃ δοκοῦσιν ἁμαρτάνειν τοῖς ἄλλοις Ἕλλησι, τοῦτ' ἀποδείξω. Πρῶτον μὲν οὖν τοῦτο ἐρῶ, ὅτι δικαίως αὐτόθι καὶ οἱ πένητες καὶ ὁ δῆμος πλέον ἔχει τῶν γενναίων καὶ τῶν πλουσίων, διὰ τόδε, ὅτι ὁ δῆμός ἐστιν ὁ ἐλαύνων τὰς ναῦς, καὶ ὁ τὴν δύναμιν περιτιθεὶς τῇ πόλει· καὶ οἱ κυβερνῆται, καὶ οἱ κελευσταὶ, καὶ οἱ πεντηκόνταρχοι, καὶ οἱ πρωρᾶται, καὶ οἱ ναυπηγοὶ, οὗτοί εἰσιν οἱ τὴν δύναμιν περιτιθέντες τῇ πόλει, πολὺ μᾶλλον ἢ οἱ πολῖται καὶ οἱ γενναῖοι καὶ οἱ χρηστοί. Ἐπειδὴ οὖν ταῦτα οὕτως ἔχει, δοκεῖ δίκαιον εἶναι, πᾶσι τῶν ἀρχῶν μετεῖναι, ἔν τε τῷ κλήρῳ, καὶ ἐν τῇ χειροτονίᾳ, καὶ λέγειν ἐξεῖναι τῷ βουλο-

---

ita eis visum est, equidem ostendam, rempublicam eos suam incolumem conservare, atque etiam alia perficere, in quibus aberrare Graecis caeteris existimentur. Primum igitur hoc dicam, merito pauperes ac plebem ibi plus posse, quam nobiles et divites, idque ob hanc causam, quod plebs et naves agat, et potentiam civitati conciliet: adeoque gubernatores, et incitatores nautarum, et quinquaginta remigibus praefecti, et proretae, et navium fabricatores, hi sunt qui multo magis reipublicae potentiam amplificant, quam cives, quam nobiles, quam homines frugi. Haec quum ita se habeant, aequum esse videtur, ut omnes magistratuum participes fiant,

μένῳ τῶν πολιτῶν. Ἔπειτα ὁπόσαι μὲν σωτηρίαν φέρουσι τῶν ἀρχῶν, χρησταὶ οὖσαι καὶ μὴ χρησταὶ, ἢ κίνδυνον τῷ δήμῳ ἅπαντι, τούτων μὲν τῶν ἀρχῶν οὐδὲν δεῖται ὁ δῆμος μετεῖναι, οὔτε τῶν στρατηγικῶν κλήρων οἴονται σφίσι χρῆναι μετεῖναι, οὔτε τῶν ἱππαρχιῶν· (γιγνώσκει γὰρ ὁ δῆμος, ὅτι πλείω ὠφελεῖται ἐν τῷ μὴ αὐτὸς ἄρχειν ταύτας τὰς ἀρχὰς, ἀλλ' ἐᾶν τοὺς δυνατωτάτους ἄρχειν·) ὁπόσαι δ' εἰσὶν ἀρχαὶ μισθοφορίας ἕνεκα καὶ ὠφελείας εἰς τὸν οἶκον, ταύτας ζητεῖ ὁ δῆμος ἄρχειν. Ἔπειτα δὲ, ὃ ἔνιοι θαυμάζουσιν, ὅτι πανταχοῦ πλέον νέμουσι τοῖς πονηροῖς καὶ πένησι καὶ δημοτικοῖς, ἢ τοῖς χρηστοῖς, ἐν αὐτῷ τούτῳ φανοῦνται τὴν δημοκρατίαν δια-

---

sive per sortem, seu per suffragium; utque cuivis civium dicere liceat, qui quidem velit. Deinde quotquot magistratus, sive superiores seu inferiores, universo populo vel salutis vel periculorum auctores sunt, eorum uti particeps sit vulgus, non est necesse: neque plebs sortes praetorias, neque praefecturas equitum ad se pertinere putat. Animadvertit enim, se plus emolumenti capere, dum magistratus hosce non obit, sed illis relinquit gerendos, qui plurimum possunt. Quotquot vero magistratus habent stipendia, reique familiari conducunt, hos etiam vulgus ambit. Quod autem nonnulli mirantur, ubique plus eos hominibus nullius momenti, et pauperibus, et

σώζοντες. Οἱ μὲν γὰρ πένητες καὶ οἱ δημόται καὶ οἱ χείρους, εὖ πράττοντες, καὶ πολλοὶ οἱ τοιοῦτοι γιγνόμενοι, τὴν δημοκρατίαν αὔξουσιν· ἐὰν δὲ εὖ πράττωσιν οἱ πλούσιοι καὶ οἱ χρηστοὶ, ἰσχυρὸν τὸ ἐναντίον σφίσιν αὐτοῖς καθιστᾶσιν οἱ δημοτικοί. Ἔστι δὲ πάσῃ γῇ τὸ βέλτιστον ἐναντίον τῇ δημοκρατίᾳ· ἐν γὰρ τοῖς βελτίστοις ἔνι ἀκολασία τε ὀλιγίστη καὶ ἀδικία, ἀκρίβεια δὲ πλείστη εἰς τὰ χρηστά· ἐν δὲ τῷ δήμῳ ἀμαθία τε πλείστη καὶ ἀταξία καὶ πονηρία· ἥ τε γὰρ πενία αὐτοὺς μᾶλλον ἄγει ἐπὶ τὰ αἰσχρὰ, καὶ ἡ ἀπαιδευσία καὶ ἡ ἀμαθία δι' ἔνδειαν χρημάτων ἐνίοις τῶν ἀνθρώπων. Εἴποι δ' ἄν τις, ὡς ἐχρῆν αὐτοὺς μὴ ἐᾶν λέγειν πάντας ἑξῆς, μηδὲ

---

plebeis, quam egregiis viris tribuere; in hoc ipso popularem civitatis statum aperte conservant. Quippe dum pauperes, et plebei, et nauci homines bene agunt, et ad aliquem numerum excrescunt, statum civitatis popularem augent. Sin divitibus et egregiis hominibus bene sit; tum vero plebei contrariam sibi partem corroborant. Sunt autem ubique terrarum optimates dominatui plebeo contrarii. Nam in optimatibus petulantiae ac injustitiae minimum est, studium vero rerum honestarum accuratissimum: contra, in plebe plurimum inscitiae, confusionis, improbitatis. Etenim paupertas magis eos adducit ad turpia, et plerique mortalium propter pe-

βουλεύειν, ἀλλὰ τοὺς δεξιωτάτους καὶ ἄνδρας ἀρίστους· οἵδε καὶ ἐν τούτῳ ἄριστα βουλεύονται, ἐῶντες καὶ τοὺς πονηροὺς λέγειν. Εἰ μὲν γὰρ οἱ χρηστοὶ ἔλεγον καὶ ἐβουλεύοντο, τοῖς ὁμοίοις σφίσιν αὐτοῖς ἦν ἀγαθὰ, τοῖς δὲ δημοτικοῖς οὐκ ἀγαθά· νῦν δὲ λέγων ὁ βουλόμενος ἀναστὰς ἄνθρωπος πονηρὸς ἐξευρίσκει τὸ ἀγαθὸν αὐτῷ τε καὶ τοῖς ὁμοίοις αὐτῷ. Εἴποι τις ἄν, τί ἂν οὖν γνοίη ἀγαθὸν αὐτῷ ἢ τῷ δήμῳ τοιοῦτος ἄνθρωπος; οἵδε γιγνώσκουσιν, ὅτι ἡ τούτου ἀμαθία καὶ πονηρία καὶ εὔνοια μᾶλλον λυσιτελεῖ, ἢ ἡ τοῦ χρηστοῦ ἀρετὴ καὶ σοφία καὶ κακόνοια. Εἴη μὲν οὖν ἂν πόλις οὐκ ἀπὸ τοιούτων διαιτημάτων ἡ βελτίστη, ἀλλ' ἡ δημοκρατία μάλιστ'

---

nuriam neque liberaliter educati, neque recte institui possunt. Fortasse dixerit aliquis non permittendum esse, ut omnes vel dicendi potestatem habeant, vel consulendi: sed peritissimos tantum et praestantissimos viros. At illi in hoc quoque sibi rectissime consulunt, dum futilibus etiam dicendi potestatem faciunt. Nam si duntaxat egregii viri et orationes haberent, et sententias dicerent, sui similibus prodessent, non autem plebeis: nunc quum surgat [ad concionandum] aliquis nullius pretii quicunque voluerit; facile tum sibi, tum sui similibus quod expediat, invenit. At inquiet aliquis, ecquid hujusmodi homo boni vel sibi vel populo possit excogitare? Nimirum intelligunt illi, hujus imperitiam ac futilitatem, cum

ἂν σώζοιτο οὕτως. Ὁ γὰρ δῆμος οὐ βούλεται, εὐνομουμένης τῆς πόλεως, αὐτὸς δουλεύειν, ἀλλ' ἐλεύθερος εἶναι καὶ ἄρχειν· τῆς δὲ κακονομίας αὐτῷ ὀλίγον μέλει· ὃ γὰρ σὺ νομίζεις οὐκ εὐνομεῖσθαι, αὐτὸς ἀπὸ τούτου ἰσχύει ὁ δῆμος, καὶ ἐλεύθερός ἐστιν. Εἰ δ' εὐνομίαν ζητεῖς, πρῶτα μὲν ὄψει τοὺς δεξιωτάτους αὐτοῖς τοὺς νόμους τιθέντας· ἔπειτα κολάσουσιν οἱ χρηστοὶ τοὺς πονηρούς, καὶ βουλεύσουσιν οἱ χρηστοὶ περὶ τῆς πόλεως, καὶ οὐκ ἐάσουσι μαινομένους ἀνθρώπους βουλεύειν, οὐδὲ λέγειν, οὐδὲ ἐκκλησιάζειν. Ἀπὸ τούτων τοίνυν τῶν ἀγαθῶν τάχιστ' ἂν ὁ δῆμος εἰς δουλείαν καταπέσοι. Τῶν δούλων δ' αὖ καὶ τῶν μετοίκων πλείστη ἐστὶν Ἀθήνησιν ἀκο-

benevolentia, plus sibi prodesse, quam viri egregii virtutem ac sapientiam, cum malevolentia. Potest igitur fieri, ut his moribus civitas non efficiatur optima: sed status tamen popularis hac ratione conservabitur. Populus enim non vult rempublicam bene constitutam, in qua sibi sit serviendum; sed liber esse vult, et imperio potiri, ac malum interim civitatis statum flocci pendit. Nam quod tu non recte constitutum existimas, id ipsum potentiam plebis libertatemque sustinet. Quod si bonum reipublicae statum requiris, primum videbis in eo peritissimos leges ferre; deinde boni malos punient, deque republica consultabunt, et homines insanos neque consiliis adesse, neque orationem habere, neque concionari permit-

λασία, καὶ οὔτε πατάξαι ἔξεστιν αὐτόθι, οὔτε ὑπεκστήσεταί σοι ὁ δοῦλος. Οὗ δὲ ἕνεκεν ἐστὶν τοῦτο ἐπιχώριον, ἐγὼ φράσω· εἰ νόμος ἦν, τὸν δοῦλον ὑπὸ τοῦ ἐλευθέρου τύπτεσθαι, ἢ τὸν μέτοικον, ἢ τὸν ἀπελεύθερον, πολλάκις ἂν, οἰηθεὶς εἶναι τὸν Ἀθηναῖον δοῦλον, ἐπάταξεν ἄν· ἐσθῆτά τε γὰρ οὐδὲν βελτίων ὁ δῆμος αὐτόθι, ἢ οἱ δοῦλοι καὶ οἱ μέτοικοι, καὶ τὰ εἴδη οὐδὲν βελτίους εἰσίν. Εἰ δέ τις καὶ τοῦτο θαυμάζει, ὅτι ἐῶσι τοὺς δούλους τρυφᾷν αὐτόθι, καὶ μεγαλοπρεπῶς διαιτᾶσθαι ἐνίους, καὶ τοῦτο γνώμῃ φανεῖεν ἂν ποιοῦντες. Ὅπου γὰρ ναυτικὴ δύναμίς ἐστιν ἀπὸ χρημάτων, ἀνάγκη, τοῖς ἀνδραπόδοις δουλεύειν, ἵνα λαμβάνων μὲν πράττῃ τὰς ἀποφορὰς, καὶ

tent. Quapropter ex his bonis celerrime plebs ad servitutem reciderit. Servorum autem et advenarum maxima est Athenis petulantia, neque pulsandi eos cuiquam illic jus est, neque servus tibi cedet. Cur autem hoc moribus illic ita receptum sit, equidem exponam. Si consuetudo ferret servum hominem ab ingenuo verberari, vel advenam, vel libertum; saepe quis Atheniensem pulsaret, servum esse ratus. Nam neque vestitu, neque forma, quidquam istic plebs servis advenisve praestat. Jam siquis etiam miratur, quod istic et delicate servos et splendide quidem nonnullos vivere patiantur, hoc quoque certo eos judicio facere constat. Nam ubi potentia navalis ab opibus pendet, ibi posthabitis homini-

ἐλευθέρους ἀφιέναι· ὅπου δ' εἰσὶ πλούσιοι δοῦλοι, οὐκ ἔτι ἐνταῦθα λυσιτελεῖ τὸν ἐμὸν δοῦλον σὲ δεδιέναι· (ἐν δὲ τῇ Λακεδαίμονι ὁ ἐμὸς δοῦλος σὲ δέδοικεν·) ἂν δὲ δεδίῃ ὁ σὸς δοῦλος ἐμὲ, κινδυνεύσει καὶ τὰ χρήματα διδόναι τὰ ἑαυτοῦ, ὥστε μὴ κινδυνεύειν περὶ ἑαυτοῦ. Διὰ τοῦτ' οὖν ἰσηγορίαν καὶ τοῖς δούλοις τοὺς ἐλευθέρους ἐποιήσαμεν, καὶ τοῖς μετοίκοις πρὸς τοὺς ἀστοὺς, διότι δεῖται ἡ πόλις μετοίκων, διά τε τὸ πλῆθος τῶν τεχνῶν, καὶ διὰ τὸν ναυτικόν. Διὰ τοῦτο οὖν καὶ τοῖς μετοίκοις εἰκότως τὴν ἰσηγορίαν ἐποιήσαμεν. Τοὺς δὲ γυμναζομένους αὐτόθι καὶ τὴν μουσικὴν ἐπιτηδεύοντας καταλέλυκεν ὁ δῆμος, νομίζων, τοῦτο οὐ καλὸν εἶναι, γνοὺς, ὅτι οὐ

---

bus liberis, servire mancipiis oportet, ut qui ea capit quaestum faciat; ubi vero servi opulenti sunt, ibi meus ut servus te metuat, non expedit. Lacedaemone quidem meus servus te metuit. Jam si me servus tuus metuat, sane verendum, ut res suas mihi det, ne quo ipse sit in periculo. Quamobrem aequalitatem quandam servis et liberis concessimus, itemque advenis et civibus, quod advenarum egeat opera civitas, cum propter opificiorum multitudinem, tum ob rem navalem. Igitur hac de causa merito quaedam aequalitas inter cives et advenas a nobis facta est. Caeterum eos qui corporum exercitiis ibi Musicaeque dediti sunt studiis, plebs non sustulit; quod existimaret id expedire, ac ne posse quidem

δυνατὰ ταῦτά ἐστιν ἐπιτηδεύειν. Ἐν ταῖς χορηγίαις αὖ καὶ γυμνασιαρχίαις καὶ τριηραρχίαις γιγνώσκουσιν, ὅτι χορηγοῦσι μὲν οἱ πλούσιοι, χορηγεῖται δὲ ὁ δῆμος· καὶ γυμνασιαρχοῦσιν οἱ πλούσιοι, ὁ δὲ δῆμος τριηραρχεῖται καὶ γυμνασιαρχεῖται. Ἀξιοῖ οὖν ἀργύριον λαμβάνειν ὁ δῆμος, καὶ ᾄδων, καὶ τρέχων, καὶ ὀρχούμενος, καὶ πλέων ἐν ταῖς ναυσὶν, ἵνα αὐτός τε ἔχῃ, καὶ οἱ πλούσιοι πενέστεροι γίγνωνται. Ἐν δὲ τοῖς δικαστηρίοις οὐ τοῦ δικαίου αὐτοῖς μέλει μᾶλλον, ἢ τοῦ αὐτοῖς συμφέροντος. Περὶ δὲ τῶν συμμάχων, ὅτι ἐκπλέοντες συκοφαντοῦσιν, ὡς δοκοῦσι, καὶ μισοῦσι τοὺς χρηστοὺς, γιγνώσκοντες, ὅτι μισεῖσθαι μὲν ἀνάγκη τὸν ἄρχοντα ὑπὸ τοῦ ἀρ-

---

ab se his dari operam sentiret. In chori vero principatu, ac gymnasiorum triremiumque praefecturis, intelligunt penes opulentos esse chori principatum, vulgus vero in choris versari: eodemque modo locupletes triremibus et gymnasiis praeesse, vulgus autem in triremibus et gymnasiis parere. Vult igitur pecuniam accipere vulgus, atque ita canere, currere, saltare, navigare; ut et ipsum habeat aliquid, et divites reddantur tenuiores. Nec in judiciis quidem magis ejus quod justum est, quam commodi sui rationem habent. De sociis autem, quod navigiis eos adeuntes, calumniari et odisse videntur egregios illic viros, ita sentiunt, fieri non posse, quin qui sub imperio est, oderit eum qui est cum imperio: ac si ma-

χομένου· εἰ δὲ ἰσχύσουσιν οἱ πλούσιοι καὶ οἱ ἰσχυροὶ ἐν ταῖς πόλεσιν, ὀλίγιστον χρόνον ἡ ἀρχὴ ἔσται τοῦ δήμου τοῦ Ἀθήνησιν. Διὰ ταῦτα οὖν τοὺς μὲν χρηστοὺς ἀτιμῶσι, καὶ χρήματα ἀφαιροῦνται, καὶ ἐξελαύνουσι, καὶ ἀποκτείνουσι· τοὺς δὲ πονηροὺς αὔξουσιν. Οἱ δὲ χρηστοὶ Ἀθηναίων τοὺς χρηστοὺς ἐν ταῖς συμμαχίσι πόλεσι σώζουσι, γιγνώσκοντες, ὅτι σφίσιν ἀγαθόν ἐστιν, τοὺς βελτίστους σώζειν ἀεὶ ἐν ταῖς πόλεσιν. Εἴποι δέ τις ἂν, ὅτι ἰσχύς ἐστιν αὕτη Ἀθηναίων, ἐὰν οἱ σύμμαχοι δυνατοὶ ὦσι χρήματα εἰσφέρειν. Τοῖς δὲ δημοτικοῖς δοκεῖ μεῖζον ἀγαθὸν εἶναι, τὰ τῶν συμμάχων χρήματα ἕνα ἕκαστον ἔχειν Ἀθηναίων, ἐκείνους δὲ, ὅσον ζῆν καὶ ἐργάζεσθαι,

---

jores locupletum et potentium vires sint in civitatibus, imperium populi Atheniensis haud diu duraturum. Ob has inquam causas viris egregiis honores adimunt, facultates auferunt, exilia capitisque poenas irrogant, dum nihili homines evehunt. Contra qui Athenienses frugi sunt, ii salutem virorum egregiorum in civitatibus sociis tuentur, quod animadvertant sibi ex usu esse, conservari semper in urbibus optimates. At dixerit aliquis, in eo potentiam Atheniensium esse sitam, si pecunias eorum socii conferre possint. At plebeis hominibus magis expedire videtur, ut Atheniensium unusquisque facultates sociorum obtineat; illi, quantum opus sit ad victum et opera, ne possint insidiari. Hac etiam in

ἀδυνάτους ὄντας ἐπιβουλεύειν. Δοκεῖ δὲ ὁ δῆμος ὁ Ἀθηναίων καὶ ἐν τῷδε κακῶς βουλεύεσθαι, ὅτι τοὺς συμμάχους ἀναγκάζουσι πλεῖν ἐπὶ δίκας Ἀθήναζε· οἵδε ἀντιλογίζονται, ὅσα ἐν τούτῳ ἔνι ἀγαθὰ τῷ δήμῳ τῶν Ἀθηναίων· πρῶτον μὲν ἀπὸ τῶν πρυτανείων τὸν μισθὸν δι' ἐνιαυτοῦ λαμβάνειν· εἶτ' οἴκοι καθήμενοι, ἄνευ νεῶν ἔκπλου, διοικοῦσι τὰς πόλεις τὰς συμμαχίδας· καὶ τοὺς μὲν τοῦ δήμου σώζουσι, τοὺς δ' ἐναντίους ἀπολλύουσιν ἐν τοῖς δικαστηρίοις· εἰ δὲ οἴκοι εἶχον ἕκαστοι τὰς δίκας, ἅτε ἀχθόμενοι Ἀθηναίοις, τούτους ἂν σφῶν αὐτῶν ἀπώλλυσαν, οἵτινες φίλοι μάλιστα ἦσαν Ἀθηναίων τῷ δήμῳ. Πρὸς δὲ τούτοις ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων τάδε κερδαί-

---

parte populus Atheniensis uti consilio malo existimatur, quod socios Athenas navigare ad petendum jus cogant. Verum illi contra ratiocinantur, quantum in hoc insit Atheniensium populo commodi. Primum est, quod e judiciis anno toto salaria percipiant. Deinde, quod domi residentes, nullis emissis navibus, civitates socias administrent; plebeoque statui addictos incolumes servent, adversariis eorum in judiciis oppressis. Quod si judicia singuli exercerent in patria, nimirum Atheniensibus infensi, eos ipsos de numero suorum opprimerent, quicumque populo Atheniensium imprimis amici essent. Praeterea populus Atheniensis, dum jus Athenis socii petunt, haec lucratur. Primum e centesima in Piraeo civitati

κει, τῶν δικῶν Ἀθήνησιν οὐσῶν τοῖς συμμάχοις· πρῶτον μὲν γὰρ ἡ ἑκατοστὴ τῇ πόλει πλείων ἡ ἐν Πειραιεῖ· ἔπειτα εἴ τῳ συνοικία ἐστὶν, ἢ ἀνδράποδον μισθοφοροῦν· ἔπειτα οἱ κήρυκες ἄμεινον πράττουσι διὰ τὰς ἐπιδημίας τὰς τῶν συμμάχων. Πρὸς δὲ τούτοις, εἰ μὲν μὴ ἐπὶ δίκας ᾔεσαν οἱ σύμμαχοι, τοὺς ἐκπλέοντας Ἀθηναίων ἐτίμων ἂν μόνους, τούς τε στρατηγοὺς, καὶ τοὺς τριηράρχους, καὶ πρέσβεις· νῦν δ' ἠνάγκασται τὸν δῆμον κολακεύειν τῶν Ἀθηναίων εἷς ἕκαστος τῶν συμμάχων, γιγνώσκων, ὅτι δεῖ μὲν ἀφικόμενον Ἀθήναζε δίκην δοῦναι καὶ λαβεῖν, οὐκ ἐν ἄλλοις τισὶν, ἀλλ' ἐν τῷ δήμῳ, ὅς ἐστι δὴ νόμος Ἀθήνησι. Καὶ ἀντιβολῆσαι ἀναγκάζεται ἐν

---

proventus major accedit. Deinde, [lucrum percipit,] cui vel coenaculis instructa domus est, vel jumentum meritorium. Itidem sociorum adventus emolumentum praeconibus adfert. Praeterea si [Athenas] socii jus petitum non irent, solos ex Atheniensibus illos honoribus adficerent, qui ad ipsos navigant; nimirum praetores, triremium praefectos, legatos. Nunc vero sociorum unusquisque populum Atheniensem blandiendo demereri cogitur: quippe qui intelligat, Athenas sibi proficiscendum, causamque agendam non apud alios, quam apud populum: quae sane lex Athenis est. Etiam in judiciis supplicare cogitur, et si quis ingrediatur, manum ejus prensare. Quae causa est, quamobrem socii multo magis po-

τοῖς δικαστηρίοις, καὶ εἰσιόντος του, ἐπιλαμβάνεσθαι τῆς χειρός. Διὰ τοῦτο οὖν οἱ σύμμαχοι δοῦλοι τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων καθεστᾶσι μᾶλλον. Πρὸς δὲ τούτοις διὰ τὴν κτῆσιν τὴν ἐν τοῖς ὑπερορίοις, καὶ διὰ τὰς ἀρχὰς τὰς εἰς τὴν ὑπερορίαν, λελήθασι μανθάνοντες ἐλαύνειν τῇ κώπῃ, αὐτοί τε καὶ οἱ ἀκόλουθοι· ἀνάγκη γὰρ, ἄνθρωπον πολλάκις πλέοντα κώπην λαβεῖν καὶ αὐτὸν καὶ τὸν οἰκέτην, καὶ ὀνόματα μαθεῖν τὰ ἐν τῇ ναυτικῇ. Καὶ κυβερνῆται ἀγαθοὶ γίνονται, δι' ἐμπειρίαν τε τῶν πλοίων, καὶ διὰ μελέτην· ἐμελέτησαν δὲ οἱ μὲν πλοῖον κυβερνῶντες, οἱ δὲ ὁλκάδα, οἱ δ' ἐντεῦθεν ἐπὶ τριήρη κατέστησαν· οἱ δὲ πολλοὶ ἐλαύνειν, εὐθὺς ὡς οἷόν τε εἰσβάντες εἰς ναῦς, ἅτε ἐν παντὶ τῷ βίῳ προμεμελετηκότες.

---

pulo Atheniensi serviant. Praeterea propter id quod extra fines patriae possident, et propter magistratus gerendos apud exteros, sensim remo navem agere tum ipsi tum comites discunt. Est enim necesse, ut qui saepius navigat, remum in manus sumat, tam ipse quam famulus, reique navalis adpellationes discat. Etiam boni gubernatores fiunt, partim propter usum navigiorum, partim propter exercitationem. Exercent autem sese alii navigium minus gubernando, alii navim onerariam : ac nonnulli ad triremes hinc transeunt. Complures statim in ipso ingressu in naves, remigare possunt, exercitati jam ita nimirum in hoc per omnem vitam.

β'. Τὸ δὲ ὁπλιτικὸν αὐτοῖς, ὃ ἥκιστα δοκεῖ εὖ ἔχειν Ἀθήνῃσιν, οὕτω καθέστηκε. Καὶ τῶν μὲν πολεμίων ἥττους τε σφᾶς αὐτοὺς ἡγοῦνται εἶναι καὶ μείζους· τῶν δὲ συμμάχων, οἳ φέρουσι τὸν φόρον, καὶ κατὰ γῆν κράτιστοί εἰσι, καὶ νομίζουσι τὸ ὁπλιτικὸν ἄρχειν, εἰ τῶν συμμάχων κρείττονές εἰσι. Πρὸς δὲ καὶ κατὰ τύχην τι αὐτοῖς τοιοῦτον καθέστηκε· τοῖς μὲν κατὰ γῆν ἀρχομένοις οἷόν τ' ἐστιν, ἐκ μικρῶν πόλεων συνοικισθέντας ἀθρόους μάχεσθαι· τοῖς δὲ κατὰ θάλατταν ἀρχομένοις, ὅσοι νησιῶταί εἰσιν, οὐχ οἷόν τε, συνάρασθαι εἰς τὸ αὐτὸ τὰς πόλεις. Ἡ γὰρ θάλαττα ἐν τῷ μέσῳ· οἱ δὲ κρατοῦντες θαλαττοκράτορές εἰσιν· εἰ δὲ οἷόν τε καὶ λα-

---

2. Caeterum terrestris militiae, quae Athenis non satis bene comparata esse videtur, haec est ratio: Arbitrantur Athenienses, hostibus se et inferiores, et superiores esse: Sociis vero, qui tributum eis pendunt, longe etiam terra praestant, ac se terrestribus copiis praecipue valere putant, si sociis sint superiores. Praeterea fortuna quadam talis ipsorum est conditio. Possunt subditi in continenti parvis ex oppidis coïre, conjunctisque copiis pugnare. At vero maritimorum subditorum, hominum videlicet insularium oppida conjungere vires non possunt. Est enim in medio mare, quique rerum potiuntur, etiam maris imperium obtinent. Quod

θεῖν συνελθοῦσιν εἰς ταὐτὸ τοῖς νησιώταις εἰς μίαν νῆσον, ἀπολοῦνται λιμῷ. Ὁπόσαι δ' ἐν τῇ ἠπείρῳ εἰσὶ πόλεις ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἀρχόμεναι, αἱ μὲν μεγάλαι διὰ δέος ἄρχονται, αἱ δὲ μικραὶ πάνυ διὰ χρείαν· οὐ γάρ ἐστι πόλις οὐδεμία, ἥ τις οὐ δεῖται εἰσάγεσθαί τι, ἢ ἐξάγεσθαι. Ταῦτα τοίνυν οὐκ ἔσται αὐτῇ, ἐὰν μὴ ὑπήκοος ᾖ τῶν ἀρχόντων τῆς θαλάττης. Ἔπειτα δὲ τοῖς ἄρχουσι τῆς θαλάττης οἷόν τ' ἐστι ποιεῖν, ἅπερ οὐ τοῖς τῆς γῆς, ἐνίοτε τέμνειν τὴν γῆν τῶν κρειττόνων· παραπλεῖν γὰρ ἔξεστιν, ὅπου ἂν μηδεὶς ᾖ πολέμιος, ἢ ὅπου ἂν ὀλίγοι· ἐὰν δὲ προσίωσιν, ἀναβάντα ἀποπλεῖν. Καὶ τοῦτο

---

si etiam fieri possit, ut insulares clam in unam conveniant insulam, fame peribunt. Quotquot autem civitates subjectae Atheniensium imperio, in continenti sitae sunt; earum quae majusculae sunt, metus causa parent: quae minores, propter penuriam. Nec enim oppidum ullum est, cui non opus sit aliquid vel importari, vel exportari. Nequit autem haec consequi, si non iis obtemperet, qui maris imperio potiuntur. Deinde possunt ii, qui mare sua in potestate habent, ea facere, quae rerum terra domini non possunt, nimirum nonnunquam vastare agrum etiam potentiorum. Possunt enim propter ea loca naves adpellere, ubi vel nullus sit hostis, vel pauci: at si hostes adcurrant, conscensis navibus discedere licet. Atque hoc qui facit, minori est in difficultate, quam qui terrestri-

τοιῶν ἧττον ἀπορεῖ, ἢ ὁ πεζῇ παραβοηθῶν. Ἔπειτα δὲ τοῖς μὲν κατὰ θάλατταν ἄρχουσιν οἷόν τ' ἀποπλεῦσαι ἀπὸ τῆς σφετέρας αὐτῶν, ὁπόσον βούλει πλοῦν· τοῖς δὲ κατὰ γῆν οὐχ οἷόν τε ἀπὸ τῆς σφετέρας αὐτῶν ἀπελθεῖν πολλῶν ἡμερῶν ὁδόν· βραδεῖαί τε γὰρ αἱ πορεῖαι, καὶ σῖτον οὐχ οἷόν τε ἔχειν πολλοῦ χρόνου, πεζῇ ἰόντα. Καὶ τὸν μὲν πεζῇ ἰόντα δεῖ διὰ φιλίας ἰέναι, ἢ νικᾶν μαχόμενον· τὸν δὲ πλέοντα, οὗ μὲν ἂν ᾖ κρείττων, ἔξεστιν ἀποβῆναι· οὗ δὲ ἥττων, ταύτης τῆς γῆς ἄλα παραπλεῦσαι, ἕως ἂν ἐπὶ φιλίαν χώραν ἀφίκηται, ἢ ἐπὶ ἥττους αὐτοῦ. Ἔπειτα νόσους τῶν καρπῶν, αἳ ἐκ Διός εἰσιν, οἱ μὲν κατὰ γῆν κράτιστοι χαλεπῶς φέρουσιν,

---

ous cum copiis expeditionem suscipit. Deinde possunt ii qui maris imperium tenent, suis a finibus quamlibet longo itinere navigare: quum iis, quibus est potentia terrestris, non liceat multorum dierum itinere ab agro suo discedere. Sunt enim tardi progressus, et fieri non potest, ut is qui terra facit iter, commeatum longo tempore sufficientem secum ferat. Itidem qui pedes incedit, necesse habet, uti vel per amicorum fines eat, vel pugnando vincat: qui autem navigat, ubi superior est, de navibus potest egredi; ubi inferior, praeterlegere licet mare proximum ei terrae, donec vel amicorum ad fines pervenerit, vel eorum qui sunt ipso inferiores. Deinde frugum labes, quae a Jove sunt, graves illis accidunt qui

οἱ δὲ κατὰ θάλατταν, ῥᾳδίως. Οὐ γὰρ ἅμα πᾶσα γῆ νοσεῖ· ὥστε ἐκ τῆς εὐθηνούσης ἀφικνεῖται τοῖς τῆς θαλάττης ἄρχουσιν. Εἰ δὲ δεῖ καὶ σμικροτέρων μνησθῆναι, διὰ τὴν ἀρχὴν τῆς θαλάττης πρῶτον μὲν τρόπους εὐωχιῶν ἐξεῦρον, ἐπιμισγόμενοι ἀλλήλοις· [ὡς], ὅ, τι ἐν Σικελίᾳ ἡδὺ, ἢ ἐν Ἰταλίᾳ, ἢ ἐν Κύπρῳ, ἢ ἐν Αἰγύπτῳ, ἢ ἐν Λυδίᾳ, ἢ ἐν τῷ Πόντῳ, ἢ ἐν Πελοποννήσῳ, ἢ ἄλλοθί που, ταῦτα πάντα εἰς ἓν ἠθροῖσθαι, διὰ τὴν ἀρχὴν τῆς θαλάττης. Ἔπειτα φωνὴν τὴν πᾶσαν ἀκούοντες ἐξελέξαντο τοῦτο μὲν ἐκ τῆς, τοῦτο δὲ ἐκ τῆς. Καὶ οἱ μὲν Ἕλληνες ἰδίᾳ μᾶλλον καὶ φωνῇ καὶ διαίτῃ καὶ σχήματι χρῶνται· Ἀθηναῖοι δὲ κεκραμένῃ ἐξ ἁπάντων τῶν

---

terra rerum potiuntur: qui vero mari, facile has ferunt. Non enim omnes una regiones iis laborant. Quo fit, ut ex ea quae fructus uberes tulit, commeatus ad illos perveniat, quibus mare paret. Quod si etiam leviorum quorundam facienda est mentio, primum propter imperium maris Athenienses ex commerciis mutuis varios epulandi modos invenierunt. Quidquid rei suavis vel in Sicilia, vel in Italia, vel Cypro, vel Ægypto, vel Lydia, vel Ponto, vel Peloponneso, vel alibi erat: haec omnia in unum congesta sunt, propter maris imperium. Deinde quum linguas omnes audiant, aliud ex alia delegerunt. Et Graeci quidem magis peculiari tum lingua, tum victus ratione, tum habitus, utuntur:

Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων. Θυσίας δὲ, καὶ ἱερὰ, καὶ ἑορτὰς, καὶ τεμένη, γνοὺς ὁ δῆμος, ὅτι οὐχ οἷόν τέ ἐστιν ἑκάστῳ τῶν πενήτων θύειν, καὶ εὐωχεῖσθαι, καὶ κτᾶσθαι ἱερὰ, καὶ πόλιν οἰκεῖν καλὴν καὶ μεγάλην, ἐξεῦρεν, ὅτῳ τρόπῳ ἔσται ταῦτα. Θύουσιν οὖν δημοσίᾳ μὲν ἡ πόλις ἱερεῖα πολλά· ἔστι δὲ ὁ δῆμος ὁ εὐωχούμενος, καὶ διαλαγχάνων τὰ ἱερεῖα. Καὶ γυμνάσια καὶ λουτρὰ καὶ ἀποδυτήρια τοῖς μὲν πλουσίοις ἐστὶν ἴδια ἐνίοις· ὁ δὲ δῆμος αὐτὸς αὑτῷ οἰκοδομεῖται ἰδίᾳ παλαίστρας πολλὰς, ἀποδυτήρια, λουτρῶνας· καὶ πλείω τούτων ἀπολαύει ὁ ὄχλος, ἢ οἱ ὀλίγοι καὶ οἱ εὐδαίμονες. Τὸν δὲ πλοῦτον μόνοι οἷοί τ' εἰσιν ἔχειν τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν βαρ-

---

Athenienses vero mista quadam ex omnibus tum Graecis tum barbaris. Jam sacrificia, fana, festa, lucos et delubra quod adtinet, quia populus intelligebat, non posse quemvis pauperem sacrificare, epulari, fana sua possidere, civitatem pulchram et amplam incolere: quo pacto haec quoque fierent, excogitavit. Itaque civitatis sumtu multae hostiae publice mactantur: et populus est is qui epulatur, et sorte victimas inter se partitur. Gymnasia, lavacra, apodyteria privatim homines quidam opulenti habent: ac populus sibi peculiariter multas palaestras, apodyteria, lavacra aedificat: eorumque pluribus fruitur vulgus, quam pauci ac beati. Di-

βάρων· εἰ γάρ τις πόλις πλουτεῖ ξύλοις ναυπηγησίμοις, ποῖ διαθήσεται, ἐὰν μὴ πείσῃ τὸν ἄρχοντα τῆς θαλάττης; ἤ, εἴ τις σιδήρῳ ἢ χαλκῷ ἢ λίνῳ πλουτεῖ πόλις, ποῖ διαθήσεται, ἐὰν μὴ πείσῃ τὸν ἄρχοντα τῆς θαλάττης; Ἐξ αὐτῶν μέν τοι τούτων καὶ δὴ νῆές μοι εἰσί· παρὰ μὲν τοῦ ξύλα, παρὰ δὲ τοῦ σίδηρος, παρὰ δὲ τοῦ χαλκὸς, παρὰ δὲ τοῦ λίνον, παρὰ δὲ τοῦ κηρός. Πρὸς δὲ τούτοις ἄλλοσε ἄγειν οὐκ ἐάσουσιν, οἵτινες ἀντίπαλοι ἡμῖν εἰσὶν, ἢ οὐ χρήσονται τῇ θαλάττῃ. Καὶ ἐγὼ μὲν, οὐδὲν ποιῶν ἐκ τῆς γῆς, πάντα ταῦτα ἔχω διὰ τὴν θάλατταν· ἄλλη δὲ οὐδεμία πόλις δύο τούτων ἔχει, οὐδ᾽ ἔστι τῇ αὐτῇ ξύλα καὶ λίνον,

vitias etiam soli ex Graecis ac barbaris Athenienses habere possunt. Nam si qua civitas lignis abundat ad naves fabricandas, ubinam ea vendet, si non dominum maris prius sibi conciliaverit? Rursum si qua civitas ferri, vel aeris, vel lini copiam habeat, ubinam ea vendet, si non prius eum, qui mari potitur, sibi conciliaverit? Atqui ab his ipsis naves mihi sunt, et ab uno ligna, ferrum ab alio, ab alio aes, ab alio linum, ab alio cera. Praeterea non patientur, qui adversarii nobis sunt, haec exportari alio, vel mari non utentur. Equidem qui nihil ex terra comparo, per mare omnia haec habeo. Nulla vero civitas alia utrumque horum habet, nec suppetunt eidem ligna et linum: sed ubi maxima lini est copia, ibi regio laevis est, et sylvis caret. Ne aes quidem,

ἀλλ' ὅπου λινόν ἐστι πλεῖστον, λεία χώρα καὶ ἄξυλος· οὐδὲ χαλκὸς καὶ σίδηρος ἐκ τῆς αὐτῆς πόλεως, οὐδὲ τἄλλα δύο ἢ τρία μιᾷ πόλει, ἀλλὰ τὸ μὲν τῇ, τὸ δὲ τῇ. Ἔτι δὲ πρὸς τούτοις παρὰ πᾶσαν ἤπειρόν ἐστιν ἢ ἀκτὴ προέχουσα, ἢ νῆσος προκειμένη, ἢ στενόπορόν τι· ὥστε ἔξεστι ἐνταῦθα ἐφορμοῦσι τοῖς τῆς θαλάττης ἄρχουσι λωβᾶσθαι τοὺς τὴν ἤπειρον οἰκοῦντας. Ἑνὸς δὲ ἐνδεεῖς εἰσιν· εἰ γὰρ νῆσον οἰκοῦντες θαλαττοκράτορες ἦσαν Ἀθηναῖοι, ὑπῆρχεν ἂν αὐτοῖς ποιεῖν μὲν κακῶς εἰ ἠβούλοντο· πάσχειν δὲ μηδὲν, ἕως τῆς θαλάττης ἦρχον, μηδὲ τμηθῆναι τὴν ἑαυτῶν γῆν, μηδὲ προσδέχεσθαι τοὺς πολεμίους· νῦν δὲ οἱ γεωργοῦντες καὶ οἱ πλούσιοι

---

ac ferrum, ex eadem est civitate; neque alterius generis duo, vel tria, oppido uni suppetunt: sed hoc huic, illud isti. Praeterea juxta quamvis continentem, vel littus est porrectum, vel adjacet insula, vel fretum aliquod. Itaque domini maris istis in locis adpellere possunt, ac illos qui continentem incolunt, damno adficere. Unum tamen eis deest: Nam si Athenienses insulam incolerent, simulque maris imperio potirentur; facultatem haberent ex arbitratu suo laedendi alios, neque tamen detrimenti quidquam acciperent, quam quidem diu mari dominarentur, neque vastationem agri paterentur, neque hostis adventum metuerent. Nunc vero cultores agrorum, et quotquot ex Atheniensibus locupletes sunt, hostibus se summittunt; plebs autem, quod sciat

Ἀθηναίων ὑπέρχονται τοὺς πολεμίους μᾶλλον· ὁ δὲ δῆμος, ἅτε εὖ εἰδὼς ὅτι οὐδὲν τῶν σφῶν ἐμπρήσουσιν, οὐδὲ τεμοῦσιν, ἀδεῶς ζῇ καὶ οὐχ ὑπερχόμενος αὐτούς. Πρὸς δὲ τούτοις καὶ ἑτέρου δέους ἀπηλλαγμένοι ἂν ἦσαν, εἰ νῆσον ᾤκουν, μηδέποτε προδοθῆναι τὴν πόλιν ὑπ' ὀλίγων, μηδὲ πύλας ἀνοιχθῆναι, μηδὲ πολεμίους ἐπεισπεσεῖν. Πῶς γὰρ, νῆσον οἰκούντων, ταῦτ' ἐγίγνετο; Μηδ' αὖ στασιάσαι τῷ δήμῳ μηδὲν, εἰ νῆσον ᾤκουν· νῦν μὲν γὰρ εἰ στασιάσαιεν, ἐλπίδα ἂν ἔχοντες ἐν τοῖς πολεμίοις στασιάσειαν, ὡς κατὰ γῆν ἐπαξόμενοι· εἰ δὲ νῆσον ᾤκουν, καὶ ταῦτα ἂν ἀδεῶς αὐτοῖς εἶχεν. Ἐπειδὴ οὖν ἐξ ἀρχῆς οὐκ ἔτυχον οἰκήσαντες νῆσον, νῦν τάδε ποιοῦσι· τὴν μὲν οὐσίαν ταῖς νήσοις παρατίθενται, πισ-

---

eos nihil rerum suarum neque igni neque ferro vastaturos, ab omni metu libera vivit, nec hostibus se summittit. Praeterea si insulam incolerent, ab alio etiam metu essent liberi: nimirum ut nunquam civitas a paucis proderetur, neque portae aperirentur, neque hostes una irrumperent. Nam quo pacto haec insulam incolentibus acciderent? Nec populus inter se dissideret, si insulam habitarent. Nunc enim, si existerent inter eos seditiones, hac spe tumultuarentur, quod terra hostes arcessituri essent. At vero si incolerent insulam, nihil esset cur illud metuerent. Posteaquam igitur ab initio insulam non habitarunt, nunc id agunt, ut facultates suas committant insulis, maris imperio freti; atque interim

τεύοντες τῇ ἀρχῇ τῇ κατὰ θάλατταν, τὴν δὲ Ἀττικὴν γῆν περιορῶσι τεμνομένην, γιγνώσκοντες ὅτι, εἰ αὐτὴν ἐλεήσουσιν, ἑτέρων ἀγαθῶν μειζόνων στερήσονται. Ἔτι δὲ συμμαχίας καὶ τοὺς ὅρκους ταῖς μὲν ὀλιγαρχουμέναις πόλεσιν ἀνάγκη ἐμπεδοῦν· ἢν δὲ μὴ ἐμμένωσι ταῖς συνθήκαις, ἢ ὑφ' ὅτου ἀδικεῖν ὀνόματα ἀπὸ τῶν ὀλίγων οἳ συνέθεντο. Ἅσσα δ' ἂν ὁ δῆμος συνθῆται, ἔξεστιν αὐτῷ ἑνὶ ἀνατιθέντι τὴν αἰτίαν τῷ λέγοντι καὶ τῷ ἐπιψηφίσαντι, ἀρνεῖσθαι τοῖς ἄλλοις, ὅτι οὐ παρῆν οὐδὲ ἀρέσκει, οἵγε τὰ συγκείμενα πυνθάνονται ἐν πλήρει τῷ δήμῳ. καὶ εἰ μὴ δόξαι εἶναι ταῦτα, προφάσεις μυρίας ἐξεύρηκεν τοῦ μὴ ποιεῖν, ὅσον ἂν μὴ βούλωνται. Καὶ ἂν

---

vastari agrum Atticum patiantur. Animadvertunt enim se, si ejus misereantur, alia quaedam majora bona amissuros. Praeterea necesse est ut in societatibus ac foederibus civitates eae constanter perstent, quaecunque paucos rerum administrationi praeficiunt. Quod si pactis conventis non steterint, a quonam profecta esse injuria putari possit, quam ab illis paucis, qui pepigere? At quae populus pepigerit, in iis licet ei conferenti culpam in illum qui vel suaserit, vel decretum fecerit, negare se aliis adfuisse, neque sententiam illorum probasse, qui de iis de quibus convenerit, populum frequentem sciscitantur. Idem si aliter sentiat, praetextus innumeros invenerit, quominus id faciat, quod nolint. Quod

μέν τι κακὸν ἀναβαίνει ἀπὸ ὧν ὁ δῆμος ἐβούλευσεν, αἰτιᾶται ὁ δῆμος, ὡς ὀλίγοι ἄνθρωποι αὐτῷ ἀντιπράττοντες διέφθειραν· ἐὰν δέ τι ἀγαθὸν, σφίσιν αὐτοῖς τὴν αἰτίαν ἀνατιθέασι. Κωμῳδεῖν δ' αὖ καὶ κακῶς λέγειν τὸν μὲν δῆμον οὐκ ἐῶσιν, ἵνα μὴ αὐτοὶ ἀκούωσι κακῶς· ἰδίᾳ δὲ κελεύουσιν, εἴ τίς τινα βούλεται, εὖ εἰδότες, ὅτι οὐχὶ τοῦ δήμου ἐστὶν, οὐδὲ τοῦ πλήθους ὁ κωμῳδούμενος ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἀλλ' ἢ πλούσιος, ἢ γενναῖος, ἢ δυνάμενος. Ὀλίγοι δέ τινες τῶν πενήτων καὶ τῶν δημοτικῶν κωμῳδοῦνται, καὶ οὐδ' οὗτοι ἐὰν μὴ διὰ πολυπραγμοσύνην, καὶ διὰ τὸ ζητεῖν πλέον τι ἔχειν τοῦ δήμου. Ὥστε οὐδὲ τοὺς τοιούτους ἄχθονται κωμῳδουμένους. Φημὶ μὲν οὖν

---

si mali quiddam acciderit ex eo quod populus scivit; queritur populus, paucos quosdam homines adversantes sibi, rem totam corrupisse: sin boni quid evenerit, ejus caussam ad seipsum refert. Salibus comicis in populum agi, eumque proscindi conviciis non patiuntur, ne ipsimet male audiant, sed privatim praecipiunt, siquis aliquem velit. Norunt enim plerumque non e populo, neque de plebe illum esse, qui in comoediis exagitetur: sed vel opulentum, vel nobilem, vel potentem. Nimirum pauci ex egentibus ac plebeis exagitantur, ac ne illi quidem aliam ab causam, quam propter curiositatem, et quod populo esse potiores quaerant. Quo fit ut homines hujusmodi exagitari moleste non ferant. Equidem

ἔγωγε, τὸν δῆμον τὸν Ἀθήνησι γιγνώσκειν, οἵτινες χρηστοί εἰσι τῶν πολιτῶν, καὶ οἵτινες πονηροί· γιγνώσκοντες δὲ, τοὺς μὲν σφίσιν αὐτοῖς ἐπιτηδείους καὶ συμφόρους φιλοῦσι, κἂν πονηροὶ ὦσι, τοὺς δὲ χρηστοὺς μισοῦσι μᾶλλον. οὐ γὰρ νομίζουσι, τὴν ἀρετὴν αὐτοῖς πρὸς τῷ σφετέρῳ ἀγαθῷ πεφυκέναι, ἀλλ' ἐπὶ τῷ κακῷ. Καὶ τοὐναντίον γε τούτου, ἔνιοι, ὄντες ὡς ἀληθῶς τοῦ δήμου τὴν φύσιν, οὐ δημοτικοί εἰσι. Δημοκρατίαν δ' ἐγὼ μὲν αὐτῷ τῷ δήμῳ συγγινώσκω· αὐτὸν μὲν γὰρ εὖ ποιεῖν παντὶ συγγνώμη ἐστίν· ὅστις δὲ, μὴ ὢν τοῦ δήμου, εἵλετο ἐν δημοκρατουμένῃ πόλει οἰκεῖν μᾶλλον, ἢ ἐν ὀλιγαρχουμένῃ, ἀδικεῖν παρεσκευάσατο, καὶ ἔγνω, ὅτι μᾶλλον οἷόν τε

---

dico, intelligere populum Atheniensem, qui sint egregii cives, qui nullius momenti. Quumque hoc intelligant, amant eos qui sunt utiles ipsis, et commodi, licet nullius pretii sint: egregios autem potius odere. Non enim existimant, virtutem multitudini utilem esse, sed damnosam. Contra, quum nonnulli natura sint ex plebe, idque reipsa; non tamen indole plebea praediti sunt. Ac populi quidem dominatum ipsi populo condono. Nam cuivis concessum est sibiipsi benefacere. Verum qui, quum ex populo non sit, mavult habitare in urbe populi dominatui subjecta, quam in ea quae a paucis regatur: is injuste agere constituit, et scit facilius latere se posse, si malus sit, in republica populari,

διαλαθεῖν κακῷ ὄντι ἐν δημοκρατουμένῃ πόλει, ἢ ἐν ὀλιγαρχουμένῃ.

γ'. Καὶ περὶ τῆς Ἀθηναίων πολιτείας τὸν μὲν τρόπον οὐκ ἐπαινῶ· ἐπειδὴ δὲ παρέδοξεν αὐτοῖς δημοκρατεῖσθαι, εὖ μοι δοκοῦσι διασώζεσθαι τὴν δημοκρατίαν, τούτῳ τῷ τρόπῳ χρώμενοι, ᾧ ἐγὼ ἐπέδειξα. Ἔτι δὲ καὶ τῷδε τινὰς ὁρῶ μεμφομένους Ἀθηναίους, ὅτι ἐνίοτε οὐκ ἔστιν αὐτόθι χρηματίσαι τῇ βουλῇ, οὐδὲ τῷ δήμῳ, ἐνιαυτὸν καθημένῳ ἀνθρώπῳ· καὶ τοῦτο Ἀθήνησι γίγνεται οὐδὲν δι' ἄλλο, ἢ ὅτι διὰ τὸ πλῆθος τῶν πραγμάτων οὐχ οἷοί τε πάντας ἀποπέμπειν εἰσὶ χρηματίσαντες. Πῶς γὰρ ἂν καὶ οἷοί τε εἶεν, οὕς τινας πρῶτον μὲν δεῖ ἑορτάσαι ἑορτάς, ὅσας οὐδεμία τῶν Ἑλ-

---

quam quae a paucis administretur.

3. De Atheniensium republica institutum quidem non probo, sed quia sic visum est ipsis, ut imperio populi pareant: recte mihi statum popularem civitatis incolumem servare videntur, idque hoc pacto quo demonstravi. Praeter hoc, video nonnullos eam ob caussam Athenienses reprehendere, quod interdum illic responsum nec a senatu aliquis, nec a populo possit impetrare, qui totum istic annum haeret. Fitque hoc Athenis nullam aliam ob caussam, quam quod ob negotiorum multitudinem omnes, responso dato, dimittere non possint. Nam qui possint? quum eos necesse sit primum tot dies festos celebrare, quot nulla

ληνίδων πόλεων (ἐν δὲ ταύταις ἧττόν τινα δυνατόν ἐστι διαπράττεσθαι τῶν τῆς πόλεως·) ἔπειτα δὲ δίκας καὶ γραφὰς καὶ εὐθύνας ἐκδικάζειν, ὅσας οὐδ' οἱ σύμπαντες ἄνθρωποι ἐκδικάζουσι· τὴν δὲ βουλὴν βουλεύεσθαι, πολλὰ μὲν περὶ τοῦ πολέμου, πολλὰ δὲ περὶ πόρου χρημάτων, πολλὰ δὲ περὶ νόμων θέσεως, πολλὰ δὲ περὶ τῶν κατὰ πόλιν ἀεὶ γιγνομένων, πολλὰ δὲ καὶ τοῖς συμμάχοις, καὶ φόρον δέξασθαι, καὶ νεωρίων ἐπιμεληθῆναι καὶ ἱερῶν. Ἆρα δή τι θαυμαστόν ἐστιν, εἰ, τοσούτων ὑπαρχόντων πραγμάτων, μὴ οἷοί τ' εἰσὶ πᾶσιν ἀνθρώποις χρηματίσαι; Λέγουσι δέ τινες, ἤν τις ἀργύριον ἔχων προσίῃ πρὸς βουλὴν ἢ δῆμον, χρηματίσαι. Ἐγὼ δὲ τού-

Graeci nominis civitas celebrat; quibus occupati minus expedire reipublicae negotia possunt. Deinde de tot litibus, caussis publicis, actorum rationibus cognoscere, de quot ne homines quidem universi cognoscunt. Itidem senatus necessario multa de bello deliberat, multa de ratione pecuniae conficiundae, multa de legum latione, multa de iis quae in urbe quovis tempore accidunt, multa sociorum agit in negotiis, tributum exigit, navalium pariter et templorum curam gerit. An vero fuerit mirandum, si, quum tot sint negotia, dare omnibus responsa nequeant? Verum dicunt nonnulli, dari responsa, siquis cum pecunia vel senatum vel popu-

τοις ὁμολογήσαιμ' ἂν, ἀπὸ χρημάτων πολλὰ διαπράττεσθαι Ἀθήνησι, καὶ ἔτι ἂν πλείω διαπράττεσθαι, εἰ πλείους ἐπεδίδοσαν ἀργύριον· τοῦτο μέντοι εὖ οἶδα, ὅτι πᾶσι διαπράττεσθαι ἡ πόλις τῶν δεομένων οὐχ ἱκανὴ, οὐδ' εἰ ὁποσονοῦν χρυσίον καὶ ἀργύριον διδοίη τις αὐτοῖς. Δεῖ δὲ καὶ τάδε διαδικάζειν, εἴ τις τὴν ναῦν μὴ ἐπισκευάζει, ἢ κατοικοδομεῖ τι τὸ δημόσιον· πρὸς δὲ τούτοις χορηγοῖς διαδικάσαι εἰς Διονύσια, καὶ Θαργήλια, καὶ Παναθήναια, καὶ Προμήθεια, καὶ Ἡφαίστεια, ὅσα ἔτη· καὶ τριήραρχοι καθίστανται τετρακόσιοι ἑκάστου ἐνιαυτοῦ, καὶ τούτων τοῖς βουλομένοις διαδικάσαι ὅσα ἔτη· πρὸς δὲ τούτοις ἀρχὰς δοκιμάσαι καὶ διαδικάσαι,

---

lum adeat. His ego fatebor, multa posse Athenis pecunia impetrari; atque etiam futurum, ut plura impetrentur, si plures pecuniam numerent. Sed scio tamen, civitatem non posse sufficere ad hoc, ut omnibus ea conficiantur, quae requirunt: ne si quidem multo plus auri et argenti quis eis donet. De his etiam cognosci necesse est, si quis navim non reficit, vel si publicum aliquid inaedificat. Praeterea danda judicia choragis ad Bacchanalia, Thargelia, Panathenaea, Promethealia, Vulcanalia, idque quotannis. Et triremibus quadringenti singulis annis praeficiuntur, quibus petentibus judicia quotannis danda sunt. Praeterea in magistratus examina-

καὶ ὀρφανοὺς δοκιμάσαι, καὶ φύλακας δεσμωτῶν καταστῆσαι. Ταῦτα μὲν οὖν ὅσα ἔτη· διὰ χρόνου [δὲ] διαδικάσαι δεῖ ἀστρατείας, καὶ ἐάν τι ἄλλο ἐξαπιναῖον ἀδίκημα γίγνηται, ἐάν τε ὑβρίζωσί τινες ἄηθες ὕβρισμα, ἐάν τε ἀσεβήσωσι. Πολλὰ ἔτι πάνυ παραλείπω· τὸ δὲ μέγιστον εἴρηται, πλὴν αἱ τάξεις τοῦ φόρου· τοῦτο δὲ γίγνεται ὡς τὰ πολλὰ δι' ἔτους πέμπτου. Φέρε δὴ τοίνυν, ταῦτα οὐκ οἴεσθαι χρὴ διαδικάζειν ἅπαντα; Εἰπάτω γάρ τις, ὅτι οὐ χρῆν αὐτόθεν διαδικάζεσθαι. Εἰ δ' αὖ ὁμολογεῖν δεῖ, ἅπαντα χρῆναι διαδικάζειν, ἀνάγκη δι' ἐνιαυτοῦ. Ὡς οὐδὲ νῦν δι' ἐνιαυτοῦ δικάζοντες ὑπάρ-

judiciaque habenda sunt, inquirendae caussae pupillares, custodes captivorum constituendi. Et haec quidem singulis annis. Interdum et caussae militares disceptandae sunt, et si quod aliud injustum facinus repente exstiterit, et si nonnulli petulantiam insolitam et impium facinus commiserint. Praeter haec valde multa sunt, quae silentio praetereo. Maxima vero pars commemorata est, exceptis tributorum indictionibus. Eae plerumque quinto quolibet anno fiunt. Age igitur, nonne existimandum est, de his omnibus cognosci debere? Dicat aliquis, ibi non esse cognoscendum. At si fateri oportet, omnino cognoscendum esse de omnibus; necesse est, per annum id fieri. Sed ne nunc quidem ad hoc anno toto judicando sufficiunt, ut injuste agentes coërceant,

χουσιν, ὥστε παύειν τοὺς ἀδικοῦντας ὑπὸ τοῦ πλήθους τῶν ἀνθρώπων. Φέρε δὴ ἀλλά, φησί τις, χρῆναι δικάζειν μὲν, ἐλάττους δὲ δικάζειν. Ἀνάγκη τοίνυν, ἐὰν μὲν ὀλίγα ποιῶνται δικαστήρια, ὀλίγοι ἐν ἑκάστῳ ἔσονται τῷ δικαστηρίῳ· ὥστε καὶ διασκευάσασθαι ῥᾴδιον ἔσται πρὸς ὀλίγους δικαστὰς, καὶ συνδικάσαι πολὺ ἧττον δικαίως δικάζειν. Πρὸς δὲ τούτοις οἴεσθαι χρὴ, καὶ ἑορτὰς ἄγειν χρῆναι Ἀθηναίους, ἐν αἷς οὐχ οἷόν τε δικάζειν. Καὶ ἄγουσι μὲν ἑορτὰς διπλασίους, ἢ οἱ ἄλλοι· ἀλλ' ἐγὼ μὲν τίθημι ἴσας τῇ ὀλιγίστας ἀγούσῃ πόλει· τούτων τοίνυν τοιούτων ὄντων, οὔ φημι οἷόν τ' εἶναι, ἄλλως ἔχειν τὰ πράγματα Ἀθήνησιν, ἢ ὥσπερ νῦν

---

idque prae hominum multitudine. Age vero, dixerit aliquis, judicare quidem debent, sed pauciores. Ergo necesse est, si tribunalia pauca instituant, ut quolibet in judicio pauci sint. Itaque facile fiet, ut ad paucos judices machinatio quaedam instituatur, et per advocationes sententiae ferantur injustiores. Praeterea cogitandum est, necessarium esse Atheniensibus, ut festos dies agant, quibus exerceri judicia non possint. Et agunt illi dies festos duplo plures, quam alii: quanquam ego pares ponam civitati, quae paucissimos agit. Quae quum ita se habeant, nego posse rerum Athenis alium esse statum, quam qui modo sit: nisi paul-

ἔχει, πλὴν εἰ κατὰ μικρόν τι οἷόν τε τὸ μὲν ἀφελεῖν, τὸ δὲ προσθεῖναι· πολὺ δ' οὐχ οἷόν τε μετακινεῖν, ὥστε μὴ οὐχὶ τῆς δημοκρατίας ἀφαιρεῖν τι. Ὥστε μὲν γὰρ βέλτιον ἔχειν τὴν πολιτείαν, οἷόν τε πολλὰ ἐξευρεῖν· ὥστε μέντοι ὑπάρχειν δημοκρατίαν μὲν εἶναι, ἀρκούντως δὲ τοῦτο ἐξευρεῖν, ὅπως δὴ βέλτιον πολιτεύσονται, οὐ ῥᾴδιον, πλὴν, ὅπερ ἄρτι εἶπον, κατὰ μικρόν τι προσθέντα ἢ ἀφελόντα. Δοκοῦσι δὲ Ἀθηναῖοι καὶ τοῦτό μοι οὐκ ὀρθῶς βουλεύεσθαι, ὅτι τοὺς χείρους αἱροῦνται ἐν ταῖς πόλεσι ταῖς στασιαζούσαις. Οἱ δὲ τοῦτο γνώμῃ ποιοῦσιν· εἰ μὲν γὰρ ᾑροῦντο τοὺς βελτίους, ᾑροῦντ' ἂν οὐχὶ τοὺς ταὐτὰ γιγνώσκοντας σφίσιν αὐτοῖς· ἐν οὐδεμιᾷ γὰρ

---

latim tolli hoc, illud addi queat. Multum certe immutari non potest, ut non aliquid de populi potestate decedat. Nam ut respublica melius adfecta sit, excogitari multa possunt: ut autem forma popularis maneat, et simul hoc idonee reperiatur, quo melius administretur, id facile non est: extraquam, si paullatim, ut modo aiebam, vel aliqud addatur, vel detrahatur. In hoc quoque Athenienses non rectum mihi sequi consilium videntur, quod in oppidis seditione agitatis deteriores aliis praeferant. Faciunt hoc autem certo judicio. Nam si meliores anteferrent, anteferrent eos qui non in eadem cum ipsis essent sententia. Quippe nulla in civitate benevoli sunt optimates vulgo, sed deterrimi quique singulis in

πόλει τὸ βέλτιστον εὔνουν ἐστὶ τῷ δήμῳ, ἀλλὰ τὸ κάκιστον ἐν ἑκάστῃ πόλει εὔνουν τῷ δήμῳ· οἱ γὰρ ὅμοιοι τοῖς ὁμοίοις εὖνοί εἰσι. Διὰ ταῦτα οὖν Ἀθηναῖοι τὰ σφίσιν αὐτοῖς προσήκοντα αἱροῦνται. Ὁποσάκις δ' ἐπεχείρησαν αἱρεῖσθαι τοὺς βελτίστους, οὐ συνήνεγκεν αὐτοῖς, ἀλλ' ἐντὸς ὀλίγου χρόνου ὁ δῆμος ἐδούλευσεν· ὁ μὲν Βοιωτοῖς· τοῦτο δὲ, ὅτε Μιλησίων εἵλοντο τοὺς βελτίστους, ἐντὸς ὀλίγου χρόνου ἀποστάντες τὸν δῆμον κατέκοψαν· τοῦτο δὲ, ὅτε εἵλοντο Λακεδαιμονίους ἀντὶ Μεσσηνίων, ἐντὸς ὀλίγου χρόνου Λακεδαιμόνιοι καταστρεψάμενοι Μεσσηνίους, ἐπολέμουν Ἀθηναίοις. Ὑπολάβοι δέ τις ἂν, ὡς οὐδεὶς ἄρα ἀδίκως ἠτίμωται Ἀθήνησιν· ἐγὼ δέ φημι τινὰς εἶναι,

---

urbibus vulgo bene volunt. Existit enim in paribus erga pares benevolentia. Quapropter etiam Athenienses sibi congruentia praeferunt. Quoties autem partes optimatum sequi constituerunt, nequaquam hoc eis profuit, sed brevi plebs in servitutem redacta fuit. Id a Boeotis contigit. Rursus ubi Milesiorum optimates amplexi fuissent, intra modicum tempus illi defecerunt, et plebem trucidarunt. Itidem quum Lacedaemonios Messeniis praetulissent, non multo post subactis Lacedaemonii Messeniis, bellum adversus Athenienses susceperunt. Fortassis autem suspicetur aliquis, neminem Athenis injuste suis honoribus spoliari. Ego vero quosdam esse dico, qui per injuriam ab honoribus remoti fuerint, sed

οἱ ἀδίκως ἠτίμωνται, ὀλίγοι μέντοι τινές. ἀλλ' οὐκ ὀλίγων δεῖ τῶν ἐπιθησομένων τῇ δημοκρατίᾳ τῇ Ἀθήνησιν· ἐπεί τοι καὶ οὕτως ἔχει, οὐδὲν ἐνθυμεῖσθαι ἀνθρώπους, οἵτινες δικαίως ἀτιμῶνται, ἀλλ' οἵτινες ἀδίκως. Πῶς ἂν οὖν ἀδίκως οἴοιτό τις ἂν τοὺς πολλοὺς ἠτιμῶσθαι Ἀθήνησιν, ὅπου ὁ δῆμός ἐστιν ὁ ἄρχων τὰς ἀρχάς; Ἐκ δὲ τοῦ μὴ δικαίως ἄρχειν, μηδὲ λέγειν τὰ δίκαια ἢ πράττειν, ἐκ τοιούτων ἄτιμοί εἰσιν Ἀθήνησι. Ταῦτα χρὴ λογιζόμενον μὴ νομίζειν εἶναί τι δεινὸν ἀπὸ τῶν ἀτίμων Ἀθήνησιν.

---

paucos. At paucos esse non oportet, qui popularem Athenis statum adgredi velint. Quippe sic se res habet, ut nihil animis ii concipiant, quibus jure honores ademti sunt, sed quibus injuria. Quonam autem modo putare possit aliquis, multos Athenis infamia notari, quum illic vulgus hominum magistratus gerat? Ex eo vero quod non juste gerant imperia, neque justa dicant aut faciant, ex his, inquam, causis Athenis sint inhonorati. Haec qui secum expendit, non est quod cogitet; Athenis quidquam esse periculi ab inhonoratis.

ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ

ΣΥΜΠΟΣΙΟΝ.

ΚΕΦ. α΄.

Ἀλλ' ἔμοιγε δοκεῖ τῶν καλῶν κἀγαθῶν ἀνδρῶν ἔργα οὐ μόνον τὰ μετὰ σπουδῆς πραττόμενα, ἀξιομνημόνευτα εἶναι, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐν ταῖς παιδιαῖς. Οἷς δὲ παραγενόμενος ταῦτα γιγνώσκω, δηλῶσαι βούλομαι. Ἦν μὲν γὰρ Παναθηναίων τῶν μεγάλων ἱπποδρο-

XENOPHONTIS

CONVIVIUM.

Cap. I.

Mihi vero memoratu digna esse videntur, quae ab honestis et praestantibus viris non tantum serio sed etiam inter jocandum aguntur. Quibus autem interfuerim, unde sic statuam, equidem indicare volo. Panathenaeis magnis equestres

μῖα, Καλλίας δὲ ὁ Ἱππονίκου ἐρῶν ἐτύγχανεν Αὐτολύκου παιδὸς ὄντος· καὶ νενικηκότα αὐτὸν παγκράτιον ἧκεν ἄγων ἐπὶ τὴν θέαν. Ὡς δὲ ἡ ἱπποδρομία ἔληξεν, ἔχων τόν τε Αὐτόλυκον καὶ τὸν πατέρα αὐτοῦ, ἀπῄει εἰς τὴν ἐν Πειραιεῖ οἰκίαν· συνείπετο δὲ αὐτῷ καὶ Νικήρατος. Ἰδὼν δὲ ὁμοῦ ὄντας Σωκράτην τε, καὶ Κριτόβουλον, καὶ Ἑρμογένην, καὶ Ἀντισθένην, καὶ Χαρμίδην, τοῖς μὲν ἀμφ' Αὐτόλυκον ἡγεῖσθαί τινα ἔταξεν, αὐτὸς δὲ προσῆλθε τοῖς ἀμφὶ Σωκράτην, καὶ εἶπεν· εἰς καλόν γε ὑμῖν συντετύχηκα· ἑστιᾶν γὰρ μέλλω Αὐτόλυκον καὶ τὸν πατέρα αὐτοῦ. Οἶμαι οὖν πολὺ ἂν τὴν κατασκευήν μοι λαμ-

---

ludi celebrantur, et Callias, Hipponici filius, Autolycum adhuc puerum, quem amore complectebatur, forte tunc quinquertii victorem ad ludorum spectacula deducebat. Posteaquam ludi equestres peracti fuissent, Callias una cum Autolyco, ejusque patre, ad aedes suas, quas habebat in Piraeo, pergebat; etiam comitante Nicerato. Quumque Socratem, et Critobulum, et Hermogenem, et Antisthenem, et Charmidem congressos eodem loco conspexisset; jusso quodam eos deducere, qui erant cum Autolyco, accessit ad hos qui erant apud Socratem, et inquit: Peropportune in vos incidi. Nam Autolycum, ejusque patrem, convivio sum excepturus. Quamobrem futurum existi-

προτέραν φανῆναι, εἰ ἀνδράσιν ἐκκεκαθαρμένοις τὰς ψυχὰς, ὥσπερ ὑμῖν, ὁ ἀνδρὼν κεκοσμημένος εἴη μᾶλλον, ἢ εἰ στρατηγοῖς, καὶ ἱππάρχαις, καὶ σπουδάρχαις. Καὶ ὁ Σωκράτης εἶπεν· ἀεὶ σὺ ἐπισκώπτεις ἡμᾶς καταφρονῶν, ὅτι σὺ μὲν Πρωταγόρᾳ τε πολὺ ἀργύριον δέδωκας ἐπὶ σοφίᾳ καὶ Γοργίᾳ καὶ Προδίκῳ καὶ ἄλλοις πολλοῖς, ἡμᾶς δὲ ὁρᾷς αὐτουργούς τινας τῆς φιλοσοφίας ὄντας. Καὶ ὁ Καλλίας, καὶ πρόσθεν μὲν γε, ἔφη, ἀπεκρυπτόμην ὑμᾶς ἔχων πολλὰ καὶ σοφὰ λέγειν· νῦν δὲ, ἐὰν παρ' ἐμοὶ ἦτε, ἐπιδείξω ὑμῖν ἐμαυτὸν πάνυ πολλῆς σπουδῆς ἄξιον ὄντα. Οἱ οὖν ἀμφὶ τὸν Σωκράτην πρῶτον μὲν, ὡσ-

---

mo, ut hic apparatus splendidior sit, si viris, quibus animi purgati sint, quo in numero vos estis, ornatum sit conclave virorum potius, quam imperatoribus, et equitum magistris, et magistratuum petitoribus. Ad ea Socrates: Semper tu nos contemnendo irrides, ait, quod sapientiae discendae nomine ingentem Protagorae pecuniam dederis, et Gorgiae, et Prodico, et aliis multis; nos vero videas nostramet opera sapientiae studium consectari. Tum Callias: Equidem antehac, ait, celabam vos multa, eaque sapientiae plena, quae proferre poteram. Verum si jam apud me fueritis, demonstrabo vobis, esse me quantivis hominem pretii. Socrati autem qui aderant, initio collaudata, ceu par erat, ipsius invita-

περ εἰκὸς ἦν, ἐπαινοῦντες τὴν κλῆσιν, οὐχ ὑπισχνοῦντο συνδειπνήσειν· ὡς δὲ πάνυ ἀχθόμενος φανερὸς ἦν, εἰ μὴ ἕψοιντο, συνηκολούθησαν. Ἔπειτα δὲ αὐτῷ οἱ μὲν γυμνασάμενοι καὶ χρισάμενοι, οἱ δὲ καὶ λουσάμενοι παρῆλθον. Αὐτόλυκος μὲν οὖν παρὰ τὸν πατέρα ἐκαθέζετο, ὥσπερ εἰκὸς, οἱ δ' ἄλλοι κατεκλίθησαν. Εὐθὺς μὲν οὖν ἐννοήσας τις τὰ γιγνόμενα, ἡγήσατ' ἂν φύσει βασιλικόν τι τὸ κάλλος εἶναι, ἄλλως τε καὶ ἣν μετ' αἰδοῦς καὶ σωφροσύνης, καθάπερ Αὐτόλυκος τότε, κέκτηταί τις αὐτό. Πρῶτον μὲν γὰρ, ὥσπερ, ὅταν φέγγος τι ἐν νυκτὶ φανῇ, πάντων προσάγεται τὰ ὄμματα, οὕτω καὶ τότε τοῦ

---

tione, coenaturos se cum eo non pollicebantur. Quum autem prae se ferret, graviter se laturum, si non sequerentur, comitati sunt eum. Deinde partim exercitati et uncti, partim etiam loti quum essent, ad ipsum accesserunt. Autolycus apud patrem adsidebat, aliis, uti conveniebat, accumbentibus. Atqui ubi statim animadvertisset, quid ageretur; ita exorsus est, elegantiam formae a natura quiddam esse regium, praesertim si quis hanc, ut tum Autolycus, cum verecundia modestiaque conjunctam haberet. Primum enim, veluti quum noctu jubar aliquod exoritur, omnium oculos illud in se convertit: ita tum quoque Autolyci venustas oculos omnium ad se trahebat. Deinde illorum, qui eum adspi-

Αὐτολύκου τὸ κάλλος πάντων εἷλκε τὰς ὄψεις πρὸς αὐτόν. Ἔπειτα τῶν ὁρώντων οὐδεὶς οὐκ ἔπασχέ τι τὴν ψυχὴν ὑπ' ἐκείνου. Οἱ μέν γε σιωπηρότεροι ἐγίγνοντο, οἱ δὲ καὶ ἐσχηματίζοντό πως. Πάντες μὲν οὖν οἱ ἐκ θεῶν του κατεχόμενοι, ἀξιοθέατοι δοκοῦσιν εἶναι· ἀλλ' οἱ μὲν ἐξ ἄλλων, πρὸς τὸ γοργότεροί τε ὁρᾶσθαι καὶ φοβερώτερον φθέγγεσθαι καὶ σφοδρότεροι εἶναι φέρονται· οἱ δὲ ὑπὸ τοῦ σώφρονος ἔρωτος ἔνθεοι τά τε ὄμματα φιλοφρονεστέρως ἔχουσι, καὶ τὴν φωνὴν πρᾳοτέραν ποιοῦνται, καὶ τὰ σχήματα εἰς τὸ ἐλευθεριώτατον ἄγουσιν. Ἃ δὴ καὶ Καλλίας τότε διὰ τὸν ἔρωτα πράττων, ἀξιοθέατος ἦν τοῖς

---

ciebant, nemo erat, cujus animus hunc intuendo non adficeretur. Alii plus solito silebant, alii etiam gestu aliquo immutabantur. Ac videntur quidem omnes spectatu digni, qui ab aliquo deum afflati detinentur: verum qui ab aliis Diis afflati sunt, praeterquam quod aspectu sunt truculentiores, et in loquendo terribiliores, etiam vehementiores esse videntur. At vero qui ab amoris pudici numine adflati sunt, ii tum quod oculos adtinet, amabiliores sunt; tum vocem mitiorem fingunt, et gestus ad speciem quamdam maxime liberalem conformant. Quae quum id temporis prae amore Callias faceret, conspicuus illis erat, qui essent huic deo initiati. Atque hi quidem coenabant taciti, quasi mandatum hoc ip-

τετελεσμένοις τούτῳ τῷ θεῷ. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν σιωπῇ ἐδείπνουν, ὥσπερ τοῦτο ἐπιτεταγμένον αὐτοῖς ὑπὸ κρείττονός τινος. Φίλιππος δὲ ὁ γελωτοποιὸς, κρούσας τὴν θύραν, εἶπε τῷ ὑπακούσαντι εἰσαγγεῖλαι, ὅστις τε εἴη, καὶ διότι κατάγεσθαι βούλοιτο, συνεσκευασμένος δὲ παρεῖναι ἔφη πάντα τὰ ἐπιτήδεια, ὥστε δειπνεῖν τἀλλότρια. Καὶ τὸν παῖδα δὲ ἔφη πάνυ πιέζεσθαι, διά τε τὸ φέρειν μηδὲν, καὶ διὰ τὸ ἀνάριστον εἶναι. Ὁ οὖν Καλλίας ἀκούσας ταῦτα, εἶπεν, ἀλλὰ μέντοι, ὦ ἄνδρες, αἰσχρὸν στέγης γε φθονῆσαι· εἰσίτω οὖν. Καὶ ἅμα ἀπέβλεψεν εἰς τὸν Αὐτόλυκον, δηλονότι ἐπισκοπῶν, τί ἐκείνῳ δόξειε τὸ σκῶμμα εἶναι. Ὁ δὲ, στὰς ἐπὶ τῷ ἀνδρῶνι, ἔνθα τὸ

---

sis ab aliquo potiore fuisset. Philippus autem joculator, quum fores pulsasset, jussit ut is qui venerat auditum, renuntiaret intro, quinam esset, et quamobrem ad ipsos divertere vellet. Addebat, se instructum adesse ab omnibus rebus necessariis, ad sumendum coenam alienam. Etiam puerum aiebat admodum premi, tum quod nihil ferret, tum quod esset impransus. Quibus auditis Callias: Turpe fuerit, ait, o viri, tectum ei denegare. Quamobrem ingrediatur sane. Simul vultu ad Autolycum converso, cujusmodi scilicet is jocus illi visus esset, considerabat. Philippus autem quum ad virile contubernium constitisset, ubi tum coenabatur;

δεῖπνον ἦν, εἶπεν, ὅτι μὲν γελωτοποιός εἰμι, ἴστε πάντες, ἥκω δὲ προθύμως, νομίσας γελοιότερον εἶναι τὸ ἄκλητον, ἢ τὸ κεκλημένον ἐλθεῖν ἐπὶ τὸ δεῖπνον. Κατακλίνου τοίνυν, ἔφη ὁ Καλλίας. Καὶ γὰρ οἱ παρόντες σπουδῆς μὲν, ὡς ὁρᾷς, μεστοὶ, γέλωτος δὲ ἴσως ἐνδεέστεροι. Δειπνούντων δὲ αὐτῶν, ὁ Φίλιππος γελοῖόν τι εὐθὺς ἐπεχείρει λέγειν, ἵνα δὴ ἐπιτελοίη, ὧνπερ ἕνεκα ἐκαλεῖτο ἑκάστοτε ἐπὶ τὰ δεῖπνα. Ὡς δ' οὐκ ἐκίνησε γέλωτα, τότε μὲν ἀχθεσθεὶς φανερὸς ἐγένετο. Αὖθις δ' ὀλίγον ὕστερον ἄλλο τι γελοῖον ἐβούλετο λέγειν. Ὡς δὲ οὐδὲ τότε ἐγέλασαν ἐπ' αὐτῷ, ἐν τῷ μεταξὺ παυσάμενος τοῦ δείπνου, συγκαλυψάμενος κατέκειτο. Καὶ ὁ Καλλίας, τί

Nostis, ait, omnes, esse me joculatorem. Lubens autem veni, quod magis esse ridiculum existimarem, ad coenam invocatum accedere, quam si invitatus essem. Accumbito igitur, ait Callias. Nam quotquot heic adsunt, toti rebus abundant seriis, ut vides, ac risu fortassis indigent. Inter coenandum Philippus statim ridiculi quiddam dicere conabatur, ut nimirum perageret ea quorum causa vocari plerumque ad coenas consueverat. Verum ubi risum non movisset, moleste id se ferre non obscure indicabat: nec multo post, rursum aliud quiddam rei ridiculae proferre volebat. Quum autem ne tum quidem ad id arrisissent, a cibis

τοῦτ᾽, ἔφη, ὦ Φίλιππε; ἀλλ᾽ ἦ ὀδύνη σε εἴληφε; Καὶ ὃς ἀναστενάξας εἶπε, ναὶ μὰ Δί᾽, ἔφη, ὦ Καλλία, μεγάλη γε. Ἐπεὶ γὰρ γέλως ἐξ ἀνθρώπων ἀπόλωλεν, ἔρρει τὰ ἐμὰ πράγματα. Πρόσθεν μὲν γὰρ τούτου ἕνεκα ἐκαλούμην ἐπὶ τὰ δεῖπνα, ἵνα εὐφραίνοιντο οἱ συνόντες, δι᾽ ἐμὲ γελῶντες· νῦν δὲ τίνος ἕνεκα καὶ καλεῖ μέ τις; οὔτε γὰρ ἔγωγε σπουδάσαι ἂν δυναίμην μᾶλλον, ἤπερ ἀθάνατος γενέσθαι, οὔτε μὴν ὡς ἀντικληθησόμενος καλεῖ μέ τις, ἐπεὶ πάντες ἴσασιν, ὅτι ἀρχὴν οὐδὲ νομίζεται εἰς τὴν ἐμὴν οἰκίαν δεῖπνον εἰσφέρεσθαι. Καὶ ἅμα λέγων ταῦτα ἀπεμύττετό τε, καὶ τῇ φωνῇ σαφῶς κλαίειν ἐφαίνετο.

---

abstinuit; ac interim [coenantibus aliis,] caput obnubens, ita jacebat. Et Callias: Quid hoc rei est, Philippe? ait. Num te dolor aliquis invasit? Tum ille suspirans: Ingens profecto quidam, inquit, mi Callia. Quippe quum risus ex hominum vita perierit, actum est de rebus meis. Nam antehac propterea vocabar ad coenas, ut quotquot adessent, excitato per me risu exhilararentur: nunc vero cujus me rei causa quispiam invitet? Etenim seria proferre non magis equidem possum, quam immortalis fieri: neque vocabit me quisquam scilicet, ut a me vicissim invitetur, quod norunt omnes, prorsus in more non esse, ut coena meas in aedes inferatur. Atque interim dum haec diceret, nares emungebat, et vo-

Πάντες μὲν οὖν παρεμυθοῦντό τε αὐτὸν, ὡς αὖθις γελασόμενοι, καὶ δειπνεῖν ἐκέλευον· Κριτόβουλος δὲ καὶ ἐξεκάγχασεν ἐπὶ τῷ οἰκτισμῷ αὐτοῦ. Ὁ δὲ ὡς ᾔσθετο τοῦ γέλωτος, ἀνεκαλύψατό τε, καὶ τῇ ψυχῇ παρακελευσάμενος θαῤῥεῖν, ὅτι ἔσονται συμβολαὶ, πάλιν ἐδείπνει.

β′. Ὡς δ᾽ ἀφῃρέθησαν αἱ τράπεζαι, καὶ ἐσπείσαντο καὶ ἐπαιάνισαν, ἔρχεταί τις αὐτοῖς ἐπὶ κῶμον Συρακόσιος ἄνθρωπος, ἔχων τε αὐλητρίδα ἀγαθὴν, καὶ ὀρχηστρίδα τῶν τὰ θαύματα δυναμένων ποιεῖν, καὶ παῖδα πάνυ γε ὡραῖον, καὶ πάνυ καλῶς κιθαρίζοντά τε καὶ ὀρχούμενον. Ταῦτα δὲ καὶ ἐπιδεικνὺς

---

ce fletum egregie exprimebat. Quamobrem omnes hominem consolari, quasi iterum risuri essent; atque uti coenaret, hortari; Critobulo in hac commiseratione cachinnum tollente. Ibi Philippus, ut risum audierat, detecta facie suum ipsius animum cohortatus, uti confideret, non defutura sibi convivia, rursus coenabat.

2. Mensis tamdem ablatis, ac libationibus paeaneque absolutis: Syracusanus quidam ad comessationem accedit, qui secum et tibicinam egregiam, et saltatricem ex earum numero haberet, quae mira quaedam efficiunt, itemque formosum admodum puerum, belle admodum canentem cithara, et saltantem. Atque haec ille miraculi loco exhibendo, pecuniam accipiebat. Posteaquam tibi-

ὡς ἐν θαύματι, ἀργύριον ἐλάμβανεν. Ἐπεὶ δὲ αὐτοῖς ἡ μὲν αὐλητρὶς ηὔλησεν, ὁ δὲ παῖς ἐκιθάρισε, καὶ ἐδόκουν μάλα ἀμφότεροι ἱκανῶς εὐφραίνειν, εἶπεν ὁ Σωκράτης, νὴ Δί', ὦ Καλλία, τελέως ἡμᾶς ἑστιᾷς. Οὐ γὰρ μόνον δεῖπνον ἄμεμπτον παρέθηκας, ἀλλὰ καὶ θεάματα καὶ ἀκροάματα ἥδιστα παρέχεις. Καὶ ὃς ἔφη, τί οὖν, εἰ καὶ μύρον τις ἡμῖν ἐνέγκαι, ἵνα καὶ εὐωδίᾳ ἑστιώμεθα; Μηδαμῶς, ἔφη ὁ Σωκράτης. Ὥσπερ γάρ τοι ἐσθὴς ἄλλη μὲν γυναικὶ, ἄλλη δὲ ἀνδρὶ καλὴ, οὕτω καὶ ὀσμὴ ἄλλη μὲν ἀνδρὶ, ἄλλη δὲ γυναικὶ πρέπει. Καὶ γὰρ ἀνδρὸς μὲν δήπου ἕνεκα ἀνὴρ οὐδεὶς μύρῳ χρίεται. Αἱ μέντοι γυναῖκες, ἄλλως τε καὶ ἢν νύμφαι τύχωσιν

---

cina et puer cecinissent, illa tibia, hic cithara, viderenturque satis homines exhilarasse: Profecto, mi Callia, inquit Socrates, convivio nos absoluto rebus omnibus excipis. Non enim tantum coenam minime contemnendam nobis adposuisti, sed etiam spectacula et acroamata jucundissima exhibes. Tum ille: Quid ergo, inquit, si quis unguentum nobis adtulerit, ut etiam fragrantia odoris excipiamur? Nequaquam, ait Socrates. Nam uti vestis alia mulieri alia viro, pulchra est: sic alius odor virum, alius mulierem decet. Nemo certe virorum unguento viri causa sese ungit. Mulieres vero praesertim si sponsae sint, quemadmodum jam est illa Nicerati, et Critobuli, nec illae quidem unguento indigent

οῦσαι, ὥσπερ ἡ Νικηράτου τοῦδε καὶ ἡ Κριτοβούλου, μύρου μέν τι καὶ προσδέονται; αὐταὶ γὰρ τούτου ὄζουσιν· ἐλαίου δὲ τοῦ ἐν γυμνασίοις ὀσμὴ καὶ παροῦσα ἡδίων ἢ μύρου γυναιξὶ, καὶ ἀποῦσα ποθεινοτέρα. Καὶ γὰρ δὴ μύρῳ μὲν ὁ ἀλειψάμενος καὶ δοῦλος καὶ ἐλεύθερος εὐθὺς ἅπας ὅμοιον ὄζει· αἱ δ' ἀπὸ τῶν ἐλευθερίων μόχθων ὀσμαὶ ἐπιτηδευμάτων τε πρῶτον, καὶ χρόνου πολλοῦ δέονται, εἰ μέλλουσιν ἡδεῖαί τε καὶ ἐλευθέριοι ἔσεσθαι. Καὶ ὁ Λύκων εἶπεν, οὐκοῦν νέοις μὲν ἂν εἴη ταῦτα· ἡμᾶς δὲ τοὺς μηκέτι γυμναζομένους τίνος ὄζειν δεήσει; καλοκἀγαθίας νὴ Δί', ἔφη ὁ Σωκράτης. — Καὶ πόθεν ἄν τις τοῦτο τὸ χρίσμα λάβοι; — Οὐ μὰ Δί', ἔφη, οὐ

---

aliunde. Nam ipsaemet unguentum redolent. At odor olei, quo in gymnasiis utimur, si quidem adsit, gratior est, quam unguenti mulieribus, et magis si absit, expetitur. Etenim si quis unguento sit delibutus, sive servus, seu ingenuus; mox illorum quivis eodem modo redolet. At qui sunt ex laboribus exercitiorum liberalium odores, primum et exercitationes et longum tempus desiderant, si quidem et suaves et liberales esse debeant. Tum Lyco: Haec igitur ad juvenes pertinent, ait. Nos autem, qui exercitiis illis non amplius utimur, quid redolere debemus? Virtutem profecto et honestatem, ait Socrates. Atque unde quis illud

παρὰ τῶν μυροπωλῶν. — Ἀλλὰ πόθεν δή; — Ὁ μὲν Θεόγνις ἔφη,

Ἐσθλῶν μὲν γὰρ ἄπ᾽ ἐσθλὰ διδάξεαι. Ἢν δὲ κακοῖσι
Συμμιγέῃς, ἀπολεῖς καὶ τὸν ἐόντα νόον.

Καὶ ὁ Λύκων εἶπεν, ἀκούεις ταῦτα, ὦ υἱέ; — Ναὶ μὰ Δί᾽, ἔφη ὁ Σωκράτης, καὶ χρῆταί γε. Ἐπεὶ γοῦν νικηφόρος ἐβούλετο τοῦ παγκρατίου γενέσθαι, σὺν σοὶ σκεψάμενος .... αὖ, ὃς ἂν δοκῇ αὐτῷ ἱκανώτατος εἶναι εἰς τὸ ταῦτα ἐπιτηδεῦσαι, τούτῳ συνέσται. Ἐνταῦθα δὴ πολλοὶ ἐφθέγξαντο· καὶ ὁ μέν τις αὐτῶν εἶπε, ποῦ οὖν εὑρήσει τούτου διδάσκαλον; ὁ δέ τις, ὡς οὐδὲ διδακτὸν τοῦτο εἴη· ἕτερος δέ τις, ὡς εἴπερ τι καὶ ἄλλο καὶ τοῦτο μαθητόν. Ὁ δὲ Σωκράτης ἔφη, τοῦτο μὲν

---

unguentum sumserit? Nequaquam certe, ait, ab unguentario. Unde igitur quaeso? Theognis dixit,

Justi justa docent: sed si versabere inter
Pravos, amittes quod tibi mentis adest.

Tum Lyco: Audis haec, inquit, fili? Profecto, ait Socrates, et quidem ad usum confert. Quoniam igitur quinquertii victor esse cupit, ubi tecum considerarit, quisnam ad exercendum hoc studii genus illi maxime convenire videatur, ejus consuetudine utetur. Atque heic varii multorum sermones erant. Unus inter alios aiebat: Ubinam ad hoc magistrum reperiret? Alius, ne doceri quidem id posse, dicebat. Rursus alius quispiam, si quid esset aliud, quod disci

ἐπειδὴ ἀμφίλογόν ἐστιν, εἰσαῦθις ἀποθώμεθα· νυνὶ δὲ τὰ προκείμενα ἀποτελῶμεν. Ὁρῶ γὰρ ἔγωγε τήνδε τὴν ὀρχηστρίδα ἐφεστηκυῖαν, καὶ τροχοὺς τινὰ αὐτῇ προσφέροντα. Ἐκ τούτου δὴ ηὔλει μὲν αὐτῇ ἡ ἑτέρα· παρεστηκὼς δέ τις τῇ ὀρχηστρίδι ἀνεδίδου τοὺς τρόχους μέχρι δώδεκα. Ἡ δὲ, λαμβάνουσα ἅμα τε ὠρχεῖτο, καὶ ἀνεῤῥίπτει δινουμένους, συντεκμαιρομένη, ὅσον ἔδει ῥιπτεῖν ὕψος, ὡς ἐν ῥυθμῷ δέχεσθαι αὐτούς. Καὶ ὁ Σωκράτης εἶπεν, ἐν πολλοῖς μὲν, ὦ ἄνδρες, καὶ ἄλλοις δῆλον, καὶ ἐν οἷς δὲ ἡ παῖς ποιεῖ, ὅτι ἡ γυναικεία φύσις οὐδὲν χείρων τῆς τοῦ ἀνδρὸς οὖσα τυγχάνει, γνώμης δὲ καὶ ἰσχύος δεῖται.

---

posset, hoc certe posse. Tum Socrates: Quando controversum hoc est, inquit, in aliud tempus rejiciamus. Nunc quae proposita sunt, absolvamus. Nam video saltatricem hanc adstare, et orbes quemdam ei adferre. Secundum haec tibia canebat illa altera, et adstans saltatrici quidam, rotulas ei tradebat ad duodecim. Quibus acceptis illa, simul et saltabat, et vibratas jactabat sursum, facile conjiciens, quamnam in altitudinem conjiciendae essent, ut eas concinne posset excipere. Tum Socrates: Cum ex aliis rebus, inquit, amici, tum ex iis quae puella haec praestat, perspicuum est, sexus muliebris indolem nihilo deteriorem esse virili, nisi quod et consilium, et robur quoddam eum deficiat. Quapropter si cui ves-

Ὥστε εἴτις ὑμῶν γυναῖκα ἔχει, θαῤῥῶν διδασκέτω, ὅ, τι βούλοιτ' ἂν αὐτῇ ἐπισταμένῃ χρῆσθαι. Καὶ ὁ Ἀντισθένης, πῶς οὖν, ἔφη, ὦ Σώκρατες, οὕτω γιγνώσκων, οὐ καὶ σὺ παιδεύεις Ξανθίππην, ἀλλὰ χρῇ γυναικὶ τῶν οὐσῶν, οἶμαι δὲ καὶ τῶν γεγενημένων, καὶ τῶν ἐσομένων, χαλεπωτάτῃ; — Ὅτι, ἔφη, ὁρῶ καὶ τοὺς ἱππικοὺς βουλομένους γενέσθαι, οὐ τοὺς εὐπειθεστάτους, ἀλλὰ τοὺς θυμοειδεῖς ἵππους κτωμένους. Νομίζουσι γὰρ, ἢν τοὺς τοιούτους δύνωνται κατέχειν, ῥᾳδίως τοῖς γε ἄλλοις ἵπποις χρήσεσθαι. Κἀγὼ δὴ βουλόμενος ἀνθρώποις χρῆσθαι, καὶ ὁμιλεῖν, ταύτην κέκτημαι, εὖ εἰδὼς, ὅτι, εἰ ταύτην ὑποίσω,

---

trum uxor est, fidenter eam edoceat, quidquid tamdem sit, in quo illam peritam habere cupit. Heic Antisthenes: Cur igitur, ait, qui ea sis in sententia, Socrates, non tu quoque Xanthippam instituis, quam uxorem habes omnium, quae sunt, et fuerunt, ut arbitror, et deinceps erunt, acerbissimam? Quod, inquit, eos etiam video, qui equestris rei peritissimi fieri volunt, non illos sibi equos comparare, qui lubentissime pareant, sed valde animosos: existimant enim, se, si tales cohibere possint, facile alios etiam equos tractaturos. Itaque et ipse quum uti hominum consuetudine cuperem, hanc mihi quaesivi; quod futurum scirem, ut si eam tolerare possem, facile cum universis hominibus ceteris ver-

ῥᾳδίως τοῖς γε ἄλλοις ἅπασιν ἀνθρώποις συνέσομαι. Καὶ οὗτος μὲν δὴ ὁ λόγος οὐκ ἀπὸ τοῦ σκοποῦ ἔδοξεν εἰρῆσθαι. Μετὰ δὲ τοῦτο κύκλος εἰσηνέχθη περίμεστος ξιφῶν ὀρθῶν. Εἰς οὖν ταῦτα ἡ ὀρχηστρὶς ἐκυβίστα τε, καὶ ἐξεκυβίστα ὑπὲρ αὐτῶν. Ὥστε οἱ μὲν θεώμενοι ἐφοβοῦντο, μήτι πάθῃ, ἡ δὲ θαῤῥούντως τε καὶ ἀσφαλῶς ταῦτα διεπράττετο. Καὶ ὁ Σωκράτης καλέσας τὸν Ἀντισθένην, εἶπεν, οὔτοι τούς γε θεωμένους τάδε ἀντιλέξειν ἔτι οἴομαι, ὡς οὐχὶ καὶ ἡ ἀνδρεία διδακτὸν, ὁπότε αὕτη, καί περ γυνὴ οὖσα, οὕτω τολμηρῶς εἰς τὰ ξίφη ἵεται. Καὶ ὁ Ἀντισθένης εἶπεν, ἆρ' οὖν καὶ τῷδε τῷ Συρακοσίῳ κράτιστον ἐπιδείξαντι τῇ πόλει τὴν ὀρχηστρίδα εἰπεῖν, ἐὰν

---

sarer. Atque haec quidem oratio minime a scopo proferri visa est. Secundum haec illatus est circulus quidam, gladiis erectis undique plenus: inter quos saltatrix in caput saliebat, ac rursus supra eos in caput exiliebat. Itaque metuebant spectatores, ne quid accideret ei; quum illa confidenter ac tuto haec faceret. Tum Socrates adpellato Antisthene: Non amplius contradicturos mihi spectatores arbitror, ait, quin fortitudo quoque sub doctrinam cadat: quando haec tametsi mulier sit, tam audacter in adversos gladios pergit. Ad haec Antisthenes: Ergo fuerit huic Syracusano, ait, optimum, ut saltatrice sua civitati ostensa dicat se, si pecuniam ei largiantur Athenienses, effecturum, ut audeant

διδῶσιν αὐτῷ Ἀθηναῖοι χρήματα, ποιήσειν πάντας Ἀθηναίους τολμᾷν ὁμόσε ταῖς λόγχαις ἰέναι; Καὶ ὁ Φίλιππος, νὴ Δί', ἔφη, καὶ μὴν ἔγωγε ἡδέως ἂν θεώμην Πείσανδρον τὸν δημηγόρον μανθάνοντα κυβιστᾷν εἰς τὰς μαχαίρας, ὃς νῦν διὰ τὸ μὴ δύνασθαι λόγχαις ἀντιβλέπειν, οὐδὲ συστρατεύεσθαι ἐθέλει. Ἐκ τούτου ὁ παῖς ὠρχήσατο. Καὶ ὁ Σωκράτης εἶπεν, εἴδετ', ἔφη, ὡς καλὸς παῖς ὢν, ὅμως σὺν τοῖς σχήμασιν ἔτι καλλίων φαίνεται, ἢ ὅταν ἡσυχίαν ἔχῃ. Καὶ ὁ Χαρμίδης εἶπεν, ἐπαινοῦντι ἔοικας τὸν ὀρχηστοδιδάσκαλον. Ναὶ μὰ τὸν Δί', ἔφη ὁ Σωκράτης· καὶ γὰρ ἄλλο τι προσενόησα, ὅτι οὐδὲν

---

omnes Athenienses in hastas adversas pergere? Tum Philippus: Profecto, inquit, lubenter equidem Pisandrum concionatorem spectare velim discentem hanc rationem provolvendi se inter gladios in caput: qui nunc propterea, quod hastas adversas intueri nequeat, ne quidem cum aliis militatum ire vult. Deinde puer saltabat. Ac Socrates: Videtis, inquit, quam elegans hic puer sit, verum si gestus adhibeat, etiam elegantior videatur, quam si quiescat. Tum Charmides: Videris, ait, mihi magistrum saltationis hujus laudare velle. Sic est profecto, inquit Socrates. Nam praeterea quiddam aliud animadverti, quod videlicet in ipsa saltatione nulla pars corporis otiosa esset: sed simul et collum, et

ἀργὸν τοῦ σώματος ἐν τῇ ὀρχήσει ἦν, ἀλλ' ἅμα καὶ τράχηλος, καὶ σκέλη, καὶ χεῖρες ἐγυμνάζοντο, ὥσπερ χρὴ ὀρχεῖσθαι τὸν μέλλοντα εὐφορώτερον τὸ σῶμα ἕξειν. Καὶ ἐγὼ μὲν, ἔφη, πάνυ ἂν ἡδέως, ὦ Συρακόσιε, μάθοιμι τὰ σχήματα παρὰ σοῦ. Καὶ ὃς, τί οὖν χρήσῃ αὐτοῖς; ἔφη. — Ὀρχήσομαι νὴ Δία. Ἐνταῦθα δὴ ἐγέλασαν ἅπαντες. Καὶ ὁ Σωκράτης μάλα ἐσπουδακότι τῷ προσώπῳ, γελᾶτε, ἔφη, ἐπ' ἐμοί; πότερον ἐπὶ τούτῳ, εἰ βούλομαι γυμναζόμενος μᾶλλον ὑγιαίνειν, ἢ εἰ ἥδιον ἐσθίειν καὶ καθεύδειν, ἢ εἰ τοιούτων γυμνασίων ἐπιθυμῶ, μὴ ὥσπερ οἱ δολιχοδρόμοι τὰ σκέλη μὲν παχύνονται, τοὺς δὲ ὤμους

---

crura, et manus exercerentur, quemadmodum saltare convenit eum qui corpus agilius habere velit. Ac equidem, ait, perlubenter, mi Syracusane, gestus hos abs te discerem. Et ille: Cuinam, aït, usui tibi fuerint illi? Saltabo scilicet. Tum vero sublatus ab omnibus risus. Et Socrates vultu maxime ad seriam quamdam speciem composito: Meane causa ridetis? inquit. Num id propterea, quod exercendo me rectius valere cupio, vel quod majori cum voluptate cibis vesci ac dormire velim; vel quod haec exercitia desidero, ut mihi non, quemadmodum in stadio currentibus, crura compactiora fiant, humeri tenuiores; nec pugilum instar humeri crassescant, crura adtenuentur: sed toto corpore la-

λεπτύνονται, μηδ' ὥσπερ οἱ πύκται τοὺς μὲν ὤμους παχύνονται, τὰ δὲ σκέλη λεπτύνονται, ἀλλὰ παντὶ διαπονῶν τῷ σώματι, πᾶν ἰσόρροπον ποιεῖν; Ἢ ἐπ' ἐκείνῳ γελᾶτε, ὅτι οὐ δεήσει με συγγυμναστὴν ζητεῖν, οὐδ' ἐν ὄχλῳ, πρεσβύτην ὄντα, ἀποδύεσθαι, ἀλλ' ἀρκέσει μοι οἶκος ἑπτάκλινος, ὥσπερ καὶ νῦν τῷδε τῷ παιδὶ ἤρκεσε τόδε τὸ οἴκημα ἐνιδρῶσαι. Καὶ χειμῶνος μὲν ἐν στέγῃ γυμνάσομαι, ὅταν δὲ ἄγαν καῦμα ᾖ, ἐν σκιᾷ. Ἢ τόδε γελᾶτε, εἰ μείζω τοῦ καιροῦ τὴν γαστέρα ἔχων, μετριωτέραν βούλομαι ποιῆσαι αὐτήν; ἢ οὐκ ἴστε, ὅτι ἔναγχος ἕωθεν Χαρμίδης οὑτοσὶ κατέλαβέ με ὀρχούμενον; Ναὶ μὰ τὸν Δί', ἔφη ὁ Χαρμίδης· καὶ τὸ μέν γε πρῶτον ἐξεπλά-

---

borando, universum etiam eodem ut robore polleat, efficiam? An ideo ridetis, quod minime fuerit necessarium, ut quaeram exercitationis socium, neque ut in turba me senex exuam: sed suffectura mihi sit domus septem lectulorum capax, quemadmodum huic etiam puero satis hoc conclave fuit, in quo sudaret? Tum quod per hyemem sub tecto me sim exerciturus, vicissim ubi magnus aestus fuerit, in umbra. An id potius ridetis, quod quum ampliorem, quam par sit, ventrem habeam, reddere hunc aliquanto minorem velim? An nescitis, Charmidem hunc nuper admodum me saltantem mane deprehendisse? Profecto sic est, ait Charmides. Et initio quidem obstupui, ac ne insanires, veritus sum. Ve-

γην, καὶ ἔδεισα μὴ μαίνοιο· ἐπεὶ δέ σου ἤκουσα ὅμοια οἷς νῦν λέγεις, καὶ αὐτὸς ἐλθὼν οἴκαδε ὠρχούμην μὲν οὔ, (οὐ γὰρ πώποτε τοῦτ' ἔμαθον) ἐχειρονόμουν δέ· ταῦτα γὰρ ἠπιστάμην. Νὴ Δί', ἔφη ὁ Φίλιππος. Καὶ γὰρ οὖν οὕτω τὰ σκέλη τοῖς ὤμοις φαίνῃ ἰσοφόρα ἔχειν, ὥστε δοκεῖς ἐμοί, κἂν εἰ τοῖς ἀγορανόμοις ἀφιστῴης, ὥσπερ ἄρτους, τὰ κάτω πρὸς τὰ ἄνω, ἀζήμιος ἂν γενέσθαι. Καὶ ὁ Καλλίας εἶπεν, ὦ Σώκρατες, ἐμὲ μὲν παρακάλει, ὅταν μέλλῃς μανθάνειν ὀρχεῖσθαι, ἵνα σοι ἀντιστοιχῶ τε καὶ συμμανθάνω.

Ἄγε δή, ἔφη ὁ Φίλιππος, καὶ ἐμοὶ αὐλησάτω, ἵνα καὶ ἐγὼ ὀρχήσωμαι. Ἐπειδὴ δ' ἀνέστη, διῆλθε μιμούμενος τήν τε τοῦ παιδὸς καὶ τὴν

---

rum ubi te audivi consimilia dicere iis quae nunc dicis; etiam ipse domum ubi venissem, non saltabam quidem, (quando id nunquam didici) sed manibus gesticulabar, quod facere noram. Est ita profecto, inquit Philippus. Nam crura videris tam aequalis habere cum humeris ponderis, ut si apud annonae praefectos inferiorum pondus examinares ad superiora, (sicut in panibus fieri solet) non multatus evaderes. Tum Callias: Me vero arcesse, ait, mi Socrates, quum saltandi rationem voles discere, ut tibi me opponam, et una discam.

Age vero, inquit Philippus, etiam mihi tibiam inflet, ut et ipse saltem. Quumque surrexisset, hinc inde incedebat ac pueri puellaeque

τῆς παιδὸς ὄρχησιν. Καὶ πρῶτον μὲν, ὅτι ἐπήνεσαν, ὡς ὁ παῖς σὺν τοῖς σχήμασιν ἔτι καλλίων ἐφαίνετο, ἀνταπέδειξεν, ὅ, τι κινοίη τοῦ σώματος, ἅπαν τῆς φύσεως γελοιότερον· ὅτι δὲ ἡ παῖς εἰς τοὔπισθεν καμπτομένη τροχοὺς ἐμιμεῖτο, ἐκεῖνος ταῦτα εἰς τὸ ἔμπροσθεν ἐπικύπτων, μιμεῖσθαι τροχοὺς ἐπειρᾶτο. Τέλος δὲ, ὅτι τὸν παῖδ' ἐπήνουν, ὡς ἐν τῇ ὀρχήσει ἅπαν τὸ σῶμα γυμνάζοι, κελεύσας τὴν αὐλητρίδα θάττονα ῥυθμὸν ἐπάγειν, ἵει ἅμα πάντα καὶ σκέλη, καὶ χεῖρας, καὶ κεφαλήν. Ἐπειδὴ δὲ ἀπειρήκει, κατακλινόμενος εἶπε, τεκμήριον, ὦ ἄνδρες, ὅτι καλῶς γυμνάζει καὶ τὰ ἐμὰ ὀρχήματα. Ἔγωγ' οὖν διψῶ· καὶ ὁ παῖς ἐγχεάτω μοι τὴν μεγάλην φιάλην. Νὴ Δί, ἔφη ὁ Καλλίας, καὶ ἡμῖν γε, ἐπεὶ

---

saltationem imitabatur. Primum vero, quod praedicassent puerum, qui ex gestibus etiam pulchrior exstitisset: ipse contra, quamcumque corporis partem movisset, corpus totum magis, quam esset reapse, ridiculum effecit. Quod autem puella flexo retro corpore rotas imitaretur, ipse antrorsum se flectens rotas imitari conabatur. Tamdem quia puerum laudabant, qui inter saltandum corpus universum exerceret: jussa fidicina celeriorem aliquem numerum proferre, crura, manus, caput, omnia simul jactabat. Posteaquam defatigatus esset: Hoc argumento est, inquit in lectulum procumbens, o viri, etiam meas saltationes egregie corpus ex-

καὶ ἡμεῖς διψῶμεν ἐπὶ σοὶ γελῶντες. Ὁ δ' αὖ Σωκράτης εἶπεν, ἀλλὰ πίνειν μὲν, ὦ ἄνδρες, καὶ ἐμοὶ πάνυ δοκεῖ· τῷ γὰρ ὄντι ὁ οἶνος ἄρδων τὰς ψυχὰς, τὰς μὲν λύπας, ὥσπερ ὁ μανδραγόρας τοὺς ἀνθρώπους, κοιμίζει, τὰς δὲ φιλοφροσύνας, ὥσπερ ἔλαιον φλόγα, ἐγείρει. Δοκεῖ μέντοι μοι καὶ τὰ τῶν ἀνδρῶν σώματα ταὐτὰ πάσχειν, ἅπερ καὶ τὰ τῶν ἐν γῇ φυομένων. Καὶ γὰρ ἐκεῖνα, ὅταν μὲν ὁ θεὸς αὐτὰ ἄγαν ἀθρόως ποτίζῃ, οὐ δύναται ὀρθοῦσθαι, οὐδὲ ταῖς αὔραις διαπνεῖσθαι. Ὅταν δὲ, ὅσῳ ἥδεται, τοσοῦτο πίνῃ, καὶ μάλα ὀρθά τε αὔξεται, καὶ θάλλοντα ἀφικνεῖται εἰς τὴν καρπογονίαν. Οὕτω δὲ καὶ ἡμεῖς ἢν

---

ercere, quod sitiam. Infundat mihi puer magnam illam pateram. Et nobis quoque, subjecit Callias. Quippe nos etiam sitimus, dum te ridemus. At Socrates: Enimvero, ait, o viri, etiam mihi vel maxime videtur esse bibendum. Nam revera vinum, dum animos rigat, moerores quidem, perinde ac mandragoras homines, sopit: et hilaritates, perinde ac oleum flammam, excitat. Videtur autem mihi hominum quoque corporibus idem accidere, quod terra nascentibus. Nam quum haec a Deo rigantur imbre nimio, non possunt erigi, nec ab auris perflari. At ubi tantum hauriunt, quantum eis gratum est: admodum erecta incrementum sumunt, florent, ad frugem perveniunt. Ita nos quoque, si potum immodicum

μὲν ἀθρόον τὸ ποτὸν ἐγχεώμεθα, ταχὺ ἡμῖν καὶ τὰ σώματα καὶ αἱ γνῶμαι σφαλοῦνται, καὶ οὐδὲ ἀναπνεῖν, μὴ ὅτι λέγειν τι δυνησόμεθα· ἢν δὲ ἡμῖν οἱ παῖδες μικραῖς κύλιξι πυκνὰ ἐπιψεκάζωσιν, (ἵνα καὶ ἐγὼ ἐν Γοργιείοις ῥήμασιν εἴπω) οὕτως οὐ βιαζόμενοι ὑπὸ τοῦ οἴνου μεθύειν, ἀλλ' ἀναπειθόμενοι, πρὸς τὸ παιγνιωδέστερον ἀφιξόμεθα. Ἐδόκει μὲν δὴ ταῦτα πᾶσι· προσέθηκε δὲ ὁ Φίλιππος, ὡς χρὴ τοὺς οἰνοχόους μιμεῖσθαι τοὺς ἀγαθοὺς ἁρματηλάτας, θᾶττον περιελαύνοντας τὰς κύλικας. Οἱ μὲν δὴ οἰνοχόοι οὕτως ἐποίουν.

γ'. Ἐκ δὲ τούτου συνηρμοσμένῃ τῇ λύρᾳ πρὸς τὸν αὐλὸν ἐκιθάρισεν ὁ παῖς, καὶ ᾖσεν.

---

infundamus, mox et corpora nobis, et animi vacillabunt; ac ne respirare quidem, nedum proferre quidquam poterimus. At si pueri minutis poculis crebro nos quasi rore quodam adsperserint, ut et ipse verbis Gorgianis utar, tum scilicet non coacti a vino temulenti fiemus, sed persuasi ad ludicra descendemus. Atque haec tunc omnibus ita placuerunt. Philippus autem adjecit: debere pocillatores imitari strenuos aurigas in eo, ut pocula celeriuscule circumagerent: quod quidem a pocillatoribus est factum.

3. Secundum haec lyra ad tibiam accommodata, puer et cithara utebatur, et canebat. Quod quum laudassent univer-

Ἔνθα δὴ ἐπῄνεσαν μὲν ἅπαντες· ὁ δὲ Χαρμίδης καὶ εἶπεν, ἀλλ' ἐμοὶ μὲν δοκεῖ, ὦ ἄνδρες, ὥσπερ Σωκράτης ἔφη τὸν οἶνον, οὕτω καὶ αὕτη ἡ κρᾶσις τῶν τε παίδων τῆς ὥρας καὶ τῶν φθόγγων τὰς μὲν λύπας κοιμίζειν, τὴν δ' ἀφροδίτην ἐγείρειν. Ἐκ τούτου δὲ πάλιν εἶπεν ὁ Σωκράτης, οὗτοι μὲν δὴ, ὦ ἄνδρες, ἱκανοὶ τέρπειν ἡμᾶς φαίνονται· ἡμεῖς δὲ τούτων οἶδ' ὅτι πολὺ βελτίονες οἰόμεθα εἶναι· οὐκ αἰσχρὸν οὖν, εἰ μηδ' ἐπιχειρήσομεν συνόντες ὠφελεῖν τι ἢ εὐφραίνειν ἀλλήλους; Ἐντεῦθεν εἶπον πολλοὶ, σὺ τοίνυν ἡμῖν ἐξηγοῦ, ποίων λόγων ἁπτόμενοι μάλιστ' ἂν ταῦτα ποιοῖμεν. Ἐγὼ μὲν τοίνυν, ἔφη, ἥδιστ' ἂν ἀπολάβοιμι παρὰ Καλλίου τὴν ὑπόσχεσιν.

---

si, Charmides ait: Mihi vero videtur, o viri, quemadmodum de vino dixit Socrates, ita puerilis haec venustas commista sonis illis moerores sopire, ac venerem excitare. Tum Socrates rursum: Videntur hi quidem, ait, o viri, satis delectare nos posse: verum sat scio nos existimare, quod illis multo simus meliores. An non igitur est turpe, nos, quum una simus, non eniti, ut nonnihil invicem et commodi nobis, et hilaritatis adferamus? Tum vero complures: Ergo tu nobis exponito, inquiunt, quos attingere sermones oporteat, ut id maxime consequamur. Equidem ait, lubentissime frui Calliae promisso velim. Dicebat enim, si cum ipso coena-

Ἔφη γὰρ δήπου, εἰ συνδειπνοῖμεν, ἐπιδείξειν τὴν αὑτοῦ σοφίαν. — Καὶ ἐπιδείξω γε, ἔφη, ἐὰν καὶ ὑμεῖς ἅπαντες εἰς μέσον φέρητε, ὅ, τι ἕκαστος ἐπίστασθε ἀγαθόν. — Ἀλλ᾽ οὐδείς σοι, ἔφη, ἀντιλέγει τὸ μὴ οὐ λέξειν, ὅ, τι ἕκαστος ἡγεῖται πλείστου ἄξιον ἐπίστασθαι. — Ἐγὼ μὲν τοίνυν, ἔφη, λέγω ὑμῖν, ἐφ᾽ ᾧ μέγιστον φρονῶ. Ἀνθρώπους γὰρ οἶμαι ἱκανὸς εἶναι βελτίους ποιεῖν. Καὶ ὁ Ἀντισθένης εἶπε, πότερον τέχνην τινὰ βαναυσικὴν, ἢ καλοκἀγαθίαν διδάσκων; — Ἦ καλοκἀγαθία ἐστὶν ἡ δικαιοσύνη; Νὴ Δί᾽, ἔφη ὁ Ἀντισθένης, ἥγε ἀναμφιλογωτάτη. Ἐπείτοι ἀνδρεία μὲν καὶ σοφία ἔστιν ὅτε βλαβερὰ καὶ φίλοις καὶ πόλει δοκεῖ εἶναι, ἡ δὲ δικαιοσύνη

---

remus, ostentaturum se nobis sapientiam suam. Ostendam equidem, ait, si quidem vos quoque universi, quicquid boni nostis singuli, in medium contuleritis. At nemo est, qui adversetur, ait, quominus indicaturus sit, quidnam quisque maximi faciundum scire se arbitretur. Ego igitur vobis dico, quo me potissimum efferam. Nam arbitror posse me homines meliores efficere. Tum Antisthenes, Utrum, inquit, artem aliquam sordidam docendo, an honestatem? Justitia est honestas. Est profecto, inquit Antisthenes, et quidem ea, de qua minime dubitari debeat. Nam fortitudo et sapientia nonnumquam et amicis et reipublicae videntur esse noxiae: verum justitia ne parte quidem minima cum in-

οὐδὲ καθ' ἓν συμμίγνυται τῇ ἀδικίᾳ. — Ἐπειδὰν τοίνυν καὶ ὑμῶν ἕκαστος εἴπῃ, ὅ, τι ὠφέλιμον ἔχει, τότε κἀγὼ οὐ φθονήσω εἰπεῖν τὴν τέχνην, δι' ἧς τοῦτο ἀπεργάζομαι. Ἀλλὰ σὺ αὖ, ἔφη, λέγε, ὦ Νικήρατε, ἐπὶ ποίᾳ ἐπιστήμῃ μέγα φρονεῖς. Καὶ ὃς εἶπεν, ὁ πατὴρ ὁ ἐπιμελούμενος, ὅπως ἀνὴρ ἀγαθὸς γενοίμην, ἠνάγκασέ με πάντα τὰ Ὁμήρου ἔπη μαθεῖν· καὶ νῦν δυναίμην ἂν Ἰλιάδα ὅλην καὶ Ὀδύσσειαν ἀπὸ στόματος εἰπεῖν. Ἐκεῖνο δ', ἔφη ὁ Ἀντισθένης, λέληθέ σε, ὅτι καὶ οἱ ῥαψῳδοὶ πάντες ἐπίστανται ταῦτα τὰ ἔπη; — Καὶ πῶς ἂν, ἔφη, λελήθοι ἀκροώμενόν γε αὐτῶν ὀλίγου ἀν' ἑκάστην ἡμέραν; — Οἶσθά τι οὖν ἔθνος, ἔφη, ἠλιθιώτερον ῥαψῳδῶν; — Οὐ

---

justitia miscetur. Posteaquam igitur unusquisque nostrum dixerit, quid habeat rei utilis, tum et ego dicere non gravabor, quanam illud arte efficiam. Tu vero, Nicerate, dicito nobis, cujus scientiae causa elato sis animo. Pater meus, ait Niceratus, quum studiose daret operam, ut in virum honestum ac bonum evaderem, coëgit omnes Homeri me versus discere. Jamque adeo possem totam Iliadem et Ulysseam de memoria promptam recitare. Verum ignoras, inquit Antisthenes, etiam omnes versuum recitatores eosdem versus tenere? Qui possim ignorare, ait, quum propemodum singulis eos diebus audiam? An igitur ullam rationem hominum stultiorem nosti, quam sint illi recitatores? Non

μὰ τὸν Δί', ἔφη ὁ Νικήρατος· οὔκουν ἔμοιγε δοκεῖ. — Δῆλον γὰρ, ἔφη ὁ Σωκράτης, ὅτι τὰς ὑπονοίας οὐκ ἐπίστανται. Σὺ δὲ Στησιμβρότῳ τε καὶ Ἀναξιμάνδρῳ καὶ ἄλλοις πολλοῖς πολὺ δέδωκας ἀργύριον, ὥστε οὐδέν σε τῶν πολλοῦ ἀξίων λέληθε. Τί γὰρ σὺ, ἔφη, ὦ Κριτόβουλε, ἐπὶ τίνι μέγιστον φρονεῖς; — Ἐπὶ κάλλει, ἔφη. — Ἦ οὖν καὶ σὺ, ὁ Σωκράτης ἔφη, ἕξεις λέγειν, ὅτι τῷ σῷ κάλλει ἱκανὸς εἶ βελτίους ἡμᾶς ποιεῖν; — Εἰ δὲ μὴ, δῆλόν γε ὅτι φαῦλος φανοῦμαι. Τί γὰρ σὺ, εἶπεν, ἐπὶ τίνι μέγα φρονεῖς, ὦ Ἀντίσθενες; Ἐπὶ πλούτῳ, ἔφη. Ὁ μὲν δὴ Ἑρμογένης ἀνήρετο, εἰ πολὺ εἴη αὐτῷ ἀργύριον. Ὁ δὲ ἀπώμοσε μηδὲ ὀβολόν. — Ἀλ-

---

profecto, inquit Niceratus, non ita mihi videtur. Perspicuum est enim, ait Socrates, illos versuum sententias non intelligere. Tu autem Stesimbroto, et Anaximandro, et multis aliis non parum pecuniae dedisti: quo fit ut nihil eorum quae magni sunt facienda, ignores. Quid tu vero Critobule, inquit, habes rei, quo te plurimum effers? Ob formae elegantiam, ait. Num igitur et tu, inquit Socrates, dicere poteris te pulchritudine tua posse nos meliores reddere? Ni possim id, perspicuum est, me nullius hominem pretii visum iri. Quid tu autem Antisthenes? ait, quam ob rem te effers? Ob divitias, inquit. Quem rursus Hermogenes interrogabat, an multum haberet argenti. At is cum jure-

λὰ γῆν πολλὴν, ἔφη, κέκτησαι; — Ἴσως ἂν, ἔφη, Αὐτολύκῳ τούτῳ ἱκανὴ γένοιτο ἐγκονίσασθαι. Ἀκουστέον ἂν εἴη καὶ σοῦ. Τί γὰρ σὺ, ἔφη, ὦ Χαρμίδη, ἐπὶ τίνι μέγα φρονεῖς; — Ἐγὼ αὖ, ἔφη, ἐπὶ πενίᾳ μέγα φρονῶ. Νὴ Δί', ἔφη ὁ Σωκράτης, ἐπ' εὐχαρίστῳ γε πράγματι. Τοῦτο γὰρ δὴ ἥκιστα μὲν ἐπίφθονον, ἥκιστα δὲ περιμάχητον καὶ ἀφύλακτον ὂν σώζεται, καὶ ἀμελούμενον ἰσχυρότερον γίγνεται. Σὺ δὲ δὴ, ἔφη ὁ Καλλίας, ἐπὶ τίνι μέγα φρονεῖς, ὦ Σώκρατες; Καὶ ὃς, μάλα σεμνῶς ἀνασπάσας τὸ πρόσωπον, ἐπὶ μαστροπείᾳ, εἶπεν. Ἐπεὶ δὲ ἐγέλασαν ἐπ' αὐτῷ, ὑμεῖς μὲν γελᾶτε, ἔφη· ἐγὼ δὲ οἶδ' ὅτι καὶ πάνυ ἂν πολλὰ χρήματα

---

jurando, ne obolum quidem, ait. Sed multum agri possides? inquit. Fortasse tantum, respondit, quantum huic Autolyco satis sit, de quo se pulvere conspergat. Sed et tu audiendus es. Quanam re Charmides, temet effers? Equidem me, inquit, ob paupertatem effero. Profecto, ait Socrates, jucundam quidem ac gratam ob rem: quae minime obnoxia est invidiae, minime pugnas de se concitat, sine custodia servari potest, neglecta denique vires adquirit. At tu Socrates, inquit Callias, qua re fretus de te magnifice sentis? Ille vultu maximam ad gravitatem composito: Lenocinio, respondit. Quumque risissent omnes: Vos quidem ridete,

λαμβάνοιμι, εἰ βουλοίμην χρῆσθαι τῇ τέχνῃ. Σύ γε μὴν, δηλῶν ἔφη ὁ Λύκων τὸν Φίλιππον, ἐπὶ τῷ γελωτοποιεῖν μέγα φρονεῖς; Δικαιότερόν γ', ἔφη, οἴομαι, ἢ Καλλιππίδης ὁ ὑποκριτὴς, ὃς ὑπερσεμνύνεται, ὅτι δύναται πολλοὺς κλαίοντας καθίζειν. Οὐκοῦν καὶ σὺ, ἔφη ὁ Ἀντισθένης, λέξεις, ὦ Λύκων, ἐπὶ τίνι μέγα φρονεῖς. Καὶ ὃς ἔφη· οὐ γὰρ ἅπαντες ἴστε, ἔφη, ὅτι ἐπὶ τούτῳ τῷ υἱεῖ; Οὗτός γε μὴν, ἔφη τις, δῆλον, ὅτι ἐπὶ τῷ νικηφόρος εἶναι. Καὶ ὁ Αὐτόλυκος ἀνερυθριάσας εἶπε, μὰ Δί' οὐκ ἔγωγε. Ἐπεὶ δὲ ἅπαντες ἡσθέντες, ὅτι ἤκουσαν αὐτοῦ φωνήσαντος, προσέβλεψαν, ἤρετό τις αὐτὸν, ἀλλ' ἐπὶ τῷ μὴν, ὦ Αὐτόλυκε; Ὁ δ' εἶπεν, ἐπὶ

---

inquit, at ego scio me magnam accipere posse pecuniae copiam, si hac arte velim uti. Et Lyco Philippum indicans: Tu quidem, ait, idcirco te effers, quod risum excitare potes? Justius, inquit, mea quidem sententia, quam Callippides histrio, qui mirifice propterea superbit, quod multis lacrumas excutere possit. An non tu quoque, mi Lyco, subjecit Antisthenes, indicabis, quam ob causam elato sis animo? An non vobis omnibus notum est, ait, ob filium hunc meum? Atque is ipse, subjecit aliquis, haud dubie propterea, quod victoriam sit adeptus. Et Autolycus quum erubuisset: Minime profecto, inquit. Ibi conjectis in eum oculis omnium, qui quidem delectati essent, quod loquentem audivis-

τῷ πατρί. Καὶ ἅμα ἐνεκλίθη αὐτῷ. Καὶ ὁ Καλλίας ἰδὼν, ἆρ' οἶσθα, ἔφη, ὦ Λύκων, ὅτι πλουσιώτατος εἶ ἀνθρώπων; — Μὰ Δί', ἔφη, τοῦτο μέντοι ἐγὼ οὐκ οἶδα. — Ἀλλὰ λανθάνει σε, ὅτι οὐκ ἂν δέξαιο τὰ βασιλέως χρήματα ἀντὶ τοῦ υἱοῦ; — Ἐπ' αὐτοφώρῳ εἴλημμαι, ἔφη, πλουσιώτατος, ὡς ἔοικεν, ἀνθρώπων ὤν. Σὺ δὲ, ἔφη ὁ Νικήρατος, ὦ Ἑρμόγενες, ἐπὶ τίνι μάλιστα ἀγάλλῃ; Καὶ ὃς, ἐπὶ φίλων, ἔφη, ἀρετῇ καὶ δυνάμει, καὶ ὅτι τοιοῦτοι ὄντες ἐμοῦ ἐπιμέλονται. Ἐνταῦθα τοίνυν πάντες προσέβλεψαν αὐτῷ, καὶ πολλοὶ ἅμα ἤροντο, εἰ καὶ σφίσι δηλώσοι αὐτούς. Ὁ δὲ εἶπεν, ὅτι οὐ φθονήσει.

---

sent, quidam ipsum interrogat: Ob quid igitur, Autolyce? Ob Patrem, inquit: simulque ad patrem sese acclinabat. Quod ubi conspexisset Callias: Scis, inquit, mi Lyco, te omnium hominum esse opulentissimum? Id ego profecto, ait, ignoro. An igitur fugit te, quod ne regis quidem opes cum filio commutares? Ipso in facinore deprehensus sum, inquit, omnium (uti quidem videtur) hominum opulentissimus. Tu vero Hermogenes, ait Niceratus, qua re potissimum tibi places? Ob amicorum, inquit, virtutem et potentiam, et quod tales quum sint, mei curam habeant. Tum omnes eum intueri, ac plerique interrogare, num et ipsis eos indicare vellet. Respondebat autem, non velle se hoc ipsis invidere.

δ'. Ἐκ τούτου ἔλεξεν ὁ Σωκράτης, οὐκοῦν λοιπὸν ἂν εἴη ἡμῖν, ἃ ἕκαστος ὑπέσχετο, ἀποδεικνύναι, ὡς πολλοῦ ἄξιά ἐστιν. Ἀκούοιτ' ἄν, ἔφη ὁ Καλλίας, ἐμοῦ πρῶτον. Ἐγὼ γὰρ ἐν τῷ χρόνῳ, ᾧ ὑμῶν ἀκούω ἀπορούντων, τί τὸ δίκαιον, ἐν τούτῳ δικαιοτέρους τοὺς ἀνθρώπους ποιῶ. Καὶ ὁ Σωκράτης, πῶς, ὦ λῷστε; ἔφη. — Διδοὺς νὴ Δί' ἀργύριον. Καὶ ὁ Ἀντισθένης ἐπαναστὰς μάλα ἐλεγκτικῶς αὐτὸν ἐπήρετο, οἱ δὲ ἄνθρωποι, ὦ Καλλία, πότερον ἐν ταῖς ψυχαῖς, ἢ ἐν τῷ βαλαντίῳ τὸ δίκαιόν σοι δοκοῦσιν ἔχειν; Ἐν ταῖς ψυχαῖς, ἔφη. — Κἄπειτα σὺ εἰς τὸ βαλάντιον διδοὺς ἀργύριον, τὰς ψυχὰς δικαιοτέρας ποιεῖς; — Μάλιστα. — Πῶς; —

---

4. Secundum haec Socrates: Restat igitur, ait, ut demonstret quilibet, ea quae pollicitus est, maximi esse faciunda. Audietis, ait Callias, me primum. Nam interea, dum vos audio, quid jus et aequum sit, ambigentes; homines efficio justiores. Qui hoc, vir optime? ait Socrates. Dum pecuniam largior. Et surgens Antisthenes, admodum acriter eum confutaturus interrogabat: Homines vero, Callia, utrum tibi videntur, in animis an in crumena justitiam habere? In animis, inquit. Et tu quum in crumenam argentum largiris, animos justiores facis? Maxime. Quo pacto? Quod

Ὅτι διὰ τὸ εἰδέναι, ὡς ἔστιν ὅτου πριάμενοι τὰ ἐπιτήδεια ἕξουσιν, οὐκ ἐθέλουσι κακουργοῦντες κινδυνεύειν. — Ἦ καὶ σοὶ, ἔφη, ἀποδιδόασιν, ὅ, τι ἂν λάβωσι; — Μὰ τὸν Δί', ἔφη, οὐ μὲν δή. — Τί δὲ ἀντὶ τοῦ ἀργυρίου; χάριτας; — Οὐ μὰ τὸν Δί', ἔφη, οὐδὲ τοῦτο· ἀλλ' ἔνιοι καὶ ἐχθιόνως ἔχουσιν, ἢ πρὶν λαβεῖν. Θαυμαστά γ', ἔφη ὁ Ἀντισθένης, ἅμα εἰσβλέπων, ὡς ἐλέγχων αὐτὸν, εἰ μὲν πρὸς τοὺς ἄλλους δύνασαι δικαίους ἂν ποιεῖν αὐτοὺς, πρὸς δὲ σαυτὸν οὔ. Καὶ τί τοῦτ', ἔφη ὁ Καλλίας, θαυμαστόν; οὐ καὶ τέκτονάς τε καὶ οἰκοδόμους πολλοὺς ὁρᾷς, οἳ ἄλλοις μὲν πολλοῖς ποιοῦσιν οἰκίας, ἑαυτοῖς δὲ οὐ δύνανται ποιῆσαι, ἀλλ' ἐν μισθῷ αὐτοὶ

---

quum sciant habere se, unde necessaria parare sibi emendo possint, malefacere suo cum periculo nolint. Num tibi reddunt, quod acceperunt? Non profecto. Quid autem pro pecunia? Num gratias? Ne id quidem certe, inquit. Imo nonnulli etiam magis hostiliter adfecti sunt, quam prius, quum nil accepissent. Mira quidem (ait Antisthenes simul eum intuendo quasi coarguens) posse te illos reddere justos erga caeteros, non autem erga teipsum. Et cur hoc mirum est? ait Callias. An non et fabros, et structores aedium complures cernis, qui aliis quidem multis domos aedificant, sibi aedificare non possunt, sed mercede conductas incolunt? Sine te

εἰκοῦσι; καὶ ἀνάσχου μέντοι, ὦ σοφιστὰ, ἐλεγχόμενος. Νὴ Δί', ἔφη ὁ Σωκράτης, ἀνεχέσθω μέντοι· ἐπεὶ καὶ οἱ μάντεις λέγονται δήπου ἄλλοις μὲν προαγορεύειν τὸ μέλλον, ἑαυτοῖς δὲ μὴ προορᾶν τὸ ἐπιόν. Οὗτος μὲν δὴ ὁ λόγος ἐνταῦθα ἔληξεν. Ἐκ τούτου δὲ ὁ Νικήρατος, ἀκούοιτ' ἂν, ἔφη, καὶ ἐμοῦ, ἃ ἔσεσθε βελτίονες, ἢν ἐμοὶ συνῆτε. Ἴστε γὰρ δήπου, ὅτι ὁ Ὅμηρος ὁ σοφώτατος πεποίηκε σχεδὸν περὶ πάντων τῶν ἀνθρωπίνων. Ὅστις ἂν οὖν ὑμῶν βούληται ἢ οἰκονομικὸς ἢ δημηγορικὸς ἢ στρατηγικὸς γενέσθαι, ἢ ὅμοιος Ἀχιλλεῖ ἢ Αἴαντι ἢ Νέστορι ἢ Ὀδυσσεῖ, ἐμὲ θεραπευέτω. Ἐγὼ γὰρ ταῦτα πάντα ἐπίσταμαι. Ἦ καὶ βασιλεύειν, ἔφη ὁ Ἀν-

---

coargui, professor sapientiae. Profecto, inquit Socrates, patiatur sane. Nam et vates feruntur certe aliis quidem futurum quod sit, denuntiare: sibi vero quod immineat, non prospicere. Atque hic ejus sermonis finis fuit. Secundum haec Niceratus: Audite, inquit, me quoque, de iis quae vos meliores effectura sunt, si mecum versabimini. Nostis enim certe, Homerum illum sapientissimum fere complexum esse poëmatis suis omnes res humanas. Quamobrem quisquis vestrum vel administrationis domesticae, vel orandi ad populum, vel rei imperatoriae peritus fieri vult, vel Achilli, Ajaci, Nestori, Ulyssi similis; me colat, qui haec omnia cognita habeo. Num et regnandi, ait Antisthenes,

τισθένης, ἐπίστασαι; ὅτι οἶσθα ἐπαινέσαντα αὐτὸν τὸν Ἀγαμέμνονα, ὡς βασιλεύς τε εἴη ἀγαθὸς κρατερός τ' αἰχμητής. Καὶ ναὶ μὰ Δί', ἔφη, ἔγωγε, ὅτι ἁρματηλατοῦντα δεῖ ἐγγὺς μὲν τῆς στήλης κάμψαι,

Αὐτὸν δὲ κλινθῆναι ἐϋξέστου ἐπὶ δίφρου
Ἦκ' ἐπ' ἀριστερὰ τοῖϊν, ἀτὰρ τὸν δεξιὸν ἵππον
Κένσαι ὁμοκλήσαντ', εἶξαί τέ οἱ ἡνία χερσί.

Καὶ πρὸς τούτοις γε ἄλλο οἶδα, καὶ ὑμῖν αὐτίκα μάλ' ἔξεστι πειρᾶσθαι. Εἶπε γάρ που Ὅμηρος, ἐπὶ δὲ κρόμυον ποτῷ ὄψον. Ἐὰν οὖν ἐνέγκῃ τις κρόμυον, αὐτίκα μάλα τοῦτό γε ὠφελημένοι ἔσεσθε· ἥδιον γὰρ πιεῖσθε. Καὶ ὁ Χαρμίδης εἶπεν, ὦ ἄνδρες, ὁ Νικήρατος κρομύων ὄζων ἐπιθυμεῖ οἴκαδε ἐλ-

---

scientiam habes? Nosti enim laudatum esse ab ipso Agamemnonem, quod rex esset bonus, et bellator fortis. Etiam hoc profecto scio, inquit, quod prope columnam quidem auriga convertere se debeat:

Ille sed inclinet se laevam versus, in ipso
Curru: et equum dextrum propellat voce, manuque
Caedat, eique simul laxas permittat habenas.

Praeterea quiddam aliud novi, vosque adeo periculum ejus mox facere poteritis. Dixit enim Homerus, cepam esse potus condimentum. Quamobrem si cepam quis adferat, mox hanc utilitatem percipietis, quod estis majori cum voluptate bibituri. Tum Char-

θεῖν· ἵν' ἡ γυνὴ αὐτοῦ πιστεύῃ, μὴ διανοηθῆναι μηδένα ἂν φιλῆσαι αὐτόν. Νὴ Δί', ἔφη ὁ Σωκράτης. Ἀλλ' ἄλλην που δόξαν γελοίαν κίνδυνος ἡμῖν προσλαβεῖν. Ὄψον μὲν γὰρ δὴ οὕτως ἔοικεν εἶναι τὸ κρόμυον, ὥστε οὐ μόνον ποτὸν ἀλλὰ καὶ σῖτον ἡδύνειν. Εἰ δὲ δὴ τοῦτο καὶ μετὰ δεῖπνον τρωξόμεθα, ὅπως μὴ φήσῃ τις, ἡμᾶς πρὸς Καλλίαν ἐλθόντας ἡδυπαθεῖν. — Μηδαμῶς, ἔφη, ὦ Σώκρατες. Εἰς μὲν γὰρ μάχην ὁρμωμένῳ καλῶς ἔχει κρόμυον ὑποτρώγειν, ὥσπερ ἔνιοι τοὺς ἀλεκτρυόνας σκόροδα σιτίσαντες συμβάλλουσι. Ἡμεῖς δὲ ἴσως βουλευόμεθα, ὅπως φιλήσομέν τινα μᾶλλον, ἢ μαχούμεθα. Καὶ οὗτος μὲν δὴ ὁ λόγος οὕτω πως ἐπαύσατο. Ὁ δὲ Κρι-

mides: Cupit, inquit, o viri, Niceratus ita redire domum, quo cepas redoleat; ut uxor ipsius credat, nullum ne cogitasse quidem ipsum osculari. Non profecto, inquit Socrates, sed aliam quoque fortassis opinionem ridiculam possimus addere. Videtur enim cepa sic esse condimentum, ut non cibum modo sed potum quoque suaviorem efficiat. Quod si hac etiam a coena vescamur, verendum, ne quis nos ad Calliam sic accessisse dicat, ut voluptati indulgeremus. Nequaquam, ait, o Socrates. Nam in pugnam pergenti ceparum usus convenit, quemadmodum quidam allio gallos pascunt, ac deinde committunt. Nobis autem hoc consilii potius est, ut osculaturi libentius simus, quam proelio congressuri. His

τόβουλος, οὐκοῦν αὖ ἐγὼ λέξω, ἔφη, ἐξ ὧν ἐπὶ τῷ κάλλει μέγα φρονῶ. Λέγε, ἔφασαν. Εἰ μὲν τοίνυν μὴ καλός εἰμι, ὡς οἴομαι, ὑμεῖς ἂν δικαίως ἀπάτης δίκην ὑπέχοιτε· οὐδενὸς γὰρ ὁρκίζοντος, ἀεὶ ὀμνύοντες καλόν με φατὲ εἶναι. Κἀγὼ μέντοι πιστεύω. Καλοὺς γὰρ καὶ ἀγαθοὺς ὑμᾶς ἄνδρας νομίζω. Εἰ δ' εἰμί τε τῷ ὄντι καλὸς, καὶ ὑμεῖς τὰ αὐτὰ πρὸς ἐμὲ πάσχετε, οἷάπερ ἐγὼ πρὸς τὸν ἐμοὶ δοκοῦντα καλὸν εἶναι, ὄμνυμι πάντας θεοὺς, μὴ ἑλέσθαι ἂν τὴν βασιλέως ἀρχὴν ἀντὶ τοῦ καλὸς εἶναι. Νῦν γὰρ ἐγὼ Κλεινίαν ἥδιον μὲν θεῶμαι, ἢ τἄλλα πάντα τὰ ἐν ἀνθρώποις καλά· τυφλὸς δὲ τῶν ἄλλων ἁπάντων μᾶλλον ἂν δεξαίμην εἶναι, ἢ Κλεινίου ἑνὸς ὄντος·

---

ejus orationis finis fuit. Tum Critobulus: Ergo et ipse dicam, ait, quibus de causis ob formae elegantiam me efferam. Dic, aiunt. Atqui si formosus non ero, quemadmodum puto, merito vos fraudis poenam sustinueritis. Nam semper jurejurando confirmatis, formosum esse me, nemine id a vobis exigente. Ac fidem vobis equidem habeo, quos esse bonos et honestos viros arbitror. At si revera formosus sum, ac vobis idem erga me accidit, quod mihi erga illum, quem formosum esse puto: Deos omnes testor, nolle me regis imperium potius, quam formae praestantiam. Quippe Cliniam modo specto lubentius, quam cetera universa, quae pulchra

ἄχθομαι δὲ καὶ νυκτὶ καὶ ὕπνῳ, ὅτι ἐκεῖνον οὐχ ὁρῶ. Ἡμέρᾳ δὲ καὶ ἡλίῳ τὴν μεγίστην χάριν οἶδα, ὅτι μοι Κλεινίαν ἀναφαίνουσιν. Ἄξιόν γε μὴν ἡμῖν τοῖς καλοῖς, καὶ ἐπὶ τοῖσδε μέγα φρονεῖν, ὅτι τὸν μὲν ἰσχυρὸν πονοῦντα δεῖ κτᾶσθαι τἀγαθὰ, καὶ τὸν ἀνδρεῖον, κινδυνεύοντα, τὸν δέ γε σοφὸν, λέγοντα· ὁ δὲ καλὸς, καὶ ἡσυχίαν ἔχων, πάντ' ἂν διαπράξαιτο. Ἔγωγ' οὖν, καίπερ εἰδὼς, ὅτι χρήματα ἡδὺ κτῆμα, ἥδιον μὲν ἂν τὰ ὄντα Κλεινίᾳ διδοίην, ἢ ἕτερα παρ' ἄλλου λαμβάνοιμι· ἥδιον δ' ἂν δουλεύοιμι, ἢ ἐλεύθερος εἴην, εἴ μου Κλεινίας ἄρχειν ἐθέλοι. Καὶ γὰρ πονοίην ἂν ῥᾷον ἐκείνῳ, ἢ ἀναπαυοίμην, καὶ κινδυνεύοιμ' ἂν πρὸ ἐκείνου ἥδιον, ἢ ἀκιν-

---

sunt in rebus humanis: malimque caeterarum rerum omnium, quam ejus unius aspectu carere. Nocti etiam somnoque succenseo, quod eum non video: diei vero ac soli gratiam habeo maximam, quod Cliniam mihi spectandum exhibeat. Aequum est etiam, ut nos formosi propter haec quoque simus animis elati, quod eum, qui viribus polleat, laborando adquirere bona necesse sit; et fortem, pericula subeundo; et sapientem, dicendo: at qui formosus est, etiamsi quiescat, omnia tamen perficere potest. Equidem tametsi norim opes esse possessionem gratam: lubentius tamen ea quae mea sunt, Cliniae donarem, quam alia ab altero acciperem: lubentius servus, quam liber essem, si Clinias mihi ve-

δυνος ζῴην. Ὥστε εἰ σὺ, ὦ Καλλία, μέγα φρονεῖς, ὅτι δικαιοτέρους δύνασαι ποιεῖν, ἐγὼ πρὸς πᾶσαν ἀρετὴν δικαιότερός σου εἰμὶ ἄγων ἀνθρώπους. Διὰ γὰρ τὸ ἐμπνεῖν τι ἡμᾶς τοὺς καλοὺς τοῖς ἐρωτικοῖς, ἐλευθεριωτέρους μὲν αὐτοὺς ποιοῦμεν εἰς χρήματα, φιλοπονωτέρους δὲ καὶ φιλοκαλωτέρους ἐν τοῖς κινδύνοις, καὶ μὴν αἰδημονεστέρους τε καὶ ἐγκρατεστέρους, οἵγε καὶ, ὧν δέονται μάλιστα, ταῦτ' αἰσχύνονται. Μαίνονται δὲ καὶ οἱ μὴ τοὺς καλοὺς στρατηγοὺς αἱρούμενοι. Ἐγὼ οὖν μετὰ Κλεινίου κἂν διὰ πυρὸς ἰοίην· οἶδα δὲ ὅτι καὶ ὑμεῖς μετ' ἐμοῦ. Ὥστε μηκέτι ἀπόρει, ὦ Σώκρατες, εἴτι τοὐμὸν κάλλος ἀνθρώποις ὠφελήσει. Ἀλλ' οὐδὲ μέντοι ταύ-

---

lit imperare. Nam facilius esset mihi Cliniae laborare, quam quietem capere: ac periculum ejus nomine lubentius adirem, quam expers periculi viverem. Si tu denique, Callia, magnopere te effers, quod homines possis justiores facere; multo aequius est me ad omnem virtutem homines perducere. Nam quia nos formosi quiddam amori deditis inspiramus, id efficimus, ut quod pecuniam adtinet, sint liberaliores: in periculis laborum et honesti studiosiores: verecundiores etiam, ac modestiores: adeo quidem, ut etiam illa, quibus maxime indigent, [eloqui] vereantur. Insani sunt autem, qui non formosos imperatores eligunt. Equidem cum Clinia vel per ignem incederem, neque dubito vos idem mecum facturos. Quamobrem non est, quod dubites amplius, mi Socrates, an

τῇ γε ἀτιμαστέον τὸ κάλλος, ὡς ταχὺ παρακμάζον. Ἐπεὶ ὥσπερ γε παῖς γίγνεται καλὸς, οὕτω καὶ μειράκιον, καὶ ἀνὴρ, καὶ πρεσβύτης. Τεκμήριον δὲ θαλλοφόρους γὰρ τῇ Ἀθηνᾷ τοὺς καλοὺς γέροντας ἐκλέγονται, ὡς συμπαρομαρτοῦντος πάσῃ ἡλικίᾳ τοῦ κάλλους. Εἰ δὲ ἡδὺ τὸ παρ' ἑκόντων διαπράττεσθαι, ὧν τις δέοιτο, εὖ οἶδ' ὅτι καὶ νυνὶ θᾶττον ἂν ἐγὼ καὶ σιωπῶν πείσαιμι τὸν παῖδα τόνδε καὶ τὴν παῖδα φιλῆσαί με, ἢ σὺ, ὦ Σώκρατες, εἰ καὶ πάνυ πολλὰ καὶ σοφὰ λέγοις. — Τί τοῦτο; ἔφη ὁ Σωκράτης· ὡς γὰρ καὶ ἐμοῦ καλλίων ὢν ταῦτα κομπάζεις; — Νὴ Δί', ἔφη ὁ Κριτόβουλος, ἢ πάντων Σειληνῶν τῶν ἐν τοῖς σατυρικοῖς αἴσχιστος

---

formae venustas in me bono alicui sit hominibus. Ne hac quidem in parte forma vituperanda venit, quod cito flos ejus praetereat. Nam ut puer, ita et adolescentulus formosus est, et vir, et senex. Ejus rei argumentum est, quod Minervae in Thallophoros deleganter formosissimi senes, quasi forma sit omni aetati comes. Quod si jucundum est a volentibus impetrare, quibus aliquis indiget: sat scio, mi Socrates, me nunc quoque citius vel tacentem huic puero puellaeque persuasurum, ut me osculentur, quam tu possis; tametsi multa sapienter proferas. Quid hoc est? ait Socrates. Jactitas haec tu, quasi etiam me sis formosior. Profecto, inquit Critobulus: ceteroquin omnium Silenorum satyricorum es-

ἂν εἴην. Ὁ δὲ Σωκράτης καὶ ἐτύγχανε προσεμφερὴς τούτοις ὤν. — Ἄγε νῦν, ἔφη ὁ Σωκράτης, ὅπως μεμνήσῃ διακριθῆναι περὶ τοῦ κάλλους, ἐπειδὰν οἱ προκείμενοι λόγοι περιέλθωσι. Κρινάτω δὲ ἡμᾶς μὴ Ἀλέξανδρος ὁ Πριάμου, ἀλλ' αὐτοὶ οὗτοι, οὕσπερ σὺ οἴει ἐπιθυμεῖν σε φιλῆσαι. — Κλεινίᾳ δ', ἔφη, ὦ Σώκρατες, οὐκ ἂν ἐπιτρέψαις; — Καὶ ὃς εἶπεν· οὐ γὰρ αὖ παύσῃ σὺ Κλεινίου μεμνημένος; — Ἢν δὲ μὴ ὀνομάζω, ἧττόν τι με οἴει μεμνῆσθαι αὐτοῦ; οὐκ οἶσθα, ὅτι οὕτω σαφῶς ἔχω εἴδωλον αὐτοῦ ἐν τῇ ψυχῇ, ὡς εἰ πλαστικὸς ἢ ζωγραφικὸς ἦν, οὐδὲν ἂν ἧττον ἐκ τοῦ εἰδώλου, ἢ πρὸς αὐτὸν ὁρῶν, ὅμοιον αὐτῷ ἀπειργασάμην; — Καὶ ὁ Σωκράτης ὑπέ-

---

sem turpissimus. Erat autem Socrates his perquam similis. Age vero, subjecit Socrates, memineris habendum esse judicium de forma, ubi sermones hi, quos instituimus, circumierint. Ferat autem judicium de nobis non Alexander ille Priami filius, sed hi ipsi quos tu osculandi tui cupidos esse putas. At Cliniae, Socrates, judicium non permiseris? Et ille. Non tu Cliniae meminisse desines? At si eum non nominem, an propterea minus me putas ipsius meminisse? Num ignoras, tam illustre me simulacrum ipsius habere in animo, ut si vel fictor, vel pictor essem, nihilo minus ei similem exprimerem, si simulacrum, ac si ipsum intuerer. Ejus sermonem excipiens Socrates: Quamobrem igitur,

λαβε, τί δῆτα, οὕτως ὅμοιον εἴδωλον ἔχων, πράγματά μοι παρέχεις, ἄγεις τε αὐτὸν ὅπου ὄψει; — Ὅτι, ὦ Σώκρατες, ἡ μὲν αὐτοῦ ὄψις εὐφραίνειν δύναται, ἡ δὲ τοῦ εἰδώλου, τέρψιν μὲν οὐ παρέχει, πόθον δὲ ἐμποιεῖ. — Καὶ ὁ Ἑρμογένης εἶπεν, ἀλλ' ἐγὼ, ὦ Σώκρατες, οὐδὲ πρὸς σοῦ ποιῶ τὸ περιϊδεῖν Κριτόβουλον οὕτως ὑπὸ τοῦ ἔρωτος ἐκπλαγέντα. — Δοκεῖς γὰρ, ἔφη ὁ Σωκράτης, ἐξ οὗ ἐμοὶ σύνεστιν, οὕτω διατεθῆναι αὐτόν; — Ἀλλὰ πότε μήν; — Οὐχ ὁρᾷς, ὅτι τούτῳ μὲν παρὰ τὰ ὦτα ἄρτι ἴουλος καθέρπει, Κλεινίᾳ δὲ πρὸς τὸ ὄπισθεν ἤδη ἀναβαίνει; οὗτος οὖν συμφοιτῶν εἰς ταὐτὰ διδασκαλεῖα ἐκείνῳ, τότε ἰσχυρῶς προσεκαύθη.

---

ait, quum simulacrum ei tam simile habeas, mihi negotium facessis, eoque ducis, ubi eum videas? Propterea, mi Socrates, ait, quod vultus ejus esse mihi voluptati potest: simulacri vero species, ut delectationem nullam adfert, ita desiderium excitat. Tum Hermogenes: Ego vero, mi Socrates, inquit, ne a te quidem sto, ut Critobulum adeo prae amore obstupefactum contemnas. An tu existimas, eum, inquit Socrates, ex quo mecum versatur, hoc pacto unquam fuisse adfectum? Quando tamdem? Non vides huic quidem lanuginem propter aures serpere, Cliniae vero jam retrorsum surgere? Nimirum hic id temporis, quo ad eosdem cum illo magistros itabat, ita vehementer exarsit. Qui-

Ἃ δὴ αἰσθόμενος ὁ πατὴρ παρέδωκέ μοι αὐτὸν, εἴ τι δυναίμην ὠφελῆσαι. Καὶ μέντοι πολὺ βέλτιον ἤδη ἔχει. Πρόσθεν μὲν γὰρ, ὥσπερ οἱ τὰς Γοργόνας θεώμενοι, λιθίνως ἔβλεπε πρὸς αὐτὸν, καὶ λίθινος οὐδαμοῦ ἀπῄει ἀπ' αὐτοῦ· νῦν δὲ ἤδη εἶδον αὐτὸν καὶ σκαρδαμύξαντα. Καί τοι νὴ τοὺς θεοὺς, ὦ ἄνδρες, δοκεῖ μοι γε, ἔφη, ὡς ἐν ὑμῖν αὐτοῖς εἰρῆσθαι, οὗτος καὶ πεφιληκέναι τὸν Κλεινίαν· οὗ ἔρωτος οὐδέν ἐστι δεινότερον ὑπέκκαυμα. Καὶ γὰρ ἄπληστον ὂν καὶ ἐλπίδας τινὰς γλυκείας παρέχει. Ἴσως δὲ καὶ, διὰ τὸ μόνον πάντων ἔργων τὸ τοῖς σώμασι συμψαύειν ὁμώνυμον εἶναι τῷ ταῖς ψυχαῖς φιλεῖσθαι, ἐντιμότερόν ἐστιν. Οὗ ἕνεκα ἀφεκτέον ἐγώ

---

bus animadversis pater eum mihi tradidit, si qua re prodesse ipsi possem. Et habet sane jam multo melius. Nam antehac quasi qui Gorgones spectant, saxeum in morem Cliniam inspectabat, et quasi saxeus esset, nusquam ab ipso discedebat. Vidi etiam, quum conniveret. Imo per deos immortales videtur mihi, o viri, quod quidem inter vos dictum esto, etiam deosculatus esse Cliniam: quo sane nihil est ad amorem accendendum acrius. Quippe satiari nequit, et spes quasdam jucundas praebet. Fortassis etiam, quia unicum hoc opus, corporum scilicet contactus, adpellationem communem habet cum amore illo qui est in animo, honestius est. Quamobrem aio equidem abstinendum esse formo-

φημι εἶναι φιλημάτων ὡραίων τῷ σωφρονεῖν δυνησομένῳ. Καὶ ὁ Χαρμίδης εἶπεν, ἀλλὰ τί δή ποτε, ὦ Σώκρατες, ἡμᾶς μὲν οὕτω τοὺς φίλους μορμολύττῃ ἀπὸ τῶν καλῶν, αὐτὸν δέ σε, ἔφη, ἐγὼ εἶδον ναὶ μὰ τὸν Ἀπόλλω, ὅτε παρὰ τῷ γραμματιστῇ ἐν τῷ αὐτῷ βιβλίῳ ἀμφότεροι ἐμαστεύετέ τι, τὴν κεφαλὴν πρὸς τῇ κεφαλῇ, καὶ τὸν ὦμον γυμνὸν πρὸς γυμνῷ τῷ Κριτοβούλου ὤμῳ ἔχοντα. Καὶ ὁ Σωκράτης, φεῦ, ἔφη· ταῦτ᾽ ἄρα, ἔφη, ἐγὼ ὥσπερ ὑπὸ θηρίου τινὸς δεδηγμένος, τόν τε ὦμον πλεῖον, ἢ πέντε ἡμέρας ὦδαξον, καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ ὥσπερ κνῆσμά τι ἐδόκουν ἔχειν. Ἀλλὰ νῦν τοι σοί, ἔφη, ὦ Κριτόβουλε, ἐναντίον τοσούτων μαρτύρων προαγορεύω μὴ ἅπ-

---

sorum ab osculis, illi qui pudice ut vivere possit, expetit. Ad ea Charmides. Tu vero, mi Socrates, inquit, quamobrem nos amicos tuos adeo quibusdam quasi puerorum terriculamentis a formosis depellis, quum ego te ipsum viderim, ita me Apollo amet, quo tempore apud litteratorem eodem in libro uterque aliquid quaerebatis, caput capiti, humerumque nudum nudo Critobuli humero admovisse? Et Socrates: Proh, inquit, haec ipsa, quum velut a bellua quadam morsus essem, diutius quam dies quinque fricuerunt humerum, et in corde quasi pruritum quemdam habere videbar. Verum nunc tibi, Critobule, coram tot testibus denuntio, ne me prius adtingas, quam mentum tibi perinde at-

τεσθαί μου, πρὶν ἂν τὸ γένειον τῇ κεφαλῇ ὁμοίως κομήσῃς. Καὶ οὗτοι μὲν δὴ οὕτως ἀναμὶξ ἔσκωψάν τε καὶ ἐσπούδασαν. Ὁ δὲ Καλλίας, σὸν μέρος, ἔφη, λέγειν, ὦ Χαρμίδη, διότι ἐπὶ πενίᾳ μέγα φρονεῖς. — Οὐκοῦν τόδε μὲν, ἔφη, ὁμολογεῖται, κρεῖττον εἶναι θαῤῥεῖν, ἢ φοβεῖσθαι, καὶ ἐλεύθερον εἶναι μᾶλλον, ἢ δουλεύειν, καὶ θεραπεύεσθαι μᾶλλον, ἢ θεραπεύειν, καὶ πιστεύεσθαι ὑπὸ τῆς πατρίδος μᾶλλον, ἢ ἀπιστεῖσθαι. Ἐγὼ τοίνυν ἐν τῇδε τῇ πόλει, ὅτε μὲν πλούσιος ἦν, πρῶτον μὲν ἐφοβούμην, μή τις μου τὴν οἰκίαν διορύξας καὶ τὰ χρήματα λάβοι, καὶ αὐτόν τι με κακὸν ἐργάσαιτο· ἔπειτα δὲ καὶ τοὺς

---

que caput, pilis vestitum fuerit. Atque hi quidem in hunc modum seria jocosque miscebant. Et Callias: Tuum fuerit, inquit, dicere, mi Charmides, quamobrem ob paupertatem elato sis animo. Est in confesso, ait, potiorem esse fiduciam animi, quam metum: potiorem libertatem, quam servitutem: potius esse coli, quam colere: fidem a patria haberi alicui, quam non haberi. Itaque quum in hac civitate opulentus equidem essem, primum verebar, ne quis parietibus aedium mearum perfossis, et facultates adimeret mihi, et me quoque laederet. Deinde colebam calumniatores, quod scirem ad perpetiendum aliquid mali magis esse me comparatum, quam ad faciendum. Nam semper aliquid mihi sumtuum, qui expenderentur, a republica imperabatur, et

συκοφάντας ἐθεράπευον, εἰδὼς, ὅτι παθεῖν μᾶλλον κακῶς ἱκανὸς εἴην ἢ ποιῆσαι ἐκείνους. Καὶ γὰρ δὴ καὶ προσετάττετο μὲν ἀεί τι μοὶ δαπανᾷν ὑπὸ τῆς πόλεως, ἀποδημῆσαι δὲ οὐδαμοῦ ἐξῆν. Νῦν δ' ἐπειδὴ τῶν ὑπερορίων στέρομαι, καὶ τὰ ἔγγαια οὐ καρποῦμαι, καὶ τὰ ἐκ τῆς οἰκίας πέπραται, ἡδέως μὲν καθεύδω ἐκτεταμένος, πιστὸς δὲ τῇ πόλει γεγένημαι, οὐκ ἔτι δὲ ἀπειλοῦμαι, ἀλλ' ἤδη ἀπειλῶ ἄλλοις, ὡς ἐλευθέρῳ τε ἔξεστί μοι καὶ ἀποδημεῖν καὶ ἐπιδημεῖν· ὑπανίστανται δέ μοι ἤδη καὶ θάκων, καὶ ὁδῶν ἐξίστανται οἱ πλούσιοι. Καὶ εἰμὶ νῦν μὲν τυράννῳ ἐοικὼς, τότε δὲ σαφῶς δοῦλος ἦν· καὶ τότε μὲν ἐγὼ φόρον ἀπέφερον τῷ δήμῳ, νῦν δὲ ἡ πόλις τέ-

---

abire peregre licebat nusquam. Nunc posteaquam fortunis, quas extra fines nostros habebam, spoliatus sum: et de iis, quae in hac regione sita sunt, fructum nullum percipio; et res familiaris est vendita: porrectus scilicet jucunde dormio, fidem auctoritatemque apud rempublicam nanctus sum, aliorum minas non experior, aliis ipse minitor, ut homo liber abeundi peregre, domique manendi facultatem habeo, denique opulenti jam et de honestiore loco mihi adsurgunt, et via cedunt. Nunc regi similis videor, qui tunc haud dubie servus eram. Tum temporis populo tributum ego pendebam, nunc respublica vectigal mihi pendit, dum me alit. Etiam conviciis me incessebant, quum locuples essem, quod

λος φέρουσα τρέφει με. Ἀλλὰ καὶ Σωκράτει, ὅτε μὲν πλούσιος ἦν, ἐλοιδόρουν με, ὅτι συνῆν· νῦν δ' ἐπεὶ πένης γεγένημαι, οὐκέτι οὐδὲν μέλει οὐδενί. Καὶ μὴν ὅτε μέν γε πολλὰ εἶχον, ἀεί τι ἀπέβαλλον ἢ ὑπὸ τῆς πόλεος ἢ ὑπὸ τῆς τύχης· νῦν δὲ ἀποβάλλω μὲν οὐδὲν, (οὐδὲν γὰρ ἔχω) ἀεὶ δέ τι λήψεσθαι ἐλπίζω. Οὐκοῦν, ἔφη ὁ Καλλίας, καὶ εὔχῃ μηδέποτε πλουτεῖν, καὶ ἐάν τι ὄναρ ἀγαθὸν ἴδῃς, τοῖς ἀποτροπαίοις θύοις; — Μὰ Δία τοῦτο μέν τοι, ἔφη, ἐγὼ οὐ ποιῶ, ἀλλὰ μάλα φιλοκινδύνως ὑπομένω, ἤν ποθέν τι ἐλπίζω λήψεσθαι. Ἀλλ', ἄγε δὴ, ἔφη ὁ Σωκράτης, σὺ αὖ λέγε ἡμῖν, ὦ Ἀντίσθενες, πῶς οὕτω βραχέα ἔχων μέγα φρονεῖς ἐπὶ πλούτῳ. —

consuetudine Socratis uterer: nunc posteaquam ad paupertatem redactus sum, ea res nemini amplius est curae. Praeterea quum multa possiderem, semper aliquid vel respublica, vel fortuna adimebat. Nunc nihil amitto, qui nihil habeam, et semper aliquid accepturum me spero. Ergo, inquit Callias, etiam optas tu numquam, ut opulentus fias, ac si quod somnium faustum videres, averruncis rem sacram faceres? Id equidem profecto non facio, ait, sed valde tamen alacriter opperior, sicunde quid accepturum me spero. Age vero, inquit Socrates, tu nobis Antisthenes dicito, quo pacto tam elato sis ob divitias animo, quum tam exiguae sint facultates tuae? Quod arbitror, ait, o viri, non in aedibus sitas

Ὅτι νομίζω, ὦ ἄνδρες, τοὺς ἀνθρώπους οὐκ ἐν τῷ οἴκῳ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν πενίαν ἔχειν ἀλλ' ἐν ταῖς ψυχαῖς. Ὁρῶ γὰρ πολλοὺς μὲν ἰδιώτας, οἳ πάνυ πολλὰ ἔχοντες χρήματα οὕτω πένεσθαι ἡγοῦνται, ὥστε πάντα μὲν πόνον πάντα δὲ κίνδυνον ὑποδύονται, ἐφ' ᾧ πλείονα κτήσονται· οἶδα δὲ καὶ ἀδελφοὺς, οἳ τὰ ἴσα λαχόντες, ὁ μὲν αὐτῶν τἀρκοῦντα ἔχει καὶ περισσεύοντα τὰ τῆς δαπάνης, ὁ δὲ τοῦ παντὸς ἐνδεῖται. Αἰσθάνομαι δὲ καὶ τυράννους τινὰς, οἳ οὕτως αὖ πεινῶσι χρημάτων, ὥστε ποιοῦσι πολὺ δεινότερα τῶν ἀπορωτέρων· δι' ἔνδειαν μὲν γὰρ δήπου οἱ μὲν κλέπτουσιν, οἱ δὲ τοιχωρυχοῦσιν, οἱ δὲ ἀνδραποδί-

---

esse tum opes tum paupertatem hominibus, sed in animis. Multos enim privatos homines esse video, qui quum facultates amplissimas possideant, adeo se tamen esse pauperes arbitrantur: ut quemvis laborem, quodvis periculum subeant quo plura comparare possint. Fratres etiam novi, quibus quum facultates aequales obtigerint, tamen alter eorum quae abunde sufficiant, et sumtum etiam superent, habet: alteri nihil non deest. Animadverto et reges quosdam esse, qui tanta opum fame laborant, ut longe graviora committant, quam homines maxime inopes. Nam propter egestatem nonnulli furantur, alii parietes perfodiunt, alii committunt plagium: at reges quidam sunt, qui pecuniarum causa familias

ζονται· τύραννοι δ' εἰσί τινες, οἳ ὅλους μὲν οἴκους ἀναιροῦσιν, ἀθρόους δ' ἀποκτείνουσιν, πολλάκις δὲ καὶ ὅλας πόλεις χρημάτων ἕνεκα ἐξανδραποδίζονται. Τούτους μὲν οὖν ἔγωγε καὶ πάνυ οἰκτείρω τῆς ἄγαν χαλεπῆς νόσου. Ὅμοια γάρ μοι δοκοῦσι πάσχειν, ὥσπερ εἴτις πολλὰ ἔχων καὶ πολλὰ ἐσθίων μηδέποτε ἐμπίπλαιτο. Ἐγὼ δὲ οὕτω μὲν πολλὰ ἔχω, ὡς μόλις αὐτὰ καὶ ἐγὼ ἂν αὐτὸς εὑρίσκω· ὅμως δὲ περιεστί μοι, καὶ ἐσθίοντι ἄχρι τοῦ μὴ πεινῆν ἀφικέσθαι, καὶ πίνοντι μέχρι τοῦ μὴ διψῆν, καὶ ἀμφιέννυσθαι, ὥστε ἔξω μὲν μηδὲν μᾶλλον Καλλίου τούτου τοῦ πλουσιωτάτου ῥιγοῦν· ἐπειδάν γε μὴν ἐν τῇ οἰκίᾳ γένωμαι, πάνυ μὲν ἀλεεινοὶ χιτῶνες

---

totas evertunt, occidunt multos, saepenumero totas etiam urbes diripiunt. Hos igitur equidem non possum non vehementer miserari, quod tam gravi morbo laborent. Nam simile quid ipsis accidere mihi videtur, atque si quis multa possideat, multaque comedat, nunquam tamen saturetur. Ego vero tam multa scilicet habeo, vix ut ea possim ipse invenire. Nihilominus superat mihi aliquid dum comedo, donec eo perveniam, ut non esuriam: et bibo, donec non sitiam: et ita vestitus sum, ut foris nihilo magis quam ditissimus hic Callias frigeam. Quum domi sum, admodum mihi calidae videntur esse tunicae parietes ipsi, et tecta crassorum paludamentorum instar. Stragula veste usque adeo abundo,

οἱ τοῖχοί μοι δοκοῦσιν εἶναι, πάνυ δὲ παχεῖαι ἐφεστρίδες οἱ ὄροφοι. Στρωμνήν γε μὴν οὕτως ἀρκοῦσαν ἔχω, ὥστ' ἔργον ἐμέ γ' ἐστι καὶ ἀνεγεῖραι. Ἢν δέ ποτε καὶ ἀφροδισιάσαι τὸ σῶμά μου δεηθῇ, οὕτω μοι τὸ παρὸν ἀρκεῖ, ὥστε αἷς ἂν προσέλθω, ὑπερασπάζονταί με, διὰ τὸ μηδένα ἄλλον αὐταῖς ἐθέλειν προσιέναι. Καὶ πάντα τοίνυν ταῦτα οὕτως ἡδέα μοι δοκεῖ εἶναι, ὡς μᾶλλον μὲν ἥδεσθαι ποιῶν ἕκαστα αὐτῶν οὐκ ἂν εὐξαίμην, ἧττον δέ· οὕτω μοι δοκεῖ ἔνια αὐτῶν ἡδίω εἶναι τοῦ συμφέροντος. Πλείστου δ' ἄξιον κτῆμα ἐν τῷ ἐμῷ πλούτῳ λογίζομαι εἶναι ἐκεῖνο, ὅτι, εἴ μου τις καὶ τὰ νῦν ὄντα παρέλοιτο, οὐδὲν οὕτως ὁρῶ φαῦλον ἔργον, ὁποῖον οὐκ ἀρκοῦσαν ἂν τροφὴν ἐμοὶ

---

ut etiam excitari difficulter possim. Quod si aliquando re venerea corpus indigeat, adeo mihi satisfacit, quod adest; ut illae ad quas accedo, mirifice me complectantur, propterea quod eas alii convenire nolint. Atque haec omnia tam jucunda mihi accidunt, ut dum ea facio singula, non equidem majori sed minori potius delectatione perfrui optem: quod plera que mihi jucundiora esse videantur quam expediat. Rem autem longe maximi pretii meis in opibus illis esse existimo, quod etiam si quis ea mihi adimat, quae nunc adsunt; nullum esse tam vile opus videam, quod mihi non satis alimenti suppeditet. Etenim ubi voluptariam agere vitam voluero, non ex foro magni pretii quaedam coëmo, quod ea ni-

παρέχοι. Καὶ γὰρ ὅταν ἡδυπαθῆσαι βουληθῶ, οὐκ ἐκ τῆς ἀγορᾶς τὰ τίμια ὠνοῦμαι, (πολυτελῆ γὰρ γίγνεται) ἀλλ' ἐκ τῆς ψυχῆς ταμιεύομαι. Καὶ πολὺ πλεῖον διαφέρει πρὸς ἡδονὴν, ὅταν ἀναμείνας τὸ δεηθῆναι προσφέρωμαι, ἢ ὅταν τινὶ τῶν τιμίων χρῶμαι· ὥσπερ καὶ νῦν τῷδε τῷ Θασίῳ οἴνῳ ἐντυχὼν, οὐ διψῶν πίνω αὐτόν. Ἀλλὰ μὴν καὶ πολὺ δικαιοτέρους γε εἰκὸς εἶναι τοὺς εὐτέλειαν μᾶλλον, ἢ πολυχρηματίαν σκοποῦντας. Οἷς γὰρ μάλιστα τὰ παρόντα ἀρκεῖ, ἥκιστα τῶν ἀλλοτρίων ὀρέγονται. Ἄξιον δ' ἐννοῆσαι, ὡς καὶ ἐλευθερίους ὁ τοιοῦτος πλοῦτος παρέχεται. Σωκράτης τε γὰρ οὗτος, παρ' οὗ ἐγὼ τοῦτον ἐκτησάμην, οὔτ' ἀριθμῷ οὔτε σταθμῷ ἐπήρκει

---

mis magno sumtu veneant, sed ex animo promo. Adeoque multo plus confert ad voluptatem, quod expectato tempore, quo quid requiram, ita deinde sumo; quam si magno pretio redemtis utar. Quemadmodum nunc quoque, quum in hoc vinum Thasium inciderim, bibo illud sine siti. Enimvero par est credere, multo etiam justiores esse, qui vilitatem victus potius quam caritatem spectant. Nam quibus maxime praesentia satisfaciunt, ii minime aliena concupiscunt. Est autem operae pretium considerare, quam liberales efficiant homines hujusmodi divitiae. Nam Socrates hic, a quo has sum consequutus, neque numero, neque pondere mihi eas suppeditabat: sed dabat mihi tantum quantum ferre

μοι, ἀλλ' ὁπόσον ἐδυνάμην φέρεσθαι, τοσοῦτόν μοι παρεδίδου· ἐγώ τε νυνὶ οὐδενὶ φθονῶ, ἀλλὰ πᾶσι τοῖς φίλοις καὶ ἐπιδεικνύω τὴν ἀφθονίαν, καὶ μεταδίδωμι τῷ βουλομένῳ τοῦ ἐν τῇ ἐμῇ ψυχῇ πλούτου. Καὶ μὴν καὶ τὸ ἁβρότατόν γε κτῆμα, τὴν σχολὴν ἀεὶ ὁρᾶτέ μοι παροῦσαν, ὥστε καὶ θεάσασθαι τὰ ἀξιοθέατα, καὶ ἀκούειν τὰ ἀξιάκουστα, καὶ ὃ πλείστου ἐγὼ τιμῶμαι, Σωκράτει σχολάζων συνδιημερεύειν. Καὶ οὗτος δὲ οὐ τοὺς πλεῖστον ἀριθμοῦντας χρυσίον θαυμάζει, ἀλλ' οἳ ἂν αὐτῷ ἀρέσκωσι, τούτοις συνὼν διατελεῖ. Οὗτος μὲν οὖν οὕτως εἶπεν. — Ὁ δὲ Καλλίας, νὴ τὴν Ἥραν, ἔφη, τά τε ἄλλα ζηλῶ σε τοῦ πλούτου, καὶ ὅτι οὔτε ἡ πόλις σοι ἐπι-

poteram. Atque equidem nemini mea nunc invideo, sed abundantiam amicis omnibus ostento, et animi opes volenti communico. Quinetiam rem omnium delicatissimam, videlicet otium, semper adesse mihi videtis: qui spectem, quae digna sunt contemplatu; et audiam, quae auditu digna: et, quod equidem maximi facio, adesse Socrati totos dies in otio possim. Atque is etiam ipse non eos admiratur, qui plurimum auri numerant: sed perpetuo cum iis versatur, qui ipsi placent. Atque hoc modo quum loquutus is esset: Per Junonem, ait Callias, cum alias ob causas his cum opibus admirationi mihi es: tum quod neque te servi loco civitas ha-

τάττουσα ὡς δούλῳ χρῆται, οὔτε οἱ ἄνθρωποι, ἢν μὴ δανείσῃς, ὀργίζονται. — Ἀλλὰ μὰ Δί', ἔφη ὁ Νικήρατος, μὴ ζήλου· ἐγὼ γὰρ ἥξω παρ' αὐτοῦ δανεισόμενος τὸ μηδενὸς προσδεῖσθαι, οὕτω πεπαιδευμένος ὑπὸ Ὁμήρου ἀριθμεῖν,

Ἑπτ' ἀπύρους τρίποδας, δέκα δὲ χρυσοῖο τάλαντα,
Αἴθωνας δὲ λέβητας ἐείκοσι, δώδεκα δ' ἵππους·

σταθμῷ καὶ ἀριθμῷ ὡς πλείστου πλούτου ἐπιθυμῶν οὐ παύομαι· ἐξ ὧν ἴσως καὶ φιλοχρηματώτερός τισι δοκῶ εἶναι. Ἔνθα δὴ ἀνεγέλασαν ἅπαντες, νομίζοντες τὰ ὄντα εἰρηκέναι αὐτόν. — Ἐκ τούτου εἶπέ τις, σὸν ἔργον, ὦ Ἑρμόγενες, λέγειν τε τοὺς φίλους,

---

beat, aliquid scilicet imperans: neque homines tibi succenseant, si nihil des mutuo. Tu vero hunc mirari desine, ait Niceratus. Nam ego eum conveniam, qui quidem sumam hoc ab eo mutuo, ne qua mihi re sit opus amplius. Etenim ab Homero edoctus, ut ita numerem,

Septenos tripodes, atque auri dena talenta,
Vigintique lebetes, bis senosque caballos:

Non desino pondere ac numero divitias quam plurimas expetere. Quo fortasse fit, ut quibusdam avidior esse pecuniae videar. Ibi vero in risum effusi sunt omnes, qui eum quod res esset, dixisse arbitrarentur. Secundum haec quidam: Tuum jam est, ait, de amicis dicere, Hermogenes,

οἵτινές εἰσι, καὶ ἐπιδεικνύναι, ὡς μέγα τε δύνανται καὶ σοῦ ἐπιμέλονται, ἵνα δοκῆς δικαίως ἐπ' αὐτοῖς μέγα φρονεῖν. — Οὐκοῦν ὡς μὲν καὶ Ἕλληνες καὶ βάρβαροι τοὺς θεοὺς ἡγοῦνται πάντα εἰδέναι τά τε ὄντα καὶ τὰ μέλλοντα, εὔδηλον. Πᾶσαι γοῦν αἱ πόλεις καὶ πάντα τὰ ἔθνη διὰ μαντικῆς ἐπερωτῶσι τοὺς θεοὺς, τί τε χρὴ καὶ τί οὐ χρὴ ποιεῖν. Καὶ μὴν ὅτι νομίζομέν γε δύνασθαι αὐτοὺς καὶ εὖ καὶ κακῶς ποιεῖν, καὶ τοῦτο σαφές. Πάντες γοῦν αἰτοῦνται τοὺς θεοὺς τὰ μὲν φαῦλα ἀποτρέπειν, τἀγαθὰ δὲ διδόναι. Οὗτοι τοίνυν οἱ πάντα μὲν εἰδότες, πάντα δὲ δυνάμενοι θεοὶ, οὕτω μοι φίλοι εἰσὶν, ὥστε διὰ τὸ ἐπιμελεῖσθαί μου, οὔποτε λήθω αὐτοὺς οὔ-

---

quinam illi sint; ac demonstrare, magnam illorum esse potentiam, teque illis esse curae, ut merito magnos spiritus gerere propter eos videaris. Notum igitur est tam Graecos quam barbaros existimare, Deos universa tum praesentia tum futura scire. Omnes itaque tum civitates, tum nationes, per divinationem consulunt Deos, quid faciundum, quid omittendum sit. Etiam nos illa patet esse in sententia, quod Dii nobis tum commodare tum incommodare possint. Nam Deos precantur universi, ut mala quidem avertant, bona vero largiantur. Hi ergo Dii, qui omnia norunt, et possunt omnia, tam mihi sunt amici, ut quia sum ipsis curae, num-

τε νυκτὸς, οὔθ' ἡμέρας, οὔθ' ὅποι ἂν ὁρμῶμαι, οὔθ' ὅ, τι ἂν μέλλω πράττειν. Διὰ δὲ τὸ προειδέναι, καὶ ὅ, τι ἐξ ἑκάστου ἀποβήσεται, σημαίνουσί μοι, πέμποντες ἀγγέλους φήμας, καὶ ἐνύπνια καὶ οἰωνοὺς, ἅ τε δεῖ, καὶ ἃ οὐ χρὴ ποιεῖν. Οἷς ἐγὼ ὅταν μὲν πείθωμαι, οὐδέ ποτέ μοι μεταμέλει· ἤδη δέ ποτε καὶ ἀπιστήσας ἐκολάσθην. — Καὶ ὁ Σωκράτης εἶπεν, ἀλλὰ τούτων μὲν οὐδὲν ἄπιστον. Ἐκεῖνο μέντοι ἔγωγε ἡδέως ἂν πυθοίμην, πῶς αὐτοὺς θεραπεύων οὕτω φίλους ἔχεις. — Ναὶ μὰ τὸν Δία, ἔφη ὁ Ἑρμογένης, καὶ μάλα εὐτελῶς. Ἐπαινῶ τε γὰρ αὐτοὺς οὐδὲν δαπανῶν, ὧν τε διδόασιν ἀεὶ αὖ παρέχομαι, εὐφημῶ τε, ὅσα ἂν δύνωμαι, καὶ ἐφ' οἷς ἂν αὐ-

---

quam meae res eos fugiant, neque noctu, neque interdiu, neque quo pergam, neque quid suscepturus sim. Et quia prospiciunt, quinam cujusque rei futurus sit eventus: missis nuntiis, ominibus, somniis, auguriis, quid faciundum, quid omittendum sit, mihi significant. Eis quum obtempero, non illius umquam me poenitet; et quia morem aliquando non gessi, poenas dedi. Tum Socrates: Nihil horum, inquit, est incredibile: verum hoc equidem sciscitari lubens velim, qua ratione colas eos, ut tam amicos habeas. Vili profecto, inquit Hermogenes. Quippe nullum sumtum faciens, eos laudo, et de iis, quae dederunt, vicissim praebeo: quantum-

τοὺς μάρτυρας ποιήσωμαι, ἑκὼν οὐδὲν ψεύδομαι. — Νὴ Δί', ἔφη ὁ Σωκράτης, εἰ ἄρα τοιοῦτος ὢν φίλους αὐτοὺς ἔχεις, καὶ οἱ θεοὶ, ὡς ἔοικε, καλοκἀγαθίᾳ ἥδονται. Οὗτος μὲν δὴ ὁ λόγος οὕτως ἐσπουδαιολογήθη. Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὸν Φίλιππον ἧκον, ἠρώτων αὐτὸν, τί ὁρῶν ἐν τῇ γελωτοποιΐᾳ, μέγα ἐπ' αὐτῇ φρονοίη. — Οὐ γὰρ ἄξιον, ἔφη, ὁπότε γε πάντες εἰδότες ὅτι γελωτοποιός εἰμι, ὅταν μέν τι ἀγαθὸν ἔχωσι, παρακαλοῦσί με ἐπὶ ταῦτα προθύμως· ὅταν δέ τι κακὸν λάβωσι, φεύγουσιν ἀμεταστρεπτὶ, φοβούμενοι, μὴ καὶ ἄκοντες γελάσωσι; — Καὶ ὁ Νικήρατος εἶπε, νὴ Δία σὺ τοίνυν δικαίως μέγα φρονεῖς. Ἐμοὶ

---

que possum, pie loquor: et quibus in rebus eos testes cito, in iis volens equidem numquam mentior. Profecto, ait Socrates, si quum talis sis, amicos eos experiris: etiam Deos par est credere, virtute ac honestate delectari. Atque hactenus in hunc modum serio colloquebantur. Verum ubi ad Philippum ventum esset, quaerebant ex eo, quidnam perspexisset in ratione movendi risus, quod propterea sese efferret. An non operae pretium est, ait, quod quum omnes norint, me joculatorem esse, si quid nancti sunt boni, perlubenter ad id me invitant: sin quid accidit mali, fugiunt ita, ut ne quidem respiciant; veriti scilicet, ne vel inviti rideant? Jure tu, ait Niceratus, te effers. Etenim amici mei,

γὰρ αὖ τῶν φίλων οἱ μὲν εὖ πράττοντες ἐκ ποδῶν ἀπέρχονται, οἳ δ' ἂν κακόν τι λάβωσι, γενεαλογοῦσι τὴν συγγένειαν, καὶ οὐδέποτέ μου ἀπολείπονται. — Εἶεν· — σὺ δὲ δὴ, ἔφη ὁ Χαρμίδης, ὦ Συρακόσιε, ἐπὶ τῷ μέγα φρονεῖς; ἢ δῆλον, ὅτι ἐπὶ τῷ παιδί. — Μὰ τὸν Δί', ἔφη, οὐ μὲν δή· ἀλλὰ καὶ δέδοικα περὶ αὐτοῦ ἰσχυρῶς. Αἰσθάνομαι γάρ τινας ἐπιβουλεύοντας διαφθεῖραι αὐτόν. — Καὶ ὁ Σωκράτης ἀκούσας, Ἡράκλεις, ἔφη, τί τοσοῦτον νομίζοντες ἠδικῆσθαι ὑπὸ τοῦ σοῦ παιδὸς, ὥστε ἀποκτεῖναι αὐτὸν βούλεσθαι; — Ἀλλ' οὔτοι, ἔφη, ἀποκτεῖναι βούλονται, ἀλλὰ πεῖσαι αὐτὸν συγκαθεύδειν αὐτοῖς. — Σὺ δὲ, ὡς ἔοικας, εἰ τοῦτο γένοιτο, νομίζεις ἂν

---

quibus res sunt prosperae, longe me fugiunt: at quibus adversi quid accidit, cognationem recensendo enumerant, nec umquam me missum faciunt. Esto. Tu vero, inquit Charmides, Syracusane, qua te re effers? an perspicuum est efferri te animo propter hunc puerum? Nequaquam, ait. Imo propter ipsum magno sum in metu. Nam quosdam animadverto ei insidiari, ut eam perdant. Id Socrates quum audivisset: Proh Hercules, inquit, quare tantopere se abs tuo puero laesos arbitrantur, ut eum interficere velint? At enim, ait, nequaquam eum interficere volunt, sed persuadere, ut cum ipsis dormiat. Tu vero, quemadmodum videtur,

διαφθαρῆναι αὐτόν; — Ναὶ μὰ Δί', ἔφη, παντάπασί γε. — Οὐδ' αὐτὸς ἄρ', ἔφη, συγκαθεύδεις αὐτῷ; — Νὴ Δί' ὅλας γε καὶ πάσας τὰς νύκτας. — Νὴ τὴν Ἥραν, ἔφη ὁ Σωκράτης, εὐτύχημά γέ σου μέγα τὸ τὸν χρῶτα τοιοῦτον φῦναι ἔχοντα, ὥστε μόνον μὴ διαφθείρειν τοὺς συγκαθεύδοντας. Ὥστε σοί γε, εἰ μὴ ἐπ' ἄλλῳ, ἀλλ' ἐπὶ τῷ χρωτὶ ἄξιον μέγα φρονεῖν. — Ἀλλὰ μὰ Δί', ἔφη, οὐκ ἐπὶ τούτῳ μέγα φρονῶ. — Ἀλλ' ἐπὶ τῷ μήν; — Ἐπὶ νὴ Δία τοῖς ἄφροσιν. Οὗτοι γὰρ τὰ ἐμὰ νευρόσπαστα θεώμενοι τρέφουσί με. Ταῦτα γὰρ, ἔφη ὁ Φίλιππος, καὶ πρώην ἐγώ σου ἤκουον εὐχομένου πρὸς τοὺς θεοὺς, ὅπου ἂν ᾖς, διδόναι καρποῦ μὲν ἀφθονίαν,

---

id si fiat, existimas eum perditum iri? Omnino scilicet, ait. Ergo ne ipse quidem cum eo cubas? Vero, inquit, et quidem totas omnesque noctes. Ita me Juno amet, ait Socrates, magna isthaec felicitas tua est, quod a natura tale corpus habeas, ut solus tecum cubantes non corrumpas. Quo fit, ut si non aliam ob rem, saltem propter hoc corpus, aequum sit, magnopere te efferri. Ego vero non hanc caussam me effero, inquit. Propter quam igitur? Profecto propter homines stultos, ait. Num illi propterea, quod spectent imagunculas meas fidiculis motas, me alunt. Nuper etiam subjecit Philippus, id a Diis precari te audiebam, ut ubicum-

φρενῶν δὲ ἀφορίαν. — Εἶεν, ἔφη ὁ Καλλίας. Σὺ δὲ δὴ, ὦ Σώκρατες, τί ἔχεις εἰπεῖν, ὡς ἄξιόν σοι ἐστὶ μέγα φρονεῖν, ἐφ' ᾗ εἶπας, οὕτως ἀδόξῳ οὔσῃ τέχνῃ; — Καὶ ὃς εἶπεν, ὁμολογησώμεθα πρῶτον, ποῖά ἐστιν ἔργα τοῦ μαστροποῦ· καὶ ὅσα ἂν ἐρωτῶ, μὴ ὀκνεῖτε ἀποκρίνεσθαι· ἵνα εἰδῶμεν, ὅσα ἂν συνομολογῶμεν. Καὶ ὑμῖν οὕτω δοκεῖ; ἔφη. — Πάνυ μὲν οὖν, ἔφασαν. Ὡς δὲ ἅπαξ εἶπον Πάνυ μὲν οὖν, τοῦτο πάντες ἐκ τοῦ λοιποῦ ἀπεκρίναντο. — Οὐκοῦν ἀγαθοῦ μὲν, ἔφη, ὑμῖν δοκεῖ μαστροποῦ ἔργον εἶναι, ἣν ἂν ἢ ὃν ἂν μαστροπεύῃ, ἀρέσκοντα τοῦτον ἀποδεικνύνα, οἷς ἂν συνῇ; — Πάνυ μὲν οὖν, ἔφασαν. — Οὐκοῦν ἓν μέν τι ἐστὶν εἰς τὸ ἀρέσκειν ἐκ

---

que esses, ibi fructuum quidem magnam copiam largirentur, sapientiae vero sterilitatem. Sit ita sane, inquit Callias. Tu vero Socrates, quid proferre potes, quamobrem aequum censeas, elato te esse animo, propter artem quam dixisti adeo ignominiosam? Et Socrates: Primum, inquit, velim inter nos conveniat, quod lenonis sit officium. Tum quod interrogavero, ad id respondete promte: ut sciamus, de quibus inter nos conveniat. Num ita vobis etiam videtur? Maxime vero, inquiunt. Atque uti semel dicebant [Maxime vero]; ita hoc ipsum in respondendo deinceps retinebant. Ergo vobis boni lenonis esse videtur, inquit, ut

τοῦ πρέπουσαν ἔχειν σχέσιν καὶ τριχῶν καὶ ἐσθῆτος; — Πάνυ μὲν οὖν, ἔφασαν. — Οὐκοῦν καὶ τόδε ἐπιστάμεθα, ὅτι ἐστὶ ἀνθρώπῳ τοῖς αὐτοῖς ὄμμασι καὶ φιλικῶς καὶ ἐχθρῶς πρός τινας βλέπειν; — Πάνυ μὲν οὖν. — Τί δὲ, τῇ αὐτῇ φωνῇ ἐστι καὶ αἰδημόνως καὶ θρασέως φθέγγεσθαι; — Πάνυ μὲν οὖν. — Τί δὲ, λόγοι οὐκ εἰσὶ μέν τινες ἀπεχθανόμενοι, εἰσὶ δέ τινες, οἳ πρὸς φιλίαν ἄγουσιν; — Πάνυ μὲν οὖν. — Οὐκοῦν τούτων ὁ ἀγαθὸς μαστροπὸς τὰ συμφέροντα εἰς τὸ ἀρέσκειν διδάσκοι ἄν; — Πάνυ μὲν οὖν. — Ἀμείνων δ' ἂν εἴη, ἔφη, ὁ ἑνὶ δυνάμενος ἀρεστοὺς ποιεῖν, ἢ ὅστις καὶ πολλοῖς; — Ἐνταῦθα μέν-

---

quem, quamve perduxerit, eum iis gratum efficiat, quibuscum consuescit? Maxime vero, aiunt. An non igitur unum quiddam quo placeat, ex eo est, quod et capillorum, et vestis ratio decori legem servet? Maxime vero. Etiam scimus, posse hominem iisdem oculis tum amice tum hostiliter aliquos intueri? Maxime. Quid vero? an non eadem voce licet tum verecunde tum audacter loqui? Maxime. Quid? nonne quidam sermones odiosi sunt, alii ad amicitiam impellunt? Maxime. Ex his igitur quaecumque ad placendum conducunt, ea bonus leno suos docere debet? Maxime. Num autem potior is fuerit, qui uni reddere gratos potest, an vero qui pluribus? Heic in duas partes divisis omnibus, alii ma-

τοι ἐσχίσθησαν, καὶ οἱ μὲν εἶπον, δῆλον, ὅτι ὅστις πλείστοις· οἱ δὲ, πάνυ μὲν οὖν. Ὁ δ' εἰπὼν, ὅτι καὶ τοῦτο ὁμολογεῖται, ἔφη, — εἰ δέ τις καὶ ὅλῃ τῇ πόλει ἀρέσκοντας δύναιτο ἀποδεικνύναι, οὐχ οὗτος παντελῶς ἂν ἤδη ἀγαθὸς μαστροπὸς εἴη; — Σαφῶς γε νὴ Δία, πάντες εἶπον. — Οὐκοῦν εἴτις τοιούτους δύναιτο ἐξεργάζεσθαι, ὧν προστατοίη, δικαίως ἂν μέγα φρονοίη ἐπὶ τῇ τέχνῃ, καὶ δικαίως ἂν πολὺν μισθὸν λαμβάνοι; Ἐπεὶ δὲ καὶ ταῦτα πάντες συνωμολόγουν, — τοιοῦτος μέντοι, ἔφη, μοὶ δοκεῖ Ἀντισθένης εἶναι οὗτος. — Καὶ ὁ Ἀντισθένης, ἐμοὶ, ἔφη, παραδίδως, ὦ Σώκρατες, τὴν τέχνην; — Ναὶ μὰ Δί', ἔφη.

---

nifestum esse dicebant, potiorem esse, qui plurimis: alii subjiciebant, Maxime. Socrates quum hac etiam in parte convenire diceret: Quid si quis, inquit, ut toti civitati quidam placeant, efficere possit, an non omnino ille bonus leno fuerit? Id quidem manifestum est, aiunt omnes. Ergo si quis eos, quibus ipse praesit, tales efficere studio suo possit, an non optimo jure ob hanc artem elato sit animo, atque etiam optimo jure mercedem debeat amplam accipere? Quum his etiam universi adsensi essent: Talis est scilicet, inquit, mea quidem sententia, hic Antisthenes. Tum ille: Mihine tribuis, inquit, artem hanc Socrates? Profecto, ait. Nam te video etiam in hujus pedissequa probe exerci-

Ὁρῶ γάρ σε καὶ τὴν ἀκόλουθον ταύτης πάνυ ἐξειργασμένον. — Τίνα ταύτην; — Τὴν προαγωγείαν, ἔφη. — Καὶ ὃς μάλα ἀχθεσθεὶς ἐπήρετο, καὶ τί μοι σύνοισθα, ὦ Σώκρατες, τοιοῦτον εἰργασμένῳ; — Οἶδα μὲν, ἔφη, σὲ Καλλίαν τουτονὶ προαγωγεύσαντα τῷ σοφῷ Προδίκῳ, ὅτε ἑώρας τοῦτον μὲν φιλοσοφίας ἐρῶντα, ἐκεῖνον δὲ χρημάτων δεόμενον· οἶδα δέ σε Ἱππίᾳ τῷ Ἠλείῳ, παρ' οὗ οὗτος καὶ τὸ μνημονικὸν ἔμαθεν· ἀφ' οὗ δὴ καὶ ἐρωτικώτερος γεγένηται, διὰ τὸ, ὅ, τι ἂν καλὸν ἴδῃ, μηδέποτε ἐπιλανθάνεσθαι. Ἔναγχος δὲ δήπου καὶ πρὸς ἐμὲ ἐπαινῶν τὸν Ἡρακλεώτην ξένον, ἐπεί με ἐποίησας ἐπιθυμεῖν αὐτοῦ, συνέστησάς μοι αὐτόν. Καὶ χάριν μέντοι σοὶ

---

tum esse. Quaenam illa est? Ars perductorum, ait. Et graviter id ferens Antisthenes: Ecquid, ait, tale me commisisse scis, Socrates? Scio equidem, inquit, te Calliam hunc ad doctum illum Prodicum perduxisse: quum illum ardentem amore philosophiae cerneres, hunc vero pecunia indigentem. Scio item te perduxisse eumdem ad Hippiam Eleum, a quo etiam artem memoriae didicit. Et ex eo quidem tempore magis amoribus esse deditus coepit, quod pulchri quidquid viderit, ejus numquam obliviscatur. Nuper adeo quod, hospitem quoque Heracliensem apud me praedicando, ubi effeceris ut ipsius cupidus essem, conciliasti eum mihi: quo quidem nomine tibi gratiam habeo. Nam

ἔχω· πάνυ γὰρ καλὸς κἀγαθὸς δοκεῖ μοι εἶναι. Αἰσχύλον δὲ τὸν Φλιάσιον πρὸς ἐμὲ ἐπαινῶν, καὶ ἐμὲ πρὸς ἐκεῖνον, οὐχ οὕτω διέθηκας, ὥστε διὰ τοὺς σοὺς λόγους ἐρῶντες ἐκυνοδρομοῦμεν ἀλλήλους ζητοῦντες; Ταῦτα μὲν οὖν ὁρῶν δυνάμενόν σε ποιεῖν, ἀγαθὸν νομίζω προαγωγὸν εἶναι. Ὁ γὰρ οἷός τε ὢν γιγνώσκειν τε τοὺς ὠφελίμους αὑτοῖς, καὶ τούτους δυνάμενος ποιεῖν ἐπιθυμεῖν ἀλλήλων, οὗτος ἄν μοι δοκεῖ καὶ πόλεις δύνασθαι φίλας ποιεῖν, καὶ γάμους ἐπιτηδείους συνάγειν, καὶ πολλοῦ ἂν ἄξιος εἶναι καὶ πόλεσι καὶ φίλοις καὶ συμμάχοις κεκτῆσθαι. Σὺ δέ μοι, ὡς κακῶς ἀκούσας, ὅτι ἀγαθόν σε ἔφην προαγωγὸν εἶναι, ὠργίσθης. — Ἀλλὰ μὰ

---

mihi valde esse bonus honestusque videtur. An non item Aeschylum illum Phliasium apud me praedicando, meque apud ipsum, ita affecisti, ut nosmet amantes mutuo, quaereremus cursitando, perinde atque canes solent? Haec quum ego te facere posse videam, bonum esse lenonem arbitror. Nam qui agnoscere potest eos qui sibi futuri sunt utiles; ac potest efficere, ut illi se mutuo expetant: is mihi videtur et urbes amicitia conjungere posse, et nuptias commodas conciliare, utque magni vir pretii sit, tum apud civitates, tum amicos, tum socios, efficere. Et tu mihi, quasi qui non satis recte audieris, quod te dixerim esse bo-

Δί, ἔφη, οὐ νῦν. Ἐὰν γὰρ ταῦτα δύνωμαι, σεσαγμένος δὴ παντάπασι πλούτου τὴν ψυχὴν ἔσομαι. Καὶ αὕτη μὲν δὴ ἡ περίοδος τῶν λόγων ἀπετελέσθη.

έ. Ὁ δὲ Καλλίας εἶπε, σὺ δὲ δὴ, ὦ Κριτόβουλε, εἰς τὸν περὶ τοῦ κάλλους ἀγῶνα πρὸς Σωκράτην οὐκ ἀνθίστασαι; — Νὴ Δί', ἔφη ὁ Σωκράτης. Ἴσως γὰρ εὐδοκιμοῦντα τὸν μαστροπὸν παρὰ τοῖς κριταῖς ὁρᾷ. — Ἀλλ' ὅμως, ἔφη ὁ Κριτόβουλος, οὐκ ἀναδύομαι· ἀλλὰ δίδασκε, εἴτι ἔχεις σοφὸν, ὡς καλλίων εἶ ἐμοῦ. — Μόνον, ἔφη, τὸν λαμπτῆρα ἐγγὺς προσενεγκάτω. Εἰς ἀνάκρισιν τοίνυν σε, ἔφη, πρῶτον τῆς δίκης καλοῦμαι· ἀλλ' ἀποκρίνου. — Σὺ δέ γε ἐρώτα. — Πότερον οὖν ἐν

---

num perductorem, succensuisti. Ego vero, subjecit ille, non jam amplius. Nam haec si possim, nimirum animus meus divitiis constipatus erit. Atque hoc pacto colloquiorum circuitus absolutus fuit.

5. Callias autem: Sed tu Critobule, ait, in certamen adversus Socratem de pulchritudine non descendis: Non profecto, ait Socrates. Nam fortasse lenonem apud judices magna esse in existimatione videt. Nihilominus ego, subjecit Critobulus, non recuso. Doceto autem me si quid habes doctrinae, te pulchriorem esse quam ego sim. Tantum, ait, lucernam aliquis proprius adferat. Primum ad causae te inquisitionem provoco: Tu mihi respondeto: At tu interrogato. Utrum igitur pulcri-

ἀνθρώπῳ μόνον νομίζεις τὸ καλὸν εἶναι, ἢ καὶ ἐν ἄλλῳ τινί; — Ἐγὼ μὲν ναὶ μὰ Δί', ἔφη, καὶ ἐν ἵππῳ, καὶ βοῒ καὶ ἐν ἀψύχοις πολλοῖς. Οἶδα γοῦν οὖσαν καὶ ἀσπίδα καλὴν, καὶ ξίφος, καὶ δόρυ. — Καὶ πῶς, ἔφη, οἷόν τε ταῦτα μηδὲν ὅμοια ὄντα ἀλλήλοις, πάντα καλὰ εἶναι; — Ἢν νὴ Δί', ἔφη πρὸς τὰ ἔργα, ὧν ἕνεκα ἕκαστα κτώμεθα, εὖ εἰργασμένα ᾖ, ἢ εὖ πεφυκότα, πρὸς ἃ ἂν δεώμεθα, καὶ ταῦτ', ἔφη ὁ Κριτόβουλος, καλά. — Οἶσθα οὖν, ἔφη, ὀφθαλμῶν τίνος ἕνεκα δεόμεθα; — Δῆλον, ἔφη, ὅτι τοῦ ὁρᾷν. — Οὕτω μὲν τοίνυν ἤδη οἱ ἐμοὶ ὀφθαλμοὶ καλλίονες ἂν τῶν σῶν εἴησαν. — Πῶς δή; — Ὅτι οἱ μὲν σοὶ τὸ κατευθὺ μόνον ὁρῶσιν, οἱ δὲ ἐμοὶ καὶ τὸ ἐκ

---

tudinem in homine tantum existimas esse, an etiam in aliqua re alia? Profecto, ait, mea quidem sententia, est etiam in equo, et bove, et multis rebus inanimis. Nam et scutum esse pulchrum scio, et gladium et hastam. Et qui fieri potest, ait, quae invicem sibi nulla sunt re similia, esse omnia pulchra? Si ad opera, quorum causa nos ea singula paravimus, bene fuerint elaborata, vel apta satis a natura illis usibus, quibus serviunt: et ipsa pulchra sunt, inquit Critobulus. Nosti ergo, cui nobis usui sit oculus? Ei scilicet, ait, ut videamus. Hoc igitur pacto tuis pulchriores oculi mei fuerint. Qui sic? Nam tui tantum directo adspiciunt, mei etiam transversim, propterea quod exterius promineant. Er-

πλαγίου, διὰ τὸ ἐπιπόλαιοι εἶναι. — Λέγεις σὺ, ἔφη, καρκίνον εὐοφθαλμότατον εἶναι τῶν ζώων; — Πάντως δήπου, ἔφη· ἐπεὶ καὶ πρὸς ἰσχὺν τοὺς ὀφθαλμοὺς ἄριστα πεφυκότας ἔχει. — Εἶεν, ἔφη. Τῶν δὲ ῥινῶν ποτέρα καλλίων, ἡ σὴ η ἡ ἐμή; — Ἐγὼ μὲν, ἔφη, οἶμαι τὴν ἐμὴν, εἴπερ γε τοῦ ὀσφραίνεσθαι ἕνεκεν ἐποίησαν ἡμῖν ῥῖνας οἱ θεοί. Οἱ μὲν γὰρ σοὶ μυκτῆρες εἰς γῆν ὁρῶσιν, οἱ δὲ ἐμοὶ ἀναπέπτανται, ὥστε τὰς πάντοθεν ὀσμὰς προσδέχεσθαι. — Τὸ δὲ δὴ σιμὸν τῆς ῥινὸς πῶς τοῦ ὀρθοῦ κάλλιον; — Ὅτι, ἔφη, οὐκ ἀντιφράττει, ἀλλ᾽ εὐθὺς ἐᾷ τὰς ὄψεις ὁρᾷν, ἃ ἂν βούλωνται· ἡ δὲ ὑψηλὴ ῥὶς, ὥσπερ ἐπηρεάζουσα, διατετείχικε τὰ ὄμματα. —

---

go tu cancrum ais inter animalia cuncta praeditum esse oculis optimis? Maxime vero, inquit. Nam habet oculos a natura egregie ad robur etiam comparatos. Esto sane, ait. At uter nasus, meusne, an tuus, est pulchrior? Equidem, ait, meum esse pulchriorem arbitror: si quidem odores percipiendi causa Dii nobis nares condiderunt. Nam meatus narium tui terram versus spectant, mei vero sursum expansi sunt: quo fit, ut ab omni parte odores recipere possint. Nasus autem simus quomodo recto potest esse pulchrior? Quia nihil est, ait, quod obsepiat, sed permittit, ut oculi mox, quae velint, videant. At nasus sublimior, quasi si faciat id per injuriam, sepimento quodam oculos dis-

Τοῦ γε μὴν στόματος, ἔφη ὁ Κριτόβουλος, ὑφίεμαι. Εἰ γὰρ τοῦ ἀποδάκνειν ἕνεκα πεποίηται, πολὺ ἂν σὺ μεῖζον ἢ ἐγὼ ἀποδάκοις. — Διὰ δὲ τὸ παχέα ἔχειν τὰ χείλη, οὐκ οἴει καὶ μαλακώτερόν σου ἔχειν τὸ φίλημα; — Ἔοικα, ἔφη, ἐγὼ κατὰ τὸν σὸν λόγον καὶ τῶν ὄνων αἴσχιον τὸ στόμα ἔχειν. — Ἐκεῖνο δὲ οὐδὲν τεκμήριον λογίζῃ, ὡς ἐγὼ σοῦ καλλίων εἰμὶ, ὅτι καὶ Ναΐδες θεαὶ οὖσαι τοὺς Σειληνοὺς ἐμοὶ ὁμοιοτέρους τίκτουσιν, ἢ σοί; — Καὶ ὁ Κριτόβουλος, οὐκέτι, ἔφη, ἔχω πρός σε ἀντιλέγειν. Ἀλλὰ διαφερόντων, ἔφη, τὰς ψήφους, ἵνα ὡς τάχιστα εἰδῶ, ὅ, τι με χρὴ παθεῖν ἢ ἀποτίσαι. Μόνον, ἔφη, κρυφῇ φερόντων. Δέδοικα γὰρ τὸν σὸν καὶ

---

jungit. Quod os autem adtinet, ait Critobulus, equidem tibi cedo. Nam si mordendi causa factum est, longe tu majus aliquid morsu avellere possis, quam ego. At vero quia tibi labra sunt crassa, non meum putas osculum esse mollius? Videor, inquit, uti tu quidem praedicas, etiam asinis os habere turpius. Sed enim non existimas argumentum illud esse satis magnum, me pulchritudine te superare, quod et Naides, quae Divae sunt, Silenos pariant, mihi quam tibi similiores. Non possum, inquit Critobulus, amplius contradicere. Itaque distribuantur sane calculi, ut quam primum sciam, quid me vel perpeti, vel exsolvere oporteat.

Ἀντισθένους πλοῦτον, μή με καταδυναστεύσῃ. Ἡ μὲν δὴ παῖς καὶ ὁ παῖς κρύφα ἀνέφερον. Ὁ δὲ Σωκράτης ἐν τούτῳ διέπραττε, τόν τε λύχνον ἀντιπροσενεγκεῖν τῷ Κριτοβούλῳ, ὡς μὴ ἐξαπατηθείησαν οἱ κριταὶ, καὶ τῷ νικήσαντι μὴ ταινίας, ἀλλὰ φιλήματα, ἀναδήματα παρὰ τῶν κριτῶν γενέσθαι. Ἐπεὶ δὲ ἐξέπεσον αἱ ψῆφοι, καὶ ἐγένοντο πᾶσαι σὺν Κριτοβούλῳ· παπαὶ, ἔφη ὁ Σωκράτης, οὐχ ὅμοιον ἔοικε τὸ σὸν ἀργύριον, ὦ Κριτόβουλε, τῷ Καλλίου εἶναι. Τὸ μὲν γὰρ τούτου δικαιοτέρους ποιεῖ, τὸ δὲ σὸν, ὥσπερ τὸ πλεῖστον, διαφθείρειν ἱκανόν ἐστι καὶ δικαστὰς καὶ κριτάς.

Modo, *ait*, clanculum eos ferant. Nam tuas et Antisthenis opes metuo, ne me copia sua opprimant. Puella igitur et puer clanculum ferebant. Interim Socrates perficiebat, ut lucerna Critobulo admoveretur, ne deciperentur judices: atque etiam ut victori non fasciae, sed oscula coroliarum loco a judicibus decernerentur. Posteaquam ejecti essent calculi, atque omnes pro Critobulo facerent: Papae, ait Socrates, argentum tuum non videtur esse argento Calliae simile, mi Critobule. Nam quod ille habet, justiores reddit homines: tuum vero, quemadmodum alioqui argentum maxima ex parte, tum judices tum disceptatores corrumpere potest.

ϛʹ. Ἐκ δὲ τούτου οἱ μὲν τὰ νικητήρια, φιλήματα, ἀπολαμβάνειν τὸν Κριτόβουλον ἐκέλευον, οἱ δὲ τὸν κύριον πείθειν, οἱ δὲ καὶ ἄλλα ἔσκωπτον. Ὁ δὲ Ἑρμογένης κἀνταῦθα ἐσιώπα. Καὶ ὁ Σωκράτης ὀνομάσας αὐτὸν, — ἔχοις ἂν, ὦ Ἑρμόγενες, εἰπεῖν ἡμῖν, τί ἐστι παροινία; Καὶ ὃς ἀπεκρίνατο, — εἰ μὲν, ὅ, τι ἐστὶν, ἐρωτᾷς, οὐκ οἶδα· τὸ μέντοι μοι δοκοῦν, εἴποιμ' ἄν. — Ἀλλὰ δοκεῖ τοῦτ', ἔφη. — Τὸ τοίνυν παρ' οἶνον λυπεῖν τοὺς συνόντας, τοῦτ' ἐγὼ κρίνω παροινίαν. — Οἶσθ' οὖν, ἔφη, ὅτι καὶ σὺ νῦν ἡμᾶς λυπεῖς σιωπῶν; — Ἦ καὶ ὅταν λέγητ'; ἔφη. — Οὔκ· ἀλλ' ὅταν διαλίπωμεν. — Ἦ οὖν λέληθέ σε, ὅτι, μεταξὺ τοῦ ὑμᾶς λέγειν, οὐδ'

---

6. Secundum haec alii Critobulum hortabantur, ut oscula victoriae praemia acciperet, alii, ut persuaderet prius eum, cujus essent in potestate: alii aliter jocabantur. Interim silebat Hermogenes. Quo nominatim Socrates compellato: Possisne dicere nobis, ait, Hermogenes, quid sit παροινία; Et ille: si quaeras quid sit, inquit, nihil mihi constat: quid autem esse videatur, dicere forte possim. Id placet, ait Socrates. Ego igitur esse judico παροινίαν, in vino molestum esse iis quibuscum verseris. Ergo scire debes, ait Socrates, te quoque silendo nobis jam molestiam exhibere. Num etiam quando loquimini? Non, sed quum intermittimus. Te vero fugit, ne pilum quidem, ne dum sermonem aliquem in-

ἂν τρίχα, μὴ ὅτι λόγον, ἄν τις παρείρειε; Καὶ ὁ Σωκράτης, ὦ Καλλία, ἔχοις ἄν τι, ἔφη, ἀνδρὶ ἐλεγχομένῳ βοηθῆσαι; — Ἔγωγ᾽, ἔφη. Ὅταν γὰρ ὁ αὐλὸς φθέγγηται, παντάπασι σιωπῶμεν. — Καὶ ὁ Ἑρμογένης, ἦ οὖν βούλεσθε, ἔφη, ὥσπερ Νικόστρατος ὁ ὑποκριτὴς τετράμετρα πρὸς τὸν αὐλὸν κατέλεγεν, οὕτω καὶ ὑπὸ τὸν αὐλὸν ὑμῖν διαλέγωμαι; — Καὶ ὁ Σωκράτης, πρὸς τῶν θεῶν, ἔφη, Ἑρμόγενες, οὕτω ποίει. Οἶμαι γάρ, ὥσπερ ἡ ᾠδὴ ἡδίων πρὸς τὸν αὐλόν, οὕτω καὶ τοὺς σοὺς λόγους ἡδύνεσθαι ἄν τι ὑπὸ τῶν φθόγγων· ἄλλως τε καὶ εἰ μορφάζοις, ὥσπερ ἡ αὐλητρίς, καὶ σὺ πρὸς τὰ λεγόμενα. Καὶ ὁ Καλλίας ἔφη, ὅταν οὖν Ἀντισθένης ὅδ᾽

---

terea, dum vos loquimini, interjici a quoquam posse? Tum Socrates: Possis-ne alicui Callia, inquit, qui coarguitur, succurrere? Possim equidem, ait. Nam quum tibia sonum edit, prorsus silemus. Et Hermogenes: Vultisne igitur, ait, ut quemadmodum Nicostratus histrio ad tibiam tetrametra recitabat, ita et ipse, dum tibia sonat, vobiscum colloquar? Sic facito, quaeso, mi Hermogenes, inquit Socrates. Arbitror enim perinde, ut cantus ad tibiam adhibitus jucundior est, ita etiam futurum, ut sermones tui a sonis illis nonnihil suaviores reddantur: praesertim si gestum aliquem addas ad ea quae dicuntur abs te, id quod haec fidicina facit. Et Callias: Ergo quum Antisthenes hic, ait, quemdam in convivio

ἐλέγχῃ τινὰ ἐν τῷ συμποσίῳ, τί ἔσται τὸ αὔλημα; καὶ ὁ Ἀντισθένης εἶπε, τῷ μὲν ἐλεγχομένῳ οἶμαι ἄν, ἔφη, πρέπειν συριγμόν.

Τοιούτων δὲ λόγων ὄντων, ὡς ἑώρα ὁ Συρακόσιος τῶν μὲν αὑτοῦ ἐπιδειγμάτων ἀμελοῦντας, ἀλλήλοις δὲ ἡδομένους, φθονῶν τῷ Σωκράτει εἶπεν, — Ἆρα σὺ, ὦ Σώκρατες, ὁ φροντιστὴς ἐπικαλούμενος; — Οὐκοῦν κάλλιον, ἔφη, ἢ εἰ ἀφρόντιστος ἐκαλούμην. — Εἰ μή γε ἐδόκεις τῶν μετεώρων φροντιστὴς εἶναι. — Οἶσθα οὖν, ἔφη ὁ Σωκράτης, μετεωρότερόν τι τῶν θεῶν; — Ἀλλ' οὐ μὰ Δί', ἔφη, οὐ τούτων σὲ λέγουσιν ἐπιμελεῖσθαι, ἀλλὰ τῶν ἀνωφελεστάτων. — Οὐκοῦν καὶ

---

coarguerit, quis erit concentus tibiarum? Ei, qui coarguetur, ait Antisthenes, convenire arbitror exsibilationem.

Hujusmodi colloquia quum haberentur, ac videret eos Syracusanus illa quidem negligere, quae ipse exhiberet, mutuis autem sermonibus se oblectare, Socrati invidens: Tune, ait, Socrates, ille ipse es, quem meditatorem vocant? An non pulchrius hoc est, inquit, quam si vocarer incogitans? Nisi sublimium meditator esse videreris. Num ergo quidquam nosti, ait Socrates, quod Diis sit sublimius? Minime vero te istis occupari aiunt, sed rebus maxime "supervacaneis". Ergo sic etiam, inquit, Dii mihi curae sunt. Nam illi, quum

οὕτως ἂν, ἔφη, θεῶν ἐπιμελοίμην. Ἄνωθεν μέν γε ὄντες ὠφελοῦσιν, ἄνωθεν δὲ φῶς παρέχουσιν. Εἰ δὲ ψυχρὰ λέγω, σὺ αἴτιος, ἔφη, πράγματά μοι παρέχων. — Ταῦτα μὲν, ἔφη, ἔα· ἀλλ' εἰπέ μοι, πόσους ψύλλα πόδας ἐμοῦ ἀπέχει. Ταῦτα γάρ σε φασὶ γεωμετρεῖν. — Καὶ ὁ Ἀντισθένης εἶπε, σύ μέν τοι δεινὸς εἶ, ὦ Φίλιππε, εἰκάζειν. Οὐ δοκεῖ σοι ὁ ἀνὴρ οὗτος λοιδορεῖσθαι βουλομένῳ ἐοικέναι; — Ναὶ μὰ τὸν Δί', ἔφη, καὶ ἄλλοις γε πολλοῖς. — Ἀλλ' ὅμως, ἔφη ὁ Σωκράτης, σὺ αὐτὸν μὴ εἴκαζε, ἵνα μὴ καὶ σὺ λοιδορουμένῳ ἐοίκῃς. — Ἀλλ' εἴπερ γέ τοι τοῖς πᾶσι καλοῖς καὶ τοῖς βελτίστοις εἰκάζω αὐτὸν, ἐπαινοῦντι μᾶλλον, ἢ λοιδορου-

---

"supra" sint, nostro "vacant" commodo, et de sublimi lucem suppeditant. Quod si frigida profero, tu auctor es, qui negotium mihi facessis. Tu vero, inquit alter, mitte ista, ac dicito mihi, quot pedes absit a me pulex: Nam haec metiri te aiunt. Tum Antisthenes: Enimvero Philippe, ait, tu in conjectando acutus es: an non videtur hic homo tibi similis illi esse, qui convicium facere velit? Profecto, inquit, aliis etiam multis. Tu tamen, ait Socrates, nulli eum similem facito, ne et ipse convicium facienti similis videare. Verum si honestis et optimis quibusque similem eum fecero, merito quis me laudanti potius quam convicianti similem di-

μένῳ δικαίως ἂν εἰκάζοι μέ τις. — Καὶ νῦν σύ γε λοιδορουμένῳ ἔοικας, εἰ πάντ' αὐτοῦ βελτίω φῇς εἶναι. — Ἀλλὰ βούλει πονηροτέροις εἰκάζω αὐτόν; — Μηδὲ πονηροτέροις. — Ἀλλὰ μηδενί; — Μηδενὶ μηδὲ τούτων εἴκαζε. — Ἀλλ' οὐ μέντοι γε σιωπῶν οἶδα, ὅπως ἄξια τοῦ δείπνου ἐργάσομαι. — Καὶ ῥᾳδίως γ', ἂν, ἃ μὴ δεῖ λέγειν, ἔφη, σιωπᾷς. Αὕτη μὲν δὴ ἡ παροινία οὕτω κατεσβέσθη. Ἐκ τούτου δὲ τῶν ἄλλων οἱ μὲν ἐκέλευον εἰκάζειν, οἱ δὲ ἐκώλυον.

ζ'. Θορύβου δὲ ὄντος ὁ Σωκράτης αὖ πάλιν εἶπεν, ἆρα, ἐπειδὴ πάντες ἐπιθυμοῦμεν λέγειν, νῦν ἂν μάλιστα καὶ ἅμα ᾄσαιμεν; καὶ εὐθὺς τοῦτ' εἰπὼν ἦρχεν ᾠδῆς. Ἐπεὶ δ'

---

xerit. Atqui tu convicianti es similis, si eum praestare dicis in omnibus. Vis igitur magis perversis eum comparem? Ne illis quidem. Nulli ergo? Nulli ne horum quidem eum similem dixeris. Atqui nescio quo pacto, si taceam, digna hoc convivio facturus sim. Facilius fuerit tacere, ait, quam non dicenda proferre. Atque haec quidem in vino rixa sic exstincta fuit. Post haec alii pergere jubebant in comparando, alii vetabant.

7. Quumque tumultus esset exortus, rursum loqui Socrates incipiebat. Num quia cuncti loqui cupimus, etiam una cecinerimus? Et quumprimum id dixisset, cantilenam ordiebatur. Ubi cecinisset, illata est

ᾖσεν, εἰσεφέρετο τῇ ὀρχηστρίδι τροχὸς τῶν κεραμεικῶν, ἐφ' οὗ ἔμελλε θαυμασιουργήσειν. Ἔνθα δὴ εἶπεν ὁ Σωκράτης, ὦ Συρακόσιε, κινδυνεύσω ἐγὼ, ὥσπερ σὺ λέγεις, τῷ ὄντι φροντιστὴς εἶναι· νῦν οὖν σκοπῶ, ὅπως ἂν ὁ μὲν παῖς ὅδε ὁ σὸς καὶ ἡ παῖς ἥδε ὡς ῥᾷστα διάγοιεν, ἡμεῖς δ' ἂν μάλιστα εὐφραινοίμεθα θεώμενοι αὐτούς· ὅπερ εὖ οἶδα, ὅτι καὶ σὺ βούλει. Δοκεῖ οὖν μοι τὸ μὲν εἰς μαχαίρας κυβιστᾷν κινδύνου ἐπίδειγμα εἶναι, ὃ συμποσίῳ οὐδὲν προσήκει. Καὶ μὴν τό γε ἐπὶ τοῦ τροχοῦ ἅμα περιδινουμένου γράφειν τε καὶ ἀναγιγνώσκειν, θαῦμα μὲν ἴσως τι ἐστὶν, ἡδονὴν δὲ οὐδὲ ταῦτα δύναμαι γνῶναι τίν' ἂν παράσχοι. Οὐδὲ μὴν τόγε διαστρέφοντας

---

saltatrici rota ex earum genere quibus utuntur figuli, in qua miranda quaedam exhibitura erat. Tum Socrates: Periculum erit, mi Syracusane, inquit, ne quemadmodum tu ais, sim revera meditator. Nunc enim considero, quo pacto puero huic tuo et huic puellae optime possit esse, ac nos eos spectando voluptatis plurimum capiamus: quod quidem sat scio te quoque velle. Videtur ergo mihi, provolutionem in caput, quae fit super gladios, exhibitionem esse periculi, a convivio alienam. Quod vero etiam in rota circumvoluta scribit ac lectitat, est illud quidem certe miraculum quoddam: verum intelligere non possum, quam etiam haec voluptatem suppeditent. Nec item jucundius est formosos et

τὰ σώματα καὶ τροχοὺς μιμουμένους ἥδιον ἢ ἡσυχίαν ἔχοντας τοὺς καλοὺς καὶ ὡραίους θεωρεῖν. Καὶ γὰρ δὴ οὐδὲ πάνυ τι σπάνιον τό γε θαυμασίοις ἐντυχεῖν, εἴτις τούτου δεῖται. Ἀλλ' ἔξεστιν αὐτίκα μάλα τὰ παρόντα θαυμάζειν, τί ποτε ὁ μὲν λύχνος, διὰ τὸ λαμπρὰν φλόγα ἔχειν, φῶς παρέχει· τὸ δὲ χαλκεῖον λαμπρὸν ὄν, φῶς μὲν οὐ ποιεῖ, ἐν αὑτῷ δὲ ἄλλα ἐμφαινόμενα παρέχεται· καὶ πῶς τὸ μὲν ἔλαιον, ὑγρὸν ὄν, αὔξει τὴν φλόγα· τὸ δὲ ὕδωρ, ὅτι ὑγρόν ἐστι, κατασβέννυσι τὸ πῦρ. Ἀλλὰ γὰρ καὶ ταῦτα μὲν οὐκ εἰς ταὐτὸν τῷ οἴνῳ ἐπισπεύδει. Εἰ δὲ ὀρχοῖντο πρὸς τὸν αὐλὸν σχήματα, ἐν οἷς Χάριτές τε καὶ Ὧραι καὶ Νύμφαι γράφονται,

---

elegantes spectare, quum corpora torquent, et rotas imitantur, quam ubi quiescunt. Etenim non admodum rarum est, in haec admiratione digna incidere, si quis hoc desideret: sed licet statim admiremur ea quae adsunt, quonam modo lucerna, quod flammam splendidam habeat, lumen suppeditet, quum ahenum, et ipsum splendens, lucem id quidem non emittat, sed in se tamen alia adparentia exhibeat. Quo pacto oleum, quum humidum sit, flammam augeat, quum aqua, et ipsa humida, ignem extinguat. Verum ne haec quidem eadem efficiunt quae vinum. At si ad tibiam formis iis saltarent, quibus tum Gratiae, tum anni tempora,

πολὺ ἂν οἶμαι αὐτούς τε ῥᾷον διάγειν, καὶ τὸ συμπόσιον πολὺ ἐπιχαριτώτερον εἶναι. Ὁ οὖν Συρακόσιος, ἀλλὰ ναὶ μὰ τὸν Δί', ἔφη, ὦ Σώκρατες, καλῶς τε λέγεις, καὶ ἐγὼ εἰσάξω θεάματα, ἐφ' οἷς ὑμεῖς εὐφρανεῖσθε.

η'. Ὁ μὲν δὴ Συρακόσιος ἐξελθὼν συνεκροτεῖτο· ὁ δὲ Σωκράτης πάλιν αὖ καινοῦ λόγου κατῆρχεν. Ἆρ', ἔφη, ὦ ἄνδρες, εἰκὸς ἡμᾶς, παρόντος δαίμονος μεγάλου, καὶ τῷ μὲν χρόνῳ ἰσήλικος τοῖς ἀειγενέσι θεοῖς, τῇ δὲ μορφῇ νεωτάτου, καὶ μεγέθει μὲν πάντα ἐπέχοντος, ψυχῇ δὲ ἀνθρώπου ἰσουμένου, Ἔρωτος, μὴ ἂν ἀμνημονῆσαι, ἄλλως τε καὶ ἐπειδὴ πάντες ἐσμὲν τοῦ θεοῦ τούτου θιασῶται; Ἐγώ τε γὰρ οὐκ ἔχω χρόνον εἰπεῖν, ἐν ᾧ οὐκ

Nymphaeque pinguntur: multo id ipsis facilius futurum arbitrarer, ac longe convivium hoc fore hilarius ac gratius. Et Syracusanus ille: Profecto, inquit, mi Socrates, recte dicis, et introducam ergo spectacula, quae delectationem vobis sunt adlatura.

8. Quapropter egressus Syracusanus ad agenda se componebat, et Socrates novum orationis exordium instituebat: Profecto, viri, par est nos, quum magnus quidam Deus adsit, qui aetate Deos aeternos aequat, forma maxime juvenis est, amplitudine sua cuncta sustinet, animo hominibus aequalis est, nimirum Amor, ejus minime oblivisci: praesertim quum omnes in ejus Dei sacris sodales simus. Nam equidem tempus aliquod commemorare

ἐρῶν τινὸς διατελῶ· Χαρμίδη δὲ τόνδε οἶδα πολλοὺς μὲν ἐραστὰς κτησάμενον, ἔστι δὲ ὧν καὶ αὐτὸν ἐπιθυμήσαντα. Κριτόβουλός γε μὴν, καὶ ἐρώμενος ἂν, ἤδη ἄλλων ἐπιθυμεῖ. Ἀλλὰ μὴν καὶ ὁ Νικήρατος, ὡς ἐγὼ ἀκούω, ἐρῶν τῆς γυναικὸς ἀντερᾶται. Ἑρμογένη γε μὴν τίς ἡμῶν οὐκ οἶδεν, ὡς, ὅ, τι ποτ' ἐστὶν ἡ καλοκἀγαθία, τῷ ταύτης ἔρωτι κατατήκεται; οὐχ ὁρᾶτε, ὡς σπουδαῖαι μὲν αὐτοῦ αἱ ὀφρύες, ἀτρεμὲς δὲ τὸ ὄμμα, μέτριοι δὲ οἱ λόγοι, πρᾳεῖα δὲ ἡ φωνὴ, ἱλαρὸν δὲ τὸ ἦθος; τοῖς δὲ σεμνοτάτοις θεοῖς φίλοις χρώμενος, οὐδὲ ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους ὑπερορᾷ; Σὺ δὲ μόνος, ὦ Ἀντίσθενες, οὐδενὸς ἐρᾷς; — Ναὶ μὰ τοὺς θεοὺς, εἶπεν ἐκεῖνος, καὶ σφόδρα γε

---

non possum, quo non aliquo semper amore fuerim occupatus · et Charmidem hunc scio multos amatores habere, ac nonnullos ab ipso quoque expeti. Critobulus certe, quum adametur, jam et ipse alios amore complectitur. Quinetiam Niceratus, ut equidem accepi, uxorem amans, vicissim ab ea diligitur. Quis autem nostrum nescit, Hermogenem honestatis amore, quidquid tandem ea sit, contabescere? Non videtis, quam severa sint supercilia, oculi immoti, oratio moderata, vox lenis, mores hilares? quumque Deos, qui maxime nobis venerandi sunt, amicos habeat: nos tamen, qui homines sumus, non contemnit. Tu vero, Antisthenes, so-

σοῦ. Καὶ ὁ Σωκράτης ἐπισκώψας, ὡς δὴ θρυπτόμενος, εἶπε, — μὴ νῦν μοι ἐν τῷ παρόντι ὄχλον πάρεχε. Ὡς σὺ γὰρ ὁρᾷς, ἄλλα πράττω. Καὶ ὁ Ἀντισθένης ἔλεξεν, — ὡς σαφῶς μέντοι σὺ μαστροπὲ σαυτοῦ ἀεὶ τοιαῦτα ποιεῖς, τοτὲ μὲν τὸ δαιμόνιον προφασιζόμενος οὐ διαλέγῃ μοι, τοτὲ δ' ἄλλου του ἐφιέμενος. Καὶ ὁ Σωκράτης ἔφη, — πρὸς τῶν θεῶν, ὦ Ἀντίσθενες, μόνον μὴ συγκόψῃς με· τὴν δ' ἄλλην χαλεπότητα ἐγώ σου καὶ φέρω καὶ οἴσω φιλικῶς. Ἀλλὰ γὰρ, ἔφη, τὸν μὲν σὸν ἔρωτα κρύπτωμεν, ἐπειδὴ καὶ ἔστιν οὐ ψυχῆς, ἀλλ' εὐμορφίας τῆς ἐμῆς. Ὅτι γε μὴν σὺ, ὦ Καλλία, ἐρᾷς Αὐτολύκου, πᾶσα μὲν ἡ πόλις οἶδε, πολλοὺς δ' οἶ-

---

lus neminem amas? Imo te vehementer amo profecto. Tum jocando Socrates quasi blandiens: Ne in praesentia mihi, ait, molestus sis. Nam, uti vides, aliud ago. Et Antisthenes: Quam tu, inquit, leno tui semper hujusmodi plane quaedam facis, ac nonnumquam mecum non colloqueris, numinis utens praetextu, nonnunquam aliud quidpiam captans. Tum Socrates: Quaeso te per Deos, mi Antisthenes, ait, tantum ne concidas me: qui molestiam quamvis aliam abs te tum fero, tum laturus sum amice. Enimvero amorem tuum equidem occulto, quum non animi sit, sed pulchritudinis meae. Quod autem tu, Callia, Autolycum ames, civitas universa novit; ac, ut arbitror, etiam exteri

μαι καὶ τῶν ξένων. Τούτου δ' αἴτιον τὸ πατέρων τε ὀνομαστῶν ἀμφοτέρους ὑμᾶς εἶναι, καὶ αὐτοὺς ἐπιφανεῖς. Ἀεὶ μὲν οὖν ἔγωγε ἠγάμην τὴν σὴν φύσιν, νῦν δὲ καὶ πολὺ μᾶλλον, ἐπεὶ ὁρῶ σε ἐρῶντα οὐχ ἁβρότητι χλιδαινομένου οὐδὲ μαλακίᾳ θρυπτομένου, ἀλλὰ πᾶσιν ἐπιδεικνυμένου ῥώμην τε καὶ καρτερίαν καὶ ἀνδρείαν καὶ σωφροσύνην. Τὸ δὲ τοιούτων ἐπιθυμεῖν τεκμήριόν ἐστι τῆς τοῦ ἐραστοῦ φύσεως. Εἰ μὲν οὖν μία ἐστὶν Ἀφροδίτη ἢ διτταὶ, Οὐρανία τε καὶ Πάνδημος, οὐκ οἶδα· (καὶ γὰρ Ζεὺς ὁ αὐτὸς δοκῶν εἶναι πολλὰς ἐπωνυμίας ἔχει) ὅτι γε μέντοι χωρὶς ἑκατέρᾳ βωμοί τε εἰσὶ καὶ ναοὶ καὶ θυσίαι, τῇ μὲν Πανδήμῳ ῥᾳδιουργότεραι, τῇ

---

plerique. Ejus rei causa est, quod uterque vestrum parentes habeat claros, et ipsi quoque illustres sitis. Atque equidem indolem tuam semper admiratus sum, sed multo nunc magis, quum te illum amare video, qui non deliciis diffluit, neque prae mollitie languescit: sed omnibus et robur, et tolerantiam, et fortitudinem, et temperantiam suam demonstrat. Hujusmodi vero expetere, argumentum est etiam ingenii ejus qui amatur. Equidem num una sit Venus, an duae, Caelestis nimirum et Vulgaris, haud scio. Nam et Jupiter, qui unus esse videtur, cognomina multa habet. Distinctas quidem utrique Veneri esse aras, fana, sacrificia; et

δὲ Οὐρανίᾳ ἁγνότεραι, οἶδα. Εἰκάσαις δ' ἂν καὶ τοὺς ἔρωτας τὴν μὲν Πάνδημον τῶν σωμάτων ἐπιπέμπειν, τὴν δ' Οὐρανίαν, τῆς ψυχῆς τε καὶ τῆς φιλίας καὶ τῶν καλῶν ἔργων. Ὑφ' οὗ δὴ καὶ σὺ, ὦ Καλλία, κατέχεσθαί μοι δοκεῖς ἔρωτος. Τεκμαίρομαι δὲ τῇ τοῦ ἐρωμένου καλοκἀγαθίᾳ, καὶ ὅτι σὲ ὁρῶ τὸν πατέρα αὐτοῦ παραλαμβάνοντα εἰς τὰς πρὸς τοῦτον συνουσίας. Οὐδὲν γὰρ τούτων ἐστὶν ἀπόκρυφον πατρὸς τῷ καλῷ τε κἀγαθῷ ἐραστῇ. Καὶ ὁ Ἑρμογένης εἶπε, νὴ τὴν Ἥραν, ἔφη, ὦ Σώκρατες, ἄλλα τέ σου πολλὰ ἄγαμαι, καὶ ὅτι νῦν ἅμα χαριζόμενος Καλλίᾳ καὶ παιδεύεις αὐτὸν, οἷόν περ χρὴ εἶναι. Νὴ Δί', ἔφη· ὅπως δὲ καὶ ἔτι

Vulgari quidem neglectiora, Caelesti puriora, scio. Et conjicere licet, etiam amores, corporum quidem, a Vulgari illa immitti: animi vero, et amicitiae, et actionum honestarum, a Caelesti. Ac tu quidem, mi Callia, hoc ipso amore mihi videris esse captus. Argumento mihi est ejus, quem amas, honestas; quodque te video patrem ejus ad congressus cum hoc tuos adjungere. Quippe nihil horum bonus et honestus amator occultum patri esse vult. Et Hermogenes: Per Junonem, inquit, mi Socrates, cum ob alia te multa admiror, tum quod modo Calliae simul rem gratam facis, et qualem ipsum esse oporteat, instituis. Profecto sic est, ait.

μᾶλλον εὐφραίνηται, βούλομαι αὐτῷ μαρτυρῆσαι, ὡς καὶ πολὺ κρείττων ἐστὶν ὁ τῆς ψυχῆς, ἢ ὁ τοῦ σώματος ἔρως. Ὅτι μὲν γὰρ δὴ ἄνευ φιλίας συνουσία οὐδεμία ἀξιόλογος, πάντες ἐπιστάμεθα. Φιλεῖν γε μὴν τῶν μὲν τὸ ἦθος ἀγαμένων ἀνάγκη ἰδία καὶ ἐθελουσία καλεῖται· τῶν δὲ τοῦ σώματος ἐπιθυμούντων πολλοὶ μὲν τοὺς τρόπους μέμφονται, καὶ μισοῦσι τὸν ἐρώμενον· ἢν δὲ καὶ ἀμφότερα στέρξωσι, τὸ μὲν τῆς ὥρας ἄνθος ταχὺ δήπου παρακμάζει, ἀπολείποντος δὲ τούτου, ἀνάγκη καὶ τὴν φιλίαν συναπομαραίνεσθαι· ἡ δὲ ψυχὴ ὅσον περ χρόνον ἴῃ ἐπὶ τὸ φρονιμώτερον, καὶ ἀξιεραστοτέρα γίγνεται. Καὶ μὴν ἐν μὲν τῇ τῆς μορφῆς χρήσει ἔνεστί τις καὶ κό-

---

Atque ut magis etiam delectetur, confirmare illi volo, multo praestantiorem esse animi quam corporis amorem. Novimus enim omnes absque amicitia consuetudinem nullam cujusquam esse pretii. Amare autem eos, quorum mores ac indolem admiramur, necessitudo quaedam propria et voluntaria vocatur: at eorum, qui corpus adpetunt, multi mores vituperant, et ipsos amores odere. Quod si maxime ament invicem uterque se, formae tamen flos celeriter aetate quasi marcescit: quo deficiente, necesse est una etiam amicitiam marcescere. Animus autem quamdiu prudentia proficit, etiam fit amabilior. Quin et in usu formae satietas quae-

ρος, ὥστε, ἅπερ καὶ πρὸς τὰ σιτία διὰ πλησμονὴν, ταῦτα ἀνάγκη καὶ πρὸς τὰ παιδικὰ πάσχειν· ἡ δὲ τῆς ψυχῆς φιλία, διὰ τὸ ἁγνὴ εἶναι, καὶ ἀκορεστοτέρα ἐστὶν, οὐ μέντοι, ὥς γ' ἄν τις οἰηθείη, διὰ τοῦτο καὶ ἀνεπαφροδιτωτέρα. Ἀλλὰ σαφῶς καὶ ἀποτελεῖται ἡ εὐχὴ, ἐν ᾗ αἰτούμεθα τὴν θεὸν, ἐπαφρόδιτα καὶ ἔπη καὶ ἔργα διδόναι. Ὡς μὲν γὰρ ἄγαταί τε καὶ φιλεῖ τὸν ἐρώμενον, θάλλουσα μορφῇ τε ἐλευθερίᾳ, καὶ ἤθει αἰδήμονί τε καὶ γενναίῳ ψυχὴ, εὐθὺς ἐν τοῖς ἥλιξιν ἡγεμονική τε ἅμα καὶ φιλόφρων οὖσα, οὐδὲν ἐπιδεῖται λόγου· ὅτι δὲ εἰκὸς καὶ ὑπὸ τῶν παιδικῶν τὸν τοιοῦτων ἐραστὴν ἀντιφιλεῖ-

---

dam inest. Quo fit, ut quae in ciborum usu propter satietatem, ea in amoribus quoque necessario accidant. At animi amor, propterea quod castus sit, etiam insatiabilior est; nec idcirco, ceu quis existimare posset, minus est venustus ac jucundus: sed plane votum illud perficitur, quo petimus, ut Dea tum verba, tum actiones venustas largiatur. Quod enim liberali forma, et indole verecunda generosaque florens animus, quique statim inter aequales principe loco dignus, et comis est, tum suspiciat, tum diligat amores suos; id vero verbis ostendi non est opus. Esse autem consentaneum, amatorem hujusmodi rerum etiam suis amoribus gratum fore

σθαι, καὶ τοῦτο διδάξω. Πρῶτον μὲν γὰρ τίς μισεῖν δύναιτ' ἂν, ὑφ' οὗ εἰδείη καλός τε καὶ ἀγαθὸς νομιζόμενος; ἔπειτα δὲ ὁρῴη αὐτὸν τὰ τοῦ παιδὸς καλὰ μᾶλλον, ἢ τὰ ἑαυτοῦ ἡδέα σπουδάζοντα; πρὸς δὲ τούτοις πιστεύῃ, μήτ' ἂν παρά τι ποιήσῃ, μήτ' ἂν καμὼν ἀμορφότερος γένηται, μειωθῆναι ἂν τὴν φιλίαν; Οἷς γε μὴν κοινὸν τὸ φιλεῖσθαι, πῶς οὐκ ἀνάγκη τούτους ἡδέως μὲν προσορᾷν ἀλλήλους, εὐνοϊκῶς δὲ διαλέγεσθαι; πιστεύειν δὲ καὶ πιστεύεσθαι; καὶ προνοεῖν μὲν ἀλλήλων, συνήδεσθαι δ' ἐπὶ ταῖς καλαῖς πράξεσι, συνάχθεσθαι δὲ, ἤν τι σφάλμα προσπίπτῃ; τότε δ' εὐφραινομένους διατελεῖν, ὅταν ὑγιαίνοντες συνῶσιν, ἢν δὲ κάμῃ ὁπότερος-

---

vicissim, id quoque docebo. Primum enim quis odisse possit illum a quo se bonum et honestum haberi sciat? deinde quem cernat amati decora magis quam voluptates suas curare? credat praeterea, sive quid delinquatur, sive morbo deformior factus sit, amicitiam diminutam non iri? Quibus autem communis amor est, quo pacto non hos necesse est libenter se intueri, benevole colloqui, fidem habere sibi mutuo, prospicere sibi invicem, voluptatem simul capere ex honestis actionibus; condolere, si quid adversi accidat; perpetuo gaudere, dum bona cum valetudine frui consuetudine mutua possunt; sin alteruter aegrotet, multo frequentius conve-

οὖν, πολὺ συνεχεστέραν τὴν συνουσίαν ἔχειν; καὶ ἀπόντων ἔτι μᾶλλον ἢ παρόντων ἐπιμελεῖσθαι; οὐ ταῦτα πάντα ἐπαφρόδιτα; διά γέ τοι τὰ τοιαῦτα ἔργα, ἅμα ἐρῶντες τῆς φιλίας καὶ χρώμενοι αὐτῇ εἰς γῆρας διατελοῦσι. Τὸν δὲ ἐκ τοῦ σώματος κρεμάμενον διὰ τί ἀντιφιλήσειεν ἂν ὁ παῖς; πότερον ὅτι ἑαυτῷ μὲν νέμει, ὧν ἐπιθυμεῖ, τῷ δὲ παιδὶ τὰ ἐπονειδιστότατα; ἢ διότι, ἃ σπεύδει πράττειν παρὰ τῶν παιδικῶν, εἴργει μάλιστα τοὺς οἰκείους ἀπὸ τούτων. Καὶ μὴν ὅτι γε οὐ βιάζεται, ἀλλὰ πείθει, διὰ τοῦτο μᾶλλον μισητέον. Ὁ μὲν γὰρ βιαζόμενος, ἑαυτὸν πονηρὸν ἀποδεικνύει· ὁ δὲ πείθων, τὴν τοῦ ἀναπειθομένου ψυχὴν διαφθείρει. Ἀλλὰ

---

nire; de absentibus denique quam praesentibus, magis esse sollicitum? An non haec omnia sunt amoris plena? Certe ob hujusmodi officia simul et amicitiae studio tenentur, et ea perpetuo ad senectutem usque fruuntur. At eum, qui a corpore pendet, quamobrem diligat aliquis mutuo? utrum idcirco, quod sibi tribuit ea quae concupiscit, adamato maxime probrosa? an quod ab iis, quae facere studiose cupit praeter amores, maxime necessarios arcet? Atqui magis etiam odio dignus est, quod non vim adferat, sed persuadeat. Nam qui vim adfert, improbum esse hominem sese declarat: qui vero persuadet, is illius qui persuadetur, ani-

μὴν καὶ ὁ χρημάτων γε ἀπεμπολῶν τὴν ὥραν, τί μᾶλλον στέρξει τὸν πριάμενον, ἢ ὁ ἐν ἀγορᾷ πωλῶν καὶ ἀποδιδόμενος; οὐ μὴν, ὅτι γε ὡραῖος ἀώρῳ, οὐδὲ ὅτι γε καλὸς οὐκέτι καλῷ, καὶ ἐρῶντι οὐκ ἐρῶν ὁμιλεῖ, φιλήσει αὐτόν. Οὐδὲ γὰρ ὁ παῖς τῷ ἀνδρὶ ὥσπερ γυνὴ κοινωνεῖ τῶν ἐν τοῖς ἀφροδισίοις εὐφροσυνῶν, ἀλλὰ νήφων μεθύοντα ὑπὸ τῆς ἀφροδίτης θεᾶται. Ἐξ ὧν οὐδὲν θαυμαστὸν, εἰ καὶ τὸ ὑπερορᾷν ἐγγίγνεται αὐτῷ τοῦ ἐραστοῦ. Καὶ σκοπῶν δ' ἄν τις εὕροι ἐκ μὲν τῶν διὰ τοὺς τρόπους φιλουμένων οὐδὲν χαλεπὸν γεγενημένον, ἐκ δὲ τῆς ἀναιδοῦς ὁμιλίας πολλὰ ἤδη καὶ ἀνόσια πεπραγμένα. Ὡς δὲ καὶ ἀνελεύθερος ἡ συνουσία τῷ τὸ σῶμα μᾶλλον

---

mum corrumpit. Jam vero et is qui pecunia formam vendit, qui magis diliget ementem sese, quam qui vendit in foro, et addicit sese? Non enim certe, quod formosus cum deformi, pulcher cum non pulchro, non amans cum amante versatur, idcirco eum diliget. Non enim mas ita, uti mulier, voluptatum rei venereae cum viro particeps est: sed sobrius ipse temulentum ex venere spectat. Unde non mirum est, si contemtus amatoris in ipso existit. Quod si quis rem consideret, inveniet nihil rei gravis ex illorum amore, qui ob mores amantur, accidisse: quum multa, eaque nefaria, de illa impudenti consuetudine evenerint. Jam et illiberalem esse

ἢ τῷ τὴν ψυχὴν ἀγαπῶντι, νῦν τοῦτο δηλώσω. Ὁ μὲν γὰρ παιδεύων λέγειν τε ἃ δεῖ καὶ πράττειν, δικαίως ἂν, ὥσπερ Χείρων καὶ Φοίνιξ ὑπ' Ἀχιλλέως, τιμῷτο. ὁ δὲ τοῦ σώματος ὀρεγόμενος εἰκότως ἂν ὥσπερ πτωχὸς περιέποιτο. Ἀεὶ γάρ τοι προσαιτῶν καὶ προσδεόμενος ἢ φιλήματος ἢ ἄλλου τινὸς ψηλαφήματος παρακολουθεῖ. Εἰ δὲ λαμυρώτερον λέγω, μὴ θαυμάζετε. Ὅ, τε γὰρ οἶνος συνεπαίρει καὶ ὁ ἀεὶ σύνοικος ἐμοὶ ἔρως κεντρίζει εἰς τὸν ἀντίπαλον ἔρωτα αὐτῷ παῤῥησιάζεσθαι. Καὶ γὰρ δὴ δοκεῖ μοι ὁ μὲν τῷ εἴδει τὸν νοῦν προσέχων, μεμισθωμένῳ χῶρον ἐοικέναι. Οὐ γὰρ, ὅπως πλείονος ἄξιος

---

consuetudinem illius, qui corpus magis, quam animum diligit, modo indicabo. Nam qui aliquem instituit, ut et dicere, quae necesse sit, et gerere possit; is merito (perinde ac Chiro et Phoenix ab Achille) adfici honore debet. At qui corpus concupiscit, merito mendici cujusdam instar sequatur. Semper enim comitatur vel emendicans, vel requirens osculum, aut aliquam aliam tactionem. Quod si dicacius quid profero, velim mirum vobis non videatur. Nam et vinum me impellit, et amor ille meus domesticus, ut liberius adversus amorem illum loquar, quem aemulum habet, me pungit. Videtur enim is mihi, qui formae animum adjicit, similis illi esse, qui fundum mercede conducit. Nam ille,

γένηται, ἐπιμελεῖται, ἀλλ' ὅπως αὐτὸς ὅτι πλεῖστα ὡραῖα καρπώσεται. Ὁ δὲ τῆς φιλίας ἐφιέμενος, μᾶλλον ἔοικε τῷ τὸν οἰκεῖον ἀγρὸν κεκτημένῳ. Πάντοθεν γοῦν φέρων, ὅ, τι ἂν δύνηται, πλείονος ἄξιον ποιεῖ τὸν ἐρώμενον. Καὶ μὴν καὶ τῶν παιδικῶν ὅσα μὲν ἂν εἰδῇ, ὅτι ὁ τοῦ εἴδους ἐπαρκῶν ἄρξει τοῦ ἐραστοῦ, εἰκὸς αὐτὸν τἄλλα ῥᾳδιουργεῖν· ὃς δ' ἂν γιγνώσκῃ, ὅτι, ἂν μὴ καλὸς κἀγαθὸς ᾖ, οὐ καθέξει τὴν φιλίαν, τοῦτον προσήκει μᾶλλον ἀρετῆς ἐπιμελεῖσθαι. Μέγιστον δ' ἀγαθὸν τῷ ὀρεγομένῳ ἐκ παιδικῶν φίλον ἀγαθὸν ποιήσασθαι, ὅτι ἀνάγκη καὶ αὐτὸν ἀσκεῖν ἀρετήν. Οὐ γὰρ οἷόντε πονηρὰ αὐτὸν

---

ut melior reddatur, nihil pensi habet: sed ut ipse quam plurimum voluptatis ex eo percipiat. Qui vero amicitiam expetit, magis illi similis est, qui fundum proprium possidet. Etenim undecunque, si quid potest, colligens, adamatum meliorem efficit. Quinetiam ipsos amores, qui sciunt eleganti forma praeditos amatoribus imperare, consentaneum est nequiter in amantem se gesturos. At qui animadverterit non futurum, ut nisi bonus et honestus sit, amicitiam retineat: eum par est, majori studio virtutem colere. Maximum autem bonum illi contingit, qui ex adamato amicum egregium efficere vult, quod et ipsum virtutem colere necesse

ποιοῦντα ἀγαθὸν τὸν συνόντα ἀποδεῖξαι, οὐδέ γε ἀναισχυντίαν καὶ ἀκρασίαν παρεχόμενον ἐγκρατῆ καὶ αἰδούμενον τὸν ἐρώμενον ποιῆσαι. Ἐπιθυμῶ δέ σοι, ἔφη, ὦ Καλλία, καὶ μυθολογῆσαι, ὡς οὐ μόνον ἄνθρωποι ἀλλὰ καὶ θεοὶ καὶ ἥρωες τὴν τῆς ψυχῆς φιλίαν περὶ πλείονος ἢ τὴν τοῦ σώματος χρῆσιν ποιοῦνται. Ζεύς τε γὰρ ὅσων μὲν θνητῶν οὐσῶν μορφῆς ἠράσθη, συγγενόμενος εἴα αὐτὰς θνητὰς εἶναι· ὅσων δὲ ψυχαῖς ἀγασθείη, ἀθανάτους τούτους ἐποίει· ὧν Ἡρακλῆς μὲν καὶ Διοσκοῦροι εἰσὶ, λέγονται δὲ καὶ ἄλλοι. Καὶ ἐγὼ δέ φημι καὶ Γανυμήδην οὐ σώματος, ἀλλὰ ψυχῆς ἕνεκα ὑπὸ Διὸς εἰς Ὄλυμπον ἀνενεχθῆ-

---

sit. Nec enim fieri potest, ut si ipse nequiter se gerat, secum versantem bonum efficiat: neque si intemperantem et impudentem illi se exhibeat, adamatum temperantem ac verecundum efficere potest. Libet autem tibi, mi Callia, de fabularum etiam enarratione indicare, non solum homines, sed etiam Deos ac heroas amorem animi pluris quam corporis usum facere. Jupiter enim cum omnibus, quas mortales dilexit, congressus, mortales manere passus est: quorum vero animos admiratus esset, eos immortales faciebat. Eorum in numero sunt Hercules, Castor, Pollux; atque etiam alii quidam commemorantur. Quin etiam, mea sententia, Ganymedes non corporis sed animi causa in Olympum a Jove

ναι. Μαρτυρεῖ δὲ καὶ τοὔνομα αὐτοῦ. Ἔστι μὲν γὰρ δήπου καὶ Ὁμήρῳ,

-- γάνυται δέ τ' ἀκούων.

Τοῦτο δὲ φράζει, ὅτι ἥδεται δέ τ' ἀκούων. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλοθί που,

-- πυκινὰ φρεσὶ μήδεα εἰδώς.

Τοῦτο δ' αὖ λέγει, σοφὰ φρεσὶ βουλεύματα εἰδώς. Ἐξ οὖν συναμφοτέρων τούτων οὐχ ἡδυσώματος ὀνομασθεὶς ὁ Γανυμήδης, ἀλλ' ἡδυγνώμων, ἐν θεοῖς τετίμηται. Ἀλλὰ μὴν, ὦ Νικήρατε, καὶ Ἀχιλλεὺς Ὁμήρῳ πεποίηται οὐχ ὡς παιδικοῖς Πατρόκλῳ, ἀλλ' ὡς ἑταίρῳ ἀποθανόντι ἐκπρεπέστατα τιμωρῆσαι. Καὶ Ὀρέστης δὲ καὶ Πυλάδης καὶ Θησεὺς καὶ Πειρίθους καὶ ἄλλοι δὲ πολλοὶ τῶν ἡμι-

---

translatus est: cui quidem sententiae nomen etiam suffragatur. Est enim alicubi apud Homerum,

-- [γάνυται] δέ τ' ἀκούων.

Hoc est, delectatur autem audiendo: Et alio in loco est:

-- πυκινὰ φρεσὶ [μήδεα] εἰδώς.

Hoc autem est, animo consilia sapientiae plena cognoscens. De quibus duobus verbis non propter corporis, sed animi suavitatem, nuncupatus Ganymedes, a Diis honore adficitur. Achillem quoque, mi Nicerate, fecit Homerus Patroclum, non ut amores suos, sed ut sodalem, gloriosissime ulciscentem, posteaquam mortuus esset. Et Orestes ac Pylades, Theseus ac Peirithous, aliique complures ex Semideis praestantissi-

νέων οἱ ἄριστοι ὑμνοῦνται οὐ διὰ τὸ συγκαθεύδειν, ἀλλὰ διὰ τὸ ἄγασθαι ἀλλήλους, τὰ μέγιστα καὶ κάλλιστα κοινῇ διαπεπρᾶχθαι. Τί δέ; τὰ νῦν καλὰ ἔργα οὐ πάντ' ἂν εὕροι τις ἕνεκα ἐπαίνου ὑπὸ τῶν καὶ πονεῖν καὶ κινδυνεύειν ἐθελόντων πραττόμενα μᾶλλον, ἢ ὑπὸ τῶν ἐθιζομένων ἡδονὴν ἀντ' εὐκλείας αἱρεῖσθαι; καί τοι Παυσανίας γε, ὁ Ἀγάθωνος τοῦ ποιητοῦ ἐραστὴς, ἀπολογούμενος ὑπὲρ τῶν ἀκρασίᾳ συγκυλινδουμένων εἴρηκεν, ὡς καὶ στράτευμα ἀλκιμώτατον ἂν γένοιτο ἐκ παιδικῶν τε καὶ ἐραστῶν. Τούτους γὰρ ἂν ἔφη οἴεσθαι μάλιστα αἰδεῖσθαι ἀλλήλους ἀπολείπειν· θαυμαστὰ λέγων, εἴγε οἱ ψόγου τε ἀφροντιστεῖν καὶ ἀναισχυντεῖν πρὸς ἀλλή-

---

mi, non propterea, quod una cubarint, sed quod invicem se suspiciendo, res maximas et pulcherrimas publice perfecerint, celebrantur. Quid autem? an non quae jam praeclara patrantur facinora, reperiet aliquis laudis gratia potius ab iis fieri, qui et labores et pericula volunt adire, quam ab aliis qui voluptatem pro gloria eligere consueverunt? Quamquam poëtae Agathonis amator Pausanias, dum purgaret eos qui per intemperantiam una volutantur, etiam exercitum ex adamatis et amatoribus fortissimum fieri posse dixit. Nam existimare se aiebat, hos in primis pudore praepediri, quominus se mutuo deserant. Quod quidem ab eo dictum mirari subit, eos scilicet, qui reprehensionem negli-

λους ἐθιζόμενοι, οὗτοι μάλιστα αἰσχύνονται αἰσχρόν τι ποιεῖν. Καὶ μαρτύρια δὲ ἐπήγετο, ὡς ταῦτα ἐγνωκότες εἶεν καὶ Θηβαῖοι καὶ Ἠλεῖοι. Συγκαθεύδοντας γοῦν αὐτοῖς ὅμως παρατάττεσθαι ἔφη τὰ παιδικὰ εἰς τὸν ἀγῶνα· οὐδὲν τοῦτο σημεῖον λέγων ὅμοιον. Ἐκείνοις μὲν γὰρ ταῦτα νόμιμα, ἡμῖν δ' ἐπονείδιστα. Δοκοῦσι δ' ἔμοιγε οἱ μὲν παρατάττόμενοι ἀπιστοῦσιν ἐοικέναι, μὴ χωρὶς γενόμενοι οἱ ἐρώμενοι οὐκ ἀποτελῶσι τὰ τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν ἔργα. Λακεδαιμόνιοι δὲ οἱ νομίζοντες, ἐὰν καὶ ὀρεχθῇ τις σώματος, μηδενὸς ἂν ἔτι καλοῦ κἀγαθοῦ τοῦτον τυχεῖν, οὕτω τελέως τοὺς ἐρωμένους ἀγαθοὺς ἀπεργάζον-

---

gere, seque non revereri consuevissent mutuo, maxime verituros turpe quiddam admittere. Producebat et testimonia Thebanorum ac Eleorum, qui tale quid decrevissent. Quamquam enim una cubent, nihilominus amores in proeliis eadem in acie collocari. Quod quidem argumentum minime congruens adferebat. Nam apud illos haec consentanea sunt legibus, apud nos autem probro ducuntur. At mihi sane, qui eadem in acie collocantur, diffidere sibi videntur; ne videlicet, si seorsum essent dispositi ab ipsis adamati, fortium virorum muneri non responderent. Lacedaemonii vero, qui existimant, corpus adpetentem nihil amplius boni et praeclari consequi, tam perfecte bonos ac fortes viros ex

ται, ὡς καὶ μετὰ ξένων, κἂν μὴ ἐν τῇ αὐτῇ πόλει ταχθῶσι τῷ ἐραστῇ, ὅμως αἰδοῦνται τοὺς παρόντας ἀπολείπειν. Θεὰν γὰρ οὐ τὴν Ἀναίδειαν, ἀλλὰ τὴν Αἰδῶ νομίζουσι. Δοκοῦμεν δ᾽ ἄν μοι πάντες ὁμόλογοι γενέσθαι, περὶ ὧν λέγω, εἰ ὧδε ἐπισκοπῶμεν, τῷ ποτέρως παιδὶ φιληθέντι μᾶλλον ἄν τις πιστεύσειεν ἢ χρήματα ἢ τέκνα ἢ χάριτας παρακατατίθεσθαι. Ἐγὼ μὲν γὰρ οἶμαι, καὶ αὐτὸν τὸν τῷ εἴδει τοῦ ἐρωμένου χρώμενον, μᾶλλον ἂν ταῦτα πάντα τῷ τὴν ψυχὴν ἐρασμίῳ πιστεῦσαι. Σοί γε μὴν, ὦ Καλλία, δοκεῖ μοι ἄξιον εἶναι καὶ θεοῖς χάριν εἰδέναι, ὅτι σοι Αὐτολύκου ἔρωτα ἐνέβαλον. Ὡς μὲν γὰρ φιλότιμός ἐστιν, εὔδηλον, ὃς τοῦ κηρυχ-

---

adamatis efficiunt; ut inter exteros etiam, ex ejus civitatis instituto cum amatoribus in acie non collocati, nihilominus illos, qui adsunt, deserere vereantur. Non enim impudentiam, sed verecundiam esse Deam quamdam volunt. Et videmur sane omnes in iis de quibus loquimur, consentire; si hoc modo rem consideremus: Utro scilicet modo adamato quis potius vel fortunas suas et liberos crediderit, vel beneficium praestiterit. Atque equidem sentio, etiam illum, qui amati forma utitur, lubentius haec universa crediturum ei qui animo quoque sit amabilis. Te certe, mi Callia, Diis gratias agere aequum est, mea sane sententia, qui Autolyci amorem tibi indiderint. Nam hunc honoris esse cupi-

θῆναι ἕνεκα νικῶν παγκράτιον, πολλοὺς μὲν πόνους, πολλὰ δ' ἄλγη ἀνέχεται. Εἰ δὲ οἴοιτο μὴ μόνον ἑαυτὸν καὶ τὸν πατέρα κοσμήσειν, ἀλλ' ἱκανὸς γενήσεσθαι, δι' ἀνδραγαθίαν καὶ φίλους εὖ ποιεῖν, καὶ τὴν πατρίδα αὔξειν, τρόπαια τῶν πολεμίων ἱστάμενος, καὶ διὰ ταῦτα περίβλεπτός τε καὶ ὀνομαστὸς ἔσεσθαι καὶ ἐν Ἕλλησι καὶ ἐν βαρβάροις, πῶς οὐκ οἴει αὐτὸν, ὅντιν' ἡγοῖτο εἰς ταῦτα συνεργὸν εἶναι κράτιστον, τοῦτον ταῖς μεγίσταις ἂν τιμαῖς περιέπειν; Εἰ οὖν βούλει τούτῳ ἀρέσκειν, σκεπτέον μέν σοι, ποῖα ἐπιστάμενος Θεμιστοκλῆς ἱκανὸς ἐγένετο τὴν Ἑλλάδα ἐλευθεροῦν· σκεπτέον δὲ, ποῖά ποτε εἰδὼς Περικλῆς κράτιστος ἐδόκει τῇ πατρίδι

---

dum reipsa patet, quippe qui ut per praeconem quinquertii victor pronuntietur, labores multos multosque dolores tolerat. Quod si putat, se non solum sibi ac patri ornamento esse posse, sed etiam propter virtutem amicos beneficiis adficere, ac patriam amplificare, tropaea de superatis hostibus statuentem, eaque de causa conspicuum et celebrem tum apud Graecos tum barbaros: cur non existimes ipsum maximis aliquem prosequuturum honoribus, quem duceret in hoc adjutorem se praestantissimum habiturum? Quare si huic placere vis, considerandum erit tibi, quo pacto Themistocles idoneus ad Graeciam liberandam factus sit: itemque considerandum, quali Pericles instructus scientia visus sit pa-

σύμβουλος εἶναι· ἀθρητέον δὲ καὶ, πῶς ποτε Σόλων φιλοσοφήσας, νόμους κρατίστους τῇ πόλει κατέθηκεν· ἐρευνητέον δὲ καὶ, ποῖα Λακεδαιμόνιοι ἀσκοῦντες, κράτιστοι δοκοῦσιν ἡγεμόνες εἶναι· πρόξενοι δὲ καὶ κατάγονται ἀεὶ παρὰ σοὶ οἱ κράτιστοι αὐτῶν. Ὡς μὲν οὖν σοι ἡ πόλις ταχὺ ἂν ἐπιτρέψειεν αὐτὴν, εἰ βούλει, εὖ ἴσθι. Τὰ μέγιστα γάρ σοι ὑπάρχει. Εὐπατρίδης εἶ, ἱερεὺς θεῶν τῶν ἀπ' Ἐρεχθέως, οἳ καὶ ἐπὶ τὸν βάρβαρον σὺν Ἰάκχῳ ἐστράτευσαν· καὶ νῦν ἐν τῇ ἑορτῇ ἱεροπρεπέστατος δοκεῖς εἶναι τῶν προγεγενημένων, καὶ σῶμα ἀξιοπρεπέστατον μὲν ἰδεῖν τῆς πόλεως ἔχεις, ἱκανὸν δὲ μόχθους ὑποφέρειν. Εἰ δὲ ὑμῖν δοκῶ σπουδαιολογῆσαι

---

triae consiliarius fuisse optimus: perspiciendum, quo pacto philosophatus Solon, patriae leges optimas tulerit: pervestigandum, qualibus exercitiis utentes Lacedaemonii, praestantissimi duces esss videantur: et divertunt ad te semper praestantissimi ex ipsis publici hospites. Itaque scire debes, rempublicam cito semet tibi traditurum, si velis. Nam adjumenta maxima ad eam rem habes. Patricius es, sacerdos es Deorum, ex iis qui sunt ab Erechtheo, qui cum Iaccho adversus regem barbarum militarunt. Etiam in festo nunc augustissimus esse videris omnium majorum, et corpus habes inter hujus urbis alia spectatu dignissimum, tolerandis-

μᾶλλον, ἢ παρὰ πότον πρέπει, μηδὲ τοῦτο θαυμάζετε. Ἀγαθῶν γὰρ φύσει, καὶ τῆς ἀρετῆς φιλοτίμως ἐφιεμένων ἀεί ποτε τῇ πόλει συνεργαστὴς ὢν διατελῶ. Οἱ μὲν δὴ ἄλλοι περὶ τῶν ῥηθέντων διελέγοντο, ὁ δ' Αὐτόλυκος κατεθεᾶτο τὸν Καλλίαν. Καὶ ὁ Καλλίας δὲ παρορῶν εἰς ἐκεῖνον εἶπεν, οὐκοῦν σύ με, ὦ Σώκρατες, μαστροπεύσεις πρὸς τὴν πόλιν, ὅπως πράττω τὰ πολιτικὰ, καὶ ἀεὶ ἀρεστὸς ὦ αὐτῇ. Ναὶ μὰ Δί', ἔφη, ἢν ὁρῶσί γέ σε μὴ τῷ δοκεῖν, ἀλλὰ τῷ ὄντι ἀρετῆς ἐπιμελούμενον. Ἡ μὲν γὰρ ψευδὴς δόξα ταχὺ ἐλέγχεται ὑπὸ τῆς πείρας· ἡ δ' ἀληθὴς ἀνδραγαθία, ἢν μὴ θεὸς βλάπτῃ,

---

que laboribus idoneum. Quod si vobis videor magis serio loqui, quam in vino conveniat: mirum id vobis ne videatur. Nam semper ego una cum republica dilexi eos, qui bona praediti essent indole, ac virtutis ambitiose cupidi essent. Ac de his quidem, ita dictis, ceteri disserebant. Autolycus autem Calliam adspiciebat, in quem vicissim Callias conjectis oculis: Ergo tu, mi Socrates, lenocinio tuo me civitati conciliabis, ait, ut res civiles tractem, ac semper ei placeam. Profecto fiet hoc, inquit, si te non opinione sed reipsa virtutis esse studiosum viderint. Nam falsa gloria celeriter ab experientia redarguitur, at vera strenuitas (nisi Deus impedi-

ἀεὶ ἐν ταῖς πράξεσι λαμπροτέραν τὴν εὔκλειαν συμπαρέχεται.

θ'. Οὗτος μὲν δὴ ὁ λόγος ἐνταῦθα ἔληξεν. Αὐτόλυκος δὲ (ἤδη γὰρ ὥρα ἦν αὐτῷ) ἐξανίστατο εἰς περίπατον· καὶ ὁ Λύκων ὁ πατὴρ αὐτῷ συνεξιὼν, ἐπιστραφεὶς εἶπε, νὴ τὴν Ἥραν, ὦ Σώκρατες, καλός τε κἀγαθὸς δοκεῖς μοι ἄνθρωπος εἶναι.

Ἐκ δὲ τούτου πρῶτον μὲν θρόνος τις ἔνδον κατετέθη, ἔπειτα δὲ ὁ Συρακόσιος εἰσελθὼν εἶπεν· ὦ ἄνδρες, Ἀριάδνη εἴσεισιν εἰς τὸν ἑαυτῆς τε καὶ Διονύσου θάλαμον· μετὰ δὲ τοῦθ' ἥξει Διόνυσος, ὑποπεπωκὼς παρὰ θεοῖς, καὶ εἴσεισι πρὸς αὐτὴν, ἔπειτα παιξοῦνται πρὸς ἀλλήλους. Ἐκ τούτου πρῶτον μὲν ἡ

---

mento sit) semper in actionibus splendidiorem gloriam suppeditat.

9. Hujus quidem colloquii finis hic fuit. Et Autolycus (quod ita tempus posceret) ad deambulationem surgebat, ac Lyco pater una cum ipso exibat: et conversus: Per Junonem, inquit, mi Socrates, bonus et honestus mihi vir esse videris. Secundum haec sella quaedam intus est collocata primum, deinde Syracusanus ingressus: Ariadna, inquit, o viri, suum et Bacchi thalamum ingreditur. Postea Bacchus adveniet, largiuscule potus apud Deos, ac ingredietur ad illam: deinde ludent inter se.

Ἀριάδνη ὡς νύμφη κεκοσμημένη παρῆλθε, καὶ ἐκαθέζετο ἐπὶ τοῦ θρόνου. Οὕτω δὲ φαινομένου τοῦ Διονύσου, ηὐλεῖτο ὁ βακχεῖος ῥυθμός. Ἔνθα δὴ ἠγάσθησαν τὸν ὀρχηστοδιδάσκαλον. Εὐθὺς μὲν γὰρ ἡ Ἀριάδνη ἀκούσασα, τοιοῦτό τι ἐποίησεν, ὡς πᾶς ἂν ἔγνω, ὅτι ἀσμένη ἤκουσε· καὶ ὑπήντησε μὲν οὒ, οὐδὲ ἀνέστη, δήλη δ' ἦν μόλις ἠρεμοῦσα. Ἐπεί γε μὴν κατεῖδεν αὐτὴν ὁ Διόνυσος, ἐπιχορεύσας, ὥσπερ ἂν εἴτις φιλικώτατα, ἐκαθέζετο ἐπὶ τῶν γονάτων. Καὶ περιλαβὼν ἐφίλησεν αὐτήν. Ἡ δ' αἰδουμένῃ μὲν ἐῴκει, ὅμως δὲ φιλικῶς ἀντιπεριελάμβανεν. Οἱ δὲ συμπόται ὁρῶντες ἅμα μὲν ἐκρότουν, ἅμα δὲ ἐβόων αὖθις. Ὡς δὲ ὁ Διόνυσος ἀνιστάμε-

Hinc jam Ariadna tamquam sponsa exornata ingressa est, ac in throno consedit. Ita etiam Baccho prodeunte, tibia numerus Bacchicus canebatur. Tum omnes magistrum choreae praedicare. Nam Ariadna statim, quum haec audiisset, tale quid faciebat, ut quivis animadverteret, lubenter id eam audiisse. Ac obviam quidem illa non processit, nec adsurrexit: prae se ferebat tamen, quod vix conquiesceret. Posteaquam vero Bacchus eam vidisset, haud aliter saltans, ac fieri amicissime posset, in genibus considebat: quumque complexus illam fuisset, etiam osculatus est. Ea vero tametsi pudore quodam adfectae similis esset, amice tamen illum vicissim amplectebatur. Quod quum convivae cernerent, par-

ιος συνανέστησε μεθ' ἑαυτοῦ τὴν Ἀριάδνην, ἐκ τούτου δὴ φιλούντων τε καὶ ἀσπαζομένων ἀλλήλους σχήματα παρῆν θεάσασθαι. Οἱ δὲ, ὁρῶντες ὄντως καλὸν μὲν τὸν Διόνυσον, ὡραίαν δὲ τὴν Ἀριάδνην, οὐ σκώπτοντας δὲ, ἀλλ' ἀληθινῶς τοῖς στόμασι φιλοῦντας, πάντες ἀνεπτερωμένοι ἐθεῶντο. Καὶ γὰρ ἤκουον τοῦ Διονύσου μὲν ἐπερωτῶντος αὐτὴν, εἰ φιλεῖ αὐτὸν, τῆς δὲ οὕτως ἐπομνυούσης, ὥστε μὴ μόνον τὸν Διόνυσον, ἀλλὰ καὶ τοὺς παρόντας ἅπαντας συνομόσαι ἂν, ἦ μὴν τὸν παῖδα καὶ τὴν παῖδα ὑπ' ἀλλήλων φιλεῖσθαι. Ἐῴκεσαν γὰρ οὐ δεδιδαγμένοις τὰ σχήματα, ἀλλ' ἐφιεμένοις πράττειν, ἃ πάλαι ἐπεθύμουν. Τέλος δὲ οἱ συμπόται ἰδόντες περιβεβληκότας

tim plausum excitabant, partim rursus exclamabant. Quum autem Bacchus surgens Ariadnam secum abduxisset, osculantium jam et complectentium sese gestus erat spectare. Illi quum revera Bacchum formosum esse cernerent, et Ariadnam formosam, eosque non per jocum, sed vere se admotis oribus osculari, omnes erectis animis spectabant. Audiebant enim Bacchum interrogantem ipsam, num se amaret, atque illam hoc ita confirmantem jurejurando, ut non modo Bacchus, sed omnes etiam, qui aderant, jurassent; revera mutuum esse inter puerum et puellam amorem. Erant enim similes iis qui gestus hos non docti essent, sed facere cuperent id quod jamdudum expetivissent. Tamdem quum con-

τε ἀλλήλους, καὶ ὡς εὐνὴν ἀπιόντας, οἱ μὲν ἄγαμοι γαμεῖν ἐπώμνυσαν, οἱ δὲ γεγαμηκότες, ἀναβάντες ἐπὶ τοὺς ἵππους, ἀπήλαυνον πρὸς τὰς ἑαυτῶν γυναῖκας, ὅπως τούτων τύχοιεν. Σωκράτης δὲ καὶ τῶν ἄλλων οἱ ὑπομείναντες, πρὸς Λύκωνα καὶ τὸν υἱὸν σὺν Καλλίᾳ περιπατήσοντες ἀπῆλθον. Αὕτη τοῦ τότε συμποσίου κατάλυσις ἐγένετο.

---

vivae illos sese complexos cernerent, quasique ad cubile tendentes, quotquot uxores necdum duxerant, ducturos se jurabant: mariti vero conscensis equis ad uxores suas avehebantur, ut iis potirentur. Socrates cum illis, qui remanserant ad Lyconem ejusque filium, una cum Callia deambulaturi discedebant. Hunc ad modum convivium tunc temporis dimissum est.

XENOPHONTIS

QUAE EXSTANT

OPERA,

GRAECE & LATINE,

EX EDITIONIBUS

SCHNEIDERI ET ZEUNII.

ACCEDIT

INDEX LATINUS.

TOM. X.

EDINBURGI:

E PRELO ACADEMICO.

IMPENSIS GULIELMI LAING.

MDCCCXI.

ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ

ΠΟΡΟΙ,

Η' ΠΕΡΙ ΠΡΟΣΟΔΩΝ.

ΚΕΦ. α'.

Εγω τοῦτο μὲν ἀεί ποτε νομίζω, ὁποῖοί τινες οἱ προστάται ὦσι, τοιαύτας καὶ τὰς πολιτείας γίγνεσθαι. Ἐπεὶ δὲ τῶν Ἀθήνησι προεστηκότων ἐλέγοντό τινες, ὡς γιγνώσκουσι μὲν τὸ δίκαιον οὐδενὸς ἧττον τῶν ἄλλων ἀνθρώπων,

XENOPHONTIS

DE REDITIBUS, SIVE VECTIGALIBUS

CIVITATIS ATHENIENSIS AUGENDIS.

Cap. I.

Equidem in hac sententia sum perpetuo, quales sint praesides, tales et respublicas esse. Quia vero nonnulli ex iis qui hactenus Atheniensium reipublicae praesunt, scire quidem illi, quid justum sit, non minus quam homines caeteri,

διὰ δὲ τὴν τοῦ πλήθους πενίαν ἀναγκάζεσθαι ἔφησαν ἀδικώτεροι εἶναι περὶ τὰς πόλεις· ἐκ τούτου ἐπεχείρησα σκοπεῖν, εἴ πῃ δύναιντ᾽ ἂν οἱ πολῖται διατρέφεσθαι ἐκ τῆς ἑαυτῶν, ὅθεν περ καὶ δικαιότατον· νομίζων, εἰ τοῦτο γένοιτο, ἅμα τῇ τε πενίᾳ αὐτῶν ἐπικεκουρῆσθαι ἂν, καὶ τῷ ἀνυπόπτους τοῖς Ἕλλησιν εἶναι. Σκοποῦντι δή μοι ἃ ἐπενόησα, τοῦτο μὲν εὐθὺς ἀνεφαίνετο, ὅτι ἡ χώρα πέφυκεν οἵα πλείστας προσόδους παρέχεσθαι. Ὅπως δὲ γνωσθῇ, ὅτι ἀληθὲς τοῦτο λέγω, πρῶτον διηγήσομαι τὴν φύσιν τῆς Ἀττικῆς. Οὐκοῦν τὸ μὲν τὰς ὥρας ἐνθάδε πρᾳοτάτας εἶναι, καὶ αὐτὰ τὰ γιγνόμενα μαρτυρεῖ· ἃ γοῦν πολλαχοῦ οὐδὲ βλαστάνειν δύναιτ᾽ ἂν, ἐνθάδε

perhibentur, at propter inopiam plebis cogi ut paulo se gerant erga civitates suas iniquius: considerare mecum ipse adgressus sum, an aliqua ratione cives suis ex finibus alii possint: quae quidem ratio esset justissima. Existimabam enim, si id accideret, eadem opera consultum inopiae ipsorum esse; ipsosque Graecis aliis minime suspectos evadere. Consideranti vero mihi ea, quae cogitaram, primum visa est ipsa regio esse talis a natura, quae maximam proventuum vim suppeditare possit. Atque ut intelligatur, hoc vere me dicere; primum, quae Atticae natura sit, commemorabo. Anni ergo tempora heic admodum esse mitia, fructus ipsi, qui proveniunt, testantur. Etenim multa, quae alibi ne

καρποφορεῖ. Ὥσπερ δὲ ἡ γῆ, οὕτω καὶ ἡ περὶ τὴν χώραν θάλαττα παμφορωτάτη ἐστί. Καὶ μὴν ὅσα περ οἱ θεοὶ ἐν ταῖς ὥραις ἀγαθὰ παρέχουσι, καὶ ταῦτα πάντα ἐνταῦθα πρωϊαίτατα μὲν ἄρχεται, ὀψιαίτατα δὲ λήγει. Οὐ μόνον δὲ κρατεῖ τοῖς ἐπ' ἐνιαυτὸν θάλλουσί τε καὶ γηράσκουσιν, ἀλλὰ καὶ ἀΐδια ἀγαθὰ ἔχει ἡ χώρα. Πέφυκε μὲν γὰρ λίθος ἐν αὐτῇ ἄφθονος, ἐξ οὗ κάλλιστοι μὲν ναοί, κάλλιστοι δὲ βωμοὶ γίγνονται, εὐπρεπέστατα δὲ θεοῖς ἀγάλματα· πολλοὶ δ' αὐτοῦ καὶ Ἕλληνες καὶ βάρβαροι προσδέονται. Ἔστι δὲ καὶ γῆ, ἣ σπειρομένη οὐ φέρει καρπόν, ὀρυσσομένη δὲ πολλαπλασίους τρέφει, ἢ εἰ σῖτον ἔφερε· καὶ μὴν ὑπάργυρός ἐστι σα-

---

pullulare quidem possent, heic fructus suos proferunt. Atque ut solum ipsum, ita etiam mare, quod regionem ambit, omnium rerum feracissimum est. Quinetiam quaecunque bona Dei singulis anni temporibus suppeditant, ea bona omnia heic et tempestive admodum incipiunt, et tardissime deficiunt. Neque tantum potior est iis quae in annos singulos et florent, et senescunt: sed habet etiam haec regio perpetua quaedam bona. Nam saxi nativi perennis est in ea copia, de quo fana pulcherrima, pulcherrimae arae, signa Deorum maxime decora fiunt: quod quidem saxum complures et Graeci et barbari desiderant. Praeterea solum quoddam est, quod aratum non ferret fructum: at si fodiatur, multo plures alit, quam si fru-

φῶς θείᾳ μοίρᾳ. Πολλῶν γοῦν πόλεων παροικουσῶν καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλατταν, εἰς οὐδεμίαν τούτων οὐδὲ μικρὰ φλὲξ ἀργυρίτιδος διήκει. Οὐκ ἂν ἀλόγως δέ τις οἰηθείη, τῆς Ἑλλάδος καὶ πάσης δὲ τῆς οἰκουμένης ἀμφὶ τὰ μέσα ᾠκῆσθαι τὴν πόλιν. Ὅσῳ γὰρ οὖν τινες πλεῖον ἀπέχωσιν αὐτῆς, τοσούτῳ χαλεπωτέροις ἢ ψύχεσιν ἢ θάλπεσιν ἐντυγχάνουσιν· ὁπόσοι τ' ἂν βουληθῶσιν, ἀπ' ἐσχάτων τῆς Ἑλλάδος ἐπ' ἔσχατα ἀφικέσθαι, πάντες οὗτοι, ὥσπερ κύκλου τόρνον, τὰς Ἀθήνας ἢ παραπλέουσιν ἢ παρέρχονται. Καὶ μὴν οὐ περίῤῥυτός γε οὖσα, ὅμως, ὥσπερ νῆσος, πᾶσιν ἀνέμοις προσάγεταί τε ὧν δεῖται, καὶ ἀποπέμπεται ἃ βούλεται· ἀμφιθάλασ-

---

menti ferax esset. Etenim divino quodam munere haud dubie sub eo est argentum. Quumque multae sint urbes tum terra tum mari finitimae, ne quidem in ullam earum vel exigua terrae argentiferae vena pertinet. Neque vero absque ratione quis existimet, urbem hanc Graeciae, imo vero totius terrarum orbis in medio sitam esse. Quanto scilicet longius absunt aliqui ab ea, tanto molestiora vel frigora vel aestus experiuntur. Quotquot item ab extremis Graeciae finibus ad alios itidem extremos pergere voluerint, omnes tanquam circuli umbilicum Athenas vel praeternavigant, vel praetereunt. Ac tametsi aquis non circumfusa est, nihilominus, tanquam insula, quovis vento, quae necessaria sunt,

σος γάρ ἐστι. Καὶ κατὰ γῆν δὲ πολλὰ δέχεται ἐμπόρια· ἤπειρος γάρ ἐστιν. Ἔτι δὲ ταῖς μὲν πλείσταις πόλεσι βάρβαροι προσοικοῦντες πράγματα παρέχουσιν· Ἀθηναίοις δὲ γειτονεύουσιν, αἳ καὶ αὐταὶ πλεῖστον ἀπέχουσι τῶν βαρβάρων.

β΄. Τούτων μὲν οὖν ἁπάντων, ὥσπερ εἶπον, νομίζω αὐτὴν τὴν χώραν αἰτίαν εἶναι. Εἰ δὲ πρὸς τοῖς αὐτοφυέσιν ἀγαθοῖς πρῶτον μὲν τῶν μετοίκων ἐπιμέλεια γένοιτο· αὕτη γὰρ ἡ πρόσοδος τῶν καλλίστων ἔμοιγε δοκεῖ εἶναι· ἐπείπερ αὑτοὺς τρέφοντες, καὶ πολλὰ ὠφελοῦντες τὰς πόλεις, οὐ λαμβάνουσι μισθὸν, ἀλλὰ μετοίκιον προσφέρουσιν. Ἐπιμέλειά γε μὴν ἥδ᾽

---

adfert; et quae vult, exportat; quippe quae a mari utrinque ambiatur. Etiam terra mercatus multos admittit, quod terra sit continens. Praeterea quum barbari plurimis urbibus vicini negotia facessant, Athenienses vicinas illas habent civitates, quae maximo a barbaris intervallo distant.

2. Horum igitur omnium causam, ut dixi, positam in ipso esse solo arbitror. Quod si ad nativa bona, primum accedat advenarum cura. Nam hic mihi proventus ex optimis esse videtur. Quippe quum illi seipsos alant, et multis commodis civitates adficiant; non tamen ullam mercedem accipiunt, sed potius etiam pensionem advenis impositam offerunt. Existimo autem curam eam suffecturam, si adimamus

ἂν ἀρκεῖν μοι δοκεῖ, εἰ ἀφέλοιμεν μὲν, ὅσα μηδὲν ὠφελοῦντα τὴν πόλιν ἀτιμίας δοκεῖ τοῖς μετοίκοις παρέχειν· ἀφέλοιμεν δὲ καὶ τὸ συστρατεύεσθαι ὁπλίτας μετοίκους τοῖς ἀστοῖς. Μέγας μὲν γὰρ ὁ κίνδυνος ἀπών· μέγα δὲ καὶ τὸ ἀπὸ τῶν τέκνων καὶ τῶν οἰκιῶν ἀπιέναι. Ἀλλὰ μὴν καὶ ἡ πόλις γ' ἂν ὠφεληθείη, εἰ οἱ πολῖται μετ' ἀλλήλων στρατεύοιντο μᾶλλον, ἢ εἰ συντάττοιντο αὐτοῖς, ὥσπερ νῦν, Λυδοὶ, καὶ Φρύγες, καὶ Σύροι, καὶ ἄλλοι παντοδαποὶ βάρβαροι· πολλοὶ γὰρ τοιοῦτοι τῶν μετοίκων. Πρὸς δὲ τῷ ἀγαθῷ τῷ τούτους ἐκ τοῦ συντάττεσθαι ἀφεθῆναι, καὶ κόσμος ἂν τῇ πόλει εἴη, εἰ δοκοῖεν Ἀθηναῖοι εἰς τὰς μάχας αὐ-

illa quaecunque reipublicae nulli sunt usui, ac potius advenis infamiae notam inurere videntur: itemque si adimamus id, quod advenae una cum civibus armati pedites militatum eant. Etenim magnum quiddam est, si periculum ab eis absit; magnum, liberis et domo quemque sua discedere. Quinetiam utile civitati fuerit, si potius cives una militatum eant, quam si, quod modo fit, eorum ordinibus adjungantur Lydi, Phryges, Syri, aliique diversi generis barbari, cujusmodi plerique sunt advenae. Praeter hoc vero bonum, quod his ordinum militarium societate liberatis existeret; etiam ornamento esset civitati, si viderentur Athenienses in proeliis sibimet ipsis potius fidere, quam exteris. Quod si cum

τοῖς μᾶλλον πιστεύειν, ἢ ἀλλοδαποῖς. Καὶ μεταδιδόντες δ' ἄν μοι δοκοῦμεν τοῖς μετοίκοις τῶν ἄλλων, ὧν καλὸν μεταδιδόναι, καὶ τοῦ ἱππικοῦ, εὐνουστέρους ἂν ποιεῖσθαι, καὶ ἅμα ἰσχυροτέραν ἂν καὶ μείζω τὴν πόλιν ἐπιδεικνύναι. Εἶτα, ἐπειδὴ καὶ πολλὰ οἰκιῶν ἔρημά ἐστιν ἐντὸς τῶν τειχῶν καὶ οἰκόπεδα, ἐὰν ἡ πόλις διδοίη οἰκοδομησαμένοις ἐγκεκτῆσθαι, οἳ ἂν αἰτούμενοι ἄξιοι δοκοῦσιν εἶναι, πολὺ ἂν οἴομαι καὶ διὰ ταῦτα πλείους τε καὶ βελτίους ὀρέγεσθαι τῆς Ἀθήνησιν οἰκήσεως. Καὶ εἰ μετοικοφύλακάς γε, ὥσπερ ὀρφανοφύλακας, ἀρχὴν καθισταῖμεν, καὶ τούτοις τιμή τις ἐπείη, οἵτινες πλείους μετοίκους ἀποδείξειαν, καὶ τοῦτο εὐνουστέρους ἂν τοὺς

---

advenis communicemus praeter alia, quae communicari convenit, etiam rei equestris usum: arbitror nos id effecturos, ut magis benevolo sint animo, et civitas viribus augeatur majorque reddatur. Deinde quum magna pars urbis intra muros, et areae domorum vacuae sint, si decreto civitatis concederetur, ut domos exstructas possiderent, quicunque hoc petentes digni esse viderentur: multo plures ac praestantiores etiam ob has causas arbitror expetituros, ut Athenis habitent. Quod si etiam magistratum institueremus, qui ut pupillorum sunt custodes, ita et ipse inquilinorum custos diceretur, atque illis praemium quoddam proponeretur, quorum opera plures inquilini existerent: hoc quoque inqui-

μετοίκους ποιοίη, καὶ, ὡς τὸ εἰκὸς, πάντες ἂν οἱ ἀπόλιδες τῆς Ἀθήνηθεν μετοικίας ὀρέγοιντο, καὶ τὰς προσόδους ἂν αὔξοιεν.

γ΄. Ὥς γε μὴν ἐμπορεύεσθαι ἡδίστη τε καὶ κερδαλεωτάτη ἡ πόλις, νῦν ταῦτα λέξω. Πρῶτον μὲν γὰρ δήπου ναῦς καλλίστας καὶ ἀσφαλεστάτας ὑποδοχὰς ἔχει, ὅπου γ' ἐστὶν εἰσορμισθέντας ἡδέως ἕνεκα χειμῶνος ἀναπαύεσθαι. Ἀλλὰ μὴν καὶ τοῖς ἐμπόροις ἐν μὲν ταῖς πλείσταις τῶν πόλεων ἀντιφορτίζεσθαί τι ἀνάγκη· νομίσμασι γὰρ οὐ χρησίμοις ἔξω χρῶνται· ἐν δὲ ταῖς Ἀθήναις πλεῖστα μέν ἐστιν ἀντεξάγειν, ὧν ἂν δέωνται ἄνθρωποι· ἢν δὲ μὴ βούλωνται ἀντιφορτίζεσθαι, καὶ οἱ ἀρ-

---

linos efficeret magis benevolos: et omnes, uti quidem consentaneum est, quotquot alibi cives non essent, Athenis consequi jus inquilinorum cuperent, et proventus augerent.

3. Urbem vero hanc nostram ad exercendam mercaturam tum optatissimam esse, tum maxime quaestuosam, nunc exponam. Primum enim navis quaelibet heic pulcherrimos ac tutissimos receptus habet, ubi licet adpulsis tempestatis causa suaviter quiescere. Praeterea mercatores plurimis in civitatibus commutare oneribus onera necesse est, quod nummis illae foris inutilibus utantur. Athenis vero maxima rerum est ad exportandum copia, quibus homines egent: sin onerare navem mercibus permutatis nolint, egregias ave-

γύριον ἐξάγοντες καλὴν ἐμπορίαν ἐξάγουσιν. Ὅπου γὰρ ἂν πωλῶσιν αὐτὸ, πανταχοῦ πλεῖον τοῦ ἀρχαίου λαμβάνουσιν. Εἰ δὲ καὶ τῇ τοῦ ἐμπορίου ἀρχῇ ἆθλα προτιθείη τις, ὅστις δικαιότατα καὶ τάχιστα διαιροίη τὰ ἀμφίλογα, ὡς μὴ ἀποκωλύεσθαι ἀποπλεῖν τὸν βουλόμενον, πολὺ ἂν καὶ διὰ ταῦτα πλείους τε καὶ ἥδιον ἐμπορεύοιντο. Ἀγαθὸν δὲ καὶ καλὸν καὶ προεδρίαις τιμᾶσθαι ἐμπόρους καὶ ναυκλήρους, καὶ ἐπὶ ξένια γ' ἔστιν ὅτε καλεῖσθαι, οἳ ἂν δοκῶσιν ἀξιολόγοις καὶ πλοίοις καὶ ἐμπορεύμασιν ὠφελεῖν τὴν πόλιν. Ταῦτα γὰρ τιμώμενοι, οὐ μόνον τοῦ κέρδους, ἀλλὰ καὶ τῆς τιμῆς ἕνεκεν, πρὸς φίλους ἐπισπεύ-

---

hunt merces, quicunque argentum avehunt. Nam ubicunque tandem illud vendiderint, ubique plus recipiunt quam prius habebant. Quod si quis mercaturae praefecto praemia proponat, qui aequissime celerrimeque dijudicet ea de quibus controvertitur, ut non impediantur ii, qui navigiis discedere volunt: etiam has ob causas, longe plures, et quidem libentius heic negotiarentur. Esset etiam tum utile tum honestum, mercatores et naucleros loco magis honorato in consessibus ornari; atque illos etiam ad hospitii necessitudinem invitari, qui navibus ac mercibus egregiis civitati prodesse viderentur. Hoc enim honore adfecti, non tam quaestus quam honoris causa redire ad amicos properarent. Enimvero quo

δοιεν ἄν. Ὅσῳ γε μὴν πλείονες εἰσοικίζοιντό τε καὶ ἀφικνοῖντο, δῆλον ὅτι τοσούτῳ ἂν πλεῖον καὶ εἰσάγοιτο, καὶ ἐξάγοιτο, καὶ ἐκπέμποιτο, καὶ πωλοῖτο, καὶ μισθοφοροῖτο, καὶ τελεσφοροίη. Εἰς μὲν οὖν τὰς τοιαύτας αὐξήσεις τῶν προσόδων οὐδέ πως δαπανῆσαι δεῖ οὐδὲν, ἀλλὰ ψηφίσματά τε φιλάνθρωπα καὶ ἐπιμελείας. Ὅσαι δ' ἂν ἄλλαι δοκοῦσί μοι πρόσοδοι γίγνεσθαι, γιγνώσκω ὅτι ἀφορμῆς δέησει εἰς αὐτάς. Οὐ μέντοι δύσελπίς εἰμι, τὸ μὴ οὐχὶ προθύμως ἂν τοὺς πολίτας εἰς τὰ τοιαῦτα εἰσφέρειν, ἐνθυμούμενος, ὡς πολλὰ μὲν εἰσήνεγκεν ἡ πόλις, ὅτε Ἀρκάσιν ἐβοήθει ἐπὶ Λυσιστράτου ἡγουμένου, πολλὰ δὲ ἐπὶ Ἡγησίλεω. Ἐπίσταμαι δὲ καὶ τριήρεις

---

plures in urbem admitterentur, Athenasque venirent, eo plus mercium importaretur, exportaretur, emitteretur, venderetur, tributi acciperetur. Nec ad haec proventuum incrementa sumtus ulli requirerentur, praeter decreta humanitatis plena, et ipsam diligentiam. Quotquot autem proventus alios nobis accedere posse puto, ad eos impensis opus fore animadverto. Neque tamen despero, quin cives perlubenter ad has collaturi sint, quum mecum cogito, civitatem hanc multa contulisse, quum Lysistrato duce opem Arcadibus ferret: multa item, duce Hegesilao. Scio item, saepenumero triremes magno sumtu emissas esse, quum quidem il-

πολλάκις ἐκπεμπομένας σὺν πολλῇ δαπάνῃ, καὶ ταύτας γενομένας, τούτου μὲν ἀδήλου ὄντος, εἴτε βέλτιον εἴτε κάκιον ἔσται· ἐκείνου δὲ δήλου, ὅτι οὐδέποτε ἀπολήψονται ἃ ἂν εἰσενέγκωσιν, οὐδὲ μεθέξουσιν ὧν ἂν εἰσενέγκωσι. Κτῆσιν δὲ ἀπ' οὐδενὸς ἂν οὕτω καλὴν κτήσαιντο, ὥσπερ ἀφ' οὗ ἂν προτελέσωσιν εἰς τὴν ἀφορμήν· ᾧ μὲν γὰρ ἂν δέκα μναῖ εἰσφορὰ γένηται, ὥσπερ ναυτικὸν σχεδὸν ἐπίπεμπτον αὐτῷ γίγνεται τριώβολον τῆς ἡμέρας λαμβάνοντι· ᾧ δέ γ' ἂν πέντε μναῖ, πλεῖον ἢ ἐπίτριτον. Οἱ δέ γε πλεῖστοι Ἀθηναίων πλείονα λήψονται κατ' ἐνιαυτὸν, ἢ ὅσα ἂν εἰσενέγκωσιν. Οἱ γὰρ μνᾶν προτελέσαντες, ἐγγὺς δυοῖν μναῖν πρόσοδον ἕξουσι· καὶ ταῦ-

---

lis effectis esset obscurum, utrum id profuturum potius quam obfuturum esset: minime autem dubitaretur, nunquam recepturos quae contulissent, nec participes futuros eorum quae contribuissent. Neque vero tam egregium aliunde lucrum paraverint, quam ex illis ipsis in quae factae prius impensae fuerint. Etenim qui decem minas contribueret, is singulos in dies sesquiquintum velut triobolum nauticum reciperet: qui vero quinque minas, amplius sesquitertio. Plurimi autem Athenienses quotannis plura recepturi essent, quam contribuerent. Nam qui minam prius expenderint, prope duarum minarum proventum habituri sunt, et eum

τα ἐν πόλει· ὃ δοκεῖ τῶν ἀνθρωπίνων ἀσφαλέστατόν τε καὶ πολυχρονιώτατον εἶναι. Οἶμαι δὲ ἔγωγε, εἰ μέλλοιεν ἀναγραφήσεσθαι εὐεργέται εἰς τὸν ἅπαντα χρόνον, καὶ ξένους ἂν πολλοὺς εἰσενεγκεῖν· ἔστι δὲ ἃς ἂν καὶ πόλεις, τῆς ἀναγραφῆς ὀρεγομένας. Ἐλπίζω δὲ καὶ βασιλέας ἄν τινας καὶ τυράννους καὶ σατράπας ἐπιθυμῆσαι μετασχεῖν ταύτης τῆς χάριτος. Ὁπότε γε μὴν ἀφορμὴ ὑπάρχοι, καλὸν μὲν καὶ ἀγαθὸν, ναυκλήροις οἰκοδομεῖν καταγώγια περὶ λιμένας πρὸς τοῖς ὑπάρχουσι· καλὸν δὲ καὶ ἐμπόροις ἐπὶ προσήκοντας τόπους ὠνῇ τε καὶ πράσει, καὶ τοῖς εἰσαφικνουμένοις δὲ δημόσια καταγώγια. Εἰ δὲ καὶ

---

quidem in urbe, quod humanis in rebus tutissimum esse, maximeque durabile videtur. Atque arbitror equidem, si litteris mandaturi simus eorum nomina qui beneficium reipublicae praestituri sint, ad omnem posteritatem: etiam multos hospites contributuros, et quidem urbes quoque nonnullas id expetituras, ut monumentis litterarum inserantur. Quinetiam reges quosdam, et tyrannos, et satrapas fore spero, qui desideraturi sint, ut hujus beneficii participes fiant. Caeterum ubi jam subsidium comparatum erit, bonum atque utile fuerit, naucleris diversoria quaedam, praeter illa quae jam facta sunt, exstrui propter ipsos portus: bonum item mercatoribus, ad loca emtioni ac venditioni opportuna: denique publica diversoria venientibus [Athenas] adsignari.

τοῖς ἀγοραίοις οἰκήσεις τε καὶ πωλητήρια κατασκευασθείη καὶ ἐν Πειραιεῖ καὶ ἐν τῷ ἄστει, ἅμα τ' ἂν κόσμος εἴη τῇ πόλει, καὶ πολλαὶ ἂν ἀπὸ τούτων πρόσοδοι γίγνοιντο. Ἀγαθὸν δέ μοι δοκεῖ εἶναι πειραθῆναι, εἰ καὶ, ὥσπερ τριήρεις δημοσίας ἡ πόλις κέκτηται, οὕτω καὶ ὁλκάδας δημοσίας δυνατὸν ἂν γένοιτο κτήσασθαι, καὶ ταύτας ἐκμισθοῦν ἐπ' ἐγγυητῶν, ὥσπερ καὶ τἄλλα δημόσια. Εἰ γὰρ καὶ τοῦτο οἷόν τε ὂν φανείη, πολλὴ ἂν καὶ ἀπὸ τούτων πρόσοδος γίγνοιτο.

δ'. Τά γε μὴν ἀργύρια εἰ κατασκευασθείη ὡς δεῖ, πάμπολλα ἂν νομίζω χρήματα ἐξ αὐτῶν καὶ ἄνευ τῶν ἄλλων προσόδων προσιέναι. Βούλομαι δὲ καὶ τοῖς μὴ εἰδόσι

Quod si etiam nundinatoribus habitationes et tabernae vendendis mercibus idoneae tum in Piraeo tum in urbe parentur, simul id et civitati ornamento foret, et multi proventus inde perciperentur. Videtur etiam mihi conducere, ut periculum fiat, num quemadmodum triremes publicas habet civitas, ita et onerarias naves publicas parare possit, ut eas acceptis fidejussoribus locet, velut alia quoque publica. Nam si hoc fieri posse videretur, magnus etiam hinc proventus accederet.

4. Praeterea si argenti fodinae instruerentur, ita ut debebant, existimarem ex iis insignem pecuniae vim praeter fructus caeteros proventuram. Lubet autem ignaris, quae potissimum vis atque commoditas

τὴν τούτων δύναμιν δηλῶσαι· ταύτην γὰρ γνόντες, καὶ ὅπως χρῆσθαι δεῖ αὐτοῖς, ἄμεινον ἂν βουλεύοισθε. Οὐκοῦν, ὅτι μὲν παλαιὰ ἐνεργά ἐστι, πᾶσι σαφές· οὐδεὶς γοῦν οὐδὲ πειρᾶται λέγειν, ἀπὸ ποίου χρόνου ἐπεχειρήθη. Οὕτω δὲ πάλαι ὀρυσσομένης τε καὶ ἐκφορουμένης τῆς ἀργυρίτιδος, κατανοήσατε τί μέρος οἱ ἐκβεβλημένοι σωροὶ τῶν αὐτοφυῶν τε καὶ ὑπαργύρων λόφων. Οὐδὲ μὴν ὁ ἀργυρώδης τόπος εἰς μεῖόν τι συστελλόμενος, ἀλλ' ἀεὶ ἐπὶ πλεῖον ἐκτεινόμενος φανερός ἐστιν. Ἐν ᾧ γε μὴν χρόνῳ οἱ πλεῖστοι ἄνθρωποι ἐγένοντο ἐν αὐτοῖς, οὐδεὶς πώποτε ἔργου ἠπόρησεν, ἀλλ' ἀεὶ τὰ ἔργα τῶν ἐργαζομένων περιῆν. Καὶ νῦν δὲ οἱ κεκτημένοι ἐν

---

earum sit, exponere; qua cognita, rectius etiam iniri a vobis ratio poterit, quo pacto sit eis utendum. Ignotum autem nemini est, et veteres illos esse, et operas in eis fieri: ac ne conatur quidem indicare quisquam a quo tempore coeptae sint. Quum autem hoc modo jam ab antiquo argentifera terra fodiatur, et egeratur; velim consideretis, quantula pars sint ejecti hactenus acervi collium sponte nascentium, quique subargentei sunt. Neque locum illum argento abundantem diminui constat, sed amplius semper extendi. Quo etiam tempore maxima hominum in eis copia fuit, nemini unquam defuit quod ageret: sed semper ea quae agenda e-

τοῖς μετάλλοις ἀνδράποδα, οὐδεὶς τοῦ πλήθους ἀφαιρεῖ, ἀλλ' ἀεὶ προσκτᾶται, ὁπόσα ἂν πλεῖστα δύνηται. Καὶ γὰρ δὴ ὅταν μὲν ὀλίγοι ὀρύσσωσι καὶ ζητῶσιν, ὀλίγα, οἶμαι, καὶ τὰ χρήματα εὑρίσκεται· ὅταν δὲ πολλοὶ, πολλαπλασία ἡ ἀργυρῖτις ἀναφαίνεται. Ὥστε ἐν μόνῳ τούτῳ, ᾧ ἐγὼ οἶδα, ἔργων οὐδὲ φθονεῖ οὐδεὶς τοῖς ἐπισκευαζομένοις. Ἔτι δὲ οἱ μὲν ἀγροὺς κεκτημένοι πάντες ἔχοιεν ἂν εἰπεῖν, ὁπόσα ζεύγη ἀρκεῖ εἰς τὸ χωρίον, καὶ ὁπόσοι ἐργάται· ἢν δ' ἐπὶ πλεῖον τῶν ἱκανῶν ἐμβάλλῃ τις, ζημίαν λογίζονται· ἐν δὲ τοῖς ἀργυρίοις ἔργοις πάντας δή φασιν ἐνδεῖσθαι ἐργατῶν. Καὶ γὰρ οὐδ' ὥσπερ, ὅταν [οἱ] πολλοὶ χαλκοτύποι γένωνται, ἀξίων

---

rant, operarum numerum superabant. Et nunc quoque illorum qui in metallis habent mancipia, nemo diminuere numerum cupit : sed plura potius, quantum potest, adquirit. Etenim quum pauci fodiunt et quaerunt, etiam paucae (ut equidem arbitror) opes reperiuntur : sin multi, multis partibus copiosior argenti materies prodit. Quo fit, ut hoc solo in opere, quod quidem sciam, nemo fabricas novas instituentibus invideat. Praeterea qui agros possident, norunt omnes dicere, quot jumentorum juga, quot operarii ad fundum colendum satis sint : ac si plures, quam sufficiant, adhibeantur, hoc ipsum in damno ponunt. At in his eruendi argenti operibus omnes operariis egere dicunt. Nec enim heic

γενομένων τῶν χαλκευτικῶν ἔργων, καταλύονται οἱ χαλκοτύποι, καὶ οἱ σιδηρεῖς γε ὡσαύτως· καὶ ὅταν γε πολὺς σῖτος καὶ οἶνος γένηται, ἀξίων ὄντων τῶν καρπῶν, ἀλυσιτελεῖς αἱ γεωργίαι γίγνονται· ὥστε πολλοὶ, ἀφιέμενοι τοῦ τὴν γῆν ἐργάζεσθαι, ἐπ' ἐμπορίας καὶ καπηλείας καὶ τοκισμοὺς τρέπονται. Ἀργυρῖτις δὲ ὅσῳ ἂν πλείων φαίνηται, καὶ ἀργύριον πλεῖον γίγνηται, τοσούτῳ πλείονες ἐπὶ τὸ ἔργον τοῦτο ἔρχονται. Καὶ γὰρ δὴ ἔπιπλα μὲν, ἐπειδὰν ἱκανά τις κτήσηται τῇ οἰκίᾳ, οὐ μάλα ἔτι προσωνοῦνται· ἀργύριον δὲ οὐδείς πω οὕτω πολὺ ἐκτήσατο, ὥστε μὴ ἔτι προσδεῖσθαι· ἀλλ' ἤν τισι γένηται παμπληθὲς, τὸ περιττεῦον κατορύττοντες οὐδὲν

---

idem accidit, quod in artificum aerariorum copia, ubi quum facta ex aere opera vili venduntur, everti fortunae horum solent, et ferrariorum similiter: itemque ubi magna frumenti vinique copia provenit, fructibus vili veneuntibus, agrorum culturae sunt inutiles; adeo quidem, ut multi relicta soli cultione ad mercaturam, ad cauponariam, ad usuras se convertant. Nimirum argenti materies quanto copiosior extiterit, et argenti plus fuerit, tanto plures ad illud opus se conferre solent. Etenim supellectili familiae necessaria comparata, non multum ulterius coëmi solet: at argenti nemo adhuc tam multum habuit, ut nihil amplius requireret: sed si qui permultum nacti fuerint, quod redundat, defodiunt:

ἧττον ἥδονται, ἢ χρώμενοι αὐτῷ. Καὶ μὴν, ὅταν γε εὖ πράττωσιν αἱ πόλεις, ἰσχυρῶς οἱ ἄνθρωποι ἀργυρίου δέονται. Οἱ μὲν γὰρ ἄνδρες ἀμφὶ ὅπλα τε καλὰ, καὶ ἵππους ἀγαθούς τε, καὶ οἰκίας, καὶ κατασκευὰς μεγαλοπρεπεῖς βούλονται δαπανᾷν· αἱ δὲ γυναῖκες εἰς ἐσθῆτα πολυτελῆ καὶ χρυσοῦν κόσμον τρέπονται. Ὅταν τε αὖ νοσήσωσι πόλεις ἢ ἀφορίαις καρπῶν ἢ πολέμῳ, ἔτι καὶ πολὺ μᾶλλον ἀργοῦ τῆς γῆς γιγνομένης, καὶ εἰς ἐπιτήδεια καὶ εἰς ἐπικούρους νομίσματος δέονται. Εἰ δέ τις φήσειε, καὶ χρυσίον μηδὲν ἧττον χρήσιμον εἶναι ἢ ἀργύριον, τοῦτο μὲν οὐκ ἀντιλέγω· ἐκεῖνο μέντοι οἶδα, ὅτι καὶ χρυσίον, ὅταν πολὺ παραφαίνῃ, αὐτὸ μὲν

---

quo quidem non minus delectantur, quam si eo uterentur. Quinetiam quum civitates secunda utuntur fortuna, tum civibus maxime argento est opus. Viri enim in arma elegantia, et generosos equos, in aedes et structuras magnificas pecuniam impendere volunt: mulieres vero ad cultum sumtuosum, et mundum aureum animos adjiciunt. Rursus quum civitates caritate annonae laborant, aut bello, quia terra nullo cultu adhibito otiosa est, tum ad commeatum tum ad auxiliares copias nummos requirunt. Quod si quis dixerit, aurum nihilo esse minus utile quam argentum; huic non repugnabo. Illud tamen scio, quod etiam aurum, si magna

ἀτιμότερον γίγνεται, τὸ δὲ ἀργύριον τιμιώτερον ποιεῖ. Ταῦτα μὲν οὖν ἐδήλωσα τούτου ἕνεκα, ὅπως θαρσοῦντες μὲν ὅτι πλείστους ἀνθρώπους ἐπὶ τὰ ἀργύρια ἄγωμεν, θαρσοῦντες δὲ κατασκευαζώμεθα ἐν αὐτοῖς, ὡς οὔτε ἐπιλειψούσης ποτὲ ἀργυρίτιδος, οὔτε τοῦ ἀργυρίου ἀτίμου ποτὲ ἐσομένου. Δοκεῖ δέ μοι καὶ ἡ πόλις προτέρα ἐμοῦ ταῦτα ἐγνωκέναι. Παρέχει γοῦν ἐπὶ ἰσοτελείᾳ καὶ τῶν ξένων τῷ βουλομένῳ ἐργάζεσθαι ἐν τοῖς μετάλλοις. Ἵνα δὲ καὶ σαφέστερον περὶ τῆς τροφῆς εἴπω, νῦν διηγήσομαι, ὡς κατασκευασθέντα τὰ ἀργύρια ὠφελιμώτατ' ἂν εἴη τῇ πόλει. Ἀπ' αὐτῶν μὲν οὖν ἔγωγε, ἀφ' ὧν μέλλω λέγειν, οὐδέν τι ἀξιῶ θαυμάζεσθαι, ὡς δυσεύρε-

---

ejus esse copia videatur, minoris esse soleat aestimationis, et argentum reddat pretiosius. Atque haec a me idcirco explicata sunt, ut fidenter quamplurimos homines in argenti fodinas mittamus, atque illic substruamus haud dubitanter; quum neque argentifera terra defectura, neque futurum sit, ut argentum ullo unquam tempore vilescat. Videtur autem mihi civitas ipsa haec ante me perspexisse. Nam peregrinis etiam, si qui velint, excolendi metalla, potestatem facit aequali pensione. Ut autem etiam apertius de adquirendo victu loquar, nunc exponam, qua ratione instauratae argenti fodinae civitati possint esse utilissimae. Nec ex iis, quae dicturus sum, ullam quaero mei admirationem, quasi ali-

τόν τι ἐξευρηκώς. Τὰ μὲν γὰρ, ὧν λέξω, καὶ νῦν ἔτι πάντες ὁρῶμεν, τὰ δὲ παροιχόμενα τῶν πραγμάτων κατὰ ταὐτὰ ἂν ἀκούοιμεν. Τῆς μέντοι πόλεως πάνυ ἄξιον θαυμάσαι, τὸ αἰσθανομένην πολλοὺς πλουτιζομένους ἐξ αὐτῆς ἰδιώτας, μὴ μιμεῖσθαι τούτους. Πάλαι μὲν γὰρ δήπου οἷς μεμέληκεν, ἀκηκόαμεν, ὅτι Νικίας ποτὲ ὁ Νικηράτου ἐκτήσατο ἐν τοῖς ἀργυρίοις χιλίους ἀνθρώπους, οὓς ἐκεῖνος Σωσίᾳ τῷ Θρᾳκὶ ἐξεμίσθωσεν, ἐφ' ᾧ ὀβολὸν μὲν ἀτελῆ ἑκάστου τῆς ἡμέρας ἀποδιδόναι, τὸν δ' ἀριθμὸν ἴσως ἀεὶ παρέχειν. Ἐγένετο δὲ καὶ Ἱππονίκῳ ἑξακόσια ἀνδράποδα κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον τοῦτον ἐκδεδομένα, ἃ προσέφερε μνᾶν ἀτελῆ τῆς ἡμέρας· Φιλημο-

---

quid difficile repertu invenerim. Nam quae dicturus sum, partim etiam nunc omnes cernimus, partim vero eadem ratione se habere praeterita, licet audiendo cognoscere. Illud admodum admiratione dignum est, quod quum sentiat civitas multos privatos ex se locupletatos esse, tales non imitetur. Jampridem enim de iis quibus ea res curae fuit, audivimus; Niciam, Nicerati filium, in argentifodinis mille homines habuisse, quos Sosiae Thraci locarit, qui ultra impensas obolum pro singulis quotidie persolveret, numerumque semper parem exhiberet. Fuerunt et Hipponico sexcenta mancipia, eodem isto modo elocata, quae quotidie minam ferebant ultra impensas: et Philemonidi mancipia

νίδη δὲ τριακόσια ἡμιμναῖον ἄλλοις δέ γε, ὡς, οἴομαι, δύναμις ἑκάστοις ὑπῆρχεν. Ἀτὰρ τί τὰ παλαιὰ δεῖ λέγειν; καὶ γὰρ νῦν πολλοί εἰσιν ἐν τοῖς ἀργυρείοις ἄνθρωποι οὕτως ἐκδεδομένοι. Περαινομένων γε μὴν ὧν λέγω, τοῦτ᾽ ἂν μόνον καινὸν γένοιτο, εἰ, ὥσπερ οἱ ἰδιῶται κτησάμενοι ἀνδράποδα πρόσοδον ἀένναον κατεσκευασμένοι εἰσὶν, οὕτω καὶ ἡ πόλις κτῷτο δημόσια ἀνδράποδα, ἕως γίγνοιτο τρία ἑκάστῳ Ἀθηναίων. Εἰ δὲ δυνατὰ λέγομεν, καθ᾽ ἓν ἕκαστον αὐτῶν σκοπῶν ὁ βουλόμενος κρινέτω. Οὐκοῦν τιμὴν μὲν ἀνθρώπων εὔδηλον ὅτι μᾶλλον ἂν τὸ δημόσιον δύναιτο, ἢ οἱ ἰδιῶται, παρασκευάσασθαι. Τῇ γε μὴν βουλῇ ῥᾴδιον καὶ κηρύξαι, ἄγειν τὸν βουλό-

---

trecenta minae semissem; aliis, ut cuique facultates suppetebant. Sed quid necesse est vetera commemorare? quum et hoc tempore multi sint homines in argenti fodinis ista ratione locati. Et haec quidem, quae a me dicuntur, si peragantur; illud tantum novi fit, ut quemadmodum privati comparatis mancipiis proventum sibi perennem adquisiverunt; ita coëmat et ipsa civitas mancipia publica, donec unicuique Atheniensium tria contigerint. An haec autem, quae dicimus, fieri possint; secum de singulis cogitans qui volet, judicet. Hoc quidem plane perspicuum est, posse fiscum facilius quam privatos, pretium mancipiorum cogere.

μενοι ἀνδράποδα, καὶ τὰ προσαχθέντα πρίασθαι. Ἐπειδὰν δὲ ὠνηθῇ, τί ἂν ἧττον μισθοῖτό τις παρὰ τοῦ δημοσίου, ἢ παρὰ τοῦ ἰδιώτου, ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς μέλλων ἕξειν; Μισθοῦνται γοῦν καὶ τεμένη, καὶ ἱερὰ, καὶ οἰκίας, καὶ τέλη ὠνοῦνται παρὰ τῆς πόλεως. Ὅπως γε μὴν τὰ ὠνηθέντα σώζηται, τῷ δημοσίῳ ἔστι λαμβάνειν ἐγγύους παρὰ τῶν μισθουμένων, ὥσπερ καὶ παρὰ τῶν ὠνουμένων τὰ τέλη. Ἀλλὰ μὴν καὶ ἀδικῆσαί γε ῥᾷον τῷ τέλος πριαμένῳ, ἢ τῷ ἀνδράποδα μισθουμένῳ. Ἀργύριον μὲν γάρ πως καὶ φωράσειεν ἄν τις τὸ δημόσιον ἐξαγόμενον, ὁμοίου τοῦ ἰδίου ὄντος αὐτῷ· ἀνδράποδα δὲ σεσημασμένα τῷ δημοσίῳ σημάντρῳ, καὶ προσκειμένης ζημίας τῷ

Senatui quidem certe facile est, per praeconem edicere, ut qui velet, adducat sua mancipia; atque ita quae oblata fuerint, pretio redimere. Posteaquam autem coëmta fuerint, cur aliquis minus velit a republica conducere, quam a privato, quum iisdem conditionibus obtenturus sit? Conducunt enim a republica lucos, sacra, domos: et ab eadem vectigalia redimunt. Ut autem redemtae res salvae sint, licet fisco fidejussores a conductoribus accipere, quemadmodum etiam ab iis qui vectigalia redimunt. Imo vero facilius est emtori vectigalis, fraudare, quam conductori mancipiorum. Nam quo pacto deprehendere quis possit, argentum publicum averti, quum sit huic simile privatum? Mancipia vero signo

τε πωλοῦντι καὶ τῷ ἐξάγοντι, πῶς ἄν τις ταῦτα κλέψειεν; Οὐκοῦν μέχρι μὲν τούτου δυνατὸν ἐφάνη τῇ πόλει εἶναι, τὸ ἀνθρώπους καὶ κτήσασθαι καὶ φυλάξαι. Εἰ δ' αὖ τις τοῦτ' ἐνθυμεῖται, ὡς, ἐπειδὰν πολλοὶ ἐργάται γένωνται, πολλοὶ φανοῦνται καὶ οἱ μισθωσάμενοι, ἐκεῖνο κατανοήσας θαῤῥείτω, ὅτι πολλοὶ μὲν τῶν κατεσκευασμένων προσμισθώσονται τοὺς δημοσίους (πολλὰ γάρ ἐστι τὰ ὑπάρχοντα), πολλοὶ δ' εἰσὶ καὶ αὐτῶν τῶν ἐν τοῖς ἔργοις γηρασκόντων, πολλοὶ δὲ καὶ ἄλλοι Ἀθηναῖοί τε καὶ ξένοι, οἳ τῷ σώματι μὲν οὔτε βούλοιντ' ἂν, οὔτε δύναιντ' ἂν ἐργάζεσθαι, τῇ δὲ γνώμῃ ἐπιμελούμενοι ἡδέως ἂν τὰ ἐπιτήδεια πορίζοιντο. Ἦν γε μέντοι τὸ πρῶ-

---

publico notata, si poena constituta sit et vendenti et exportanti, quomodo subduci furto possint? Atque hactenus civitatem et comparare hujusmodi homines, et conservare posse patuit. Si quis rursus cogitet, existentibus multis operariis, exstituros etiam multos, qui mancipia locare velint; illud animadvertat et confidat fore ut multi jam a mancipiis instructi, alios insuper homines publicos conducant (nam magnae sunt opum facultates), et in ipsis operibus multi senescunt, et multi quoque alii tum Athenienses, tum peregrini, corpore quidem illi nec velint nec possint opus facere; sed animi tamen adhibita cura, libenter necessaria sibi adquisiverint. Itaque si primum cogantur mille ducenta manci-

τον συστῇ διακόσια καὶ χίλια ἀνδράποδα, εἰκὸς ἤδη ἀπ' αὐτῆς τῆς προσόδου ἐν ἔτεσι πέντε ἢ ἓξ μὴ μεῖον αὐτῇ ἑξακισχιλίων γενέσθαι. Ἀπό γε μὴν τούτου τοῦ ἀριθμοῦ ἢν ὀβολὸν ἕκαστος ἀτελῆ τῆς ἡμέρας φέρῃ, ἡ μὲν πρόσοδος ἑξήκοντα τάλαντα τοῦ ἐνιαυτοῦ. Ἀπὸ δὲ τούτων ἢν εἰς ἄλλα ἀνδράποδα τιθῆται εἴκοσι, τοῖς τεσσαράκοντα ἤδη ἐξέσται τῇ πόλει χρῆσθαι εἰς ἄλλο, ὅ, τι ἂν δέῃ. Ὅταν δέ γε μύρια ἀναπληρωθῇ, ἑκατὸν τάλαντα ἡ πρόσοδος ἔσται. Ὅτι δὲ δέξεται πολλαπλάσια τούτων, μαρτυρήσαιεν ἄν μοι, εἴ τινες ἔτι εἰσὶ τῶν μεμνημένων, ὅσον τὸ τέλος εὕρισκε τῶν ἀνδραπόδων πρὸ τῶν ἐν Δεκελείᾳ. Μαρτυρεῖ δὲ κἀκεῖνο, ὅτι, εἰργασμέ-

---

pia, conjici potest, intra quinque annos, aut sex, de hoc ipso proventu civitatem non pauciora sex millibus habituram. Jam ex hoc numero, si obolum unusquisque diebus singulis immunem adferat, sexaginta talentorum proventus annuus erit. Ex iis autem si viginti talenta in alia mancipia impendantur, reliqua quadraginta, prout res postulabit, in alium aliquem usum conferre civitati licebit. Quumque numerus ad decem millia excreverit, jam centum talentorum proventus existet. Verum longe plus accepturam rempublicam, testes mihi esse possunt, si qui sunt adhuc, qui meminere, quantum vectigal ex mancipiis civitas ante res ad Deceleam gestas perceperit. Illud quoque testimonio est, quod

νων ἀνθρώπων ἐν τοῖς ἀργυρίοις ἐν τῷ παντὶ χρόνῳ ἀναριθμήτων, νῦν οὐδὲν διαφέρει τὰ ἀργύρια, ἢ ἃ οἱ πρόγονοι ἡμῶν ὄντα ἐμνημόνευον αὐτά. Καὶ τὰ νῦν δὲ γιγνόμενα πάντα μαρτυρεῖ, ὅτι οὐκ ἄν ποτε πλείω ἀνδράποδα ἐκεῖ γένοιτο, ἢ ὅσων ἂν τὰ ἔργα δεῖται. Οὔτε γὰρ βάθους πέρας οὔτε ὑπονόμων οἱ ὀρύττοντες εὑρίσκουσι. Καὶ μὴν καινοτομεῖν γε οὐδὲν ἧττον ἔξεστι νῦν, ἢ πρότερον. Οὐ τοίνυν οὐδ' εἰπεῖν ἂν ἔχοι εἰδὼς οὐδεὶς, πότερον ἐν τοῖς κατατετμημένοις πλείων ἀργυρῖτις, ἢ ἐν τοῖς ἀτμήτοις ἐστί. Τί δῆτα, φαίη ἄν τις, οὐ καὶ νῦν, ὥσπερ ἔμπροσθεν, πολλοὶ καινοτομοῦσιν; Ὅτι πενέστεροι μέν εἰσιν οἱ περὶ τὰ μέταλλα· νεωστὶ γὰρ πάλιν κατα-

---

quum innumerabiles omni tempore in argentifodinis opus fecerint, nihil hae tamen ab illis hoc tempore differant, quarum mentionem majores nostri fecerunt. Et ea quidem, quae nunc fiunt, omnia testantur; nunquam plura mancipia illic esse posse, quam ipsa requirant opera. Nec enim illi, qui fodiunt, vel profunditatis vel cuniculorum finem inveniunt. Atqui licet hoc tempore nihilo minus novum opus facere quam prius. Neque quisquam certo se scire possit dicere, num in locis hactenus excisis plus argenteae materiei sit, an necdum apertis. Cur igitur, dicat aliquis, non nunc etiam, sicut antea, multi novum opus faciunt? Quia pauperiores sunt, qui res metallicas faciunt, non ita pridem instau-

σκευάζονται· κίνδυνος δὲ μέγας τῷ καινοτομοῦντι. Ὁ μὲν γὰρ εὑρὼν ἀγαθὴν ἐργασίαν, πλούσιος γίγνεται· ὁ δὲ μὴ εὑρὼν, πάντα ἀπόλλυσιν ὅσα ἂν δαπανήσῃ. Εἰς τοῦτον οὖν τὸν κίνδυνον οὐ μάλα πως ἐθέλουσιν οἱ νῦν ἰέναι. Ἐγὼ μέντοι ἔχειν μοι δοκῶ καὶ περὶ τούτου συμβουλεῦσαι, ὡς ἂν ἀσφαλέστατα καινοτομοῖτο. Εἰσὶ μὲν γὰρ δήπου Ἀθηναίων δέκα φυλαί· εἰ δὲ ἡ πόλις δοίη ἑκάστῃ αὐτῶν ἴσα ἀνδράποδα, αἱ δὲ κοινωσάμεναι τὴν τύχην καινοτομοῖεν· οὕτως ἂν, εἰ μία εὕροι, πάσαις ἂν λυσιτελὲς ἀποδείξειεν. Εἰ δὲ δύο, ἢ τρεῖς, ἢ τέτταρες, ἢ αἱ ἡμίσειαι εὕροιεν, δῆλον ὅτι λυσιτελέστερα ἂν τὰ ἔργα ταῦτα γίγνοιτο. Τό γε μὴν πάσας ἀποτυ-

---

rari coeptas. Operis etiam novi adgressio periculosa est. Nam qui fructuosum opus excolendum invenit, copiosus et dives efficitur: qui vero non invenit, ei sumptus impensi pereunt. Itaque periculum illud non admodum adire hujus aetatis homines volunt. Mihi tamen habere videor quod dem consilium in hoc quoque negotio, quomodo novum opus tutissime instituatur. Athenis enim decem sunt tribus, quarum cuique si civitas parem mancipiorum numerum concederet, ipsae vero fortuna communi novum opus adgrederentur: ita fieret, ut inventum ab una quidpiam, universis utilitatem exhiberet. Sin duae, aut tres, aut quatuor, aut etiam dimidia pars tribuum inveniret, haud dubie majores ex

χεῖν, οὐδενὶ τῶν παρεληλυθότων ἐοικός. Οἷόν τε δὴ, οὕτως καὶ ἰδιώτας συνισταμένους καὶ κοινουμένους τὴν τύχην ἀσφαλέστερον κινδυνεύειν· μηδὲν μέντοι τοῦτο φοβεῖσθαι, ὡς ἢ τὸ δημόσιον οὕτω κατασκευαζόμενον παραλυπήσῃ τοὺς ἰδιώτας, ἢ οἱ ἰδιῶται τὸ δημόσιον· ἀλλ' ὥσπερ σύμμαχοι ὅσῳ ἂν πλείους συνιῶσιν, ἰσχυροτέρους ἀλλήλους ποιοῦσιν, οὕτω καὶ ἐν τοῖς ἀργυρίοις ὅσῳ περ ἂν πλείους ἐργάζωνται, τόσῳ πλεῖον τἀγαθὰ εὑρήσουσί τε καὶ φορήσουσι. Καὶ ἐμοὶ μὲν δὴ εἴρηται, ὡς ἂν ἡγοῦμαι κατασκευασθείσης τῆς πόλεως ἱκανὴν ἂν πᾶσιν Ἀθηναίοις τροφὴν ἀπὸ κοινοῦ γενέσθαι. Εἰ δέ τινες, λογιζόμενοι παμπόλλης ἂν δεῖν ἀφορμῆς εἰς ταῦτα πάντα, οὐχ

ejusmodi operibus utilitates caperentur. Omnes enim spe sua frustrari, praeteritorum exemplo caret. Possent etiam privati eadem ratione se conjungendo et consociando, fortunam tutius periclitari. Neque vero metuendum est, ne vel fiscus ita constitutus privatos laedat, vel privati fiscum: sed ut armorum ac belli socii, quo plures conjuncti fuerint, hoc se mutuo firmiores reddunt, sic in argenti fodinis quo plures erunt, qui faciant opus, eo plus bonorum et reperient et reportabunt. Expositum, qua ratione constituta republica, universis Atheniensibus de publico ad victum necessaria suppeditari posse arbitrer. Quod si qui existiment, ad haec con-

ἡγοῦνται ἱκανὰ ἄν ποτε χρήματα εἰσενεχθῆναι, μηδὲ οὕτως ἀθυμούντων. Οὐ γὰρ οὕτως ἔχει, ὡς ἀνάγκη ἅμα πάντα ταῦτα γίγνεσθαι, ἢ μηδὲν ὄφελος αὐτῶν εἶναι· ἀλλ' ὁπόσα ἂν ἢ οἰκοδομηθῇ, ἢ ναυπηγηθῇ, ἢ ἀνδράποδα ὠνηθῇ, εὐθὺς ταῦτα ἐν ὠφελείᾳ ἔσται. Ἀλλὰ μὴν καὶ τῇδέ γε συμφορώτερον τὸ κατὰ μέρος, ἢ τὸ ἅμα πάντα πράττεσθαι. Οἰκοδομοῦντές τε γὰρ ἀθρόοι, πολυτελέστερον ἂν καὶ οὐ κάλλιον, ἢ κατὰ μέρος, ἀποτελοῖμεν· ἀνδράποδα δὲ παμπληθῆ ζητοῦντες, ἀναγκαζοίμεθ' ἂν καὶ χείρω καὶ τιμιώτερα ὠνεῖσθαι. Κατά γε μὴν τὸ δυνατὸν περαίνοντες, τὰ μὲν καλῶς γνωσθέντα καὶ αὖθις ἂν ἀνύοιμεν· εἰ

---

ficienda permagnis impensis opus esse, nec unquam satis magnam pecuniam conferri posse; ne sic quidem animum despondere debent. Non enim ita comparata res est, ut aut simul omnia fieri, aut ex eis utilitatem nullam capi necesse sit: sed ubi quaeque primum aedificata fuerint, vel domus, vel naves, vel emta fuerint mancipia, statim haec utilitatem adlatura sunt. Quinetiam vel ob hanc causam utilius erit haec particulatim, quam simul omnia fieri. Nam si subito aedificemus multi, majori cum sumtu, et pejus absolvemus, quam si res particulatim fiat. Mancipiorum autem permagnum quaerentes numerum, et deteriora, et carius emere cogemur. Sin vero pro ratione facultatum rem conficiemus quae erunt recte instituta, rursus imitari licebit: sin autem

δέ τι ἁμαρτηθείη, ἀπεχοίμεθα ἂν αὐτοῦ. Ἔτι δὲ, πάντων ἅμα γιγνομένων, ἡμᾶς ἂν ἅπαντα δέοι ἐκπορίζεσθαι· εἰ δὲ τὰ μὲν περαίνοιτο, τὰ δὲ μέλλοι, ἡ ὑπάρξουσα πρόσοδος τὸ ἐπιτήδειον συγκατασκευάζοι ἄν. Ὃ δὲ ἴσως φοβερώτατον δοκεῖ πᾶσιν εἶναι, μὴ, εἰ ἄγαν πολλὰ κτήσαιτο ἡ πόλις ἀνδράποδα, ὑπεργεμισθῇ ἂν τὰ ἔργα· καὶ τούτου τοῦ φόβου ἀπηλλαγμένοι εἴημεν, εἰ μὴ πλείονας ἀνθρώπους, ἢ ὅσους αὐτὰ τὰ ἔργα προσαιτοίη, κατ᾽ ἐνιαυτὸν ἐμβάλοιμεν. Οὕτως ἔμοιγε δοκεῖ, ᾗπερ ῥᾷστον, ταύτῃ καὶ ἄριστον εἶναι ταῦτα πράσσειν. Εἰ δ᾽ αὖ διὰ τὰς ἐν τῷ νῦν πολέμῳ γεγενημένας εἰσφορὰς νομίζετ᾽ ἂν μηδ᾽ ὅ, τι οὖν δύνασθαι εἰσενεγκεῖν, ὑμεῖς

---

in aliquo peccatum fuerit, ab eo abstinebimus. Praeterea si omnia simul fierent, paranda quoque nobis esset omnium copia. Sin alia perficiantur, alia differantur; adquisitus jam ante proventus necessaria suppeditabit. Illud fortasse videri possit summopere metuendum, ne, si civitas valde multa mancipia compararit, etiam opera nimis magna copia onerentur. Verum hoc quoque metu liberati erimus, si non plures, quam ipsa requirunt opera, singulis annis immittemus. Ita mihi quidem videtur in his rebus eam sequi rationem optissimum esse, quae sit facillima. Quod si rursus existimatis, ob tributa, hoc bello exacta, ne tantulum quidem posse contri-

δὲ, ὅσα μὲν πρὸ τῆς εἰρήνης χρήματα εὕρισκε τὰ τέλη, ἀπὸ τοσούτων καὶ τὸ ἐπιὸν ἔτος διοικεῖτε τὴν πόλιν· ὅσα δ᾽ ἂν ἐφευρίσκῃ διά τε τὸ εἰρήνην εἶναι, καὶ διὰ τὸ θεραπεύεσθαι μετοίκους καὶ ἐμπόρους, καὶ διὰ τὸ, πλειόνων συναγειρομένων ἀνθρώπων, πλείω εἰσάγεσθαι καὶ ἐξάγεσθαι, καὶ διὰ τὸ ἐν λιμένι καὶ τὰς ἀγορὰς αὐξάνεσθαι, ταῦτα λαμβάνοντες κατασκευάσασθε, ὡς ἂν πλεῖσται πρόσοδοι γίγνοιντο. Εἰ δέ τινες αὖ φοβοῦνται, μὴ ματαία ἂν γένοιτο αὕτη ἡ κατασκευὴ, εἰ πόλεμος ἐγερθείη, ἐννοησάτωσαν, ὅτι, τούτων γιγνομένων, πολὺ φοβερώτερος ὁ πόλεμος τοῖς ἐπιφέρουσιν ἢ τῇ πόλει. Τί γὰρ δὴ εἰς πόλεμον κτῆμα χρησιμώτερον ἀνθρώπων; πολλὰς

---

bui: sane quantum ante factam pacem vectigalia reddebant, tantum in administratione reipublicae anno proximo impendite: quae vero amplius illa reddent, tum propterea quia pax est, tum quia inquilinorum et mercatorum ratio habebitur, ac pluribus huc confluentibus et importabuntur, et exportabuntur plurima, et ad portum mercatus erunt frequentiores; haec inquam recipientes, ut quam maximi sint proventus, efficere debetis. At si quis est, qui vereatur, ne si bellum ingruat, hoc sit inane institutum: is cogitare debebit, siquidem haec efficiantur, bellum fore formidolosius iis

μὲν γὰρ ναῦς πληροῦν ἱκανοὶ ἂν εἶεν δημοσίᾳ· πολλοὶ δ᾽ ἂν καὶ πεζοὶ δημοσίᾳ δύναιντ᾽ ἂν βαρεῖς εἶναι τοῖς πολεμίοις, εἴ τις αὐτοὺς θεραπεύοι. Λογίζομαι δ᾽ ἔγωγε, καὶ, πολέμου γιγνομένου, οἷόν τ᾽ εἶναι μὴ ἐκλείπεσθαι τὰ ἀργύρια. Ἔστι μὲν γὰρ δήπου περὶ τὰ μέταλλα ἐν τῇ πρὸς μεσημβρίαν θαλάττῃ τεῖχος ἐν Ἀναφλύστῳ, ἔστι δ᾽ ἐν τῇ πρὸς ἄρκτον τεῖχος ἐν Θορικῷ· ἀπέχει δὲ ταῦτα ἀπ᾽ ἀλλήλων ἀμφὶ τὰ ἑξήκοντα στάδια. Εἰ οὖν καὶ ἐν μέσῳ τούτων γένοιτο ἐπὶ τῷ ὑψηλοτάτῳ Βήσσης τρίτον ἔρυμα, συνήκοιτ᾽ ἂν τὰ ἔργα εἰς ἓν ἐξ ἁπάντων τῶν τειχῶν· καὶ εἴ τι αἰσθάνοιτο πολεμικὸν, βραχὺ ἂν εἴη

---

ipsis, qui inferent, quam civitati nostrae. Quid enim ad belli usum hominum multitudine utilius? Nimirum hi multis reipublicae navibus explendis idonei fuerint, multi terra graves hostibus esse pro republica possint, modo quis eorum curam suscipiat. Mea quoque fert ratio, belli etiam tempore fieri posse, ut argentifodinae non deserantur; quum non procul a metallis ad mare, quod meridiem versus extenditur, una sit munitio in Anaphausto, altera vero in Thorico, versus mare aquilonale: quorum locorum alter ab altero stadiis circiter LX distat. Si igitur inter haec duo tertium aliquod castellum in editissimo saltus loco excitetur, in unum locum ex omnibus his castellis operas convenire licebit; ac si

ἑκάστῳ εἰς τὸ ἀσφαλὲς ἀποχωρῆσαι. Εἰ δὲ καὶ ἔλθοιεν πλείους πολέμιοι, δῆλον ὅτι, εἰ μὲν σῖτον ἢ οἶνον ἢ πρόβατα ἔξω εὕροιεν, ἀφέλοιντ' ἂν ταῦτα· ἀργυρίτιδος δὲ κρατήσαντες, τί ἂν μᾶλλον ἢ λίθοις ἔχοιεν χρῆσθαι; Πῶς δὲ καὶ ὁρμήσειάν ποτε πολέμιοι πρὸς τὰ μέταλλα; Ἀπέχει μὲν γὰρ δήπου τῶν ἀργυρίων ἐγγύτατα πόλις Μέγαρα πολὺ πλεῖον τῶν πεντακοσίων σταδίων· ἀπέχει δὲ ἡ μετὰ ταῦτα πλησιαίτατα Θῆβαι πολὺ πλεῖον τῶν ἑξακοσίων. Ἢν οὖν πορεύωνται ἐντεῦθέν ποθεν ἐπὶ τὰ ἀργύρια, παριέναι αὐτοὺς δεήσει τὴν πόλιν· κἂν μὲν ὦσιν ὀλίγοι, εἰκὸς αὐτοὺς ἀπόλλυσθαι καὶ ὑπὸ ἱππέων καὶ ὑπὸ περιπό-

---

quid hostile senserint, breve spatium quilibet ad tutum receptum habebit. Quod si majores hostium copiae irruerint, ac frumentum, aut vinum, aut pecudes invenerint extra munitiones; ea nimirum secum auferent. Si maxime argenti metallis potiti fuerint, quid aliud habituri sunt, quo utantur, nisi saxa? Et quo tandem modo in metalla hostes irruptionem facere possint? abest enim a metallis ex intervallo proximo urbs Megara multo longius quingentis stadiis, absunt deinde proximo ex intervallo Thebae multo amplius sexcentis. Itaque si ad argenti fodinas illinc alicunde venerint, ut ipsam urbem praetereant, necesse est: ac si pauci fuerint, ab equitibus, et illis, qui praesidii causa regionem cir-

λων. Πολλῇ γε μὴν δυνάμει πορεύεσθαι ἐξερημοῦντας τὰ ἑαυτῶν χαλεπόν· πολὺ γὰρ ἐγγύτερον ἂν εἴη ταῖς πόλεσιν αὐτῶν τὸ τῶν Ἀθηναίων ἄστυ, ἢ αὐτοὶ οἱ πρὸς τοῖς μετάλλοις ὄντες. Εἰ δὲ καὶ ἔλθοιεν, πῶς ἂν καὶ δύναιντο μένειν, μὴ ἔχοντες τὰ ἐπιτήδεια; Ἐπισιτίζεσθαί γε μὴν μέρει μὲν, κίνδυνος καὶ περὶ τῶν μετιόντων καὶ περὶ ὧν ἀγωνίζονται. πάντες δὲ ἀεὶ μετιόντες πολιορκοῖντ' ἂν μᾶλλον ἢ πολιορκοῖεν. Οὐ τοίνυν μόνον ἡ ἀπὸ τῶν ἀνδραπόδων εἰσφορὰ τὴν διατροφὴν τῇ πόλει αὔξοι ἂν, ἀλλὰ, πολυανθρωπίας περὶ τὰ μέταλλα ἀθροιζομένης, καὶ ἀπ' ἀγορᾶς τῆς ἐκείνου αὖ, καὶ ἀπ' οἰκιῶν περὶ

cumeunt, eos interemtum iri consentaneum est. Ut vero deserta regione sua, cum magnis copiis e finibus suis exeant, non facile fuerit, propterea quod urbs Atheniensis ita longe propior esset futura civitatibus eorum, quam illi ipsi qui ad metalla se conferrent. Si tamen accedant, quonam modo illic manere possint, a commeatu destituti? Quod si copiarum aliqua cum parte pabulando necessaria parare velint, erunt in periculo tum pabulatores tum res ipsae, de quibus contendendum: sin exeant semper omnes, non tam oppugnabunt alios, quam ipsi oppugnabuntur. Non igitur illa tantum de mancipiis pensio civitati ad alendos suos incrementum adferet, verum etiam ubi magnus hominum ad metalla concursus erit, plures et ex foro, quod illic instituetur,

τἀργύρια δημοσίων, καὶ ἀπὸ καμίνων, καὶ ἀπὸ τῶν ἄλλων ἁπάντων, πρόσοδοι ἂν πολλαὶ γίγνοιντο. Ἰσχυρῶς γὰρ καὶ αὕτη πολυάνθρωπος γένοιτο πόλις, εἰ οὕτω κατασκευασθείη· καὶ οἵγε χῶροι οὐδὲν ἂν εἶεν μείονος ἄξιοι τοῖς κεκτημένοις ἐνταῦθα, ἢ τοῖς περὶ τὸ ἄστυ. Πραχθέντων γε μὴν ὧν εἴρηκα, ξύμφημι ἐγὼ, οὐ μόνον ἂν χρήμασιν εὐπορωτέραν τὴν πόλιν εἶναι, ἀλλὰ καὶ εὐπειθεστέραν καὶ εὐτακτοτέραν καὶ εὐπολεμωτέραν γενέσθαι. Οἵ τε γὰρ ταχθέντες γυμνάζεσθαι, πολὺ ἂν ἐπιμελέστερον πράττοιεν τὰ ἐν τοῖς γυμνασίοις, τὴν τροφὴν ἀπολαμβάνοντες πλείω, ἢ ἐν ταῖς λαμπάσι γυμνασιαρχούμενοι· οἵ τε φρουρεῖν ἐν τοῖς φρουρίοις, οἵ τε πελτάζειν

---

et ex publicis ad argenti fodinas aedificiis, et ex fornacibus, et omnibus aliis, proventus accedent. Fiet enim et illic civitas admodum populosa, si ad hunc modum instructa fuerit: nec fundi minoris erunt istic dominis suis, quam heic ad urbem fundos possidentibus. Itaque, si quae dixi, facta fuerint, non solum pecuniis copiosiorem, verumetiam magis obedientem, magisque studiosam ordinis, et bellicosiorem fore civitatem nostram confirmo. Nam qui se jussi fuerint exercere, multo diligentius obibunt in exercitiis peragenda, si victus eis copiosior suppetet, quam qui gymnasiarchae parent in decursione cum facibus: itidemque constituti ad

καὶ περιπολεῖν τὴν χώραν, πάντα ταῦτα μᾶλλον ἂν πράττοιεν, ἐφ' ἑκάστοις τῶν ἔργων τῆς τροφῆς ἀποδιδομένης.

έ. Εἰ δὲ σαφὲς δοκεῖ εἶναι, ὡς, εἰ μέλλουσι πᾶσαι αἱ πρόσοδοι ἐκ πόλεως προσιέναι, ὅτι εἰρήνην δεῖ ὑπάρχειν, ἆρ' οὐκ ἄξιον καὶ εἰρηνοφύλακας καθιστάναι; Πολὺ γὰρ ἂν καὶ αὕτη αἱρεθεῖσα ἡ ἀρχὴ προσφιλεστέραν καὶ πυκνοτέραν εἰσαφικνεῖσθαι πᾶσιν ἀνθρώποις ποιήσειε τὴν πόλιν. Εἰ δέ τινες οὕτω γιγνώσκουσιν, ὡς, ἐὰν ἡ πόλις εἰρήνην ἄγουσα διατελῇ, ἀδυνατωτέρα τε καὶ ἀδοξοτέρα καὶ ἧττον ὀνομαστὴ ἐν τῇ Ἑλλάδι ἔσται, καὶ οὗτοί γε, ὡς ἐμῇ δόξῃ, παραλόγως σκοποῦσιν. Εὐδαιμονέσταται μὲν γὰρ δήπου πόλεις λέ-

---

praesidia castellorum, et gestare parmas, et regionem obire jussi, haec omnia majore studio facient, si victus cuique pro laboribus suis tribuatur.

5. Quod si evidens esse videtur, pace ad hoc opus fore, si proventibus hisce potiri civitas velit: an non par fuerit, etiam pacis custodes quosdam constitui? Nam delectus hic magistratus efficiet ut omnes mortales et lubentius et frequentius hanc urbem adeant. Si qui vero judicant, eandem civitatem in pace perpetua minus potentiae, gloriae, celebritatis habituram in Graecia: hi sane rem opinione mea non rite considerant. Nam beatissimae dicuntur respublicae, quae longissimo tempore in pace per-

γονται, αἳ ἂν πλεῖστον χρόνον ἐν εἰρήνῃ διατελῶσι· πασῶν δὲ πόλεων Ἀθῆναι μάλιστα πεφύκασιν ἐν εἰρήνῃ αὔξεσθαι. Τίνες γὰρ, ἡσυχίαν ἀγούσης τῆς πόλεως, οὐ προσδέοιντ' ἂν αὐτῆς; ἀρξάμενοι ἀπὸ ναυκλήρων καὶ ἐμπόρων, οὐχ οἱ πολύσιτοι; οὐχ οἱ πολύοινοι; οὐχ οἱ ἡδύοινοι; τί δὲ οἱ πολυέλαιοι; τί δὲ οἱ πολυπρόβατοι; οἱ δὲ γνώμῃ καὶ ἀργυρίῳ δυνάμενοι χρηματίζεσθαι; Καὶ μὴν χειροτέχναι γε, καὶ σοφισταὶ, καὶ φιλόσοφοι· οἱ δὲ ποιηταὶ, οἱ δὲ τὰ τούτων μεταχειριζόμενοι, οἱ δὲ ἀξιοθεάτων ἢ ἀξιακούστων ἱερῶν ἢ ὁσίων ἐπιθυμοῦντες, ἀλλὰ μὴν καὶ οἱ δεόμενοι πολλὰ ταχὺ ἀποδίδοσθαι ἢ πρίασθαι, ἢ οὐ τούτων μᾶλλον ἂν τύχοιεν Ἀθήνη-

---

manserint. Et Athenarum ea ratio est, ut in pace supra civitates alias omnes incrementum sumant. Quis est enim omnium, qui hujus urbis, si quieta sit, adjumento non indigeat? Atque ut a naucleris et mercatoribus ordiamur, an non qui frumento, vino, eoque suavi, oleo, pecudibus abundant, item qui et consilio, et re quaestum facere possunt? His addantur opifices, sapientiae professores, philosophi, poëtae, quique istorum opera tractant, et qui rerum spectatu, qui auditu dignarum, qui sacrarum et religiosarum studio tenentur. Praeterea siqui multa cito vendere vel emere velint, ubi facilius quod cupiunt, adsequentur, quam A-

σιν; Εἰ δὲ πρὸς ταῦτα μὲν οὐδεὶς ἀντιλέγει, τὴν δὲ ἡγεμονίαν βουλόμενοί τινες ἀναλαβεῖν τῇ πόλει, ταύτην διὰ πολέμου μᾶλλον ἢ δι' εἰρήνης ἡγοῦνται ἂν καταπραχθῆναι, ἐννοησάτωσαν πρῶτον μὲν τὰ Μηδικὰ, πότερον βιαζόμενοι, ἢ εὐεργετοῦντες τοὺς Ἕλληνας, ἡγεμονίας τε τοῦ ναυτικοῦ καὶ Ἑλληνοταμίας ἐτύχομεν. Ἔτι δ', ἐπεὶ ὠμῶς ἄγαν δόξασα προστατεύειν ἡ πόλις ἐστερήθη τῆς ἀρχῆς, οὐ καὶ τότ', ἐπεὶ τοῦ ἀδικεῖν ἀπεσχόμεθα, πάλιν ὑπὸ τῶν νησιωτῶν ἑκόντων προστάται τοῦ ναυτικοῦ ἐγενόμεθα; Οὐκοῦν καὶ Θηβαῖοι, εὐεργετούμενοι, ἡγεμονεύειν αὐτῶν ἔδωκαν Ἀθηναίοις; Ἀλλὰ μὴν καὶ Λακεδαιμόνιοι, οὐ βιασθέντες ὑφ' ἡμῶν, ἀλλ' εὖ πάσχοντες,

---

thenis? Quod si nemo his contradicit, sed nonnulli dum civitati principatum recuperare cupiunt, bello magis, quam pace, id effici posse arbitrantur: ii velim primum Medica mihi bella considerent, utrum vi potius, an nostris erga Graecos beneficiis et maris principatum, et Graeciae quaesturam adepti simus. Praeterea quum saevius uti hac praefectura visa civitas, imperium amisisset; an non tum quoque ab injuriis abstinentes, rursus ab insulanis ad hoc sponte sua permotis navalem praefecturam consequuti sumus? Quid? an non Thebani quoque provocati beneficiis imperii summam Atheniensibus concesserunt? Quin et Lacedaemonii non vi coacti

ἐπέτρεψαν Ἀθηναίοις περὶ τῆς ἡγεμονίας θέσθαι ὅπως βούλοιντο. Νῦν δέ γε διὰ τὴν ἐν τῇ Ἑλλάδι ταραχὴν παραπεπτωκέναι μοι δοκεῖ τῇ πόλει, ὥστε καὶ ἄνευ πόνων καὶ ἄνευ κινδύνων καὶ ἄνευ δαπάνης ἀνακτᾶσθαι τοὺς Ἕλληνας. Ἔστι μὲν γὰρ πειρᾶσθαι διαλλάττειν τὰς πολεμούσας πρὸς ἀλλήλας πόλεις· ἔστι δὲ συναλλάττειν, εἴ τινες ἐν αὐταῖς στασιάζουσιν. Εἰ καὶ, ὅπως τὸ ἐν Δελφοῖς ἱερὸν αὐτόνομον, ὥσπερ πρόσθεν, γένοιτο, φανεροὶ εἴητε ἐπιμελούμενοι, μὴ συμπολεμοῦντες, ἀλλὰ πρεσβεύοντες ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα, ἐγὼ μὲν οὐδὲν ἂν οἶμαι θαυμαστὸν εἶναι, εἰ καὶ πάντας τοὺς Ἕλληνας ὁμογνώμονάς τε καὶ συνόρκους καὶ συμμάχους λάβοιτε ἐπ'

---

a nobis, sed beneficiis adfecti, Atheniensibus, ut quod vellent de principatu constituerent, permiserunt. Nunc vero propter hanc rerum in Graecia perturbationem hoc accidisse civitati nostrae videtur, ut nullo negotio, sine periculo, sine sumtu, Graecos sibi rursus adjungere possit. Civitates enim, quae inter se bella gerunt, niti licet ut reconciliemus: licet etiam, siqui in illis dissideant, in gratiam ut redeant, efficere. Si declaretis vobis esse curae, ut templo Delphico libertas pristina restituatur, idque efficiatis non belli cum aliis societate, sed mittendis per Graeciam legatis: nihil erit mirum, si Graecos omnes vobiscum unanimes,

ἐκείνους, οἵ τινες ἐκλιπόντων Φωκέων τὸ ἱερὸν καταλαμβάνειν ἐπειρῶντο. Εἰ δὲ καὶ, ὅπως ἀνὰ πᾶσαν γῆν καὶ θάλατταν εἰρήνη ἔσται, φανεροὶ εἴητε ἐπιμελόμενοι, ἐγὼ μὲν οἶμαι, πάντας ἂν εὔχεσθαι, μετὰ τὰς ἑαυτῶν πατρίδας, Ἀθήνας μάλιστα σώζεσθαι. Εἰ δέ τις αὖ εἰς χρήματα κερδαλεώτερον νομίζει εἶναι τῇ πόλει πόλεμον ἢ εἰρήνην, ἐγὼ μὲν οὐκ οἶδα, πῶς ἂν ἄμεινον ταῦτα κριθείη, ἢ εἴ τις τὰ προγεγενημένα ἔτι ἀνασκοποίη τῇ πόλει πῶς ἀποβέβηκεν. Εὑρήσει γὰρ τότε παλαιὸν ἐν εἰρήνῃ μὲν πάνυ πολλὰ χρήματα εἰς τὴν πόλιν ἀνενεχθέντα, ἐν πολέμῳ δὲ ταῦτα πάντα καταδαπανηθέντα· γνώσεται δὲ, ἢν σκοπῇ, καὶ ἐν τῷ νῦν χρόνῳ, διὰ μὲν τὸν πόλεμον,

---

confoederatos, socios habebitis adversus illos, qui templum Delphicum a Phocensibus desertum occupare conati sunt. Quod si etiam aperte detis operam, ut terra marique omnia pacata sint: equidem cunctos existimo votis experituros, ut Athenae, secundum patriam cujusque suam, maxime salvae sint. Si rursus quisquam est, qui existimet, bellum, quam pacem, esse reipublicae nostrae magis fructuosum ad pecuniam conficiundam: non video, qua ratione haec melius dijudicari possint, quam siquis res ante gestas consideret, qui fuerint earum eventus civitati nostrae. Reperiet enim, quondam in pace permultum pecuniae in urbem invectum, quae omnis bello absumta fuerit. Intelliget etiam, si considerare volet,

καὶ τῶν προσόδων πολλὰς ἐκλειπούσας, καὶ τὰς εἰσελθούσας εἰς παντοδαπὰ πολλὰ καταδαπανηθείσας· ἐπεὶ δὲ εἰρήνη κατὰ θάλατταν γεγένηται, ηὐξημένας τε προσόδους, καὶ ταύταις ἐξὸν τοῖς πολίταις χρῆσθαι, ὅ, τι βούλοιντο. Εἰ δέ τις με ἐπερωτῴη, εἰ καὶ, ἄν τις ἀδικοίη τὴν πόλιν, λέγεις ὡς χρὴ καὶ πρὸς τοῦτον εἰρήνην ἄγειν; οὐκ ἂν φαίην· ἀλλὰ μᾶλλον λέγω, ὅτι πολὺ θᾶττον ἂν τιμωροίμεθα αὐτοὺς, εἰ μηδένα παρέχοιμεν ἀδικοῦντα· οὐδένα γὰρ ἂν ἔχοιεν σύμμαχον.

ϛ′. Ἀλλ᾽ εἴ γε μὴν τῶν εἰρημένων ἀδύνατον μὲν μηδέν ἐστι μηδὲ χαλεπὸν, πραττομένων δὲ αὐτῶν, προσφιλέστεροι μὲν τοῖς Ἑλ-

hoc quoque tempore multos proventus bello defecisse; et eos, qui percepti sint, in omnis generis usus exhaustos esse. Jam vero pacato mari, eosdem et auctos esse, et iis uti licere civibus arbitratu suo. Si quis autem me roget, an etiam aliquo injuria civitatem hanc adficiente, censeam cum eo pacem colendam; equidem id dicere nolim, sed hoc potius adfirmo, nos hostes facilius ulcisci posse, siquidem a nobis auctor injuriae nullus existat. Quippe sic adversarii nullos habebunt belli socios.

6. Sed enim si nihil est eorum, quae a me dicta sunt, quod fieri non possit, et quidem facile; ac istaec agendo si Graecis amiciores et gratiores erimus, urbem tutius incolemus, gloria majore frue-

λησι γενησόμεθα, ἀσφαλέστερον δὲ οἰκήσομεν, εὐκλεέστεροι δὲ ἐσόμεθα, καὶ ὁ μὲν δῆμος τροφῆς εὐπορήσει, οἱ δὲ πλούσιοι τῆς εἰς τὸν πόλεμον δαπάνης ἀπαλλαγήσονται, περιουσίας δὲ πολλῆς γενομένης, μεγαλοπρεπέστερον μὲν ἔτι ἢ νῦν ἑορτὰς ἄξομεν, ἱερὰ δ' ἐπισκευάσομεν, τείχη δὲ καὶ νεώρια ἀνορθώσομεν, ἱερεῦσι δὲ καὶ βουλῇ καὶ ἀρχαῖς καὶ ἱππεῦσι τὰ πάτρια ἀποδώσομεν· πῶς οὐκ ἄξιον ὡς τάχιστα τούτοις ἐγχειρεῖν, ἵνα ἔτι ἐφ' ἡμῶν ἐπίδωμεν τὴν πόλιν μετ' ἀσφαλείας εὐδαιμονοῦσαν; Εἴ γε μὴν ταῦτα δόξειεν ὑμῖν πράττειν, συμβουλεύσαιμ' ἂν ἔγωγε, πέμψαντας καὶ εἰς Δωδώνην καὶ εἰς Δελφοὺς ἐπέρεσθαι τοὺς θεοὺς, εἰ λῷον καὶ ἄμει-

---

mur, plebs rebus omnibus ad victum necessariis abundabit, locupletes impensis bellicis liberabuntur: quumque futura sit major omnium rerum copia, magnificentius etiam quam nunc dies festos celebrabimus, et templa instaurabimus, itemque muros et navalia reficiemus; sacerdotibus, senatui, magistratibus, equitibus more patrio praeberi solita restituemus: quo pacto non fuerit operae pretium, nos haec quam primum adgredi, ut etiam nobis adhuc superstitibus rempublicam in tuto collocatam felicemque videamus? Quod si vobis haec agenda placuerit, equidem id consilii dederim, ut aliquibus Dodonam Delphosque missis, deos illos consula-

νον εἴη ἂν τῇ πόλει οὕτω κατασκευαζομένῃ, καὶ αὐτίκα καὶ εἰς τὸν ἔπειτα χρόνον. Εἰ δὲ ταῦτα συναινοῖεν, τότ' ἂν αὖ φαίην χρῆναι ἐπερωτᾷν, τίνας θεῶν προσποιούμενοι, ταῦτα κάλλιστα καὶ ἄριστα πράττοιμεν ἄν· οὓς δ' ἂν ἕλοιεν θεοὺς, τούτοις εἰκὸς καλλιερήσαντας ἄρχεσθαι τοῦ ἔργου. Σὺν γὰρ θεῷ πραττομένων εἰκὸς καὶ τὰς πράξεις προϊέναι ἐπὶ τὸ λῷον καὶ ἄμεινον ἀεὶ τῇ πόλει.

---

tis: an satius meliusve sit huic civitati, tam in praesentia, quam in posterum, hanc ejus formam institui. Si adnuerint, censerem rursus interrogandos, quosnam deos nobis conciliando, quam rectissime atque optime simus haec effecturi. Quoscunque vero deos illi selegerint, iis litando placatis, rem ordiri par erit. Nam quae res numine propitio suscipiuntur, eas semper reipublicae melius feliciusque cessuras, consentaneum est.

ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ

ΠΕΡΙ ἹΠΠΙΚΗΣ.

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ.

Ἐπειδη, διὰ τὸ συμβῆναι ἡμῖν πολὺν χρόνον ἱππεύειν, οἰόμεθα ἔμπειροι ἱππικῆς γεγενῆσθαι, βουλόμεθα καὶ τοῖς νεωτέροις τῶν φίλων δηλῶσαι, ᾗ ἂν νομίζωμεν αὐτοὺς ὀρθότατα ἵπποις προσφέρεσθαι. Συνέγραψε μὲν οὖν

XENOPHONTIS

DE

RE EQUESTRI.

PROOEMIUM.

Quoniam rei nos equestris usum adsequutos inde ducimus, quod equitando sane longo tempore nos occupari contigerit: amicis etiam junioribus indicare volumus, qua ratione equos rectissime tractent. Scripsit quidem et Simo librum

καὶ Σίμων περὶ ἱππικῆς, ὃς καὶ τὸν κατὰ τὸ Ἐλευσίνιον Ἀθήνησιν ἵππον χαλκοῦν ἀνέθηκε, καὶ ἐν τῷ βάθρῳ τὰ ἑαυτοῦ ἔργα ἐξετύπωσεν. Ἡμεῖς γε μέντοι, ὅσοις συνετύχομεν ταὐτὰ γνόντες ἐκείνῳ, οὐκ ἐξαλείφομεν ἐκ τῶν ἡμετέρων, ἀλλὰ πολὺ ἥδιον παραδώσομεν αὐτὰ τοῖς φίλοις, νομίζοντες ἀξιοπιστότερα εἶναι, ὅτι κἀκεῖνος κατὰ ταὐτὰ ἡμῖν ἔγνω, ἱππικὸς ὤν· καὶ ὅσα δὴ παρέλιπεν, ἡμεῖς πειρασόμεθα δηλῶσαι.

ά. Πρῶτον δὲ γράψομεν, ὡς ἂν τις ἥκιστα ἐξαπατῷτο ἐν ἱππωνείᾳ. Τοῦ μὲν τοίνυν ἔτι ἀδαμάστου πώλου δῆλον ὅτι τὸ σῶμα δεῖ δοκιμάζειν· τῆς γὰρ ψυχῆς οὐ πάνυ σαφῆ τεκμήρια παρέχεται ὁ μήπω ἀναβαινόμενος.

---

de re equestri, qui Athenis equum aheneum in Eleusinio dicatum posuit, et in basi opera ipsius et facta caelavit. Nos autem, in quibus idem forte cum illo sentimus, ea de nostris haud expungimus: sed multo libentius amicis haec quoque trademus, eo quod arbitremur fidem nos inde majorem inventuros, quia vir equestris rei peritus in eadem nobiscum sententia fuerit. Quaecunque vero praetermisit, nos indicare conabimur.

1. Primum autem scribemus, quonam modo minime aliquis in equorum emtione circumveniatur. Itaque pulli necdum adhuc domiti corpus explorandum esse constat. Nam qui nondum conscenditur, animi satis clara non praebet indicia. In corpore vero pedes

Τοῦ γε μὴν σώματος πρῶτόν φαμεν χρῆναι τοὺς πόδας σκοπεῖν. Ὥσπερ γὰρ οἰκίας οὐδὲν ὄφελος ἂν εἴη, εἰ τὰ ἄνω πάνυ καλὰ ἔχοι, μὴ ὑποκειμένων, οἵων δεῖ, θεμελίων, οὕτω καὶ ἵππου πολεμιστηρίου οὐδὲν ἂν ὄφελος εἴη, οὐδ' εἰ τἄλλα πάντα ἀγαθὰ ἔχοι, κακόπους δ' εἴη. οὐδενὶ γὰρ ἂν δύναιτο τῶν ἀγαθῶν χρῆσθαι. Πόδας δ' ἄν τις δοκιμάζοι, πρῶτον μὲν τοὺς ὄνυχας σκοπῶν. Οἱ γὰρ παχεῖς πολὺ τῶν λεπτῶν διαφέρουσιν εἰς εὐποδίαν· ἔπειτα οὐδὲ τοῦτο δεῖ λανθάνειν, πότερον αἱ ὁπλαί εἰσιν ὑψηλαὶ ἢ ταπειναὶ, καὶ ἔμπροσθεν καὶ ὄπισθεν, ἢ χαμηλαί. Αἱ μὲν γὰρ ὑψηλαὶ πόῤῥω ἀπὸ τοῦ δαπέδου ἔχουσι τὴν χελιδόνα καλουμένην· αἱ δὲ ταπειναὶ

primum spectandos dicimus. Sicut enim domus usui nulli fuerit, si pulchre structae sint partes ejus superiores, fundamentis inferius haud locatis, ut oportebat: ita nec bellatoris equi fuerit usus ullus, si caetera bonus omnia, pedes malos habeat. Nequit enim dotibus illis aliis uti. Pedes sic aliquis explorare queat, si ungulas primum spectet. Praestant enim pedes bonitate, si spissae potius ungulae sint, quam si tenues. Deinde nec illud negligendum, an arduae sint ungulae, an depressae sive humiles, tam anterius quam posterius. Nam arduae remotam a solo testudinem, quam vocant, habent, depressae vero, tam firmissima, quam maxime tenera parte pedis pariter ingrediuntur, ut inter homines qui valgi

ὁμοίως βαίνουσι τῷ τε ἰσχυροτάτῳ καὶ τῷ μαλακωτάτῳ τοῦ ποδὸς, ὥσπερ οἱ βλαισοὶ τῶν ἀνθρώπων· καὶ τῷ ψόφῳ δέ φησι Σίμων δήλους εἶναι τοὺς εὔποδας, καλῶς λέγων· ὥσπερ γὰρ κύμβαλον, ψοφεῖ πρὸς τῷ δαπέδῳ ἡ κοίλη ὁπλή. Ἐπεὶ δὲ ἠρξάμεθα ἐντεῦθεν, ταύτῃ καὶ ἀναβησόμεθα πρὸς τὸ ἄλλο σῶμα. Δεῖ τοίνυν καὶ τὰ ἀνωτέρω μὲν τῶν ὁπλῶν, κατωτέρω δὲ τῶν κυνηπόδων, ὀστᾶ μήτε ἄγαν ὀρθὰ εἶναι, ὥσπερ αἰγὸς, (ἀντιτυπώτερα γὰρ ὄντα κόπτει τε τὸν ἀναβάτην, καὶ παραπίμπραται μᾶλλον τὰ τοιαῦτα σκέλη) οὐδὲ μὴν ἄγαν ταπεινὰ τὰ ὀστᾶ δεῖ εἶναι· ψιλοῖντο γὰρ ἂν καὶ ἑλκοῖντο οἱ κυνήποδες, εἴτ᾽ ἐν βώλοις εἴτ᾽ ἐν λίθοις ἐλαύνοιτο ὁ ἵππος. Τῶν γε μὴν

---

dicuntur. Etiam sonitu recte memorat Simo pedum bonitatem prodi. Nam ungula concava solo impacta velut cymbalum resonat. Quia vero hinc orsi sumus, indidem ad alias partes corporis adscendemus. Igitur ossa, quae supra ungulas sunt, infra tamen Cynepodas, nec admodum esse recta debent, ut in capris; quia quum duriora sint, equitem succutiunt, et hujusmodi crura facilius etiam inflammantur: nec eadem ossa debent esse valde depressa. Nam caeteroqui cynepodes deglabrarentur, et exulcerarentur, sive per glebas, seu per saxa sit equus agendus. Ossa tibiarum oportet esse crassa. Etenim ea corporis fulcra sunt. Neque tamen crassae sint aut venae aut carnes. Nam alioquin e-

κνημῶν τὰ ὀστᾶ παχέα χρὴ εἶναι· ταῦτα γάρ ἐστι στήριγγες τοῦ σώματος· οὐ μέντοι φλεψί γε οὐδὲ σαρξὶ παχείαις. Εἰ δὲ μὴ, ὅταν ἐν σκληροῖς ἐλαύνηται, ἀνάγκη αἵματος ταῦτα πληροῦσθαι, καὶ κιρσοὺς γίγνεσθαι, καὶ παχύνεσθαι μὲν τὰ σκέλη, ἀφίστασθαι δὲ τὸ δέρμα. Χαλῶντος δὲ τούτου, πολλάκις καὶ ἡ περόνη ἀποστᾶσα χωλὸν ἀπέδειξε τὸν ἵππον. Τά γε μὴν γόνατα ἢν βαδίζων ὁ πῶλος ὑγρῶς κάμπτῃ, εἰκάζοις ἂν καὶ ἱππεύοντα ὑγρὰ ἕξειν τὰ σκέλη. Πάντες γὰρ, προϊόντος τοῦ χρόνου, ὑγροτέρως κάμπτουσιν ἐν τοῖς γόνασι. Τὰ δὲ ὑγρὰ δικαίως εὐδοκιμεῖ· ἀπταιστότερον γὰρ καὶ ἀκοπώτερον τὸν ἵππον τῶν σκληρῶν σκελῶν παρέχει. Μηροί γε μέντοι οἱ ὑπὸ ταῖς ὠμοπλάταις, ἢν παχεῖς

quo per aspera gradiente necesse sit eas partes sanguine repleri, et tumores callosos existere, crassaque fieri crura, cum abscessu cutis: quae si laxior fiat, etiam sura saepius abscedit, et equo claudicandi causam praebet. Jam vero si genua pullus inter incedendum molli flexu moveat, hoc ipso conjecturam feceris, cum etiam habiturum agilia crura, quum ad equitationis usum idoneus erit. Quippe solent omnes genua progressu temporis etiam mollius et agilius inflectere. Non autem abs re agilia crura laudantur. Quippe minus et offendit et fatigatur equus talis, quam cui rigida crura sunt. Femora sub armis si crassa sint, robustiora

ὦσιν, ἰσχυρότεροί τε καὶ εὐπρεπέστεροι, ὥσπερ ἀνδρὸς, φαίνονται. Καὶ μὴν στέρνα, πλατύτερα ὄντα, καὶ πρὸς κάλλος, καὶ πρὸς ἰσχὺν, καὶ πρὸς τὸ μὴ ἀπαλλὰξ, ἀλλὰ διὰ πολλοῦ τὰ σκέλη φέρειν, εὐφυέστερα. Ἀπό γε μὴν τοῦ στέρνου ὁ μὲν αὐχὴν αὐτοῦ μὴ, ὥσπερ κάπρου, προπετὴς πεφύκοι, ἀλλ', ὥσπερ ἀλεκτρυόνος, ὀρθὸς πρὸς τὴν κορυφὴν ἥκοι, λαγαρὸς δὲ εἴη τὰ κατὰ τὴν συγκαμπήν. Ἡ δὲ κεφαλὴ ὀστώδης οὖσα μικρὰν σιαγόνα ἔχοι. Οὕτως ὁ μὲν τράχηλος πρὸ τοῦ ἀναβάτου ἂν εἴη, τὸ δὲ ὄμμα πρὸ τῶν ποδῶν ὁρῴη. Καὶ βιάζεσθαι δὲ ἥκιστ' ἂν δύναιτο ὁ τοιοῦτον σχῆμα ἔχων, καὶ εἰ πάνυ θυμοειδὴς εἴη· οὐ γὰρ ἐγκάμπτοντες, ἀλλ' ἐκτείνοντες τὸν τράχηλον καὶ τὴν κεφαλὴν, βιά-

---

pariter, et venustiora, sicut etiam in corpore virili, videntur. Pectora quo latiora sint, eo sunt melius structa, sive formam spectes, seu robur, et ut equus non variato motu, sed eodem diu continuato cruribus utatur. A pectore cervix ejus enata sit, non prona, sicut in verre; sed recta velut in gallo tendat ad verticem, et laxa sit, qua incurvatur. Caput sit osseum, idque mandibulam parvam habeat. Sic equi collum ante sessorem erit, et oculus ante pedes spectabit. Formae vero talis equus minime vi cogere sessorem poterit, etiamsi valde sit animosus. Quippe quum equi vim moliuntur, non collum et caput inflectunt, sed extendunt. Maxillae quoque

ζεσθαι οἱ ἵπποι ἐπιχειροῦσι. Σκοπεῖν δὲ χρὴ καὶ εἰ ἀμφότεραι μαλακαὶ αἱ γνάθοι, ἢ σκληραὶ, ἢ ἕτεραι. Ἑτερόγναθοι γὰρ ὡς τὰ πολλὰ οἱ μὴ ὁμοίας τὰς γνάθους ἔχοντες γίγνονται. Καὶ μὴν τὸ ἐξόφθαλμον εἶναι, ἐγρήγορος μᾶλλον φαίνεται τοῦ κοιλοφθάλμου, καὶ ἐπὶ πλεῖον δ᾽ ἂν ὁ τοιοῦτος ὁρῴη. Καὶ μυκτῆρές γε οἱ ἀναπεπταμένοι τῶν συμπεπτωκότων εὐπνοώτεροί τε ἅμα εἰσὶ, καὶ γοργότερον τὸν ἵππον ἀποδεικνύουσι. Καὶ γὰρ, ὅταν ὀργίζηται ἵππος ἵππῳ, ἢ ἐν ἱππασίᾳ θυμῶται, εὐρύνει μᾶλλον τοὺς μυκτῆρας. Καὶ μὴν κορυφὴ μὲν μείζων, ὦτα δὲ μικρότερα ἱππωδεστέραν τὴν κεφαλὴν ἀποφαίνει. Ἡ δ᾽ αὖ ὑψηλὴ ἀκρωμία τῷ τε ἀναβάτῃ ἀσ-

---

considerandae sunt, ambaene tenerae sint, vel duriores, an alterutra. Nam qui maxillas dissimiles habent, ab oris altera parte contumaces fiunt. Indicia vigilantiae potiora sunt in oculis prominentibus, quam intra concavitatem abditis; et equus ejusmodi etiam longius prospexerit. Nares patulae compressis ad respirandum commodiores sunt, et equi speciem magis terribilem efficiunt. Nam et quum equus equo irascitur, et quum inter equitandum ferocior evadit, magis diducit nares. Vertex major, aures minutiores, equinum caput elegantius reddunt. Si prominentium armorum extremitas sit altior, et equiti sedem magis tutam praebet, et

φαλεστέραν τὴν ἕδραν, καὶ τοῖς ὤμοις καὶ τῷ σώματι ἰσχυροτέραν τὴν πρόσφυσιν παρέχεται· ἡ διπλῆ τῆς ἁπλῆς καὶ ἐγκαθῆσθαι μαλακωτέρα καὶ ἰδεῖν ἡδίων. Καὶ πλευρὰ δὲ ἡ βαθυτέρα, καὶ πρὸς τὴν γαστέρα ὀγκωδεστέρα, ἅμα εὐεδρότερόν τε καὶ ἰσχυρότερον καὶ εὐχιλότερον ὡς ἐπὶ πολὺ τὸν ἵππον παρέχεται. Ὀσφύς γε μὴν ὅσῳ ἂν πλατυτέρα καὶ βραχυτέρα ᾖ, τοσούτῳ ῥᾷον μὲν ὁ ἵππος τὰ πρόσθεν αἴρεται, ῥᾷον δὲ τὰ ὄπισθεν προσάγεται· καὶ ὁ κενεὼν δὲ οὕτω μικρότατος φαίνεται, ὅσπερ, μέγας ὢν, μέρος μέν τι καὶ αἰσχύνει, μέρος δέ τι καὶ ἀσθενέστερον καὶ δυσφορώτερον αὐτὸν τὸν ἵππον παρέχεται. Τά γε μὴν ἰσχία πλατέα εἶναι μὲν χρὴ καὶ

---

ut armi firmius corpori adhaereant, facit. Eadem si duplex sit, ad insidendum mollior erit, quam simplex, et adspectu gratior. Latera profundiora, et ad alvum turgidiuscula, simul efficiunt, ut equus ad insidendum plerumque commodior sit, et robustior, et pabulo melius fruatur. Lumbi quo latiores et breviores sunt, eo facilius adtollit partes equus anteriores, et posteriores facilius adtrahit: eodemque modo fit, ut venter quam minus adpareat, qui vastior partim deformat equum, partim debilitat, et ad gestandum minus aptum reddit. Coxas oportet esse latas et carnosas, ut lateribus et pectori respondeant. Quod si solida sint haec omnia, leviora

εὔσαρκα, ἵνα ἀκόλουθα ᾖ ταῖς πλευραῖς καὶ τοῖς στέρνοις· ἢν δὲ πάντα στερεὰ ᾖ, κουφότερα ἂν τὰ πρὸς τὸν δρόμον εἴη, καὶ ὀξύτερον μᾶλλον αὖ τὸν ἵππον παρέχοιτο. Μηρούς γε μὴν τοὺς ὑπὸ τῇ οὐρᾷ ἢν ἅμα πλατείᾳ τῇ γραμμῇ διωρισμένους ἔχῃ, οὕτω καὶ τὰ ὄπισθεν σκέλη διὰ πολλοῦ ὑποθήσει· τοῦτο δὲ ποιῶν, ἅμα γοργοτέραν τε καὶ ἰσχυροτέραν ἕξει τὴν ὑπόβασίν τε καὶ ἱππασίαν, καὶ ἅπαντα βελτίω ἔσται ἑαυτῶν. Τεκμήραιο δ' ἂν καὶ ἀπ' ἀνθρώπων· ὅταν γάρ τι ἀπὸ τῆς γῆς ἄρασθαι βούλωνται, διαβαίνοντες πάντες μᾶλλον, ἢ συμβεβηκότες ἐπιχειροῦσιν αἴρεσθαι. Τούς γε μὴν ὄρχεις δεῖ μὴ μεγάλους τὸν ἵππον ἔχειν, ὃ οὐκ ἔστι πώλου κατιδεῖν.

---

simul ad cursum erunt, et equum magis acrem exhibebunt. Si femora equi sub cauda distincta fuerint linea latiori, etiam crura posteriora spatiosius subjiciet. Id vero si faciat, simul et pernicius sub equite quum agitabitur, et firmius incedet; et omnia, quam aliter, erunt meliora. Licebit ex ipsis hominibus hoc conjicias. Quippe quum aliquid adtollere de terra volunt, magis omnes id crura divaricando, quam iisdem conjunctis, facere nituntur. Coleos equus grandes habere non debet, quod in pullo deprehendi nequit. De talis posterioribus, deque tibiis, et callosis crurum partibus, quae cynepodes sunt, et de ungulis, eadem dicimus, quae de ante-

Περί γε μὴν τῶν κάτωθεν ἀστραγάλων, ἢ κνημῶν, καὶ κυνηπόδων, καὶ ὁπλῶν, τὰ αὐτὰ λέγομεν, ἅπερ περὶ τῶν ἔμπροσθεν. Γράψαι δὲ βούλομαι καὶ ἐξ ὧν ἂν περὶ μεγέθους ἥκιστα ἀποτυγχάνοι τις. Ὅτου γὰρ ἂν ὦσιν αἱ κνῆμαι εὐθὺς γιγνομένου ὑψηλόταται, οὗτος μέγιστος γίγνεται. Προϊόντος γὰρ τοῦ χρόνου, πάντων τῶν τετραπόδων αἱ μὲν κνῆμαι εἰς μέγεθος οὐ μάλα αὔξονται, πρὸς δὲ ταύτας, ὡς ἂν συμμέτρως ἔχῃ, συναύξεται καὶ τὸ ἄλλο σῶμα. Εἶδος μὲν δὴ πώλου οὕτω δοκιμάζοντες μάλιστ' ἂν ἡμῖν δοκοῦσι τυγχάνειν εὔποδος, καὶ ἰσχυροῦ, καὶ εὐσάρκου, καὶ εὐσχήμονος, καὶ εὐμεγέθους. Εἰ δέ τινες αὐξανόμενοι μεταβάλλουσιν, ὅ-

---

rioribus. Nunc ea scribere volo, de quibus equi magnitudinem conjiciens, minime quispiam aberrraverit. Cujus enim pulli tibiae statim ab ortu fuerint altiores, is maximus fieri solet. Nam omnium quadrupedum tibiae progressu temporis magnitudine non admodum crescunt, sed proportione quadam apta corpus etiam reliquum pro ratione tibiarum sumit incrementum. Qui formam pulli ad hunc modum explorant, facile consecuturi nobis equum videntur, qui pedes habeat bonos, et robustus sit, et corpulentus, et elegans, et justae magnitudinis. Si maxime quidam inter crescendum mutantur, nos tamen haec confiden-

μως οὕτω θαῤῥοῦντες δοκιμάζοιμεν· πολλῷ γὰρ πλείονες εὐχρόαστοι ἐξ αἰσχρῶν, ἢ ἐκ τοιούτων αἰσχροὶ γίγνονται.

β΄. Ὅπως γε μὴν δεῖ πωλεύειν, δοκεῖ ἡμῖν γραπτέον εἶναι. Τάττονται μὲν γὰρ δὴ ἐν ταῖς πόλεσιν ἱππεύειν οἱ τοῖς χρήμασί τε ἱκανώτατοι, καὶ τῆς πόλεως οὐκ ἐλάχιστον μετέχοντες. Πολὺ δὲ κρεῖττον τοῦ πωλοδάμνην εἶναι, καὶ τῷ μὲν νέῳ εὐεξίας τε ἐπιμελεῖσθαι τῆς ἑαυτοῦ καὶ ἱππικῆς, ἢ ἐπισταμένῳ ἤδη ἱππάζεσθαι μελετᾷν· τῷ τε πρεσβυτέρῳ τοῦ τε οἴκου, καὶ τῶν φίλων, καὶ τῶν πολιτικῶν, καὶ τῶν πολεμικῶν μᾶλλον, ἢ ἀμφὶ πώλευσιν διατρίβειν. Ὁ μὲν δὴ, ὥσπερ ἐγὼ, γιγνώσκων περὶ πωλείας, δῆλον ὅτι ἐκδώ-

---

ter in explorando sequi possimus. Nam longe plures ex deformibus pulchri, quam ex pulchris deformes fiunt.

2. Scribendum etiam nobis videtur, quomodo pulli sint instituendi. Res equestris in urbibus mandari solet iis, quibus opes inprimis idoneae sunt, et reipublicae pars non minima creditur. Longe vero satius est, ut juvenis quidem, tum valetudinis suae tum equestris rei studiosus sit, aut si jam equitare norit, ut exerceatur, quam ut pullorum sit domitor; provectior autem, ut domus, amicorum, civilium bellicarumque rerum curam potius gerat, quam pullis instituendis occupetur. Si quis autem de pullis idem mecum

νει τὸν πῶλον. Χρὴ μέντοι, ὥσπερ τὸν παῖδα ὅταν ἐπὶ τέχνην ἐκδῷ, συγγραψάμενον, ἃ δεήσει ἐπιστάμενον ἀποδοῦναι, οὕτως ἐκδιδόναι. Ταῦτα γὰρ ὑποδείγματα ἔσται τῷ πωλοδάμνῃ, ὧν δεῖ ἐπιμεληθῆναι, εἰ μέλλει τὸν μισθὸν ἀπολήψεσθαι. Ὅπως μέντοι πρᾷός τε καὶ χειροήθης καὶ φιλάνθρωπος ὁ πῶλος ἐκδίδοται τῷ πωλοδάμνῃ, ἐπιμελητέον. Τὸ γὰρ τοιοῦτον οἴκοι τε τὰ πλεῖστα καὶ διὰ τοῦ ἱπποκόμου ἀποτελεῖται, ἢν ἐπίστηται, τὸ μὲν πεινῆν καὶ διψῆν καὶ [μὴ] ὀργίζεσθαι παρασκευάζειν, μετ' ἠρεμίας γίγνεσθαι τῷ πώλῳ· τὸ δὲ φαγεῖν καὶ πιεῖν καὶ τῶν λυπούντων ἀπαλλάττεσθαι, δι' ἀνθρώπων. Τούτων γὰρ γιγνομένων, ἀνάγκη μὴ μόνον φι-

sentit; pullum instituendum locabit, et ita quidem, ut non aliter, ac si puerum artis alicucujus discendae causa locet, scripto complectatur, quomodo instructum sibi reddi velit. Id enim ostendet domitori, quid efficere studio suo debeat, si mercede potiri velit. Opera vero danda, ut pullum domitor mansuetum, tractabilem, hominum amantem accipiat. Hoc plerumque domi efficiunt equisones, si norint, etiam sine labore famem, sitim, irritationem in pullis existere: sed eosdem non nisi per homines et pabulo, et potu potiri, et rebus molestis liberari posse. Nam hac ratione non tantum a pullis homines diligi, sed expeti quoque necesse est.

λεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ ποθεῖσθαι ὑπὸ πώλων ἀνθρώπους. Καὶ ἅπτεσθαι δὲ χρὴ, ὧν ψηλαφωμένων ὁ ἵππος μάλιστα ἥδεται. Ταῦτα δ' ἐστὶ τά τε λασιώτατα, καὶ οἷς αὐτὸς ἥκιστα δύναται ὁ ἵππος, ἤν τι λυπῇ αὐτὸν, ἐπικουρεῖν. Προστετάχθω δὲ τῷ ἱπποκόμῳ καὶ τὸ δι' ὄχλου διάγειν, καὶ παντοδαπαῖς μὲν ὄψεσι, παντοδαποῖς δὲ ψόφοις πλησιάζειν. Τούτων δὲ ὁπόσα ἂν ὁ πῶλος φοβῆται, οὐ χαλεπαίνοντα δεῖ, ἀλλὰ πραΰνοντα διδάσκειν, ὅτι οὐ δεινά ἐστι. Καὶ περὶ μὲν πωλείας ἀρκεῖν μοι δοκεῖ τῷ ἰδιώτῃ εἰπεῖν τοσαῦτα πράττειν.

γ'. Ὅταν γε μὴν ἱππαζόμενον ὠνῆταί τις, ὑπομνήματα γράψομεν, ἃ δεῖ καταμανθάνειν

Etiam illa tangenda sunt, quorum contrectatione solet equus imprimis delectari. Sunt autem haec, quae spissitudine pilorum abundant, et quibus, si molestum aliquid accidat, opem ipse ferre nequit. Equisoni quoque praecipiatur, ut pullum per turbam ducat, et ad varias species, varios sonos propius admoveat. Horum si qua reformidat pullus, non a saeviente, sed deleniente doceri debet, esse illa minime terribilia. De pullis instituendis haec minus perito praescripsisse, mea quidem opinione satis est.

3. Jam ubi quis equum comparare vult, qui agitari coeperit; admonitiones quasdam adscribemus, quas scire debet,

τὸν μέλλοντα μὴ ἐξαπατᾶσθαι ἐν ἱππωνείᾳ. Πρῶτον μὲν τοίνυν μὴ λαθέτω αὐτὸν, τίς ἡλικία· ὁ γὰρ μηκέτι ἔχων γνώμονας, οὔτ' ἐλπίσιν εὐφραίνει, οὔτε ὁμοίως εὐαπάλλακτος γίγνεται. Ὁπότε δὲ ἡ νεότης σαφὴς, δεῖ αὖ μὴ λαθεῖν, πῶς μὲν εἰς τὸ στόμα δέχεται τὸν χαλινὸν, πῶς δὲ περὶ τὰ ὦτα τὴν κορυφαίαν. Ταῦτα δὲ ἥκιστ' ἂν λανθάνοι, εἰ ὁρῶντος μὲν τοῦ ὠνουμένου ἐμβάλλοιτο ὁ χαλινὸς, ὁρῶντος δ' ἐξαίροιτο. Ἔπειτα δὲ προσέχειν δεῖ τὸν νοῦν, πῶς ἐπὶ τὸν νῶτον δέχεται τὸν ἀναβάτην. Πολλοὶ γὰρ ἵπποι χαλεπῶς προσίενται, ἃ πρόδηλα αὐτοῖς ἐστιν, ὅτι προσέμενοι πονεῖν ἀναγκασθήσονται. Σκεπτέον δὲ καὶ τόδε, εἰ ἀναβαθεὶς ἐθέλει ἀφ' ἵππων ἀποχωρεῖν, ἢ

---

qui nolit equorum in emtione circumveniri. Primum non ignoret, quae sit aetas equi. Nam qui *dentes pullinos, aetatis* indices amisit; neque spe delectat, nec perinde revendibilis est. Ubi juvenem esse constiterit, cognoscendum est, quomodo fraenum ore, verticis habenas ad aures admittat. Id vero nequit obscurum esse, si fraenum in conspectu emtoris et injiciatur, et eximatur. Hinc animadvertendum, quonam modo equitem dorso suscipiat. Ex equis enim plerique difficulter admittunt, quae jam ante intelligunt admissa laborandi necessitatem sibi adlatura. Hoc quoque considerandum, an conscensus ab equis aliis digredi velit, vel an

εἰ παρεστηκότας ἱππεύων μὴ ἐκφέροι πρὸς τούτους. Εἰσὶ δὲ οἳ διὰ κακὴν ἀγωγὴν καὶ πρὸς τὰς οἴκαδε ἀφόδους φεύγουσιν ἐκ τῶν ἱππασιῶν. Τούς γε μὴν ἑτερογνάθους μηνύει μὲν καὶ ἡ πέδη καλουμένη ἱππασία, πολὺ δὲ μᾶλλον καὶ τὸ μεταβάλλεσθαι τὴν ἱππασίαν. Πολλοὶ γὰρ οὐκ ἐγχειροῦσιν ἐκφέρειν, ἢν μὴ ἅμα συμβῇ ἥ τε ἄδικος γνάθος καὶ ἡ πρὸς οἶκον ἐκφορά. Δεῖ γε μὴν εἰδέναι, καὶ εἰ ἀφεθεὶς εἰς τάχος ἀναλαμβάνεται ἐν βραχεῖ, καὶ εἰ ἀποστρέφεσθαι ἐθέλει. Ἀγαθὸν δὲ μὴ ἄπειρον εἶναι, εἰ καὶ πληγῇ ἐγερθεὶς ἐθέλει ὁμοίως πείθεσθαι. Ἄχρηστον μὲν γὰρ δήπου καὶ οἰκέτης καὶ στράτευμα ἀπειθές· ἵππος δὲ ἀπειθὴς, οὐ μόνον ἄχρηστος, ἀλλὰ

---

equos adstantes inspectans, ad eos sessorem auferat. Sunt etiam, qui propter educationem malam ex ipsis agitationibus se fuga domum recipiunt. Ex oris altera parte duriores prodit equitatio, quae pedica nominatur; ac multo magis, ipsa equitationis mutatio. Nam plerique sessorem auferre non conantur, nisi simul et ab improbiore maxilla juventur, et impetus ipse domum tendat. Etiam sciri oportet, an dimissus ad cursum celeriorem paullo momento inhibeatur, et an reverti velit. Hoc quoque non ignorari conducit, an excitatus ictu perinde, ac prius, parere velit. Quippe nullius usus est et famulus, et exercitus contumax. Equus vero contumax

πολλάκις καί, ὥσπερ προδότης, διαπράττεται. Ἐπεὶ δὲ πολεμιστήριον ἵππον ὑπεθέμεθα ὠνεῖσθαι, ληπτέον πεῖραν ἁπάντων, ὅσωνπερ καὶ ὁ πόλεμος πεῖραν λαμβάνει. Ἔστι δὲ ταῦτα, τάφρους διαπηδᾷν, τειχία ὑπερβαίνειν, ἐπ' ὄχθους ἀνορούειν, ἀπ' ὄχθων καθάλλεσθαι, καὶ πρὸς ἄναντες δὲ καὶ κατὰ πρανοῦς καὶ πλάγια ἐλαύνοντα, πεῖραν λαμβάνειν. Πάντα γὰρ ταῦτα καὶ τὴν ψυχὴν, εἰ καρτερὰ, καὶ τὸ σῶμα, εἰ ὑγιὲς, βασανίζει. Οὐ μέντοι τὸν μὴ καλῶς πάνυ ταῦτα ποιοῦντα ἀποδοκιμαστέον. Πολλοὶ γὰρ, οὐ διὰ τὸ μὴ δύνασθαι, ἀλλὰ διὰ τὸ ἄπειροι εἶναι, τούτων ἐλλείπονται. Μαθόντες δὲ καὶ ἐθισθέντες καὶ μελετήσαντες καλῶς ἂν ταῦτα

---

non tantum inutilis est, sed etiam saepenumero perpetrat ea quae proditor solet. Et quia nobis equum bellatorem comparandum suscepimus, periculum ejus faciundum in omnibus, quae in bello tentari consueverunt. Ea vero sunt, transilire fossas, superare muros, in tumulos evadere cum impetu, de tumulis desilire. Faciendum quoque periculum, et sursum agitando per acclivia, et per declivia, et per transversa. Nam his omnibus et animus exploratur, an tolerans; et corpus, an sanum sit. Non tamen is, qui haec non admodum bene praestat, rejiciendus est. Etenim plerique, non quia non possint, sed quia rudes sint, in his deficiunt. At vero si didicerint, et adsuefacti sint, et exercitati, haec omnia

πάντα ποιοῖεν, εἴ γ᾽ ἄλλως ὑγιεῖς καὶ μὴ κακοὶ εἶεν. Τούς γε μέντοι ὑπόπτας φυλακτέον. Οἱ γὰρ ὑπέρφοβοι βλάπτειν μὲν τοὺς πολεμίους ἀφ᾽ ἑαυτῶν οὐκ ἐῶσι, τὸν δὲ ἀναβάτην ἔσφηλάν τε πολλάκις, καὶ εἰς τὰ χαλεπώτατα ἐνέβαλον. Δεῖ δὲ καί, εἴ τινα χαλεπότητα ἔχοι ὁ ἵππος, καταμανθάνειν, εἴτε πρὸς ἵππους, εἴτε πρὸς ἀνθρώπους, καὶ εἰ δυσγάργαλίς γε εἴη· πάντα γὰρ ταῦτα χαλεπὰ τοῖς κεκτημένοις γίγνεται. Τάς δέ γε τῶν χαλινώσεων καὶ ἀναβάσεων ἀποκωλύσεις, καὶ τἄλλα δὴ νεύματα, πολὺ ἂν ἔτι μᾶλλον καταμάθοι τις, εἰ, πεπονηκότος ἤδη τοῦ ἵππου, πάλιν πειρῷτο ποιεῖν ταῦτα, ὅσαπερ, πρὶν ἄρξασθαι ἱππεύειν. Ὅσοι δ᾽ ἂν

recte praestiterint; modo sani sint, et non ignavi. Suspicaces tamen cavendi. Nam qui valde formidolosi sunt, ut hostem de se laedi non sinunt, ita saepenumero etiam in gravissima pericula conjecto sessori detrimentum adtulerunt. Cognoscendum quoque, num aliqua saevities insit equo, vel adversus equos, vel adversus homines; et an se titillari non patiatur. Etenim haec omnia non possunt non iis esse gravia, qui equum talem possident. An autem se fraenari, et conscendi, ac vel in gyrum, vel aliter agitari recuset, multo facilius cognoverit aliquis; si post exhaustos ab equo labores, rursus ea facere, quae prius ante agitationem, adgrediatur. Quippe si qui laboribus exhaustis, iterum labores su-

πεπονηκότες ἐθέλωσι πάλιν πόνους ὑποδύεσθαι, ἱκανὰ τεκμήρια παρέχονται ταῦτα ψυχῆς καρτερᾶς. Ὡς δὲ συνελόντι εἰπεῖν· ὅστις εὔπους μὲν εἴη, πρᾷος δὲ, ἀρκούντως δὲ ποδώκης, ἐθέλοι δὲ καὶ δύναιτο πόνους ὑποφέρειν, πείθοιτο δὲ μάλιστα, οὗτος ἂν εἰκότως ἀλυπότατός τ᾽ εἴη, καὶ σωτηριώτατος τῷ ἀναβάτῃ ἐν τοῖς πολεμικοῖς. Οἱ δὲ, ἢ διὰ βλακείαν, ἐλάσεως πολλῆς δεόμενοι, ἢ, διὰ τὸ ὑπέρθυμοι εἶναι, πολλῆς θωπείας τε καὶ πραγματείας, ἀσχολίαν μὲν ταῖς χερσὶ τοῦ ἀναβάτου παρέχουσιν, ἀθυμίαν δ᾽ ἐν τοῖς κινδύνοις.

δ΄. Ὅταν γε μὴν ἀγασθεὶς ἵππον πρίηταί τις, καὶ οἴκαδε ἀγάγηται, καλὸν μὲν ἐν τοιούτῳ τῆς οἰκίας τὸν σταθμὸν εἶναι, ὅποι

---

bire volunt; indicia satis idonea firmi ac tolerantis animi praebent. Ad summam, is equus, cui boni sunt pedes, qui mansuetus est, qui satis velox, qui sustinere labores et velit et possit, ac maxime qui pareat; in actionibus bellicis equiti haud dubie nec ullius rei gravis, et salutis auctor imprimis existet. Qui vero vel propter ignaviam multum impellendi sunt, vel propter animositatem nimiam magno cum labore demulcendi; pariter et negotium manibus equitis exhibent, et in periculis exanimant.

4. Jam ubi quis equum sibi probatum comparaverit, ac domum duxerit; commodum erit, ea parte domus esse stabulum, ubi dominus equum creberrime conspiciet; commodum, sic equile construi, ut non

πλειστάκις ὁ δεσπότης ὄψεται τὸν ἵππον· ἀγαθὸν δὲ οὕτω κατεσκευάσθαι τὸν ἱππῶνα, ὥστε μηδὲν μᾶλλον οἷόν τ' εἶναι τὸν τοῦ ἵππου σῖτον κλαπῆναι ἐκ τῆς φάτνης, ἢ τὸν τοῦ δεσπότου ἐκ τοῦ ταμιείου. Ὁ δὲ τούτου ἀμελῶν, ἐμοὶ μὲν ἑαυτοῦ δοκεῖ ἀμελεῖν· δῆλον γὰρ, ὅτι ἐν τοῖς κινδύνοις τὸ αὑτοῦ σῶμα τῷ ἵππῳ ὁ δεσπότης παρακατατίθεται. Ἔστι δὲ οὐ μόνον τοῦ μὴ κλέπτεσθαι ἕνεκα τὸν σῖτον ἀγαθὸς ὁ ἐχυρὸς ἱππὼν, ἀλλ' ὅτι καὶ, ὅταν μὴ ἐκκομίζῃ τὸν σῖτον ὁ ἵππος, φανερὸν γίγνεται. Τούτου δ' ἄν τις αἰσθανόμενος γιγνώσκοι, ὅτι ἢ τὸ στόμα ὑπερεμοῦν δεῖται θεραπείας, ἢ κόπου ἐνόντος δεῖται ἀναπαύσεως, ἢ κριθίασις, ἢ ἄλλη τις ἀῤῥωστία ὑπο-

---

magis equi pabulum e praesepi, quam domini cibus e penu subtrahi furto possit. Qua quidem in re qui negligens est, seipsum negligere mihi videtur. Nam perspicuum est, dominum in periculis equo corpus suum credere. Nec tantum hanc commoditatem habet equile munitum, ne pabulum furto subtrahatur; sed etiam ut constet, quando pabulum equus e praesepi non egerat. Id vero si quis sentiat, intelligat licet, vel os ejus ad nauseam usque humoris abundans, remedii alicujus indigere, vel lassum *corpus* quiete reficiendum, vel ordei fastidium, vel alium quendam languorem obrepere. Sunt autem omnia non aliter ac in homine, magis ab initio etiam in equo curabilia, quam ubi vel inhaesere

δύεται. Ἔστι δὲ, ὥσπερ ἀνθρώπῳ, οὕτω καὶ ἵππῳ ἀρχόμενα πάντα εὐιατώτερα, ἢ ἐπειδὰν ἐνσκιῤῥωθῇ τε καὶ ἐξαμαρτηθῇ τὰ νοσήματα. Ὥσπερ δὲ τῷ ἵππῳ σίτου τε καὶ γυμνασίων ἐπιμελητέον, ὅπως ἂν τὸ σῶμα ἰσχύῃ, οὕτω καὶ τοὺς πόδας ἀσκητέον. Τὰ μὲν τοίνυν ὑγρά τε καὶ λεῖα τῶν σταθμῶν λυμαίνεται καὶ ταῖς εὐφυέσιν ὁπλαῖς. Δεῖ δὲ, ὡς μὲν μὴ ᾖ ὑγρὰ, εἶναι ἀπόῤῥυτα· ὡς δὲ μὴ λεῖα, λίθους ἔχοιτα κατορωρυγμένους πρὸς ἀλλήλους, παραπλησίους ὁπλαῖς τὸ μέγεθος. Τὰ γὰρ τοιαῦτα σταθμὰ καὶ ἐφεστηκότων ἅμα στερεοῖ τοὺς πόδας. Ἔπειτά γε μὴν τῷ ἱπποκόμῳ ἐξακτέον μὲν τὸν ἵππον, ὅπου ψήξει· μεταδετέον δὲ μετὰ τὸ ἄριστον ἀπὸ τῆς φάτνης, ἵνα ἥδιον ἐπὶ τὸ δεῖπνον ἴῃ. Ὡς δ' ἂν

---

morbo firmius, vel in eis peccatum fuerit. Quemadmodum vero et pabuli, et exercitiorum equi ratio haberi debet, ut corpus robustum efficiatur; ita pedes quoque muniendi sunt. Humida laeviaque stabula bonas etiam a natura corrumpunt ungulas. Itaque ne stabula sint humida, defluxum habere debent; ne laevia, lapides conjunctim defossos, qui magnitudine pares sint ungulis. Nam hujusmodi stabula pedes insistentium lapidibus equorum solidiores efficiunt. Secundum haec in locum equus educendus curatori, quo destringatur; et post prandii pabulum solutis loris removendus a praesepi, quo jucundius ad pabulum vespertinum accedat. Ut au-

αὖ ὁ ἔξω σταθμὸς βέλτιστος εἴη, καὶ τοὺς πόδας καταῤῥωννύοι, εἰ λίθων στρογγύλων ἀμφιδόχμων, ὅσον μναιαίων, ἁμάξας τέτταρας καὶ πέντε χύδην καταβάλοι, περιχειλώσας σιδήρῳ, ὡς ἂν μὴ σκεδαννύωνται. Ἐπὶ γὰρ τούτων ἑστηκὼς, ὥσπερ ἐν ὁδῷ λιθώδει ἀεὶ μέρος τῆς ἡμέρας πορεύοιτο. Ἀνάγκη δὲ καὶ ψηχόμενον καὶ μυωπιζόμενον κεχρῆσθαι ταῖς ὁπλαῖς, καθάπερ ὅταν βαδίζῃ. Καὶ τὰς χελιδόνας δὲ τῶν ποδῶν οἱ οὕτω κεχυμένοι λίθοι στερεοῦσιν. Ὡς δὲ περὶ τῶν ὁπλῶν, ὅπως καρτεραὶ ἔσονται, οὕτως καὶ περὶ τῶν στομάτων, ὅπως μαλακὰ ἔσται, ἐπιμελεῖσθαι δεῖ. Τὰ δ' αὐτὰ ἀνθρώπου τε σάρκα καὶ ἵππου στόμα ἁπαλύνει.

---

tem et stabulum exterius optimum sit, et equi pedes corroboret; lapidum rotundorum palmarium, minae pondus habentium, plaustra quatuor aut quinque passim substernat, et ferreo labro includat, ne diffundantur. Quippe dum his institerit, nunquam non diei partem aliquam velut in via lapidea ingrediendo exiget. Necesse est etiam, ut ungulis perinde utatur, dum et destringitur, et pungitur, atque inter incedendum. Pedum quoque testudines a lapidibus hoc modo substratis solidantur. Sicut autem ungularum, quo firmae sint; ita etiam oris, ut sit tenerum, cura geri debet. Eadem vero et hominis carnem, et os equi tenerius efficiunt.

ε'. Ἱππικοῦ δὲ ἀνδρὸς ἡμῖν δοκεῖ εἶναι, καὶ τὸν ἱπποκόμον πεπαιδεῦσθαι, ἃ δεῖ περὶ τὸν ἵππον πράττειν. Πρῶτον μὲν τοίνυν τῆς ἐπιφατνιδίας φορβειᾶς ἐπίστασθαι αὐτὸν δεῖ, μήποτε τὸ ἅμμα ποιεῖσθαι, ἔνθαπερ ἡ κορυφαία περιτίθεται. πολλάκις γὰρ κινῶν ὁ ἵππος ἐπὶ τῇ φάτνῃ τὴν κεφαλήν, εἰ μὴ ἀσινὴς ἡ φορβειὰ περὶ τὰ ὦτα ἔσται, πολλάκις ἂν ἕλκη ποιοίη. Ἑλκουμένων γε μὴν τούτων, ἀνάγκη τὸν ἵππον καὶ περὶ τὸ χαλινοῦσθαι καὶ περὶ τὸ ψήχεσθαι δυσκολώτερον εἶναι. Ἀγαθὸν δὲ καὶ τὸ τετάχθαι τῷ ἱπποκόμῳ, καθ' ἡμέραν τὴν κόπρον καὶ τὰ ὑποστρώματα τοῦ ἵππου ἐκφέρειν εἰς ἓν χωρίον. Τοῦτο γὰρ ποιῶν, αὐτός τ' ἂν ῥᾷστα ἀπαλλάττοι, καὶ ἅμα

---

5. Videtur etiam nobis viri equestris esse, ut equisonem edoctum habeat, quomodo cum equo sit agendum. Ac primum scire hunc oportet, nunquam praesepialis capistri nodum ea parte capitis adstringendum, cui verticis habenae adhiberi solent: Quum enim equus ad praesepe frequenter caput movere consueverit, nisi capistrum auribus ita sit adplicatum, ut non noceat, saepenumero partes illas exulcerat. Ob eas autem exulcerationes fieri necesse est, ut equus et ad fraenandum et ad destringendum se difficiliorem praebeat. Fuerit hoc quoque bonum, ut equiso mandatum efferendi quotidie fimi, et stramentorum equi, unum aliquem in locum, habeat. Id enim si faciat, simul eo labore nullo negotio defun-

τὸν ἵππον ὠφελοίη. Εἰδέναι δὲ χρὴ τὸν ἱπποκόμον, καὶ τὸν κημὸν περιτιθέναι τῷ ἵππῳ, καὶ ὅταν ἐπὶ ψῆξιν, καὶ ὅταν ἐπὶ κυλίστραν ἐξάγῃ. Καὶ ἀεὶ δὲ, ὅποι ἂν ἀχαλίνωτον ἄγῃ, κημοῦν δεῖ. Ὁ γὰρ κημὸς ἀναπνεῖν μὲν οὐ κωλύει, δάκνειν δὲ οὐκ ἐᾷ· καὶ τὸ ἐπιβουλεύειν δὲ περικείμενος μᾶλλον ἐξαιρεῖ τῶν ἵππων. Καὶ μὴν δεσμεύειν τὸν ἵππον ἄνωθεν τῆς κεφαλῆς δεῖ. Πάντα γὰρ, ὁπόσα ἂν δυσκολαίνῃ περὶ τὸ πρόσωπον, ὁ ἵππος ἐκνεύειν πέφυκεν ἄνω. Ἐκνεύων γε μὴν οὕτω δεδεμένος χαλᾷ μᾶλλον ἢ διασπᾷ τὰ δεσμά. Ἐπειδὰν δὲ ψήχῃ, ἄρχεσθαι μὲν ἀπὸ τῆς κεφαλῆς καὶ τῆς χαίτης· μὴ γὰρ καθαρῶν τῶν ἄνω ὄντων, μάταιον τὰ κάτω καθαίρειν.

---

getur, et equo proderit. Etiam sciat equiso camum equo admovendum, sive ad destrictionem, seu ad volutabrum educat. Adeoque semper, quocunque duxerit equum sine fraeno, camum adhibere debet. Quippe camus ut respirationem non impedit, ita mordere non sinit: idemque si equis adhibitus sit, magis ab insidiis homini struendis avocat. Supra caput adligari debet equus. Nam omnia, quae circum os equo molesta contingunt, sursum elato capite declinare solet. Itaque sic adligatus si quid declinet, laxat potius vincula, quam rumpit. Strigili usurus, a capite ac juba incipiat. Nam frustra sit inferiora purgare, si superiora necdum munda sint. Deinde reliquo corpore cunctis ad ex-

Ἔπειτα δὲ, κατὰ μὲν τὸ ἄλλο σῶμα, πᾶσι τοῖς τῆς καθάρσεως ὀργάνοις ἀνιστάντα δεῖ τὴν τρίχα, σοβεῖν τὴν κόνιν κατὰ φύσιν τῆς τριχός· τῶν δ' ἐν τῇ ῥάχει τριχῶν ἄλλῳ μὲν ὀργάνῳ οὐδενὶ δεῖ ἅπτεσθαι, ταῖς δὲ χερσὶ τρίβειν καὶ ἁπαλύνειν, ἧπερ φύσει κέκλιται· ἥκιστα γὰρ ἂν βλάπτοι τὴν ἕδραν τοῦ ἵππου. Ὕδατι δὲ καταπλύνειν τὴν κεφαλὴν χρή· ὀστώδης γὰρ οὖσα, εἰ σιδήρῳ ἢ ξύλῳ καθαίροιτο, λυποῖ ἂν τὸν ἵππον. Καὶ τὸ προκόμιον δὲ χρὴ βρέχειν· καὶ γὰρ αὗται εὐμήκεις οὖσαι αἱ τρίχες, ὁρᾷν μὲν οὐ κωλύουσι τὸν ἵππον, ἀποσοβοῦσι δὲ ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν τὰ λυποῦντα. Καὶ τὸν θεὸν δὲ οἴεσθαι χρὴ δεδωκέναι ταύτας τὰς τρίχας ἵππῳ, ἀντὶ τῶν

---

purgandos equos factis instrumentis erigere pilos, et pulverem extergere pro natura pilorum debet: at spinae pilos alio nullo tanget instrumento, nisi quod manibus eos fricabit, et secundum naturalem eorum situm emolliet. Quippe sic illam in equo sellam quam minimum laeserit. Aqua caput eluendum est. Quum enim osseum sit, dolorem sentiet equus, si ferro vel ligno purgetur. Juba quoque anterior humectanda. Quum enim prolixi sunt hi capilli, sicut equum in adspiciendo non impediunt: ita depellunt ab oculis, si qua molesta iis accidant. Deos quoque putandum, hos equo capillos aurium magnarum loco dedisse, quas asinis et mulis ad

μεγάλων ὤτων, ἃ ὄνοις τε καὶ ἡμιόνοις ἔδοσαν ἀλεξητήρια πρὸ τῶν ὀμμάτων. Καὶ οὐρὰν δὲ καὶ χαίτην πλύνειν χρή· ἐπείπερ αὔξειν δεῖ τὰς τρίχας, τὰς μὲν ἐν τῇ οὐρᾷ, ὅπως ἐπὶ πλεῖστον ἐξικνούμενος ἀποσοβῆται ὁ ἵππος τὰ λυποῦντα· τὰς δὲ ἐν τῷ τραχήλῳ, ὅπως τῷ ἀναβάτῃ ὡς ἀφθονωτάτη ἀντίληψις ᾖ. Δέδοται δὲ παρὰ θεῶν καὶ, ἀγλαΐας ἕνεκα, ἵππῳ χαίτη καὶ προκόμιόν τε καὶ οὐρά. Τεκμήριον δέ· αἱ γὰρ ἀγελαῖαι τῶν ἵππων οὐχ ὁμοίως ὑπομένουσι τοὺς ὄνους ἐπὶ τῇ ὀχείᾳ, ἕως ἂν κομῶσιν. Οὗ ἕνεκα καὶ ἀποκείρουσι πρὸς τὴν ὀχείαν τὰς ἵππους ἅπαντες οἱ ὀνοβατοῦντες. Τήν γε μὴν τῶν σκελῶν κατάπλυσιν ἀφαιροῦμεν· ὠφελεῖ μὲν γὰρ οὐδὲν, βλάπ-

---

depellendas oculorum injurias concesserunt. Eluenda quoque cauda cum juba, quo capilli crescant; caudae quidem, ut eam longissime porrigens equus, abigere molesta possit; colli vero, ut adminiculum, quod adprehendat conscensor, copiosum habeat. Etiam venustatis causa divinitus equo juba, capillus anterior, cauda contigit. Ejus argumentum hoc fuerit, quod equae gregariae non perinde asinos ad coitum admittant, dum comatae sunt. Propterea tondent ad coitum equas omnes illi, qui volunt, ut ab asinis ineantur. Crura caeteris membris abluendis eximimus. Ut enim utilitatis nihil habet, ita etiam noxia est ungularum humecta-

τει δὲ τὰς ὅπλας ἡ καθ' ἑκάστην ἡμέραν βρέξις. Καὶ τὴν ὑπὸ γαστέρα δὲ ἄγαν κάθαρσιν μειοῦν χρή· αὕτη γὰρ λυπεῖ μὲν μάλιστα τὸν ἵππον· ὅσῳ δ' ἂν καθαρώτερα ταῦτα γένηται, τοσούτῳ πλείονα τὰ λυποῦντα ἀθροίζει ὑπὸ τὴν γαστέρα. Ἢν δὲ καὶ πάνυ διαπονήσηταί τις ταῦτα, οὐ φθάνει τε ἐξαγόμενος ὁ ἵππος, καὶ εὐθὺς ὅμοιός ἐστι τοῖς ἀκαθάρτοις. Ταῦτα μὲν οὖν ἐᾶν χρή· ἀρκεῖ δὲ καὶ ἡ τῶν σκελῶν ψῆξις, αὐταῖς ταῖς χερσὶ γιγνομένη.

ς'. Δηλώσομεν δὲ καὶ τοῦτο, ὡς ἂν ἀβλαβέστατα μέν τις ἑαυτῷ, τῷ δὲ ἵππῳ ὠφελιμώτατα ψήχοι. Ἢν μὲν γὰρ εἰς τὸ αὐτὸ βλέπων τῷ ἵππῳ καθαίρῃ, κίνδυνος καὶ τῷ

---

tio quotidiana. Nimia quoque repurgatio eorum, quae sub alvo sunt, moderanda. Nam equo maximam illa molestiam exhibet, et quo partes eae mundiores fuerint, eo plura sub alvo dolorem equo concitantia colligunt. Quod si maxime laborem in his perpetuum aliquis impenderit, non prius educitur equus, quin statim similis sit immundis. Quapropter haec omittenda sunt. Crurum quoque detersio, quae duntaxat fit ipsis manibus sufficit.

6. Indicabimus hoc etiam, quemadmodum aliquis suo cum damno minimo, et equi commodo maximo, defricatione utatur. Nam ita si detergat sordes, ut in eandem cum equo spectet

γόνατι καὶ τῇ ὁπλῇ ἐς τὸ πρόσωπον πληγῆναι. Ἢν δὲ ἀντία τῷ ἵππῳ ὁρῶν καὶ ἔξω τοῦ σκέλους, ὅταν καθαίρῃ, κατὰ τὴν ὠμοπλάτην καθίζων ἀποτρίβῃ, οὕτω πάθοι μὲν ἂν οὐδὲν, δύναιτο δ' ἂν καὶ τὴν χελιδόνα τοῦ ἵππου θεραπεύειν, ἀναπτύσσων τὴν ὁπλήν. Ὡς δὲ αὕτως καὶ τὰ ὄπισθεν σκέλη καθαιρέτω. Εἰδέναι δὲ χρὴ τὸν περὶ τὸν ἵππον, ὅτι καὶ ταῦτα καὶ τἄλλα πάντα ὅσα πράττειν δεῖ, ὡς ἥκιστα χρὴ κατὰ τὸ πρόσωπόν τε καὶ οὐρὰν ποιήσαντα προσιέναι· ἢν γὰρ ἐπιχειρῇ ἀδικεῖν κατ' ἀμφότερα ταῦτα, κρείττων ὁ ἵππος ἀνθρώπου. Ἐκ πλαγίου δ' ἄν τις προσιὼν, ἀβλαβέστατα μὲν ἑαυτῷ, πλεῖστα δ' ἂν ἵππῳ δύναιτο χρῆσθαι. Ἐπειδάν γε ἄγειν δεῖ τὸν

---

partem; periculum erit, ne in faciem ab equo tum genu tum ungula percutiatur. Sin adversus equum intuens, et extra crus ipsum inter detergendum ad scapulam constitutus defricuerit: nec ipse damni hoc modo quidquam acceperit, et possit itidem equi ungulam aperiendo testudini remedium adferre. Similiter et crura posteriora purget. Saltim id observet, qui versatur apud equum; et haec, et alia sane omnia, quae fieri oportet, minima sic faciunda ut a fronte et a tergo accedatur. Quippe si utraque parte nocere homini equus adgrediatur, viribus homine superior est. At si quis a latere adierit, is minimo cum damno suo, multa cum equo poterit agere. Jam ubi ducendus est equus, ut aliquis a tergo

ἵππον, τὴν μὲν ὄπισθεν ἀγωγὴν διὰ τάδε οὐκ ἐπαινοῦμεν, ὅτι τῷ μὲν ἄγοντι οὕτως ἥκιστά ἐστι φυλάξασθαι, τῷ δὲ ἵππῳ οὕτω μάλιστα ἔξεστι ποιῆσαι, ὅ, τι ἂν βούληται. Τῷ δ' αὖ ἔμπροσθεν μακρῷ ῥυταγωγεῖ προϊόντα διδάσκειν ὑφηγεῖσθαι τὸν ἵππον, διὰ τάδε αὖ ψέγομεν. Ἔξεστι μὲν γὰρ τῷ ἵππῳ, καθ' ὁποτέραν βούληται τῶν πλαγιῶν, κακουργεῖν· ἔξεστι δὲ ἀναστρεφόμενον ἀντίον γίγνεσθαι τῷ ἄγοντι. Ἀθρόοι δὲ δὴ ἵπποι πῶς ἄν ποτε ἀλλήλων δύναιντο ἀπέχεσθαι οὕτως ἀγόμενοι; Ἐκ πλαγίου δὲ ἵππος ἐθισθεὶς παράγεσθαι, ἥκιστα μὲν ἂν καὶ ἵππους καὶ ἀνθρώπους δύναιτ' ἂν κακουργεῖν, κάλλιστα δ' ἂν παρεσκευασμένος τῷ ἀναβάτῃ εἴη, καὶ εἴ ποτε ἐν

sequens eum ducat, propterea non probamus, quia ductor hoc modo minime sibi cavere possit, et equo facere nullo negotio licet omnia quae vult. Rursus ut aliquis antecedens a fronte, longo cum loro ductorio, doceat equum subsequi, propter has causas reprehendimus, quod equo nocere liceat, utrocumque velit a latere, atque etiam se convertere possit, et in ductorem adversum irruere. Quod si plures equi sic ducantur, quinam fiet ut a se invicem abstineant? Qui vero a latere duci consuevit equus, is minime nec equos nec homines laedere possit, et equiti commodissime paratus ad manum fuerit, si quando celeriter in eum sit adscendendum.

τάχει ἀναβῆναι δεήσειεν. Ἵνα δὲ ὁ ἱπποκόμος καὶ τὸν χαλινὸν ὀρθῶς ἐμβάλῃ, πρῶτον μὲν προσίτω κατὰ τὰ ἀριστερὰ τοῦ ἵππου· ἔπειτα τὰς μὲν ἡνίας περιβαλὼν περὶ τὴν κεφαλὴν καταθέτω ἐπὶ τῇ ἀκρωμίᾳ, τὴν δὲ κορυφαίαν τῇ δεξιᾷ αἱρέτω, τὸ δὲ στόμιον τῇ ἀριστερᾷ προσφερέτω. Κἂν μὲν δέχηται, δῆλον ὅτι περιτιθέναι δεῖ τὸν κεκρύφαλον· ἐὰν δὲ μὴ ὑποχάσκῃ, ἔχοντα δεῖ πρὸς τοῖς ὀδοῦσι τὸν χαλινὸν, τὸν μέγαν δάκτυλον τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς εἴσω τῆς γνάθου τῷ ἵππῳ ποιῆσαι. Οἱ γὰρ πολλοὶ, τούτου γιγνομένου, χαλῶσι τὸ στόμα. Ἢν δὲ μηδὲ οὕτω δέχηται, πιεσάτω τὸ χεῖλος περὶ τῷ κυνόδοντι· καὶ πάνυ τινὲς ὀλίγοι οὐ δέχονται τοῦτο πάσχοντες.

Ut autem curator equo fraenum etiam recte injiciat, ad laevum latus equi primum accedat; deinde circum caput habenas injiciens, in summis armis eas deponat, verticisque lorum dextra tollat, laeva lupos admoveat. Hos si admittat, totum fraeni reticulum ei scilicet induendum erit. Sin os pandere nolit, fraenum equi dentibus adhibendo digitus maximus sinistrae buccae inseratur. Nam plerique, si hoc fiat, os laxant. Si ne ita quidem admittat, labrum ad dentem, qui caninus dicitur, premat. Paucissimi quidem, si hoc eis accidat, fraenum non recipiunt. Etiam in his instructus sit curator. Primum, ne ducat equum habenis. Sic

Δεδιδάχθω δὲ καὶ τάδε ὁ ἱπποκόμος. Πρῶτον μὲν, μή ποτε ἄγειν τῆς ἡνίας τὸν ἵππον· τοῦτο γὰρ ἑτερογνάθους ποιεῖ. Ἔπειτα δὲ, ὅσον δεῖ, ἀπέχειν τὸν χαλινὸν τῶν γνάθων. Ὁ μὲν γὰρ ἄγαν πρὸς αὐταῖς τυλοῖ τὸ στόμα, ὥστε μὴ ἀναίσθητον εἶναι· ὁ δὲ ἄγαν εἰς ἄκρον τὸ στόμα καθιέμενος ἐξουσίαν παρέχει συνδάκνοντι τὸ στόμιον μὴ πείθεσθαι. Χρὴ δὲ τὸν ἱπποκόμον καὶ τὰ τοιάδε παροξύνθαι, εἴ τι δεῖ πονεῖν. Οὕτω γὰρ δὴ μέγα ἐστὶ, τὸ λαμβάνειν ἐθέλειν τὸν ἵππον τὸν χαλινὸν, ὡς ὁ μὴ δεχόμενος παντάπασιν ἄχρηστος. Ἢν δὲ, μὴ μόνον ὅταν πονεῖν μέλλῃ, χαλινῶται, ἀλλὰ καὶ ὅταν ἐπὶ τὸν σῖτον, καὶ ὅταν ἐξ ἱππασίας εἰς οἶκον ἀπάγηται, οὐδὲν ἂν εἴη

---

enim pars oris altera fit durior. Deinde, ut a maxillis intervallo conveniente fraenum sic absit, ut sensus ejus equum non fugiat: Nam si valde maxillis incumbat, ori callum obducit. At si nimis ad os extremum demittatur, potestatem praebet equo se contumaciter gerendi, si fraenum simul mordeat. Et in his acrem esse curatorem convenit, si qua alia in re sit elaborandum. Quippe tantum in hoc momenti situm est, ut equus admittere fraenum velit; ut si quis non admittat, omnino inutilis sit. Quod si non tantum fraenetur, ubi laborandum est equo, verumetiam quum ad pabulum ducitur, et quum ex agitatione domum reducitur; mirum non

θαυμαστὸν, εἰ ἁρπάζει τὸν χαλινὸν αὐτόματος προτεινόμενον. Ἀγαθὸν δὲ, τὸν ἱπποκόμον καὶ ἀναβάλλειν ἐπίστασθαι τὸν Περσικὸν τρόπον, ὅπως αὐτός τε ὁ δεσπότης, ἤν ποτε ἀῤῥωστήσῃ ἢ πρεσβύτερος γίγνηται, ἔχῃ τὸν εὐπετῶς ἀναβιβάζοντα, καὶ ἄλλῳ, ἤν τινι βούληται, τὸν ἀναβαλοῦντα ἐπιχαρίσηται. Τὸ δὲ μή ποτε σὺν ὀργῇ τῷ ἵππῳ προσφέρεσθαι, ἓν τοῦτο καὶ δίδαγμα καὶ ἔθισμα πρὸς ἵππον ἄριστον. Ἀπρονόητον γὰρ ἡ ὀργὴ, ὥστε πολλάκις ἐξεργάζεται, ὧν μεταμελεῖν ἀνάγκη. Καὶ ὅταν δὲ ὑποπτεύσας τι ὁ ἵππος μὴ θέλῃ πρὸς τοῦτο προσιέναι, διδάσκειν δεῖ, ὅτι οὐ δεινά ἐστι, μάλιστα μὲν οὖν ἵππῳ εὐκαρδίῳ· εἰ δὲ μὴ, ἁπτόμενον αὐτὸν τοῦ δεινοῦ

sit, fraenum oblatum ab eo sponte rapi. Bonum hoc quoque, scire curatorem, quo pacto sessor more Persico in equum sustollendus sit: ut et ipse dominus, si morbo languerit, aut provectior fiat, habeat hominem, a quo facile imponatur in equum; et alteri, cui velit, gratificari queat, hominem concedendo a quo sustollatur. Unum autem hoc ad equos et praeceptum et institutum est optimum; nunquam ut iracunde cum equo agatur. Nam ira quiddam est inconsideratum. Itaque saepenumero facit ea quorum poenitere necesse sit. Quum etiam suspectum aliquid habens equus, id adire non vult; docendus est, in eo nihil esse terribile, prae-

δοκοῦντος εἶναι, καὶ τὸν ἵππον πράως προσάγοντα. Οἱ δὲ πληγαῖς ἀναγκάζοντες, ἔτι πλείω φόβον παρέχουσιν. Οἴονται γὰρ οἱ ἵπποι, ὅταν τι χαλεπὸν πάσχωσιν ἐν τῷ τοιούτῳ, καὶ τούτου τὰ ὑποπτευόμενα αἴτια εἶναι. Ἐπειδάν γε μὴν ὁ ἱπποκόμος τὸν ἵππον παραδιδῷ τῷ ἀναβάτῃ, τὸ μὲν ἐπίστασθαι ὑποβιβάζεσθαι τὸν ἵππον, ὥστε εὐπετὲς εἶναι ἀναβῆναι, οὐ μεμφόμεθα· τόν γε μέντοι ἱππέα νομίζομεν χρῆναι μελετᾷν, καὶ μὴ παρέχοντος ἵππου, δύνασθαι ἀναβαίνειν. Ἄλλοτε μὲν γὰρ ἀλλοῖος ἵππος παραπίπτει, ἄλλοτε δὲ ἄλλῳ ὁ αὐτὸς ὑπηρετεῖ.

ζʹ. Ὅταν γε μὴν παραδέξηται τὸν ἱππέα ὡς ἀναβησόμενον, νῦν αὖ γράψομεν, ὅσα

---

sertim equo animoso: sin id fieri nequeat, equitem ipsum adtingere oportet id, quod terribile videtur, equum leniter adducendo. Qui vero verberibus eos cogunt, etiam metum majorem incutiunt. Putant enim equi, quum interim aliquid grave ferunt, etiam id ab illo, quod suspectum habent, proficisci. Quum sessori curator equum tradit, non improbamus sane, si norit equum sic ei subjicere, quo facilis adscensus sit. Ipsum tamen equitem in hoc exercere se debere ducimus, ut etiam equo se non praebente conscendere possit. Nam aliquando alius atque alius equus offertur, et idem equus alias alii inservit.

7. Jam quum eques aliquis acceperit equum, tanquam in eum conscensurus; scribendum

ποιῶν ὁ ἱππεὺς καὶ ἑαυτῷ καὶ τῷ ἵππῳ ὠφελιμώτατος ἂν ἐν τῇ ἱππικῇ εἴη. Πρῶτον μὲν τοίνυν τὸν ῥυταγωγέα χρὴ ἐκ τῆς ὑποχαλινιδίας, ἢ ἐκ τοῦ ψαλίου ἠρτημένον, εὐτρεπῆ εἰς τὴν ἀριστερὰν χεῖρα λαβεῖν, καὶ οὕτω χαλαρὸν, ὡς μήτ', ἂν ἀνιμῶν τῶν τριχῶν παρὰ τὰ ὦτα λαβόμενος μέλλῃ ἀναβήσεσθαι, μήτε, ἂν ἀπὸ δόρατος ἀναπηδᾷ, σπᾷν τὸν ἵππον. Τῇ δεξιᾷ δὲ τὰς ἡνίας παρὰ τὴν ἀκρωμίαν λαμβανέτω ὁμοῦ τῇ χαίτῃ, ὅπως μηδὲ καθ' ἕνα τρόπον ἀναβαίνων σπάσῃ τῷ χαλινῷ τὸ στόμα τοῦ ἵππου. Ἐπειδὰν δὲ ἀνακουφίσῃ ἑαυτὸν εἰς τὴν ἀνάβασιν, τῇ μὲν ἀριστερᾷ ἀνιμάτω τὸ σῶμα, τὴν δὲ δεξιὰν ἐκτείνων συνεπαιρέτω ἑαυτὸν, (οὕτω γὰρ ἀνα-

---

modo, quae facere debeat eques, ut in re equestri tam sibi quam equo plurimum conferat. Primo lorum ductorium, ad inferiorem fraeni partem, vel ad menti catenam religatum, commode manu sinistra sumat, et ita laxum, ut nec in adscendendi conatu, sublevandi sui causa jubas equinas ad aures prehendens, nec ab hasta insiliens, equum convellat. Dextra sumat habenas juxta summos armos, una cum juba: ne ullo modo inter adscendendum os equi fraeno torqueat. Posteaquam ad conscensum se leviorem reddiderit, sinistra corpus sublevet; simul dextram extendens, se sustollat. Nam ita conscendens, ne quidem a tergo deforme spectaculum ex-

βαίνων οὐδὲ ὄπισθεν αἰσχρὰν θέαν παρέξει) συγκεκαμμένῳ δὲ τῷ σκέλει, καὶ μήτε τὸ γόνυ ἐπὶ τὴν ῥάχιν τοῦ ἵππου τιθέτω, ἀλλ' ὑπερβησάτω ἐπὶ τὰς δεξιὰς πλευρὰς τὴν κνήμην. Ὅταν δὲ περιενέγκῃ τὸν πόδα, τότε καὶ τὼ γλουτὼ καταθέτω ἐπὶ τὸν ἵππον. Ἢν δὲ τύχῃ ὁ ἱππεὺς τῇ μὲν ἀριστερᾷ ἄγων τὸν ἵππον, τῇ δὲ δεξιᾷ τὸ δόρυ ἔχων, ἀγαθὸν μὲν ἡμῖν δοκεῖ εἶναι, τὸ καὶ ἐκ τῶν δεξιῶν μελετῆσαι ἀναπηδᾷν. Μαθεῖν δ' οὐδὲν δεῖ ἄλλο, ἢ ἃ μὲν τότε τοῖς δεξιοῖς τοῦ σώματος ἐποίει, τοῖς ἀριστεροῖς ποιεῖν· ἃ δὲ τότε τοῖς ἀριστεροῖς, τοῖς δεξιοῖς. Τούτου δὲ ἕνεκα καὶ ταύτην ἐπαινοῦμεν τὴν ἀνάβασιν, ὅτι ἅμα τε ἀναβεβηκὼς ἂν εἴη, καὶ κατεσκευασμένος

---

hibebit. Et fient haec inflexo crure, ne genu quidem in equi dorsum imponendo; sed in latus dextrum tibia trajiciatur. Ubi pedem circumactum in alteram partem transtulerit, tunc etiam equo clunes imponat. Bonum quoque nobis esse videtur, ut etiam a dextro latere in equum insiliendi usum aliquis sibi paret; si forte contingat, ut eques sinistra ducat equum, hastam dextra teneat. Nec aliud heic discendum, quam ut sinistris partibus corporis ea peragat, quae illic dextris faciebat; quae sinistris illic, jam dextris heic agat. Et laudamus hanc adscensionem, propterea quod hoc modo simul atque conscenderit equum, paratus sit ad omnia, si forte

πάντα, εἴ τι δέοι ἐξαίφνης πρὸς πολεμίους ἀγωνίζεσθαι. Ἐπειδάν γε μὴν καθίζηται, ἐάν τε ἐπὶ ψιλοῦ, ἐάν τε ἐπὶ τοῦ ἐφιππίου, οὐ τὴν ὥσπερ ἐπὶ τοῦ δίφρου ἕδραν ἐπαινοῦμεν, ἀλλὰ τὴν ὥσπερ ὀρθῶς ἂν διαβεβηκὼς εἴη τοῖν σκελοῖν. Τοῖν τε γὰρ μηροῖν οὕτως ἂν ἔχοιτο μᾶλλον τοῦ ἵππου, καὶ ὀρθὸς ὢν, ἐῤῥωμενεστέρως ἂν δύναιτο καὶ ἀκοντίσαι καὶ πατάξαι ἀπὸ τοῦ ἵππου, εἰ δέοι. Χρὴ δὲ καὶ χαλαρὰν ἀπὸ τοῦ γόνατος ἀφεῖσθαι τὴν κνήμην σὺν τῷ ποδί. Σκληρὸν μὲν γὰρ ἔχων τὸ σκέλος, εἰ προσκόψειέ τῳ, προσκεκλασμένος ἂν εἴη· ὑγρὰ δὲ οὖσα ἡ κνήμη, εἴ τι καὶ προσπίπτοι αὐτῇ, ὑπείκοι ἂν, καὶ τὸν μηρὸν οὐδὲν μετακινοίη. Δεῖ δὲ τὸν ἱπ-

---

subito pugnandum sit adversus hostes. Ubi jam insederit vel equo nudo, vel ephippio, non laudamus sessionem, qualis est in curru; sed eam, quae cruribus divaricatis equitem velut erigit. Sic enim et femoribus equo firmius adhaerebit, et erectus tam jacula vibrare quam ferire validius ex equo, si ferat usus, poterit. Tibiam quoque cum pede fluxam ac liberam inde usque a genu demittere oportet. Nam si quis crure rigido in aliquid impegerit, etiam crus fortasse fregerit. At tibia fluxa, licet aliquid in eam impingat, et cedere possit et femur loco suo non moverit. Debet etiam eques ita corporis sui partes, quae supra coxas sunt, exercere con-

πία καὶ τὸ ἄνωθεν τῶν ἑαυτοῦ ἰσχίων σῶμα ὡς ὑγρότατον ἐθίζειν εἶναι. Οὕτω γὰρ ἂν ποιεῖν ἔτι μᾶλλον δύναιτο, καὶ, εἰ ἕλκοι τίς αὐτὸν ἢ ὠθοίη, ἧττον ἂν σφάλλοιτο. Ἐπειδάν γε μὴν καθίζηται, πρῶτον μὲν ἠρεμεῖν δεῖ διδάσκειν τὸν ἵππον, ἕως ἂν καὶ ὑποσπάσηται, ἤν τι δέηται, καὶ ἡνίας ἰσώσηται, καὶ δόρυ λάβῃ, ὡς ἂν εὐφορώτατον εἴη. Ἔπειτα δὲ ἐχέτω τὸν ἀριστερὸν βραχίονα πρὸς ταῖς πλευραῖς· οὕτω γὰρ εὐσταλέστατός τε ὁ ἱππεὺς ἔσται, καὶ ἡ χεὶρ ἐγκρατεστάτη. Ἡνίας γε μὴν ἐπαινοῦμεν, ὁποῖαι ἴσαι τέ εἰσι, καὶ μὴ ἀσθενεῖς, μηδὲ ὀλισθηραὶ, μηδὲ παχεῖαι· ἵνα καὶ τὸ δόρυ, ὅταν δέῃ, δέχεσθαι ἡ χεὶρ δύνηται. Ὅταν δὲ προχωρεῖν σημήνῃ

---

suefaciendo, ut quam maxime sint agiles. Sic enim et laboribus magis suffecerit, ac si quis eum vel trahat, vel trudendo impellat, minus everti possit. Ubi jam insidet equo, primum docere debet eum, ut placide quiescat, donec subduxerit ipse, si quid oporteat, et habenas aequales reddiderit, et hastam ita sumpserit, ut gestari facillime possit. Deinde brachium sinistrum lateri admotum teneat. Hic enim gestus equitem maxime decet; ac manui robur imprimis addit. Habenas laudamus aequales, non fragiles, nec lubricas, nec crassas: ut ea manus, quoties opus est, hastam quoque prehendere possit. Signo dato, ut equus progrediatur; pedeten-

τῷ ἵππῳ, βάδην μὲν ἀρχέσθω· τοῦτο γὰρ ἀταρακτότατον. Ἡνιοχείτω δὲ, ἢν μὲν κυφαγωγότερος ᾖ ὁ ἵππος, ἀνωτέρω ταῖς χερσίν· ἢν δὲ μᾶλλον ἀνακεκυφὼς, κατωτέρω· οὕτω γὰρ ἂν μάλιστα κοσμοίη τὸ σχῆμα. Μετὰ δὲ ταῦτα τὸν αὐτοφυῆ διατροχάζων, διαχαλῴη τ' ἂν ἀλυπότατα τὸ σῶμα, καὶ εἰς τὸ ἐπιραβδοφορεῖν ἥδιστ' ἂν ἀφικνοῖτο. Ἐπειδήπερ καὶ ἀπὸ τῶν ἀριστερῶν ἄρχεσθαι εὐδοκιμώτερον, ὧδ' ἂν μάλιστα ἀπὸ τούτων ἄρχοιτο, εἰ, διατροχάζοντος μὲν, ὁπότε ἀναβαίνοι, τῷ δεξιῷ, τότε σημαίνοι τῷ ἵππῳ τὸ ἐπιραβδοφορεῖν. Τὸ γὰρ ἀριστερὸν μέλλων αἴρειν, ἐκ τούτου ἂν ἄρχοιτο· καὶ ὁπότε ἐπὶ τὰ εὐώνυμα ἀναστρέφοι, τότε καὶ τῆς ἐπικλίσεως

---

tim fiat initium: nam in hoc minimum est perturbationis. Habenas, si cernuus incedat equus, manibus superiori earum parte teneat: sin erectiori capite, inferius: hoc enim formam equi maxime decoraverit. Secundum haec si naturali cursitet incessu, reddetur corpus ejus absque molestia laxius, et libentissime ad virgae incitationem accedet. Quum vero magis probetur, ut a sinistris initium fiat: ita maxime hinc incipiet, si equo post conscensionem ad dexteram currente, signum ei virga dederit. Quippe dum sinistrum sumere vult, hinc incipiet; et ubi ad sinistram se convertit, tunc et inflexionis initium faciet. Solet enim equus, si convertatur ad

ἂν ἄρχοιτο. Καὶ γὰρ πέφυκεν ὁ ἵππος, εἰς μὲν τὰ δεξιὰ στρεφόμενος, τοῖς δεξιοῖς ἀφηγεῖσθαι· εἰς εὐώνυμα δὲ, τοῖς ἀριστεροῖς. Ἱππασίαν δ᾽ ἐπαινοῦμεν τὴν πέδην καλουμένην. Ἐπ᾽ ἀμφοτέρας γὰρ τὰς γνάθους στρέφεσθαι ἐθίζει. Καὶ τὸ μεταβάλλεσθαι δὲ τὴν ἱππασίαν, ἀγαθὸν, ἵνα ἀμφότεραι αἱ γνάθοι καθ᾽ ἑκάτερον τῆς ἱππασίας ἰσάζωνται. Ἐπαινοῦμεν δὲ καὶ τὴν ἑτερομήκη πέδην μᾶλλον τῆς κυκλοτεροῦς. Ἥδιον μὲν γὰρ οὕτως ἀναστρέφοιτο ὁ ἵππος, ἤδη πλήρης ὢν τοῦ εὐθέος, καὶ τό τε ὀρθοδρομεῖν καὶ τὸ ἀποκάμπτειν ἅμα μελετῴη ἄν. Δεῖ δὲ καὶ ὑπολαμβάνειν ἐν ταῖς στροφαῖς. Οὐ γὰρ ῥᾴδιον τῷ ἵππῳ, οὐδ᾽ ἀσφαλὲς ἐν τῷ τάχει ὄντα, κάμ-

---

dextram, dextris insistere; si ad laevam, sinistris. Jam vero laudamus equorum agitationem, quae pedicae nomen habet. Nam adsuefacit equos, ut ab utraque maxillarum parte convertantur. Et mutare motum equi bonum est, ut utraque agitationis ratione similes sibi maxillae fiant ambae. Laudamus et pedicam altera parte longiorem potius quam rotundam. Sic enim libentius convertetur equus, jam recti cursus satur; et simul ad cursum rectum, et ad inflexionem exercebitur. Etiam inhibendi sunt in reflectionibus equi. Nec enim vel facile, vel tuto fieri potest; ut equus in cursu citatiore paullo momento se reflectat; praesertim si locus sa-

πτειν ἐν μικρῷ, ἄλλως τε κἂν ἀπόκροτον ᾖ ὀλισθηρὸν ᾖ τὸ χωρίον. Ὅταν γε μὴν ὑπολαμβάνῃ, ὡς ἥκιστα μὲν χρὴ τὸν ἵππον πλαγιοῦν τῷ χαλινῷ, ὡς ἥκιστα δ' αὐτὸν πλαγιοῦσθαι· εἰ δὲ μή, εὖ χρὴ εἰδέναι, ὅτι μικρὰ πρόφασις ἀρκέσει κεῖσθαι καὶ αὐτὸν καὶ τὸν ἵππον. Ἐπειδάν γε μὴν ἐκ τῆς στροφῆς εἰς τὸ εὐθὺ βλέπῃ ὁ ἵππος, ἐν τούτῳ πρὸς τὸ θᾶττον αὐτὸν ὁρμάτω. Δῆλον γάρ, ὅτι καὶ ἐν τοῖς πολεμίοις αἱ στροφαί εἰσιν, ἢ τοῦ διώκειν ἢ τοῦ ἀποχωρεῖν ἕνεκα. Ἀγαθὸν οὖν τὸ στραφέντα ταχύνειν μελετᾶν. Ὅταν δὲ ἱκανῶς ἤδη δοκῇ τὸ γυμνάσιον τῷ ἵππῳ ἔχειν, ἀγαθὸν καὶ διαπαύσαντα ὁρμῆσαι ἐξαίφνης εἰς τὸ τάχιστον, καὶ ἀφ' ἵππων μέντοι καὶ

---

lebrosus sit, aut lubricus. Inter inhibendum quam minime fraeno flectendus in obliquum equus, nec in alterum latus ipsi sessori procumbendum. Caeteroquin ei sciendum, levem suffecturam occasionem ad hoc, ut tam ipse quam equus humi jaceant. Ubi jam post inflexionem directe prospiciet equus, tum vero ad celeritatem incitandus erit. Nimirum constat, in bellis quoque fieri reflexiones, vel hostem insequendi, vel receptus causa. Quapropter utile est equos exercere, ut reflexi cursu celeriore ferantur. Posteaquam exercitii satis habere jam videbitur equus, bonum erit etiam post quietem eum subito ad cursum celerrimum incitare, tam ab equis

πρὸς ἵππους· καὶ ἐκ τοῦ ταχέως αὖ ὡς ἐγγυτάτω ἠρεμίζειν, καὶ ἐκ τοῦ ἑστάναι δὲ στρέψαντα δεῖ πάλιν ὁρμᾷν. Πρόδηλον γὰρ, ὅτι ἔσται ποτὲ, ὅτε ἑκατέρου τούτων δεήσει. Ὅταν γε μὴν καταβαίνειν ἤδη καιρὸς ᾖ, μήτε ἐν ἵπποις ποτὲ καταβαίνειν, μήτε παρὰ σύστασιν ἀνθρώπων, μήτε ἔξω τῆς ἱππασίας, ἀλλ' ὅπου περ καὶ πονεῖν ἀναγκάζεται ὁ ἵππος, ἐνταῦθα καὶ τῆς ῥᾳστώνης τυγχανέτω.

η΄. Ἐπειδήπερ ἐστὶν ὅπου τρέχειν δεήσει τὸν ἵππον καὶ πρανῆ καὶ ὄρεια καὶ πλάγια, ἔστι δὲ ὅπου διαπηδᾷν, ἔστι δὲ ὅπου καὶ ἐκπηδᾷν, ἔνθα δὲ καὶ καθάλλεσθαι, καὶ ταῦτα πάντα διδάσκειν τε δεῖ καὶ μελετᾷν καὶ αὐ-

aliis quam in equos: rursumque ab hac celeritate proximo quodam in loco quiescere, ac ubi steterit aliquamdiu, denuo reflexum incitare. Quippe manifestum est, venturum aliquando tempus, quo amborum usus ei futurus sit necessarius. Ubi jam descendendi tempus erit, non hoc fiat inter equos, nec juxta coetum aliquem hominum, nec extra spatium agitationis: sed quo loco laborem equus perferre cogitur, ibidem et quiete potiatur.

8. Et quoniam equo nonnunquam currendum erit per declivia, montosa, transversa; nonnunquam transiliendum, et exsiliendum, et desiliendum; ad isthaec omnia prorsus et instituere et exercere tam seip-

τὸν καθόλου καὶ τὸν ἵππον. Οὕτω γὰρ ἂν καὶ σωτήριοί τε εἶεν ἀλλήλοις καὶ χρησιμώτεροι ἂν δοκοῖεν εἶναι. Εἰ δέ τις διλογεῖν ἡμᾶς οἴεται, ὅτι περὶ τῶν αὐτῶν λέγομεν νῦν τε καὶ πρόσθεν, οὐ διλογία ταῦτά ἐστιν. Ὅτε μὲν γὰρ ἐωνεῖτο, πειρᾶσθαι ἐκελεύομεν, εἰ δύναιτο ὁ ἵππος ταῦτα ποιεῖν· νῦν δὲ διδάσκειν φαμὲν χρῆναι τὸν ἑαυτοῦ, καὶ γράφομεν, ὡς δεῖ διδάσκειν. Τὸν μὲν γὰρ παντάπασιν ἄπειρον τοῦ διαπηδᾷν λαβόντα δεῖ τοῦ ἀγωγέως καταβεβλημένου προδιαβῆναι αὐτὸν τὴν τάφρον· ἔπειτα δὲ ἐντείνειν δεῖ τῷ ἀγωγεῖ, ὡς διάλληται. Ἢν δὲ μὴ ἐθέλῃ, ἔχων τίς μάστιγα ἢ ῥάβδον ἐμβαλέτω ὡς ἰσχυρότατα· καὶ οὕτως ὑπεραλεῖται οὐ τὸ μέτρον,

---

sum quam equum debet. Hoc enim modo et salutaris alter alteri fuerit, et utilis. Si quis autem nos eadem bis repetere putat, qui de iisdem et prius et nunc loquamur; sane non hoc est, bis dicere Nam in emtione periculum fieri jubebamus, an equus haec praestare posset; nunc unicuique sic equum suum docendum dicimus, et docendi rationem litteris prodemus. Nam qui transiliendi rudem prorsus accepit equum, is humi demisso loro ductorio, prior ipse transire fossam debet: deinde loro ductorio sic urgendus equus, ut transiliat. Si nolit, flagellum aliquis aut virgam totis viribus adhibeat. Ita non solum id spatium, sed majus e-

ἀλλὰ πολὺ πλεῖον τοῦ καιροῦ· καὶ τὸ λοιπὸν οὐδὲν δεήσει παίειν, ἀλλ' ἢν μόνον ἴδῃ ὄπισθέν τινα ἐπελθόντα, ἁλεῖται. Ἐπειδὰν δὲ οὕτω διαπηδᾷν ἐθισθῇ, καὶ ἀναβεβηκὼς ἐπαγέτω τὸ μὲν πρῶτον μικρὰς, ἔπειτα δὲ καὶ μείζους. Ὅταν δὲ μέλλῃ πηδᾷν, παισάτω αὐτὸν τῷ μύωπι. Ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ ἀναπηδᾷν καὶ τὸ καταπηδᾷν διδάσκων παισάτω τῷ μύωπι. Ἀθρόῳ γὰρ τῷ σώματι ταῦτα πάντα ποιῶν, καὶ ἑαυτῷ ὁ ἵππος καὶ τῷ ἀναβάτῃ, ἀσφαλέστερον ποιήσει μᾶλλον, ἢ ἂν ἀπείπῃ τὰ ὄπισθεν, ἢ διαπηδῶν, ἢ ἀνορούων, ἢ καθαλλόμενος. Εἴς γε μὴν τὸ κάταντες πρῶτον χρὴ ἐν μαλακῷ χωρίῳ διδάσκειν. Καὶ τελευτῶν, ἐπειδὰν τοῦτο ἐθισθῇ, πολὺ ἥδιον τὸ πρανὲς

---

tiam quam oportebit, transiliet; ac deinceps non opus erit verberibus, sed ubi duntaxat accedentem a tergo quendam conspexerit, saltabit. Posteaquam ita transilire adsueverit, etiam conscensum primo deducat ad minores, inde majores, fossas. Quum vero jam saltaturus est, calcaribus eum pungat. Similiter et quum eum exsilire, et quum desilire docet, calcaribus exstimulet. Nam si haec omnia toto simul corpore faciat equus, tam sibimet ipsi quam sessori minore cum periculo praestabit; quam si vel in transiliendo, vel sursum proruendo, vel desiliendo, a tergo posteriora deficiant. Ad declivia primum instituendus est in solo

τοῦ ὀρθίου δραμεῖται. Ἃ δὲ φοβοῦνταί τινες, μὴ ἀποῤῥηγνύωνται τοὺς ὤμους κατὰ τὰ πρανῆ ἐλαυνόμενοι, θαῤῥούντων· μαθόντες, ὅτι Πέρσαι καὶ Ὀδρύσαι ἅπαντες τὰ κατάντη ἁμιλλώμενοι, οὐδὲν ἧττον τῶν Ἑλλήνων ὑγιεῖς τοὺς ἵππους ἔχουσι. Παρήσομεν δὲ οὐδὲ, ὅπως τὸν ἀναβάτην ὑπηρετεῖν δεῖ πρὸς ἕκαστα τούτων. Χρὴ γὰρ, ὁρμῶντος μὲν ἐξαίφνης ἵππου, προνεύειν· (ἧττον γὰρ ἂν καὶ ὑποδύοι ὁ ἵππος, καὶ ἀναβάλλοι τὸν ἀναβάτην·) ἐν μικρῷ δὲ ἀναλαμβανομένου, ἀναπίπτειν· ἧττον γὰρ ἂν αὐτὸς κόπτοιτο. Τάφρον δὲ διαλλομένου, καὶ πρὸς ὄρθιον ἱεμένου, καλὸν χαίτης ἐπιλαμβάνεσθαι, ὡς μὴ ὁ ἵππος τῷ τε χωρίῳ ἅμα καὶ τῷ χαλινῷ βαρύνηται.

---

molli; tandem vero, quum adsueverit, multo libentius per declivia, quam per acclivia curret. Si qui vero metuunt, ne, dum aguntur equi per declivia, scapulas et armos rumpant: bono esse animo poterunt, ubi cognoverint, Persas et Odrysas universos, per declivia cursu certantes, equos habere Graecorum equis non minus sanos. Nec omittemus, quo pacto sessor ad haec omnia se debeat accommodare. Nam ad impetum equi subitum, anterius ei propendendum, quod hoc modo minus deprimetur equus, et minus equitem sursum jactabit: paulloque post, dum inhibetur equus, se retrorsum erigat. Sic enim minus ipse succutietur. Dum

Εἴς γε μὴν τὸ πρανὲς, καὶ ἑαυτὸν ὑπτιαστέον, καὶ τοῦ ἵππου ἀντιληπτέον τῷ χαλινῷ, ὡς μὴ προπετῶς εἰς τὸ κάταντες μήτε αὐτὸς μήτε ὁ ἵππος φέρηται. Ὀρθῶς δ' ἔχει καὶ τὸ ἄλλοτε μὲν ἐν ἄλλοις τόποις, ἄλλοτε δὲ μακρὰς, ἄλλοτε δὲ βραχείας τὰς ἱππασίας ποιεῖσθαι. Ἀμισέστερα γὰρ καὶ ταῦτα τῷ ἵππῳ τοῦ ἀεὶ ἐν τοῖς αὐτοῖς τόποις, καὶ ὁμοίως τὰς ἱππασίας ποιεῖσθαι. Ἐπεὶ δὲ δεῖ ἐν παντοίοις τε χωρίοις τὸν ἵππον ἀνὰ κράτος ἐλαύνοντα ἔποχον εἶναι, καὶ ἀπὸ τοῦ ἵππου τοῖς ὅπλοις καλῶς δύνασθαι χρῆσθαι, ὅπου μὲν ἔστι χωρία ἐπιτήδεια καὶ θηρία, ἄμεμπτος ἡ ἐν θήραις μελέτη τῆς ἱππικῆς· ὅπου δὲ ταῦτα μὴ ὑπάρχῃ, ἀγαθὴ ἄσκησις, καὶ ἢν

---

fossa transilitur, et in acclivia pergitur, non malum est jubam adprehendere; ne simul equus et difficultate loci, et fraeno gravetur. In agitatione vero declivi seipsum resupinet, et equum fraeno contineat: ne praeceps tum ipse tum equus deorsum feratur. Rectum est etiam, nonnunquam in aliis atque aliis locis, et interdum longas, interdum breves equitationes instituere. Nam et illa minus equo sunt odiosa, quam si semper in iisdem locis, et eodem modo agitetur. Quia vero necessarium est, ut omnigenis in locis equum agens, eidem firmiter insideat, et armis ex equo recte uti possit; idcirco rei equestris exercitium in venationibus,

δύο ἱππόται συντιθεμένω, ὁ μὲν φεύγῃ ἐπὶ τοῦ ἵππου παντοῖα χωρία, καὶ τὸ δόρυ εἰς τοὔπισθεν μεταβαλλόμενος ὑποχωρῇ· ὁ δὲ διώκῃ, ἐσφαιρωμένα τε ἔχων ἀκόντια, καὶ δόρυ ὡσαύτως πεπραγματευμένον· καὶ ὅπου μὲν ἂν εἰς ἀκόντιον ἀφικνῆται, ἀκοντίζῃ τὸν φεύγοντα τοῖς σφαιρωτοῖς· ὅπου δ' ἂν εἰς δόρατος πληγὴν, παίῃ τὸν ἁλισκόμενον. Ἀγαθὸν δὲ, κἂν ποτε συμπέσωσιν, ἑλκύσαντα ἐφ' ἑαυτὸν τὸν πολέμιον, ἐξαίφνης ἀπῶσαι· τοῦτο γὰρ καταβλητικόν. Ὀρθῶς δὲ ἔχει καὶ τῷ ἑλκομένῳ ἐπελαύνειν τὸν ἵππον· τοῦτο γὰρ ποιῶν ὁ ἑλκόμενος, καταβάλοι ἂν μᾶλλον τὸν ἕλκοντα, ἢ καταπέσοι. Ἦν δέ ποτε καὶ, στρατοπέδου ἀντικαθημένου, ἀνθιππεύωσιν ἀλ-

---

ubi tum idonea loca, tum ferae sunt, reprehendi non solet: ubi vero nulla est horum copia, fuerit haec quoque non inutilis exercitatio, si duo equites sic inter se rem componant, ut alter in equo per omnigena loca fugiat, et hastam subinde retro transferens abscedat; alter insequatur cum jaculis in cuspidem pilarem desinentibus, et cum ejusdem formae hasta. Quum intra jactum teli pervenerit, illa jacula cuspidis pilaris in fugientem conjiciat; quum ad intervallum, quo hasta ferire licet, capiendum feriat. Bonum hoc quoque, ut his inter se congressis, alter hostem ad se tractum subito protrudat. Haec enim est hostis dejiciendi ratio. Vicissim is qui trahitur, recte faciet si equum abigere nitatur. Quippe si hoc faciat is qui trahi-

λήλοις, καὶ διώκωσι μὲν μέχρι τῆς πολεμίας φάλαγγος τοὺς ἀντίους, φεύγωσι δὲ μέχρι τῆς φιλίας, ἀγαθὸν καὶ ἐνταῦθα ἐπίστασθαι, ὅτι, ἕως μὲν ἂν παρὰ τοὺς φίλους τὶς ᾖ, καλὸν καὶ ἀσφαλὲς, τὸ ἐν πρώτοις ἐπιστρέψαντα ἀνὰ κράτος ἐπικεῖσθαι· ὅταν δ' ἐγγὺς τῶν ἐναντίων γίγνηται, ὑποχείριον τὸν ἵππον ἔχειν. οὕτω γὰρ ἂν, ὡς τὸ εἰκὸς, μάλιστα δύναιτο, βλάπτων τοὺς ἐναντίους, μὴ βλάπτεσθαι ὑπ' αὐτῶν. Ἀνθρώποις μὲν οὖν ἄνθρωπον θεοὶ ἔδοσαν λόγῳ διδάσκειν, ἃ δεῖ ποιεῖν· ἵππον δὲ δῆλον ὅτι λόγῳ μὲν οὐδὲν ἂν διδάξαις. Ἢν δὲ, ὅταν μὲν ποιήσῃ, ὡς ἂν βούληται, ἀντιχαρίσηται αὐτῷ, ὅταν δὲ ἀπειθῇ, κολάζοις,

---

tur, citius trahentem dejecerit quam ipse ceciderit. Jam si aliquando, dum castra castris opponuntur, equites contra se provehantur, et ad hostilem usque phalangem adversarios insequantur, ad suam vero vicissim refugiant: heic etiam scire bonum est, quamdiu non procul aliquis a suis abest, recte tutoque facturum, si, equo in hostes adacto, totis viribus inter primos urgeat: ubi vero propior hostibus fuerit, equum in potestate retineat. Non enim abs re sic maxime damnum hostibus inferens, ipse nullum ab eis acceperit. Caeterum mortalibus hoc datum divinitus, ut alios oratione docere possit homo, quae faciunda sint. Equum vero ut nihil oratione profecto docueris, ita si pro voluntate tua quiddam agenti vicissim gratum aliquid feceris, et contumacem casti-

οὕτω μάλιστα μάθοι τὸ δέον ὑπηρετεῖν. Καὶ ἔστι μὲν τοῦτο ἐν βραχεῖ εἰπεῖν, δι' ὅλης δὲ τῆς ἱππικῆς παρακολουθεῖ. Καὶ γὰρ χαλινὸν μᾶλλον ἂν λαμβάνοι, εἰ, ὁπότε δέξοιτο, ἀγαθόν τι αὐτῷ ἀποβαίνῃ· καὶ διαπηδῴη δ' ἂν, καὶ ἐξάλλοιτο, καὶ τἄλλα πάντα ὑπηρετοίη ἂν, εἰ προσδοκοίη, ὁπότε τὰ σημαινόμενα πράξει, ῥᾳστώνην τινά.

θ'. Καὶ τὰ μὲν δὴ εἰρημένα ταῦτά ἐστιν, ὡς ἂν ἥκιστα μὲν ἐξαπατῷτο καὶ πῶλον καὶ ἵππον ὠνούμενος, ἥκιστα δ' ἂν διαφθείραι χρώμενος, μάλιστα δ' ἂν ἵππον εἰ ἀποδεικνύειν δέοι ἔχοντα, ὧν ἱππεὺς δεῖται εἰς πόλεμον. Καιρὸς δ' ἴσως γράψαι, καὶ, εἴ ποτε συμβαίνῃ θυμοειδεστέρῳ ἵππῳ τοῦ καιροῦ

gaveris, hoc inprimis modo didicerit, ubicunque debet, obsequi. Paucis hoc quidem dicitur, sed in equestri re tota locum habet ubique. Nam et fraenum facilius admittet, si quidem eo admisso boni aliquid ei contingat: itidemque tum transiliet, tum exsiliet, ac in aliis omnibus obsequetur, si postquam imperata fecerit, aliquam requietem exspectet.

9. Et hactenus quidem haec exposita sunt, quomodo quam minime circumveniatur is, qui pullum et equum emit; quomodo quam minime comparatum usu corrumpat, praesertim si equus cum ostentatione sit exhibendus, qui habeat ea quibus equiti ad bellum sit opus. Tempus autem fortasse fuerit, ut etiam scribamus, si quando contingat, ut vel a-

χρῆσθαι, ἢ βλακωδεστέρῳ, ὡς ἂν ὀρθότατα ἑκατέρῳ χρῷτο. Πρῶτον τοίνυν χρὴ τοῦτο γνῶναι, ὅτι ἐστὶ θυμὸς ἵππῳ, ὅπερ ὀργὴ ἀνθρώπῳ. Ὥσπερ οὖν καὶ ἄνθρωπον ἥκιστ' ἂν ὀργίζοι τις ὁ μήτε λέγων χαλεπὸν μηδὲν, μήτε ποιῶν, οὕτω καὶ ἵππον θυμοειδῆ ὁ μὴ ἀνιῶν ἥκιστ' ἂν ἐξοργίζοιτο. Εὐθὺς μὲν οὖν χρὴ ἐν τῇ ἀναβάσει ἐπιμελεῖσθαι, ὡς ἂν ἥκιστ' ἀναβαίνων λυποῖ· ἐπειδὰν δ' ἀναβῇ, ἠρεμήσαντα πλείω χρόνον, ἢ τὸν ἐπιτυχόντα, οὕτω προκινεῖν αὐτὸν ὡς πρᾳοτάτοις σημείοις. Ἔπειτα δ' ἐκ τοῦ βραχυτάτου ἀρχόμενον, οὕτως ἂν εἰς τὸ θᾶττον προάγειν, ὡς ἂν μάλιστα λανθάνοι αὐτὸν ὁ ἵππος εἰς τὸ ταχὺ ἀφικνούμενος. Ὅ, τι δ' ἂν ἐξαίφνης σημήνῃ,

---

nimosiore quis equo, vel ignaviore, quam par sit, utatur; quonam modo rectissime utroque possit uti. Primum igitur hoc sciendum, in equo id animum esse, quod in homine sit iracundia. Itaque sicut hominem minime quis ad iram provocet, qui molestum ei quidquam neque dicit, neque facit: ita nec animosiorem equum ad iram aliquis commoveat, qui re nulla eum offendit. Statim igitur in adscensu adhibenda diligentia, ne quidquam molestum equo fiat, dum conscenditur. Ubi conscenderit eques, et diutius quieverit, quam alioqui forte fecisset: ita deinde signis eum placidissimis loco moveat. Hinc a tardissimo incipiens, sic eum ad velociorem motum deducat; ut ipsemet equus se minime sentiat

θυμοειδῆ ἵππον, ὥσπερ ἄνθρωπον, ταράττει τὰ ἐξαπίναια καὶ ὁράματα καὶ ἀκούσματα καὶ παθήματα. Εἰδέναι δὲ χρὴ, ὅτι ἐν ἵππῳ τὰ ἐξαπίναια τάραχον ἐξεργάζεται. Ἢν δὲ καὶ εἰς τὸ θᾶττον ὁρμώμενον τοῦ καιροῦ ὑπολαμβάνειν βούλει τὸν θυμοειδῆ, οὐ δεῖ ἐξαπιναίως σπᾷν, ἀλλ' ἠρεμαίως προσάγεσθαι τῷ χαλινῷ, πραΰνοντα, οὐ βιαζόμενον ἠρεμεῖν. Καὶ αἵ τε μακραὶ ἐλάσεις μᾶλλον, ἢ αἱ πυκναὶ ἀποστροφαὶ πραΰνουσι τοὺς ἵππους, καὶ αἱ ἡσυχαῖαι μὲν πολὺν χρόνον καθεψοῦσι, καὶ πραΰνουσι, καὶ οὐκ ἀνεγείρουσι τὸν θυμοειδῆ. Εἰ δέ τις οἴεται, ἢν ταχὺ καὶ πολλὰ ἐλαύνηται, ἀπειπεῖν ποιήσας τὸν ἵπ-

---

ad progressum celeriorem accessisse. Quidquid autem repente jusserit eques, id equum animosum, non aliter atque hominem ipsum, perturbat: sive subito conspiciat aliquid, seu audiat, seu patiatur. Sciendum ergo, repentina perturbationis causam equo praebere. Quod si etiam equum animosum concitatius proruentem, quam par sit, inhibere velis: non eum convellere subito debes, sed placide fraeno adtrahere: ut eum mitigando, non vi cogendo, ad quiescendum permoveas. Agitationes quoque prolixiores magis mitigant equos, quam crebrae inflexiones: itemque remissiores diu demulcent, et placant, et minime concitant equum animosiorem. Si quis autem existimat, equum se agitatione celeri et

πον, πραΰνειν, τἀναντία γιγνώσκει τοῦ γιγνομένου. Ἐν γὰρ τοῖς τοιούτοις ὁ θυμοειδὴς καὶ ἄγειν βίᾳ μάλιστα ἐπιχειρεῖ, καὶ σὺν τῇ ὀργῇ, ὥσπερ ἄνθρωπος ὀργίλος, πολλάκις καὶ ἑαυτὸν, καὶ τὸν ἀναβάτην πολλὰ ἀνήκεστα ἐποίησεν. Ἐπιλαμβάνειν δὲ χρὴ ἵππον θυμοειδῆ καὶ τοῦ εἰς τὸ τάχιστα ὁρμᾷν, τοῦ δὲ δὴ παραβάλλειν ἵππῳ καὶ παντάπασιν ἀπέχεσθαι· σχεδὸν γὰρ οἱ φιλονεικότατοι καὶ θυμοειδέστατοι τῶν ἵππων γίγνονται. Καὶ χαλινοὶ δὲ οἱ λεῖοι ἐπιτηδειότεροι τῶν τραχέων. Ἐὰν δὲ καὶ τραχὺς ἐμβληθῇ, τῇ χαλαρότητι τῷ λείῳ δεῖ αὐτὸν ἀφομοιοῦν. Ἀγαθὸν δὲ, ἐθίζειν αὐτὸν καὶ τὸ ἠρεμεῖν, μάλιστα ἐπὶ θυμοειδοῦς ἵππου, καὶ τὸ ὡς

---

diuturna fatigatum mansuetiorem effecturum: is contra statuit, quam fieri solet. Nam equus animosus in hujusmodi agitationibus inprimis vi nititur uti, et in ira perinde atque homo iracundus, saepenumero tam seipsum quam sessorem, multis afficere malis gravissimis consuevit. Etiam continendus est equus animosus, quominus celerrime proruat; et ab eo prorsus abstinendum, ne cum alio quovis equo certaminis causa committatur. Nam equi plerumque contentiosissimi etiam existere solent animosissimi. Fraena quoque his aptiora laevia, quam aspera. Si tamen et asperum injectum fuerit, laxitate id efficiendum, ut laevi simile sit. Bonum vero est, ut eques se consuefaciat ad sessionem quietam in equo

ἥκιστα ἄλλῳ τινὶ ἅπτεσθαι, ᾗ οἷς, τοῦ καθῆσθαι ἀσφαλῶς ἕνεκα, ἁπτόμεθα. Εἰδέναι δὲ χρὴ, ὅτι δίδαγμά ἐστι καὶ τῷ ποππυσμῷ μὲν πραΰνεσθαι, κλωγμῷ δὲ ἐγείρεσθαι. Καὶ εἴ τις ἐξαρχῆς ἐπὶ μὲν κλωγμῷ τὰ πραέα, ἐπὶ δὲ ποππυσμῷ τὰ χαλεπὰ προσφέροι, μάθοι ἂν ὁ ἵππος, ποππυσμῷ μὲν ἐγείρεσθαι, κλωγμῷ δὲ πραΰνεσθαι. Οὕτως οὖν δεῖ καὶ παρὰ κραυγὴν καὶ παρὰ σάλπιγγα μήτ' αὐτὸν φαίνεσθαι τεθορυβημένον τῷ ἵππῳ, μήτε μὴν ἐκείνῳ θορυβῶδες μηδὲν προσφέρειν, ἀλλ' εἰς τὸ δυνατὸν καὶ ἀναπαύειν ἐν τῷ τοιούτῳ, καὶ ἄριστα καὶ δεῖπνα, εἰ ἐγχωροίη, προσφέρειν. Κάλλιστον δὲ συμβούλευμα, τὸ ἄγαν θυμοειδῆ ἵππον μὴ κτᾶσθαι εἰς πολέμους.

animoso, et ut eum alia sui parte non tangat, quam quibus partibus equum sessionis tutioris causa tangimus. Sciendum autem, solere praecipi, ut equi poppysmi sibilo mitigentur, clogmo excitentur. Quod si quis initio lenius equum tractet cum clogmo, durius cum poppysmo: nimirum ad poppysmum incitari adsueverit, ad clogmum mitigari. Eodem modo nec ad clamorem, nec ad tubam, vel ipse videri debet ad equum accedere perturbatus, vel ei turbulentam aliquam speciem exhibere: sed in hujusmodi casu equum sedare, quantum ejus fieri potest, et eidem tum prandii, tum coenae pabula, si quidem id fieri liceat, offerre. Rectissimum vero consilium hoc fuerit, ut equus admodum ferox ad usum belli non

Βλακί γε μὴν ἵππῳ, ἀρκεῖν μοι δοκεῖ γράψαι, πάντα τἀναντία ποιεῖν, ὅσα τῷ θυμοειδεῖ χρῆσθαι συμβουλεύομεν.

ί. Ἢν δέ τις ποτὲ βουληθῇ χρῆσθαι τῷ χρησίμῳ εἰς πόλεμον ἵππῳ μεγαλοπρεπεστέρῳ τε καὶ περιβλεπτοτέρῳ ἱππάζεσθαι, τοῦ μὲν ἕλκειν τε τὸ στόμα τῷ χαλινῷ, καὶ μυωπίζειν τε καὶ μαστιγοῦν τὸν ἵππον, (ἃ οἱ πολλοὶ ποιοῦντες λαμπρύνειν οἴονται) ἀπέχεσθαι δεῖ· πάντα γὰρ τἀναντία οὗτοί γε ποιοῦσιν, ὧν βούλονται. Τά τε γὰρ στόματα ἕλκοντες ἄνω, ἀντὶ τοῦ προορᾷν, ἐκτυφλοῦσι τοὺς ἵππους, καὶ μυωπίζοντες καὶ παίοντες ἐκπλήττουσιν, ὥστε τεταράχθαι καὶ κινδυνεύειν. Ταῦτα δ' ἐστὶν ἵππων ἔργα τῶν μάλισ-

---

ematur. De inerti equo sufficere mihi videtur id scripsisse, omnia huic faciunda iis contraria, quibus utendum in animoso consulimus.

10. Si quis autem equo ad bellum idoneo sic uti voluerit, ut etiam inter equitandum magnificentior et spectabilior fit: is uti nec os equi fraeno torqueat, nec eum calcaribus et flagris urgeat, abstinere se debet: quae plerique dum faciunt, splendorem quendam prae se ferunt. Contraria nempe iis agunt omnia, quae cupiunt. Etenim dum equorum ora sursum trahendo torquent; caecos reddunt eos, qui ante spectare debebant: dum calcaribus urgent, et flagris caedunt, ita territos obstupefaciunt; ut perturbati, se periculis exponant. Ea vero fieri ab

τα ἀχθομένων ἱππασίᾳ, καὶ αἰσχρὰ καὶ οὐ καλὰ ποιούντων. Ἐὰν δέ τις διδάξῃ τὸν ἵππον ἐν χαλαρῷ μὲν τῷ χαλινῷ ἱππεύειν, ἄνω δὲ τὸν αὐχένα διαίρειν, ἀπὸ δὲ τῆς κεφαλῆς κυρτοῦσθαι, οὕτως ἂν ἀπεργάζοιτο ποιεῖν τὸν ἵππον, οἷοις περ καὶ αὐτὸς ἥδεταί τε καὶ ἀγάλλεται. Τεκμήριον δὲ, ὅτι τούτοις ἥδεται· ὅταν γὰρ αὖθις θέλῃ παρ᾽ ἵππους, μάλιστα δὲ ὅταν παρὰ θηλείας, τότε αἴρει τε τὸν αὐχένα ἀνωτάτω, καὶ κυρτοῖ μάλιστα τὴν κεφαλὴν γοργούμενος· καὶ τὰ μὲν σκέλη ὑγρὰ μετεωρίζει, τὴν δὲ οὐρὰν ἄνω ἀνατείνει. Ὅταν οὖν τις αὐτὸν εἰς ταῦτα προάγῃ, ἅπερ αὐτὸς σχηματοποιεῖται, ὅταν μάλιστα καλλωπίζηται, οὕτως ἡδόμενόν τε τῇ ἱππασίᾳ

---

equis solent, qui motum equitationis molestissime ferunt; ac foede, non egregie se gerunt. Si quis autem sic equum instituat, ut motus equestres fraeno laxiore peragat, et cervicem sursum adtollat, et a capite gibberis instar incurvet: ita scilicet illum impellat ad praestandum ea, quibus equus ipse gaudet ac exultat. His autem gaudere, vel hoc argumento constat. Nam quoties ipse ad alios accedit equos, foeminei praesertim sexus; tunc et cervicem ad summum adtollit, et caput agili maxime motu recurvat; ac alte quidem mollia crura tollit, caudam vero sursum tendit. Itaque si quis eum ad ista deducat, quae ipsemet effingit,

καὶ μεγαλοπρεπῆ, καὶ γοργὸν, καὶ περίβλεπτον ἀποφαίνει τὸν ἵππον. Ὡς οὖν ἡγούμεθα ταῦτ' ἂν ἀπεργασθῆναι, νῦν αὖ πειρασόμεθα διηγεῖσθαι. Πρῶτον μὲν τοίνυν χρὴ οὐ μεῖον δυοῖν χαλινοῖν κεκτῆσθαι. Τούτων δὲ ἔστω ὁ μὲν λεῖος, τοὺς τροχοὺς εὐμεγέθεις ἔχων, ὁ δὲ ἕτερος τοὺς μὲν τροχοὺς καὶ βαρεῖς καὶ ταπεινοὺς, τοὺς δ' ἐχίνους ὀξεῖς· ἵνα, ὁπόταν μὲν τοῦτον λάβῃ, ἀσχάλλων τῇ τραχύτητι, διὰ τοῦτο ἀφείῃ, ὅταν δὲ τὸν λεῖον μεταλάβῃ, τῇ μὲν λειότητι αὐτοῦ ἥσθῃ, ἃ δὲ ὑπὸ τοῦ τραχέος παιδευθῇ, ταῦτα καὶ ἐν τῷ λείῳ ποιῇ. Ἢν δ' αὖ, καταφρονήσας τῆς λειότητος, θαμινὰ ἀπερείδηται ἐν αὐτῷ, τούτου ἕνεκα τοὺς τροχοὺς μεγάλους τῷ λείῳ προστίθεμεν, ἵνα,

---

quum pulchritudinem suam inprimis ostentat; tum vero talem exhibebit equum, qui et voluptatem ex agitatione capiat, et magnificus sit, et pernix, et spectabilis. Quo autem modo putemus haec posse perfici, nunc enarrare conabimur. Primum igitur habere fraena non pauciora duobus oportet. Horum laeve sit unum, et orbes habeat majusculos; alterum graves ac depressos orbes, et echinos acutos: ut ubi fraenum hujusmodi prehenderit, ob asperitatem aegre ferens, demittat; ubi laeve cum isto commutaverit, ejus laevitate delectatus, quae facere per illud asperum edoctus fuerat, etiam laevi utens efficiat. Sin ista laevitate contempta, fre-

χάσκειν ἀναγκαζόμενος ὑπ' αὐτῶν, ἀφείη τὸ στόμιον. Οἷόν τε δὲ καὶ τὸν τραχὺν παντοδαπὸν ποιεῖν, καὶ κατειλοῦντα καὶ κατατείνοντα. Ὁπόσοι δ' ἂν ὦσι χαλινοὶ, πάντες ὑγροὶ ἔστωσαν. Τὸν μὲν γὰρ σκληρὸν, ὅπῃ ἂν ὁ ἵππος λάβῃ, ὅλον ἔχει πρὸς ταῖς γνάθοις· ὥσπερ καὶ ὀβέλισκον, ὁπόθεν ἄν τις λάβῃ, ὅλον αἴρει. Ὁ δὲ ἕτερος, ὥσπερ ἡ ἅλυσις, ποιεῖ· ὃ γὰρ αν ἔχῃ τις αὐτοῦ, τοῦτο μόνον ἄκαμπτον μένει, τὸ δὲ ἄλλο ἀπήρτηται· τὸ δὲ φεῦγον ἐν τῷ στόματι ἀεὶ θηρεύων, ἀφίησιν ἀπὸ τῶν γνάθων τὸ στόμιον. Τούτου ἕνεκα καὶ οἱ κατὰ μέσον ἐκ τῶν ἀξόνων δακτύλιοι κρεμάννυνται, ὅπως τούτους διώκων τῇ τε γλώττῃ καὶ τοῖς ὀδοῦσιν, ἀμελῇ τοῦ ἀνα-

---

quenter huic incumbere velit: hanc ipsam ob causam laevi majores orbes addimus, ut os pandere per eos cogatur, atque ita lupos admittat. Licebit et asperius fraenum variare tum implicando tum extendendo. Quotcumque vero fraena fuerint, mollia sint omnia. Nam durum quacumque parte prehenderit equus, totum ad maxillas tenet; sicut et veru quacumque parte quispiam prehenderit, totum sustollit. Alterum vero sic comparatum est, ut catena. Quam enim partem ejus aliquis tenet, ea sola non flexa manet; reliquis pendulis. Has dum fugientes in ore semper venando captat equus, lupos a maxillis dimittit. Eam ob causam pendent

λαμβάνειν πρὸς τὰς γνάθους τὸν χαλινόν. Εἰ δέ τις ἀγνοεῖ, τί τὸ ὑγρὸν τοῦ χαλινοῦ, καὶ τί τὸ σκληρὸν, γράψομεν καὶ τοῦτο. Ὑγρὸν μὲν γάρ ἐστιν, ὅταν οἱ ἄξονες εὐρείας καὶ λείας ἔχωσι τὰς συμβολὰς, ὥστε ῥᾳδίως κάμπτεσθαι· καὶ πάντα δὲ, ὁπόσα περιτίθεται περὶ τοὺς ἄξονας, ἢν εὐρύστομα ᾖ, καὶ μὴ σύμπυκνα, ὑγρότερά ἐστι. Ἢν δὲ χαλεπῶς ἕκαστα τοῦ χαλινοῦ διατρέχῃ καὶ συνθῇ, τοῦτ' ἔστι σκληρὸν εἶναι. Ὁποῖος δ' ἄν τις ᾖ, τούτῳ τάδε γε πάντα ταῦτα ποιητέον, ἤνπερ γε βούληται ἀποδείξασθαι τὸν ἵππον, οἷόν περ εἴρηται. Ἀνακρουστέον μὲν τὸ στόμα τοῦ ἵππου οὔτε ἄγαν χαλεπῶς, ὥστε ἐκνεύειν, οὔτε ἄγαν ἡσύχως, ὡς μὴ αἰσθάνεσθαι.

---

et annuli de axibus in medio, ut hos tam lingua quam dentibus insequendo prensans, fraenum ad maxillas corripere negligat. Si quis autem ignorat, quod fraenum molle, quod durum sit; hoc quoque litteris complectemur. Est enim molle, quum axes ita et latas et laeves commissuras habent, ut facile flectantur. Itidem omnia, quae circum axes adhibentur, si larga sint, ac minus densa, magis etiam sunt mollia. Si vero fraeni partes omnes difficulter discurrant et cohaereant; hoc scilicet est, durum esse ac rigidum. Qualecumque vero fraenum equus habeat, eo peraget haec omnia; modo eques talem illum efficere voluerit, qualem descripsimus. Os qui-

Ἐπειδὰν δὲ ἀνακρουόμενος αἴρῃ τὸν αὐχένα, δοτέον εὐθὺς τὸν χαλινόν. Καὶ τἄλλα δὲ δεῖ, ὥσπερ οὐ παυόμεθα λέγοντες, ἐν ᾧ ἂν καλῶς ὑπηρετῇ, χαρίζεσθαι τῷ ἵππῳ. Καὶ ὅταν δ' αἴσθηται ἡδόμενον τὸν ἵππον τῇ τε ὑψηλαυχενίᾳ καὶ τῇ χαλαρότητι, ἐν τούτῳ οὐδὲν δεῖ χαλεπὸν προσφέρειν, ὡς πονεῖν ἀναγκάζοντα, ἀλλὰ θωπεύειν, ὡς παύσασθαι βουλόμενον· οὕτω γὰρ μάλιστα θαῤῥῶν πρόεισιν εἰς τὴν ταχεῖαν ἱππασίαν. Ὡς δὲ καὶ τῷ ταχὺ θεῖν ἵππος ἥδεται, τεκμήριον· ἐκφυγὼν γὰρ οὐδεὶς βάδην πορεύεται, ἀλλὰ θεῖ. Τούτῳ γὰρ πέφυκεν ἥδεσθαι, ἤν μήτις πλείω τοῦ καιροῦ θεῖν ἀναγκάζῃ· ὑπερβάλλον δὲ τὸν

---

dem equi sursum impellendum non adeo graviter, ut effugere divertendo velit; nec adeo placide, ut non sentiat. Ubi sursum caput impellendo cervicem adtollit, mox ei fraenum concedendum erit. Quinetiam in aliis equo, sicuti monere non desinimus, officium recte facienti vicissim indulgendum. Quumque senserit eques, et elatione cervicis equum, et habenarum laxitate delectari: tum vero nihil ei molestum adferre debet, quasi ad laborem cogere, sed blandiri, quasi potius eum quiescere velit. Sic enim animo maxime prompto ad agitationem celeriorem procedet. Nec argumentum nobis deest, quo constet, equum cursu velociore delectari. Quippe nullus omnino equus, ubi effugerit, gradatim incedit, sed

καιρὸν οὐδὲν τῶν πάντων ἥδυ, οὔτε ἵππῳ, οὔτε ἀνθρώπῳ. Ὅταν γε μὴν εἰς τὸ ἱππάζεσθαι μετὰ τοῦ κυδροῦ ἀφιγμένος ῇ, εἰθισμένος μὲν δήπου ἡμῖν εἴη ἐν τῇ πρώτῃ ἱππασίᾳ ἐκ τῶν στροφῶν εἰς τὸ θᾶττον ὁρμᾶσθαι. Ἢν δέ τις, τοῦτο μὲν μεμαθηκότος αὐτοῦ, ἅμα ἀντιλαμβάνηταί τε τῷ χαλινῷ, καὶ σημήνῃ τῶν ὁρμητηρίων τι τούτῳ, ὑπὸ μὲν τοῦ χαλινοῦ πιεσθεὶς, ὑπὸ δὲ τοῦ ὁρμᾷν σημανθῆναι ἐγείρεται, καὶ προβάλλεται μὲν τὰ στέρνα, αἴρει δὲ ἀνωτέρω τὰ σκέλη ὀργιζόμενος, οὐ μέντοι ὑγρά γε· οὐ γὰρ μᾶλλον, ὅταν λυπῶνται, ὑγρῶς τοῖς σκέλεσιν ἵπποι χρῶνται. Ἢν δέ τις οὕτως ἀνεζωπυρημένῳ αὐτῷ δῷ χαλινὸν, ἐνταῦθα ὑφ' ἡδονῆς τῷ διὰ τὴν χα-

cursu fertur. Hoc enim a natura delectari solet, nisi quis eum ulterius quam tempestivum sit, ad cursum cogat. Quidquid vero tempestivi usus modum superat, id omnibus in rebus nec equo nec homini gratum est. Ubi jam ad agitationem quandam gloriosam pervenerit, adsuefactus scilicet a nobis erit in agitatione priori, ut post inflexiones ad motum celeriorem tendat. Si quis autem equum jam sic institutum simul et fraeno retineat, et signo dato ad impetum excitet: tum vero pressus ille quidem a fraeno excandescit, sed concitationis signo accenditur, ac pectus protendit, et irascens altius crura tollit, non mollia tamen. Quippe quum offenduntur equi, non ideo cruribus uti mollioribus solent. At si

λαρότητα τοῦ στομίου λελύσθαι νομίζειν, κυδρῷ μὲν τῷ σχήματι, ὑγροῖν δὲ τοῖν σκελοῖν γαυριώμενος φέρεται, παντάπασιν ἐκμιμούμενος τὸν πρὸς ἵππους καλλωπισμόν. Καὶ οἱ θεώμενοι τὸν ἵππον τοιοῦτον, ἀποκαλοῦσιν ἐλευθέριόν τε καὶ ἐθελουργὸν, καὶ ἱππαστὴν, καὶ θυμοειδῆ, καὶ σοβαρὸν, καὶ ἅμα ἡδύν τε καὶ [ἅμα] γοργὸν ἰδεῖν. Καὶ ταῦτα μὲν δὴ, ἢν τούτων τίς ἐπιθυμήσῃ, μέχρι τούτων ἡμῖν γεγράφθω.

ιά. Ἢν δέ τις ἄρα βουληθῇ καὶ πομπικῷ καὶ μετεώρῳ καὶ λαμπρῷ ἵππῳ χρήσασθαι, οὐ μάλα μὲν τὰ τοιαῦτα ἐκ παντὸς ἵππου γίγνεται, ἀλλὰ δεῖ ὑπάρξαι αὐτῷ καὶ τὴν ψυχὴν μεγαλόφρονα, καὶ τὸ σῶμα εὔρωστον.

---

quis equo sic excitato fraenum concesserit, ibi prae gaudio, quod ob laxitatem se lupis liberatum existimet, glorioso quodam gestu, cruribusque mollibus exsultabundus fertur, et in omnibus exprimit elegantiam illam, cum qua solet equos alios adire. Ac talem qui spectant equum, et liberalem adpellant, et spontaneum, et equestrem, et animosum, et fastosum, simulque jucundum et terribilem adspectu. Quae quidem si quis est, qui adfectat, hactenus exposita norit.

11. At si quis equo ad pompas idoneo, et erigente se, et splendido uti voluerit: sane non quovis ab equo haec exspectet, sed existere prius animum in eo magnum, et robus-

Οὐ μέντοι, ὅγε οἴονταί τινες, τὸν τὰ σκέλη ὑγρὰ ἔχοντα καὶ τὸ σῶμα αἴρειν δυνήσεσθαι, οὐχ οὕτως ἔχει· ἀλλὰ μᾶλλον, ὃς ἂν τὴν ὀσφὺν ὑγράν τε καὶ βραχεῖαν καὶ ἰσχυρὰν ἔχῃ, (καὶ οὐ τὴν κατ' οὐρὰν λέγομεν, ἀλλ' ᾗ πέφυκε μεταξὺ τῶν τε πλευρῶν καὶ τῶν ἰσχίων κατὰ τὸν κενεῶνα) οὗτος δυνήσεται πόρρω ὑποτιθέναι τὰ ὀπίσθια σκέλη ὑπὸ τὰ ἐμπρόσθια. Ἢν οὖν τις, ὑποτιθέντος αὐτοῦ, ἀνακρούῃ τῷ χαλινῷ, ὀκλάζει μὲν τὰ ὀπίσθια ἐν τοῖς ἀστραγάλοις, αἴρει δὲ τὸ πρόσθεν σῶμα, ὥστε τοῖς ἐξεναντίας φαίνεσθαι τὴν γαστέρα καὶ τὰ αἰδοῖα. Δεῖ δὲ καὶ, ὅταν ταῦτα ποιῇ, διδόναι αὐτῷ τὸν χαλινὸν, ὅπως τὰ κάλλιστα ἵππου ἑκών τε ποιῇ καὶ δοκῇ

---

tum corpus, oportet. Quod autem plerique existimant, equum, cui crura mollia sint, etiam corporis adtollendi facultatem habiturum, non ita comparatum est: sed potius hoc illius erit, cui lumbi molles sunt, et breves, et robusti. Nec jam de lumbis ad caudam loquimur, sed de iis qui ad alvum, inter latera et coxas existunt. Talis equus subjicere crura posteriora prioribus haud exiguum ad spatium poterit. Itaque si quis eo sic subjiciente, fraenum sursum adducat; posterioribus quidem partibus in talos recumbit, anterius vero corpus sic adtollit, ut ab adversis et venter et verenda conspiciantur. Haec vero quum facit, fraenum ei remittendum est; ut quae pulcherrima praestantur ab equo, et faciat lubens,

τοῖς ὁρῶσιν. Εἰσὶ μέντοι οἳ καὶ ταῦτα διδάσκουσιν, οἱ μὲν ῥάβδῳ ὑπὸ τοὺς ἀστραγάλους κρούοντες, οἱ δὲ καὶ βακτηρίᾳ παρατρέχοντά τινα κελεύοντες ὑπὸ τὰς μηριαίας παίειν. Ἡμεῖς γε μέντοι τὸ κράτιστον τῶν διδασκαλίων νομίζομεν, ὥσπερ ἀεὶ λέγομεν, ἢν ἐν παντὶ παρέπηται τὸ, ἐν ᾧ ἂν ποιήσῃ τῷ ἀναβάτῃ κατὰ γνώμην, τυγχάνειν ῥᾳστώνης παρ' αὐτοῦ. Ἃ μὲν γὰρ ὁ ἵππος ἀναγκαζόμενος ποιεῖ, ὥσπερ καὶ Σίμων λέγει, οὔτ' ἐπίσταται, οὔτε καλά ἐστιν, οὐδὲν μᾶλλον, ἢ εἴ τις ὀρχηστὴν μαστιγῴη καὶ κεντρίζοι. Πολὺ γὰρ ἂν πλείω ἀσχημονοίη, ἢ καλὰ ποιοίη ὁ τοιαῦτα πάσχων καὶ ἵππος καὶ ἄν-

---

et ita facere judicio spectatorum existimetur. Et haec quidem sunt qui docent equos, dum eos alii virga subter talos pulsant, alii quendam propter equum currentem baculo caedere subjectas femoribus partes jubent. Nobis ea docendi ratio judicatur optima, quemadmodum semper dicimus, si comitetur hoc in omnibus, ut equus voluntati agitatoris obsequens, vicissim ab eo quietem impetret. Nam equus ad quae praestanda cogitur, ut Simo quoque monet, ea nec intelligit ipse, nec magis pulchra sunt, quam si quis histrionem flagris et stimulis ad agendum impellat. Quippe multo plura foede, quam belle peregerit, qui sic excipiatur, et equus, et homo. Nimirum ex signis equus percipiens omnia pul-

θρωπος· ἀλλὰ δεῖ ἀπὸ σημείων ἔχοντα πάντα τὰ κάλλιστα καὶ λαμπρότατα ἐπιδείκνυσθαι. Ἢν δὲ καὶ, ὅταν μὲν ἱππάζηται, μέχρι πολλοῦ ἱδρῶτος ἐλαύνηται, ὅταν δὲ καλῶς μετεωρίζῃ ἑαυτὸν, ταχύ τε καταβαίνηται καὶ ἀποχαλινῶται, εὖ χρὴ εἰδέναι, ὅτι ἑκὼν εἶσιν εἰς τὸ μετεωρίζειν ἑαυτόν. Ἐπὶ τῶν τοιούτων ἤδη δὲ ἱππαζομένων ἵππων καὶ θεοὶ καὶ ἥρωες γράφονται, καὶ ἄνδρες, οἱ καλῶς χρώμενοι αὐτοῖς, μεγαλοπρεπεῖς φαίνονται. Οὕτω δὲ καὶ ἔστιν ὁ μετεωρίζων ἑαυτὸν ἵππος σφόδρα ἢ καλὸν ἢ θαυμαστὸν ἢ ἀγαστὸν, ὡς πάντων τῶν ὁρώντων καὶ νέων καὶ γεραιτέρων τὰ ὄμματα κατέχει. Οὐδεὶς

---

cherrima pariter et splendidissima debet exhibere. Quod si etiam, quoties equitationis motu exercetur equus, ad copiosum usque sudorem agitetur; quoties autem pulchre semet erigit, cito descendat, et fraenum adimat: omnino fore, sciendum, ut ad erigendum se non invitus accedat. Atque hujusmodi sane in equis tam dii quam heroës, equitantes pingi solent; et homines, qui equis scite norunt uti, magnificentiam quandam prae se ferunt. Est autem tam vehementer pulchrum quiddam equus semet erigens, tam admirandum atque stupendum; ut omnium spectantium, tam juvenum quam senum, oculos detineat. Nemo certe vel ab eo discedit,

γοῦν οὔτε ἀπολείπει αὐτὸν, οὔτε ἀπαγορεύει θεώμενος, ἔστ᾽ ἄν περ ἐπιδεικνύηται τὴν λαμπρότητα. Ἢν γε μὴν ποτε συμβῇ τινι τῶν τοιοῦτον ἵππον κεκτημένων, ἢ φυλαρχῆσαι, ἢ ἱππαρχῆσαι, οὐ δεῖ αὐτὸν τοῦτο σπουδάζειν, ὅπως αὐτὸς μόνος λαμπρὸς ἔσται, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον, ὅπως ὅλον τὸ ἑπόμενον ἀξιοθέατον φανεῖται. Ἢν μὲν οὖν ἡγῆται, ὡς μάλιστα ἐπαινοῦσι τοὺς τοιούτους ἵππους, ὃς ἂν ἀνωτάτω αἰρόμενος καὶ πυκνότατα τὸ σῶμα, βραχύτατον προβαίνῃ, δῆλον ὅτι καὶ βάδην ἕποιντ᾽ ἂν οἱ ἄλλοι ἵπποι αὐτῷ. Ἐκ δὲ ταύτης τῆς ὄψεως τί ἂν καὶ λαμπρὸν γένοιτ᾽ ἂν; Ἢν δὲ ἐξεγείρας τὸν ἵππον ἡγῆται μήτε τῷ ἄγαν τάχει, μήτε τῷ ἄγαν

---

vel spectare desinit, dum splendorem ille suum ostentat. Quod si contingat alicui, talem equum nacto, vel tribunatus, vel equitum magisterium; non hoc duntaxat eniti debet, ut solus ipse sit splendidus: sed multo magis ut comitatum universum spectatu dignum exhibeat. Itaque si ex iis equis, cujusmodi maxime laudari solent, praecedat quispiam, qui summam ad altitudinem, et creberrime corpus erigens, paullatim admodum progrediatur; sequentur hunc equi scilicet alii gradatim. Et quid in hoc spectaculo splendidum fuerit? At vero si ductor equum excitaverit, ac neque nimia cum celeritate, neque tarditate nimia, sed ea ratione

βράδει, ὡς δ' εὐθυμότατοι ἵπποι καὶ γοργότατοι καὶ πονεῖν εὐσχημονέστατοι γίγνονται, ἐὰν ἡγῇ αὐτοῖς, οὕτως ἀθρόος μὲν ὁ τύπος, ἀθρόον δὲ τὸ φρύαγμα καὶ τὸ φύσημα τῶν ἵππων συμπαρέσοιτο, ὥστε οὐ μόνον αὐτὸς, ἀλλὰ καὶ πάντες, ὅσοι συμπαρεπόμενοι, ἀξιοθέατοι ἂν φαίνοιντο. Ἢν γε μέντοι τὶς καλῶς ἱππωνήσῃ, τρέφῃ δὲ ὡς πόνους δύνασθαι ὑποφέρειν, ὀρθῶς δὲ χρῆται καὶ ἐν τοῖς πρὸς πόλεμον μελετήμασι, καὶ ἐν ταῖς πρὸς ἐπίδειξιν ἱππασίαις, καὶ ἐν τοῖς πολεμικοῖς ἀγωνίσμασι, τί ἔτι ἐμποδὼν τούτῳ, μὴ οὐχὶ πλείονός τε ἀξίους ἵππους ποιεῖν, ἢ οὓς ἂν παραλαμβάνῃ, καὶ εὐδοκίμους μὲν ἵππους

---

praecedat, qua fiunt equi et animosissimi, et inprimis truces, et specie ad labores obeundos maxime decenti: eo nimirum modo et strepitus quidam repentinus, et repentinus hinnitus atque flatus equorum aderit. Itaque non ipse tantum, sed totus etiam comitatus spectatu dignus videbitur. Si denique feliciter equum aliquis emerit, ad laborum tolerantiam educarit, eodem recte tum in exercitiis ad actiones bellicas, tum in agitationibus ad ostentationem comparatis, et in proeliorum certaminibus utatur: quid huic obstare possit amplius, quominus equos pretii majoris efficiat, quam eos acceperit; ac tum probatos habeat, tum ipse rei eques-

ἔχειν, εὐδοκιμεῖν δὲ αὐτὸν ἐν τῇ ἱππικῇ, ἢν μή τι δαιμόνιον κωλύῃ;

ιϐ'. Γράφειν δὲ βουλόμεθα καὶ, ὡς δεῖ ὡπλίσθαι τὸν μέλλοντα ἐφ' ἵππου κινδυνεύειν. Πρῶτον μὲν τοίνυν φαμὲν, χρῆναι τὸν θώρακα πρὸς τὸ σῶμα πεποιῆσθαι, ὅτι τὸν μὲν καλῶς ἁρμόζοντα, ὅλον φέρει τὸ σῶμα, τὸν δὲ ἄγαν χαλαρὸν οἱ ὦμοι μόνοι φέρουσιν. Ὅ γε μὴν λίαν στενὸς, δεσμὸς, οὐχ ὅπλον ἐστίν. Ἐπεὶ δὲ καὶ ὁ αὐχήν ἐστι τῶν καιρίων, φαμὲν χρῆναι καὶ τούτῳ ἐξ αὐτοῦ τοῦ θώρακος ὅμοιον τῷ αὐχένι στέγασμα πεποιῆσθαι. Τοῦτο γὰρ ἅμα κόσμον τε παρέξει, καὶ ἢν, οἷον δεῖ, εἰργασμένον ᾖ, δέξεται, ὅταν βούληται, τῷ ἀναβάτῃ τὸ πρόσωπον μέχρι τῆς ῥινός. Κρά-

---

tris gloria floreat, nisi divinitus impediatur?

12. His adjungere volumus et illam descriptionem, quonam modo armatum esse oporteat eum, qui periculum in equo sit aditurus. Primum ergo dicimus, loricam sive thoracem ad corpus factum esse debere. Si recte congruat, corpus ipsum hunc gestat: laxum nimis humeri soli portant. Admodum angustus, vinculum est, non armatura. Quia verò inter exposita vulneribus letalibus et cervix est, fieri debere dicimus aptum cervici quoque tegumentum opere thoracario. Nam hoc et ornamentum adferet, et si justo modo fabricatum fuerit, equitis faciem usque ad nares, ubi sic ille volue-

νος γε μὴν κράτιστον εἶναι νομίζομεν τὸ βοιωτιουργές· τοῦτο γὰρ αὖ στεγάζει μάλιστα πάντα τὰ ὑπερέχοντα τοῦ θώρακος, ὁρᾷν δὲ οὐ κωλύει. Ὁ δ' αὖ θώραξ οὕτως εἰργάσθω, ὡς μὴ κωλύῃ μήτε καθίζειν, μήτ' ἐπικύπτειν. Περὶ δὲ τὸ ἦτρον καὶ τὰ αἰδοῖα καὶ τὰ κύκλῳ, αἱ πτέρυγες τοιαῦται καὶ τοσαῦται ἔστωσαν, ὥστε στέγειν τὰ μέλη. Ἐπεὶ δὲ καὶ ἀριστερὰ χεὶρ, ἤν τι πάθῃ, καταλύει τὸν ἱππέα, καὶ ταύτῃ ἐπαινοῦμεν τὸ εὑρημένον ὅπλον, τὴν χεῖρα καλουμένην. Τόν τε γὰρ ὦμον σκεπάζει, καὶ τὸν βραχίονα, καὶ τὸν πῆχυν, καὶ τὸ ἐχόμενον τῶν ἡνιῶν, καὶ ἐκτείνεται δὲ καὶ συγκάμπτεται· πρὸς δὲ τούτοις καὶ τὸ διαλεῖπον τοῦ θώρακος ὑπὸ

---

rit, intra se recipiet. Galeam ducimus optimam, quae Boeotii sit operis. Etenim ea tegit extra thoracem eminentia prorsus omnia, nec prospectum impedit. Thorax quoque sic elaboratus sit, ut nec in sessione nec inclinatione prona ferat obstaculum. Circum partes inter umbilicum et pubem, cum pudendis, et aliis in horum ambitu, tales totque pinnae sunto ut illa membra tegantur. Et quoniam sinistra quoque manus si laesa sit, equiti perniciem adfert; inventam et huic muniendae laudamus armaturam, cui nomen manus inditum. Nam et humerum illa tegit, et brachium, et cubitum, et partes habenarum contiguas, simulque tum extendi tum contrahi potest. Praeterea partem sub alis a thorace

τῇ μασχάλῃ καλύπτει. Τήν γε μὴν δεξιὰν ἐπαίρειν δεῖ, ἤν τε ἀκοντίσαι, ἤν τε πατάξαι βουληθῇ. Τοῦ μὲν οὖν θώρακος τὸ κωλύον ταύτῃ ἀφαιρετέον· ἀντὶ δὲ τούτου πτέρυγες ὦσιν ἐν τοῖς γιγγλύμοις προσθεταὶ, αἳ, ὅταν μὲν διαίρηται, ὁμοίως ἀναπτύσσωνται· ὅταν δὲ καθαίρηται, ἐπικλείωνται. Τῷ γε μὴν βραχίονι τὸ, ὥσπερ κνημὶς, παρατιθέμενον ἀρκεῖν βέλτιον ἡμῖν δοκεῖ εἶναι ἢ συνδεθὲν ὅπλῳ. Τό γε μὴν ψιλούμενον, αἰρομένης τῆς δεξιᾶς, στεγαστέον ἐγγὺς τοῦ θώρακος ἢ μοσχείῳ ἢ χαλκείῳ· εἰ δὲ μὴ, ἐν τῷ ἐπικαιροτάτῳ ἀφύλακτον ἔσται. Ἐπείπερ δὲ, ἤν τι πάσχῃ ὁ ἵππος, ἐν παντὶ κινδύνῳ καὶ ὁ ἀναβάτης γίγνεται, ὁπλίζειν δεῖ καὶ τὸν

---

destitutam obtegit. Dextram adtolli necesse est, sive jaculum eques vibrare, seu percutere hostem voluerit. Quidquid igitur heic a thorace impedimentum adferre potest, removendum: et hujus loco pinnae velut in quibusdam cardinibus erunt adplicatae, ut quum dextra diducitur, et ipsae pariter explicentur; quum reducitur, vicissim claudantur. Quod instar tegumenti tibiarum adhibetur brachio, commodius nobis esse videtur ad eam partem tuendam, quam si adligatum sit armaturae: quod nudari solet, dum dextra sustollitur, muniendum juxta thoracem tegumento, vel e pelle vitulina, vel aere facto. Nam alioqui locus maxime letalis incustoditus erit. Quoniam vero si quid equo accidat, etiam ses-

ἵππον προμετωπιδίῳ, καὶ προστερνιδίῳ, καὶ παραπλευριδίοις· ταῦτα γὰρ ἅμα καὶ τῷ ἀναβάτῃ παραμηρίδια γίγνεται. Πάντων δὲ μάλιστα τοῦ ἵππου τὸν κενεῶνα δεῖ σκεπάζειν· καιριώτατον γὰρ ὂν καὶ ἀφαυρότατόν ἐστι· δυνατὸν δὲ σὺν τῷ ἐφιππείῳ αὐτὸν σκεπάσαι. Χρὴ δὲ καὶ τὸ ἔποχον τοιοῦτον ἐῤῥάφθαι, ὡς ἀσφαλέστερόν τε τὸν ἱππέα καθῆσθαι, καὶ τὴν ἕδραν τοῦ ἵππου μὴ σίνεσθαι. Καὶ τὰ μὲν δὴ ἄλλα τοῦ ἵππου οὕτω καὶ ὁ ἵππος καὶ ὁ ἱππεὺς ὡπλισμένοι ἂν εἶεν. Κνῆμαι δὲ καὶ πόδες ὑπερέχοιεν μὲν ἂν εἰκότως τῶν παραμηριδίων, ὁπλισθείη δὲ καὶ ταῦτα, εἰ ἐμβάται γένοιντο σκύτους, ἐξ οἵου περ αἱ κρηπῖδες ποιοῦνται· οὕτω γὰρ ἂν ἅμα

---

sor in periculo summo versatur; armandus et equus ipse, tum frontis, tum pectoris, atque laterum tegumentis. Haec enim et equitis femora muniunt. Omnium vero maxime protegendus equi venter. is enim et letalibus expositus est maxime vulneribus, et debilissimus. Potest autem ephippio protegi. Debet illud etiam lorum, quod ephippium constringit et continet, sic esse consutum; ut et tutior equiti sit sessio, et equi sella non laedatur. Et aliis quidem partibus hoc modo et equus et eques armati sint. Tibias autem cum pedibus exstare consentaneum est extra femorum tegumentum, munitaeque fuerint hae partes, si earum indumenta de illo corio fiant, ex quo crepidae confici solent.

ὅπλον τε κνήμαις, καὶ ποσὶν ὑποδήματ᾽ ἂν εἴη. Ὡς μὲν δὴ μὴ βλάπτεσθαι, θεῶν ἵλεων ὄντων, ταῦτα ὅπλα. Ὡς δὲ τοὺς ἐναντίους βλάπτειν, μάχαιραν μὲν μᾶλλον, ἢ ξίφος ἐπαινοῦμεν· ἐφ᾽ ὑψηλοῦ γὰρ ὄντι τῷ ἱππεῖ κοπίδος μᾶλλον ἡ πληγὴ, ἢ ξίφους, ἀρκέσει. Ἀντί γε μὴν δόρατος καμακίνου, ἐπειδὴ καὶ ἀσθενὲς καὶ δύσφορόν ἐστι, τὰ κρανέϊνα δύο παλτὰ μᾶλλον ἐπαινοῦμεν. Καὶ γὰρ ἐξαφεῖναι τὸ ἕτερον δυνατὸν τῷ ἐπισταμένῳ, καὶ τῷ λειπομένῳ οἷόν τε χρῆσθαι καὶ εἰς τὸ ἀντίον, καὶ εἰς τὰ πλάγια, καὶ εἰς τοὔπισθεν· καὶ ἅμα ἰσχυρότερά τε τοῦ δόρατος καὶ εὐφορώτερά ἐστιν. Ἀκόντισμά γε μὴν τὸ μακρότατον ἐπαινοῦμεν· καὶ γὰρ ἀπο-

---

Etenim hoc modo simul et armatae tibiae, et calceati pedes erunt. Et haec quidem ad hoc comparata sunt arma, ne laedi quis possit, modo dii propitii fuerint. Hostibus autem laedendis ensi praeferenda machaera sive gladius incurvus. Nam ab equite, qui est in sublimi, vehementior est ictus copidis aut sicae, quam ensis. Hastae fuscinatae loco, quoniam illa fragilis est, et incommoda gestatu, potius corneas tragulas duas probamus. Etenim harum altera conjici potest a perito, altera reservari ad usum vel in adversos, vel a latere, vel a tergo constitutos: simulque firmiores hae sunt, quam hastae, ac gestatu commodiores. Jaculi vibrationem, quae longissimum ad spatium fiat, laudamus. Nam

στρέψαι, καὶ μεταλαβεῖν παλτὸν οὕτω μᾶλλον ὁ χρόνος ἐγχωρεῖ. Γράφομεν δὲ ἐν βραχεῖ καὶ, ὡς ἄν τις κράτιστα ἀκοντίζοι. Ἢν γὰρ προβαλλόμενος μὲν τὰ ἀριστερὰ, ἐπανάγων δὲ τὰ δεξιὰ, ἐξανιστάμενος δ' ἐκ τῶν μηρῶν, μικρὸν ἐπανακύπτουσαν τὴν λόγχην ἀφῇ, οὕτω σφοδρότατόν τε καὶ μακρότατον οἴσεται τὸ ἀκόντιον, εὐστοχώτατον μέντοι, ἐὰν κατὰ τὸν σκοπὸν ἀφιεμένη ἀεὶ ὁρᾷ ἡ λόγχη. Καὶ ταῦτα μὲν δὴ ἰδιώτῃ καὶ ὑπομνήματα, καὶ μαθήματα, καὶ μελετήματα γεγράφθω ἡμῖν. Ἃ δὲ ἱππάρχῳ προσήκειν εἰδέναι τε καὶ πράττειν, ἐν ἑτέρῳ λόγῳ δεδήλωται.

---

hoc modo plus temporis conceditur, ut se quispiam avertat, et tragulam denuo sumat. Scribemus etiam paucis, quae jaculandi ratio sit optima. Quippe si quis partes sinistras anterius protendens, et dextras reducens, deque femoribus insurgens, sursum erectam nonnihil cuspidem emiserit; ita nimirum et vehementissimo cum impetu, et longissime feretur jaculum, atque etiam dexterrime, siquidem emissa cuspis semper ad scopum spectat. Et hae quidem admonitiones, et documenta, et exercitia rudi adhuc equiti a nobis praescripta sunto. Quae vero tum scire tum exsequi conveniat equitum magistrum; alio libro declaravimus.

ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ

ἹΠΠΑΡΧΙΚΟΣ.

ΚΕΦ. α΄.

ΠΡΩ͂ΤΟΝ μὲν θύοντα χρὴ αἰτεῖσθαι θεοὺς ταῦτα διδόναι καὶ νοεῖν, καὶ λέγειν καὶ πράττειν, ἀφ᾽ ὧν θεοῖς μὲν κεχαρισμενώτατα ἄρξειας ἂν, σαυτῷ δὲ καὶ φίλοις καὶ τῇ πόλει προσφιλέστατα καὶ εὐκλεέστατα καὶ πο-

XENOPHONTIS

DE

MAGISTRI EQUITUM OFFICIO.

Cap. I.

PRIMUM rem sacram faciens, Deos precaberis, ut ea tibi concedant et intelligere, et proferre, et agere; de quibus et Diis gratissimum sit imperium tuum, et tibi, amicis, reique publicae cum primis acceptum, et gloriosum, et longe

λυσιτελέστατα. Θεῶν δὲ ἵλεων ὄντων, ἀναβιβαστέον μέν σοι ἱππέας, καὶ ὅπως ἀναπληρῶται ὁ κατὰ τὸν νόμον ἀριθμὸς, καὶ ὅπως τὸ ὂν ἱππικὸν μὴ μειῶται. Εἰ δὲ μὴ προσαναβήσονται ἱππεῖς, μείονες ἀεὶ ἔσονται· ἀνάγκη γὰρ, τοὺς μὲν γήρᾳ ἀπαγορεύειν, τοὺς δὲ καὶ ἄλλως ἐκλείπειν. Πληρουμένου γε μὴν τοῦ ἱππικοῦ ἐπιμελητέον μὲν, ὅπως τρέφωνται οἱ ἵπποι, ὡς ἂν δύνωνται πόνους ὑποφέρειν· οἱ γὰρ ἥττους τῶν πόνων οὔτε αἱρεῖν, οὔτε ἀποφεύγειν δύναιντο ἄν. Ἐπιμελητέον δὲ, ὅπως εὔχρηστοι ὦσιν· οἱ γὰρ αὖ ἀπειθεῖς, τοῖς πολεμίοις μᾶλλον, ἢ τοῖς φίλοις συμμαχοῦσι. Καὶ οἱ λακτίζοντες δὲ ἀναβεβαμένοι ἵπποι ἐκποδὼν ποιητέοι· οἱ γὰρ τοιοῦτοι πολλάκις πλείω κακὰ, ἢ οἱ

utilissimum. Diis placatis, equites instruendi tibi sunt, tum ut numerus lege praescriptus compleatur, tum ne jam ante collectae copiae minuantur. Quippe si non accedant equites ad priores alii, pauciores semper evadent. Nam alios ob senectutem abdicare se necesse est; alios aliis de causis deficere. Postquam equitatum compleveris, adhibenda cura, sic ut equi alantur, quo perferre labores possint. Quippe si laboribus impares sint, nec adtollere se, nec evadere fuga possunt. Id quoque curandum, ut ad usum idonei sint. Nam contumaces potius hostes quam suos in praeliis juvant. Etiam illi removendi sunt, qui calcitrant, postquam equitem

πολέμιοι ποιοῦσιν. Δεῖ δὲ καὶ τῶν ποδῶν ἐπιμελεῖσθαι, ὅπως δύνωνται καὶ ἐν τραχείᾳ χώρᾳ ἱππεύειν, εἰδότα, ὅτι, ὅπου ἂν ἀλγῶσιν ἐλαυνόμενοι, ἐνταῦθα οὐ χρήσιμοί εἰσιν. Τῶν γε μὴν ἵππων ὑπαρχόντων, οἵων δεῖ, τοὺς ἱππέας αὖ ἀσκητέον. Πρῶτον μὲν, ὅπως ἐπὶ τοὺς ἵππους ἀναπηδᾷν δύνωνται· πολλοῖς γὰρ ἤδη ἡ σωτηρία παρὰ τοῦτο ἐγένετο. Δεύτερον δὲ, ὅπως ἐν παντοίοις χωρίοις ἱππάζεσθαι δυνήσονται· καὶ γὰρ οἱ πολέμιοι ἄλλοτε ἐν ἄλλοις τόποις γίγνονται. Ὅταν δὲ ἤδη ἔποχοι ὦσιν, δεῖ αὖ σκοπεῖσθαι, ὅπως ἀκοντιοῦσί τε ὡς πλεῖστον ἀπὸ τῶν ἵππων, καὶ τἄλλα δυνήσονται ποιεῖν, ἃ δεῖ τοὺς ἱππικούς. Μετὰ ταῦτα ὁπλιστέον καὶ ἵππους καὶ ἱπ-

---

susceperunt. Qui enim tales sunt, saepenumero plus mali quam hostes, inferunt. Haberi debet et pedum ratio, ut etiam in aspera regione agitari possint; quum esse constet in iis locis inutiles, ubi dolorem in agitatione sentiunt. Quum equi tales existunt, quales esse debent, exercendi et equites: ac primum, ut in equos insilire possint. Nam plerisque jam salus hinc parta. Alterum esto, ut in locis omnigenis equitare norint, quandoquidem et hostes alias in aliis locis existunt. Ubi jam firmiter equis insederint, ejus erit habenda ratio, ut ex equis jacula quam longissime vibrent, et

πέας, ὡς αὐτοὶ μὲν ἥκιστα τιτρώσκοιντ᾽ ἄν, βλάπτειν δὲ τοὺς πολεμίους μάλιστα δύναιντ᾽ ἄν. Ἐκ τούτων παρασκευαστέον, ὅπως εὐπειθεῖς οἱ ἄνδρες ὦσιν· ἄνευ γὰρ τούτων οὔθ᾽ ἵππων ἀγαθῶν, οὔτε ἱππέων ἐπόχων, οὔτε ὅπλων καλῶν ὄφελος οὐδέν. Προστατεύειν μὲν οὖν τούτων πάντων, ὅπως καλῶς γίγνηται, τὸν ἵππαρχον εἰκὸς ἦ. Ἐπεὶ δὲ καὶ ἡ πόλις, χαλεπὸν ἡγησαμένη ταῦτα πάντα τὸν ἵππαρχον μόνον ὄντα ἀπεργάζεσθαι, προσαιρεῖται μὲν αὐτῷ συνεργοὺς φυλάρχους, προσέταξε δὲ τῇ βουλῇ συνεπιμελεῖσθαι τοῦ ἱππικοῦ, ἀγαθόν μοι δοκεῖ εἶναι, τοὺς μὲν φυλάρχους παρασκευάζειν συνεπιθυμεῖν σοι τῶν καλῶν τῷ ἱππικῷ· ἐν δὲ τῇ βουλῇ ἔχειν ῥήτορας

---

alia facere possint, quae facere vires equestres oportet. Secundum haec armandi tum equi, tum equites; ut ipsi minime vulnerentur, et hostes damnis afficere maximis possint. Hinc efficiendum, ut equites morigeri sint. Nam absque hoc nec equorum bonorum, nec equitum his recte insidentium, nec armorum elegantium usus ullus fuerit. Atque his quidem omnibus, ut egregie fiant, praeesse cum imperio magistrum equitum par est. Et quia civitas rata difficile quiddam esse, perfici haec a solo magistro equitum omnia, tribunos ei deligit adjutores, et consilium adjungit, cum mandato, ut equitatus curam una cum ipso gerat; recte mihi facturus vide-

ἐπιτηδείους, ὅπως λέγοντες φοβῶσί τε τοὺς ἱππέας, (βελτίονες γὰρ εἶεν φοβούμενοι) καταπραΰνωσί τε τοὺς τὴν βουλὴν, ἤν τι παρὰ καιρὸν χαλεπαίνῃ. Ταῦτα μὲν οὖν ὑπομνήματα, ὧν δεῖ σε ἐπιμελεῖσθαι· ὡς δ' ἂν ἕκαστα τούτων βέλτιστα περαίνοιτο, τοῦτο δὴ πειράσομαι λέγειν. Τοὺς μὲν τοίνυν ἱππέας δῆλον ὅτι καθιστάναι δεῖ κατὰ τὸν νόμον, τοὺς δυνατωτάτους καὶ χρήμασι καὶ σώμασιν ἢ εἰσάγοντα εἰς δικαστήριον, ἢ πείθοντα. Ἐγὼ δὲ οἶμαι, εἰς μὲν τὸ δικαστήριον τούτους εἰσακτέον εἶναι, οὓς μὴ εἰσάγων διὰ κέρδος ἄν τις δοκοίη τοῦτο ποιεῖν· καὶ γὰρ τοῖς ἧττον δυναμένοις εὐθὺς ἂν εἴη ἀποστροφὴ, εἰ τοὺς δυνατωτάτους πρώτους ἀναγ-

ris, si tribunos sic instruas, ut tecum ea velint, quae ad equitatus commoda pertineant; et oratores idoneos habeas in consilio, qui et dicendo terrorem equitibus incutiant, melioribus in metu futuris, et eos in consilio mitigent, qui forte plus aequo difficiles se praebituri sint. Ac istae quidem admonitiones ad ea spectant, quae diligentiam tuam requirunt. Quo autem modo singula rectissime peragantur, nunc dicere adgredior. Equitum in numerum ex legis praescripto referes eos, qui et facultatibus, et viribus corporis praestent: idque vel in jus vocando, vel persuadendo. Sum autem in hac ego sententia, ut hos in jus vocandos existimem; quos nisi quis vocet, id quaestus causa facere videatur. Nam

κάζοις. Ἔτι δὲ καὶ οὕτως ἄν μοι δοκεῖ τις νέους μὲν, τὰ ἐν ἱππικῇ λαμπρὰ λέγων, εἰς ἐπιθυμίαν καθιστάναι τοῦ ἱππεύειν, τοὺς δὲ κυρίους αὐτῶν ἧττον ἀντιτείνοντας ἔχειν, τάδε διδάσκων, ὡς ἂν ἀναγκασθήσονται μὲν ἱπποτροφεῖν, ἢν μὴ ὑπὸ σοῦ, ὑπ᾽ ἄλλου γε, διὰ τὰ χρήματα. Ἢν δὲ ἐπὶ σοῦ ἀναβῶσιν, ὡς ἀποστρέψεις μὲν τοὺς παῖδας αὐτῶν τῶν πολυτελῶν γε καὶ μανικῶν ἱππωνειῶν, ἐπιμελήσει δὲ, ὡς ἂν ταχὺ ἱππικοὶ γίγνοιντο. Λέγοντα δὲ οὕτω, καὶ ποιεῖν ταῦτα πειρατέον. Τούς γε μὴν ὄντας ἱππέας, ἡ βουλὴ ἄν μοι δοκεῖ, προειποῦσα, ὡς τὸ λοιπὸν δεήσει διπλάσια ἱππάζεσθαι, καὶ ὡς τὸν μὴ δυνάμενον ἵππον ἀκολουθεῖν ἀποδοκιμάσει, ἐπιτεῖ-

---

minus potentibus statim hoc correctionis loco fuerit, si primos togae, qui plurimum possint. Praeterea videtur hoc modo mihi quispiam et juvenes ad equitationis studium adducturus, si splendorem equestris rei praedicet; et illos, quorum in potestate sunt, minus adversantes habiturus, si plane futurum ostendat, ut propter opes alere cogantur equos, si non abs te, saltem ab alio quopiam. Quod si tuis auspiciis rei se dent equestri, te filios eorum a sumtuosis et inanibus equorum emtionibus avocaturum, et operam daturum, ut equestris rei peritiam quamprimum consequantur. Haec vero quum dices, etiam praestare conaberis. Equites, quotquot operam navant in praesentia, sic excitatum iri

ναι ἂν τρέφειν τε ἄμεινον, καὶ ἐπιμελεῖσθαι μᾶλλον τῶν ἵππων. Καὶ τοὺς βιαίους δὲ ἵππους, ἀγαθόν μοι δοκεῖ εἶναι προῤῥηθῆναι, ὅτι ἀποδοκιμασθήσονται. Αὕτη γὰρ ἡ ἀπειλὴ πωλεῖν ἂν τοὺς τοιούτους μᾶλλον παρορμήσειεν, καὶ ἱππωνεῖν σωφρονέστερον. Ἀγαθὸν δὲ καὶ τοὺς ἐν ταῖς ἱππασίαις λακτίζοντας ἵππους προῤῥηθῆναι, ὅτι ἀποδοκιμασθήσονται· οὐδὲ γὰρ συντάττειν τοὺς τοιούτους δυνατὸν, ἀλλ' ἀνάγκη, κἄν ποι ἐπὶ πολεμίους δέῃ ἐλαύνειν, ὑστάτους ἂν αὐτοὺς ἕπεσθαι. Ὥστε, διὰ τὴν τοῦ ἵππου κακουργίαν, ἄχρηστος καὶ ὁ ἱππεὺς καθίσταται. Ὡς δ' ἂν καὶ οἱ πόδες εἶεν τῶν ἵππων κράτιστοι, εἰ μέν τις ἔχει ῥᾴω καὶ εὐτελεστέραν ἄσκησιν, ἐκείνη

---

arbitror, ut melius et alant et curent equos; si consilium eis futurum denuntiet, ut equitationes in posterum duplicentur, et equi rejiciantur, qui pares in itinere aliis esse non poterunt. Etiam hoc utile futurum arbitror, ut denuntietur, rejectum iri equos violentos. Nam haec eos impulerit comminatio, tales ut equos vendant, et alios prudentius emant. Bonumque denuntiari, futurum, ut calcitrantes in agitationibus equi rejiciantur. Nequeunt enim tales in acie collocari, sed ubi ducendum in hostem, hos ultimos sequi necesse est. Itaque propter improbitatem equi, nec equitis usus aliquis est. Ut autem et pedes equorum sint optimi; si meliorem aliquis facilioremque rationem tenet, ea sane utatur: sin mi-

ἔστω· εἰ δὲ μὴ, ἐγώ φημι, χρῆναι, πεῖραν ἔχων, χύδην καταβαλόντα λίθους τῶν ἐκ τῆς ὁδοῦ, ὅσον μναιαίους, καὶ πλεῖον καὶ μεῖον, ἐν τούτοις τὸν ἵππον καὶ ψήχειν ἐνιστάναι, ὅταν ἀπὸ τῆς φάτνης ἀποβῇ· βαδίζων γὰρ ἐν τοῖς λίθοις οὔ ποτε ἵππος παύσεται, οὐθ' ὅταν ψήχηται, οὐθ' ὅταν μυωπίζηται. Ὁ δὲ πειραθεὶς, τά τε ἄλλα, ἃ λέγω, πιστεύσει, καὶ στρογγύλους τοὺς πόδας τοῦ ἵππου ὄψεται. Ὁπότε γε μὴν οἱ ἵπποι εἰσὶν, οἵους δεῖ, ὡς ἂν αὐτοὶ οἱ ἱππεῖς ἄριστοι γίγνοιντο, τοῦτο διηγήσομαι. Τὸ μὲν τοίνυν τοὺς νέους αὐτῶν ἀναπηδᾶν ἐπὶ τοὺς ἵππους, πείθωμεν ἂν αὐτοὺς μανθάνειν· τὸν διδάξαντα δὲ παρασχὼν, ἐπαίνου δικαίως ἂν τυγχάνοις. Τούς γε μὴν

---

nus, equidem usu edoctus aio, projiciendos passim lapides e via sumtos, qui minae pondus habeant, plus minusve; atque in his constituendum equum ad destrictionem, quum a praesepi removetur. In illis enim lapidibus nunquam equus ingredi desinet, sive destringatur, seu pungatur. Qui periculum hujus rei fecerit, tum aliis, quae profero, fidem habebit; tum pedes equi teretes effici conspiciet. Ubi jam equi fuerint, quales esse oportet: quonam modo equites ipsi futuri sint optimi, nunc commemorabo. Junioribus quidem inter eos auctores simus, ut in equos insilire discant. Laudem vero jure mereberis, si quem eis adhibueris, qui doceat. Aetate provectioribus haud parum profueris, si consuefeceris

πρεσβυτέρους τὸν Περσικὸν τρόπον ἀναβάλλεσθαι ὑπ' ἄλλων προσεθίσας, καὶ τούτους ὠφελήσαις ἄν. Ὅπως γε μὴν ἐν παντοδαποῖς χωρίοις ἔποχοι οἱ ἱππεῖς δυνήσωνται εἶναι, τὸ μὲν πυκνὰ ἐξάγειν, μὴ πολέμου ὄντος, ἴσως ὀχληρόν. Συγκαλέσαντα δὲ χρὴ τοὺς ἱππέας συμβουλεῦσαι αὐτοῖς μελετᾷν, καὶ ὅταν εἰς χώραν ἐλαύνωσι, καὶ ὅταν ἄλλοσέ ποι, ἐκβιβάζοντας τῶν ὁδῶν, καὶ ταχὺ ἐλαύνοντας ἐν τόποις παντοδαποῖς. Τοῦτο γὰρ ὠφελεῖ μὲν παραπλησίως τῷ ἐξάγειν, ὄχλον δ' οὐχ ὅμοιον παρέχει. Ἐπιτήδειον δὲ ὑπομιμνήσκειν, ὅτι καὶ ἡ πόλις ἀνέχεται δαπανῶσα εἰς τὸ ἱππικὸν ἐγγὺς τετταράκοντα τάλαντα τοῦ ἐνιαυτοῦ, ὡς, ἢν πόλεμος γίγνηται, μὴ ζη-

---

eos, ut more Persico ab aliis in equos subleventur. Ad hoc autem, ut equites omnigenis in locis firmiter equis insidere possint, frequenter educere, quum bellum non geritur, fortasse molestum fuerit. Itaque convocatis equitibus consulere debes, ut exercitiis utantur, sive rus in equis provehantur, seu alio pergant; e viis declinando, et omnigenis in locis equos celeriter agendo. Nam hoc et parem cum educendo habet utilitatem, nec molestiae tantum exhibet. Commodum id etiam eis in memoriam revocari, quod civitas in equitatum ad XL talenta propemodum quotannis impendere cogatur: ut si bellum existat, equitatus ei quaerendus non sit, sed in promptu habeat, quo instructo possit uti. Nam vero

τεῖν δέῃ ἱππικὸν, ἀλλ' ἐξ ἑτοίμου ἔχῃ παρεσκευασμένῳ χρῆσθαι. Ταῦτα γὰρ ἐνθυμουμένους εἰκὸς καὶ τοὺς ἱππέας μᾶλλον ἀσκεῖν τὴν ἱππικὴν, ὅπως, ἢν πόλεμος ἐγείρηται, μὴ ἀμελετήτους ὄντας ἀγωνίζεσθαι δέῃ περί τε τῆς πόλεως, καὶ περὶ εὐκλείας, καὶ περὶ τῆς ψυχῆς. Ἀγαθὸν δὲ καὶ τοῦτο προειπεῖν τοῖς ἱππεῦσιν, ὅτι ἐξάξεις ποτὲ καὶ σὺ αὐτοὺς, καὶ διὰ παντοίων χωρίων ἡγήσῃ. Καὶ ἐν ταῖς μελέταις δὲ ταῖς πρὸς τῆς ἀνθιππασίας καλὸν ἐξάγειν ἄλλοτε εἰς ἀλλοῖον τόπον· καὶ γὰρ τοῖς ἱππεῦσι καὶ τοῖς ἵπποις βέλτιον. Ἀκοντίζειν γε μὴν ἀπὸ τῶν ἵππων ὧδ' ἂν πλεῖστοί μοι δοκοῦσι μελετᾷν, εἰ τοῦτ' αὖ προείποις τοῖς φυλάρχοις, ὅτι αὐτοὺς δεήσει

---

consentaneum est, equites haec cum animis suis expendentes, rem equestrem diligentius exercituros: ut bellum si moveatur, non exercitationibus expertibus de patria, de honore ac gloria, de vita sit dimicandum. Bonum quoque denuntiari equitibus, te nonnunquam eos educturum, ac per omnigena loca praeiturum. In exercitiis etiam contrariarum provectionum, in alia atque alia loca nonnunquam educere prodest; hoc enim et equitibus et equis utilius. Ex equis autem jaculari, mea quidem opinione, sic plurimi consuescent, si tribunis futurum denuntiaveritis, ut ipsi duces cujusque tribus jaculatorum ad exercitia jaculandi adigere cogantur. Nam excitabuntur ambitione quadam; ceu videtur, ut quisque jaculatores ci-

ἡγουμένους τοῖς τῆς φυλῆς ἀκοντισταῖς ἐλαύνειν ἐπὶ τὸ ἀκόντιον. Φιλοτιμοῖντο γὰρ ἂν, ᾗ εἰκὸς, ὡς πλείστους ἕκαστος ἀποδεῖξαι ἀκοντιστὰς τῇ πόλει. Ἀλλὰ μὴν τοῦ καλῶς γε ὁπλισθῆναι τοὺς ἱππέας οἱ φύλαρχοι ἄν μοι δοκοῦσι μέγιστον συλλαμβάνειν, εἰ πεισθείησαν, ὅτι πολύ ἐστι πρὸ τῆς πόλεως εὐδοξότερον, τῇ τῆς φυλῆς λαμπρότητι κεκοσμῆσθαι, ἢ μόνον τῇ ἑαυτῶν στολῇ. Εἰκὸς δὲ μὴ δυσπείστους εἶναι αὐτοὺς τὰ τοιαῦτα, οἵ γε φυλαρχεῖν ἐπεθύμησαν, δόξης καὶ τιμῆς ὀρεγόμενοι. Δυνατοὶ δ' εἰσὶ καὶ τὰ ἐν τῷ νόμῳ ὁπλίσαι, καὶ ἄνευ τοῦ αὐτοὶ δαπανᾷν, τῷ μισθῷ ἐπαναγκάζοντες κατὰ τὸν νόμον ὁπλίζεσθαι. Εἴς γε μὴν τὸ εὐπειθεῖς εἶναι τοὺς

---

vitati quamplurimos instruat. Ad id quoque tribuni plurimum mihi videntur momenti adlaturi, ut equites egregie sint armati; si persuasum eis fuerit, multo ad civitatem esse gloriosius, splendore tribus ornari, quam suo duntaxat indumento. Nec difficulter hoc ipsis persuaderi posse crediderim, quum honoris et gloriae studio tribunatum ambiverint. Poterunt autem suis arma secundum legem imperare, sineque suis impensis equites adigere de praescripto legis, ut arma sibi de stipendio suo compararent. Ut vero qui reguntur abs te, libenter pareant; non leve quiddam, verbis ostendere quam multa commoda contineat obedientia; sed magnum

ἀρχομένους, μέγα μὲν καὶ τῷ λόγῳ διδάσκειν, ὅσα ἀγαθὰ ἔνι ἐν τῷ πειθαρχεῖν· μέγα δὲ καὶ τῷ ἔργῳ κατὰ τὸν νόμον πλεονεκτεῖν μὲν ποιεῖν τοὺς εὐτάκτους, μειονεκτεῖν δὲ ἐν πᾶσι τοὺς ἀτακτοῦντας. Ἰσχυροτάτη δέ μοι δοκεῖ εἶναι παρόρμησις τῶν φυλάρχων εἰς τὸ φιλοτιμεῖσθαι αὐτοὺς καλῶς παρεσκευασμένους ἕκαστον τῆς φυλῆς ἡγεῖσθαι, εἰ τοὺς ἀμφὶ σὲ προδρόμους κοσμήσαις μὲν ὅπλοις ὡς κάλλιστα, ἀκοντίζειν δὲ μελετᾷν ἐξαναγκάσαις ὡς μάλιστα, εἰσηγοῖο δὲ αὐτοῖς ἐπὶ τὸ ἀκόντιον αὐτὸς δὲ εὖ μάλα μεμελετηκώς. Εἰ δὲ καὶ ἆθλά τις δύναιτο προτιθέναι ταῖς φυλαῖς πάντων, ὁπόσα ἀγαθὰ νομίζουσιν ἀσκεῖσθαι ἐν ταῖς θέαις ὑπὸ τοῦ ἱππικοῦ, τοῦτον

---

aliquid in hoc quoque, si secundum legem reapse potior efficiatur morigerorum conditio, contraque deteriori loco in omnibus sint contumaces. Vis autem in hoc mihi maxima videtur esse ad impellendos tribunos, ut ambitiose dent operam quo suam quisque tribum egregie instructi ducant; si quos circum te praecursores habebis, pereleganter armis ornaveris, maximeque jaculationum ad exercitia coëgeris, et auctor ad jaculandum fueris, ipsemet in hoc genere plurimum exercitatus. Quod si quis etiam tribubus eorum omnium praemia proponere possit, quaecumque in spectaculis exerceri ab equitatu praeclare solent; cum ego facillime cunc-

πάντας οἶμαι Ἀθηναίους γε μάλιστα προτρέπειν εἰς φιλονεικίαν. Δῆλον δὲ τοῦτο καὶ ἐν τοῖς χοροῖς, ὡς μικρῶν ἄθλων ἕνεκα πολλοὶ μὲν πόνοι, μεγάλαι δὲ δαπάναι τελοῦνται. Τοὺς μέντοι κριτὰς τοιούτους δεῖ εὑρίσκειν, παρ᾽ οἷς νικῶντες μάλιστ᾽ ἂν ἀγάλλοιντο.

β΄. Ἢν δὲ δή σοι ταῦτα πάντα ἐξησκημένοι ὦσιν οἱ ἱππεῖς, δεῖ δήπου καὶ τάξιν τινὰ ἐπίστασθαι αὐτούς, ἐξ ἧς κάλλιστα μὲν θεοῖς πομπὰς πέμψουσι, καὶ μάλιστα δὲ ἱππάσονται, ἄριστα δὲ μαχοῦνται, ἢν δέῃ, ῥᾷστα δὲ καὶ ἀταρακτότατα ὁδοὺς πορεύσονται, καὶ διαβάσεις περάσουσιν. Ἧι τοίνυν χρώμενοι τάξει δοκοῦσιν ἄν μοι ταῦτα κάλλιστα διαπράττεσθαι, ταύτην νῦν ἤδη πειράσομαι δη-

---

tos Athenienses ad studia contentionum excitaturum arbitror. In ludorum id quidem adparatu perspicitur, quam modicorum praemiorum causa multi labores magnique sumtus impendantur. Judices ejusmodi reperiendi sunt, apud quos si victoria potiantur, imprimis exultent.

2. Ubi jam equites in his omnibus exercitati fuerint, etiam ordinis esse peritos oportet: cujus observatione fiet, ut pulcherrime Diis pompas agant, in equitationibus cum laude se gerant, fortissime sic usu poscente dimicent, expeditissime ac minima cum perturbatione itinera conficiant, transitusque difficiles superent. Quo autem ordine utendo haec mihi rectissime perfecturi videantur, eum declarare nunc

λοῦν. Οὐκοῦν ὑπὸ μὲν τῆς πόλεως ὑπάρχουσι διῃρημέναι φυλαί. Τούτων δὲ ἐγώ φημι χρῆναι πρῶτον μὲν δεκαδάρχους, σὺν τῇ τῶν φυλάρχων ἑκάστου γνώμῃ, καταστῆσαι ἐκ τῶν ἀκμαζόντων τε καὶ φιλοτιμοτάτων καλόν τι ποιεῖν καὶ ἀκούειν· καὶ τούτους μὲν προστάτας δεῖ εἶναι. Μετὰ δὲ τούτους ἴσους χρὴ τούτοις ἀριθμὸν ἐκ τῶν πρεσβυτάτων τε καὶ φρονιμωτάτων ἑλέσθαι, οἵ τινες τελευταῖοι τῶν δεκάδων ἔσονται. Εἰ γὰρ δεῖ καὶ ἀπεικάσαι, οὕτω καὶ σίδηρος μάλιστα διατέμνει σίδηρον, ὅταν τό, τε ἡγούμενον καὶ τὸ μέσον ἐῤῥωμένον ᾖ, καὶ τὸ ἐπελαυνόμενον ἱκανόν. Τούς γε μὴν ἐν μέσῳ τῶν πρώτων καὶ τῶν τελευ-

---

aggrediar. Distinctae sunt in civitate tribus: in his inquam ego debere primum, non sine tribunorum singulorum judicio et sententia, decuriones ex illorum numero constitui qui et aetate vigeant, et ambitione maxima quadam in hoc ferantur, ut aliquid egregium et peragant, et audiant. Hi principes in ordine collocantor. Secundum eos totidem numero de provectioribus et imprimis prudentibus deligendi, qui ultimi sint in hisce decuriis. Nam si comparatione res explicanda, ferrum quoque sic ferrum maxime scindit, quum ejus et anterior et media pars valida, non destituitur ab eo quod vires ad impellendum idoneas habeat. Quod medios inter primos et ultimos adtinet, postquam decuriones sibi proximos delegerint adstites, aliis hos sequentibus; ita par creditu scilicet,

ταίων, ἐπεὶ οἱ δεκάδαρχοι ἐπιστάτας ἕλοιντο, καὶ οἱ ἄλλοι ἐφέποιντο, οὕτως εἰκὸς ἑκάστῳ πιστότατον τὸν ἐπιστάτην εἶναι. Τὸν μέντοι ἀφηγούμενον ἐκ παντὸς τρόπου δεῖ ἱκανὸν ἄνδρα καθιστάναι. Ἀγαθὸς γὰρ ὢν, εἴτε ποτε δέοι ἐπὶ πολεμίους ἐλαύνειν, ἐγκελεύων, ῥώμην ἂν ἐμβάλοι τοῖς ἔμπροσθεν· εἴτ᾽ αὖ καὶ ἀποχωρεῖν καιρὸς συμβαίνοι, φρονίμως ἀφηγούμενος, μᾶλλον ἂν, ὡς τὸ εἰκὸς, σώζοι τοὺς φυλέτας. Οἱ μέντοι δεκάδαρχοι ἄρτιοι ὄντες, πλείω ἴσα μέρη παρέχοιεν ἂν διαιρεῖν, ἢ εἰ περιττοὶ εἶεν. Αὕτη δέ μοι ἡ τάξις ἀρέσκει διὰ τάδε, ὅτι πρῶτον μὲν οἱ πρωτοστάται πάντες ἄρχοντες γίγνονται· οἱ δ᾽ αὐτοὶ ἄνδρες ὅταν ἄρχωσι, μᾶλλόν πως οἴονται ἑαυτοῖς

---

quemlibet sibi fidelissimum adstitem habiturum. Ducem sane modis omnibus idoneum constitui oportet. Nam si vir ille fortis sit, sive pergendum aliquando in hostes erit, cohortatione sua robur anterioribus indet; seu recipiendi se tempus adsit, prudenter abducendo tribules haud abs re melius conservaturus videtur. Jam si decuriones numero pares fuerint, plures partes aequales efficient dividendo, quam si fuerint impares. Hic ordo mihi de causis hisce probatur, quod ita primum omnes principis loco constituti cum imperio futuri sunt. Iidem vero, qui cum imperio sunt, magis ad se quodam modo pertinere putant, ut egregium aliquid gerant, quam si privati sint. Deinde quum aliquid agendum

προσήκειν τι καλὸν ποιεῖν, ἢ ὅταν ἰδιῶται ὦσιν· ἔπειτα δὲ καὶ ὅταν πρακτέον τι ᾖ, τὸ παραγγέλλειν μὴ ἰδιώταις, ἀλλὰ ἄρχουσι, πολὺ ἀνυτικώτερον. Τεταγμένων γε μὴν οὕτως, χρὴ, ὥσπερ καὶ τοῖς φυλάρχοις προαγορεύσεται ἡ χώρα ὑπὸ τοῦ ἱππάρχου, ἐν ᾗ ἑκάστῳ ἐλατέον, οὕτω καὶ τοῖς δεκαδάρχοις παρηγγέλθαι ὑπὸ τῶν φυλάρχων, ὅπως πορευτέον ἑκάστῳ. Οὕτω γὰρ προειρημένων, πολὺ εὐτακτοτέρως ἂν ἔχοι, ἢ εἰ, ὥσπερ ἐκ θεάτρου, ὡς ἂν τύχωσιν, ἀπιόντες, λυπῶσιν ἀλλήλους. Καὶ μάχεσθαι δὲ μᾶλλον ἐθέλουσιν οἵ τε πρῶτοι, ἤν τι ἐκ τοῦ πρόσθεν προσπίπτῃ, οἳ ἂν εἰδῶσιν, ὅτι αὕτη ἡ χώρα αὐτῶν· καὶ οἱ τελευταῖοι, ἤν τι ὄπισθεν ἐπιφέρηται, ἐπιστά-

---

est, multo efficacius est, quod per eos denuntiatur, qui cum imperio sunt, quam quod opera privatorum. His hoc ordine collocatis, quemadmodum ab equitum magistro praedici tribunis solet, quo provehi loco quisque debeat: sic et decurionibus denuntiatum a tribunis esse oportet, quo loco singulis pergendum. Nam haec si prius indicata fuerint, longe meliori ordine fient omnia, quam si perinde ac de theatro, temere fortuitoque discedentes, mutuo semet offenderint. Etiam paratiores animis ad pugnam sunt anteriores, si ex adverso quid irruat, ubi locum hunc suum esse norunt: nec minus ultimi, si a tergo fiat in eos impetus, quum sciant esse turpe, locum in acie suum deserere. Sin ordo nul-

μενοι, ὅτι αἰσχρὸν λιπεῖν τὴν τάξιν. Ἄτακτοι δ' ὄντες ἀλλήλους μὲν ταράττουσι καὶ ἐν στεναῖς ὁδοῖς, καὶ ἐν διαβάσεσι, τοῖς δὲ πολεμίοις οὐδεὶς ἑκὼν αὑτὸν τάττει μάχεσθαι. Καὶ ταῦτα μὲν δὴ πάντα ὑπάρχειν δεῖ ἐκπεπονημένα πᾶσι τοῖς ἱππεῦσιν, εἰ μέλλουσιν ἀπροφάσιστοι ἔσεσθαι σύνεργοι τῷ ἡγουμένῳ.

γ'. Τῶνδε γε μὴν αὐτῷ ἤδη μέλειν δεῖ ἱππάρχῳ· πρῶτον μὲν, ὅπως καλλιερήσῃ τοῖς θεοῖς ὑπὲρ τοῦ ἱππικοῦ· ἔπειτα, ὅπως τὰς πομπὰς ἐν ταῖς ἑορταῖς ἀξιοθεάτους ποιήσῃ· ἔτι δὲ, καὶ τἄλλα, ὅσα ἐπιδεικνύναι δεῖ τῇ πόλει, ὅπως, ᾗ δυνατὸν, κάλλιστα ἐπιδείξῃ, τά τ' ἐν Ἀκαδημίᾳ, καὶ τὰ ἐν Λυκείῳ, καὶ τὰ Φαλαροῖ, καὶ τὰ ἐν τῷ Ἱπποδρόμῳ. Καὶ

-tus servetur, seipsos et angustis in itineribus, et locis difficilibus superandis, perturbant: nec quisquam est, qui sponte sua ad pugnandum cum hoste componat. Et in his quidem omnino equitès universi prorsus esse debent exercitati, modo duci operam sine recusatione navaturi sunt.

3. At ipsi equitum magistro haec esse curae debent. Primum, ut pro equitatus incolumitate Diis rite litet: Deinde, ut feriis pompas spectatu dignas exhibeat. Praeterea et alia, quae civitati exhibenda sunt, ut quam pulcherrime pro virili exhibeat: tum in Academia, tum Lyceo, et Phalaro, et in hippodromo: quae quidem admonitiones aliae sunt. Quo autem modo haec singula pulcherrime peragi possint,

ταῦτα μὲν, ἄλλα ὑπομνήματα· ὡς δὲ τούτων ἕκαστα κάλλιστα ἂν πράττοιτο, νῦν αὐτὰ λέξω. Τὰς μὲν οὖν πομπὰς οἴομαι ἂν καὶ τοῖς θεοῖς κεχαρισμενωτάτας καὶ τοῖς θεαταῖς εἶναι, εἰ, ὅσων ἱερὰ καὶ ἀγάλματα ἐν τῇ ἀγορᾷ ἐστι, ταῦτα, ἀρξάμενοι ἀπὸ τῶν Ἑρμῶν, κύκλῳ περὶ τὴν ἀγορὰν καὶ τὰ ἱερὰ, περιελαύνοιεν τιμῶντες τοὺς θεούς. Καὶ ἐν τοῖς Διονυσίοις δὲ οἱ χοροὶ προσεπιχαρίζονται, ἄλλοις τε θεοῖς καὶ τοῖς δώδεκα χορεύοντες. Ἐπειδὰν δὲ πάλιν πρὸς τοῖς Ἑρμαῖς γένωνται περιεληλακότες, ἐντεῦθεν καλόν μοι δοκεῖ εἶναι κατὰ φυλὰς εἰς τάχος ἀνιέναι τοὺς ἵππους μέχρι τοῦ Ἐλευσινίου. Οὐδὲ δόρατα μὴν παραλείψω, ὡς ἥκιστα ἂν ἀλ-

nunc dicam. Pompas et Diis et spectatoribus fore gratissimas arbitror, si quotquot Deorum tam fana quam signa sunt in foro, Mercurialibus a statuis exorsi, undique in honorem Deorum forum ac fana circumequitent. Liberalibus autem chori praeterea gratificari solent tum aliis tum duodecim Diis tripudiando. Ubi jam circumvecti rursus ad signa Mercurialia pervenerint, tum deinde pulchrum mihi fore videtur, si per tribus equi celerius usque ad Eleusinium incitentur. Nec de hastis omittam, quomodo illae neutram in partem minime sibi mutuo illidantur. Debent enim singuli suas hastas inter aures equi tenere, si quidem et terribiles, et distinctu faciles futurae sint, et speciem multitudinis exhi-

λήλοις ἐπαλλάττοιτο. Δεῖ γὰρ μεταξὺ τοῖν ὤτοιν τοῦ ἵππου ἕκαστον σχεῖν, εἰ μέλλοι φοβερά τε καὶ εὐκρινὴ ἔσεσθαι, καὶ ἅμα πολλὰ φανεῖσθαι. Ἐπειδὰν δὲ τῆς εἰς τάχος διελάσεως λήξωσι, τὴν ἄλλην ἤδη καλὸν σχέδην εἰς τὰ ἱερὰ, ᾗπερ καὶ πρόσθεν, διελαύνειν. Καὶ οὕτως, ὅσα ἐστὶν ἤδη ἐν ἵππῳ ἀναβεβαμένῳ, πάντα ἐπιδεδειγμένα ἔσται καὶ τοῖς θεοῖς καὶ τοῖς ἀνθρώποις. Καὶ ὅτι μὲν ταῦτα οὐκ εἰθισμένοι ποιεῖν οἱ ἱππεῖς εἰσιν, οἶδα· γιγνώσκω δὲ, ὅτι ἀγαθὰ καὶ καλὰ καὶ τοῖς θεαταῖς ἡδέα ἔσται. Αἰσθάνομαι δὲ καὶ ἄλλα ἀγωνίσματα τοὺς ἱππέας κεκαινουργηκότας, ἐπειδὴ οἱ ἵππαρχοι ἱκανοὶ ἐγένοντο πεῖσαι ἃ ἠβουλήθησαν. Ὅταν γε μὴν πρὸ

biturae. Postquam celerior isthaec agitatio finem habuerit, pulchrum rursus eos mutata ratione procedendi, eadem via, qua prius, ad fana pedetentim revehi: quo quidem modo fiet, ut quicquid est in equo, cui eques insidet, et Diis et hominibus exhibitum sit. Nec equidem ignoro, minime ad ista facienda equites adsuetos esse? sed nihilo minus haec et egregia, et pulchra, et spectatoribus jucunda fore judico. Quin et alia quaedam ab equitibus instituta certamina nova intelligo, postquam magistri equitum eis persuadere potuerunt, quae voluissent. Quoties quidem in Lyceo ante jaculationem agitationes instituunt equites, sane pulchrum quiddam fuerit, utrasque tribus quinque tanquam ad prae-

τοῦ ἀκοντισμοῦ διελαύνωσιν ἐν Λυκείῳ, καλὸν ἑκατέρας τὰς πέντε φυλὰς ἐπὶ τοῦ μετώπου ἐλαύνειν ὥσπερ εἰς μάχην, ἡγουμένου τοῦ ἱππάρχου, καὶ τῶν φυλάρχων, ἐν τοιαύτῃ τάξει, ἀφ' ἧς πληρώσεται τοῦ δρόμου τὸ πλάτος. Ἐπειδὰν δὲ ὑπερβάλλωσι τὸ κεφάλαιον τοῦ ἀντιπροσώπου θεάτρου, χρήσιμον ἂν οἴομαι φανῆναι, καὶ εἰ, καθ' ὁπόσους μέτριον, εἰς τὸ κάταντες δυναμένους ταχὺ ἐλαύνειν ἐπιδείξαις τοὺς ἱππέας. Οὐ μέντοι ἀγνοῶ, ὅτι, ἢν μὲν πιστεύωσι δυνήσεσθαι ταχὺ ἐλαύνειν, πάνυ ἂν ἡδέως ἐπιδείξαιντο· ἢν δὲ ἀμελέτητοι ὦσιν, ὁρᾷν χρὴ, ὅπως μὴ οἱ πολέμιοι αὐτοὺς τοῦτο δρᾷν ἀναγκάσουσιν. Ἔν γε μὴν ταῖς δοκιμασίαις ἡ μὲν τάξις εἴρηται,

---

lium a fronte provehi, ducente magistro equitum et tribunis ordine tali, quo curriculi latitudo expleatur. Ubi vero cardinem adversi theatri superaverint, utile visum iri arbitror, si tot simul equites, quot modice satis erit, per declivia provehi posse celeriore cursu ostenderis. Neque me fugit, libenter eos haec exhibituros, si concitatius equos agere se posse confidant. At vero si maneant exercitationis expertes, videndum, ne hostes haec eos aliquando facere cogant. Dictum de ordine in lustrationibus, quo pulcherrima institui equitatio possit. Si vero ductor, a valido instructus equo, in exteriore semper serie circumvehatur; ita fiet ut sem-

μεθ' ἧς ἂν κάλλιστα ἱππάζοιντο. Ἢν δὲ ὁ ἡγούμενος, ἥνπερ ἔχῃ δυνατὸν ἵππον, ἐν τῷ ἔξωθεν ἀεὶ στίχῳ περιφέρηται, οὗτος αὐτὸς μὲν ἀεὶ ταχὺ ἐλᾷ, καὶ οἱ σὺν αὐτῷ ἔξωθεν γιγνόμενοι πάλιν αὖ ταχὺ ἐλῶσιν· ὥστε ἡ μὲν βουλὴ ἀεὶ τὸ ταχὺ ἐλαυνόμενον θεάσεται, οἱ δὲ ἵπποι οὐκ ἀπεροῦσιν, ἐν μέρει ἀναπαυόμενοι. Ὅταν γε μὴν ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ ἡ ἐπίδειξις ᾖ, καλὸν μὲν οὕτω πρῶτον τάξασθαι, ὡς ἂν ἐπὶ μετώπου ἐμπλήσαντες ἵππων τὸν ἱππόδρομον, ἐξελάσειαν τοὺς ἐκ τοῦ μέσου ἀνθρώπους. Καλὸν δ', ἐπεὶ αἱ φυλαὶ ἐν τῇ ἀνθιππασίᾳ φεύγουσί τε ἀλλήλους καὶ διώκουσι ταχέως, ὅταν οἱ ἵππαρχοι ἡγῶνται ταῖς πέντε φυλαῖς, ἑκατέρας διελαύνειν τὰς φυλὰς

---

per ipse celerius equum incitet, et qui exterius cum eo sunt, concitatius itidem ferantur. Itaque concilium semper aliquos velocius agitantes inspiciet, et viribus equi non deficient, dum vicissim quies eis concedetur. Quum autem in hippodromo spectaculum edendum erit, pulchrum sane sic eos primum instrui, ut a fronte compleatur equis hippodromus; et e medio, qui erunt illic homines, exigantur. Pulchrum et hoc, si dum tribus in adversa provectione se mutuo fugiunt, et celeriter insequuntur, magistris equitum tribus quinque ducentibus, sese mutuo tribus utraeque perequitent. In hoc enim spectaculo terribile quiddam est,

δι' ἀλλήλων. Ταύτης γὰρ τῆς θέας τό, τε ἀντιμετώπους προσελαύνειν ἀλλήλοις, γοργόν· τό, τε διελάσαντας τὸν ἱππόδρομον ἀντίους πάλιν στῆναι ἀλλήλοις, σεμνόν. Καὶ τὸ ἀπὸ σάλπιγγος αὖ τὸ δεύτερον θᾶττον ἐπελαύνειν καλόν. Στάντας δὲ ἤδη, τὸ τρίτον αὖ ἀπὸ τῆς σάλπιγγος χρὴ τάχιστα ἀλλήλοις ἐπελαύνειν, καὶ διελάσαντας εἰς κατάλυσιν ἤδη, ἐπὶ φάλαγγος ἅπαντας καταστάντας, ὥσπερ εἰώθατε, πρὸς τὴν βουλὴν προσελαύνειν. Ταῦτά μοι δοκεῖ πολεμικώτερά τε φαίνεσθαι ἂν καὶ καινότερα. Τὸ δὲ βραδύτερον μὲν τῶν φυλάρχων ἐλαύνειν, τὸν δ' αὐτὸν τρόπον ἐκείνοις ἱππεύειν, οὐκ ἄξιον ἱππαρχίας. Ὅταν γε μὴν ἐν τῷ ἐπικρότῳ ἐν Ἀκαδημίᾳ ἱππεύ-

quod adversis frontibus contra se provehantur; et plenum splendoris, quod hippodromo perequitato, rursus adversi contra se consistant. Itidem pulchrum, ad alterum tubae signum celerius eos contra se ferri. Quum vero jam constiterint, tertia vice rursus post tubae clangorem celerrime provehi contra se mutuo debent; et ubi perequitaverint, fine jam ludis imponendo, in phalange cuncti constituti, qui vobis mos est, ad concilium equis advehantur. Horum speciem magis existimo bellicosam, magisque novam visum iri. Minime vero dignum munere magistri equitum, ut ipse tardius tribunis invehatur, et eodem modo cum ipsis equitet. Quum,

ειν δέῃ, ἔχω τάδε παραινέσαι. Εἰς μὲν τὸ μὴ ἀποκρούεσθαί ποτε τῶν ἵππων, ὑπτίους ἀναπεπτωκότας ἐλαύνειν· εἰς δὲ τὸ μὴ πίπτειν τοὺς ἵππους, ὑπολαμβάνειν ἐν ταῖς ἀναστροφαῖς. Τὰ μέντοι ὀρθὰ ταχὺ ἐλαύνειν χρή· οὕτω γὰρ τὸ ἀσφαλὲς καὶ τὸ καλὸν θεάσεται ἡ βουλή.

δ'. Ἔν γε μὴν ταῖς πορείαις ἀεὶ δεῖ τὸν ἵππαρχον προνοεῖν, ὅπως ἀναπαύῃ μὲν τῶν ἵππων τὰς ἕδρας, ἀναπαύῃ δὲ τοὺς ἱππέας τοῦ βαδίζειν, μέτριον μὲν ὀχοῦντα, μέτριον δὲ πεζοποροῦντα. Τοῦ δὲ μετρίου ἐννοῶν οὐκ ἂν ἁμαρτάνοις· αὐτὸς γὰρ μέτρον ἕκαστος τοῦ μὴ λαθεῖν ὑπερπονοῦντας. Ὅταν μέντοι, ἀδήλου ὄντος εἰ πολεμίοις ἐντεύξῃ, πορεύῃ

---

autem in Academia, loco pavito, instituendae erunt equitationes; haec quae moneam, habeo. Ne ipsi dejiciantur aliquando ex equis, resupinare se inter agitandum debent: ut equi non cadant, in reflexionibus inhibendi et retinendi sunt. In cursu recto celeriter eos agi oportet. Ita concilium et tutam et pulchram agitationem inspiciet.

4. In itineribus vero prospicere semper debet equitum magister, ut et equorum sedibus in dorso quiete consulat, et equites pedibus incedentes reficiat: quod equitatione mediocri, et pedestri incessu mediocri fiet. Quod si curae tibi mediocritas erit, haud aberrabis. Nam quisque sibi modum statuit, ne imprudentes nimio labore graventur. Quum

που, κατὰ μέρος χρὴ τὰς φυλὰς ἀναπαύειν. Χαλεπὸν γὰρ, εἰ πᾶσι καταβεβηκόσι πλησιάσειαν οἱ πολέμιοι. Καὶ ἢν μέν γε διὰ στενῶν ὁδῶν ἐλαύνῃς, ἀπὸ παραγγέλσεως εἰς κέρας ἡγητέον· ἢν δὲ πλατείαις ἐπιτυγχάνῃς ὁδοῖς, ἀπὸ παραγγέλσεως αὖ πλατυντέον τῆς φυλῆς ἑκάστης τὸ μέτωπον· ὅταν γε μὴν εἰς πεδίον ἀφικνῆσθε ἐπὶ φάλαγγος πάσας τὰς φυλάς....'Αγαθὸν γὰρ, καὶ μελέτης ἕνεκα ταῦτα ποιεῖν, καὶ τοῦτο ἥδιον, διαπερᾶναι τὰς ὁδοὺς, ποικίλλοντας ἱππικαῖς τάξεσι τὰς πορείας. Ὅταν μέντοι ἔξω τῶν ὁδῶν διὰ δυσχωριῶν ἐλαύνητε, μάλα χρήσιμον, καὶ ἐν πολεμίᾳ καὶ ἐν φιλίᾳ, προελαύνειν τῆς φυλῆς

---

iter facis, et obscurum est an hostibus sis occursurus, per vices quiete tribus reficiendae. Periculosum enim fuerit, tunc adventare propius hostes, ubi ex equis omnes descenderint. Quod si per angustas vias tibi transeundum sit, ita duces, ut aciem in cornu protendi jubeas; sin latas in vias incidas, rursum jubebis tribus uniuscujusque frontem dilatari: ubi denique perveneritis in planiciem, tribus omnes in phalangem constituendae. Haec enim et exercitii caussa facere bonum est, atque etiam jucundius, sic itinera conficere, ut profectiones ordinum equestrium varietate condiantur. Quum extra vias per loca difficilia provehimini, perquam utile fuerit, tam in hostili quam pacata regione, quosdam ex adparitoribus cujusque tribus antecedere; qui si forte

ἑκάστης τῶν ὑπηρετῶν, οἵ τινες, ἢν ἀπόροις νάπαις ἐντυγχάνωσι, παριόντες ἐπὶ τὰ εὔπορα, δηλώσουσι τοῖς ἱππεῦσιν, ᾗ χρὴ τὴν ἐλασίαν ποιεῖσθαι, ὡς μὴ ὅλαι αἱ τάξεις πλανῶνται. Ἢν δὲ ἐπὶ κινδύνων ἐλαύνηταί που, φρονίμου ἱππάρχου, τὸ τῶν προόδων ἄλλους προόδους διερευνωμένους προηγεῖσθαι τὰ τῶν πολεμίων. Χρήσιμον δὲ, καὶ πρὸς τὸ ἐπιθέσθαι καὶ πρὸς τὸ φυλάξασθαι, καὶ τὸ ἀναμένειν ἐπὶ ταῖς διαβάσεσιν, ὡς μὴ κατακόπτωσι τοὺς ἵππους οἱ τελευταῖοι, τὸν ἡγεμόνα διώκοντες. Ἴσασι μὲν οὖν ταῦτα σχεδὸν πάντες, καρτερεῖν δ' ἐπιμελόμενοι οὐ πολλοὶ ἐθέλουσι. Προσήκει δὲ ἱππάρχῳ ἔτι ἐν εἰρήνῃ ἐπιμεμελῆσθαι, ὅπως ἐμπείρως ἕξει τῆς τε

---

in saltus invios inciderint, ad pervia transeuntes, equitibus indicent, qua equi agendi sint, ne toti ordines oberrent. Si periculosum alicubi sit iter, prudentis erit equitum magistri curare ut ante praemissos etiam praemissi quidam alii praecedant, qui res hostium perquirendo explorent. Etiam utile tam ad invadendum quam ad cavendum, ut ubi difficiles sunt transitus, alteri alteros exspectent: ne postremi, dum itineris ducem insequuntur, verberibus equos concidant. Ac norunt quidem propemodum haec omnes, sed pauci curae laborem tolerare volunt. Oportet item equitum magistrum adhuc tempore pacis in hoc incumbere, ut peritus sit

πολεμίας καὶ τῆς φιλίας χώρας· ἢν δ' ἄρα αὐτὸς ἀπείρως ἔχῃ, τῶν ἄλλων γε δὴ τοὺς ἐπιστημονεστάτους ἑκάστων τόπων παραλαμβάνειν. Πάνυ γὰρ διαφέρει ὁ ἡγούμενος, εἰδὼς τὰς ὁδοὺς, τοῦ μὴ εἰδότος· καὶ ἐπιβουλεύων δὲ πολεμίοις, ὁ εἰδὼς τοὺς τόπους, τοῦ μὴ εἰδότος πολὺ διαφέρει. Καὶ κατασκόπων δὲ, πρὶν πόλεμον εἶναι, δεῖ μεμελετηκέναι, ὅπως ἔσονται καὶ ἐκ πόλεων ἀμφοτέροις φιλίων, καὶ ἐξ ἐμπόρων· πᾶσαι γὰρ αἱ πόλεις τοὺς εἰσάγοντάς τι, ἀεὶ ὡς εὐμενεῖς, δέχονται· καὶ ψευδαυτόμολοι δ' ἔστιν ὅτε χρήσιμοι. Οὐ μέντοι τοῖς γε κατασκόποις δεῖ ποτε πιστεύοντα φυλακῆς ἀμελεῖν, ἀλλ' ἀεὶ οὕτως κατεσκευάσθαι χρὴ, ὥσπερ ἢν ἥξαντες

---

tam hostilis quam suorum regionis: ac si nullam earum notitiam ipse habeat, ex aliis vero sibi singulorum locorum maxime gnaros adjungat. Magnum enim discrimen est inter ducem peritum viarum, et imperitum: ut etiam is qui hostibus insidias struit, locorum peritus, multum ab imperito differt. Curae sint et exploratores ante bellum susceptum, ut haberi possint et ex civitatibus utrisque amicis, et ex mercatoribus. Omnes enim civitates admittere semper eos, ut benevolos, solent, qui aliquid important. Utiles sunt nonnunquam et ficti transfugae. Nec tamen sic exploratoribus fidendum, ut omittatur cautio; sed ita paratum semper esse oportet, quasi si jam nuntiatum sit, hostes adventare. Li-

εἰσηγγελμένοι ὦσιν οἱ πολέμιοι. Καὶ γὰρ ἢν πάνυ πιστοὶ ὦσιν οἱ κατάσκοποι, χαλεπὸν ἐν καιρῷ ἀπαγγέλλειν· πολλὰ γὰρ ἐν πολέμῳ τὰ ἐμπόδια συμπίπτει. Τάς γε μὴν ἐξαγωγὰς τοῦ ἱππικοῦ ἧττον ἂν οἱ πολέμιοι αἰσθάνοιντο, εἰ ἀπὸ παραγγέλσεως γίγνοιντο μᾶλλον, ἢ ἀπὸ κήρυκος, ἢ ἀπὸ προγραφῆς. Ἀγαθὸν οὖν καὶ, πρὸς τὸ διὰ παραγγέλσεως ἐξάγειν, τὸ δεκαδάρχους καθιστάναι, καὶ τοῖς τε δεκαδάρχοις πεμπαδάρχους, ἵνα ὡς ἐλαχίστοις ἕκαστος παραγγέλλῃ, καὶ τὸ μέτωπον δὲ ὅπως μηκύνοιεν ἂν τῆς τάξεως ἀταράκτως οἱ πεμπάδαρχοι παράγοντες, ὁπότε τούτου καιρὸς εἴη. Ὅταν γε μὴν προφυλάττειν δέῃ, ἐγὼ μὲν ἀεὶ ἐπαινῶ τὰς κρυπτὰς

cet enim valde fideles sint exploratores, in eo tamen difficultas est, ut aliquid in tempore nuncient. Quum multa in bello accidere impedimenta soleant. Eductiones equitatus minus hostes sentient, si potius eae denuntientur, quam si praeconis voce, vel per edictum imperentur. Ad hoc igitur, ut eductiones denuntiando fiant, bonum erit constituere decuriones, et cum decurionibus quinionum quoque duces: tum ut paucissimis unusquisque denuntiet, tum etiam ut duces hi quinionum suo tempore procedentes, absque perturbatione frontem aciei exporrigant. Ubi praecavendum est, equidem occultas semper et speculationes et excubias laudo. Sic enim

σκοπιάς τε καὶ φυλακάς· οὕτω γὰρ ἅμα μὲν τῶν φίλων φυλακαὶ γίγνονται, ἅμα δὲ τοῖς πολεμίοις ἐνέδραι κατασκευάζονται. Καὶ αὐτοὶ μὲν δυσεπιβουλευτότεροί εἰσιν ἀφανεῖς ὄντες, τοῖς δὲ πολεμίοις φοβερώτεροι. Τὸ γὰρ εἰδέναι μὲν, ὅτι εἰσί που φυλακαὶ, ὅπου δ' εἰσὶ, καὶ ὁπόσαι, μὴ εἰδέναι, τοῦτο θαῤῥεῖν μὲν κωλύει τοὺς πολεμίους, ὑποπτεύειν δὲ ἀναγκάζει πάντα τὰ χωρία· αἱ δὲ φανεραὶ φυλακαὶ δῆλα ἔχουσι καὶ τὰ δεινὰ καὶ τὰ εὐθαρσῆ. Ἔτι δὲ τῷ μὲν κρυπτὰς ἔχοντι φυλακὰς ἐξέσται μὲν, φανεροῖς ὀλίγοις ἔμπροσθεν τῶν κρυπτῶν φυλάττοντα, πειρᾶσθαι τοὺς πολεμίους εἰς ἐνέδρας ὑπάγειν. Ἀγρευ-

---

et excubiae simul pro amicis habentur, et hostibus simul insidiae struuntur. Minus etiam speculatores ipsi, quum nihil de eis constat, insidiis hostium expositi sunt; et hostibus hoc modo sunt formidabiliores. Nam scire, quasdam esse collocatas alicubi excubias; sed ubi sint, et quo numero, nescire: id vero fidentibus hostes animis esse prohibet, et habere suspecta cogit omnia loca. Manifestae vero excubiae tam periculorum quam fiduciae causas apertas habent. Praeterea licebit occultas habenti excubias, ut cum paucis manifestis ante illos occultos excubans, hostes in insidias pertrahere conetur: nec idoneum minus venandis hostibus, etiam post occultos cum aliis manifestis nonnunquam excubare. Nam hac quoque ratione non aliter circumveniuntur hostes,

τικὸν δὲ, καὶ ὄπισθεν τῶν κρυπτῶν ἄλλοις φανερῶς ἔστιν ὅτε φυλάττειν· καὶ τοῦτο γὰρ ἐξαπατητικὸν τῶν πολεμίων ὁμοίως τῷ πρόσθεν εἰρημένῳ. Ἀλλὰ μὴν φρονίμου γε ἄρχοντος καὶ τὸ μή ποτε κινδυνεύειν ἑκόντα, πλὴν ὅπου ἂν πρόδηλον ᾖ, ὅτι πλεῖον ἕξει τῶν πολεμίων. Τὸ δὲ ὑπηρετεῖν τὰ ἥδιστα τοῖς πολεμίοις, προδοσία τῶν ξυμμάχων δικαίως ἂν μᾶλλον, ἢ ἀνδρία κρίνοιτο. Σῶφρον δὲ καὶ τὸ ἐκεῖσε ὁρμᾷν, ὅπου ἂν ἀσθενῆ τὰ τῶν πολεμίων ᾖ, κἂν πρόσω ὄντα τυγχάνῃ. Τὸ γὰρ σφόδρα πονῆσαι ἀκινδυνότερον, ἢ πρὸς τοὺς κρείττους ἀγωνίζεσθαι. Ἢν δέ ποι εἰς μέσον φιλίων τειχέων εἰσίωσιν οἱ πολέμιοι, κἂν πολὺ κρείττους ὄντες, καλὸν μὲν

---

ac prius indicata. Prudentis etiam ducis est, in periculum ultro se non conjicere; nisi quum manifestum est, potiorem ipsius quam hostium, conditionem futuram. At hostibus suppeditare causam voluptatis maximae, multo justius esse proditio sociorum, quam fortitudo, judicabitur. Prudens id quoque facinus, illuc progredi, ubi vires hostium debiles sunt, licet intervallo magno distent. Nam minus est in vehementi labore periculi, quam si proelio cum potioribus decertandum sit. Quod si medias inter munitiones et castella tuorum penetraverint hostes, licet longe viribus superiores sint;

ἐντεῦθεν ἐπιχειρεῖν, ὁποτέρωθι ἂν λελήθῃς παρών· καλὸν δὲ καὶ ἅμα ἀμφοτέρωθεν. Ὅταν γὰρ οἱ ἕτεροι ἀποχωρῶσιν, οἱ ἐκ τοῦ ἐπὶ θάτερα ἐλαύνοντες ταράττοιεν μὲν ἂν τοὺς πολεμίους, σώζοιεν δ' ἂν τοὺς φιλίους. Καὶ τὸ μὲν διὰ κατασκόπων πειρᾶσθαι εἰδέναι τὰ τῶν πολεμίων, πάλαι εἴρηται ὡς ἀγαθόν ἐστιν. Ἐγὼ δὲ πάντων ἄριστον νομίζω εἶναι, τὸ αὐτὸν πειρᾶσθαι, ἤν ᾖ ποθὲν ἐξ ἀσφαλοῦς θεώμενον τοὺς πολεμίους ἀθρεῖν, ἤν τι ἁμαρτάνωσι. Καὶ τὸ μὲν κλαπῆναι δυνατὸν πέμπειν χρὴ τοὺς ἐπιτηδείους κλέψοντας, τὸ δὲ ἁρπασθῆναι ἐγχωροῦν, ἐφιέναι τοὺς ἁρπάσοντας. Ἢν δὲ, πορευομένων ποι τῶν πολεμίων, ἀπαρτᾶταί τι ἀσθενέστερον τῆς

---

pulchrum tamen eos hinc adgredi, quacunque tandem a parte clam hostibus adsis; nec minus honestum, id simul ab utraque parte fieri. Quum enim alii se recipient, adequitantes ab alterutro latere tui, tum perturbabunt hostes, tum saluti suorum consulent. Dictum jampridem, bonum esse, dari operam ut res hostium per exploratores cognoscantur. Ego vero esse omnium optimum existimo, ut aliquis ipse, si de tuto quopiam loco liceat hostes alicunde contemplari, num in aliquo peccent, inspicere conetur. Ac siquidem aliquid eis furtim adimi poterit, ad hoc furtim peragendum idonei quidam mittendi: quod autem rapinae expositum, mit-

αὐτοῦ δυνάμεως, ἢ θαῤῥοῦν ἀποσκεδαννύηται, οὐδὲ ταῦτα χρὴ λανθάνειν· ἀεὶ μέντοι ἰσχυροτέρῳ τὸ ἀσθενέστερον θηρᾶν. Δυνατὸν δὲ προσέχοντι τὸν νοῦν ταῦτα καταμανθάνειν· ἐπεὶ καὶ βραχυγνωμονέστερα ἀνθρώπου θηρία, οἵ τε ἴκτινοι δύνανται, ὃ ἂν ἀφύλακτον ᾖ, ἀφαρπάσαντες, εἰς τὸ ἀσφαλὲς ἀποχωρεῖν, πρὶν ληφθῆναι· καὶ οἱ λύκοι δὲ τά τε ἐρημούμενα φυλακῆς ἀγρεύουσι, καὶ τὰ ἐν τοῖς δυσοράτοις κλέπτουσι. Κἂν μεταθέων γέ τις ἐπιγίγνηται κύων, ἢν μὲν ἥττων ᾖ, τούτῳ ἐπιτίθεται· ἢν δὲ κρείττων, ἀποσφάξας ὅ, τι ἂν ἔχῃ, ἀποχωρεῖ. Ὅταν δέ γε φυλακῆς καταφρονήσωσι λύκοι, τάξαντες ἑαυτῶν τοὺς μὲν ἀπελαύνειν τὴν φυλακὴν, τοὺς δὲ ἁρπά-

---

tendi qui rapiant. Si hostibus aliquo proficiscentibus, pars quaedam copiarum hostilium debilior a tergo maneat, quam ipse sit, aut sumta fiducia palari ausit: ne hoc quidem ignorare debet, sic tamen, ut manu validiore venetur id quod est debilius. Potest autem haec animadvertere, qui mentem eis adhibet; quandoquidem et bestiae, quibus intelligentia minor est, quam homini, puta milvii, si quid incustoditum sit, rapere norunt, et prius in tuta se recipere, quam capiantur: et lupi, quae custodia destituuntur, venari solent, et in obscuris abdita furantur. Idem lupus, si canis insequens superveniat, viribus inferiorem adgreditur: sin ille superior sit, jugulatis iis quae nactus est, discedit. Ubi vero lupi

ζειν, οὕτω τὰ ἐπιτήδεια πορίζονται. Θηρίων γε μὴν δυναμένων τὰ τοιαῦτα φρονίμως ληΐζεσθαι, πῶς οὐκ ἄνθρωπόν γε ὄντα εἰκὸς σοφώτερον τούτων φαίνεσθαι, ἃ καὶ αὐτὰ τέχνῃ ὑπ' ἀνθρώπου ἁλίσκεται;

ε'. Κἀκεῖνό γε μὴν εἰδέναι ἱππικοῦ ἀνδρὸς, ἐκ πόσου ἂν ἵππος πεζὸν ἕλοι, καὶ ἐξ ὁπόσου βραδεῖς ἂν ἵπποι ταχεῖς ἀποφύγοιεν. Ἱππαρχικὸν δὲ καὶ χωρία γιγνώσκειν, ἔνθα πεζοὶ κρείττους ἱππέων, καὶ ἔνθα πεζῶν κρείττους ἱππεῖς. Χρὴ δὲ μηχανητικὸν εἶναι, καὶ τοῦ πολλοὺς μὲν φαίνεσθαι τοὺς ὀλίγους ἱππέας, πάλιν δ' ὀλίγους τοὺς πολλούς· καὶ τοῦ δοκεῖν παρόντα μὲν ἀπεῖναι, ἀπόντα

---

custodiam contemnere ausi fuerint, ordinatis suis partim ad abigendos custodes, partim ad rapiendum, ita necessaria sibi adquirunt. Quum igitur bestiae prudenter in agendis hisce praedis se gerant, quomodo non par fuerit, eum qui homo sit, sapientiorem se declarare bestiis, quae ipsae capi arte ab homine solent.

5. Hoc quoque scire vir equestris debet, quonam ex intervallo peditem ceperit eques; et quantum ad intervallum equi tardi celeres effugerint. Itidem ad equitum magistri munus pertinet scire loca, quibus in locis pedites equitibus superiores sint, ac vicissim peditibus equites. Etiam sollerti artificio moliri debet, ut pauci equites, multi esse videantur; et multi vicissim, paucorum speciem habeant: itemque si praesens sit, ut abesse videatur;

δὲ παρεῖναι· καὶ τοῦ μὴ τὰ τῶν πολεμίων μόνον κλέπτειν ἐπίστασθαι, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἑαυτοῦ ἱππέας ἅμα κλέπτοντα, ἐξ ἀπροσδοκήτου τοῖς πολεμίοις ἐπιτίθεσθαι. Ἀγαθὸν δὲ μηχάνημα καὶ τὸ δύνασθαι, ὅταν μὲν τὰ ἑαυτοῦ ἀσθενῶς ἔχῃ, φόβον παρασκευάζειν τοῖς πολεμίοις, ὡς μὴ ἐπιτιθῶνται· ὅταν δ' ἐρρωμένα, θάρσος αὐτοῖς ἐμποιεῖν, ὡς ἐγχειρῶσιν. Οὕτω γὰρ αὐτὸς μὲν ἂν ἥκιστα κακῶς πάσχοις, τοὺς δὲ πολεμίους μάλιστ' ἂν ἁμαρτάνοντας λαμβάνοις. Ὅπως δὲ μὴ προστάττειν δοκῶ ἀδύνατα, καὶ γράψω ὡς ἂν γίγνοιτο τὰ δοκοῦντα αὐτῶν χαλεπώτατα εἶναι. Τὸ μὲν τοίνυν μὴ σφάλλεσθαι ἐγχειροῦντα διώκειν ἢ ἀποχωρεῖν, ἐμπειρία ποιεῖ

---

si absit, adesse: neque tantum ut norit hostibus sua furtim praeripere, verum equites etiam suos furtim circumveniendo, adoriri hostes de improviso. Egregium et hoc artificium, si possit, quum ipse viribus inferior est, metum hostibus incutere, ne se adoriantur: quum potior ipse viribus, eorundem animis indere fiduciam, ut adgrediantur. Sic enim et ipse minimum detrimenti acceperis, et inprimis hostes in errore deprehendere possis. Ne vero, quae fieri nequeant, praecipere videar: prodam sane litteris, quomodo et illa fiant, quae in his difficillima videntur. Itaque ne quis in conatu vel insequendi, vel abscedendi, offendat; ex

ἵππων δυνάμεως. Πῶς δ' ἂν ἐμπείρως ἔχοι; Εἰ προσέχοι τὸν νοῦν ἐν ταῖς μετὰ φιλίας ἀνθιππασίαις, οἷα ἀποβαίνουσιν ἐκ τῶν διώξεών τε καὶ φυγῶν. Ὅταν μέντοι βούλῃ τοὺς ἱππέας πολλοὺς φαίνεσθαι, ἓν μὲν πρῶτον ὑπαρχέτω, ἥνπερ ἐγχωρῇ, μὴ ἐγγὺς τῶν πολεμίων ἐγχειρεῖν ἐξαπατᾷν· καὶ γὰρ ἀσφαλέστερον τὸ πρόσω, καὶ ἀπατητικώτερον. Ἔπειτα δὲ χρὴ εἰδέναι, ὅτι ἀθρόοι μὲν ἵπποι πολλοὶ φαίνονται διὰ τὸ μέγεθος τοῦ ζώου· διασπειρόμενοι δ' εὐαρίθμητοι γίγνονται. Ἔτι δ' ἂν πλεῖόν σοι τὸ ἱππικὸν τοῦ ὄντος φαίνοιτο, εἰ τοὺς ἱπποκόμους εἰς τοὺς ἱππέας ἐνισταίης, μάλιστα μὲν δόρατα, εἰ δὲ μὴ, ὅμοια δόρασιν ἔχοντας, ἤν τε ἑστηκὸς ἐπι-

eo consequetur, si vires equorum perspectas habeat. Quonam vero modo perspectas habere possit? Si animum adtendat in adversis provectionibus, quae cum benevolentia fiunt; quales et e persequendo, et fugiendo discedant. Quum vero volueris equites multorum habere speciem, unum hoc primum esto, si liceat, ne prope hostes fraudem aliquam moliaris. Tutius enim quod e longinquo fit, et ad fraudem aptius. Deinde sciendum, equos catervatim incedentes, speciem multorum habere, propter ipsius animalis magnitudinem: quum dispersi, facile numerari possint. Praeterea tibi copiosior equitatus adesse videbitur, quam sit reapse, si curatores equorum inter equites constituas, praecer-

δεικνύης τὸ ἱππικὸν, ἤν τε παράγης· ἀνάγκη γὰρ, τὸν ὄγκον τῆς τάξεως οὕτω μείζω τε καὶ πυκνότερον φαίνεσθαι. Ἢν δ' αὖ τοὺς πολλοὺς ὀλίγους δοκεῖν εἶναι, ἢν μέν σοι χωρία ὑπάρχῃ, οἷα συγκρύπτειν, δῆλον ὅτι, τοὺς μὲν ἐν τῷ φανερῷ ἔχων, τοὺς δ' εἰς τὸ ἄδηλον ἀποκρύπτων, κλέπτοις ἂν τοὺς ἱππέας· ἢν δὲ πᾶν καταφανὲς ᾖ τὸ χωρίον, δεκάδας χρὴ στοιχούσας ποιήσαντα, διαλειπούσας παράγειν· καὶ τοὺς μὲν πρὸ τῶν πολεμίων ἱππέας ἑκάστης δεκάδος ὀρθὰ τὰ δόρατα ἔχειν, τοὺς δ' ἄλλους ταπεινὰ καὶ μὴ ὑπερηφανῆ. Φοβεῖν γε μὴν τοὺς πολεμίους, καὶ ψευδενέδρας, οἷόν τε καὶ ψευδοβοηθείας, καὶ ψευδαγγελίας ποιοῦντα. Θαρσοῦσι δὲ μά-

---

tim hastas, aut hastis aliquid simile tenentes; sive consistentem alicubi equitatum exhibeas, seu traducas. Nam hoc modo necesse est aciei molem et majorem et spissiorem videri. Sin multos velis haberi pro paucis, siquidem ejusmodi loca tibi sint ad manum, in quibus occultare liceat; nimirum in aperto quosdam exhibens, in obscuro quosdam abdens, hac subtractione numerum equitum deminues: si vero locus ipse totus oculis expositus sit, ordinatas in unam seriem decurias ex intervallo traduces; et equites quidem cujusque decuriae, qui hostibus ante oculos sunt, hastas tenere rectas debent; caeteri depressas, et minime supereminentes. Licet etiam terrorem hostibus incutere, tum fictas insidias,

λιστα πολέμιοι, ὅταν τοῖς ἐναντίοις πράγματα καὶ ἀσχολίας πυνθάνωνται. Τούτων δὲ γεγραμμένων, μηχανᾶσθαι αὐτὸν χρὴ πρὸς τὸ παρὸν ἀεὶ ἀπατᾷν· ὄντως γὰρ οὐδὲν κερδαλεώτερον ἐν πολέμῳ ἀπάτης. Ὁπότε γε καὶ οἱ παῖδες, ὅταν παίζωσι, ποσὶ δὲ ἃ δύνανται ἀπατᾷν προΐσχοντες, ὥστε, ὀλίγους τ' ἔχοντας, πολλοὺς δοκεῖν ἔχειν, καὶ πολλοὺς προέχοντας, ὀλίγους φαίνεσθαι ἔχειν· πῶς οὐκ ἄνδρες γε, τῷ ἐξαπατᾷν προσέχοντες τὸν νοῦν, δύναιντ' ἂν τοιαῦτα μηχανᾶσθαι; Καὶ ἐνθυμούμενος δ' ἂν τὰ ἐν τοῖς πολέμοις πλεονεκτήματα, εὕροι ἄν τις τὰ πλεῖστα καὶ μέγιστα σὺν ἀπάτῃ γεγενημένα. Ὧν ἕνεκα ἡ

---

tum auxilia ficta, fictosque rumores excogitando. Tum vero confidentissimi sunt hostes, quum adversariis multa negotia, multas occupationes exhiberi audiunt. His ita descriptis, ipsius jam ducis fuerit id moliri, ut pro re praesenti semper aliquam fallaciam struat. Nam revera nihil adeo fructuosum in bello, atque fallacia. Quum vero etiam pueri, quoties ludunt, praetextu fallendi faciant, quaecumque possunt, ut paucos habentes, multos habere videantur; et multos habere se praeferentes, speciem paucorum exhibeant: quid vetet quominus etiam viri, si fraudibus animum adjiciant, hujusmodi artificiis uti possint? Nam si cum animo suo meliores in bello conditiones aliquis expendat, is majorem earum partem, et quidem insigniores fraude captatas et partas

οὐκ ἐγχειρητέον ἄρχειν, ἢ τοῦτο σὺν τῇ ἄλλῃ παρασκευῇ καὶ παρὰ θεῶν αἰτητέον δύνασθαι ποιεῖν, καὶ αὐτῷ μηχανητέον. Οἷς δὲ θάλαττα πρόσεστιν, ἀπατητικὸν καὶ τὸ πλοῖα παρασκευαζόμενον πεζῇ τι πρᾶξαι, καὶ τὸ πεζῇ προσποιούμενον ἐπιβουλεύειν, κατὰ θάλατταν ἐπιχειρῆσαι. Ἱππαρχικὸν δὲ καὶ τὸ διδάσκειν τὴν πόλιν, ὡς ἀσθενὲς τὸ πεζῶν ἔρημον ἱππικὸν πρὸς τὸ ἅμ' ἵπποις πεζοὺς ἔχειν. Ἱππαρχικὸν δὲ καὶ, τὸ λαβόντα πεζοὺς, αὐτοῖς χρῆσθαι. Ἔστι δὲ πεζοὺς οὐ μόνον ἐν τούτοις, ἀλλὰ καὶ ὄπισθεν ἵππων ἀποκρύψασθαι· πολὺ γὰρ μείζων ὁ ἱππεὺς τοῦ πεζοῦ. Ταῦτα δὲ πάντα ἐγὼ, καὶ ὅσα πρὸς τούτοις τὶς μηχανήσεται, ἢ βίᾳ ἢ τέχνῃ

---

inveniet. Quapropter vel non capessendum imperium, vel, ut hoc quoque praestare possit, divinitus praeter alia petendum, et ipsimet in hoc adnitendum. Qui mare vicinum habent, iis ad fraudem hoc quoque commodum, ut dum naves instruunt, aliquid terra gerant: ac vicissim, dum terra insidias se moliri simulant, mari rem adgrediantur. Etiam hoc equitum magistri est, docere civitatem, quam debile quiddam sit equitatus a peditatu destitutus; ut una cum equis et pedites habeat. Nec minus ad officium magistri equitum pertinet, ut peditibus acceptis uti possit. Ac licet pedites non tantum inter equos, sed etiam post equos occultare. Nam longe grandior est eques homine pedestri. Haec vero equidem universa,

αἱρεῖν τοὺς ἐναντίους βουλόμενος, σὺν τῷ θεῷ πράττειν συμβουλεύω, ἵνα καὶ τὴν τύχην συνεπαινῇ, θεῶν ἵλεων ὄντων. Ἔστι δὲ ὅτε πάνυ ἀπατητικὸν καὶ τὸ λίαν φυλακτικὸν προσποιήσασθαι εἶναι καὶ μηδαμῶς φιλοκίνδυνον· τοῦτο γὰρ τοὺς πολεμίους πολλάκις προάγεται, ἀφυλακτοῦντας μᾶλλον ἁμαρτάνειν. Ἢν δὲ ἅπαξ δόξῃ τις φιλοκίνδυνος εἶναι, ἔξεστι, καὶ ἡσυχίαν ἔχοντα, προσποιούμενον δὲ πράξειν τι, πράγματα τοῖς πολεμίοις παρέχειν.

ϛʹ. Ἀλλὰ γὰρ οὐδὲν ἄν τις δύναιτο πλάσαι, οἷον βούλεται, εἰ μὴ, ἐξ ὧν γε πλάττοιτο, παρεσκευασμένα εἴη, ὡς πείθεσθαι τῇ τοῦ χειροτέχνου γνώμῃ· οὐδὲ γοῦν αὖ

et si qua moliri aliquis praeterea volet, in conatu hostis aut vi aut arte superandi, divina cum ope suscipienda consulo; ut numine sibi placato ac propitio, fortunam quoque prosperam praedicare possit. Nonnunquam et illud aptissimum ad fraudem, si nimis se cautum quisquam simulet, aleaeque belli tentandae nequaquam cupidum. Hoc enim hostes eo saepius adigit, ut omisso cavendi et excubandi studio, magis delinquant. Si quis semel visus fuerit adeundi periculi cupidus esse, potest hostibus, etiam quiescendo, dum aliquid se facturum simulat, negotia facessere.

6. Sed enim ex animi sui arbitrio nihil formare quispiam possit, si non ea de quibus aliquid fingendum ita com-

ἐξ ἀνδρῶν, εἰ μὴ σὺν θεῷ, οὕτω παρεσκευασμένοι ἔσονται, ὥς φιλικῶς γε ἔχειν πρὸς τὸν ἄρχοντα, καὶ φρονιμώτερον σφῶν αὐτὸν ἡγήσονται περὶ τῶν πρὸς τοὺς πολεμίους ἀγώνων. Εὐνοϊκῶς μὲν οὖν ἔχειν καὶ ἐκ τῶνδε εἰκὸς τοὺς ἀρχομένους, ὅταν φιλοφρόνως τις ἔχῃ πρὸς αὐτοὺς καὶ προνοῶν φαίνηται, ὅπως τε σῖτον ἕξουσι, καὶ ὅπως ἀσφαλῶς μὲν ἀποχωρήσουσι, πεφυλαγμένως δὲ ἀναπαύσονται. Ἐν δὲ ταῖς φρουραῖς χρὴ καὶ χιλοῦ, καὶ σκηνῶν, καὶ ὑδάτων, καὶ φυλακῶν, καὶ τῶν ἄλλων ἐπιτηδείων φανερὸν εἶναι ἐπιμελούμενον, καὶ προνοοῦντά γε καὶ ἀγρυπνοῦντα ἕνεκα τῶν ἀρχομένων. Καὶ ὅταν γέ πλέον ἔχῃ τι, τὸ μεταδοῦναι κερδαλέον τῷ προεστη-

parata sint, ut artificis voluntati cedant. Nec enim ex hominibus sic aliqui unquam instructi erunt, ut amore prosequantur illum qui eis cum imperio praeest, utque eum se prudentiorem judicent in iis quae ad certamina cum hostibus ineunda pertinent, nisi Deo volente. Hinc quoque conciliari benevolentiam illorum, qui reguntur, consentaneum est; si comiter aliquis eos complectatur, ac prospicere se declaret, ut et victum habeant, et tuto se recipiant, et idonea muniti custodia quiescant. In praesidiis manifesta debet ejus esse cura de pabulo, et tentoriis, et aquis, et excubiis, et aliis rebus necessariis; itemque providentia ipsius, et vigilantia pro iis quos regit. Ubi copia quadam rei alicujus

κότι. Ἥκιστα δ᾽ ἂν καταφρονοῖεν ἄρχοντος, ὡς μὲν συνελόντι εἰπεῖν, εἰ, ὁπόσα ἐκείνοις παραινοίη, αὐτὸς ταῦτα βέλτιον ἐκείνων φαίνοιτο ποιῶν. Ἀρξάμενον οὖν δεῖ ἀπὸ τοῦ ἀναβαίνειν ἐπὶ τοὺς ἵππους, πάντα τὰ ἐν ἱππικῇ μελετᾷν, ὅπως ὁρῶσι τὸν ἄρχοντα δυνάμενον ἐπὶ τοῦ ἵππου καὶ τάφρους ἀσφαλῶς περᾷν, καὶ τειχία ὑπερακρίζειν, καὶ ἀπ᾽ ὄχθων καταίρειν, καὶ ἀκοντίζειν ἱκανῶς· πάντα γὰρ ταῦτα προκόπτει τι εἰς τὸ μὴ καταφρονεῖσθαι. Ἢν δὲ δὴ καὶ πράττειν γνῶσιν ἐπιστάμενόν τε, καὶ δυνάμενον παρασκευάζειν, ὡς ἂν πλέον ἔχοιεν τῶν πολεμίων· πρὸς δὲ τούτοις, κἂν ἐκεῖνο λάβωσιν εἰς τὴν γνώμην, ὡς οὔτ᾽ ἂν εἰκῇ, οὔτ᾽ ἄνευ θεῶν, οὔτε

abundat is qui aliis praeest, lucrosum erit, id suis impertiri. Minime vero contemnent eum, qui cum imperio est, si quaecumque, ut paucis rem complectar, suos facere jusserit, ea rectius ipsis facere visus fuerit. Quapropter exordiens ab inscendendis equis, exercere omnia debet ad rem equestrem pertinentia: quo praefectum suum posse videant in equo et fossas tuto trajicere, et muros superare, et de tumulis se demittere, et idonee jaculari. Nam haec omnia nonnihil ad hoc conferunt adjumenti, ne contemtui sit. Jam si rerum gerendarum peritum esse norint, et idoneum ad efficiendum, ut hostibus ipsi potiore loco sint; et animis praeterea impresserint, eum nec temere, nec absque numinis ope, nec

παρὰ τὰ ἱερὰ ἡγήσαιτ' ἂν ἐπὶ πολεμίους· πάντα ταῦτα πιθανωτέρους τῷ ἄρχοντι τοὺς ἀρχομένους ποιεῖ.

ζ'. Παντὶ μὲν οὖν προσήκει ἄρχοντι φρονίμῳ εἶναι· πολὺ μέντοι τῶν Ἀθηναίων ἵππαρχον διαφέρειν δεῖ καὶ τῷ τοὺς θεοὺς θεραπεύειν, καὶ τῷ πολεμικὸν εἶναι· ᾧ γε ὑπάρχουσι μὲν ὅμοροι ἀντίπαλοι ἱππεῖς τε παραπλήσιοι τὸ πλῆθος, καὶ ὁπλῖται πολλοί. Κἂν μὲν εἰς τὴν πολεμίαν ἐμβάλλειν ἐπιχειρῇ ἄνευ τῆς ἄλλης πόλεως, πρὸς ἀμφοτέρους τούτους μόνοις ἂν τοῖς ἱππεῦσι διακινδυνεύοι. Ἢν δὲ οἱ πολέμιοι εἰς τὴν Ἀθηναίων χώραν ἐμβάλλωσι, πρῶτον μὲν οὐκ ἂν ἄλλως ἔλθοιεν, εἰ μὴ σὺν ἄλλοις τε ἱππεῦσι πρὸς τοῖς

---

extis adversantibus in hostes ducturum: haec scilicet ejusmodi sunt omnia, magis ut morigeros praefecto reddant illos qui ejus imperio continentur.

7. Ac prudentem sane quemvis esse convenit, qui cum imperio sit: at populi Atheniensis equitum magistrum longe aliis praestare tum cultu Deorum immortalium tum usu rei militaris oportet; quum ei finitimi sint adversarii, tam equites numero pares, quam pedites sane multi. Si agrum hostilem sine reliquae civitatis auxiliis invadere conetur, adversus illos ambos ei solo cum equitatu periclitandum erit: sin hostes in Atheniensium regionem irrumpant, primum aliter non venient, quam aliis ad suos equitibus adjunctis, et

ἑαυτῶν, καὶ πρὸς τούτοις, ὁπλίταις, ὁπόσοις ἂν οἴωνται πάντας Ἀθηναίους μὴ ἱκανοὺς εἶναι μάχεσθαι. Πρὸς οὖν τοσούτους πολεμίους ἢν μὲν ἡ πόλις πᾶσα ἐπεξίῃ ἀρήξουσα τῇ χώρᾳ, ἐλπίδες καλαί. Ἱππεῖς τε γὰρ σὺν θεῷ ἀμείνους, ἤν τις αὐτῶν ἐπιμελῆται ὡς δεῖ, ὁπλῖταί τε οὐ μείους ἔσονται, καὶ τὰ σώματα τοίνυν οὐ χείρω ἔχοντες, καὶ τὰς ψυχὰς φιλοτιμότεροι, ἢν ὀρθῶς ἀσκηθῶσι σὺν θεῷ. Καὶ μὴν ἐπί γε τοῖς προγόνοις οὐ μεῖον Ἀθηναῖοι, ἢ Βοιωτοὶ φρονοῦσιν. Ἢν δὲ ἡ μὲν πόλις τρέπηται ἐπὶ τὰ ναυτικὰ, καὶ ἀρκῇ αὐτῇ τὰ τείχη διασώζειν, ὥσπερ καὶ ὁπότε Λακεδαιμόνιοι σὺν ἅπασι τοῖς Ἕλλησιν ἐνέβαλον·

---

cum illis praeterea peditum copiis, quibus Athenienses universos impares ad pugnam futuros existiment. Itaque si contra tantam hostium multitudinem civitas tota prodire velit, ut opem regioni ferat; spem bonam concipere licebit. Nam et equites Deo juvante meliores, si quis eorum curam convenientem gerat, et pedites itidem non pauciores erunt: quorum quidem nec corpora deteriora sunt, et animi longe laudis avidiores, si Deo propitio recte fuerint exerciti. Majores sane quod adtinet, non minus Athenienses eorum nomine quam Boeoti, semet efferunt. Si vero civitas ad rem navalem se converterit, et moenia tueri satis sibi duxerit, uti tum quoque factum quum Lacedaemonii Graecis universis sibi ad-

τοὺς δὲ ἱππέας ἀξιώσειε τά τε ἐκτὸς τοῦ τείχους διασώζειν, καὶ αὐτοὺς μόνους διακινδυνεύειν πρὸς πάντας τοὺς ἐναντίους· ἐνταῦθα δὴ θεῶν μὲν, οἶμαι, πρῶτον συμμάχων ἰσχυρῶν δεῖ, ἔπειτα δὲ καὶ τὸν ἵππαρχον προσήκει ἀποτετελεσμένον ἄνδρα εἶναι. Καὶ γὰρ φρονήσεως δεῖ πολλῆς πρὸς τοὺς πολὺ πλείους, καὶ τόλμης, ὁπότε καιρὸς παραπέσοι. Δεῖ δὲ, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, καὶ πονεῖν αὐτὸν ἱκανὸν εἶναι. Πρὸς μὲν γὰρ τὸ παρὸν στράτευμα διακινδυνεύων, ᾧ μηδὲ ὅλη ἡ πόλις θέλοι ἀντικαθίστασθαι, δηλονότι πάσχοι ἂν, ὅ,τι οἱ κρείττους βούλοιντο, ποιεῖν δὲ οὐδὲν ἂν ἱκανὸς εἴη. Εἰ δὲ φυλάττει μὲν τὰ ἔξω τείχους

---

junctis Atticam invaserunt; equitesque sitis extra muros esse subsidio voluerit, ac solos contra copias adversariorum omnes periclitari: tum vero primum, mea sane sententia, divino erit opus auxilio firmo, atque ipsum deinde magistrum equitum esse virum prorsus absolutum conveniet. Nam et prudentia magna contra longe plures, et audacia requiritur, quum opportunitas obtulerit. Itidem arbitror eum laboribus perferendis idoneum esse debere. Si enim exercitu tali praesente, cui ne tota quidem civitas se putet objiciendam, periclitari velit; nimirum feret, quidquid illi viribus superiores faciundum statuerint, nullam ad rem peragendam satis ipse idoneus. At vero si extra muros sita tot equitibus

τοσούτοις, ὅσοι σκοπεύειν τε τοὺς πολεμίους ἱκανοὶ ἔσονται, καὶ ἀναχωρεῖν εἰς τὸ ἀσφαλὲς τὰ δεόμενα ὡς ἐκ πλείστου, ἱκανοὶ δὲ καὶ προορᾷν οὐδὲν ἧττον οἱ ὀλίγοι τῶν πολλῶν· καὶ φυλάττειν τοίνυν καὶ ἀναχωρίζειν τὰ φίλια οὐκ ἀκαιρότεροι, οἱ μήτε αὐτοῖς μήτε τοῖς ἵπποις πιστεύοντες· ὁ γὰρ φόβος δεινὸς δοκεῖ συμφύλαξ εἶναι. Τοὺς μὲν φύλακας ἐκ τούτων ἄν τις ποιῶν, ἴσως ὀρθῶς βουλεύοιτο· τοὺς δὲ περιττοὺς τῆς φυλακῆς εἰ μέν τις στρατιὰν ἔχειν ἡγήσεται, ὀλίγη αὐτῷ φανεῖται· τοῦ παντὸς γὰρ ἐνδεήσεται, ὥστε ἐκ τοῦ ἐμφανοῦς διακινδυνεύειν. Ἢν δὲ ὡς λησταῖς αὐτοῖς χρῆται, πάνυ ἄν, ὡς τὸ εἰκὸς, ἱκανὴν τοῦτο πράττειν ἔχοι δύναμιν. Δεῖ δὲ, ὡς

custodiat, quot hostium rebus speculandis sufficient, et iis majore ex parte in tutum subducendis, quibus hoc opus est; sique non minus idonei sunt ad prospiciendum pauci, quam plures: sane tum ad custodiendas tum ad subducendas amicorum res non minus erunt opportuni qui nec seipsis nec equis suis satis fidunt. Nam metus in custodiendo socius acer esse videtur. Itaque rectum consilium capiet, qui de his custodes ac praesidiarios efficiet. Eos vero, qui constituta jam custodia superfuerint, si quis ut exercitum habere se duxerit; sane perexiguus hic ei videbitur. Nam in universum erit inferior ad pugnae periculum aperto marte subeundum. Sin eis ut praedonibus utatur, satis superque magnas

ἐμοὶ δοκεῖ, τοὺς παρεσκευασμένους ἀεὶ ἔχοντα, ὡς ποιεῖν τι μὴ καταφανῆ ὄντα, φυλάττειν, ἤν τι ἁμαρτάνῃ τὸ τῶν πολεμίων στράτευμα. Φιλοῦσι δέ πως στρατιῶται, ὅσῳ ἂν πλείους ὦσι, τοσούτῳ πλείω ἁμαρτάνειν. Ἢ γὰρ ἐπὶ τὰ ἐπιτήδεια ἐπιμελείᾳ σκεδάννυνται, ἢ πορευομένων ἀταξίᾳ οἱ μὲν προέρχονται, οἱ δὲ ὑπολείπονται πλέον τοῦ καιροῦ. Τὰ οὖν τοιαῦτα ἁμαρτήματα οὐ χρὴ παριέναι ἀκόλαστα, (εἰ δὲ μὴ, ὅλη ἡ χώρα στρατόπεδον ἔσται) ἐκεῖνο καλῶς προνοοῦντα, ἢ ποιήσαντά τι φθάσαι ἀποχωρήσαντα, πρὶν τὸ πολὺ βοηθοῦν ἐπιγενέσθαι. Πολλάκις δὲ πορευόμενον στράτευμα καὶ εἰς ὁδοὺς ἔρχεται, ἐν αἷς οὐδὲν πλεῖον οἱ πολλοὶ τῶν ὀλίγων δύναν-

ad hoc institutum copias habebit, uti quidem adparet. Debet autem, meo judicio, paratos semper habere suos, et occultando suas actiones et consilia, num in aliqua re delinquat hostilis exercitus, observare. Solent vero plerumque milites, quanto plures sunt, tanto magis peccare ac labi. Nam vel ob curam parandi res necessarias, hinc inde disperguntur; vel iter absque ordine facientes, alii praecedunt, alii longius quam par et opportunum sit, a tergo manent. Hujusmodi errores et peccata minime relinquenda sunt impunita, nisi quis regionem totam castra dispersi militis esse velit: et hoc recte providendum, ut facinore quodam edito prius abscedat, quam majores hostium copiae ferendi auxilii causa

ται. Καὶ ἐν διαβάσεσί γέ ἐστι τῷ προσέχοντι τὸν νοῦν, ἀσφαλῶς ἐφεπομένῳ, ταμιεύσασθαι, ὥστε, ὁπόσοις ἂν βούληται τῶν πολεμίων, ἐπιτίθεσθαι. Ἔστι δὲ ὅτε καλὸν καὶ στρατοπεδευομένοις, καὶ ἀριστῶσι, καὶ δειπνοποιουμένοις ἐπιχειρεῖν, καὶ ἐκ κοίτης γε ἀνισταμένοις. Ἐν πᾶσι γὰρ τούτοις ἄοπλοι στρατιῶται γίγνονται, μείονα μὲν χρόνον οἱ ὁπλῖται, πλείονα δὲ οἱ ἱππεῖς. Σκοποῖς μέντοι καὶ προφυλακαῖς οὐδέ ποτε δεῖ παύεσθαι ἐπιβουλεύοντα. Οὗτοι γὰρ αὖ ὀλίγοι μὲν ἀεὶ καθίστανται, πολὺ δὲ τοῦ ἰσχυροῦ ἐνίοτε ἀποστατοῦσιν. Ὅταν δὲ τὰ τοιαῦτα ἤδη καλῶς φυλάττωνται οἱ πολέμιοι, καλόν ἐστι, σὺν θεῷ λαθόντα ἐλθεῖν εἰς τὴν πολεμίαν, με-

superveniant. Saepius etiam, dum iter facit exercitus, ad eas vias pervenit, in quibus multi plus efficere, quam pauci, minime possint. Itidem ad loca transitu difficilia licebit animum adtendenti, ac tuto subsequenti, sic arbitratu suo rem gerere, ut quam multos ex hostibus velit, invadat. Nonnunquam commodum et castra metantes, et prandentes, et coenantes, et e cubili surgentes adgredi. Sunt enim milites in his omnibus inermes, ac breviori quidem tempore pedites, equites diutius. Speculatoribus et excubiis nunquam insidiari desinet. Nam pauci semper ad hoc constituuntur, et interdum ab exercitus robore procul absunt. Ubi vero satis hostes in his sibi cavent, recte faciet, si ope divina fretus in

μελετηκότα, οἵ τε ἑκασταχοῦ καὶ ποῦ τῆς χώρας προφυλάττουσιν. Οὐδεμία γὰρ οὕτω καλὴ λεία, ὡς αἱ φυλακαὶ, ἢν κρατηθῶσι. Καὶ εὐεξαπάτητοι δ' εἰσὶν οἱ φύλακες· διώκουσι γὰρ, ὅ, τι ἂν ὀλίγον ἴδωσι, νομίζοντες σφίσι τοῦτο προστετάχθαι. Τὰς μέντοι ἀποχωρήσεις σκοπεῖν δεῖ, ὅπως μὴ ἐναντία τοῖς βοηθοῦσιν ἔσονται.

ή. Τοὺς μέντοι μέλλοντας δυνήσεσθαι ἀσφαλῶς τὸ πολὺ κρεῖττον στράτευμα κακουργεῖν, σαφῶς δεῖ τοσοῦτον διαφέρειν, ὥστε τοὺς μὲν, ἀσκητὰς φαίνεσθαι τῶν πολεμικῶν ἐν ἱππικῇ ἔργων, τοὺς δὲ πολεμίους, ἰδιώτας. Τοῦτο δ' ἂν εἴη, εἰ πρῶτον μὲν ληΐζεσθαι μέλλοντες ἐκπεπονημένοι εἶεν τῇ ἐλάσει, ὥστε

---

hosticum occulte contendet: ubi prius ei curae fuerit quotnam singulis in locis, et qua parte regionis excubias agant. Quippe nulla tam pulchra praeda est, ut captarum excubiarum. Et decipi facile possunt excubitores. Nam quidquid exiguo numero viderint, dersequuntur: idque sibi manpatum existimant. In receptu considerandum, ne fiat in eam partem, qua suis opem laturi hostes occurrant.

8. Qui vero facultatem habituri sint adficiendi detrimento copias longe se potiores absque discrimine suo, eos haud dubie necesse est adeo praestare caeteris; ut ipsi quidem in equestris rei bellicis operibus exerciti athletae, hostes vero rudes esse videantur. Possit autem hoc primum ita fieri, si

δύνασθαι στρατιωτικοὺς πόνους ὑποφέρειν. Οἱ γὰρ πρὸς ταῦτα ἀμελῶς ἔχοντες καὶ ἵπποι καὶ ἄνδρες, εἰκότως ἂν ὥσπερ γυναῖκες πρὸς ἄνδρας ἀγωνίζοιντο. Οἱ δέ γε δεδιδαγμένοι τε καὶ εἰθισμένοι τάφρους τε πηδᾷν, καὶ τειχία ὑπεραίρειν, καὶ ἐπ' ὄχθους ἀνάλλεσθαι, καὶ ἀφ' ὑψηλῶν ἀσφαλῶς κατιέναι, καὶ τὰ κατάντη ταχὺ ἐλαύνεσθαι, οὗτοι δ' αὖ τοσοῦτο διαφέροιεν ἂν τῶν ἀμελετήτων ταῦτα ὅσον περ πτηνοὶ πεζῶν. Οἱ δέ γε αὖ τοὺς πόδας ἐκπεπονημένοι, τῶν ἀτριβάστων πρὸς τραχέα, ὅσον περ ὑγιεῖς χωλῶν· καὶ οἵ γε τῶν τόπων ἔμπειροι πρὸς τοὺς ἀπείρους τοσοῦτον ἐν ταῖς προελάσεσι καὶ ἀποχωρήσεσι διαφέροιεν ἂν,

---

ad praedam exituri, sic equitationi laborando adsueverint, ut tolerare labores militares queant. Qui enim ad haec et equi et equites studiose non adsuefiunt, haud dubie non aliter ac foeminae contra viros in certamen descendent. Edocti vero et adsuefacti transilire fossas, superare muros, in tumulos saltu evadere, de locis sublimibus tuto descendere, adversus acclivia celeriter agere; hi scilicet exercitationis expertes ad ista tantum praestiterint, quantum pedestribus alites: ac rursus illi, quorum pedes laboribus obduruere, tantum iis qui vias asperas non trivere, quantum sani claudis: gnari denique locorum in procursionibus, et receptibus, tantum ignaris praestiterint, quantum videntes caecis. Hoc quoque scien-

ὅσον περ οἱ ὁρῶντες τῶν τυφλῶν. Καὶ τοῦτο δὲ χρὴ εἰδέναι, ὅτι οἱ εὐοχούμενοι ἵπποι, μὴ ἐκπεπονημένοι δὲ, ὥστε ἀποπνίγεσθαι ἐν τοῖς πόνοις, εὖ παρεσκευασμένοι εἰσί. Χρὴ δὲ, ἐπείπερ χαλινοὶ καὶ ἐφίππια, ἐξ ἱμάντων ἠρτημένα, ἐστὶ χρήσιμα, μή ποτε τὸν ἵππαρχον τούτων ἔρημον εἶναι· μικρᾷ γὰρ δαπάνῃ τοὺς ἀποροῦντας χρησίμους ἂν παρέχοιτο. Εἰ δέ τις νομίζοι, πολλὰ ἔχειν πράγματα, εἰ οὕτω δεήσει ἀσκεῖν τὴν ἱππικὴν, ἐνθυμηθήτω, ὅτι οἱ εἰς τοὺς γυμνικοὺς ἀγῶνας ἀσκοῦντες, πολὺ πλείω πράγματα καὶ χαλεπώτερα ἔχουσιν, ἢ οἱ τὴν ἱππικὴν τὰ μάλιστα μελετῶντες. Καὶ γὰρ τῶν μὲν γυμνικῶν ἀσκημάτων τὰ πολλὰ σὺν ἱδρῶτι ἐκπονοῦνται, τῆς

---

dum, equos recte comparatos, non eos esse, qui adeo saginati sint, ut in laboribus suffocentur; sed qui sint ad equitationis laborem idonei. Et quia fraenis ac ephippiis uti licet, ubi loris concinnata sunt et refecta; nunquam his carere magister equitum debet. Nam exiguo sumtu destitutos ab his utiles reddiderit. Si quis autem existimet, multis se negotiis oneratum iri, si res equestris ei sic exercenda sit: is cum animo suo cogitet, illos, qui ad ludos gymnicos exercentur, multo plus laboris ac molestiae sustinere, quam eos qui rem equestrem studio maximo tractant. Etenim exercitia pleraque gymnica cum sudore suscipiuntur, quum major eques-

δὲ ἱππικῆς τὰ πλεῖστα μεθ' ἡδονῆς. Ὅπερ γὰρ εὔξαιτ' ἄν τις πτηνὸς γενέσθαι, οὐκ ἔστιν ὅ, τι μᾶλλον τῶν ἀνθρωπίνων ἔργων ἔοικεν αὐτῷ. Καὶ μὴν τό γε ἐν πολέμῳ νικᾷν πολλῷ εὐδοξότερον, ἢ πυγμῇ. Μετέχει μὲν γάρ τι καὶ ἡ πόλις ταύτης τῆς δόξης· ὡς δὲ τὰ πολλὰ, ἐπὶ τῇ τοῦ πολέμου νίκῃ, καὶ εὐδαιμονίᾳ οἱ θεοὶ τὰς πόλεις στεφανοῦσιν. Ὥστ' οὐκ οἶδ' ἔγωγε, τίνα προσήκει ἄλλ' ἄττα μᾶλλον ἀσκεῖσθαι, ἢ τὰ πολεμικά. Ἐννοεῖν δὲ χρὴ, ὅτι καὶ οἱ κατὰ θάλατταν λῃσταὶ, διὰ τὸ πονεῖν ἠσκηκέναι, δύνανται ζῆν καὶ ἀπὸ τῶν πολὺ κρειττόνων. Προσήκει γε μὴν καὶ κατὰ γῆν οὐ τοῖς καρπουμένοις τὰ ἑαυτῶν, ἀλλὰ τοῖς στερισκομέ-

tris rei pars cum voluptate conjuncta sit. Quippe quod optare quispiam fortasse possit, ut alitis instar volet; ei nihil in rebus humanis equitatione similius est. Quinetiam in bello victoriam adipisci, multo gloriosius est, quam in lucta. Nam ad ipsam quoque civitatem ejus gloriae pars aliqua manat. Ac plerumque Dii per victoriam, felicesque successus in bello, coronare civitates solent. Itaque scire equidem nequeo, quaenam aliae res potius exerceri, quam bellicae, debeant. Hoc quoque cogitandum, praedones maritimos, propterea quod ad labores adsuefacti sint, victum ab iis sibi parare posse, qui viribus longe sunt ipsis potiores. Convenit et terra praedas agere, non eos, qui fructus e rebus suis

νοις τῆς τροφῆς, ληΐζεσθαι· ἢ γὰρ ἐργαστέον, ἢ ἀπὸ τῶν εἰργασμένων θρεπτέον· ἄλλως δ' οὐ ῥᾴδιον οὔτε βιοτεύειν οὔτε εἰρήνης τυχεῖν. Μεμνῆσθαι δὲ κἀκεῖνο χρὴ, μή ποτε ἐπὶ τοὺς κρείττους ἐλαύνειν, ὄπισθεν ἵπποις δυσβατοποιούμενον· οὐ γὰρ ὅμοιον, φεύγοντι καὶ διώκοντι σφαλῆναι. Ἔτι δὲ βούλομαι ὑπομνῆσαι καὶ τόδε φυλάττεσθαι. Εἰσὶ γάρ τινες, οἳ, ὅταν μὲν ἴωσιν ἐπὶ τούτους, ὧν ἂν οἴωνται κρείττους εἶναι, παντάπασιν ἀσθενεῖ δυνάμει ἔρχονται, ὥστε πολλάκις ἔπαθον, ἃ ᾤοντο ποιήσειν· ὅταν δ' ἐπὶ τούτους, ὧν ἂν σαφῶς ἐπιστῶνται ἥττους ὄντες, πᾶσαν, ὅσην ἂν ἔχωσι, δύναμιν ἄγουσιν. Ἐγὼ δέ φημι χρῆναι τἀναντία τούτων ποιεῖν· ὅταν μὲν κρατήσειν

percipiunt; sed qui victu carent. Nam aut opus faciundum, aut victitandum ex iis, quae labor alienus excoluit. Aliter nec vivere, nec pace potiri, facile. Revocandum et hoc in memoriam, ne quis in superiores se viribus sic invehatur; ut a tergo receptum equis difficilem ob locorum asperitatem habeat. Quippe non par in fuga et in persequendo impingenti, periculum est. Monere libet, in eo quoque cautionem adhibendam. Etenim quidam in eos pergentes, quibus se superiores esse putant, tam infirmas omnino copias secum sumunt, ut saepenumero patiantur ea quae aliis se illaturos existimabant: at illos invadentes, quibus se certo sciunt inferiores esse, vires omnes, quas habent, adducunt.

οἰόμενος ἄγῃ, μὴ φείδεσθαι τῆς δυνάμεως ὅσην ἂν ἔχῃ. Τὸ γὰρ πολὺ νικᾷν οὐδενὶ πώποτε μεταμέλειαν παρέσχεν. Ὅταν δὲ τοῖς πολὺ κρείττοσιν ἐπιχειρῇ, καὶ προγιγνώσκῃ, ὅτι ποιήσαντα, ὅ, τι ἂν δύνηται, φευκτέον ἐστὶν, εἰς τὰ τοιαῦτά φημι πολὺ κρεῖττον εἶναι, ὀλίγους ἢ πάντας προσάγειν· τοὺς μέντοι ἀπειλεγμένους καὶ ἵππους καὶ ἄνδρας τοὺς κρατίστους. Τοιοῦτοι γὰρ ὄντες καὶ ποιῆσαι ἄν τι καὶ ὑποχωρῆσαι ἀσφαλέστερον ἂν δύναιντο. Ὅταν δὲ, πρὸς τοὺς κρείττους πάντας προσαγαγὼν, ἀποχωρεῖν βούληται, ἀνάγκη τοὺς μὲν ἐπὶ τῶν βραδυτάτων ἵππων ἁλίσκεσθαι, τοὺς δὲ καὶ δι' ἀφιππείαν πίπτειν, τοὺς δὲ καὶ διὰ δυσχωρίας ἀπολαμβά-

---

Ego vero his adsero contraria plane faciunda, ut quum in opinione ac spe victoriae copias aliquis educit, exercitui suo non parcat, quantuscumque is fuerit. Nunquam enim magnae victoriae quenquam poenituit. Quum autem se multo superiores adgreditur, ac futurum prospicit, ut tametsi pro viribus omnia gesserit, fugere tamen cogatur: tum longe satius esse aio, paucos potius, quam multos abduci; sed omnino selectos equos, et viros praestantissimos. Tales enim et efficere aliquid, et tutius se recipere poterunt. At si contra se potiores adductis suis omnibus, recipere se velit: necesse est tardissimis equis utentes capi, alios ob rei equestris imperitiam labi, alios ob locorum difficultates intercipi. Non e-

νεσθαι· καὶ γὰρ πολὺν τόπον χαλεπὸν εὑρεῖν, οἷον ἄν τις εὔξαιτο. Ὑπό γε μὴν τοῦ πλήθους καὶ συμπίπτοιεν ἂν, καὶ ἐμποδίζοντες πολλὰ ἂν ἀλλήλους κακουργοῖεν. Οἱ δ' ἀγαθοὶ ἵπποι καὶ ἱππεῖς δυνατοὶ καὶ ἐξ αὐτῶν διαφεύγειν· ἄλλως τε ἂν καὶ μηχανᾶταί τις τοῖς διώκουσι φόβον ἀπὸ τῶν περιττῶν ἱππέων. Σύμφορον δ' εἰς τοῦτο καὶ αἱ ψευδενέδραι· χρήσιμον δὲ κἀκεῖνο, τὸ εὑρίσκειν, πόθεν ἂν οἱ φίλοι ἐξ ἀσφαλοῦς ἐπιφαινόμενοι βραδυτέρους τοὺς διώκοντας παρέχοιεν. Ἀλλὰ μὴν καὶ τόγε δῆλον, ὡς πόνοις καὶ τάχει οἱ ὀλίγοι τῶν πολλῶν πολὺ μᾶλλον, ἢ οἱ πολλοὶ τῶν ὀλίγων περιγίγνοιντ' ἄν. Καὶ οὐ λέγω, ὡς, διὰ τὸ ὀλίγοι εἶναι, καὶ πονεῖν

nim facile est, ad magnum aliquod spatium talem invenire locum, qualem aliquis optet. Quinetiam fiet, ut ob equorum multitudinem in seipsos corruant, et mutuo se non parum impedientes, damnis adficiant. E diverso et equi, et equites boni, e manibus hostium diffugere possunt; praesertim si quis arte quadam per equites quos superstites habet, formidinem persequentibus incutiat. Sunt autem ad hoc utiles insidiae fictae. Nec minus hoc quoque commodum, invenire viam aliquam unde se nostri tuto conspiciendos hostibus exhibentes, impetum persequentium reprimant. Manifestum et illud, multo citius paucos pluribus superiores evadere, tum elaborando tum accelerando, quam multos paucis. Ne-

μᾶλλον δυνήσονται καὶ θάττους ἔσονται· ἀλλ' ὅτι ῥᾷον εὑρεῖν ὀλίγους, ἢ πολλοὺς, τοὺς καὶ τῶν ἵππων ἐπιμελησομένους ὡς δεῖ, καὶ αὐτοὺς φρονίμως μελετήσοντας τὴν ἱππικήν. Ἢν δέ ποτε συμβαίνῃ ἀγωνίζεσθαι πρὸς παραπλησίους ἱππέας, ἐγὼ μὲν οἶμαι οὐκ ἂν χεῖρον εἶναι, εἴ τις δύο τάξεις ἐκ τῆς φυλῆς ποιήσειεν, καὶ τῆς μὲν ὁ φύλαρχος ἡγοῖτο, τῆς δὲ ἄλλης, ὅστις ἄριστος δοκοίη εἶναι. Οὗτος δὲ τέως μὲν ἕποιτο κατ' οὐρὰν τῆς μετὰ τοῦ φυλάρχου τάξεως· ἐπεὶ δ' ἐγγὺς ἤδη εἶεν οἱ ἀντίπαλοι, ἀπὸ παραγγέλσεως παρελαύνοι ἐπὶ τοὺς πολεμίους. Οὕτω γὰρ οἶμαι καὶ ἐκπληκτικωτέρους τοῖς ἐχθροῖς ἂν εἶναι, καὶ δυσμαχωτέρους. Εἰ δὲ πεζοὺς

---

que tamen hoc equidem dico, posse aliquos, propterea quod pauci sint, et laboribus magis sufficere, et celeritate vincere: sed esse facilius invenire paucos, quam multos, qui et curam equis debitam adhibeant, et ipsi rem equestrem prudenter exerceant. Quod si aliquando usu veniat, ut certamen adversus equites pares ineundum sit; mea sane sententia non male quis egerit, si cohortes ex una tribu duas fecerit, quarum uni tribunus ipse praesit, alteram ducat aliquis hominum opinione praestantissimus. Hic vero tribuni cohortem aliquantum a tergo sequatur, atque ubi jam propius ad hostes ventum fuerit, re suis denuntiata, in adversarios cursu praetervehatur. Sic enim futurum opinor, ut majori

ἔχοιεν ἑκάτεροι, καὶ οὗτοι ἀποκεκρυμμένοι ὄπισθεν τῶν ἱππέων, ἐξαπίνης δὲ παραφαινόμενοι, καὶ ὁμόσε ἰόντες, δοκοῦσι ἄν μοι τὴν νίκην πολὺ μᾶλλον κατεργάζεσθαι. Ὁρῶ γὰρ, τὰ παράδοξα, ἢν μὲν ἀγαθὰ ᾖ, μᾶλλον εὐφραίνοντα τοὺς ἀνθρώπους· ἢν δὲ δεινὰ, μᾶλλον ἐκπλήττοντα. Ταῦτα δὲ γνοίη ἄν τις μάλιστα, ἐνθυμούμενος, ὡς οἵ τε ἐνέδραις ἐμπίπτοντες ἐκπλήττονται, καὶ ἐὰν πολὺ πλείους ὦσι· καὶ, ὅταν πολέμιοι ἀλλήλοις ἀντικάθωνται, ὡς πολὺ ταῖς πρώταις ἡμέραις φοβερώτατα ἔχουσιν. Ἀλλὰ τὸ μὲν διατάξαι ταῦτα, οὐ χαλεπόν· τὸ δὲ εὑρεῖν τοὺς φρονίμως καὶ πιστῶς καὶ προθύμως καὶ εὐψύχως παρελῶντας ἐπὶ τοὺς πολεμίους, τοῦτο ἤδη

---

hostibus terrori sint, et pugna superari difficilius possint. Sin utrique pedites habeant, etiam hi post equites occultati subitoque prodeuntes, et hostem cominus invadentes, majus mihi momentum ad victoriam adlaturi videntur. Nam inopinata pleraque, si bona sint, majorem hominibus laetitiam adferre video: si dira, plus terroris incutere. Licet hoc imprimis inde cognoscere, si quis secum expendat quantopere terreantur ii qui delabuntur in insidias, tametsi numero longe plures sint; et quum hostes hostibus adversi consident, quam ingens primis diebus apud utrosque metus sit. Sed enim haec ordinari, absque magna difficultate possint: at eos invenire, qui et prudenter, et fideliter, et alacriter, et ani-

ἀγαθοῦ ἱππάρχου. Δεῖ γὰρ καὶ λέγειν αὐτὸν ἱκανὸν εἶναι, καὶ ποιεῖν τοιαῦτα, ἀφ᾽ ὧν οἱ ἀρχόμενοι γνώσονται ἀγαθὸν εἶναι τό, τε πείθεσθαι καὶ τὸ ἕπεσθαι καὶ τὸ ὁμόσε ἐλαύνειν τοῖς πολεμίοις, καὶ ἐπιθυμήσουσι τοῦ καλόν τι ἀκούειν, καὶ δυνήσονται, ἃ ἂν γνῶσιν, ἐγκαρτερεῖν. Ἐὰν δὲ ποτε αὖ, ἢ φαλάγγων ἀντιτεταγμένων, ἢ χωρίων ἑκατέροις ὑπαρχόντων ἐν τῷ μέσῳ, τοῖς ἱππεῦσιν ἀναστροφαί τε καὶ διώξεις καὶ ἀποχωρήσεις γίγνωνται, εἰώθασι μὲν ὡς τὰ πολλὰ ἐκ τῶν τοιούτων ὁρμᾷν μὲν ἐκ τῶν ἀναστροφῶν βραδέως ἀμφότεροι, τὸ δ᾽ ἐν μέσῳ τάχιστα ἐλαύνειν. Ἢν δέ τις οὕτω προδείξας, ἔπειτα δ᾽ ἐκ τῶν ἀναστροφῶν ταχέως τε διώκῃ καὶ ταχέως ἀποχωρῇ,

---

mose proruunt in hostes, id jam boni est equitum magistri. Nam et dicendi facultate praeditum hunc esse oportet, et ea faciendi, de quibus illi, quos imperio suo continet, tum bonum esse cognoscant et parere huic, et ducentem sequi, et cominus hostes invadere; tum etiam cupidi sint laudis et celebrationis, ac in sententia constanter perseverare possint.

Jam si aliquando vel aciebus ex adverso instructis, vel locis amborum copiis interjectis, faciundae sint equitibus conversiones, et insequutiones, et receptus; solent quidem ut plurimum in his utrique lentius post conversiones provehi, mediumque spatium celerrime cum impetu conficere. Si quis autem his ita prius ostensis, deinde facta conversione cele-

βλάπτειν τ' ἂν μάλιστα τοὺς πολεμίους δύναιτο, καὶ, ὡς τὸ εἰκὸς, ἀσφαλέστατ' ἂν διάγοι· ταχὺ μὲν διώκων, ἐν ᾧ ἂν ἐγγὺς ᾖ τοῦ ἑαυτοῦ ἰσχυροῦ, ταχὺ δὲ ἀποχωρῶν ἀπὸ τῶν τοῖς πολεμίοις ἰσχυρῶν. Εἰ δὲ καὶ λαθεῖν δύναιτο ἀπὸ τῆς τάξεως ἑκάστης καταλιπὼν ἢ τέτταρας ἢ πέντε τῶν κρατίστων ἵππων τε καὶ ἀνδρῶν, πολὺ ἂν προέχοιεν εἰς τὸ ἐπαναστρεφομένοις τοῖς πολεμίοις ἐμπίπτειν.

θ'. Ταῦτα δὲ ἀναγιγνώσκειν μὲν καὶ ὀλιγάκις ἀρκεῖ, ποιεῖν δὲ τὸ παρατυγχάνον αὐτῷ ἀεὶ δεῖ, καὶ πρὸς τὸ παριστάμενον σκοποῦντα, τὸ συμφέρον ἐκπονεῖν. Γράψαι δὲ πάντα, ὁπόσα δεῖ ποιεῖν, οὐδὲν μᾶλλον οἷόν

---

riter insequatur, et celeriter se recipiat: plurimum sane damni hostibus hoc modo inferre poterit, et imprimis securitati suae proculdubio consullet; dum celeriter insequetur, robori suorum vicinus; et vicissim celeriter ab hostium robore se recipiet. Si quis vero de cohortibus singulis occulte vel quatuor vel quinque praestantissimos equos, et viros, relinquere posset; longe hi potiori essent conditione ad irruendum in hostes se convertentes.

9. Haec ut vicibus non multis legisse sufficit, ita quod plerumque se offert, exsequendum; et ejus habita ratione, quod adest, quidquid expedit, elaborandum. Omnia vero, quae fieri oporteat, non magis prodi litteris possunt; quam

τέ ἐστιν, ἢ τὰ μέλλοντα πάντα εἰδέναι. Πάντων δὲ τῶν ὑπομνημάτων ἔμοιγε δοκεῖ κράτιστον εἶναι τὸ, ὅσα ἂν γνῷ ἀγαθὰ εἶναι, ἐπιμελεῖσθαι ὡς ἂν πραχθῇ. Ὀρθῶς δὲ γιγνωσκόμενα οὐ φέρει καρπὸν, οὔτε ἐν γεωργίᾳ, οὔτε ἐν ναυκληρίᾳ, οὔτε ἐν ἀρχῇ, ἢν μή τις ἐπιμελῆται, ὡς ἂν ταῦτα περαίνηται. Φημὶ δ' ἐγὼ ταῦτα, σὺν τοῖς θεοῖς καὶ τὸ πᾶν ἱππικὸν ὧδ' ἂν πολὺ θᾶττον ἐκπληρωθῆναι εἰς τοὺς χιλίους ἱππέας, καὶ πολὺ ῥᾷον τοῖς πολίταις, εἰ διακοσίους ἱππεῖς ξένους καταστήσαιντο· δοκοῦσι γὰρ ἄν μοι οὗτοι προσγενόμενοι, καὶ εὐπιστότερον ἂν πᾶν τὸ ἱππικὸν ποιῆσαι καὶ φιλοτιμότερον πρὸς ἀλλήλους

---

omnia futura sciri. Hoc autem inter omnes has admonitiones et praecepta mihi quidem optimum esse videtur, ut quidquid aliquis bonum esse cognoverit; id uti fiat, diligenter enitatur. Nam quae recte intelliguntur, ea neque in agricultura, neque naviculatoria, neque imperandi munere fructum aliquem pariunt; nisi quis studium adhibeat ut perficiantur. Ego vero futurum adfirmo, ut Diis bene juvantibus hoc modo totus equitatus ad mille compleatur longe citius, et minore cum civium molestia, si ducentos equites externos stipendio conducerent. Videntur tamen et hi mihi, si quidem accesserint tum dicto magis audientem equitatum effecturi, tum virtutis in certamine mutuo laudis

περὶ ἀνδραγαθίας. Οἶδα δ᾽ ἔγωγε καὶ Λακεδαιμονίοις ἱππικὸν ἀρξάμενον εὐδοκιμεῖν, ἐπεὶ ξένους ἱππέας προσέλαβον. Καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις δὲ πόλεσι πανταχοῦ τὰ ξενικὰ ὁρῶ εὐδοκιμοῦντα· ἡ γὰρ χρεία μεγάλην προθυμίαν συμβάλλεται. Εἰς δὲ τιμὴν τῶν ἵππων νομίζω ἂν αὐτοῖς χρήματα ὑπάρξαι καὶ παρὰ τῶν σφόδρα ἀπεχομένων μὴ ἱππεύειν, (ὅτι καὶ, οἷς καθήκει τὸ ἱππικὸν, ἐθέλουσι τελεῖν ἀργύριον, ὡς μὴ ἱππεύειν) παρὰ πλουσίων γε, ἀδυνάτων δὲ τοῖς σώμασι· οἴομαι δὲ, καὶ παρ᾽ ὀρφανῶν τῶν δυνατοὺς οἴκους ἐχόντων. Νομίζω δὲ, καὶ μετοίκων φιλοτιμεῖσθαι ἄν τινας εἰς ἱππικὴν καθισταμένους· ὁρῶ

---

et honoris avidiorem. Nec me latet, equitatum apud Lacedaemonios in existimatione tunc esse coepisse, quum equites suis externos adjunxissent. Itidem ubique probari video et in aliis civitatibus equites externos. Nam usus atque necessitas ad alacritatem non parum confert. Ad equorum vero pretia pecuniam habituros arbitror, et ab iis qui vehementer ab equitando abhorrent, quandoquidem illi pecuniam pendere malunt, ad quos munus equestris rei pertinet, ut equitare non cogantur; et consimiliter a locupletibus, sed robore corporum destitutis: nec minus a pupillis, mea quidem opinione, quibus opima domi res familiaris est. Advenarum etiam plerosque si referantur inter equites, liberali-

γὰρ καὶ τῶν ἄλλων, ὁπόσων ἂν καλῶς ὄντων μεταδιδῶσιν αὐτοῖς οἱ πολῖται, φιλοτίμως ἐνίους ἐθέλοντας τὸ προσταχθὲν διαπράττεσθαι. Δοκεῖ δ' ἄν μοι καὶ πεζὸν σὺν τοῖς ἵπποις ἐνεργότατον εἶναι, εἰ συσταθείη ἐξ ἀνδρῶν τῶν ἐναντιωτάτων τοῖς πολεμίοις. Ταῦτα δὲ πάντα θεῶν συνεθελόντων γένοιτ' ἄν. Εἰ δέ τις τοῦτο θαυμάζει, ὅτι πολλάκις γέγραπται τὸ ΣΥ`Ν ΘΕΩ͂Ι ΠΡΑ´ΤΤΕΙΝ, εὖ ἴστω, ὅτι, ἢν πολλάκις κινδυνεύῃ, ἧττον τοῦτο θαυμάσεται· καὶ ἢν γε κατανοῇ, ὅτι, ὅταν πόλεμος ᾖ, ἐπιβουλεύουσι μὲν ἀλλήλοις οἱ ἐναντίοι, ὀλιγάκις δὲ ἴσασι, πῶς ἔχει τὰ ἐπιβουλευόμενα. Τὰ οὖν τοιαῦτα οὐδ', ὅπως συμβουλεύσαι τὶς,

---

ter se gesturos arbitror. Nam in aliis quoque muneribus honestis, ad quorum societatem a civibus admittuntur, ambitiose nonnullos imperata facere velle video. Peditatus item adjunctus equitatui plurimum mihi videtur effecturus, si talibus e viris institutus fuerit, qui hostibus maxime sint contrarii. Poterunt autem haec omnia fieri, si divinum suffragium accesserit. Quod si miratur aliquis, in hoc scripto toties a me repeti, suscipienda, cum ope numinis actiones omnes: is minus se miraturum norit, si pericula saepius adeat, secumque cogitet, adversarios in bello sibi mutuo insidiari; sed raro nosse quomodo res illorum comparatae sint, quibus insidiae struuntur. In his igitur ne quidem inveniri po-

οἷόν τε εὑρεῖν, πλὴν θεῶν· οὗτοι δὲ πάντα ἴσασι, καὶ προσημαίνουσιν, ᾧ ἂν ἐθέλωσι, καὶ ἐν ἱεροῖς, καὶ ἐν οἰωνοῖς, καὶ ἐν φήμαις, καὶ ἐν ὀνείρασιν. Εἰκὸς δὲ, μᾶλλον ἐθέλειν αὐτοὺς συμβουλεύειν τούτοις, οἳ ἂν μὴ μόνον, ὅταν δέωνται, ἐπερωτῶσι τί χρὴ ποιεῖν, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς εὐτυχίαις θεραπεύωσιν, ὅ, τι ἂν δύνωνται, τοὺς θεούς.

---

test quem in consilium adhibeat aliquis, extra Deos. Hi vero norunt omnia, futuraque denunciant, cui volunt, in extis, auguriis, ominibus, visis somniorum. Et consentaneum sane vero est, potius hos agendorum auctores illis esse velle, qui non solum eos, ubi res ita postulat, de agendis consulunt: verumetiam rebus adhuc secundis, pro virili Deos colunt.

ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ

ΚΥΝΗΓΕΤΙΚΟΣ.

ΚΕΦ. α΄.

Τὸ μὲν εὕρημα θεῶν, Ἀπόλλωνος καὶ Ἀρτέμιδος, ἄγραι καὶ κύνες· ἔδοσαν δὲ καὶ ἐτίμησαν τούτῳ Χείρωνα διὰ δικαιότητα. Ὁ δὲ λαβὼν, ἐχάρη τῷ δώρῳ, καὶ ἐχρῆτο· καὶ ἐγένοντο αὐτῷ μαθηταὶ κυνηγεσίων τε καὶ ἑτέ-

XENOPHONTIS

DE

VENATIONE.

Cap. I.

Venationes et canes, inventum sunt Deorum, Apollinis ac Dianae: qui Chironem, eo donatum, ob justitiam ornarunt. Is hoc munere accepto laetatus, utebatur, ac discipulos tum in venationibus tum aliis praeclaris rebus habebat,

ρων καλῶν, Κέφαλος, Ἀσκληπιὸς, Μελανίων, Νέστωρ, Ἀμφιάραος, Πηλεὺς, Τελαμὼν, Μελέαγρος, Θησεὺς, Ἱππόλυτος, Παλαμήδης, Ὀδυσσεὺς, Μενεσθεὺς, Διομήδης, Κάστωρ, Πολυδεύκης, Μαχάων, Ποδαλείριος, Ἀντίλοχος, Αἰνείας, Ἀχιλλεύς· ὧν κατὰ χρόνον ἕκαστος ὑπὸ θεῶν ἐτιμήθη. Θαυμαζέτω δὲ μηδεὶς, ὅτι οἱ πολλοὶ αὐτῶν, ἀρέσκοντες θεοῖς, ὅμως ἐτελεύτησαν· (τοῦτο μὲν γὰρ ἡ φύσις· ἀλλ' οἱ ἔπαινοι αὐτῶν μεγάλοι ἐγένοντο) μηδὲ, ὅτι οὐ καὶ αἱ αὐταὶ ἡλικίαι· ὁ γὰρ Χείρωνος βίος πᾶσιν ἐξήρκει. Ζεὺς γὰρ καὶ Χείρων ἀδελφοὶ, πατρὸς μὲν τοῦ αὐτοῦ· μητρὸς δὲ ὁ μὲν Ῥέας, ὁ δὲ Ναϊ-

---

Cephalum, Aesculapium, Melanionem, Nestorem, Amphiaraum, Peleum, Telamonem, Meleagrum, Theseum, Hippolytum, Palamedem, Ulyssem, Menestheum, Diomedem, Castorem, Pollucem, Machaonem, Podalirium, Antilochum, Aeneam, Achillem: quorum quisque suo tempore a Diis ornatus fuit. Neque vero miretur quispiam, eorum plerosque, tametsi Diis accepti essent, nihilominus vivendi finem fecisse. Hoc enim naturae tribuendum. Magnae quidem certe laudes ipsorum exstiterunt. Nec item mirandum, quod eaedem omnium aetates non fuerint. Nam vita Chironis horum omnium par fuit. Jupiter enim et Chiro fratres fuere, nati quidem illi eodem patre: verum is matre Rhea, hic Nympha Naide. Quo factum ut hos omnes Chiro aetate prae-

δος νύμφης. Ὥστε ἐγεγόνει μὲν πρότερος τούτων, ἐτελεύτησε δὲ ὕστερον, ἢ ὡς Ἀχιλλέα ἐπαίδευσεν. Ἐκ δὲ τῆς ἐπιμελείας τῆς ἐκ τῶν κυνῶν, καὶ κυνηγεσίων, καὶ τῆς ἄλλης παιδείας πολὺ διενεγκόντες, κατὰ τὴν ἀρετὴν ἐθαυμάσθησαν. Κέφαλος μὲν καὶ ὑπὸ θεᾶς ἡρπάσθη· Ἀσκληπιὸς δὲ μειζόνων ἔτυχεν, ἀνιστάναι μὲν τεθνεῶτας, νοσοῦντας δὲ ἰᾶσθαι· διὰ δὲ ταῦτα θεὸς ὢν, παρ' ἀνθρώποις ἀείμνηστον κλέος ἔχει. Μελανίων δὲ τοσοῦτον ὑπερέσχε φιλοπονίᾳ, ὥστε, ὧν αὐτῷ ἀντερασταὶ ἐγένοντο οἱ τότε ἄριστοι τῶν τότε μεγίστων γάμων, μόνος ἔτυχεν Ἀταλάντης. Νέστορος δὲ προδιελήλυθεν ἡ ἀρετὴ τῶν Ἑλλήνων τὰς ἀκοὰς, ὥστε εἰδόσιν ἂν λέγοιμι.

---

cederet; nec statim mortuus sit, posteaquam Achillem instituisset. Fuerunt autem hi propter virtutem magna hominum in admiratione, quum diligentia, quam in canibus, venationibus, aliisque disciplinis adhibebant, longe caeteris praestarent. Cephalus certe raptus a Diva fuit. Aesculapius majora consequutus est, ut mortuos suscitaret, ac morbis laborantes sanaret. Atque has ob res et Deus est, et apud homines gloriam nominis aeternam obtinet. Melanio tantum industria praestitit, ut ei soli amplissimum id temporis Atalantae conjugium obtigerit, in cujus petitione praestantissimos tunc rivales habuit. Nestoris virtus jam ante Graecorum aures pervagata est. Itaque scientibus eam commemoraturus

Ἀμφιάραος δὲ, ὅτε ἐπὶ Θήβας ἐστράτευσε, πλεῖστον κτησάμενος ἔπαινον, ἔτυχε παρὰ θεῶν ἀεὶ ζῶν τιμᾶσθαι. Πηλεὺς δ' ἐπιθυμίαν παρέσχε καὶ θεοῖς, δοῦναί τε Θέτιν αὐτῷ, καὶ τὸν γάμον παρὰ Χείρωνι ὑμνῆσαι. Τελαμὼν δὲ τοσοῦτος ἐγένετο, ὥστε ἐκ μὲν πόλεως τῆς μεγίστης, ἣν αὐτὸς ἐβούλετο, γῆμαι Περίβοιαν τὴν Ἀλκάθου· ὅτε δὲ ὁ πρῶτος τῶν Ἑλλήνων ἐδίδου τὰ ἀριστεῖα Ἡρακλῆς ὁ Διὸς, ἑλὼν Τροίαν, Ἡσιόνην αὐτῷ ἔδωκεν. Μελέαγρος δὲ τὰς μὲν τιμὰς ἃς ἔλαβε, φανεραί· πατρὸς δ' ἐν γήρᾳ ἐπιλανθανομένου τῆς θεοῦ, οὐχ αὐτοῦ αἰτίαις ἐδυστύχησε. Θησεὺς δὲ τοὺς μὲν τῆς Ἑλλάδος

---

essem. Amphiaraus, expeditione adversus Thebas suscepta, maximam laudem adeptus, aeternitatem et vitae et honoris a Diis est consequutus. Peleus in ipsis etiam Diis id sui studium excitavit, ut Thetidem ei conjugem darent, ac nuptias ipsius apud Chironem celebrarent. Tantus vir fuit Telamo, ut Periboeam Alcathoi filiam, quam expetebat, ex urbe maxima uxorem duceret: quumque Graecorum princeps Hercules, Jovis filius, Troja capta virtutis quaedam praemia largiretur, Hesionem ei dedit. Quos Meleager honores adeptus sit, notum est: quod vero in calamitatem inciderit, id non ipsius culpa factum, sed patris; qui Divae in senecta fuerat oblitus. Theseus Graeciae totius hostes

ἐχθροὺς πάσης μόνος ἀπώλεσε· τὴν δ' αὐτοῦ πατρίδα πολλῷ μείζω ποιήσας, ἔτι καὶ νῦν θαυμάζεται. Ἱππόλυτος δὲ ὑπὸ μὲν τῆς Ἀρτέμιδος ἐτιμᾶτο καὶ ἐν λόγοις ἦν, σωφροσύνῃ δὲ καὶ ὁσιότητι μακαρισθεὶς ἐτελεύτησε. Παλαμήδης δὲ, ἕως μὲν ἦν, πολὺ τῶν ἐφ' ἑαυτοῦ ὑπερέσχε σοφίᾳ· ἀποθανὼν δὲ ἀδίκως, τοσαύτης ἔτυχε τιμωρίας ὑπὸ θεῶν, ὅσης οὐδεὶς ἄλλος ἀνθρώπων. Ἐτελεύτησε δὲ οὐχ ὑφ' ὧν οἴονταί τινες· οὐ γὰρ ἂν ἦν ὁ μὲν σχεδόν τι ἄριστος, ὁ δὲ ὅμοιος ἀγαθοῖς· κακοὶ δὲ ἔπραξαν τὸ ἔργον. Μενεσθεὺς δὲ ἐκ τῆς ἐπιμελείας τῆς ἐκ τῶν κυνηγεσίων, τοσοῦτον ὑπερέβαλε φιλοπονίᾳ, ὥστε ὁμολογεῖν τοὺς

---

solus delevit, patriaque sua non parum amplificata, etiam nunc in hominum est admiratione. Hippolytus in honore apud Dianam erat, et cum ea familiariter colloquebatur: tandem ob pudicitiam pietatemque felix habitus, vivendi finem fecit. Palamedes dum vixit, longe sapientia saeculi sui mortales excelluit: quumque injuste fuisset interemtus, sic ejus mortem ulti sunt Dii, ut alterius inter homines neminis. Occisus est autem non ab illis quos nonnulli arbitrantur: quod caeterequi non exstitisset horum alter prope praestantissimus, alter vero par egregiis: sed homines improbi facinus hoc perpetrarunt. Menestheus ex venationum studio tantum industria laborumque tolerantia praestitit, ut Graecorum primi faterentur, eo se inferiores esse bellicis in rebus, extra

τῶν Ἑλλήνων πρώτους, ὑστέρους εἶναι τὰ εἰς τὸν πόλεμον ἐκείνου, πλὴν Νέστορος· καὶ οὗτος οὐ προέχειν λέγεται, ἀλλὰ ἐρίζειν. Ὀδυσσεὺς δὲ καὶ Διομήδης λαμπροὶ μὲν καὶ καθ' ἓν ἕκαστον, τὸ δὲ ὅλον αἴτιοι Τροίαν ἁλῶναι. Κάστωρ δὲ καὶ Πολυδεύκης, ὅσα ἐπεδείξαντο ἐν τῇ Ἑλλάδι τῶν παρὰ Χείρωνος, διὰ τὸ ἀξίωμα τὸ ἐκ τούτων ἀθάνατοί εἰσι. Μαχάων δὲ καὶ Ποδαλείριος παιδευθέντες τὰ αὐτὰ πάντα, ἐγένοντο καὶ τέχνας καὶ λόγους καὶ πολέμους ἀγαθοί. Ἀντίλοχος δὲ τοῦ πατρὸς ὑπεραποθανὼν, τοσαύτης ἔτυχεν εὐκλείας, ὥστε μόνος Φιλοπάτωρ παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἀναγορευθῆναι. Αἰνείας δὲ σώσας μὲν τοὺς πατρῴους καὶ μητρῴους θεοὺς,

---

unum Nestorem: qui quidem non excelluisse Menestheum dicitur, sed cum eo certasse. Ulysses, ac Diomedes, singulis in actionibus illustres exstiterunt; et ad summam, ut Troia caperetur, effecerunt. Castor et Pollux propter existimationem ex iis comparatam, quae a Chirone percepta, passim in Graecia exhibuerunt, immortales facti sunt. Machaon et Podalirius iisdem in rebus omnibus instituti, homines et in artibus, et in dicendo, et in bellis egregii exstiterunt. Antilochus pro patre morti sese objiciens, tantum gloriae consequutus est: ut solus apud Graecos amans patris adpellatus fuerit. Aeneas paternis maternisque Diis una cum patre conservatis, pietatis gloriam tulit: eoque factum, ut etiam hostes

σώσας δὲ καὶ αὐτὸν τὸν πατέρα, δόξαν εὐσεβείας ἐξηνέγκατο, ὥστε καὶ οἱ πολέμιοι μόνῳ ἐκείνῳ, ὧν ἐκράτησαν ἐν Τροίᾳ, ἔδοσαν μὴ συληθῆναι. Ἀχιλλεὺς δ' ἐν ταύτῃ τῇ παιδείᾳ τραφεὶς, οὕτω καλὰ καὶ μεγάλα μνημεῖα παρέδωκεν, ὥστε οὔτε λέγων, οὔτε ἀκούων περὶ ἐκείνου οὐδεὶς ἀπαγορεύει. Οὗτοι τοιοῦτοι ἐγένοντο ἐκ τῆς ἐπιμελείας τῆς παρὰ Χείρωνος, ἧς οἱ μὲν ἀγαθοὶ ἔτι καὶ νῦν ἐρῶσιν, οἱ δὲ κακοὶ φθονοῦσιν, ὥστ' ἐν μὲν τῇ Ἑλλάδι εἴ τῳ συμφοραὶ ἐγίγνοντο ἢ πόλει ἢ βασιλεῖ, ἐλύοντο αὐτούς· εἰ δὲ πρὸς τοὺς βαρβάρους πάντας πάσῃ τῇ Ἑλλάδι νεῖκος ἢ πόλεμος, διὰ τούτους οἱ Ἕλληνες ἐκράτουν, ὥστε ἀνίκητον τὴν Ἑλλάδα παρέχειν.

---

illi soli inter omnes quibus Troia capta potiti fuerant, hoc concesserint, ut suis rebus non spoliaretur. Achilles in hac educatus institutione, tam praeclara magnaque monumenta sui excitavit; ut nec dicendo, nec audiendo de ipso quisquam satietur. Atque hi ex eo studio, quo a Chirone fuerunt exerciti, tales in viros evaserunt: qui quidem etiam nunc ab optimo quoque diliguntur, ignavis interim per invidiam eis obtrectantibus. In Graecia quidem certe si cui vel civitati vel regi calamitas accidisset, ab ea per hos liberabantur: sin universae Graeciae vel contentio, vel bellum adversus barbaros universos esset, per hos ipsos Graeci victoria potiebantur: quo factum ut per eos Graecia reddita sit invicta.

β'. Ἐγὼ μὲν οὖν παραινῶ τοῖς νέοις, μὴ καταφρονεῖν κυνηγεσίων, μηδὲ τῆς ἄλλης παιδείας· ἐκ τούτων γὰρ γίγνονται τὰ εἰς τὸν πόλεμον ἀγαθοὶ, εἴς τε τὰ ἄλλα, ἐξ ὧν ἀνάγκη καλῶς νοεῖν καὶ λέγειν καὶ πράττειν. Πρῶτον μὲν οὖν χρὴ ἐλθεῖν ἐπὶ τὸ ἐπιτήδευμα τὸ τῶν κυνηγεσίων τὸν ἤδη ἐκ παιδὸς ἀλλάττοντα τὴν ἡλικίαν· εἶτα δὲ καὶ ἐπὶ τὰ ἄλλα παιδεύματα [ε]τιμὴν ἔχοντα, σκεψάμενον τὴν οὐσίαν· ᾧ μέν ἐστιν ἱκανὴ, ἀξίως τῆς αὐτοῦ ὠφελείας· ᾧ δὲ μή ἐστιν, ἀλλ' οὖν τήν γε προθυμίαν παρεχέσθω, μηδὲν ἐλλείπων τῆς ἑαυτοῦ δυνάμεως. Ὅσα δὲ καὶ οἷα δεῖ παρεσκευασμένον ἐλθεῖν ἐπ' αὐτὸ, φράσω καὶ αὐ-

---

2. Quapropter juvenes equidem moneo, ut neque venationes, neque disciplinas alias contemnant. Nam ex iis egregie ad bellum aliasque res apti fiunt: de quibus hoc consequi hominem necesse est, ut praeclare tum animo consideret omnia, tum dicat, tum gerat. Ac primum quidem ad studium hoc venationum accedere debet is qui jam e pueris excedit, deinde ad caeteras quoque disciplinas honoratas se conferat: sic tamen, ut facultatum ratio habeatur, num quis ad usum suum satis magnas habeat. Sin autem, saltem alacritatem animi adferat, ac nihil omittat eorum quae praestare potest. Quot autem, quibusque rebus instructus, ad haec debeat accedere, dicam; ac praeterea cujusque disciplinam, ut his praecognitis, ita deinde opus ipsum adgrediatur. Neque vero vul-

τὰ καὶ τὴν ἐπιστήμην ἑκάστου, ἵνα προειδὼς ἐγχειρῇ τῷ ἔργῳ. Καὶ μηδεὶς αὐτὰ φαῦλα νομισάτω εἶναι· ἄνευ γὰρ δὴ τούτων, οὐκ ἂν εἴη πρᾶξις. Χρὴ δὲ τὸν μὲν ἀρκυωρὸν ἐπιθυμοῦντα τοῦ ἔργου εἶναι τὴν φωνὴν Ἕλληνα, τὴν δὲ ἡλικίαν περὶ ἔτη εἴκοσι, τὸ δὲ εἶδος ἐλαφρὸν, ἰσχυρὸν, ψυχὴν δὲ ἱκανόν· ἵνα, τῶν πόνων τούτοις κρατῶν, χαίρῃ τῷ ἔργῳ· τὰς δὲ ἄρκυς Φασιανοῦ ἢ Καρχηδονίου λεπτοῦ λίνου, καὶ τὰ ἐνόδια καὶ τὰ δίκτυα. Ἔστωσαν δὲ αἱ μὲν ἄρκυες ἐννεάλινοι, τὸ δὲ μέγεθος πενταπίθαμοι, διπάλαιστοι δὲ τοὺς βρόχους· ὑφείσθωσαν δὲ τοὺς περιδρόμους ἀναμμάτους, ἵνα εὔτροχοι ὦσι. Τὰ δὲ ἐνόδια δωδεκάλινα,

---

garia quis haec, exiguique momenti ducat: quum absque iis res ipsa peragi nequeat. Necesse est, eum qui retium studio teneatur, lingua esse Graecum, aetate annorum plus minus viginti, forma corporis agilem et robustum, animo satis parato, ut per haec superatis laboribus, ipso ex opere delectationem capiat. Retia de Phasiano, vel Carthaginiensi lino tenui, facta esse debent; itemque casses ad vias collocatae, ac plagae majores. Constent autem retia de filis novem, et magnitudinem habeant spithamarum quinque, laquei palmos duos aequent. Margines sive circuitores plagarum enodes relinquantur, ut moveri facile possint. Casses ad itinera collocatae filorum sint duodecim, quae quidem ad orgyiarum duarum, vel quatuor, vel quinque spatium extendan-

τὸ δὲ μέγεθος τὰ μὲν ἐνόδια, διόργυια, τετρόργυια, πεντόργυια· τὰ δὲ δίκτυα, δεκόργυια, εἰκοσόργυια, τριακοντόργυια· ἐὰν δὲ ᾖ μείζω, δυσμεταχείριστα ἔσται· ἀμφότερα δὲ τριακονθάμματα, καὶ τῶν βρόχων τὸ διάστημα ἴσον ταῖς ἄρκυσιν. Ἐν δὲ τοῖς ἀκρολινίοις τὰ μὲν ἐνόδια ἐχέτω μαστοὺς, τὰ δὲ δίκτυα, δακτυλίους· τοὺς δὲ περιστρόφους ἀπὸ στροφείων. Αἱ δὲ σχαλίδες μὲν τῶν ἀρκύων τὸ μῆκος δέκα παλαιστῶν, ἔστωσαν δὲ καὶ ἐλάττους· (αἱ μὲν ἄνισοι αὐτῶν, ἐν τοῖς ἑτεροκλινέσι τῶν χωρίων, ἴσα τὰ ὕψη ἐξαίρωσιν, ἐν δὲ τοῖς ὁμαλέσιν αἱ ἴσαι· αὗται δ᾽ εὐπερίσπαστοι, τὰ ἄκρα καὶ αὗται λεῖαι) τῶν δὲ ἐνοδίων διπλάσιαι· αἱ δὲ τῶν δικτύων, τὸ μὲν

---

tur; majores vero plagae ad orgyias decem, viginti, triginta. Quod si majora fuerint, tractari non facile poterunt. Utraque nodos habeant triginta, laqueorumque par sit intervallum, ut in retibus. In summis limbis eae casses, quae in viis collocantur, mammillas, quas vocant, habeant: majores plagae anulos: circumactores de funiculis tortis conficiantur.

Furculae retium longitudine palmos decem aequent, nonnullae minores sint. Harum quae inaequales sunt, in locis ex altera parte declivibus aequales ad altitudines retia tollant; aequales autem, in locis planis adhibeantur. Atque hae quidem in summo laeves sint, et circumflecti facile debent. Furculae cassium ad vias collocatarum duplo sint majores.

μέγεθος πεντασπίθαμοι, δικρὰ ἔχουσαι μικρὰ, τὰ ἐντμήματα μὴ βαθέα· εὐπαγεῖς δὲ πᾶσαι, καὶ μὴ ἀσύμμετροι τὰ πάχη πρὸς τὰ μήκη. Τῷ δὲ πλήθει τῶν σταλίδων οἷόν τέ ἐστι χρῆσθαι πρὸς τὰ δίκτυα πολλῶν καὶ ὀλίγων· ἐλάττονι μὲν, ἂν σφόδρα τείνηται ἐν τῇ στάσει· πλέονι δ', ἂν ἡσυχῇ. Ἔστω δὲ καὶ, ἐν ὅτῳ ἔσονται αἱ ἄρκυς καὶ τὰ δίκτυα, ἐν ἑκατέροις κυνοῦχος μόσχειος, καὶ τὰ δρέπανα· ἵνα ᾖ τῆς ὕλης τέμνοντα φράττειν τὰ δεόμενα.

γ'. Τὰ δὲ γένη τῶν κυνῶν ἐστι δισσά· αἱ μὲν καστόριαι, αἱ δὲ ἀλωπεκίδες. Ἔχουσι δὲ αἱ μὲν καστόριαι τὴν ἐπωνυμίαν ταύτην,

---

Plagarum denique furculae, quibus ferae grandiores capiuntur, magnitudine quinque spithamas aequent; et partes illas bifidas parvas habeant, neque profunde incisas. Omnes tamen firmae sint; atque ita factae, ut spissitudo longitudini respondeat. Furculis ad retia vel multis vel paucis uti licet: paucis, quum vehementer, dum consistunt, extenduntur: pluribus, quum remissius. Adsint etiam, quo includantur, tam retia quam plagae, culeus e corio vitulino, itemque falces: ut caesa materia, quaedam obstrui, prout usus postulat, possint.

3. Canum genera duo sunt. Aliae castoriae, aliae vulpinae. Castoriis inditum hoc cognomentum, quod Castor ex venandi labore voluptatem capi-

ὅτι Κάστωρ ἡσθεὶς τῷ ἔργῳ, μάλιστα αὐτὰς διεφύλαξεν· αἱ δ' ἀλωπεκίδες, διότι ἐκ κυνῶν τε καὶ ἀλωπέκων ἐγένοντο· ἐν πολλῷ δὲ χρόνῳ συγκέκραται αὐτῶν ἡ φύσις. Χείρους δὲ καὶ πλείους αἱ τοιαίδε, μικραὶ, γρυπαὶ, χαροποὶ, μυωποὶ, αἰσχραὶ, σκληραὶ, ἀσθενεῖς, ψιλαὶ, ὑψηλαὶ, ἀσύμμετροι, ἄψυχοι, ἄρινες, οὐκ εὔποδες. Αἱ μὲν οὖν μικραὶ πολλάκις ἐκ τῶν κυνηγεσίων ἀποστεροῦνται τῆς ἐργασίας, διὰ τὸ μικρόν· αἱ δὲ γρυπαὶ, ἄστομοι, καὶ διὰ τοῦτο οὐ κατέχουσι τὸν λαγῶ· μυωποὶ δὲ καὶ χαροποὶ χείρω τὰ ὄμματα ἔχουσιν, ἄμορφοι δὲ καὶ αἰσχραὶ ὁρᾶσθαι· αἱ δὲ σκληραὶ τὰ εἴδη, χαλεπῶς ἀπὸ τῶν κυνηγεσίων ἀπαλλάττουσι· πονεῖν δὲ ἀδυνα-

---

ens, eas potissimum apud se retinuerit: vulpinis, quod ex canibus et vulpeculis natae sint, earum natura temporis diuturnitate tandem plane commista. Hae et deteriores, et plures sunt, exiguae, naribus aduncis, oculis fulvis, lusciosae, deformes, rigidae, debiles, pilis rarioribus, procerae, proportione corporis non concinna, non animosae, naribus idoneis destitutae, vitiosae pedibus. Ac exiguae quidem ob parvitatem, saepenumero in venationibus operam perdunt: quibus nasus aduncus est, ore idoneo destituuntur, ac propterea leporem retinere nequeunt: lusciosae fulvisque praeditae oculis, deteriores habent oculos; deformes, adspectu turpes sunt: rigidae, difficulter e venationibus digrediuntur: debiles, ac

τοι αἱ ἀσθενεῖς καὶ αἱ ψιλαί· καὶ ὑψηλαὶ καὶ ἀσύμμετροι, ἀσύντακται ἔχουσαι τὰ σώματα, βαρέως διαφοιτῶσιν· αἱ ἄψυχοι δὲ λείπουσι τὰ ἔργα, καὶ ἀφίστανται τὸν ἥλιον ὑπὸ τὰς σκιὰς, καὶ κατακλίνονται· αἱ δὲ ἄρινοι, μόλις καὶ ὀλιγάκις αἰσθάνονται τοῦ λαγῶ· αἱ δὲ ἄποδες, οὐδ' ἐὰν ὦσιν εὔψυχοι, τοὺς πόνους δύνανται ἀνέχεσθαι, ἀλλ' ἀπαγορεύουσι διὰ τὸ ἄλγος τῶν ποδῶν. Εἰσὶ δὲ καὶ τῆς ἰχνεύσεως πολλοὶ τρόποι ἐκ τῶν αὐτῶν κυνῶν· αἱ μὲν γὰρ ἐπειδὰν λάβωσι τὰ ἴχνη, πορεύονται ἀσήμως, ὥστε μὴ γιγνώσκεσθαι, ὅτι ἰχνεύουσιν· αἱ δὲ τὰ ὦτα μόνον διακινοῦσι, τὴν δὲ οὐρὰν ἡσυχῇ ἔχουσιν· αἱ δὲ τὰ ὦτα μὲν ἀκίνητα ἔχουσιν, ἄκρα δὲ τῇ

---

pilos habentes rariores, tolerare labores nequeunt: quibus altiora, nec proportione satis sunt concinna corpora, gravate discursitant: non animosae, labores relinquunt, ex sole sub umbras se recipiunt, humi procumbunt: quae nares bonas non habent, vix ac raro lepores sentiunt: quibus pedes vitiosi sunt, etiamsi sint animosae, labores tamen perferre nequeunt, adeoque propter pedum dolorem deficiunt. Vestigationis per eosdem canes modi complures sunt. Etenim nonnullae quum vestigia deprehenderunt, nullo de se indicio dato pergunt; ut non animadvertatur, investigationi esse intentas. Aliae movent solas aures, cauda non mota.

οὐρᾷ σείουσιν. Ἄλλαι δὲ συνάγουσι τὰ ὦτα, καὶ ἐπισκυθρωπάσασαι διὰ τοῦ ἴχνους, σχάσασαι τὴν οὐρὰν καὶ φράξασαι διατρέχουσι· πολλαὶ δὲ τούτων μὲν οὐδὲν ποιοῦσι, μανικῶς δὲ περιφερόμεναι ὑλακτοῦσι περὶ τὰ ἴχνη, ὅτε εἰσπίπτουσιν εἰς αὐτὰ, ἀφρόνως καταπατοῦσαι τὰς αἰσθήσεις. Εἰσὶ δὲ αἳ κύκλοις πολλοῖς χρώμεναι καὶ πλάνοις, ὑπολαμβάνουσαι ἐκ τοῦ πρόσθεν τὰ ἴχνη, παραλείπουσι τὸν λαγῶ· ὁσάκις δ' ἐπιτρέχουσι τὰ ἴχνη, εἰκάζουσι· προορώμεναι δὲ τὸν λαγῶ, τρέμουσι καὶ οὐκ ἐπέρχονται, πρὶν ἴδωσιν ὑποκινοῦντα. Ὅσαι δὲ τὰ τῶν ἄλλων κυνῶν εὑρήματα ἐν ταῖς ἰχνείαις καὶ μεταδρομαῖς προθέουσαι, θαμινὰ σκοποῦσαι, ἑαυταῖς ἀπίστως

Aliis aures immotae manent, extrema tantum cauda nonnihil quassata. Aliae contrahunt aures, ac vultu tristi per vestigium defixo, caudaque demissa et inter crura condita, discurrunt. Multae nihil horum faciunt, sed insano more vestigia circumlatrantes obeunt, quum in ea inciderint, ac indicia temere conculcant. Sunt quae multis ambagibus et erroribus utentes, dum suspicantur antrorsum tendere vestigia, leporem relinquunt: et quoties ad vestigia accurrunt, conjecturam faciunt: sed ubi leporem vident, trepidant; nec prius invadunt, quam illum se loco movere conspexerint. Quae vero indagando et transcurrendo aliorum canum inventa praecipiunt, hae frequenter respicientes, sibi ipsae non credunt

ἔχουσι. θρασεῖαι δὲ, αἳ οὐκ ἐῶσι τῶν συνεργῶν τὰς σοφὰς εἰς τὸ πρόσθεν προϊέναι, ἀλλ' ἀνείργουσι θορυβοῦσαι· αἱ δὲ, ἀσπαζόμεναι τὰ ψευδῆ, καὶ ὑπερλαμπρυνόμεναι ἐφ' ὅτῳ ἂν τύχωσι, προάγουσι, συνειδυῖαι ἑαυταῖς, ὅτι ἐξαπατῶσιν· αἱ δ', οὐκ εἰδυῖαι, τὸ αὐτὸ ποιοῦσι ταύταις· φαῦλαι δὲ, αἱ οὐκ ἀπαλλαττόμεναι ἐκ τῶν τριμμῶν, τὰ ὀρθὰ οὐ γιγνώσκουσαι. Ὅσαι δὲ τῶν κυνῶν τὰ ἴχνη τὰ μὲν εὐναῖα ἀγνοοῦσι, τὰ δὲ δρομαῖα ταχὺ διατρέχουσιν, οὐκ εἰσὶ γνήσιαι· διώκουσι δὲ αἱ μὲν ἀρχόμεναι σφόδρα, διὰ δὲ μαλακίαν ἀνιᾶσιν· αἱ δὲ ὑποθέουσιν, εἶτα ἁμαρτάνουσιν· ἕτεραι δὲ ἀνοήτως ἐμπίπτουσαι εἰς τὰς ὁδοὺς ἁμαρτάνουσι, τὸ ἀνήκουστον πολὺ ἔχουσαι.

Feroces vero sunt, quae peritas venationis socias progredi non sinunt, sed cum strepitu eas repellunt. Aliae vestigiis falsis inhaerent, et quidquid tandem sit in quod inciderint, nimia cum ostentatione procurrunt, suae sibi fraudis consciae. Quaedam hoc idem faciunt insciae. Nullius pretii sunt, quae nusquam tritis e tramitibus declinant, vestigia recta ignorantes. At quaecunque canes vestigia cubilium ignorant, cursu vero impressa celeriter percurrunt, non sunt indolis bonae. Rursum pars ab initio vehementes in persequendo, prae mollitie deinde remittunt: pars in cursu sequuntur alias, ac deinde aberrant: quaedam in vias stulte incidunt aberrantque, et revocantes haudquaquam facile exaudiunt. Mul-

Πολλαὶ δὲ, τὰ διώγματα ἀφιεῖσαι, ἐπανέρχονται διὰ τὸ μισόθηρον, πολλαὶ δὲ διὰ τὸ φιλάνθρωπον· αἱ δ' ἐκ τῶν ἰχνῶν κεκραγυῖαι ἐξαπατᾷν πειρῶνται, ἀληθῆ τὰ ψευδῆ ποιούμεναι. Εἰσὶ δὲ αἳ τοῦτο μὲν οὐ ποιοῦσι, μεταξὺ δὲ θέουσαι, ἄν ποθεν ἀκούσωσι κραυγῆς, καταλείπουσαι τὰ αὑτῶν ἔργα, ἀπρονοήτως ἐπὶ τοῦτο φέρονται· μεταθέουσι γὰρ αἱ μὲν ἀσαφῶς, αἱ δὲ πολὺ ὑπολαμβάνουσαι, δοξάζουσαι δὲ ἕτεραι, αἱ δὲ πεπλασμένως, φθονερῶς δὲ ἄλλαι ἐκκινοῦσι παρὰ τὸ ἴχνος, διὰ τέλους συμπαραφερόμεναι. Τὰ μὲν οὖν πλεῖστα τούτων φύσει ἔχουσι, τὰ δὲ ἠγμέναι ἀνεπιστημόνως, δύσχρηστοί εἰσιν· αἱ τοιαῦται μὲν οὖν κύνες ἀποτρέψειαν ἂν τοὺς ἐπιθυμοῦν-

---

tae ferarum odio, pleraeque hominum desiderio, persequutione omissa, recurrunt. Nonnullae ex vestigiis latratu abducere tentant, pro veris falsa simulantes. Sunt quae hoc non faciunt, sed inter currendum, sicunde clamorem audierint, ad hunc relicto labore suo temere feruntur. Et aliae quidem ex nulla certa conjectura cursum mutant, pleraeque multum sibi promittentes, aliae quadam ex opinione, nonnullae per simulationem, aliae per invidiam sic a vestigio recedunt, ut semper alias sectentur. Haec vero vitia pleraque canibus insunt a natura, ad nonnulla vero quod educentur inscite, parum utiles evadunt. Et hujusmodi quidem canes, studiosos etiam venationis homines avertere possint. Quales au-

τας κυνηγεσίων. Οἵας δὲ δεῖ εἶναι τοῦ αὐτοῦ γένους τά τε εἴδη καὶ τὰ ἄλλα, φράσω.

δ΄. Πρῶτον μὲν οὖν χρὴ εἶναι μεγάλας· εἶτα ἐχούσας τὰς κεφαλὰς ἐλαφρὰς, σιμὰς, ἀρθρώδεις· ἰνώδη τὰ κάτωθεν τῶν μετώπων· ὄμματα μετέωρα, μέλανα, λαμπρά· μέτωπα μεγάλα καὶ πλατέα· τὰς διακρίσεις βαθείας· ὦτα μικρὰ, λεπτὰ, ψιλὰ ὄπισθεν· τραχήλους μακροὺς, ὑγροὺς, περιφερεῖς· στήθη πλατέα, μὴ ἄσαρκα ἀπὸ τῶν ὤμων τὰς ὠμοπλάτας διεστώσας μικρόν· σκέλη τὰ πρόσθια μικρὰ, ὀρθὰ, στρογγύλα, στιφρά· τοὺς ἀγκῶνας ὀρθούς· πλευρὰς μὴ ἐπίπαν βαθείας, ἀλλ' εἰς τὸ πλάγιον παρηκούσας· ὀσφὺν σαρκώδη, τὰ μεγέθη μεταξὺ μακρῶν καὶ βρα-

---

tem ejusdem generis esse debeant, quod formas adtinet, et alia ejusmodi, dicam.

4. Primum igitur magnas esse oportet, deinde levia habere capita, sima, nervosa, inferiori frontis parte fibrosa; oculos sublimes, nigros, claros; magnas frontes, ac latas; discrimina profunda; parvas aures ac tenues, posteriore parte glabras; cervices longas, molles, ac flexiles; pectora lata, non macilenta; scapulas ab humeris parum distantes; anteriora crura, parva, recta, teretia, firma; flexus crurum, rectos; latera non admodum profunda, sed in obliquum tendentia; lumbos carnosos, magnitudine media inter ea quae longa et brevia sunt; ilia nec

χέων· μήτε ὑγρὰς λίαν, μήτε σκληρὰς λαγόνας, μεταξὺ μεγάλων καὶ μικρῶν· ἰσχία στρογγύλα, ὄπισθεν σαρκώδη, ἄνωθεν δὲ μὴ συνδεδεμένα, ἔνδοθεν δὲ προεσταλμένα· τὰ κάτωθεν τῶν κενεώνων λαγαρὰ, καὶ αὐτοὺς τοὺς κενεῶνας· οὐρὰς μακρὰς, ὀρθὰς, λιγυράς· μηριαίας [μὴ] σκληράς· ὑποκώλια μακρὰ, περιφερῆ, εὐπαγῆ· σκέλη πολὺ μείζω τὰ ὄπισθεν τῶν ἔμπροσθεν, καὶ ἐπίρικνα· πόδας περιφερεῖς. Καὶ ἐὰν ὦσιν τοιαῦται αἱ κύνες, ἔσονται ἰσχυραὶ τὰ εἴδη, ἐλαφραὶ, σύμμετροι, ποδώκεις, καὶ ἀπὸ τῶν προσώπων φαιδραὶ καὶ εὔστομοι. Ἰχνευέτωσαν δ' ἐκ τῶν τριμμῶν ταχὺ ἀπαλλαττόμεναι, τιθεῖσαι τὰς κεφαλὰς ἐπὶ γῆν λεχρίας, ἐμμειδιῶσαι μὲν

---

valde mollia, nec rigida, inter magna et parva; coxas teretes, posterius carnosas, superius non connexas, interius contractas; inferiora ventris, cum ipso ventre, laxa: caudas longas, rectas, flexiles; femora, non dura; partes femoribus subjectas longas, teretes, compactas; posteriora crura prioribus multo grandiora, et superiori parte incurva; pedes rotundos. Quod si canes hujusmodi fuerint, robustae erunt, specie agiles, aptae proportionis, celeres, et elegantes adspectu, oreque idoneo. Sed ita vestigent, ut tritis hominum tramitibus celeriter excedant, capita terrae obliqua admoventes, ad vestigia subrideant, auresque demittant, ocu-

πρὸς τὰ ἴχνη, ἐπικαταβάλλουσαι δὲ τὰ ὦτα, τὰ μὲν ὄμματα πυκνὰ διακινούντων, ταῖς δὲ οὐραῖς διασαίνουσαι κύκλους πολλοὺς πρὸς τὰς πλευρὰς, προϊοῦσαν ὁμοῦ διὰ τοῦ ἴχνους ἅπασαι. Ὅταν δὲ περὶ αὐτὸν ὦσι τὸ λαγῶ, δῆλον ποιείτωσαν τῷ κυνηγέτῃ θᾶττον φοιτῶσαι, μᾶλλον γνωρίζουσαι, ἀπὸ τοῦ θυμοῦ, ἀπὸ τῆς κεφαλῆς, ἀπὸ τῶν ὀμμάτων, ἀπὸ τῆς μεταλλάξεως τῶν σωμάτων, καὶ ἀπὸ τῶν ἀναβλεμμάτων, καὶ ἐμβλεμμάτων τῶν ἐπὶ τὰς καθέδρας τοῦ λαγῶ, καὶ ἀπὸ τῶν εἰς τὸ πρόσθεν καὶ ὄπισθεν καὶ εἰς τὸ πλάγιον διαῤῥιμμάτων, καὶ ἀπὸ τοῦ ἀληθῶς ἤδη αἰωρεῖσθαι τὴν ψυχὴν, καὶ ὑπερχαίρειν, ὅτι τοῦ λαγῶ ἐγγύς εἰσι. Διωκέτωσαν δὲ ἐῤῥωμένως, καὶ

---

los hinc inde crebro moveant, et caudis blandientes, multis in utrumque latus ambagibus per vestigia simul omnes progrediantur. Sed ubi ad leporem ipsum accesserint, tum vero id venatori significent cursitando celerius, atque idem indicantes multo magis ipso motu animi, capite, oculis, mutatione signorum ac indiciorum; acie modo sursum, modo in leporis sessionem directa; retrorsum in transversa; diverso impetu in anteriora, et reapse jam arrigendo animum, ac gestiendo, quod a lepore non procul absint. Totis autem viribus persequantur, nec remittant, haud absque ingenti clamore ac latratu ipso cum lepore qualibet evadentes; ac veloci splendi-

μὴ ἐπανιεῖσαι, σὺν πολλῇ κλαγγῇ καὶ ὑλαγμῷ, συνεκπερῶσαι μετὰ τοῦ λαγῶ πάντῃ· μεταθείτωσαν δὲ ταχὺ καὶ λαμπρῶς, πυκνὰ μεταφερόμεναι, καὶ ἐπανακλαγγάνουσαι δικαίως· πρὸς δὲ τὸν κυνηγέτην μὴ ἐπανίτωσαν λιποῦσαι τὰ ἴχνη. Μετὰ δὲ τοῦ εἴδους καὶ τοῦ ἔργου τούτου, εὔψυχοι ἔστωσαν, καὶ εὔποδες, καὶ εὔρινες, [καὶ εὔτριχες.] Εὔψυχοι μὲν οὖν ἔσονται, ἐὰν μὴ λίπωσι τὰ κυνηγέσια, ὅταν ᾖ πνίγη· εὔρινες δὲ, ἐὰν τοῦ λαγῶ ὀσφραίνωνται ἐν τόποις ψιλοῖς, ξηροῖς, προσηλίοις, τοῦ ἄστρου ἐπιόντος· εὔποδες δὲ, ἐὰν τῇ αὐτῇ ὥρᾳ μὴ καταῤῥηγνύωνται αὐτῶν οἱ πόδες τὰ ὄρη θεουσῶν· εὔτριχες δὲ, ἐὰν ἔχωσι λεπτὴν καὶ πυκνὴν καὶ μαλακὴν τὴν τρίχα.

---

doque cursu eum premant, identidem proruendo, justaque de causa latratu altiori utendo; nec tamen ad venatorem, omissis vestigiis, redeant. Praeter hanc speciem, et hanc venandi rationem, requiritur ut animosae sint, et pedibus, et naribus, et pilis bonis instructae. Animosae erunt, si venationem aestu incumbente non deserant: narium bonarum, si leporem nudis in locis, aridis, apricis, et sub accessum sideris odoratu deprehendant: bonis praediti pedibus, si eodem anni tempore, dum montes percurrunt, pedes eorum non findantur: pili boni, si quidem is et subtilis sit, et spissus, et mollis. At colore canes esse oportet minime rufo, neque nigro,

Τὰ δὲ χρώματα οὐ χρὴ εἶναι τῶν κυνῶν οὔτε πυῤῥὰ, οὔτε μέλανα, οὔτε λευκὰ παντελῶς· ἔστι γὰρ οὐ γενναῖον τοῦτο, ἀλλ' ἁπλοῦν καὶ θηριῶδες. Αἱ μὲν οὖν πυῤῥαὶ ἔχουσαι ἔστωσαν λευκὴν τρίχα ἐπανθοῦσαν περὶ τὰ πρόσωπα, καὶ αἱ μέλαιναι· αἱ δὲ λευκαὶ, πυῤῥάν· ἐπὶ δὲ ταῖς μηριαίαις ἄκραις τρίχας ὀρθὰς, βαθείας, καὶ ἐπὶ ταῖς ὀσφύσι καὶ ταῖς οὐραῖς κάτω, ἄνωθεν δὲ μετρίας. Ἄγειν δὲ ἄμεινον τὰς κύνας τὰ ὄρη πολλάκις, τὰ δὲ ἔργα ἧττον· τὰ μὲν γὰρ ὄρη οἷόν τέ ἐστι καὶ ἰχνεύειν καὶ μεταθεῖν καθαρῶς, τὰ δὲ ἔργα οὐδέτερα, διὰ τοὺς τριμμούς. Ἔστι δὲ καὶ, ἄνευ τοῦ εὑρίσκειν τὸν λαγῶ, ἀγαθὸν, ἄγειν τὰς κύνας τὰ τραχέα· καὶ γὰρ εὔποδες γίγνονται, καὶ

---

neque candido prorsus. Quippe non index hic indolis generosae, sed vulgaris ac ferinae. Si rufi nigrive coloris fuerint, villos candidos; si candidi, rufos habeant, circum frontem nitentes. In summis femorum partibus pilos habeant rectos et longos, itemque in lumbis et cauda infima; superius autem, mediocres. Satius autem fuerit, per montes saepe, per rura ducere canes rarius. Nam montes pervestigari possunt, et absque impedimentis hinc inde liquido percurri: quum tramitum causa neutrum cultis in locis fieri possit. Quinetiam si maxime lepus aliquis haud inveniatur, tamen per aspera loca ducere canes prodest; quum pedes hinc bonos consequantur,

τὰ σώματα διαπονοῦσαι ἐν τόποις τοιούτοις ὠφελοῦνται. Ἀγέσθωσαν δὲ, θέρους μὲν, μέχρι μεσημβρίας· χειμῶνος δὲ, δι' ἡμέρας· μετοπώρου δ', ἔξω μεσημβρίας· ἐντὸς δὲ ἑσπέρας, τὸ ἔαρ, ταῦτα γὰρ μέτρια.

έ. Τὰ δὲ ἴχνη τοῦ λαγῶ, τοῦ μὲν χειμῶνος, μακρά ἐστι, διὰ τὸ μῆκος τῶν νυκτῶν· τοῦ δὲ θέρους βραχέα, διὰ τὸ ἐναντίον. Χειμῶνος μὲν οὖν πρωῒ οὐκ ὄζει αὐτῶν, ὅταν πάχνη ᾖ ἢ παγετός· ἡ μὲν γὰρ πάχνη τῇ αὑτῆς ἰσχύϊ ἀντισπάσασα τὸ θερμὸν ἔχει ἐν αὑτῇ, ὁ δὲ παγετὸς, ἐπιπήξας. Καὶ αἱ κύνες μαλακιῶσαι τὰς ῥῖνας οὐ δύνανται αἰσθάνεσθαι, ὅταν ᾖ τοιαῦτα, πρὶν ἂν ὁ ἥλιος διαλύσῃ αὐτὰ, ἢ προϊοῦσα ἡ ἡμέρα· τότε δὲ

---

et corpora in hujusmodi locis exercentes, meliores evadant. Ducantur autem aestate, usque ad meridiem, hyeme, per totum diem: autumno, extra meridiem: vere, intra vesperam. Inest enim his mediocritas.

5. Caeterum leporis vestigia procul hyeme se porrigunt, quia longae sunt noctes; parum autem aestate, ob rationem contrariam. Nec vero hyeme olent diluculo, quum pruina fuerit, aut gelu. Pruina enim vi sua calorem in se contrahens, intra se retinet: gelu autem densat. Quae cum acciderint, ob teneritatem narium canes prius sentire non possunt, quam sol diesve procedens, ea solvat. Tunc et

καὶ αἱ κύνες ὀσφραίνονται, καὶ αὐτὰ ἐπαναφερόμενα ὄζει. Ἀφανίζει δὲ καὶ ἡ πολλὴ δρόσος καταφέρουσα αὐτά· καὶ οἱ ὄμβροι, οἱ γιγνόμενοι διὰ χρόνου, ὀσμὰς ἄγοντες τῆς γῆς, ποιοῦσι δύσοσμον, ἕως ἂν ψυχθῇ· χείρω δὲ καὶ τὰ νότια ποιεῖ· ὑγραίνοντα γὰρ διαχεῖ· τὰ δὲ βόρεια, ἐὰν ᾖ ἄλυπα, συνίστησι καὶ σώζει. Οἱ δὲ ὑετοὶ κατακλύζουσι καὶ αἱ ψεκάδες· καὶ ἡ σελήνη ἀμαυροῖ τῷ θερμῷ, μάλιστα δὲ ὅταν ᾖ πανσέληνος· καὶ μανότατα τότε· χαίροντες γὰρ τῷ φέγγει, ἐπαναῤῥιπτοῦντες μακρὰ διαιροῦσιν ἀντιπαίζοντες· ταραχώδη δὲ, ὅταν ἀλώπεκες προδιεξέλθωσι, γίγνεται. Τὸ δὲ ἔαρ κεκραμένον τῇ ὥρᾳ καλῶς παρέχει τὰ ἴχνη λαμπρὰ,

---

canes olfaciunt, et ipsa vestigia dum evaporant, redolent. Delet etiam ea delapsus ros multus. Imbres item, qui longioribus intervallis cadunt, eductis terrae odoribus faciunt, ut difficulter oleant vestigia, donec tellus exsiccetur. Etiam tempestas australis deteriora facit, dum humectans diffundit: septentrionalis vero, si nimis saeva non sit, durabilia reddit, et servat. Tam pluviae quam guttae diluunt, et inundant. Lunae quoque calor facit, ut evanescant vestigia, praesertim quum plena est. Et vestigia tunc quidem rarissima sunt, quod gaudentes ejus luce lepores inter se colludant, et procul se jactando magnis intervallis vestigia distinguant. Eadem

πλὴν εἴ τι ἡ γῆ ἐξανθοῦσα βλάπτει τὰς κύνας, εἰς τὸ αὐτὸ συμμιγνύουσα τῶν ἄνθων τὰς ὀσμάς. Λεπτὰ δὲ καὶ ἀσαφῆ τοῦ θέρους· διάπυρος γὰρ οὖσα ἡ γῆ ἀφανίζει τὸ θερμὸν, ὃ ἔχουσιν· ἔστι γὰρ λεπτὸν, καὶ αἱ κύνες ἧττον ὀσφραίνονται τότε, διὰ τὸ ἐκλελύσθαι τὰ σώματα. Τοῦ δὲ μετοπώρου καθαρά· ὅσα γὰρ ἡ γῆ φέρει, τὰ μὲν ἥμερα συγκεκόμισται, τὰ δὲ ἄγρια γήρᾳ διαλέλυται· ὥστε οὐ παραλυποῦσι τῶν καρπῶν αἱ ὀσμαὶ εἰς ταῦτα φερόμεναι. Ἔστι δὲ τοῦ χειμῶνος, καὶ τοῦ θέρους, καὶ τοῦ μετοπώρου τὰ ἴχνη ὀρθὰ ἐπὶ τὸ πολὺ, τοῦ δ' ἦρος συμπεπλεγμένα· τὸ γὰρ θηρίον συνδυάζεται μὲν ἀεὶ,

---

turbantur, quum vulpes antea pertransierint. Ver, propter anni temperiem, satis clara praebet vestigia; nisi quod terra, sicubi floret, canibus officit, dum in unum confundit florum ac vestigiorum odores: aestate vero exilia sunt, et obscuriora. Nam terra fervens abolet quidquid halitus et caloris habent. Est enim is tenuis, et canes tunc minus olfaciunt, quod eorum corpora resoluta langueant. Autumni tempore vestigia pura sunt. Nam quaecumque terra producit, sive domestica, jam congesta sunt; seu agrestia, senio contabuerunt. Itaque fructuum odores ad vestigia non ita feruntur, ut quidquam obsint. Itidem hyeme, et aestate, et autumno recta sunt ut plurimum vestigia, vere autem inter se per-

μάλιστα δὲ ταύτην τὴν ὥραν· ὥστε διὰ τοῦτο ἐξ ἀνάγκης μετ' ἀλλήλων πλανώμενοι τοιαῦτα ποιοῦσιν. Ὄζει δὲ τῶν ἰχνῶν ἐπὶ πλείω χρόνον τῶν εὐναίων ἢ τῶν δρομαίων· τὰ μὲν γὰρ εὐναῖα ὁ λαγὼς πορεύεται ἐφιστάμενος, τὰ δὲ δρομαῖα ταχύ· ἡ γῆ οὖν τῶν μὲν πυκνοῦται, τῶν δὲ οὐ πίμπλαται. Ἐν δὲ τοῖς ὑλώδεσι μᾶλλον, ἢ ἐν τοῖς ψιλοῖς ὄζει· διατρέχων γὰρ, καὶ ἀνακαθίζων, ἅπτεται πολλῶν. Κατακλίνεται δ' εἰς ἃ ἡ γῆ φύει ἢ ἔχει ἐφ' ἑαυτῆς, ὑπὸ παντὶ, ἐπ' αὐτῶν, ἐν αὐτοῖς, παρ' αὐτὰ, ἄποθεν, πολὺ, μικρὸν, μεταξὺ τούτων· ὅτε δὲ καὶ ἐν τῇ θαλάττῃ διαῤῥιπτῶν ἐπὶ τὸ δυνατὸν, καὶ ἐν ὕδατι, ἐάν τι ᾖ ὑπερέχον ἢ ἐμπεφυκὸς ἐν τούτῳ. Ὁ

plexa. Nam coit haec fera cum alias semper tum hoc tempore inprimis. ut a simul oberrantibus hanc ipsam ob causam id necessario fieri oporteat. Olent autem vestigia cubilibus impressa, diutius quam in cursu. Nam illa cubilium insistendo; cursus vestigia currendo lepus imprimit. Itaque terra per illa densatur, his non impletur. In sylvosis vero locis redolent magis, quam nudis. Siquidem modo percurrens lepus, modo sessitans, multa contingit. Procumbit autem ad ea quae terra gignit, vel superficie sua continet, et quidem sub re quavis, super re quavis, in rem quamvis; itemque propius, longius; diu, parum, mediocriter; et in mare nonnunquam, ad id quod potest, exsiliens; et in aquam, si

μὲν οὖν εὐναῖος ποιούμενος εὐνὴν, ἐπὶ τὸ πολὺ, ὅταν μὲν ᾖ ψύχη, ἐν εὐδιεινοῖς· ὅταν δὲ καύματα, ἐν παλισκίοις· τὸ δὲ ἔαρ καὶ τὸ φθινόπωρον, ἐν προσηλίοις· οἱ δὲ δρομαῖοι οὐχ οὕτω, διὰ τὸ ὑπὸ τῶν κυνῶν ἔκπληκτοι γίγνεσθαι. Κατακλίνεται δὲ ὑποθεὶς τὰ ὑποκώλια ὑπὸ τὰς λαγόνας, τὰ δὲ πρόσθεν σκέλη τὰ πλεῖστα συνθεὶς καὶ ἐκτείνας, ἐπ' ἄκρους δὲ τοὺς πόδας τὴν γένυν καταθεὶς, τὰ δὲ ὦτα ἐπιπετάσας ἐπὶ τὰς ὠμοπλάτας· εἶτα δὲ ὑποστέγει τὰ ὑγρά· ἔχει δὲ καὶ τὴν τρίχα στεγανήν· πυκνὴ γὰρ καὶ μαλακή. Καὶ ὅταν μὲν ἐγρηγορῇ, καταμύει τὰ βλέφαρα· ὅταν δὲ καθεύδῃ, τὰ μὲν βλέφαρα ἀναπέπταται ἀκίνητα, οἱ δὲ ὀφθαλμοὶ ἀτρέ-

---

quid exstans, innatumve sit aquae. Lepus cubans est, qui cubile sibi struit, idque ut plurimum, quum frigora sunt, tepidis in locis; quum aestus, in opacis, quum ver et autumnus, in apricis: alia cursitantium est ratio, propterea quod eis terror a canibus incutiatur. Sic autem procumbit, ut partes inferiores subter ilia collocet, cruribus anterioribus ut plurimum compositis et exporrectis, mento extremis pedibus imposito, auribus supra scapulas expansis. Deinde partes etiam molliores tegit. Habet et pilos ad tegendum aptos, quippe qui densi sint ac molles. Quum vigilat, nonnihil connivet palpebris: quum dormit, palpebras nullo cum motu apertas habet, oculis manentibus immotis. Nares per

μας ἔχουσι· τοὺς δὲ μυκτῆρας, ὅταν εὕδῃ, κινεῖ πυκνά· ὅταν δὲ μὴ, ἧττον. Ὅταν δὲ ἡ γῆ βρύῃ, μᾶλλον τὰ ἔργα, ἢ τὰ ὄρη ἔχουσιν. Ὑπομένει δὲ πανταχοῦ ἰχνευόμενος, ἐὰν μήτι περίφοβος τῆς νυκτὸς γένηται· παθὼν δὲ τοῦτο, ὑποκινεῖ. Πολύγονον δ' ἐστὶν οὕτως, ὥστε τὰ μὲν τέτοκε, τὰ δὲ τίκτει, τὰ δὲ κύει. Τῶν δὲ μικρῶν λαγίων ὄζει μᾶλλον ἢ τῶν μεγάλων· ἔτι γὰρ ὑγρομελῆ ὄντα, ἐπισύρεται ὅλα ἐπὶ τῆς γῆς. Τὰ μὲν οὖν λίαν νεογνὰ οἱ φιλοκυνηγέται ἀφιᾶσι τῇ Θεῷ· οἱ δὲ ἤδη ἔτειοι τάχιστα θέουσι τὸν πρῶτον δρόμον, τοὺς δ' ἄλλους οὐκ ἔτι· εἰσὶ γὰρ ἐλαφροὶ, ἀδύνατοι δέ. Λαμβάνειν δὲ τοῦ λαγῶ τὰ ἴχνη, ὑπάγοντα τὰς κύνας ἐκ τῶν ἔργων

somnum frequenter movet, extra somnum rarius. Quum terra pullulat, culta magis quam montes eum retinent. Ubique subsistit, dum investigatur; nisi noctu ingens eum metus invaserit. Id ei quum accidit, loco se movet. Tam foecundum est animal, ut partim recens pepererit, partim pariat, partim uterum gerat. Parvorum lepusculorum vestigia magis olent, quam adultorum. Nam quum membra eorum adhuc mollia sint, tota quasi tractim terram stringunt. Quicumque recens editi sunt admodum, eos venationum studiosi Dianae dimittunt. Anniculi cursum primum celerrime conficiunt, reliquos non item. Sunt enim agiles quidem illi, sed imbecilles. Vestigia leporis captanda sunt ita, ut ex ar-

ἄνωθεν, ὅσοι δὲ μὴ ἔρχονται αὐτῶν εἰς τὰ ἐργάσιμα, τοὺς λειμῶνας, τὰς νάπας, τὰ ῥεῖθρα, τοὺς λίθους, τὰ ὑλώδη· καὶ ἐὰν ὑποκινῇ, μὴ ἀναβοᾷν, ἵνα μὴ αἱ κύνες, ἔκφρονες γιγνόμεναι, χαλεπῶς τὰ ἴχνη γνωρίζωσιν. Εὑρισκόμενοι δὲ ὑπ' αὐτῶν καὶ διωκόμενοι ἔστιν ὅτε διαβαίνουσι τὰ ῥεύματα, καὶ ὑποκάμπτουσι, καὶ καταδύονται εἰς φάραγγας, καὶ εἰσειλοῦσι· πεφόβηνται γὰρ οὐ μόνον τὰς κύνας, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀετούς· ὑπερβαλόντες γὰρ τὰ σιμὰ καὶ τὰ ψιλὰ, ἀναρπάζονται ἕως ἂν ὦσιν ἔτειοι· τοὺς δὲ μείζους ἐπιτρέχουσαι αἱ κύνες ἀφαιροῦνται. Ποδωκέστατοι μὲν οὖν εἰσὶν οἱ ὄρειοι, οἱ πεδινοὶ δὲ ἧττον, βραδύτατοι δὲ οἱ ἕλειοι· οἱ δ' ἐπὶ

---

vorum parte superiori canes ducas, praesertim si lepores fuerint, qui ad loca culta non veniunt, in prata, in saltus, fluenta, saxa, loca sylvosa. Quod si loco se moverit, clamandum non erit; ne canes adtonitae, vestigia difficulter agnoscant. Quum inveniuntur a canibus, iisdem insequentibus nonnunquam flumina tranant, et cursum flectunt, et in convalles se abdunt ac involvunt. Non enim canes tantum metuunt, sed etiam aquilas; a quibus inter superandum loca devexa sylvisque nuda, dum adhuc anniculi sunt, rapiuntur: majores a canibus impetu facto auferuntur. Velocissimi sunt montani, campestres minus, palustres autem longe tardissimi. At qui locis omnibus oberrant, molesti sunt

πάντας τοὺς τόπους πλανῆται, χαλεποὶ πρὸς τοὺς δρόμους· τὰ γὰρ σύντομα ἴσασι· θέουσι γὰρ μάλιστα μὲν τὰ ἀνάντη, ἢ τὰ ὁμαλά· τὰ δὲ ἀνόμοια, ἀνομοίως· τὰ δὲ κατάντη, ἥκιστα. Διωκόμενοι δέ εἰσι κατάδηλοι μάλιστα μὲν διὰ γῆς κεκινημένης, ἐὰν ἔχωσιν ἔνιοι ἐρύθημα, καὶ διὰ καλάμης, διὰ τὴν ἀνταύγειαν· κατάδηλοι δὲ καὶ ἐν τοῖς τριμμοῖς καὶ ἐν ταῖς ὁδοῖς, ἐὰν ὦσιν ἰσόπεδοι· τὸ γὰρ φανὸν τὸ ἐν αὐτοῖς ἐνὸν ἀντιλάμπει· ἄδηλοι δὲ, ὅταν [κατὰ] τοὺς λίθους, τὰ ὄρη, τὰ φέλλια, τὰ δασέα ἀποχωρῶσι, διὰ τὴν ὁμόχροιαν. Προλαμβάνοντες δὲ τὰς κύνας, ἐφίστανται, καὶ ἀνακαθίζοντες ἐπαίρουσιν αὐτοὺς, καὶ ἐπακούουσιν, εἴ που πλησίον

---

in cursu. Norunt enim itinera compendiaria, et maxime currunt per acclivia, vel plana: si quae sunt loca inaequalia, et haec inaequaliter percurrunt; per declivia minime feruntur. In persequendo maxime conspiciuntur, quum per agrum subactum currunt, si quidem rubor quidam eis adsit: itemque per stipulas, propter splendoris reflexionem. Sunt etiam in tramitibus ac viis conspicui, siquidem hae planae fuerint. Nam quod in eis nitidum est, resplendet. Conspici nequeunt quum ad saxa, montes, loca suberosa, sylvisque densa, secedunt, idque ob coloris similitudinem. Si canes antevertant, subsistunt; seque humi collocatos erigunt, et num ali-

κλαγγὴ ἢ ψόφος τῶν κυνῶν, καὶ ὅθεν ἂν ἀκούσωσιν, ἀποτρέπονται. Ὅτε δὲ καὶ οὐκ ἀκούσαντες, ἀλλὰ δόξαντες, ἢ πεισθέντες ὑπ' αὐτῶν, παρὰ τὰ αὐτὰ, διὰ τῶν αὐτῶν, ἐπαλλάττοντες ἅλματα, ἐμποιοῦντες ἴχνεσιν ἴχνη, ἀποχωροῦσι. Καί εἰσι μακραδρομώτατοι μὲν οἱ ἐκ τῶν ψιλῶν εὑρισκόμενοι, διὰ τὸ καταφανές· βραχυδρομώτατοι δὲ, οἱ ἐκ τῶν δασέων· ἐμποδὼν γὰρ τὸ σκοτεινόν. Δύο δὲ καὶ τὰ γένη ἐστὶν αὐτῶν· οἱ μὲν γὰρ, μεγάλοι, ἐπίπερκνοι, καὶ τὸ λευκὸν τὸ ἐν τῷ μετώπῳ μέγα ἔχουσιν· οἱ δὲ, ἐλάττους, ἐπίξανθοι, μικρὸν τὸ λευκὸν ἔχοντες. Τὴν δὲ οὐρὰν οἱ μὲν κύκλῳ περιποίκιλον, οἱ δὲ παράσηρον· καὶ τὰ ὄμματα οἱ μὲν ὑποχαροποὶ, οἱ δὲ

---

cubi latratus strepitusve canum in propinquo sit, auribus captant: et undecumque hunc percipiunt, inde se avertunt. Interdum tametsi nihil audierint, opinione tamen, ac persuasione sua, propter eadem, et per eadem loca, variatis saltibus, et in vestigia vestigiis aliis impressis, ita deinde discedunt. Cursu longissima spatia conficiunt, qui nudis in locis reperiuntur, quod ea satis lucis habeant; brevissima, qui in sylvosis: quod tenebrae sint eis impedimento. Duo sunt autem eorum genera. Nam alii magni sunt, notis nigris varie distincti, qui et albedinem in fronte insignem habent: alii minores, subflavi, exigua cum albedine. Cauda illis undique varia est, his albedine insignis longiore spatio,

ὑπόγλαυκοι· καὶ τὰ μέλανα τὰ περὶ τὰ ὦτα ἄκρα οἱ μὲν ἐπὶ πολὺ, οἱ δὲ ἐπὶ μικρόν. Ἔχουσι δὲ αὐτῶν αἱ πολλαὶ τῶν νήσων τοὺς ἐλάττους, αἵ τ' ἔρημοι καὶ οἰκούμεναι· τὸ δὲ πλῆθος πλείους ἐν αὐταῖς, ἢ ἐν ταῖς ἠπείροις· οὐ γάρ εἰσιν οὔτ' ἀλώπεκες ἐν ταῖς πολλαῖς αὐτῶν, αἵ τινες καὶ αὐτοὺς καὶ τὰ τέκνα ἐπιοῦσαι ἀναιροῦνται, οὔτε ἀετοί· τὰ μεγάλα γὰρ ὄρη ἔχουσι μᾶλλον, ἢ τὰ μικρά· ἐλάττω δ' ἐπὶ τὸ πολὺ τὰ ἐν ταῖς νήσοις. Κυνηγέται δὲ εἰς μὲν τὰς ἐρήμους ὀλιγάκις ἀφικνοῦνται, ἐν δὲ ταῖς οἰκουμέναις ὀλίγοι ὄντες, καὶ οὐ φιλόθηροι οἱ πολλοί· εἰς δὲ τὰς ἱερὰς τῶν νήσων οὐδὲ διαβιβάζειν οἷόν τε κύνας. Ὅταν οὖν τῶν τε ὑπαρχόντων ὀλίγους ἐκθη-

---

Oculi illis subfulvi, his subcaesii. Quam circa summas aures nigredinem habent, ea magna est in illis, in his exigua. Minores maxime in insulis tum desertis, tum habitatis et excultis, reperiuntur: atque adeo plures sunt in iis quam in terra continente. Quippe nec in plerisque vulpes sunt, quae tum lepores tum foetus eorum interficiunt; nec aquilae, quae magis in montibus vastis degunt, quam exiguis. Et sunt in insulis, plerumque montes minores. Venatores etiam raro in desertas insulas veniunt, et in iis, quae incoluntur, pauci sunt homines, neque venationis admodum studiosi. Quae vero sacrae sunt insulae, in eis haud fas est canes transvehi. Quo fit, ut quum pauci de iis qui

ρῶνται, καὶ τῶν ἐπιγιγνομένων, ἀνάγκη ἀφθόνους εἶναι. Βλέπει δὲ οὐκ ὀξὺ, διὰ πολλά· τά τε γὰρ ὄμματα ἔχει ἔξω, καὶ τὰ βλέφαρα ἐλλείποντα, καὶ οὐκ ἔχοντα προβολὴν ταῖς αὐγαῖς· ἡ ὄψις οὖν διὰ ταῦτα ἀμαυρὰ, ἐσκεδασμένη. Ἅμα δὲ τούτοις, καὶ ἐν ὕπνῳ ὂν τὰ πολλὰ τὸ θηρίον οὐκ ὠφελεῖται πρὸς τὸ ὁρᾷν. Καὶ ἡ ποδωκία πρὸς τὸ ἀμβλυωπεῖν αὐτῷ πολὺ συμβάλλεται· ταχὺ γὰρ ἑκάστου παραφέρει τὴν ὄψιν, πρὶν νοῆσαι ὅ, τι ἐστί. Καὶ οἱ φόβοι τῶν κυνῶν, ὅταν διώκωνται, ἑπόμενοι μετὰ τούτων, συνεξαιροῦνται τὸ προνοεῖσθαι. Ὥστε διὰ ταῦτα προσπίπτων λανθάνει πρὸς πολλὰ, καὶ εἰς τὰς ἄρκυς ἐμπίπ-

---

jam illic existunt, venando capiantur, et plures semper gignantur; necessario magna sit eorum copia. Multae sunt autem causae, quamobrem lepores acutum non cernant. Nam et oculos habent exstantes, et palpebras curtas, quaeque satis oculos obtegere nequeunt: quibus sane rebus videndi vis hebes redditur, quippe quae dissipetur. Praeterea quum etiam somno plerumque fruitur hoc animal, parum inde tamen ad visum adjumenti habet. Ipsa pedum velocitas ad obtusionem facultatis cernentis non parum confert. Nam celeriter ab objecto quovis oculos prius avertit, quam quid sit, animadvertat. Etiam canum persequentium comites, ipsae formidines, inter alia providentiam omnem eis adimunt.

των. Εἰ δ' ἔφυγεν ὄρθιον, ὀλιγάκις ἂν ἔπασχε τὸ τοιοῦτον· νῦν δὲ περιβάλλων καὶ ἀγαπῶν τοὺς τόπους, ἐν οἷς ἐγένετο καὶ ἐτράφη, ἁλίσκεται· κατὰ πόδας δὲ οὐ πολλάκις ὑπὸ τῶν κυνῶν, διὰ τάχος, κρατεῖται· ὅσοι δὲ ἁλίσκονται, παρὰ φύσιν τοῦ σώματος, τύχῃ δὲ χρώμενοι· οὐδὲν γὰρ τῶν ὄντων ἰσομέγεθες τούτῳ ἂν ὅμοιόν ἐστι πρὸς δρόμον· σύγκειται γὰρ ἐκ τοιούτων τὸ σῶμα. Ἔχει γὰρ κεφαλὴν κούφην, μικρὰν, κατωφερῆ, στενὴν ἐκ τοῦ πρόσθεν· [ὦτα ὑψηλά·] τράχηλον λεπτὸν, περιφερῆ, οὐ σκληρὸν, μῆκος ἱκανόν· ὠμοπλάτας ὀρθὰς, ἀσυνδέτους ἄνωθεν· σκέλη τὰ ἐπ' αὐτῶν ἐλαφρὰ, σύγκωλα· στῆθος οὐ βα-

---

Quae causae sunt, ut imprudenter irruens in multa, etiam in retia incidat. Quod si recta via fugeret, non frequenter haec illi acciderent. Nunc quia complectitur atque amat ea loca, quibus in locis et ortus et educatus est, capitur: quum caeteroquin ob celeritatem, in canum potestatem, insistentium ipsius vestigiis, raro perveniat. Quod si qui capiantur, id casu potius quodam fit, quam natura corporis leporini. Quippe nullum animal est, quod lepori magnitudine par, eum cursu aequet. Ejusmodi scilicet ex partibus corpus ejus compositum est. Caput leve habet, idemque parvum, deorsum spectans, anteriori parte strictius, collum exile, rotundum, non rigidum, justa longitudine: scapulas rectas, a summo non

ῥύτονον· πλευρὰς ἐλαφρὰς, συμμέτρους· ὀσφὺν περιφερῆ· κωλῆν σαρκώδη· λαγόνας ὑγρὰς, λαπάρας ἱκανῶς· ἰσχία στρογγύλα, πλήρη κύκλῳ, ἄνωθεν δὲ ὡς χρὴ διεστῶτα· μηροὺς μακροὺς, εὐπαγεῖς· ἔξωθεν μῦς ἐπιτεταμένους, ἔνδοθεν δὲ οὐκ ὀγκώδεις· ὑποκώλια μακρὰ, στιφρά· πόδας τοὺς πρόσθεν ἄκρως ὑγροὺς, στενοὺς, ὀρθούς· τοὺς δὲ ὄπισθεν στερεοὺς, πλατεῖς· πάντας δὲ, οὐδενὸς τραχέος φροντίζοντας· σκέλη τὰ ὄπισθεν μείζω πολὺ τῶν ἔμπροσθεν, καὶ ἐγκεκλιμένα μικρὸν ἔξω· τρίχωμα βραχὺ, κοῦφον. Ἔστιν οὖν ἀδύνατον μὴ οὐκ εἶναι, ἐκ τοιούτων συνηρμοσμένον, ἰσχυρὸν, ὑγρὸν, ὑπερέλαφρον. Τεκμή-

---

connexas: crura sub ipsis levia, partibus recte junctis: pectus haudquaquam angustum: latera levia, proportionis aptae: lumbos teretes, cavos, carnosos: ilia mollia, satisque laxa: coxas rotundas, undique plenas, parte superiori a se invicem debito ex intervallo distantes: femora oblonga, satis spissa, extrinsecus tensa, interius non turgida: partes his subjectas, parvas, firmas: pedes anteriores summopere molles, angustos, rectos; posteriores firmos, latos; omnes nihil, quod asperum sit, curantes: crura posteriora prioribus longe majora, nonnihil extrorsum incurvata: pilos breves, ac leves. Quapropter fieri non potest, quin quod ex hujusmodi partibus compositum est, firmum sit .molle, vehementer

ριον δὲ ὡς ἐλαφρόν ἐστιν· ὅταν ἀτρέμα διαπορεύηται, πηδᾷ (βαδίζοντα δὲ οὐδεὶς ἑώρακεν, οὐδ᾽ ὄψεται) τιθεὶς εἰς τὸ ἐπέκεινα τῶν ἔμπροσθεν ποδῶν τοὺς ὄπισθεν, καὶ ἔξω, καὶ θεῖ οὕτως· δῆλον δὲ τούτου τὸ ἐν χροΐ. Οὐρὰν δὲ οὐκ ἐπιτηδείαν ἔχει πρὸς δρόμον. Ἐπευθύνειν γὰρ οὐχ ἱκανὴ τὸ σῶμα, διὰ τὴν βραχύτητα, ἀλλὰ τῷ ὠτὶ ἑκατέρῳ τοῦτο ποιεῖ, καὶ ὅταν ἁλίσκηται ὑπὸ τῶν κυνῶν· καταβάλλων γὰρ καὶ παραβάλλων τὸ ἕτερον οὖς πλάγιον, ὁποτέρᾳ ἂν λυπῆται, ἀπερειδόμενος· διὸ δὴ εἰς τοῦτο ὑποστρέφεται ταχὺ, ἐν μικρῷ πολὺ καταλιπὼν τὸ ἐπιφερόμενον. Οὕτω δὲ ἐπίχαρί ἐστι τὸ θηρίον, ὥστε οὐδεὶς

---

leve: cujus quidem levitatis agilis indicium est, quod quum etiam remissius aliquo pergit, saltare solet; (gradientem nec vidit quisquam, nec videbit) adeo quidem, ut ultra extraque priores pedes collocet posteriores, itaque currat. Manifesto patet hoc in colore. Caudam habet ad cursum minus commodam. Non enim propter brevitatem ad dirigendum corpus idonea est, sed hoc utraque facit aure, quando in eo est ut capiatur a canibus: alteram aurem demittit, et detorquet obliquam; et utra tandem parte laeditur, in hanc innitens, hoc modo celeriter sese flectit, exiguo temporis spatio longe canibus irruentibus post se relictis. Adeo lepidum vero animal est, ut nemo sit, qui, si eum videat,

ὅστις οὐκ ἂν, ἰδὼν ἰχνευόμενον, εὑρισκόμενον, μεταθεόμενον, ἁλισκόμενον, ἐπιλάθοιτ' ἂν εἴ του ἐρῴη. Ἐν δὲ τοῖς ἔργοις κυνηγετοῦντα ἀπέχεσθαι, ὧν ὧραι φέρουσι, καὶ τὰ νάματα καὶ τὰ ῥεῖθρα ἐᾷν. Τὸ γὰρ ἅπτεσθαι τούτων αἰσχρὸν καὶ κακὸν, καὶ ἵνα μὴ τῷ νόμῳ ἐναντίοι ὦσιν οἱ ἰδόντες· καὶ ὅταν ἀναγρία ἐμπίπτῃ, ἀναλύειν χρὴ τὰ περὶ κυνηγέσιον πάντα.

ϛ'. Κυνῶν δὲ κόσμος δέραια, ἱμάντες, στελμονίαι· ἔστω δὲ τὰ μὲν δέραια, μαλακὰ, πλατέα, ἵνα μὴ θραύῃ τὰς τρίχας τῶν κυνῶν. οἱ δὲ ἱμάντες ἔχοντες ἀγκύλας τῇ χειρὶ, ἄλλο δὲ μηδέν· οὐ γὰρ καλῶς τηροῦσι

---

dum vestigatur, dum invenitur, dum cursu petitur, dum capitur, cujusvis rei carae non obliviscatur. At inter venandum in locis cultis, a fructibus venator quorumvis anni temporum abstineat, latices et flumina relinquat intacta. Nam ut ea tangere foedum ac improbum est; *cavendum est* ut ii legem venatoriam violent, qui *lepores* per haec loca agitari viderunt. Quod si nulla se fera obtulerit, ad venationem pertinentia refigenda sunt omnia.

6. Canum ornatus sunt collaria, lora, cinctus. Collaria quidem mollia sint, et lata, ne pilos canum adterant. Lora pro manibus ansas habeant, praeterea nihil. Nec recte canes retinent ac servant, qui collaria de loris conficiunt. Cinctus habeant lora latiora, ne canum ilia terant. Muniti

τὰς κύνας οἱ ἐξ αὐτῶν εἰργασμένοι τὰ δέρραια· αἱ δὲ στελμονίαι πλατεῖς τοὺς ἱμάντας, ἵνα μὴ τρίβωσι τὰς λαγόνας αὐτῶν· ἐγκατερραμμέναι δὲ ἐγκεντρίδες, ἵνα τὰ γένη φυλάττωσι. Ἐξάγειν δὲ αὐτὰς οὐ χρὴ ἐπὶ τὰ κυνηγέσια, ὅταν μὴ τὰ προσφερόμενα δέχωνται ἡδέως, (τεκμήριον δὲ τοῦτο, ὅτι οὐκ ἔῤῥωνται) μηδὲ ὅταν ἄνεμος πνέῃ μέγας· διαρπάζει γὰρ τὰ ἴχνη, καὶ οὐ δύνανται ὀσφραίνεσθαι, οὐδὲ αἱ ἄρκυς ἑστάναι, οὐδὲ τὰ δίκτυα. Ὅταν δὲ τούτων μηδέτερον κωλύῃ, ἄγειν διὰ τρίτης τῆς ἡμέρας. Τὰς δὲ ἀλώπεκας μὴ ἐθίζειν τὰς κύνας διώκειν· διαφθορὰ γὰρ μεγίστη, καὶ ἐν τῷ δέοντι οὔ ποτε πάρεισιν. Εἰς δὲ τὰ κυνηγέσια μεταβάλλοντα ἄγειν,

---

sint etiam insutis aculeis, ut genus suum conservent. Venatum canes non educuntor, si cibos qui offeruntur, non lubenter accipiant, quod in eis minus commodae valetudinis indicium est: nec si flatus venti magnus sit. Is enim dissipat vestigia, nec canes tunc odorari, nec sagenae retiave stare possunt. Quod si horum neutrum impediat, ad tertium quemque diem educuntor. Nec vulpes persequi adsuescant canes. Id enim eos maxime corrumpit, ut quum oportet, nunquam praesto sunt. In educendo mutanda loca venationum, ut et canes venandi, et venator ipse regionis peritus evadat. Exeundum est autem diluculo, ne vestigatio frustra

ἵνα ὦσιν ἔμπειροι τῶν κυνηγεσίων, αὐτὸς δὲ τῆς χώρας. Ἐξιέναι δὲ πρωῒ, ἵνα τῆς ἰχνεύσεως μὴ ἀποστερῶνται· ὡς οἱ ὀψιζόμενοι ἀφαιροῦνται τὰς μὲν κύνας τοῦ εὑρεῖν τὸν λαγῶ, αὐτοὺς δὲ τῆς ὠφελείας· οὐ γὰρ ἐπιμένει τοῦ ἴχνους ἡ φύσις, λεπτὴ οὖσα, πᾶσαν ὥραν. Τὴν δὲ στολὴν ὁ ἀρκυωρὸς ἐξίτω ἔχων ἐπὶ θήρα, μὴ ἔχουσαν βάρος. Τὰς δὲ ἄρκυς ἱστάτω ἀμφὶ δρόμους, ὁδοὺς τραχείας, σιμὰς, λαγαρὰς, σκοτεινὰς, ῥοῦς, χαράδρας, χειμάῤῥους ἀεννάους· εἰς ταῦτα γὰρ μάλιστα φεύγει. Ὅσα δὲ ἄλλα εἰς ἄπειρον εἰπεῖν· τούτων δὲ παρόδους, διόδους, καταφανεῖς, λεπτὰς, εἰς ὄρθρον καὶ μὴ πρωΐ· ἵνα, ἐὰν ᾖ πλησίον τὸ ἀρκυστάσιον τῶν ζητη-

---

fiat. Quippe qui venatum serius educunt, canes inventione leporis, seipsos fructus perceptione fraudant; etenim vestigii natura, quum subtilis sit; quovis anni tempore diu non durat. Veste custos retiarius minime ponderosa indutus venatum exeat. Retia collocet ad vias nemorum asperas, declives, laxas, caliginosas; ad rivos, convalles, aquas perennes. Ad haec enim loca praecipue lepus se fuga confert. Infinitum aliquid, alia dicere quaecumque huc pertinent. Aditus, transitus, manifesti, subtiles, versus diluculum, non ante lucem faciundi: ne si retia prope feras inquirendas tendantur, audiens strepitum fera terreatur. Sin magnum intersit spatium, minus ante lucem aliquis ire prohibetur,

σίμων, μὴ φοβῆται ἀκούων ὁμοῦ τὸν ψόφον· ἐὰν δὲ ᾖ ἀπ' ἀλλήλων πολὺ, ἧττον κωλύεται πρωῒ καθαρὰς ποιούμενος τὰς ἀρκυστασίας. Ἵνα δ' αὐτῶν μηδὲν ἀντέχηται, πηγνύειν τὰς σχαλίδας ὑπτίας, ὅπως ἂν ἐπαγόμεναι ἔχωσι τὸ σύντονον· ἐπὶ δὲ ἄκρας ἴσους τοὺς βρόχους ἐπιβαλλέτω, καὶ ὁμοίως ἀντερειδέτω, ἐπαίρων εἰς μέσον τὸν κεκρύφαλον. Εἰς δὲ τὸν περίδρομον ἐναπτέτω λίθον μακρὸν καὶ μέγαν, ἵνα ἡ ἄρκυς, ὅταν ἔχῃ τὸν λαγῶ, μὴ ἀντιτείνῃ· στοιχιζέτω δὲ μακρὰ, ὑψηλὰ, ὅπως ἂν μὴ ὑπερπηδᾷ· ἐν δὲ ταῖς ἰχνείαις μὴ ὑπερεμβάλλεσθαι. ἔστι γὰρ θηρατικὸν μὲν, φιλόπονον δὲ, τὸ ἐκ παντὸς τρόπου ἑλεῖν ταχύ. Τὰ δὲ δίκτυα τεινέτω ἐν ἀπέδοις, ἐμβαλλέτω δὲ τὰ

---

ut loca retibus tendendis expurget. Ne quid autem eis obstet, furculae infigendae sunt supinae; ut plagae magis tentae sint, quum adducuntur. Summis furculis totidem laqueos indat, parique modo fulciat, adtollens in medio concavitatem plagae. Ad marginem plagae lapidem oblongum magnumque adnectat, ne rete, quum leporem tenuerit, in contrariam partem tendat. Longa vero et alta indagine cingat, ne forte lepus transiliat. In ipsis investigationibus nulla interponenda mora. Quippe venatoris est, et industrii quidem, celeriter omnino feram capere. Retia majora in planitie tendat, casses autem in vias conjiciat, et opportunis extra ipsos tramites locis, cassium margines ad hu-

ἐνόδια εἰς τὰς ὁδοὺς, καὶ ἐκ τῶν τριμμῶν εἰς τὰ συμφέροντα, καθάπτων τοὺς περιδρόμους ἐπὶ τὴν γῆν, τὰ ἀκρολίνια συνάγων, πυγνύων τὰς σχαλίδας μεταξὺ τῶν σαρδονίων, ἐπὶ ἄκρας ἐπιβάλλων τοὺς ἐπιδρόμους, καὶ παράδρομα συμφράττων. Φυλαττέτω δὲ ἐκπεριϊών· ἐὰν δὲ ἐκκλίνῃ στοῖχος ἢ ἄρκυς, ἀνιστάτω· διωκόμενον δὲ τὸν λαγῶ εἰς τὰς ἄρκυς, εἰς τὸ πρόσθεν προϊέσθω, καὶ ἐπιθέων μὲν ἐκβοάτω· ἐμπεπτωκότος δὲ, τὴν ὀργὴν τῶν κυνῶν παυέτω, μὴ ἁπτόμενος, ἀλλὰ παραμυθούμενος· καὶ δηλούτω τῷ κυνηγέτῃ, ὅτι ἑάλωκεν, ἀναβοήσας, ἢ ὅτι παραδεδράμηκε παρὰ τάδε, ἢ τάδε, ἢ ὅτι οὐχ ἑώρακεν, ἢ οὗ κατεῖδε. Τὸν δὲ κυνηγέτην ἔχοντα ἐξιέναι ἠμελημένην

---

mum religans, limbos summos contrahens, inter oras rete sustollentes furculas figens, funiculos summis furculis tensiles imponat, et intervalla retium, quibus evadere fera posset, obstruat. Denique circumiens undique observet. Si vel indago, vel rete inclinaverit, erigat. Leporem vero, dum ad sagenas agitur, antrorsum recta currere sinat, ipse cum clamore post eum currat: atque ubi jam in casses inciderit, canum iram, non eos adtingendo, sed verbis mitigando compescat: et venatori clamore significet, vel captum esse, vel hac illacve transcurrisse, vel non ab se visum, vel ubi conspicitur. Venator autem, neglecto levique vestitu amictus, itidemque calceatus, venatum exeat, manu clavam gestans;

ἐλαφρὰν ἐσθῆτα ἐπὶ τὸ κυνηγέσιον, καὶ ὑπόδεσιν, ἔν τε τῇ χειρὶ ῥόπαλον· τὸν δὲ ἀρκυωρὸν, ἕπεσθαι· πρὸς δὲ τὸ κυνηγέσιον σιγῇ προσιέναι, ἵνα μὴ ὁ λαγὼς, ἐάν που ᾖ πλησίον, ὑποκινῇ ἀκούων τῆς φωνῆς. Δήσαντα δ' ἐκ τῆς ὕλης τὰς κύνας, ἑκάστην χωρὶς, ὅπως ἂν εὔλυτοι ὦσι, συνιστάναι τὰς ἄρκυς καὶ τὰ δίκτυα, ὡς εἴρηται. Μετὰ δὲ τοῦτο τὸν μὲν ἀρκυωρὸν εἶναι ἐν φυλακῇ· αὐτὸν δὲ τὰς κύνας λαβόντα ἰέναι πρὸς τὴν ὑπαγωγὴν τοῦ κυνηγεσίου. Καὶ εὐξάμενον τῷ Ἀπόλλωνι καὶ τῇ Ἀρτέμιδι τῇ Ἀγροτέρᾳ μεταδοῦναι τῆς θήρας, λῦσαι μίαν κύνα, ἥ τις ἂν ᾖ σοφωτάτη ἰχνεύειν· ἐὰν μὲν ᾖ χειμὼν, ἅμ' ἡλίῳ ἀνέχοντι· ἐὰν δὲ θέρος, πρὸ ἡμέρας· τὰς

---

cumque retium custos sequatur. Ad venandum vero taciti accedant, ne lepus, si forte alicubi sit in proximo, vocem audiens loco se moveat. Canibus ad silvam, seorsum singulis, ita religatis, ut facile solvi possint; casses et retia majora, ceu dictum, erigunto. Inde retium custos excubias agat, venator ipse canibus secum sumtis ad praedam in casses adducendam abeat. Votis hinc Apollini et Dianae, quae ruri colitur, de impertiendis primitiis praeda nuncupatis, canem unam solvat, quae vestigandi peritissima sit, idque si tempus sit hibernum, ipso cum solis ortu; si aestas ante diem; aliis anni temporibus, quodam inter haec tempore medio. Postquam canis ista rectum ferae vestigium

δὲ ἄλλας ὥρας, μεταξὺ τούτου. Ἐπειδὰν δὲ ἡ κύων λάβῃ τὸ ἴχνος ὄρθιον ἐκ τῶν ἀπηλλαγμένων, παραλῦσαι καὶ ἑτέραν· περαινομένου δὲ τοῦ ἴχνους, διαλιπόντα μὴ πολὺ καὶ τὰς ἄλλας ἀφιέναι κατὰ μίαν, καὶ ἕπεσθαι μὴ ἐγκείμενον, ὀνομαστὶ ἑκάστην προσαγορεύοντα, μὴ πολλὰ, ἵνα μὴ παροξύνωνται πρὸ τοῦ καιροῦ. Αἵδε ὑπὸ χαρᾶς καὶ μένους προϊᾶσιν ἐξειλοῦσαι τὰ ἴχνη, ὡς πέφυκε, διπλᾶ, τριπλᾶ, προφορούμεναι παρὰ τὰ αὐτὰ, διὰ τῶν αὐτῶν, ἐπηλλαγμένα, περιφερῆ, ὄρθια, καμπύλα, πυκνὰ, μανὰ, γνώριμα, ἄγνωστα, ἑαυτὰς παραθέουσαι, ταχὺ ταῖς οὐραῖς διασείουσαι, καὶ ἐπικλίνουσαι τὰ ὦτα, καὶ ἀστράπτουσαι τοῖς ὄμμασιν. Ἐπειδὰν

ex aliis variatis et implicitis eruerit, alterum quoque solvat. Dum vero vestigii finis ab his quaeritur, interjecto tempore non magno, singulatim et alias dimittat, ipseque sequatur, non urgens tamen, ac unamquamque nominatim adpellet; nec id quidem saepius, ne ante tempus irritentur. Hae vero prae gaudio et animi ardore procedunt, vestigia cujusmodi sunt, dupla, tripla, evolventes, hac illac, proruentes ad eadem, per eadem, variata, in orbem acta, recta, curva, densa, rara, nota, ignota; praetercurrentes se invicem, caudas celerius quatientes, aures inclinantes, oculis coruscantes. Ubi vero prope leporem erunt, hoc ipsum venatori significabunt, una cum caudis corpora tota concutientes, bellico more ir-

δὲ περὶ τὸν λαγῶ ὦσι, δῆλον ποιήσουσι τῷ κυνηγέτῃ, σὺν ταῖς οὐραῖς τὰ σώματα ὅλα συνεπικραδαίνουσαι, πολεμικῶς ἐπιφερόμεναι, φιλονείκως παραθέουσαι, συντρέχουσαι φιλοπόνως, συνιστάμεναι ταχὺ, διϊστάμεναι, πάλιν ἐπιφερόμεναι· τελευτῶσαι δὲ ἀφίξονται πρὸς τὴν εὐνὴν τοῦ λαγῶ, καὶ ἐπιδραμοῦνται ἐπ' αὐτόν. Ὁδ' ἐξαίφνης ἀναΐξας, ἐφ' αὑτὸν ὑλαγμὸν ποιήσει τῶν κυνῶν καὶ κλαγγὴν φεύγων. Ἐμβοώντων δὲ αὐτῷ διωκομένῳ, ἰῶ κύνες, ἰῶ κακὸς, σαφῶς γε ὦ κύνες, καλῶς γε ὦ κύνες. Καὶ κυνοδρομεῖν περιελίξαντα ὃ ἀμπέχεται περὶ τὴν χεῖρα, καὶ τὸ ῥόπαλον ἀναλαβόντα, κατὰ τὸν λαγῶ, καὶ μὴ ὑπαντᾷν· ἄπορον γάρ. Ὁδε ὑποχωρῶν,

---

ruentes, certatim procurrentes, studiose concurrentes, cito se conjugentes, vicissim a se discedentes, ac rursus irruentes. Tandem ad leporis cubile pervenient, et in ipsum incurrent. Ille repente subsiliens, canum in se latratum et clamorem fugiendo convertet. Ipsi vero inter persequendum clament, Io canes, Io segnis, Certo canes, recte o canes. Venator obvoluto manui, quocumque circumdatur, clavaque sumta, simul incitato cursu more canum feratur, et leporis quidem a tergo, non ut ei occurrat. Quoniam id difficultatem afferat. Lepus autem se subducens, et celeriter ex oculis seproripiens, rursus ea plerumque loca circuit, quibus in locis inveniebatur. Exclamet autem venator, In eum puer, Io

ταχὺ ἐκλείπων τὴν ὄψιν, πάλιν περιβάλλει, ὅθεν εὑρίσκεται, ἐπὶ τὸ πολύ. Ἀναβοᾶν δὲ κοινὸν μέν· αὐτῷ παῖς, αὐτῷ παῖς, παῖ δὴ, παῖ δή· ὅδε, ἐάν τε ἑαλωκὼς ᾖ, ἐάν τε μὴ, δηλούτω. Καὶ ἐὰν μὲν ἑαλωκὼς ᾖ ἐν τῷ πρώτῳ δρόμῳ, ἀνακαλεσάμενος τὰς κύνας ζητεῖν ἄλλον· ἐὰν δὲ μὴ, κυνοδρομεῖν ὡς τάχιστα, καὶ μὴ ἀφιέναι, ἀλλ᾽ ἐκπερᾷν φιλοπόνως. Καὶ ἐὰν πάλιν ἀπαντῶσι διώκουσαι αὐτὸν, ἀναβοᾷν, εὖγε, εὖγε, ὦ κύνες, ἕπεσθε ὦ κύνες· ἐὰν δὲ πολὺ προειληφυῖαι ὦσι, καὶ μὴ οἷός τ᾽ ᾖ κυνοδρομῶν ἐπιγίγνεσθαι αὐταῖς, ἀλλὰ διημαρτηκὼς ᾖ τῶν δρόμων, καὶ ἢ πλησίον που φοιτώσας, ἢ ἐπιβοώσας, ἢ ἐχομένας τῶν ἰχνῶν μὴ δύνηται ἰδεῖν, πυνθάνεσθαι παρα-

---

eum puer, Puer, inquam, Puer heus. Ille vero significet, captus sit, necne. Quod si primo cursu captus fuerit, revocatis canibus alium quaerat: sin minus, quam celerrime potest, canum more currat, nec desistat, sed studiose omnia pervadat. Quod si rursum persequentes leporem canes occurrerint, exclamet: Recte, recte, o canes, sequimini canes. Si canes eum longe anteverterint, ac jam citato canum more cursu ad eas pervenire nequeat, sed ab ipso cursu aberraverit, aut eas in propinquo vagantes, aut adlatrantes, aut vestigiis inhaerentes videre non possit: in transcursu, ad quemcunque propius venerit, exclamans interroget: Heus tu, vidistine canes? Ubi jam cognoverit, tum vero, si in vestigio fuerint,

θέοντα ἅμα, ὅτῳ ἂν προσπελάζῃ, ἀναβοῶντα, ἦ κατεῖδες ὠῆ τὰς κύνας; Ἐπειδὰν δὲ πύθηται ἤδη, ἐὰν μὲν ἐν τῷ ἴχνει ὦσι, προστάντα ἐγκελεύειν, τοὔνομα μεταβάλλοντα ἑκάστης τῆς κυνὸς, ὁποσαχῆ οἷόν τ' ἂν ᾖ, τοὺς τόνους τῆς φωνῆς ποιούμενον, ὀξὺ, βαρὺ, μικρὸν, μέγα. Πρὸς δὲ τοῖς ἄλλοις κελεύμασιν, ἐὰν ὦσιν ἐν ὄρει αἱ μεταδρομαὶ, ἐπικελεύειν τόδε, εὖ κύνες, εὖ ὦ κύνες· ἐὰν δὲ μὴ πρὸς αὐτοῖς ὦσι τοῖς ἴχνεσι, ἀλλ' ὑπερβάλλωσι, καλεῖν αὐτὰς, οὐ πάλιν, οὐ πάλιν, ὦ κύνες. Ἐπειδὰν δὲ προστῶσι τοῖς ἴχνεσι, περιάγειν αὐτὰς, κύκλους πολλοὺς πυκνοὺς ποιούμενον· ὅπου δ' ἂν ᾖ αὐταῖς ἀμαυρὸν τὸ ἴχνος, σημεῖον θέσθαι στοῖχον ἑαυτῷ, καὶ ἀπὸ

---

accedens hortetur, toties cujusque canis nomen vicissim efferrens, quoties poterit; et vocis intentionem formet in sonum acutum, gravem, parvum, magnum. Praeter alias vero incitationes, si cursu lepores in monte petantur, sic etiam hortetur: Belle canes, belle o canes: Sin autem vestigiis non inhaereant, sed excesserint, tunc eas revocet in hunc modum: Retrorsum, retrorsum, o canes. Sed postquam vestigiis adstiterint, circumducat eas, orbes multos crebrosque faciens: et ubicumque obscura ipsis vestigia fuerint, signum sibi statuat, ipsam indaginem: hinc eas et exhortando et blandiendo colligat, donec manifesto vestigia cog-

τούτου συνείρειν, μέχρις ἂν σαφῶς γνωρίσωσιν, ἐγκελεύοντα καὶ θωπεύοντα. Αἳδ', ἐπειδὰν λαμπρὰ ᾖ τὰ ἴχνη, ἐπιῤῥιπτοῦσαι, παραπηδῶσαι, κοινωνοῦσαι, ὑπολαμβάνουσαι, ἐνσημειούμεναι, ὅρους τιθέμεναι ἑαυταῖς γνωρίμους, ταχὺ μεταθεύσονται· ὅταν δὲ οὕτως διὰ τοῦ ἴχνους πυκνῶς διάττωσι, μὴ κατέχοντα κυνοδρομεῖν, ἵνα μὴ ὑπὸ φιλοτιμίας ὑπερβάλλωσι τὰ ἴχνη. Ἐπειδὰν δὲ περὶ τὸν λαγῶ ὦσι, καὶ τοῦτο ἐπιδεικνύωνται σαφῶς τῷ κυνηγέτῃ, προσέχειν, ὅπως ἂν μὴ ὑποκινῇ εἰς τὸ πρόσθεν, πεφοβημένος τὰς κύνας· αἳδε διαῤῥιπτοῦσαι ταῖς οὐραῖς, καὶ ἑαυταῖς ἐμπίπτουσαι, καὶ πολλὰ ὑπερπηδῶσαι, καὶ ἐπαναπλαγγάνουσαι, ἐπαναίρουσαι τὰς κεφαλὰς,

---

noverint. Illae vero, simul ac clara erunt vestigia, semet in ea conjicientes, adsilientes, consociantes, suspicantes, notantes, fines sibi notos statuentes, cito leporem cursu insequentur. Sed dum illae sic per ipsum vestigium frequenter huc illucque prosiliunt, venator se reprimens, cum canibus minime currat; ne contentione quadam vestigia praetereant. At quum juxta leporem erunt, idque venatori clare ostendent; observet ne metu canum loco se movens, anterius proruat. Illae vero cum caudis hinc inde se jactantes, in se ipsas ruentes, saltu se adtollentes saepius, adlatrantes, capita supra modum erigentes, venatorem inspectantes, haec vera

ὑπερπηδῶσαι, εἰσβλέπουσαι εἰς τὸν κυνηγέτην, ἐπιγνωρίζουσαι ἀληθῆ εἶναι ἤδη ταῦτα, ὑφ' αὑτῶν ἀναστήσουσι τὸν λαγῶ, καὶ ἐπιᾶσι κεκραγυῖαι. Ἐὰν δὲ εἰς τὰς ἄρκυς ἐμπίπτῃ, ἢ ἔξω ἢ ἐντὸς παρενεχθῇ, καθ' ἓν ἕκαστον τούτων ὁ ἀρκυωρὸς γεγωνείτω. Καὶ ἐὰν μὲν ᾖ ἑαλωκὼς, ἕτερον ἐπιζητεῖν· ἐὰν δὲ μὴ, μεταθεῖν χρώμενον τοῖς αὐτοῖς ἐγκελεύμασιν. Ἐπειδὰν δὲ μεταθέουσαι αἱ κύνες ἤδη ὑπόκοποι ὦσι, καὶ ᾖ ὀψὲ ἤδη τῆς ἡμέρας, τότε δεῖ τὸν κυνηγέτην τὸν λαγῶ ἀπειρηκότα ζητεῖν, μὴ παραλείποντα μηδὲν, ὧν ἡ γῆ ἀνίησιν, ἢ ἔχει ἐφ' ἑαυτῆς, τὰς ἀναστροφὰς ποιούμενον πυκνὰς, ὅπως ἂν μὴ παραλειφθῇ· (κατακλίνεται γὰρ ἐν μικρῷ τὸ θηρίον, καὶ οὐκ ἀνίσταται ὑπὸ κόπου

---

jam esse vestigia per seipsas adgnoscentes, ita demum leporem excitabunt, et cum latratu invadent. Quod si lepus in casses inciderit, aut exterius, aut interius evaserit, ad unumquodque horum custos retium clamorem tollat: et, si captus fuerit, alius inquiratur; sin minus, iisdem ut ante concitationibus utendo, persequendus erit. Sed ubi jam serum diei fuerit, canibus propemodum insequendo defatigatis; tum vero leporem venator et ipsum cursu defessum inquirat, nihil eorum relinquens inexcussum, quae terra producit, aut supra se continet; sed crebro se huc illuc convertat, ne praetereatur. Procumbit enim paullo momento lepus, nec surgit prae

καὶ φόβου) τὰς κύνας ἐπαγόμενον, ἐγκελεύοντα, παραμυθούμενον τὴν φιλάνθρωπον, πολλά· τὴν αὐθάδη, ὀλίγα· τὴν μέσην, μέτρια. ἕως ἂν ἢ ἀποκτείνῃ αὐτὸν κατὰ πόδας, ἢ εἰς τὰς ἄρκυς ἐμβάλῃ. Μετὰ δὲ ταῦτα ἀνελόντα τὰς ἄρκυς καὶ τὰ δίκτυα, ἀνατρέψαντα τὰς κύνας ἀπιέναι ἐκ τοῦ κυνηγεσίου· ἐπιμείναντα, ἐὰν ᾖ θερινὴ μεσημβρία, ὅπως ἂν τῶν κυνῶν οἱ πόδες μὴ καίωνται ἐν τῇ πορείᾳ.

ζ′. Σκυλακεύειν δὲ αὐτὰς ἐπανιέντα τῶν πόνων τοῦ χειμῶνος, ἵνα, ἔχουσαι τὴν ἡσυχίαν, πρὸς τὸ ἔαρ ἐπάγωνται τὴν φύσιν γενναίαν· ἡ γὰρ ὥρα πρὸς τὰς αὐξήσεις τῶν κυνῶν κρατίστη αὕτη· εἰσὶ δὲ τέτταρες καὶ δέκα ἡμέραι, ἐν αἷς ἡ ἀνάγκη αὕτη ἔχει. Ἄγειν

---

lassitudine ac metu: Secum autem ducat in eum canes, et incitans has, et verbis animos addens, siqua hominis est studiosa, pluribus; si contumax, paucis; si has inter media, mediocriter; donec leporem vel e vestigio persequens interfecerit, vel in retia compulerit. Post haec autem sagenis retibusque sublatis, canes avocet, et a venatione discedat; alicubi subsistens, si meridies aestivus sit, ne canum in itinere pedes urantur.

7. Hyeme sublevatas laboribus, ad foeturam admittat: ut quietem nactae, verno tempore sobolem generosam producant. Nam hoc anni tempus ad canum incrementa maxime convenit. Sunt autem dies quatuordecim, quibus hac ne-

δὲ καταπαυομένας, ἵνα θᾶττον ἐγκύμονες γίγνωνται, πρὸς κύνας ἀγαθούς· ἐπειδὰν δὲ ὦσιν ἐπίφοροι, μὴ ἐξάγειν ἐπὶ κυνηγέσιον ἐνδελεχῶς, ἀλλὰ διαλείπειν, ἵνα μὴ φιλοπονίαν διαφθείρωσι· κύουσιν ἑξήκονθ' ἡμέρας. Ἐπειδὰν δὲ γένηται τὰ σκυλάκια, ὑπὸ τῇ τεκούσῃ ἐᾷν, καὶ μὴ ὑποβάλλειν ὑφ' ἑτέραν κύνα· αἱ γὰρ θεραπεῖαι αἱ ἀλλότριαι οὐκ εἰσὶν αὔξιμοι· τὸ δὲ τῶν μητέρων καὶ τὸ γάλα ἀγαθὸν, καὶ τὸ πνεῦμα, καὶ αἱ περιβολαὶ φίλαι. Ἐπειδὰν δὲ ἤδη πλανᾶται τὰ σκυλάκια, διδόναι γάλα μέχρι ἐνιαυτοῦ, καὶ οἷς μέλλει τὸν ἅπαντα χρόνον βιώσεσθαι, ἄλλο δὲ μηδέν· αἱ γὰρ βαρεῖαι πλησμοναὶ τῶν σκυλακίων διαστρέφουσι σκέλη, σώμασι νό-

---

cessitate urgentur. Ad egregios vero canes, dum otio et quiete fruuntur, eas admittat, ut celerius concipiant. Ubi jam uterum gestant, assidue venatum eas non educat, sed aliquo interposito spatio; ne studio laboris sibi perniciem adferant. Uterum gestant diebus sexaginta. Catulos, quum nati fuerint, sub ea relinquat, quae partum edidit; nec alteri cani subjiciat. Nam alienae curationes ad incrementa parum conferunt. Matrum vero et lac, et halitus bonus est, et complexus grati. Quum jam oberrant catuli, lac eis ad annum usque praebeatur, cum illis escis, quibus omnem aetatem victitaturi sunt, ac praeterea nihil. Graves enim repletiones catulorum crura distorquent, morbos corporibus in-

σους ἐμποιοῦσι, καὶ τὰ ἐντὸς ἄδικα γίγνεται. Τὰ δ' ὀνόματα αὐταῖς τίθεσθαι βραχέα, ἵνα εὐανάκλητα ᾖ. Εἶναι δὲ χρὴ τοιάδε· Ψυχὴ, Θυμὸς, Πόρπαξ, Στύραξ, Λόγχη, Λόχος, Φρουρὰ, Φύλαξ, Τάξις, Ξίφων, Φόνεξ, Φλέγων, Ἀλκὴ, Τεύχων, Ὑλεὺς, Μήδας, Πόρθων, Σπέρχων, Ὀργὴ, Βρέμων, Ὕβρις, Θάλλων, Ῥώμη, Ἀνθεὺς, Ἥβα, Γηθεὺς, Χαρὰ, Λεύσων, Αὐγὼ, Πολὺς, Βία, Στίχων, Σπουδὴ, Βρύας, Οἰνὰς, Στεῤῥὸς, Κραυγὴ, Καίνων, Τύβρας, Σθένων, Αἰθὴρ, Ἀκτὶς, Αἰχμὴ, Νόης, Γνώμη, Στίβων, Ὁρμή. Ἄγειν δὲ τὰς σκύλακας ἐπὶ τὸ κυνηγέσιον, τὰς μὲν θηλείας, ὀκταμήνους, τοὺς δὲ ἄῤῥενας, δεκαμήνους· πρὸς δὲ τὰ ἴχνη τὰ εὐναῖα μὴ

generant, interiora minus proba reddunt. Brevia vero nomina eis indantur, ut evocari facile possint. Et esse hujusmodi debent: Psyche, Thymus, Porpax, Styrax, Lonche, Lochos, Phrura, Phylax, Taxis, Xiphon, Phonex, Phlegon, Alce, Teuchon, Hyleus, Medas, Porthon, Sperchon, Orge, Bremon, Hybris, Thallon, Rhome, Antheus, Hebe, Getheus, Chara, Leuson, Augo, Polys, Bia, Stichon, Spude, Bryas, OEnas, Sterros, Crauge, Caenon, Tyrbas, Sthenon, Æther, Actis, Æchme, Noes, Gnome, Stribon, Horme. Ad venationem vero catulos educat, feminas mensium octo; mares, decem. Ad vestigia cubilium eos non solvat, sed laxatos longis retinens loris, canes vestigantes subsequatur, et

λύειν, ἀλλ' ἔχοντα ὑφειμένας μακροῖς ἱμᾶσιν, ἀκολουθεῖν ταῖς κυσὶν ἰχνευούσαις, ἐῶντα αὐτὰς διατρέχειν τὰ ἴχνη. Καὶ ἐπειδὰν ὁ λαγὼς εὑρίσκηται, ἐὰν μὲν καλαὶ ὦσι πρὸς τὸν δρόμον τὰ εἴδη, μὴ ἀνιέναι εὐθύς· ἐπειδὰν δὲ προλάβῃ ὁ λαγὼς τῷ δρόμῳ, ὥστε μὴ ἐφορᾶν ἔτι αὐτὸν, τὰς σκύλακας ἱέναι. Ἐὰν γὰρ ὁμόθεν καλὰς τὰ εἴδη οὔσας εὐψύχους πρὸς τὸν δρόμον ἐπιλύῃ, ὁρῶσαι τὸν λαγῶ, ἐντεινόμεναι ῥήγνυνται, οὔπω ἔχουσαι συνεστῶτα τὰ σώματα· διαφυλάττειν οὖν δεῖ τοῦτο τὸν κυνηγέτην. Ἐὰν δὲ αἰσχίους ὦσι πρὸς τὸν δρόμον, οὐδὲν κωλύει ἱέναι· εὐθὺς γὰρ δὴ ἀνέλπιστοι οὖσαι τοῦ ἑλεῖν, οὐ πείσονται τοῦτο. Τὰ δὲ δρομαῖα, ἕως ἂν ἔλθωσι,

---

catulos per vestigia currere sinat. Ubi jam lepus reperitur, siquidem catulorum species ad cursum egregie comparata sit, non statim eos dimittat: sed ubi cursu lepus aliquod spatium anticipaverit, ut jam non amplius eum intueatur, ibi tum catuli laxandi erunt. Nam si specie praeditos egregia, et ad cursum animosos comminus solvat; intuentes hi leporem, prae contentione rumpuntur, quum necdum habeant corpora solide compacta. Quapropter hoc venatori cavendum. Sin species turpis ad cursum parum idoneas arguat, nihil impedit quominus abeant. Non enim malum hoc illis accidet, quum ad initio parum spei sit, futurum, ut leporem capiant. Vestigia vero, quae cursu lepus impressit, catulos insequi

τῷ ἴχνει μεταθεῖν ἐᾷν· ἁλισκομένου δὲ τοῦ λαγῶ, διδόναι αὐταῖς ἀναῤῥηγνύναι. Ἐπειδὰν δὲ μηκέτι θέλωσι προσμένειν ταῖς ἄρκυσιν, ἀλλ' ἀποσκεδαννύωνται, ἀναλαμβάνειν, ἕως ἂν ἐθισθῶσιν εὑρίσκειν προσθέουσαι τὸν λαγῶ· μὴ, οὐκ ἐν κόσμῳ ἀεὶ τοῦτον ζητοῦσαι, τελευτῶσαι γίγνωνται ἔκκυνοι· πονηρὸν μάθημα. Πρὸς δὲ ταῖς ἄρκυσι διδόναι τὰ σιτία αὐταῖς, ἕως ἂν νέαι ὦσιν, ὅταν ἀναίρωνται, ἵν', ἐὰν πλανηθῶσιν ἐν τῷ κυνηγεσίῳ δι' ἀπειρίαν, πρὸς τοῦτο ἐπανιοῦσαι σώζωνται. Ἀφεθήσονται δὲ τούτου, ὅταν ἤδη τῷ θηρίῳ ἔχωσι πολεμίως, ἐπιμέλειαν δὲ ποιήσονται τούτου μᾶλλον, ἢ ἐκείνου φροντίζειν. Χρὴ δὲ καὶ εἰς τὰ πολλὰ διδόναι τὰ ἐπιτήδεια

---

sinat, donec eum invenerint. Ubi lepus ab eis capitur, discerpendum iisdem tradat. Quum ad retia manere nolunt, sed palantes hinc inde disperguntur: revocet eos, donec adcurrentes invenire leporem adsuescant: ne semper eum absque ordine quaerentes, tandem canum a societate se removeant: quod in eis documentum non probatur. Itaque dum juvenes sunt, ad casses eis escas objiciat, ubi quid invenerint: ut si propter imperitiam in venatu aberraverint, ad escas redeuntes non amittantur. Hoc vero non amplius faciundum, quum infestis erunt in feram animis, et hanc magis adpetent, quam escas. Plerumque vero canibus

ταῖς κυσὶν αὐτόν· ὅταν μὲν γὰρ ἐνδεεῖς ὦσι, τούτου τὸν αἴτιον οὐκ ἴσασιν· ὅταν δὲ ἐπιθυμοῦσαι λάβωσι, τὸν διδόντα στέργουσιν.

η΄. Ἰχνεύεσθαι δὲ τοὺς λαγὼς, ὅταν νίφῃ ὁ θεὸς, ὥστε ἠφανίσθαι τὴν γῆν· εἰ δ' ἐνέσται μελάγχειμα, δυσζήτητος ἔσται. Ἔστι δὲ, ὅταν μὲν ἐπινίφῃ, καὶ ᾖ βοῤῥεῖον, τὰ ἴχνη ἔξω πολὺν χρόνον δῆλα· οὐ γὰρ ταχὺ συντήκεται· ἐὰν δὲ νότιός τε ᾖ, καὶ ἥλιος ἐπιλάμπῃ, ὀλίγον χρόνον· ταχὺ γὰρ διαχεῖται· ὅταν δὲ ἐπινίφῃ συνεχῶς, οὐδὲν δεῖ· ἐπικαλύπτει γάρ· οὐδὲ, ἂν πνεῦμα ᾖ μέγα· συμφοροῦν γὰρ τὴν χιόνα, ἀφανίζει. Κύνας μὲν οὖν οὐδὲν δεῖ ἔχοντα ἐξιέναι ἐπὶ τὴν θήραν

---

ipse venator cibos objiciet. Nam quum eis non indigent, pascentem non agnoscunt: ac quum avide cibum adpetentes, accipiunt; diligunt eum qui offert.

8. Lepores investigandi sunt, quum nix ita ceciderit, ut terram operiat. Quippe si nivi loca quaedam hieme nigricantia sint interjecta, difficilis erit investigatu lepus. Quum ningit flante borea, vestigia diu manifesta exstant. Non enim cito liquescunt; Sin et auster spiret, ac solis splendor accedat, pauxillum durant, cito diffluentia. Quum vero nix continuo cadit, vestigatione nulla utendum. Nix enim vestigia tegit. Nec, quum magni ventorum flatus sunt. Quippe nivem congerens ventus, vestigia delet. Quapropter ad hu-

ταύτην· ἡ γὰρ χιὼν καίει τῶν κυνῶν τὰς ῥῖνας, τοὺς πόδας, τὴν ὀσμὴν τοῦ λαγῶ ἀφανίζει διὰ τὸ ὑπέρπαγες. Λαβόντα δὲ τὰ δίκτυα, μετ' ἄλλου ἐλθόντα, πρὸς τὰ ὄρη παριέναι ἀπὸ τῶν ἔργων· καὶ, ἐπειδὰν λάβῃ τὰ ἴχνη, πορεύεσθαι κατὰ ταῦτα. Ἐὰν δ' ἐπηλλαγμένα ᾖ, ἐκ τῶν αὐτῶν πάλιν εἰς τὸ αὐτὸ ἥκοντα, κύκλους ποιούμενον, ἐκπεριϊέναι τὰ τοιαῦτα, ζητοῦντα ὁποῖα ἔξεισι. Πολλὰ δὲ πλανᾶται ὁ λαγὼς, ἀπορούμενος ὅπου κατακλιθῇ· ἅμα δὲ καὶ εἴθισται τεχνάζειν τῇ βαδίσει, διὰ τὸ διώκεσθαι ἀεὶ ἀπὸ τῶν τοιούτων. Ἐπεὶ δ' ἂν φανῇ τὸ ἴχνος, προϊέναι εἰς τὸ πρόσθεν. Ἄξει δὲ ἢ πρὸς σύσκιον τόπον, ἢ πρὸς ἀπόκρημνον· τὰ γὰρ πνεύ-

---

jusmodi venationem cum canibus exeundum non est, quandoquidem nix et canum nares adurit, et pedes, et leporis odorem gelù nimio cogit evanescere: sed sumtis retibus venator, alio sibi adjuncto, cultis a locis ad montes transeat, et quum vestigia deprehenderit, secundum ea progrediatur. Si variata sint, ex iisdem, eodem rediens, multis ambagibus talia vestigia circumeat, qualia exeunt. Non parum vero lepus oberrat, dubius ubi procumbat. Simul in ipso incessu, quodam uti adsuevit artificio, quod hinc peti persequendo soleat. Ubi vestigium adparuerit, antrorsum progrediatur. Deducetur autem ad locum vel opacum, vel abrup-

ματα ὑπερφορεῖ τὴν χιόνα ὑπὲρ τῶν τοιούτων. Παραλείπεται οὖν εὐνάσιμα πολλά· ζητεῖ δὲ τοῦτο. Ἐπειδὰν δὲ τὰ ἴχνη πρὸς τοιαῦτα φέρῃ, μὴ προσιέναι ἐγγὺς, ἵνα μὴ ὑποκινῇ, ἀλλὰ κύκλῳ ἐκπεριϊέναι· ἐλπὶς γὰρ, αὐτοῦ εἶναι. Δῆλον δ' ἔσται· τὰ γὰρ ἴχνη ἀπὸ τῶν τοιούτων οὐδαμοῦ περάσει. Ἐπειδὰν δὲ ᾖ σαφὲς, ὅτι αὐτοῦ ἐστὶν, ἐᾷν· μενεῖ γάρ· ἕτερον δὲ ζητεῖν, πρὶν τὰ ἴχνη ἄδηλα γενέσθαι, τῆς ὥρας ἐνθυμούμενον, ὅπως, ἂν καὶ ἑτέρους εὑρίσκῃ, ἔσται ἡ λειπομένη ἱκανὴ περιστήσασθαι. Ἥκοντος δὲ τούτου, περιτείνειν αὐτῶν ἑκάστῳ τὰ δίκτυα τὸν αὐτὸν τρόπον, ὅνπερ ἐν τοῖς μελαγχείμοις, περιλαμ-

---

tum; quod venti nivem trans ejusmodi loca ferant. Itaque leporinis cubilibus illic idonea loca multa relinquuntur, quae quidem lepus ipse quaeritat. Quum vero vestigia venatorem ad hujusmodi loca ducent, non accedat propius, ne lepus se loco moveat; sed per ambages circumeat. Nam spes est, illic esse leporem: statimque patebit hoc, quum inde vestigia nullum in alium se locum ulterius porrigent. Ubi constiterit, leporem illic esse: relinquat eum ibidem, manebit enim; et alium quaerat ante quam evanescant vestigia; temporis apud animum rationem habens, ut si alios quoque reperiat, reliquum diei leporibus indagine cingendis sufficiat. Ubi ita acciderit, retia singulis obtendat, eodem modo quo in locis nigricantibus; ita quidem, ut ubi

βάνοντα ἐντὸς, πρὸς ὅτῳ ἂν ᾖ· καὶ, ἐπειδὰν ἑστηκότα ᾖ, προσελθόντα κινεῖν. Ἐὰν δὲ ἐκκυλισθῇ ἐκ τῶν δικτύων, μεταθεῖν κατὰ τὰ ἴχνη· ὅδε ἀφίξεται πρὸς ἕτερα τοιαῦτα χωρία, ἐὰν μὴ ἄρα ἐν αὐτῇ τῇ χιόνι πιέσῃ ἑαυτόν. Σκεψάμενον οὖν δεῖ, ὅπου ἂν ᾖ, περιΐστασθαι. Ἐὰν δὲ μὴ ὑπομένῃ, μεταθεῖν· ἁλώσεται γὰρ καὶ ἄνευ τῶν δικτύων· ταχὺ γὰρ ἀπαγορεύει, διὰ τὸ βάθος τῆς χιόνος, καὶ διὰ τὸ, κάτωθεν τῶν ποδῶν λασίων ὄντων, προσέχεσθαι αὐτῷ ὄγκον πολύν.

θ΄. Ἐπὶ δὲ τοὺς νεβροὺς καὶ τὰς ἐλάφους κύνας εἶναι Ἰνδικάς· εἰσὶ γὰρ ἰσχυραὶ, μεγάλαι, ποδώκεις, οὐκ ἄψυχοι· ἔχουσαι δὲ ταῦτα, ἱκαναὶ γίγνονται πονεῖν. Τοὺς μὲν

---

cumque fuerit, includatur. Retibus autem jam erectis, accedens leporem excitet. Quod si fuerit elapsus e retibus, per vestigia sequatur: quoniam ad alia lepus ejusmodi loca perveniet, nisi forte in ipsam nivem se depresserit. Itaque venator, ubi consideravit, quo loco sit, retibus eum cinget: si non subsistat, cursu insequetur. Nam sine retibus etiam capietur. Quippe celeriter animum despondet, tum ob nivis altitudinem, tum etiam propterea quod quum inferius ei pedes hirsuti sint, magna nivis moles eis adhaereat.

9. Hinnulis cervisque venandis Indicae canes adhibendae sunt. Nam eae robustae, magnae, veloces sunt, nec pusillanimes: et quum tales sint, ad labores quoque sufficiunt. Ac

οὖν νεογνοὺς τῶν νεβρῶν τοῦ ἦρος θηρᾶν· ταύτην γὰρ τὴν ὥραν γίγνονται. Κατασκέψασθαι δὲ πρότερον προελθόντα εἰς τὰς ὀργάδας, οὗ εἰσὶν ἔλαφοι πλεῖσται· ὅπου δ' ἂν ὦσιν, ἔχοντα τὸν κυναγωγὸν τὰς κύνας καὶ ἀκόντια, πρὸ ἡμέρας ἐλθόντα εἰς τὸν τόπον τοῦτον, τὰς μὲν κύνας δῆσαι ἄποθεν ἐκ τῆς ὕλης, ὅπως μὴ, ἂν ἴδωσι τὰς ἐλάφους, ὑλακτῶσιν· αὐτὸν δὲ σκοπιωρεῖσθαι. Ἅμα δὲ τῇ ἡμέρᾳ ὄψεται ἀγούσας τοὺς νεβροὺς πρὸς τὸν τόπον, οὗ ἂν μέλλῃ ἑκάστη τὸν ἑαυτῆς εὐνάσκειν. Κατακλίνασαι δὲ, καὶ γάλα δοῦσαι, καὶ διασκεψάμεναι, μὴ ὁρῶνται ὑπό τινος, φυλάττει τὸν αὑτῆς ἑκάστη, ἀπελθοῦσα εἰς τὸ ἀντιπέρας. Ἰδόντα δὲ ταῦτα τὰς μὲν κύνας

---

tenerae quidem aetatis hinnulos verno tempore venetur: tunc enim nascuntur. Sed primum lucos ingressus, in quibus cervi plurimi sunt, omnia contempletur, et ad locum, in quo fuerint, canum magister cum canibus et jaculis ante lucem veniens, canes a sylva procul religet; ne, si cervam viderint, latratus emittant: ipse de specula prospiciat. Videbit autem simul, ac illuxerit, cervas illuc ducentes hinnulos, ubi suum quaelibet in cubili est collocatura. Postquam eos heic reclinarunt humi, et lactarunt, et hinc inde considerarunt, ne conspiciantur a quoquam: ita deinde in locum adversum discedentes, suum singulae custodiunt. Haec ubi viderit, ca-

λῦσαι, αὐτὸν δὲ λαβόντα ἀκόντια προϊέναι ἐπὶ τὸν νεβρὸν τὸν πρῶτον, ὅπου εἶδεν εὐνασθέντα, τῶν τόπων ἐνθυμούμενον, ὅπως μὴ διαμαρτήσεται· πολὺ γὰρ ἀλλοιοῦνται τῇ ὄψει ἐγγὺς προσιόντι, ἢ οἳ πόῤῥωθεν ἔδοξαν εἶναι. Ἐπειδὰν δὲ ἴδῃ αὐτὸν, προσιέναι ἐγγύς. Ὅδε ἕξει ἀτρέμα, πιέσας ὡς ἐπὶ γῆν, καὶ ἐάσει ἀνελέσθαι (ἐὰν μὴ ἐψυγμένος ᾖ) βοῶν μέγα. Τούτου δὲ γενομένου, οὐ μενεῖ· ταχὺ γὰρ τὸ ὑγρὸν, ὃ ἔχει ἐν ἑαυτῷ, ὑπὸ τοῦ ψυχροῦ συνιστάμενον, ποιεῖ ἀποχωρεῖν αὐτόν. Ἁλώσεται δὲ ὑπὸ τῶν κυνῶν σὺν πόνῳ διωκόμενος· λαβόντα δὲ δοῦναι τῷ ἀρκυωρῷ· ὅδε βοήσεται· ἡ δ' ἔλαφος τὰ μὲν ἰδοῦσα, τὰ δ' ἀκούσασα, ἐπιδραμεῖται τῷ ἔχοντι αὐτὸν,

---

nes solvat: ipse sumtis jaculis, ad primum hinnulum progreditor, ad animum revocans, ubi locorum in cubili reclinatum conspexerit, ne forte aberret. Nam pleraque loca videntur adspectui propius accedentis alia quam sibi ipsi de longinquo apparuerant. Quum autem hunc viderit, accedat propius. Ille immotus manebit, humum versus se deprimens, et se tolli sinet, nisi sit imbre madidus, et valde clamet. Id enim si fiat, non manebit. Nam humor ille, quem intra se continet, prae frigore concrescens, ut celeriter inde se proripiat, efficit. Capietur autem a canibus cum labore insequentibus. Captum custodi retium tradat. Tollet ille clamorem, et cerva partim conspectis his, partim auditis, cursu tenentem

ζητοῦσα ἀφελέσθαι. Ἐν δὲ τούτῳ τῷ καιρῷ ἐγκελεύειν ταῖς κυσὶ, καὶ χρῆσθαι τοῖς ἀκοντίοις. Κρατήσαντα δὲ τούτου, πορεύεσθαι καὶ ἐπὶ τοὺς ἄλλους, καὶ τῷ αὐτῷ εἴδει πρὸς τοὺς αὐτοὺς χρῆσθαι τῆς θήρας. Καὶ οἱ μὲν νέοι τῶν νεβρῶν οὕτως ἁλίσκονται· οἱ δὲ ἤδη μεγάλοι, χαλεπῶς· νέμονται γὰρ μετὰ τῶν μητέρων καὶ ἑτέρων ἐλάφων· καὶ ἀποχωροῦσιν, ὅταν διώκωνται, ἐν μέσαις, ὅτε δὲ πρόσθεν, ἐν δὲ τῷ ὄπισθεν, ὀλιγάκις. Αἱ δ' ἔλαφοι τὰς κύνας, ὑπὲρ αὐτῶν ἀμυνόμεναι, καταπατοῦσιν· ὥστ' οὐκ εὐάλωτοί εἰσιν, ἐὰν μὴ προσμίξας τις εὐθὺς διασκεδάσῃ αὐτὰς ἀπ' ἀλλήλων, ὥστε μονωθῆναι τινὰ αὐτῶν. Βιασθεῖσαι δὲ τοῦτο, τὸν μὲν πρῶτον δρόμον

---

invadet, et eripiendi viam quaeret. Interea vero canes incitet venator, et jaculis utatur. Hunc ubi redegerit in potestatem, ad alios tendat; in quos eodem genere venationis utetur. Et juvenes quidem hinnuli hoc modo capientur: at vero jam grandiusculi, difficilius. Quippe cum matribus aliisque cervis pascuntur, et in eos medios se recipiunt, quoties ab insequentibus cursu petuntur: interdum ante illos procurrunt, a tergo rarius esse solent. Cervae autem, hos propugnandi studio, canes proterunt et proculcant. Itaque captu difficiles sunt, nisi quis statim irruerit, et feras a se invicem ita dissipaverit, ut solus hinnulorum aliquis desertus maneat. Quum autem hoc agere coactae sunt, canes a tergo

αἱ κύνες ἀπολείπονται· ἥ τε γὰρ ἀπουσία τῶν ἐλάφων ποιεῖ αὐτὸν περίφοβον, τό τε τάχος οὐδενὶ ἐοικός ἐστι τῶν τηλικούτων νεβρῶν· δευτέρῳ δὲ καὶ τρίτῳ δρόμῳ ταχὺ ἁλίσκονται· τὰ γὰρ σώματα αὐτῶν, διὰ τὸ ἔτι νεαρὰ εἶναι, τῷ πόνῳ οὐ δύνανται ἀντέχειν. Ἵστανται δὲ καὶ ποδοστράβαι ταῖς ἐλάφοις ἐν τοῖς ὄρεσι, περὶ τοὺς λειμῶνας, καὶ τὰ ῥεῖθρα, καὶ τὰς νάπας, ἐν ταῖς διόδοις, καὶ τοῖς ἔργοις, πρὸς ὅ, τι ἂν προσίῃ. Χρὴ δὲ εἶναι τὰς ποδοστράβας σμίλακος πεπλεγμένας, μὴ περιφλοίους, ἵνα μὴ σήπωνται, τὰς δὲ στεφάνας εὐκύκλους ἐχούσας, καὶ τοὺς ἥλους ἐναλλὰξ σιδηροῦς τε καὶ ξυλίνους ἐγκαταπεπλεγμένους ἐν τῷ πλοκάμῳ· μείζους δὲ

---

cursu primo relinquuntur. Nam et valde formidolosum reddit absentia cervarum, et hinnulorum id aetatis celeritas alia nulla cum celeritate comparari potest. Secundo autem tertiove cursu, cito capiuntur. Quippe corpora illorum, quum adhuc recentia sint ac tenera, laborem sustinere nequeunt. Solent etiam collocari tendiculae cervis, in montibus, circa prata, rivos, ac flumina, saltus ac valles, ad viarum aditus atque transitus, in agris, quocumque adierint. Tendiculas autem oportet e taxo contextas esse, delibratas, ne putrescant; et habere coronas plane orbiculares, clavis alternatim ferreis atque ligneis in reste defixis ac innexis: inter quos ma-

τοὺς σιδηροῦς, ὅπως ἂν οἱ μὲν ξύλινοι ὑπείκωσι τῷ ποδὶ, οἱ δὲ πιέζωσι. Τὸν δὲ βρόχον τῆς σειρίδος τὸν ἐπὶ τὴν στεφάνην ἐπιτεθησόμενον, πεπλεγμένον σπάρτου, καὶ αὐτὴν τὴν σειρίδα· ἔστι γὰρ ἀσηπτότατον τοῦτο· ὁ δὲ βρόχος αὐτὸς ἔστω στιφρὸς, καὶ ἡ σειρίς· τὸ δὲ ξύλον τὸ ἐξαπτόμενον, ἔστω μὲν δρυὸς ἢ πρίνου, μέγεθος τρισπίθαμον, περίφλοιον πάχος παλαιστῆς. Ἱστάναι δὲ τὰς ποδοστράβας, διελόντα τῆς γῆς βάθος πενταπάλαιστον, περιφερὲς δὲ τοῦτο, καὶ ἄνωθεν ἴσον ταῖς στεφάναις τῶν ποδοστραβῶν, εἰς δὲ τὸ κάτω ἀμειβόμενον στενότητι· διελεῖν δὲ καὶ τῇ σειρίδι καὶ τῷ ξύλῳ τῆς γῆς, ὅσον ἵζεσθαι ἀμφοῖν. Ποιήσαντα δὲ ταῦτα, ἐπὶ μὲν τὸ

---

jores sint ferrei, ut pedi cedant lignei, et eundem ferrei premant. Laqueus autem funiculi coronae imponendi, cum ipso funiculo, nexus e sparto sit. Quippe putredini hoc minime obnoxium est. Ipse laqueus et funiculus firmi sint. Lignum, quod funiculo adligabitur, quernum, aut ilignum esto; longitudine trium spithamarum, crassitudine unius palmi, corticemque suum adhuc habeat. Tendiculas vero collocet aperta scrobe ad quinque palmos in orbem, superne coronis tendicularum aequalem, inferius subinde angustiorem; similiter funiculo et ligno scrobem aperiat, quanta demittendo utrique conveniat. Haec ubi fecerit, in fundum

βάθος τὴν ποδοστράβην ἐπιθεῖναι κατωτέρω ἰσόπεδον, περὶ δὲ τὴν στεφάνην τὸν βρόχον τῆς σειρίδος· καὶ αὐτὴν καὶ τὸ ξύλον καθέντα εἰς τὴν χώραν τὴν ἑκατέρου, τῇ στεφάνῃ ἐπιθεῖναι δοκίδας ἀτρακτυλίδος, μὴ ὑπερτεινούσας εἰς τὸ ἔξω, ἐπὶ δὲ τούτων πέταλα λεπτὰ, ὧν ἂν ἡ ὥρα ᾖ. Μετὰ δὲ τοῦτο τῆς γῆς ἐπιβαλεῖν ἐπ' αὐτὰ πρῶτον μὲν τὴν ἐπιπολῆς ἐξαιρεθεῖσαν ἐκ τῶν ὀρυγμάτων, ἄνωθεν δὲ ταῦτα γῆς στερεᾶς τῆς ἄποθεν, ἵνα ᾖ τῇ ἐλάφῳ ὅτι μάλιστα ἄδηλος ἡ στάσις· τήν τε περιοῦσαν τῆς γῆς ἀποφέρειν πόῤῥω ἀπὸ τῆς ποδοστράβης· ἐὰν γὰρ ὀσφραίνηται νεωστὶ κεκινημένης, δυσωπεῖται· ταχὺ δὲ ποιεῖ τοῦτο. Ἐπισκοπεῖν δὲ, ἔχοντα τὰς κύνας, τὰς μὲν ἐν

---

scrobis inferius tendiculam aequabili situ imponat; laqueum vero funiculi circumponat coronae. Et quum funiculum atque lignum suo utrumque loco demiserit, atractylidis virgulas imponat coronae, non nimium tendentes extrinsecus, et super eas folia minuta spargat, quae tunc anni tempus habebit. Postea vero terra eis superinjiciatur primum e superficie scrobium egesta, et super eam solida terra procul inde sumta, ut cervae quam maxime occultus sit locus: quodque terrae supererit e scrobibus, procul a tendicula deportetur. Etenim si motae recenter humi odorem cerva perceperit, quod facere statim solet, haesita-

τοῖς ὄρεσιν ἑστώσας, μάλιστα μὲν ἕωθεν, χρὴ δὲ καὶ τῆς ἄλλης ἡμέρας· ἐν δὲ τοῖς ἔργοις, πρωΐ. Ἐν μὲν γὰρ τοῖς ὄρεσιν οὐ μόνον τῆς νυκτὸς ἁλίσκονται, ἀλλὰ καὶ μεθ' ἡμέραν, διὰ τὴν ἐρημίαν· ἐν δὲ τοῖς ἔργοις, τῆς νυκτὸς, διὰ τὸ μεθ' ἡμέραν περιφοβεῖσθαι τοὺς ἀνθρώπους. Ἐπειδὰν δὲ εὕρῃ ἀνεστραμμένην τὴν ποδοστράβην, μεταθεῖν ἐπιλύσαντα τὰς κύνας, καὶ ἐπικελεύσαντα, κατὰ τὸν ὅλκον τοῦ ξύλου, σκοπούμενον, ὅπου ἂν φέρηται. Ἔσται δὲ οὐκ ἄδηλον ἐπὶ τὸ πολύ· οἵ τε γὰρ λίθοι ἔσονται κεκινημένοι, τά τ' ἐπισύρματα τοῦ ξύλου καταφανῆ ἐν τοῖς ἔργοις· ἐὰν δὲ τραχέας τόπους διαπερᾷ, αἱ πέτραι ἕξουσι τὸν φλοιὸν τοῦ ξύλου ἀφηρπασμένον,

bunda restitat. Observet autem venator, cum canibus, cervas quae in montibus degunt, matutino praesertim, nec minus etiam reliquo diei tempore; quae cultis in locis, ante lucem. Quippe non tantum noctu capiuntur in montibus, sed etiam interdiu, propter solitudinem: in locis autem cultis, noctu; idque propterea, quod homines admodum interdiu cervae metuant. Quum autem tendiculam eversam repererit, solutis et incitatis canibus insequatur, qua lignum tractum erit; et quonam id tendat, observet. Plerumque vero non obscurum erit. Nam et lapides erunt loco moti, et ligni tracti vestigia manifesta in arvis exstabunt. Si per aspera loca feratur, delibrati ligni cortex saxis adhae-

καὶ κατὰ τοῦτο ῥᾳους αἱ μεταδρομαὶ ἔσονται. Ἐὰν μὲν οὖν τοῦ προσθίου ποδὸς ἁλῷ, ταχὺ ληφθήσεται· ἐν γὰρ τῷ δρόμῳ πᾶν τὸ σῶμα τύπτει καὶ τὸ πρόσωπον· ἐὰν δὲ τοῦ ὄπισθεν, ἀφελκόμενον τὸ ξύλον ἐμποδὼν ὅλῳ ἐστὶ τῷ σώματι· ἐνίοτε δὲ καὶ εἰς δικρόας τῆς ὕλης ἐμπίπτει φερόμενον, καὶ, ἐὰν μὴ ἀποῤῥήξῃ τὴν σειρίδα, καταλαμβάνεται αὐτοῦ. Χρὴ δ', ἐὰν οὕτως ἕλῃ, ἢ περιγενόμενος πόνῳ, ἐὰν μὲν ᾖ ἄῤῥην, μὴ προσιέναι ἐγγύς· τοῖς γὰρ κέρασι παίει καὶ τοῖς ποσίν· ἄποθεν οὖν ἀκοντίζειν. Ἁλίσκονται δὲ καὶ ἄνευ ποδοστράβης διωκόμεναι, ὅταν ᾖ ἡ ὥρα θερινή· ἀπαγορεύουσι γὰρ σφόδρα, ὥστε ἑστῶσαι ἀκοντίζονται· ῥιπτοῦσι δὲ καὶ εἰς τὴν

---

rebit, et hoc ipso signo facilior erit insecutio. Quod si fera pede capta fuerit anteriori, cito in potestatem veniet. Nam lignum inter currendum corpus totum et os percutit. Sin posteriore, lignum, quod aegre trahitur, universum corpus impediet. Nonnunquam et in bifida quaedam per sylvam incidit, dum ita trahitur; et nisi funiculum abruperit, illic deprehenditur. Quod si fera vel hoc modo vel lassitudine victa, in potestatem venerit, et mas sit; propius adiri non debet. Nam et cornibus ferit, et pedibus. Itaque jaculis eminus utendum. Capiuntur etiam sine tendiculis, quum quis cervas aestate persequitur. Quippe cursu tam vehementer exanimantur, ut etiam stantes jaculis se conficiendas exhibeant.

θάλατταν, ἐὰν κατέχωνται, καὶ εἰς τὰ ὕδατα ἀπορούμεναι· ὅτε δὲ διὰ δύσπνοιαν πίπτουσι.

ί. Πρὸς δὲ τὸν ὗν τὸ ἄγριον κεκτῆσθαι κύνας Ἰνδικὰς, Κρητικὰς, Λοκρίδας, Λακαίνας· ἄρκυς, ἀκόντια, προβόλια, ποδοστράβας. Πρῶτον μὲν οὖν χρὴ εἶναι τὰς κύνας ἐκ τούτου τοῦ γένους, μὴ τὰς ἐπιτυχούσας, ἵνα ἕτοιμοι ὦσι πολεμεῖν τῷ θηρίῳ. Αἱ δὲ ἄρκυς λίνων μὲν τῶν αὐτῶν, ὧνπερ αἱ τῶν λαγωῶν· πέντε καὶ τετταράκοντα λίνοι ἐκ τριῶν τόνων· ἕκαστος δὲ τόνος ἐκ πεντεκαίδεκα λίνων· ἀπὸ δὲ τοῦ κορυφαίου τὸ μέγεθος δεκάμματοι, τὸ δὲ βάθος τῶν βρόχων πυγόνος· οἱ δὲ περίδρομοι, ἡμιόλιοι τοῦ τῶν

Itidem ubi tenentur, tam in mare quam alias aquas se conjiciunt: nonnunquam deficiente spiritu, concidunt.

10. At in aprum sylvestrem canes comparet Indicas, Cretenses, Locrenses, Lacaenas: casses, jacula, venabula, tendiculas. Ac primum quidem canes ex hoc genere oportet esse minime vulgares, ut ad pugnandum cum fera paratae sint, ac promtae. Sagenas ex iisdem filis, quibus ad leporum venationem utendum diximus, necti oportet: filis quinque et quadraginta, funibus tribus; et unusquisque funis quindecim filis constet. Longitudo nodos habeat a summo fune decem, latitudo laqueorum sit cubiti minoris. Funiculi circuitores

ἀρκύων πάχους· ἐπ' ἄκροις δὲ δακτυλίους ἐχέτωσαν, ὑφείσθωσαν δὲ ὑπὸ τοὺς βρόχους, τὸ δὲ ἄκρον αὐτῶν ἐκπεράτω ἔξω διὰ τῶν δακτυλίων· ἱκαναὶ δὲ πεντεκαίδεκα. Τὰ δὲ ἀκόντια ἔστω παντοδαπὰ, ἔχοντα τὰς λόγχας εὐπλατεῖς καὶ ξυρήκεις, ῥάβδους δὲ στιφράς. Τα δὲ προβόλια, πρῶτον μὲν λόγχας ἔχοντα τὸ μὲν μέγεθος πενταπαλαίστους, κατὰ δὲ μέσον τὸν αὐλὸν κνώδοντας ἀποκεχαλκευμένους, στιφροὺς, καὶ τὰς ῥάβδους κρανεΐνας δορατοπαχεῖς. Αἱ δὲ ποδοστράβαι, ὅμοιαι ταῖς τῶν ἐλάφων. Συγκυνηγέται δ' ἔστωσαν· τὸ γὰρ θηρίον μόλις καὶ ὑπὸ πολλῶν ἁλίσκεται. Ὅπως δὲ δεῖ τούτων ἑκάστῳ χρῆσθαι πρὸς θήραν, διδάξω.

---

retium crassitiem habeant sesquialteram, et in fastigiis anulos laqueis suppositos, extremaque horum per anulos exeant. Sufficient vero quindecim. Jacula varia sint, quae spicula habeant satis lata et acuta novaculae instar, hastiliaque firma. Venabula vero primum habeant spicula quinum palmorum, et ubi spiculum hastili adnectitur, illic in medio dentalia vel aures sint aeratae, firmae ; ipsaque hastilia cornea sint, crassitudine hastae. Tendiculae, quales cervorum, sunto. Sed venationis comites adsint. Quippe fera ista vix a multis etiam capitur. Quomodo autem singulis instrumentis hisce sit utendum ad venationem, ostendam. Pri-

Πρῶτον μὲν οὖν χρὴ ἐλθόντας, οὗ ἂν οἴωνται εἶναι, ὑπάγειν τὸ κυνηγέσιον, λύσαντας μίαν τῶν κυνῶν τῶν Λακαινῶν, τὰς δ' ἄλλας ἔχοντας δεδεμένας συμπεριϊέναι τῇ κυνί. Ἐπειδὰν δὲ λάβῃ αὐτοῦ τὰ ἴχνη, ἕπεσθαι ἑξῆς τῇ ἰχνεύσει, ἡγουμένῃ ἀκολουθίᾳ. Ἔσται δὲ καὶ τοῖς κυνηγέταις πολλὰ δῆλα αὐτοῦ, ἐν μὲν τοῖς μαλακοῖς τῶν χωρίων, τὰ ἴχνη· ἐν δὲ τοῖς λασίοις, τῆς ὕλης κλάσματα· ὅπου δ' ἂν δένδρα ᾖ, πληγαὶ τῶν ὀδόντων. Ἡ δὲ κύων ἐπὶ τὸ πολὺ ἀφίξεται τόπον ὑλώδη ἰχνεύουσα· κατακλίνεται γὰρ τὸ θηρίον ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ εἰς τοιαῦτα· τοῦ μὲν γὰρ χειμῶνος ἐστὶν ἀλεεινά, τοῦ δὲ θέρους ψυχεινά. Ἐπειδὰν δ' ἀφίκηται ἐπὶ τὴν εὐνήν, ὑλακτεῖ·

---

mum igitur, quum ad locum venerint; ubi aprum esse conjiciunt, adducere canum gregem debent, una de canibus Lacaenis soluta: reliquas loris adstrictas tenentes, cum soluta circumeant. Ubi vero canis haec apri vestigia deprehenderit, ducentem per ea comitando sequi debent. Sed et ipsis venatoribus argumenta multa prodent aprum, velut in mollibus locis, vestigia: in sylvosis, ramorum fragmenta: ubi arbores fuerint, dentium ictus. Canis autem ut plurimum ad locum aliquem sylvosum indagando perveniet, quod in ejusmodi locis fera plerumque recumbat. Nam hyeme calidiuscula sunt, aestate frigidiuscula. Cum

ὅδ' οὐκ ἀνίσταται ὡς τὰ πολλά. Λαβόντας οὖν τὴν κύνα, καὶ ταύτην μετὰ τῶν ἄλλων δῆσαι ἄποθεν ἀπὸ τῆς εὐνῆς πολὺ, καὶ εἰς τοὺς ὅρμους ἐμβάλλεσθαι τὰς ἄρκυς, ἐπιβάλλοντας τοὺς βρόχους ἐπὶ ἀποσχαλιδώματα τῆς ὕλης δικρά· τῆς δὲ ἄρκυος αὐτῆς μακρὸν προήκοντας κόλπον ποιεῖν ἀντηρίδας ἔνδοθεν, ἑκατέρωθεν ὑφιστάντας κλῶνας, ὅπως ἂν εἰς τὸν κόλπον διὰ τῶν βρόχων αἱ αὐγαὶ τοῦ φέγγους ὡς μάλιστα ἐνέχωσιν, ἵνα προσθέοντι ὡς φανώτατον ᾖ τὸ ἔσω· καὶ τὸν περίδρομον ἐξάπτειν ἀπὸ δένδρου ἰσχυροῦ, καὶ μὴ ἐκ ῥάχου· συνέχονται γὰρ ἐν τοῖς ψιλοῖς αἱ ῥάχοι. Ὑπὲρ δὲ ἑκάστης ἐμφράττειν τῇ ὕλῃ καὶ τὰ δύσορμα, ἵνα εἰς τὰς ἄρκυς

---

ad apri cubile pervenerit, latrat: ille vero plerumque surgere non solet. Sumant igitur canem, et eam cum aliis omnino procul a cubili religent, ac sagenas in aditus (ad apri cubile tendentes) injiciant, et laqueos in erectos sylvae stipites bifidos imponant. Ipsius autem sagenae sinum longum producentes, intrinsecus sustentacula faciant, suppositis utrinque ramis: quo per laqueos splendor lucis in illum sinum maxime tendat, ut accurrenti apro pars interior quam lucidissima sit. Funiculum circuitorem ab arbore firma religent, non ad spinam. Quippe nudis in locis spinae nonnihil inveniuntur. Supra singulas plagas etiam aditu difficilia loca

ποιῆται τὸν δρόμον καὶ μὴ ἐξαλλάττων. Ἐπειδὰν δὲ στῶσιν, ἐλθόντας πρὸς τὰς κύνας, λῦσαι ἁπάσας, καὶ λαβόντας τὰ ἀκόντια καὶ τὰ προβόλια, προϊέναι. Ἐγκελεύειν δὲ ταῖς κυσὶν ἕνα τὸν ἐμπειρότατον, τοὺς δ' ἄλλους ἕπεσθαι κοσμίως ἀπολείποντας ἀπ' ἀλλήλων πολὺ, ὅπως ἂν ᾖ αὐτῷ ἱκανὴ διαδρομή· ἐὰν γὰρ ὑποχωρῶν ἐμπέσῃ εἰς πυκνοὺς, κίνδυνος πληγῆναι· ᾧ γὰρ ἂν προσπέσῃ, εἰς τοῦτον τὴν ὀργὴν κατέθετο. Ἐπειδὰν δὲ αἱ κύνες ἐγγὺς ὦσι τῆς εὐνῆς, ἐπεισίασι· θορυβούμενος δ' ἐξαναστήσεται, καὶ ἥ τις ἂν τῶν κυνῶν προσφέρηται αὐτῷ πρὸς τὸ πρόσωπον, ἀναῤῥίψει· θέων δ' ἐμπεσεῖται· ἐὰν δὲ μὴ, μεταθεῖν ἀνάγκη. Καὶ ἐὰν μὲν ᾖ τὸ χωρίον

---

ramis arborum obstruant, ut in ipsa retia cursu feratur, nec usquam deflectat. Quum retia tetenderint, ad canes redeant, omnesque solvant, et jaculis venabulisque sumtis procedant. Canes unus aliquis incitet, qui ejus rei peritissimus sit. Reliqui ordine sequantur, magnis intervallis alius ab alio distantes, ut transitus ferae satis late pateat. Nam si retrocedens in confertos inciderit, periculum est ut saucientur. Etenim iram suam in eum effunderet, quem adoriretur. Canes autem, quum jam a cubili propius aberunt, impetum facient: ille perturbatus exsurget, et quaecunque canis ad os ejus cum impetu feretur, eam in altum jactabit: simul currens, in plagas incidet. Sin minus, omnino cursu persequendus erit.

καταφερὲς, ἐν ᾧ ἂν ἔχῃ αὐτὸν ἡ ἄρκυς, ταχὺ ἐξαναστήσεται· ἐὰν δὲ ἄπεδον, εὐθὺς ἑστήξεται περὶ αὐτὸν ἔχων. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ καιρῷ αἱ μὲν κύνες προσκείσονται· αὐτοὺς δὲ χρὴ φυλαττομένους αὐτῷ ἀκοντίζειν, καὶ λίθοις βάλλειν, περιϊσταμένους ὄπισθεν, καὶ πολὺ ἄποθεν, ἕως ἂν κατατείνῃ, προωθῶν αὐτὸν, τῆς ἄρκυος τὸν περίδρομον. Εἶτα, ὅστις ἂν ᾖ τῶν παρόντων ἐμπειρότατος καὶ ἐγκρατέστατος, προσελθόντα ἐκ τοῦ πρόσθεν, τῷ προβολίῳ παίειν. Ἐὰν δὲ μὴ βούληται ἀκοντιζόμενος καὶ βαλλόμενος κατατεῖναι τὸν περίδρομον, ἀλλ᾽ ἐπανιεὶς ἔχῃ πρὸς τὸν προσιόντα περιδρομὴν ποιούμενος, ἀνάγκη, ὅταν οὕτως ἔχῃ, λαβόντα τὸ προβόλιον προσιέ-

---

Quod si declivis fuerit locus, in quo reti captus detinetur, statim exsurget: si planus, mox intentus in seipsum stabit. Tum vero incumbent canes, et ipsi venatores ab eo sibi caventes tela conjicient, et lapides in eum torquebunt, a tergo circumstantes, et longo quidem ex intervallo, donec seipsum propellens, circumcurrentem plagae funiculum intenderit. Tunc aliquis eorum qui adsunt, peritissimus, et imprimis apro capiendo idoneus, in eum progressus, a fronte venabulo feriat. Quod si petitus ictusque telis ac lapidibus, funiculum illum circuitorem intendere noluerit, sed in accedentem conversus tendat, seipsum circumagens; tum

ναι, ἔχεσθαι δ' αὐτοῦ τῇ μὲν χειρὶ τῇ ἀριστερᾷ πρόσθεν, τῇ δὲ ἑτέρᾳ ὄπισθεν· κατορθοῖ γὰρ ἡ μὲν ἀριστερὰ αὐτοῦ, ἡ δὲ δεξιὰ ἐπεμβάλλει· ἔμπροσθεν δὲ ὁ ποὺς ὁ μὲν ἀριστερὸς ἀπτέσθω τῇ χειρὶ τῇ ὁμωνύμῳ· ὁ δὲ δεξιὸς, τῇ ἑτέρᾳ. Προσιόντα δὲ προβάλλεσθαι τὸ προβόλιον, μὴ πολλῷ μείζω διαβάντα ἢ ἐν πάλῃ, ἐπιστρέφοντα τὰς πλευρὰς τὰς εὐωνύμους ἐπὶ τὴν χεῖρα τὴν εὐώνυμον· εἶτα εἰσβλέποντα εἰς τὸ ὄμμα τοῦ θηρίου, ἐνθυμούμενον τὴν κίνησιν τὴν ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τῆς ἐκείνου. Προσφέρειν δὲ τὸ προβόλιον, φυλαττόμενον, μὴ ἐκκρούσῃ ἐκ τῶν χειρῶν τῇ κεφαλῇ ἐκνεύσας· ἡ γὰρ ῥύμη τῆς ἐκκρούσεως ἕπεται. Παθόντα δὲ τοῦτο πίπτειν δεῖ

---

scilicet, ita re comparata, necesse est venatorem sumto venabulo accedere, tenentem id anterius manu sinistra, posterius altera. Nam telum sinistra dirigit, dextra impellit et urget. Anterius autem pes sinister manui cognomini jungatur, dexter dextrae. Accedens vero, venabulum objiciat, cruribus non multo plus divaricatis, quam in lucta fieri solet, ac toto latere laevo ad manum laevam converso. Deinde ferae frontem et oculos inspiciat, capitis in ea motum observans. Venabulum infligens caveat ne ictu declinatione capitis evitato, venabulum ei de manibus excutiat. Quippe sequi solet aper excussionis impetum. Id autem si cui

ἐπὶ στόμα, καὶ ἔχεσθαι τῆς ὕλης κάτωθεν· τὸ γὰρ θηρίον, ἐὰν μὲν οὕτως ἔχοντι προσπέσῃ, διὰ τὴν σιμότητα τῶν ὀδόντων, τὸ σῶμα οὐ δύναται ὑπολαβεῖν· ἐὰν δὲ μετεώρῳ, ἀνάγκη πληγῆναι. Πειρᾶται μὲν οὖν μετεωρίζειν· ἐὰν δὲ μὴ δύνηται, ἀμφιβὰς πατεῖ. Ἀπαλλαγὴ δὲ τούτων μία ἐστὶ μόνη, ὅταν ἐν τῇ ἀνάγκῃ ταύτῃ ἔχηται, προσελθόντα ἐγγὺς τῶν συγκυνηγετῶν ἕνα, ἔχοντα προβόλιον, ἐρεθίζειν ὡς ἀφήσοντα· ἀφιέναι δὲ οὐ χρὴ, μὴ τύχῃ τοῦ πεπτωκότος. Ὅταν δὲ ἴδῃ τοῦτο, καταλιπὼν ὃν ἂν ἔχῃ ὑπ' αὐτῷ, ἐπὶ τὸν ἐρεθίζοντα ὑπ' ὀργῆς καὶ θυμοῦ ἐπιστρέψει. Τόνδε ταχὺ ἀναπηδᾷν, τὸ δὲ προβόλιον μεμνῆσθαι ἔχοντα ἀνίστασθαι· οὐ γὰρ

---

contigerit, pronus in os cadat oportet, et subjectae sibi materiei adhaereat. Nam si fera in aliquem ita comparatum irruerit, subjicere corpori dentes simos, ejus prehendendi causa, nequit: sin erectus sit, necesse est eum sauciari. Sublevare quidem altius eum nititur; verum id si nequeat, hinc inde inscensum proculcat. In hoc vero discrimine constitutus unam duntaxat hanc viam liberationis habet, ut venationis sociorum quispiam cum venabulo accedens, velut hoc immissurus, aprum irritet. Non emittendum id tamen, ne lapsum feriat. Hoc aper ubi conspexerit, omisso illo, quem sub se premit, in provocantem prae ira et furore convertetur. Tunc ille celeriter exsiliat, memor interim ut cum venabulo

καλὴ ἡ σωτηρία ἄλλως, ἢ κρατήσαντι. Προσφέρειν δὲ πάλιν τὸν αὐτὸν τρόπον, καὶ προτεῖναι ἐντὸς τῆς ὠμοπλάτης, ᾗ ἡ σφαγὴ, καὶ ἀντερείσαντα ἔχειν ἐῤῥωμένως· ὁ δὲ ὑπὸ τοῦ μένους πρόεισι, καὶ εἰ μὴ κωλύοιεν οἱ κνώδοντες τῆς λόγχης, ἀφίκοιτ' ἂν, διὰ τῆς ῥάβδου προωθῶν αὑτὸν, πρὸς τὸν τὸ προβόλιον ἔχοντα. Οὕτω δὲ πολλὴ ἡ δύναμίς ἐστιν αὐτοῦ, ὥστε καὶ, ἃ οὐκ ἂν οἴοιτό τις, πρόσεστιν αὐτῷ· τεθνεῶτος γὰρ εὐθὺς, ἐάν τις ἐπὶ τὸν ὀδόντα ἐπιθῇ τρίχας, συντρέχουσιν· οὕτως εἰσὶ θερμοί· ζῶντι δὲ διάπυροι, ὅταν ἐρεθίζηται· οὐ γὰρ ἂν τῶν κυνῶν, ἁμαρτάνων τῇ πληγῇ τοῦ σώματος, ἄκρα τὰ τριχώματα περιεπίμπρα. Ὁ μὲν οὖν ἄῤῥην,

---

surgat. Nam alia ratione saluti honeste non consulet, nisi fera superata. Rursus ergo venabulum eodem modo, quo prius, infligat; ac ferrum intra scapulas, ubi jugulum est, admoveat; et obnixus acriter venabulo incumbat. Ille prae animi ardore progreditur, et nisi aures spiculi prohiberent, per hastile se propellens ad eum penetraret, qui venabulum tenet. Adeo autem magna vis ejus est, ut ipsi etiam insint ea quae nemo putaret: quippe recenter occisi dentes adeo fervent, ut eis impositi pili, in se contrahantur. Viventi vero, si quando provocatus irritetur, ignescunt. Nam alioquin aberrans in ictu a canum corpore, summos eorum pilos hinc inde non adureret. Ac mas quidem tot ne-

τοσαῦτα καὶ ἔτι πλείω πράγματα παρασχὼν, ἁλίσκεται. Ἐὰν δὲ θήλεια ᾖ ἡ ἐμπεσοῦσα, ἐπιθέοντα παίειν, φυλαττόμενον, μὴ ὠσθεὶς πέσῃ· παθόντα δὲ τοῦτο πατεῖσθαι ἀνάγκη καὶ δάκνεσθαι. Ἑκόντα οὖν οὐ χρὴ ὑποπίπτειν· ἐὰν δὲ ἄκων ἔλθῃ εἰς τοῦτο, διαναστάσεις γίγνονται αἱ αὐταὶ, ὥσπερ ὑπὸ τοῦ ἄῤῥενος· ἐξαναστάντα δὲ δεῖ παίειν τῷ προβολίῳ, ἕως ἂν ἀποκτείνῃ. Ἁλίσκονται δὲ καὶ ὧδε· ἵστανται μὲν αὐτοῖς αἱ ἄρκυς ἐπὶ τὰς διαβάσεις τῶν ναπῶν, εἰς τοὺς δρυμοὺς, τὰ ἄγκη, τὰ τραχέα· εἰσβολαὶ δὲ εἰς τὰς ὀργάδας, καὶ τὰ ἕλη, καὶ τὰ ὕδατα. Ὁ δὲ τεταγμένος, ἔχων τὸ προβόλιον, φυλάττει τὰς ἄρκυς. Οἱ δὲ τὰς κύνας ἐπά-

---

gotiis, atque etiam pluribus exhibitis, capitur. At foeminam, si ea inciderit in retia, venator accurrens feriat; non sine cautione tamen, ne impulsus cadat: quod si contigerit, proteratur necesse est, ac mordeatur. Non est igitur sponte cadendum. At si quis huc pervenerit invitus, ei non aliter surgendum est, quam qui sub masculo ceciderit. Exsurgens vero, venabulo percutiat oportet, donec eam occiderit. Solent autem hoc etiam modo capi. Tenduntur eis plagae ad exitus convallium in loca nemorosa, et edita montium aspera, ubi patent aditus ad lucos et paludes, et aquas alias. Is, cui datum est hoc negotii, retia venabulo in-

γουσι, τοὺς τόπους ζητοῦντες τοὺς καλλίστους· ἐπειδὰν δὲ εὑρεθῇ, διώκεται. Ἐὰν οὖν εἰς τὴν ἄρκυν ἐμπίπτῃ, τὸν ἀρκυωρὸν, ἀναλαβόντα τὸ προβόλιον, προσιέναι καὶ χρῆσθαι ὡς εἴρηκα· ἐὰν δὲ μὴ ἐμπέσῃ, μεταθεῖν. Ἁλίσκεται δὲ καὶ, ὅταν ᾖ πνίγη, διωκόμενος ὑπὸ τῶν κυνῶν· τὸ γὰρ θηρίον, καίπερ ὑπερβάλλον δυνάμει, ἀπαγορεύει ὑπέρασθμον γιγνόμενον. Ἀποθνήσκουσι δὲ κύνες πολλαὶ ἐν τῇ τοιαύτῃ θήρᾳ, καὶ αὐτοὶ οἱ κυνηγέται κινδυνεύουσιν. Ὅταν δ' ἐν ταῖς μεταδρομαῖς ἀπειρηκότι ἀναγκάζωνται προσιέναι τὰ προβόλια, ἢ ἐν ὕδατι ὄντι, ἢ ἀφεστῶτι πρὸς ἀποκρήμνῳ, ἢ ἐκ δασέως μὴ θέλοντι ἐξιέναι· (οὐ γὰρ κωλύει αὐτὸν οὔτε ἄρκυς,

---

structus servat: alii canes adducunt, et aptissima quaeque loca perquirunt. Ubi fera inventa fuerit, insequendo petitur. Quod si in casses inciderit, retium custos accedat, sumto venabulo; et cum fera sic agat, quemadmodum diximus: sin minus, cursu intercipiendus est. Capitur etiam, dum aestu medio premitur a canibus. Nam licet haec fera viribus supra modum praestet, prae nimio tamen anhelitu exanimatur. Pereunt vero multae in ejusmodi venatione canes, atque etiam venatores ipsi periclitantur. Quum autem persequendo exanimatae admovere venabula coguntur, sive in aqua, seu in rupis secessu praeruptae fuerit, seu de loco sylvis denso prodire noluerit, (quandoquidem nec a reti,

οὔτε ἄλλο οὐδὲν, φέρεσθαι ὁμόσε τῷ πλησιάζοντι) ὅμως μέντοι προσιτέον, ὅταν ἔχῃ οὕτως, καὶ ἐπιδεικτέον τὴν εὐψυχίαν, δι' ἣν εἵλοντο ἐκπονεῖν τὴν ἐπιθυμίαν ταύτην. Χρηστέον δὲ τῷ προβολίῳ καὶ ταῖς προβολαῖς τοῦ σώματος, ὡς εἴρηται· εἰ γάρ τι καὶ πάσχοι, οὐκ ἂν διά γε ὀρθῶς ποιεῖν πάσχοι. Ἵστανται δὲ αἱ ποδοστράβαι αὐτοῖς, ὥσπερ τοῖς ἐλάφοις, ἐν τοῖς αὐτοῖς τόποις, καὶ ἐπισκέψεις αἱ αὐταὶ, καὶ μεταδρομαὶ, καὶ αἱ πρόσοδοι, καὶ αἱ χρεῖαι τοῦ προβολίου. Τὰ δὲ νεογενῆ αὐτῶν ὅταν ἁλίσκηται, χαλεπῶς τοῦτο πάσχει· οὔτε γὰρ μονοῦται, ἕως ἂν μικρὰ ᾖ· ὅταν τε αἱ κύνες εὕρωσιν, ἢ προίδῃ τι, ταχὺ εἰς τὴν ὕλην ἀφανίζεται· ἕπονταί τε ἐπὶ τὸ

---

nec alia re quavis impediri se patitur, quominus in adpropinquantem irruat:) ubi redacta huc fuerit, eundum in eam, et animi magnitudo, cujus causa cupiditati suae cum labore satisfaciundum statuerunt, declaranda. Utendum est autem venabulo, et gestu objectuque corporis, ut dictum est. Nam hoc modo siquid etiam adversi contingat, non id propterea, quod recte agat venator, contigerit. Ponuntur vero ipsis tendiculae in iisdem locis sicut et cervis: et speculationes eaedem sunt, et insequutiones, et aditus, et usus venabuli. Quum foetus eorum recens editi capiuntur, hoc ipsum graviter ferunt. Quippe non solent eos relinquere solos, donec adulti sunt: et quum canes eos invenerint, vel aliquid ipsi

πολὺ, ὧν ἂν ὦσιν ἄμφω χαλεποὶ ὄντες τότε, καὶ μᾶλλον μαχόμενοι ὑπὲρ ἐκείνων ἢ ὑπὲρ αὐτῶν.

ιά. Λέοντες δὲ, παρδάλεις, λύγκες, πάνθηρες, ἄρκτοι, καὶ τἄλλα, ὅσα ἐστὶ τοιαῦτα θηρία, ἁλίσκεται ἐν ξέναις χώραις, περὶ τὸ Πάγγαιον ὄρος, καὶ τὸν Κιττὸν τὸν ὑπὲρ τῆς Μακεδονίας, τὰ δ' ἐν τῷ Ὀλύμπῳ τῷ Μυσίῳ, καὶ ἐν Πινδῷ, τὰ δ' ἐν τῇ Νύσῃ τῇ ὑπὲρ τῆς Συρίας, καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις ὄρεσιν, ὅσα οἷά τ' ἐστὶ τρέφειν τοιαῦτα. Ἁλίσκεται δὲ τὰ μὲν ἐν τοῖς ὄρεσι φαρμάκῳ διὰ δυσχωρίαν ἀκονιτικῷ. Παραβάλλουσι δὲ τοῦτο οἱ θηρώμενοι, συμμιγνύντες εἰς τὸ αὐτὸ, ὅτῳ ἂν ἕκαστον χαίρῃ, περὶ τὰ ὕδατα, καὶ πρὸς ὅ,

---

praesenserint, statim se abdunt in sylvas, et ambo sequuntur eos ut plurimum, quorum sunt; id temporis saeviores, et pro illis acrius quam pro seipsis pugnantes.

11. At leones, pardi, lynces, pantherae, ursi, et aliae, quaecumque sunt ejusmodi ferae, partim peregrinis in locis capiuntur, circa Pangaeum montem, et Cittum qui supra Macedoniam est; partim in Olympo Mysio, et Pindo: aliae in Nysa supra Syriam, et juxta montes alios, quotquot idonei sunt alendis hujus generis belluis. Capiuntur vero partim in montibus aconitico veneno, propter asperitatem regionum. Hoc autem venatores rebus iis miscentes, quibus quaeque delectatur fera, secus aquas illis objiciunt, et si quid

τι ἂν ἄλλο προσίῃ. Τὰ δὲ αὐτῶν καταβαίνοντα εἰς τὸ πεδίον τῆς νυκτὸς, ἀποκλεισθέντα, μετὰ ἵππων καὶ ὅπλων ἁλίσκεται, εἰς κίνδυνον καθιστάντα τοὺς αἱροῦντας. Ἔστι δὲ οἷς αὐτῶν καὶ ὀρύγματα ποιοῦσι περιφερῆ, μεγάλα, βαθεῖαν ἐν μέσῳ λείποντες κίονα τῆς γῆς. Ἐπὶ δὲ τοῦτον εἰς νύκτα ἐπέθεσαν δήσαντες αἶγα, καὶ ἔφραξαν κύκλῳ τὸ ὄρυγμα ὕλῃ, ὥστε μὴ περιορᾷν, εἴσοδον οὐ λείποντες. Τάδε, ἀκούοντα τῆς φωνῆς ἐν τῇ νυκτὶ, κύκλῳ τὸν φραγμὸν περιθέουσι, καὶ ἐπειδὰν μὴ εὑρίσκῃ δίοδον, ὑπερπηδᾷ καὶ ἁλίσκεται.

ιϐʹ. Περὶ μὲν αὐτῶν τῶν πράξεων, τῶν ἐν τοῖς κυνηγεσίοις, εἴρηται. Ὠφελήσονται δὲ οἱ ἐπιθυμήσαντες τούτου τοῦ ἔργου πολλά·

aliud adire consueverint. Partim etiam illae, quae noctu in plana descendunt, equis et armis interclusae et circumventae, nec sine ventorum discrimine, capiuntur. Sunt quibus et foveas amplas orbiculari forma conficiunt, profundam in medio relinquentes terrae columnam, cui sub noctem, capram religatam imponunt, et undique foveam materiae sylvestri circumsepiunt et obstruunt, ne circumspiciendi facultas sit, aditu ad ingrediendum nullo relicto. Illae vocem noctu audientes, sepem circumcursitant; et quum nusquam inveniunt aditum, transiliunt, et capiuntur.

12. Hactenus de iis quae in venatione faciunda sunt, dictum. Huic autem labori ac studio dediti, magnam inde u-

ὑγίειάν τε γὰρ τοῖς σώμασι παρασκευάσουσι, καὶ ὁρᾷν καὶ ἀκούειν μᾶλλον, γηράσκειν δὲ ἧττον· τάδε πρὸς τὸν πόλεμον μάλιστα παιδεύει. Πρῶτον μὲν τὰ ὅπλα ὅταν ἔχοντες πορεύωνται ὁδοὺς χαλεπὰς, οὐκ ἀπεροῦσιν· ἀνέξονται γὰρ τοὺς πόνους, διὰ τὸ εἰθίσθαι μετὰ τούτων αἱρεῖν τὰ θηρία. Ἔπειτα εὐνάζεσθαί τε σκληρῶς δυνατοὶ ἔσονται, καὶ φύλακες εἶναι ἀγαθοὶ τοῦ ἐπιταττομένου. Ἐν δὲ ταῖς προσόδοις ταῖς πρὸς τοὺς πολεμίους, ἅμα οἷοί τε ἔσονται ἐπιέναι, καὶ τὰ παραγγελλόμενα ποιεῖν, διὰ τὸ οὕτω καὶ αὐτοὶ αἱρεῖν τὰς ἄγρας. Τεταγμένοι δ' ἐν τῷ πρόσθεν, οὐ λείψουσι τὰς τάξεις, διὰ τὸ

---

tilitatem capient. Nam et corporibus valetudinem bonam conciliabunt, et visu audituque meliori fruentur, et serius senescent. Ad disciplinam vero militarem potissimum eos venatio instituit. Primum, ubi gestantibus arma per difficiles vias eundum erit, animos haud despondebunt. Quippe labores sustinere propterea poterunt, quod iis ad feras capiendas adsuefacti fuerint. Deinde poterunt etiam cubare duriter, et egregios se declarare custodes in eo quod fuerit imperatum. In hostibus adeundis simul et progredi adversus eos, et facere poterunt, quae imperantur; idque propterea, quod eadem ratione feras etiam capere consueverint. In fronte collocati, quum labores tolerare norint, acies haud dese-

καρτερεῖν δύνασθαι. Ἐν φυγῇ δὲ τῶν πολεμίων ὀρθῶς καὶ ἀσφαλῶς διώξονται τοὺς ἐναντίους ἐν παντὶ χωρίῳ, διὰ συνήθειαν. Δυστυχήσαντος δὲ οἰκείου στρατοπέδου, ἐν χωρίοις ὑλώδεσι, καὶ ἀποκρήμνοις, ἢ ἄλλοις χαλεποῖς οἷοί τ' ἔσονται καὶ αὐτοὶ σώζεσθαι μὴ αἰσχρῶς, καὶ ἑτέρους σώζειν· ἡ γὰρ συνήθεια τοῦ ἔργου παρέξει αὐτοῖς πλέον τι εἰδέναι. Καὶ ἤδη τινὲς τῶν τοιούτων, πολλοῦ ὄχλου συμμάχων τρεφθέντος, τῇ αὐτῶν εὐεξίᾳ καὶ θράσει διὰ δυσχωρίαν ἁμαρτόντας τοὺς πολεμίους νενικηκότας ἀναμαχόμενοι ἐτρέψαντο· ἀεὶ γάρ ἐστι τοῖς τὰ σώματα καὶ τὰς ψυχὰς εὖ ἔχουσιν ἐγγὺς εἶναι τοῦ εὐτυχῆσαι.

---

rent. In hostium fuga propter consuetudinem et usum quibusvis in locis adversarios recte pariter ac tuto prosequentur. Si quid infeliciter exercitui suo cesserit, in sylvosis, praeruptis, aliisque difficilibus locis tam seipsos quam alios absque macula turpitudinis conservare poterunt. Nam praebebit hoc iis ipse rei usus, ut plus aliis norint. Nonnulli quidem tales aliquando, magna sociorum turba in fugam conjecta, jam victores hostes, ob difficultates locorum in errorem abreptos, suo ipsi robore atque audacia proelium instaurando terga dare coëgerunt. Semper enim illi, qui tum a corporibus tum animis egregie comparati sunt, haud procul absunt ab eo ut rem prospere gerant. Quum au-

Εἰδότες δὲ καὶ οἱ πρόγονοι ἡμῶν, ὅτι ἐντεῦθεν εὐτύχουν πρὸς τοὺς πολεμίους, ἐπιμέλειαν τῶν νέων ἐποιήσαντο· σπανίζοντες γὰρ καρπῶν τὸ ἐξαρχῆς, ἐνόμισαν ὅμως τοὺς κυνηγέτας μὴ κωλύειν, διὰ τὸ μηδὲν τῶν ἐπὶ τῇ γῇ φυομένων ἀγρεύειν. Πρὸς δὲ τούτῳ, μὴ νυκτερεύειν ἐντὸς πολλῶν σταδίων, ἵνα μὴ ἀφαιροῖντο τὰς θήρας αὐτῶν οἱ ἔχοντες ταύτην τὴν τέχνην· ἑώρων γὰρ, ὅτι τῶν νεωτέρων ἡ ἡδονὴ μόνη αὕτη πλεῖστα ἀγαθὰ παρασκευάζει· σώφρονάς τε γὰρ ποιεῖ καὶ δικαίους, διὰ τὸ ἐν τῇ ἀληθείᾳ παιδεύεσθαι. Τά τε τοῦ πολέμου διὰ τῶν τοιούτων εὐτυχοῦντες ᾐσθάνοντο· τῶν τε ἄλλων εἴ τι βούλονται ἐπιτηδεύειν καλῶν,

---

tem majores quoque nostri cognovissent, hinc prosperos adversus hostes successus suos manare, juventutis curam sibi suscipiendam censuerunt. Nam licet ab initio frugum inopia laborarent non tamen venatoribus interdicendum venatione judicarunt; quum ii nihil eorum quae supra terram nascuntur, venari soleant. Praeterea vetuerunt, intra multa stadia [propter urbem] pernoctari, ne hujus artis periti homines suis ipsos praedis ac venatione fraudarent. Videbant enim hanc unam voluptatem junioribus utilitates adferre plurimas; quum et prudentes eos reddat, et justos, quod in veritate instituantur. Itidem res bellicas per haec sibi cedere feliciter intelligebant. Eadem voluptas a caeteris quo-

οὐδενὸς ἀποστερεῖ, ὥσπερ ἕτεραι κακαὶ ἡδοναὶ, ἃς οὐ χρὴ μανθάνειν· ἐκ τῶν τοιούτων οὖν στρατιῶταί τε ἀγαθοὶ, καὶ στρατηγοὶ γίγνονται. Ὧν γὰρ οἱ πόνοι τά μὲν αἰσχρὰ καὶ ὑβριστικὰ ἐκ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος ἀφαιροῦνται, ἐπιθυμίαν δ' ἀρετῆς ἐνηύξησαν, οὗτοι ἄριστοι· οὐ γὰρ ἂν περιΐδοιεν οὔτε τὴν πόλιν τὴν ἑαυτῶν ἀδικουμένην, οὔτε τὴν χώραν πάσχουσαν κακῶς. Λέγουσι δέ τινες, ὡς οὐ χρὴ ἐρᾷν κυνηγεσίων, ἵνα μὴ τῶν οἰκείων ἀμελῶσιν· οὐκ εἰδότες, ὅτι οἱ τὰς πόλεις καὶ τοὺς φίλους εὖ ποιοῦντες, πάντες τῶν οἰκείων ἐπιμελέστεροί εἰσιν. Εἰ οὖν οἱ φιλοκυνηγέται παρασκευάζουσιν αὑτοὺς τῇ πα-

---

que praeclaris et honestis rebus, quibus se dare velint, minime juvenes arcet; quod aliae voluptates improbae faciunt, quae discendae non sunt. Ex his igitur et boni milites, et imperatores boni evadunt. Quorum enim labores ex animis et corporibus turpitudinem ac insolentiam expellunt, et studium virtutis excitant, ii praestantissimi sunt: quippe qui nec injurias patriae, nec regionis et agri vastationem sint neglecturi. Dicunt vero nonnulli, non esse studio venationis indulgendum, ne res familiaris negligatur: quum non norint, eos omnino patres-familias adtentiores esse, qui de republica et amicis bene merentur. Quod si studiosi venationis ita se comparant, ut patriae maximis in rebus utiles

τρίδι χρησίμους εἶναι εἰς τὰ μέγιστα, οὐδ' ἂν τὰ ἴδια πρόοιντο· σὺν γὰρ τῇ πόλει καὶ σώζεται καὶ ἀπόλλυται τὰ οἰκεῖα ἑκάστου· ὥστε πρὸς τοῖς αὑτῶν καὶ τὰ τῶν ἄλλων ἰδιωτῶν οἱ τοιοῦτοι σώζουσι. Πολλοὶ δὲ ἀπὸ φθόνου ἀλόγιστοι τῶν ταῦτα λεγόντων, αἱροῦνται διὰ τὴν αὐτῶν κακίαν ἀπολέσθαι μᾶλλον, ἢ ἑτέρων ἀρετῇ σώζεσθαι· αἱ γὰρ ἡδοναὶ αἱ πολλαὶ καὶ κακαὶ, ὧν ἡττώμενοι ἢ λέγειν ἢ πράττειν ἐπαίρονται τὰ χείρω. Εἶτα ἐκ μὲν τῶν ματαίων λόγων ἔχθρας ἀναιροῦνται, ἐκ δὲ τῶν κακῶν ἔργων νόσους, καὶ ζημίας, καὶ θανάτους, καὶ αὐτῶν, καὶ παίδων, καὶ φίλων, ἀναισθήτως μὲν τῶν κακῶν ἔχοντες, τῶν δὲ ἡδονῶν πλέον τῶν ἄλ-

---

sint; nec privata certe negligent. Nam uniuscujusque fortunae sic cum republica conjunctae sunt, ut cum ea pariter et incolumes sint, et evertantur. Itaque viri tales simul et suam et aliorum rem privatam conservant. Multi tamen ex illis, qui haec dictitant, per invidiam imprudentes, sua ipsorum ignavia perire malunt, quam aliorum virtute servari. Nam multae voluptates ac pravae sunt, quibus servientes, ut pejora dicant aut faciant, inducuntur. Hinc vana et inconsiderata oratione sibi odia pariunt, improbis vero factis morbos, damna, neces, non sibi solum, sed etiam liberis, et amicis arcessunt; omni vitiorum sensu destituti, sed eodem ad voluptates caeteris acriore praediti; quorum

λων αἰσθανόμενοι, οἷς τίς ἂν χρήσαιτο εἰς πόλεως σωτηρίαν; Τούτων μέντοι τῶν κακῶν οὐδεὶς ὅστις οὐκ ἀφέξεται, ἐρασθεὶς ὧν ἐγὼ παραινῶ· παίδευσις γὰρ καλὴ διδάσκει χρῆσθαι νόμοις, καὶ λέγειν περὶ τῶν δικαίων, καὶ ἀκούειν. Οἱ μὲν οὖν παρασχόντες αὑτοὺς ἐπὶ τὸ ἀεί τι μοχθεῖν τε καὶ διδάσκεσθαι, αὑτοῖς μὲν μαθήσεις καὶ μελέτας ἐπιπόνους ἔχουσι, σωτηρίαν δὲ ταῖς αὑτῶν πόλεσιν· οἱ δὲ μὴ θέλοντες, διὰ τὸ ἐπίπονον, διδάσκεσθαι, ἀλλὰ ἐν ἡδοναῖς ἀκαίροις διάγειν, φύσει οὗτοι κάκιστοι. Οὔτε γὰρ νόμοις, οὔτε λόγοις ἀγαθοῖς πείθονται· οὐ γὰρ εὑρίσκουσι, διὰ τὸ μὴ πονεῖν, οἷον χρὴ τὸν ἀγαθὸν εἶναι·

---

opera quis uti ad reipublicae salutem velit? At his a vitiis nemo non abstinebit, qui excitatus illorum studio fuerit, quae ipse praecipio. Nam honesta institutio docet parere legibus, deque iis et loqui, et audire quae justa sunt. Quapropter ii qui sic se gerunt, ut semper aliquem obire laborem, et doceri velint, studia quidem illi et exercitationes sibi laboriosas sectantur, sed civitatibus suis salutares. qui vere laboris vitandi causa doceri nolunt, sed vitam potius in voluptatibus immodicis exigendam statuunt, ingeniis praediti sunt improbissimis. Quippe nec legibus, nec admonitionibus rectis obtemperant. Dum enim laborem fugiunt, qualis esse vir fortis et egregius debeat, non inveniunt.

ὥστε οὔτε θεοσεβεῖς δύνανται εἶναι, οὔτε σοφοί· τῷ δὲ ἀπαιδεύτῳ χρώμενοι, πολλὰ ἐπιτιμῶσι τοῖς πεπαιδευμένοις. Διὰ μὲν οὖν τούτων οὐδὲν ἂν καλῶς ἔχοι· διὰ δὲ τῶν ἀμεινόνων ἅπασαι αἱ ὠφέλειαι τοῖς ἀνθρώποις εὕρηνται· ἀμείνους οὖν οἱ θέλοντες πονεῖν. Καὶ τοῦτο ἐπιδέδεικται μεγάλῳ παραδείγματι· τῶν γὰρ παλαιοτέρων οἱ παρὰ Χείρωνι, ὧν ἐπεμνήσθην, νέοι ὄντες, ἀρξάμενοι ἀπὸ τῶν κυνηγεσίων, πολλὰ καὶ καλὰ ἔμαθον· ἐξ ὧν ἐγένετο αὐτοῖς μεγάλη ἀρετὴ, δι' ἣν καὶ νῦν θαυμάζονται· ἧς ὅτι μὲν ἐρῶσι πάντες, εὔδηλον· ὅτι δὲ διὰ πόνων ἐστὶ τυχεῖν αὐτῆς, οἱ πολλοὶ ἀφίστανται. Τὸ μὲν γὰρ κατεργά-

Itaque nec religiosi esse possunt, nec sapientes: quumque se gerant, ut rectae institutionis expertes, bene institutos plerumque reprehendunt. Nequit ergo quidquam in statu per hos esse prospero, quum his meliorum opera mortalibus omnia commoda concilientur. Ideoque sequitur, eos esse meliores, qui labores suscipere non recusant. Exemplo id demonstratum insigni. Nam veteres illi apud Chironem, quorum mentionem feci, facto a venationibus aetate prima initio, multas et egregias artes didicerunt: ex quibus magnum virtutis fructum consequuti sunt, propter quam nunc quoque sunt in admiratione. Atque hanc quidem ab omnibus amari, manifestum est; sed quia labore comparatur,

σασθαι αὐτὴν ἄδηλον, οἱ δὲ πόνοι οἱ ἐν αὐτῇ ἐνόντες φανεροί. Ἴσως μὲν οὖν, εἰ ἦν τὸ σῶμα αὐτῆς δῆλον, ἧττον ἂν ἠμέλουν οἱ ἄνθρωποι ἀρετῆς· εἰδότες, ὅτι, ὥσπερ αὐτοῖς ἐκείνη ἐμφανής ἐστιν, οὕτω καὶ αὐτοὶ ὑπ' ἐκείνης ὁρῶνται. Ὅταν μὲν γάρ τις ὁρᾶται ὑπὸ τοῦ ἐρωμένου, ἅπας ἑαυτοῦ ἐστι βελτίων, καὶ οὔτε λέγει οὔτε ποιεῖ αἰσχρὰ, οὐδὲ κακὰ, ἵνα μὴ ὀφθῇ ὑπ' ἐκείνου. Ὑπὸ δὲ τῆς ἀρετῆς οὐκ οἰόμενοι ἐπισκοπεῖσθαι, πολλὰ κακὰ καὶ αἰσχρὰ ἐναντίον ποιοῦσιν, ὅτι αὐτὴν ἐκεῖνοι οὐχ ὁρῶσιν· ἡ δὲ πανταχοῦ πάρεστι, διὰ τὸ εἶναι ἀθάνατος, καὶ τιμᾷ τοὺς περὶ αὐτὴν ἀγαθοὺς, τοὺς δὲ κακοὺς ἀτιμάζει. Εἰ οὖν εἴδοιεν τοῦτο, ὅτι θεᾶται αὐτοὺς, ἵεντο ἂν

multi quasi resiliunt. Etenim adipiscendi eam spes dubia est, in adipiscendo labores manifesti sunt. Quod si virtutis quasi corpus quoddam conspici posset, minus eam mortales fortasse negligerent: quando perinde scirent ab ea se cerni, atque ipsa eorum oculis esset exposita. Quilibet enim, quum ab amato conspicitur, seipso melior existit: et a dictis ac factis turpibus et improbis abstinet, ne ab illo talia conspiciantur. Quum autem a virtute se non putent adspici, multa palam et improba et foeda perpetrant; idque propterea, quod ne ipsi quidem eam cernant. Illa vero quum immortalis sit, ubique adest: et recte se in eam gerentes, honore adficit; improbos infamia notat. Itaque si conspici se ab ea scirent,

ἐπὶ τοὺς πόνους καὶ τὰς παιδεύσεις, αἷς ἁλίσκεται μόλις, καὶ κατεργάζοντο ἂν αὐτήν.

ιγʹ. Θαυμάζω δὲ τῶν σοφιστῶν καλουμένων, ὅτι φασὶ μὲν ἐπ' ἀρετὴν ἄγειν οἱ πολλοὶ τοὺς νέους, ἄγουσι δ' ἐπὶ τοὐναντίον· οὔτε γὰρ ἂν ἄνδρα που ἑωράκαμεν ὅντιν' οἱ νῦν σοφισταὶ ἀγαθὸν ἐποίησαν, οὔτε γράμματα παρέχονται, ἐξ ὧν χρὴ ἀγαθοὺς γίγνεσθαι. Ἀλλὰ περὶ μὲν τῶν ματαίων πολλὰ αὐτοῖς γέγραπται, ἀφ' ὧν τοῖς νέοις αἱ μὲν ἡδοναὶ κεναὶ, ἀρετὴ δ' οὐκ ἔνι· διατριβὴν δ' ἄλλως παρέχει τοῖς ἐλπίσασί τι ἐξ αὐτῶν μαθήσεσθαι μάτην, καὶ ἑτέρων κωλύει χρησίμων, καὶ διδάσκει κακά. Μέμφομαι οὖν αὐτοῖς τὰ

---

ad labores et disciplinas accederent, quibus capitur, licet aegre; suamque in potestatem illam redigerent.

13. Mirum hoc vero mihi de illis hominibus videtur, qui sapientiae professores appellantur, quod eorum plerique se juvenibus ad virtutem duces esse dicant, quum potius eis ad contraria se duces praebeant. Quippe neminem adhuc vidimus, quem illi modo sapientiae professores egregium virum effecerint; neque scripta proferunt, quibus homines effici meliores possint. Sed multa de rebus vanis ab eis praescripta sunt, ex quibus voluptates quidem inanes juventus, at fructum virtutis nullum percipit. Eadem et remorantur ac

μὲν μεγάλα μειζόνως· περὶ δὲ ὧν γράφουσιν, ὅτι τὰ μὲν ῥήματα αὐτοῖς ἐζήτηται, γνῶμαι δὲ ὀρθῶς ἔχουσαι, αἷς ἂν παιδεύοιντο οἱ νεώτεροι ἐπ' ἀρετὴν, οὐδαμοῦ. Ἐγὼ δὲ ἰδιώτης μέν εἰμι, οἶδα δὲ, ὅτι κράτιστον μέν ἐστι παρὰ τῆς αὐτῆς φύσεως τὸ ἀγαθὸν διδάσκεσθαι· δεύτερον δὲ, παρὰ τῶν ἀληθῶς ἀγαθόν τι ἐπισταμένων, μᾶλλον, ἢ ὑπὸ τῶν ἐξαπατᾷν τέχνην ἐχόντων. Ἴσως οὖν τοῖς μὲν ὀνόμασιν οὐ σεσοφισμένως λέγω· (οὐδὲ γὰρ ζητῶ τοῦτο) ὧν δὲ δέονται εἰς ἀρετὴν οἱ καλῶς πεπαιδευμένοι, ὀρθῶς ἐγνωσμένα ζητῶ λέγειν· ὀνόματα μὲν γὰρ οὐκ ἂν παιδεύσειαν, γνῶμαι δὲ, εἰ καλῶς ἔχοιεν. Ψέγουσι δὲ καὶ ἄλλοι πολλοὶ τοὺς νῦν σοφιστὰς, καὶ οὐ τοὺς φιλοσό-

---

detinent illos qui frustra doctrinam ex eis aliquam sibi pollicentur; et ab aliis utilibus avocant, illorumque loco vitiosa tradunt. Quamobrem eos ob illa quae graviora sunt, gravius reprehendo: in scriptis vero, quod verba quidem exquisita sint, rectae vero sententiae, quibus juniores ad virtutem instituerentur, nusquam adpareant. Equidem licet rerum imperitus, scio tamen optimum esse, ab ipsa natura id quod bonum est, doceri: proximum, ab iis potius qui vere boni alicujus scientiam nacti sunt, quam ab aliis qui fallendi artificium tenent. Itaque verbis forsitan non eleganter utor, quod haec non adfecto; sed ea, quibus ad virtutem

φους, ὅτι ἐν τοῖς ὀνόμασι σοφίζονται, καὶ οὐκ ἐν τοῖς νοήμασιν. Οὐ λανθάνει δέ με, ὅτι καλὸν καὶ ἑξῆς γεγράφθαι· ῥᾴδιον γὰρ ἔσται αὐτοῖς ταχὺ, μὴ ὀρθῶς, μέμψασθαι. Καίτοι γέγραπταί γε οὕτως, ἵνα ὀρθῶς ἔχῃ, καὶ μὴ σοφιστικοὺς ποιῇ, ἀλλὰ σοφοὺς, καὶ ἀγαθούς· οὐ γὰρ δοκεῖν αὐτὰ βούλομαι μᾶλλον, ἢ εἶναι χρήσιμα, ἵνα ἀνεξέλεγκτα ᾖ εἰς ἀεί. Οἱ σοφισταὶ δ' ἐπὶ τὸ ἐξαπατᾷν λέγουσι καὶ γράφουσιν, ἐπὶ τῷ ἑαυτῶν κέρδει, καὶ οὐδένα οὐδὲν ὠφελοῦσιν· οὐδὲ γὰρ σοφὸς αὐτῶν ἐγένετο οὐδεὶς, οὐδ' ἔστιν, ἀλλὰ καὶ ἀρκεῖ ἑκάστῳ σοφιστὴν κληθῆναι, ὅ ἐστιν ὄνειδος παρά γε τοῖς εὖ φρονοῦσι. Τὰ μὲν οὖν τῶν σοφιστῶν παραγγέλματα παραινῶ φυλάττεσθαι,

---

praeclare institutis opus est, a me recte cognita proferre cupio. Nam verba quidem ut parum ad institutionem conferunt; ita sententiae sunt utiles, si doctrinam egregiam contineant. Vituperant autem et alii plerique professores istos sapientiae saeculi nostri, non sapientiae studiosos; quod in verbis, non animorum sensibus, sapientiae suae acumen ostentent. Nec me latet, quod praestaret haec a me scripta non esse. Nam facile ipsis erit, aliquid cito, licet non recte, reprehendere. Scripta tamen ita sunt, ut recte se habeant; nec ostentatores sapientiae, sed reapse sapientes ac bonos efficiant. Neque enim haec videri malo, quam esse

τὰ δὲ τῶν φιλοσόφων ἐνθυμήματα, μὴ ἀτιμάζειν· οἱ μὲν γὰρ σοφισταὶ πλουσίους καὶ νέους θηρῶνται, οἱ δὲ φιλόσοφοι πᾶσι κοινοὶ καὶ φίλοι· τύχας δὲ ἀνδρῶν οὔτε τιμῶσιν, οὔτε ἀτιμάζουσι. Μὴ ζηλοῦν δὲ μηδὲ τοὺς ἐπὶ τὰς πλεονεξίας εἰκῆ ἰόντας, μήδ' ἐπὶ τὰς ἰδίας, μήτ' ἐπὶ τὰς δημοσίας· ἐνθυμηθέντα, ὅτι οἱ μὲν ἄριστοι αὐτῶν γιγνώσκονται μὲν ἐπὶ τὰ βελτίω, ἐπίπονοί τ' εἰσὶν, οἱ δὲ κακοὶ πάσχουσί τε κακῶς, καὶ γιγνώσκονται ἐπὶ τὰ χείρω. Τάς τε γὰρ τῶν ἰδιωτῶν οὐσίας ἀφαιρούμενοι, καὶ τὰ τῆς πόλεως, εἰς τὰς κοινὰς σωτηρίας ἀνωφελέστεροί εἰσι τῶν ἰδιωτῶν· τά τε σώματα πρὸς τὸν πόλεμον κάκιστα καὶ

---

utilia; ut nunquam refutari possint. At illi sapientiae professores ad fallendum et proferunt et scribunt sua, lucri sui causa, nec quidquam ulli hominum prosunt. Quippe nullus eorum nec fuit, nec est sapiens: sed unicuique sufficit habere nomen professoris sapientiae, quod apud recte sentientes ignominiosum est. Quapropter horum sapientiae professorum praecepta cavenda moneo, sapientiae vero studiosorum inventa cogitataque nequaquam rejicienda. Nam ut illi sapientiae professores aucupantur eos qui divites sunt, et juvenes: ita communes sunt et amici omnibus, hi sapientiae studiosi. Fortunas hominum iidem ut in pretio non habent, ita nec ignominiosas ducunt. Non illos item moneo tibi ae-

αἴσχιστα ἔχουσι, πονεῖν οὐ δυνάμενοι. Οἱ δὲ κυνηγέται εἰς τὸ κοινὸν τοῖς πολίταις καὶ τὰ σώματα καὶ τὰ κτήματα καλῶς ἔχοντα παρέχουσιν. Ἔρχονται δὲ οἱ μὲν ἐπὶ τὰ θηρία, οἱ δ' ἐπὶ τοὺς φίλους. Καὶ οἱ μὲν ἐπὶ τοὺς φίλους ἰόντες, δύσκλειαν ἔχουσι παρὰ πᾶσιν· οἱ δὲ κυνηγέται ἐπὶ τὰ θηρία ἰόντες, εὔκλειαν· ἑλόντες μὲν γὰρ, πολέμια νικῶσι· μὴ ἑλόντες δὲ, πρῶτον μὲν, ὅτι πάσης τῆς πόλεως ἐχθροῖς ἐπιχειροῦσιν, ἔπαινον ἔσχον· ἔπειτα, ὅτι οὔτ' ἐπ' ἀνδρὸς βλάβῃ οὔτε φιλοκερδείᾳ ἔρχονται. Ἔπειτα ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἐπιχειρήματος βελτίους γίγνονται πρὸς πολλὰ καὶ σοφώτεροι· δι' οὗ, διδάξομεν. Ἐὰν

mulandos, qui ad captandas conditiones meliores temere feruntur, sive privatis in rebus, seu publicis: et hac quidem in consideratione, quod optimi ex illis ob res bene gestas noti sint tanquam laboriosi; quum improbi turpiter in aerumnas incidant, et flagitiosis e rebus clari sint. Quippe quum et privatis auferant bona sua, et rempublicam expilent, minus ad salutem communem utilitatis adferunt, quam homines imperiti; et habent corpora bello ineptissima, foedeque constituta, quum laboribus ferendis impares sint. At venatores et corpora et bona sua civibus bene comparata in medium exhibent. Et hi quidem feras invadunt, illi amicos. Qui amicos adgrediuntur, apud omnes infames sunt: venatores, dum feras adoriuntur, laudem inveniunt. Nam si feras

γὰρ μὴ πόνοις καὶ ἐνθυμήμασι καὶ ἐπιμελείαις πολλαῖς ὑπερβάλλωνται, οὐκ ἂν ἕλοιεν ἄγρας. Τὰ γὰρ ἀντίπαλα αὐτῶν, ὑπὲρ τῆς ψυχῆς ἀγωνιζόμενα, καὶ ἐν τῇ αὐτῶν οἰκήσει, ἐν ἰσχύϊ πολλῇ ἐστιν· ὥστε τῷ κυνηγέτῃ μάτην οἱ πόνοι γίγνονται, ἐὰν μὴ μείζονι φιλοπονίᾳ καὶ πολλῇ συνέσει κρατήσῃ αὐτῶν. Οἱ μὲν οὖν κατὰ πόλιν βουλόμενοι πλεονεκτεῖν, μελετῶσι νικᾶν φίλους· οἱ δὲ κυνηγέται, κοινοὺς ἐχθρούς· καὶ τοὺς μὲν ἡ μελέτη αὕτη ποιεῖ πρὸς τοὺς ἄλλους πολεμίους ἀμείνους, τοὺς δὲ πολὺ χείρους· καὶ τοῖς μὲν ἡ ἄγρα μετὰ σωφροσύνης, τοῖς δὲ μετὰ αἰσχροῦ θράσους. Κακοηθείας δὲ καὶ αἰσχροκερδείας οἱ

---

ceperint, belluas hostiles vincunt ; sin minus, laudantur tamen : primum, quia civitatis totius inimicos adgrediuntur : deinde, quod nec ullius hominis damno, nec lucri cupiditate id faciant. Ex hoc ipso denique conatu ad pleraque meliores et peritiores evadunt ex ratione quam ostendemus. Quippe nisi laboribus, et cogitationum inventis, et magna diligentia longe praestarent, praedas nullas caperent. Nam hostes eorum pro vita dimicantes, et in suo ipsorum domicilio, magnum robur habeant. Itaque venator frustra laboraret, nisi feras industria majori, ac prudentia copiosa superaret. Ergo quotquot in civitate meliori esse supra caeteros conditione volunt, amicos vincere contendunt : venatores autem, communes inimicos. Et hos quidem haec exercitatio prae-

μὲν δύνανται καταφρονεῖν, οἱ δ' οὐ δύνανται· φωνὴν δὲ οἱ μὲν εὐεπῆ ἱᾶσιν, οἱ δ' αἰσχράν· πρὸς δὲ τὰ θεῖα τοῖς μὲν οὐδὲν ἐμποδὼν ἀσεβεῖν, οἱ δ' εὐσεβέστατοι. Λόγοι γὰρ παλαιοὶ κατέχουσιν, ὡς καὶ θεοὶ τούτῳ τῷ ἔργῳ χαίρουσι καὶ πράττοντες καὶ ὁρῶντες· ὥστε ὑπάρχειν ἐνθυμουμένους τούτων, θεοφιλεῖς τ' εἶναι καὶ εὐσεβεῖς τοὺς νέους, τοὺς ποιοῦντας ἃ ἐγὼ παραινῶ, οἰομένους ὑπὸ θεῶν του ὁρᾶσθαι ταῦτα. Οὗτοι δ' ἂν εἶεν καὶ τοκεῦσιν ἀγαθοὶ, καὶ πάσῃ τῇ ἑαυτῶν πόλει, καὶ ἑνὶ ἑκάστῳ τῶν πολιτῶν καὶ φίλων. Οὐ μόνον δὲ, ὅσοι ἄνδρες κυνηγεσίων ἠράσθησαν, ἐγένοντο ἀγαθοὶ, ἀλλὰ καὶ

---

stantiores facit adversus alios hostes, illos multo deteriores: et sua utrisque venatio, his cum prudentia, illis cum turpi audacia conjuncta. Malitiam et quaestum hi contemnere possunt, illi non possunt: vocem hi bona proferentem emittunt, illi turpem. Adversus ipsum numen nihil illos ab impietate deterret, at hi religiosissimi sunt. Perhibetur enim antiquo mortalium sermone, Deos etiam hoc opere tum faciundo tum spectando voluptatem percipere. Quo fit, ut juvenes haec ad animos revocantes, quae ipse moneo, si ea faciant, religiosi sunt et pii, quum haec ab aliquo numine spectari arbitrentur: iidemque in parentes, in patriam universam, in unumquemque civium, in amicos egregie

αἱ γυναῖκες, αἷς ἔδωκεν ἡ θεὸς ταῦτα Ἄρτεμις, Ἀταλάντη, καὶ Πρόκρις, καὶ εἴ τις ἄλλη.

---

se gerent. Neque viri duntaxat, quotquot venationum fuere studiosi, laudem praeclaram adepti sunt; sed etiam foeminae, quibus haec Diana largita est, ut Atalanta, Procris, et si qua praeter has alia fuit.

ΕΚ ΤΗΣ

ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ

ΠΡΟΣ

ΑΙΣΧΙΝΗΝ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

Συντυχων μοι Ἑρμογένης τά τε ἄλλα διεξῄει, καὶ περὶ σοῦ δὲ πυθομένου, ἥν τινα ἔχοις φιλοσοφίας ἐπιμέλειαν, ἀπεκρίνατο, τὴν αὐτὴν Σωκράτει. ἐγὼ δὲ καὶ ἡνίκα Ἀθήνησι διέτριβες, τῆς γνώμης σε ἠγάσθην. Ὥσπερ

EX EPISTOLA

XENOPHONTIS

AD

AESCHINEM.

Posteaquam me convenisset Hermogenes, cum alia quaedam narravit, tum me de te interrogante, quodnam philosophiae studium sequereris: idem, respondit, quod Socrates. Ego vero etiam quum Athenis ageres, propter hunc

οὖν ἠρξάμην σε θαυμάζων, οὕτω καὶ νῦν, παρ' ὁντινοῦν τῶν σοφίαν ἀσπασαμένων, τεθαύμακα τὸ ἀμετάκλαστόν σου τῆς γνώμης. μέγιστον γὰρ, ὡς ἐγῷμαι, τεκμήριον ἀρετῆς, ἁλόντος ὑπὸ τἀνδρὸς ἐκείνου, εἴπερ θνητὸν καλεῖν τὸν Σωκράτους ἡγοῦντο βίον. Ὅτι μὲν γὰρ τὰ θεῖα ὑπὲρ ἡμᾶς, παντὶ δῆλον. ἀπόχρη δὲ τῷ κρείττονι τῆς δυνάμεως αὐτοὺς σέβειν. οἷοι δέ εἰσιν, οὔ τε εὑρεῖν ῥᾴδιον, οὔ τε ζητεῖν θεμιτόν. οὐδὲ γὰρ δεσποτῶν φύσιν ἢ πρᾶξιν δούλους δεῖ εἰδέναι, οἷς οὐδὲν πλέον ὑπηρεσίας προσήκει. Καὶ τὸ μέγιστον, ὅσῳ χρὴ ἄγασθαι τἀνθρώπινα διαποιούμενον, τοσῷδε τῆς δόξης ἐκ πολλῶν ἀκαίρων καὶ κενῶν

---

animum te admiratus sum. Quemadmodum igitur admirari te coepi, sic nunc quoque prae quovis alio philosophiae studioso animi tui constantiam demiror. Maximum enim, ut mihi videtur, argumentum est virtutis tuae; quod is vir te ceperit, si modo vitam Socratis mortalem aliquis dicendam putat. Caeterum numina supra nos esse, cuivis constat. Satis quidem est ea majorem ob potestatem venerari. Quales autem et qui sint Dii, nec inveniri facile potest, nec inquiri fas est. Quippe servorum etiam non interest scire naturam aut facta dominorum suorum; ut quibus nihil praeterea conveniat, quam inservire. Quodque maximum est, quanto majorem admirationem merentur, qui res humanas tractant; tanto plus hoc iis adfert oneris ac molestiae, qui

γλιχομένοις ἄχθος φέρει. Πότε γὰρ, ὦ Αἰσχίνη, Σωκράτους ἀκήκοέ τις οὐρανίων πέρι λέγοντος, ἢ γραμμὰς εἰς ἐπανόρθωσιν παραινοῦντος μανθάνειν; μουσικὴν μὲν γὰρ ἴσμεν αὐτὸν μέχρι ὤτων συνιέντα. διετέλει δὲ ἑκάστοτε αὐτοῖς λέγων τί καλὸν, καὶ τί ἀνδρία τε, καὶ δικαιοσύνη, καὶ αἱ ἄλλαι ἀρεταί. Ἀνθρώπινα γὰρ αὐτὰ ἀγαθὰ ἐκάλει, τὰ δ' ἄλλα ἢ ἀδύνατα ἀνθρώποις ἁλῶναι ἔφασκεν, ἢ μύθων εἶναι συγγενῆ, μετ' ὀφρύος σοφιστῶν παίγνια διεξιόντων. καὶ οὐκ ἔλεγε μὲν ταῦτα, οὐχὶ δὲ ἔπραττε. γράφειν δὲ τὰ πραχθέντα εἰδότι σοὶ, καίπερ οὐκ ἀηδὲς ἐσόμενον, χρόνον ἔχει, ἀνέγραψά τε ἄλλοθι. Παυσάσθωσαν

gloriam de multis intempestivis ac vanis rebus adfectant. Nam quando audivit quisquam, o Aeschines, Socratem de rebus coelestibus disserentem, vel ad lineas ac figuras emendandae vitae gratia discendas hortantem? Musicum enim scimus ipsum intellexisse non ultra judicium aurium. Quin semper aliquid egregii suis dicere non desinebat, quid esset fortitudo, quid justitia, quid virtutes caeterae. Vocabat autem haec bona humana, caetera vero vel homines adsequi non posse, vel fabulis esse cognata dicebat, qualia superciliosi sapientiae professores ridicula commemorarent. Neque vero verbis haec ita tradebat, ut factis eadem non praestaret. Verum ad te illa non ignorantem praescribi, quae a Socrate gesta sunt, quamquam ingratum futurum non sit; tamen et pro-

οὖν ἐλεγχόμενοι, ἢ πρὸς τὸ εἰκὸς ἴτωσαν, οἷς ὁ Σωκράτης οὐκ ἤρεσκεν, ᾧ ζῶντι μὲν ὁ θεὸς σοφίαν ἐμαρτύρησεν, οἱ δὲ κτείναντες τῆς μετανοίας ἀποκάθαρσιν οὐχ εὗρον. Τὸ δὲ καλὸν ἄρα, Αἰγύπτου ἠράσθησαν, καὶ τῆς Πυθαγόρα τερατώδους σοφίας, ὧν τὸ περιττὸν καὶ μὴ μόνιμον ἐπὶ Σωκράτην ἤλεγξεν ἔρως τυραννίδος, καὶ ἀντὶ διαίτης λιτῆς, Σικελιῶτις γαστρὸς ἀμέτρου τράπεζα.

---

lixum fuerit, et alibi a nobis est praestitum. Desinant igitur convicti, vel ad id accedant, quod probabile est, quibus Socrates non placuit; quum ei vivo sapientiae testimonium Deus exhibuerit, interfectores vero ejus poenitentiae suae purgationem non invenerint. Illi vero egregii viri, Aegypti et prodigiosae Pythagorae sapientiae amore capti sunt, quorum supervacaneum et inconstans erga Socratem studium tyrannidis amor redarguit, et Sicula ventris immoderati mensa frugalitati victus anteposita.

EK ΤΗΣ

ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ

ΠΡΟΣ

ΚΡΙΤΩΝΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

Ετ γὰρ ἴσθι Σωκράτην πρὸς ἡμᾶς πολλάκις εἰπόντα, ὅτι οἱ τῶν υἱέων ἵνα πολλὴν μὲν ἔχωσιν οὐσίαν φροντίζοντες, ἵνα δὲ καλοὶ κἀγαθοὶ γένωνται ἀμελοῦντες, ἴσον πεπόνθασι τοῖς ἱπποτροφοῦσι, καὶ τὰ μὲν πολεμικὰ οὐ δι-

EX EPISTOLA

XENOPHONTIS

AD

CRITONEM.

Scias frequenter ad nos dixisse Socratem, quod illi, qui liberis suis de multis facultatibus prospiciunt, ut autem boni ac egregii evadant, negligunt; simile quid agant equos alentibus, qui bellicos ad usus eos non instituunt, et multum pa-

δάσκουσι, τροφὴν δὲ παμπόλλην παρεχομένοις. Οὕτω γὰρ πιοτέροις μὲν τοῖς ἵπποις χρήσονται, ἀπείροις δὲ ὧν χρή. εἶναι γὰρ ἵππου ἀρετὴν, οὐ τὴν εὐσαρκίαν, τὴν δὲ κατὰ πόλεμον εὐτολμίαν καὶ ἐμπειρίαν. Τὰ αὐτὰ δ' οὖν ἐξαμαρτάνειν καὶ τοὺς γῆν πολλὴν κτωμένους τοῖς υἱέσιν, αὐτῶν δὲ μὴ ἐπιμελομένους. ἃ γὰρ κεκτήσονται, πολλοῦ ἄξια νομισθήσονται, αὐτοὶ δὲ ὀλίγου· προσήκει δὲ τὸ φυλάττον τοῦ κτηθέντος ἀξιοτιμότερον εἶναι. Καὶ τοίνυν ὁ τὸν ἑαυτοῦ παῖδα πολλοῦ ἄξιον ἀποδείξας, κἂν ὀλίγα καταλίπῃ, πολλὰ ἔδωκε. γνώμη γὰρ ἢ πλείω ἢ ἐλάττω γιγνόνται, ἀγαθῇ μὲν ἔμμετρα, ἐκμελεῖ δὲ καὶ

---

buli exhibent. Sic enim equos habituri sunt pinguiores, sed eorum, quae praestare oportebat, imperitos. Nam equi virtutem ac laudem non in corpulentia, sed audacia peritiaque bellici usus, sitam esse. Eodem modo et illos peccare, qui filiis multos agros comparant, ipsosmet vero negligunt. Nam praedia magni pretii aestimationem habebunt, ipsi viles erunt: quum oporteat e contrario custodientem re possessa longe majoris esse dignitatis ac pretii. Quamobrem siquis filium suum magni pretii hominem effecerit, quamvis paucas opes ei relinquat, multa tamen largitus est. Animus enim facit, ut res vel multae vel paucae appareant, quippe animo bono, quidquid possidet, moderatum est: rudi autem et

ἀπαιδεύτῳ, ὀλίγα. Σὺ δὲ οὐδὲν πλείω τῶν ἀναγκαίων παρέχεις, ἃ τοῖς μὲν διὰ παιδεύσεως ἰοῦσιν ἀναγκαῖά τε καὶ πλούσια νομίζεται· τοῖς δ' ἀμαθέσι τὸ μὲν ἀλγεινὸν τῆς σαρκὸς ἐκλύει, τὴν δὲ περὶ τοῦ μέλλοντος δυσελπιστίαν οὐ μειοῖ.

---

recte non instituto, exiguum. Tu vero non plura, quam necessitas postulat, das filiis tuis; quae sane recta institutione utentes, ut necessaria, sic satis esse sibi copiosa existimant: imperitis vero praesentem quidem corporis molestiam remittunt, at futuri temporis exspectationem metu plenam non imminuunt.

ΕΚ ΤΗΣ

ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ

ΠΡΟΣ

ΣΩΤΕΙΡΑΝ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

Ἐμοὶ δὲ δοκεῖ, ὦ Σώτειρα, οὔτε ὁ θάνατος αἰσχρὸν, οὔτε τι καλὸν εἶναι· ὅρος δὲ ζωῆς, οὐχ εἷς πάντων, ἀνισάριθμον ἐτῶν φέρων τὸ μὴ ὅμοιον τῆς γενέσεως, τῇ ἰσχύϊ ἢ ἀῤῥωστίᾳ· τὴν δὲ πρόφασιν τοτὲ μὲν αἰσχρὰν οὖσαν,

EX EPISTOLA

XENOPHONTIS

AD

SOTIRAM.

Mihi vero mors ipsa nec turpe quiddam, nec honestum esse videtur: sed tantum esse vitae terminus, non idem omnium, inaequalitatem annorum ferens ex dissimilitudine ipsius ortus, et pro ratione roboris aut infirmitatis: occasionem vero

ἐφέλκεσθαι θάνατον, ὅπου δὲ καλὴν καὶ πρεπώδη.

Ἐκ τῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς.

Ἀλλ᾽ οὔτε ἐπὶ θανάτῳ προσήκει τοσοῦτον πένθος εὑρέσθαι· ἐπισταμένην, ὅτι ὁδοῦ ἀνθρωπίνης χρὴ νομίζειν ἀρχὴν μὲν γένεσιν, τέλος δὲ θάνατον. ἀπέθανε δὲ, ὅπερ ἂν καὶ ὁ μὴ θέλων ἔπαθε· τὸ δὲ καλῶς, ἑκόντος τε ἔργον, καὶ ἃ χρὴ παιδευθέντος. μακάριος οὖν δὴ Γρύλλος, καὶ ὅστις οὐ τὸ μήκιστον ἑλόμενος τοῦ βίου, τὸ δὲ μετὰ ἀρετῆς, καὶ εἰ βραχὺν οἱ ἔδωκεν αἰῶνα ὁ Θεός.

---

nonnunquam turpem, interdum pulchram ac decoram, homini mortem adtrahere.

Ex eadem Epistola.

Ne quidem mortis causa tantum luctum excogitare convenit, quum scias, initium vitae mortalium existimari debere nativitatem; finem vero, mortem. Est autem mortuus, quod cuivis etiam invito contingit: praeclare vero mortuum esse hominis voluntarii, et ut convenit instituti, opus est. Beatus est igitur Gryllus, et quicumque non longissimam, sed cum virtute conjunctam vitam eligit: etsi breve tempus aetatis Deus ei concesserit.

ΕΚ ΤΗΣ

ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ

ΠΡΟΣ

ΛΑΜΠΡΟΚΛΕΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ,

ΗΝΠΕΡ ΟΙ ΑΛΛΟΙ ΤΩι ΞΕΝΟΦΑΝΕΙ ΑΝΑΤΙΘΕΑΣΙ.

Πρωτον γὰρ ἂν δέξαιο Σωκράτους ὑπερφυὲς δίδαγμα, πλοῦτον μετρεῖν χρήσει. οὐ γὰρ ἔφη Σωκράτης εἶναι τὴν ὑπέρμετρον κτῆσιν, πλοῦτον· τὸ δὲ, ὅσοις προσήκει χρῆσθαι· ἐπει-

EX EPISTOLA

XENOPHONTIS

AD

LAMPROCLEM,

QUAM ALII XENOPHANI ADSCRIBUNT.

Primum Socratis admirabilem doctrinam approbare debes, qui divitias ex usu metiri jubebat. Non enim immensas possessiones, divitias vocabat; sed tantum quantum requiritur ad

τα δὲ τούτων μὴ διαμαρτάνειν. τῷ γὰρ ὄντι τούτους κεκλῆσθαι εὐπόρους, τοὺς δὲ ἄλλους πένητας ἀπεκάλει, καὶ ἀνίατον αὐτοὺς ἔφασκε πενίαν πένεσθαι. ψυχῆς γὰρ εἶναι τὸ ἀῤῥώστημα, οὐ κτήσεως.

---

usum decentem. Monebat autem, ne in his judicio falleremur. Illos enim vocari revera divites: reliquos autem, pauperes adpellabat: et incurabili paupertate laborare dicebat: quod animi esset imbecillitas, non possessionis.

FINIS.

INDEX

EORUM QUAE APUD XENOPHONTEM SUNT MEMORABILIA.

In hoc Indice, sequentia observanda sunt. Primus numerus ad tomum, secundus ad librum, et tertius ad caput refertur:—Inst. Cyri Institutio seu Cyropaedia *notat*: *Ag.* Agesilai Encomium: *Exp.* Cyri Expeditio seu Anabasis: *Hi.* Hiero: *H. G.* Historia Graeca: *Mem.* Socratis Memorabilia: *Ap.* Socratis Apologia: *Oec.* Oeconomicus: *Lac.* Lacedaemoniorum Respublica: *Ath.* Atheniensium Respublica: *C.* Convivium: *Vec.* De Vectigalibus: *E.* De Re Equestri: *Ma.* De Magistri Equitum Officio: *Ven.* De Venatione: *Ep.* Epistolae.

B.

BABYLON, urbs Asiae maxima et opulentissima, ad Euphratem, t. ii. *Inst.* V, 2: t. iii. *Inst.* VII, 2: moenibus altis et latis, t. iii. *Inst.* VII, 5: capitur a Cyro repente, Euphrate in fossam derivato, t. iii. *Inst.* VII, 5: in ejus agro sunt multae palmae et procerae, t. iii. *Inst.* VII, 5: Babylone, ob coelum tepidum, Cyrus septem menses hibernos degit, t. iii. *Inst.* VIII, 6: quantum distet a loco, ubi pugnatum est, t. iv. *Exp.* II, 2: quantum distet a Cotyoris Ponti, t. v. *Exp.* V, 5: ad eam pugna inter Cyrum et Artaxerxem accidisse dicitur, *ibid.*

Babylonia regio, t. iv. *Exp.* I, 7: II, 2.

Bacchus congreditur cum Ariadne, t. ix. *C.* 9.

Bactriani seu Bactrii. Horum rex, hospes Abradatae Susiorum regis, invitatur ab Assyrio ad societatem belli, t. ii. *Inst.* V, 1: Bactrii parent Cyro, t. i. *Inst.* I, 1: tentantur Bactrii ab Assyriis, t. i. *Inst.* I, 5.

Bageus Persa, t. vi. *H. G.* III, 4.

Basias Arcas occiditur a Carduchis, t. iv. *Exp.* IV, 1: t. v. *Exp.* VII, 8,: ubi Βασίας Ἠλεῖος μάντις est in Codicibus.

Belesis Syriae et Assyriae satrapa, t. iv. *Exp.* I, 4: t. v. VII, 8.

Βενδίδειον, t. vi. *H. G.* II, 4.

Bia, nomen canis, t. x. *Ven.* 7.

Bisanthe, *urbs maritima Thraciae inter Perinthum et Ganum ad Propontidem, (Hellesponti ut dicit Herodot. VII, 137) eadem auctore Ptolemaeo dicta est* Ῥαίδεστον: *hodie vocatur Rodosto*, t. v. *Exp.* VII. 2, 5.—Z.

Βιθυνοὶ Θρᾷκες, t. vi. *H. G.* I, 3: III, 2.

Bito affert pecunias exercitui, t. v. *Exp.* VII, 8.

Boeotiam vastant Athenienses, t. viii. *Mem.* III, 5.

Boeotii comparantur cum Atheniensibus, *ibid.*: puerorum amori turpi sunt dediti, t. ix. *Lac.* 2: Atheniensibus imperant, t. ix. *Ath.* 3: gloriam majorum florent, t. x. *Ma.* 7: t. iii. *Ag.* 2.

Bithyni, in ora Ponti, t. iv. *Exp.* V, 10: Horum satrapa erat Pharnabazus, t. v. *Exp.* VII, 6:—dicuntur

Βοιώτιος Lac. t. vi. *H. G.* I, 4.

Boiscus, Thessalus pugil, homo ignavus et improbus, t. v. *Exp.* V, 8.

Βρασίδας Lac. t. vi. *H. G.* II, 3. Ephorus.

Bremo, nomen canis, t. x. *Ven.* 7.

Bryas, nomen canis, t. x. *Ven.* 7.

Byzantium, urbs in Bosporo Thracio celeberrima, in eam vi irrumpunt Graeci, t. vii. *Exp.* VII, 1: ante bellum Peloponnesiacum fuit Atheniensium, t. vii. *Exp.* VII, 1.

C

E

H

L.

N

O

P

Polynicus legatus Thimbronis, t. v. *Exp.* VII, 2, 6.

R

T

Z

Excudebat C. STEWART,
Academiae Edinensis Typographus.